MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XIX

EDITURA ORDESSOS
PITEŞTI
2010

ARGESIS
Seria Istorie
Analele Muzeului Județean Argeş
Piteşti

ARGESIS
History Series
Annals of the Argeş County Museum
Piteşti

EDITORI:
CONSILIUL JUDEȚEAN ARGEŞ
MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
Adresa redacției: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Piteşti
tel./fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro

EDITORIAL STAFF:
THE ARGEŞ COUNTY COUNCIL
THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047, Piteşti
Phone/Fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere şi tehnoredactare computerizată: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

S U M A R

LUCRĂRILE SESIUNII ANUALE DE COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE
***Reşedinţe domneşti*, Piteşti, 28-29 octombrie 2010**

ARHEOLOGIE

ISTORIE MEDIEVALĂ

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

C O N T E N T S ● S O M M A I R E

LUCRĂRILE SESIUNII ANUALE DE COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE
***Reşedinţe domneşti,* Piteşti, 28-29 octombrie 2010**

ARCHAEOLOGY AND ANTIQUE HISTORY

MEDIEVAL HISTORY

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

HISTORY OF CULTURE AND PERSONALITIES

Responsabilitatea asupra conținutului științific al studiilor şi comunicărilor publicate revine în totalitate autorilor.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

LUCRĂRILE SESIUNII ANUALE DE COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE
***Reşedinţe domneşti,* Piteşti, 28-29 octombrie 2010**

ÎN CĂUTAREA URMELOR REŞEDINŢEI DOMNEŞTI DE LA CÂMPULUNG

GHEORGHE I. CANTACUZINO*

Cercetarea ansamblului din apropierea lăcaşului în care se află lespedea funerară a marelui voievod şi domn Nicolae Alexandru ridică numeroase probleme privind biserica şi celelalte elemente componente, un interes aparte prezentând identificarea construcţiilor ce vor fi aparţinut vechii reşedinţe domneşti[1].

Cercetările arheologice începute în legătură cu lucrările de restaurare în 1975-1977 şi întrerupte, au fost continuate în 1981-1982 şi 1984 şi reluate în 2000-2005[2].

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

1 Problematica a fost abordată în mod amănunţit cu erudiţie de reputatul cercetător Pavel Chihaia, în diferite studii şi în capitolul *Curtea domnească din Câmpulung-Muscel* din volumul *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, reeditat cu titlul *Monumente din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti (Artă medievală. I)*, Bucureşti, 1998.

2 Cercetările au fost începute în 1975 prin colaborarea DPCN cu Muzeul Judeţean Argeş şi Muzeul orăşenesc Câmpulung, de un colectiv alcătuit din Gh. I. Cantacuzino (responsabil), Sp. Cristocea, T. Mavrodin, Fl. Mârţu şi Şt. Trâmbaciu, fiind continuate în 1976 şi 1977 şi întrerupte în urma desfiinţării DPCN. În 1981 săpăturile au fost reluate cu fondurile Muzeului Câmpulung Muscel (Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristocea, Şt. Trâmbaciu), fiind continuate în 1982 şi 1984 (vezi Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristocea, T. Mavrodin, Şt. Trâmbaciu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la fosta curte domnească din Câmpulung din anii 1975-1977,* Studii şi comunicări. Muzeul Câmpulung Muscel, 1, Câmpulung, 1981, p. 23-29; Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale secolelor XIII şi XIV la Câmpulung şi cercetările arheologice la fosta curte domnească,* SCIVA, 22, 1981, 1, p. 131-139; Gh. I. Cantacuzino, Spiridon Cristocea, Ştefan Trâmbaciu, *Cercetări arheologice în zona fostei Curţi domneşti din Câmpulung Muscel,* Materiale şi cercetări arheologice. A XV-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui 1982, Bucureşti, 1986, p. 287-290; Gh. I. Cantacuzino, *Unele probleme privind cercetările arheologice de la Câmpulung,* Cercetări arheologice, MNIR, VII, 1984, p. 199-206; Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristocea, Şt. Trâmbaciu, *Cercetările arheologice din zona fostei Curţi domneşti din Câmpulung, jud. Argeş*, Materiale şi cercetări arheologice. A XVII-a sesiune anuală de rapoarte, Ploieşti, 1983, Partea a II-a, Bucureşti, 1993, p. 517-524; idem, *Cercetări arheologice în zona fostei curţi domneşti de la Câmpulung, jud. Argeş*, raport la a XIX-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1984, Târgovişte, 22-23 martie 1985). În 2000–2005, s-au efectuat săpături de Institutul de Arheologie «Vasile Pârvan» şi Muzeul Municipal Câmpulung-Muscel cu fonduri asigurate de Ministerul Culturii şi de Muzeul Municipal Câmpulung-Muscel (Gh. I. Cantacuzino, Şt. Trâmbaciu, *Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în anul 2000 la ansamblul „Negru Vodă" din Câmpulung*, Revista de Istorie a Muscelului, 6, 2001, p. 43-61; Gh. I. Cantacuzino, Maria Venera Rădulescu, Şt. Trâmbaciu, *Cercetări arheologice la Câmpulung - 2001,* RI Muscel, 7, 2003, p. 25-37; Gh. I. Cantacuzino, Maria Venera Rădulescu, Şt. Trâmbaciu, *Cercetări arheologice la Câmpulung în zona vechii reşedinţe domneşti (2000-2005)*, „Materiale şi cercetări arheologice“ (serie nouă), II, 2000-2006, p. 95-141).

După cele 12 campanii de săpături, mult diferite între ele ca amploare, se impune o recapitulare a ceea ce se poate considera că s-a obţinut şi a ceea ce rămâne încă de clarificat prin cercetări. Problemele sunt departe de a fi epuizate chiar în zonele în care săpăturile au fost mai numeroase, cu atât mai mult în suprafeţele destul de mari rămase necercetate. Un interes aparte prezintă informaţiile obţinute despre vestigiile din secolul al XIV-lea. Urmele din secolul al XIV-lea au fost mult afectate de transformările de la mijlocul secolului al XVII-lea precum şi de cele ulterioare. Straturile groase de moloz şi dărâmături, de nivelare sau umplutură care acoperă resturile zidurilor, precum şi numeroasele morminte târzii, îngreunează observaţiile. Pe de alta parte, construcţiile moderne ale Liceului „Dinicu Golescu" ridicate în 1969-1970 şi 1984, care ocupă o suprafaţă importantă din zona de nord-est a ansamblului, au dus la distrugerea unor importante vestigii, pierdute pentru cercetare.

În urma cercetărilor arheologice au fost obţinute informaţii pline de interes privind vestigiile din secolul al XIV-lea din cuprinsul ansamblului. Primele edificii mai importante de zid cunoscute, în urma cercetărilor, în aria pe care tradiţia o atribuie vechii reşedinţe domneşti din Câmpulung, zonă situată în acea vreme la marginea de sud-est a oraşului, sunt construcţiile ridicate către finele primei jumătăţi a secolului al XIV-lea, în primul rând temeliile bisericii în care au fost înmormântaţi Nicolae Alexandru şi probabil Basarab I, împreună cu resturile zidului împrejmuitor al acesteia. Aceleiaşi perioade îi aparţine şi un val cu şanţ de apărare aflat spre sud, şi tot ei îi pot fi atribuite resturi de construcţii descoperite în partea de est şi de nord-est a ansamblului.

Trebuie ţinut seama de faptul că nici una dintre construcţiile din secolul al XIV-lea nu se mai păstrează, în locul lor fiind ridicate clădirile mânăstirii ctitorite de Matei Basarab, care au suferit la rândul lor numeroase transformări. Amplasarea şi orientarea construcţiilor din secolul al XIV-lea era cu totul diferită faţă de clădirile actuale. Doar fundaţiile vechii biserici voievodale se află sub cele ale bisericii mânăstirii. Actuala configuraţie a incintei monastice a fost stabilită în cursul secolelor XVII-XIX. Despre acestea există informaţii în catagrafiile din prima jumătatea secolului al XIX-lea, care înşiră clădirile din incinta mânăstirii, construcţii care sunt reprezentate şi pe un plan de la mijlocul secolului al XIX-lea. Informaţiile scrise referitoare, direct sau indirect, la clădirile din incintele mânăstirii în secolele XVII şi XVIII sunt destul de puţine, iar cele privind construcţiile reşedinţei domneşti din secolul al XIV-lea sau cele aflate pe locul respectiv în secolele XV-XVI lipsesc cu totul. De aceea, pentru cunoaşterea vechii reşedinţe domneşti, datele care pot fi furnizate de săpăturile arheologice sunt esenţiale, cum pot fi şi pentru cunoaşterea situaţiei ansamblului arhitectural în secolele XV şi XVI sau a construcţiilor monastice din secolele XVII-XIX.

Prin săpăturile efectuate în jurul bisericii s-au putut obţine o serie de informaţii importante privind biserica voievodală, care, ţinând seama de unele considerente stratigrafice, poate fi datată către mijlocul secolului al XIV-lea. S-a putut stabili că ea nu a fost precedată de o altă biserică de zid şi s-au obţinut date arheologice până atunci necunoscute privind modul în care, păstrând fundaţiile şi prima asiză de blocuri de piatră făţuită, a fost înlocuită în secolul al XVII-lea de un nou edificiu, mărit faţă de cel anterior cu un compartiment spre vest. Au fost descoperite resturi de construcţii care pot fi considerate contemporane cu biserica voievodală din secolul al XIV-lea sau urmând imediat ridicării acesteia. Biserica era împrejmuită pe cele patru laturi de un

zid, situat la o distanţă de 12-14 m. Pe latura de sud a întregului ansamblu s-au observat urmele unui val de pământ şi bolovani, lat de peste 8 m, cu şanţ la exterior.

Identificarea vechii case domneşti este una dintre problemele de cel mai mare interes în cercetarea curţii de la Câmpulung. Cu peste patru decenii în urmă s-a căutat să se atribuie secolului al XIV-lea pivniţa clădirii aflate la sud-vest de biserică. Săpăturile din 1975 şi 1976 au dovedit cu certitudine că fundaţiile acesteia, care au distrus zidul împrejmuitor al bisericii şi mai multe morminte, este ulterioară mijlocului secolului al XVI-lea. Locul casei domneşti a trebuit aşadar căutat în altă parte.

Importante resturi de construcţii sunt situate în zona de la est de biserica voievodală. Aici au fost găsite, pe lângă urmele unor construcţii de mici dimensiuni, resturile unui mare edificiu cu ziduri groase de piatră şi pardoseală de cărămidă. Edificiul cu ziduri de piatră a fost descoperit, în partea sa de sud, la circa 30 m est de biserică şi la peste 12 m de zidul care desparte actuala incintă interioară a mânăstirii de cea dinspre est. Partea sa de nord, aflată în curtea Liceului Dinicu Golescu şi acoperită de construcţii moderne, nu poate fi din păcate cunoscută. Clădirea avea planul rectangular, cu lăţimea măsurând de la vest spre est circa 10 m; lungimea, de la sud spre nord, depăşeşte 5 m. Zidurile, ridicate pe fundaţii din piatră de râu şi mortar cu adâncimea de circa 0,60-0,80 m, ating grosimea de 1 m. Elevaţia se mai păstrează pe o înălţime de circa 1-1,10 m. Paramentul zidurilor este constituit din blocuri de piatră de Albeşti şi din bolovani mari de râu, având intercalată pe alocuri, spre interior, câte o cărămidă (mai ales fragmentară), iar emplectonul din piatră de râu şi mortar. În interior pereţii clădirii au fost tencuiţi. În prelungirea laturii sudice se află două segmente de zid cu grosimea de circa 0,50 m şi lungimea probabilă de circa 1 m, adosate spre vest şi est, păstrate pe o înălţime redusă. În interior, clădirea a fost pardosită cu cărămizi dreptunghiulare, de 29 x 15 x 4 cm, aşezate pe un strat de mortar. Pardoseală asemănătoare se găseşte şi la exteriorul laturilor de vest şi de est.

În colţul de sud-est al edificiului de piatră a fost adosat, imediat după ridicarea acestuia, un zid cu orientarea aproximativă de la nord spre sud, de dimensiuni, construit în aceeaşi tehnică. Porţiuni de zid cu acelaşi aspect şi cu orientare apropiată au fost descoperite şi mai spre sud: la o distanţă de circa 7 m (în S.18/2000), precum şi la o distanţă de 20 m spre sud (în S.1/1977 şi S.26/2005). Ultima porţiune este continuată spre est cu un zid dispus perpendicular, cu care se ţese. Este posibil ca aceste porţiuni de zid fie să reprezinte o continuare a celui anterior menţionat, încheiat spre sud de zidul descoperit care se va fi prelungit mai mult, fie să fi făcut parte din construcţii a căror limită de est nu a fost găsită în săpături, cu planul şi semnificaţia încă necunoscute.

În ceea ce priveşte datarea edificiului pardosit cu cărămidă, rămânem pe terenul presupunerilor. Construcţia poate fi datată ipotetic în secolul al XIV-lea. Nivelul ei de construcţie se află deasupra unor depuneri destul de groase suprapuse solului gălbui steril, în care s-au găsit unele fragmente ceramice hallstattiene precum şi mai multe fragmente caracteristice secolului al XIV-lea. Faptul că nivelul de construcţie al clădirii menţionate se află la o cotă mult mai coborâtă, cu peste 0,40 m, faţă de cel al zidurilor aparţinând ansamblului mânăstiresc din secolul al XVII-lea cercetate în alte secţiuni, o arată ca fiind cu mult anterioară etapei de construcţii din secolul al XVII-lea. În acelaşi timp este concludent raportul direct între zidul adosat edificiului în colţul de sud-vest, de factură şi cu o grosime apropiată zidurilor casei, cu o orientare puţin diferită, şi zidul

de incintă din secolul al XVII-lea, care este mult ulterior. Pe nivelul de folosire al construcţiei sau pe pardoseală nu s-au găsit materiale ceramice concludente, dar în stratul de pământ depus peste pardoseală după dezafectarea clădirii s-a descoperit o monedă de argint emisă în Ungaria de Vladislav I în anul 1442. Acest reper cronologic important (cu rezerva că nu trebuie cu totul exclusă eventualitatea antrenării monedei din umplutura unei gropi ulterioare aflată în apropiere) întăreşte presupunerea datării edificiului în secolul al XIV-lea, chiar dacă ar putea îndemna la îndoială lipsa unor materiale concludente din perioada folosirii sale sau cota destul de ridicată până la care i s-au păstrat zidurile. Toate acestea susţin presupunerea că edificiul făcea parte din ansamblul vechii reşedinţe domneşti. Se poate presupune că, după dezafectare, resturile clădirii, în curs de ruinare, s-au păstrat până către începutul secolului al XVII-lea, fiind demantelate înaintea ridicării construcţiilor mânăstireşti din timpul lui Matei Basarab.

În legătură cu multe aspecte privind edificiul se pot numai emite ipoteze datorită cercetării incomplete şi a imposibilităţii cunoaşterii vestigiilor care au fost acoperite sau distruse de construcţiile moderne ridicate spre nord. Pe întreaga lungime a laturii sudice a clădirii, cercetată practic integral, nu au fost descoperite urmele vreunei deschideri corespunzătoare unei intrări şi nici o urmă de zid despărţitor. Aceasta arată că latura respectivă reprezintă partea laterală a edificiului, care trebuie să fi fost o construcţie cu faţadele şi intrările orientate spre vest, în direcţia bisericii, sau spre est. Încăperile puteau fi acoperite cu tavane de lemn. Se poate presupune că edificiul era completat pe laturile de vest şi est, în mod simetric, de porţiuni mărginite de mici ziduri laterale, cu pardoseală de cărămidă, poate acoperite de o amenajare sprijinită la exterior pe stâlpi de lemn. El se înfăţişează ca o construcţie de mari dimensiuni, remarcabilă printr-o anumită somptuozitate dată de calitatea zidăriei, de tencuiala care acoperea pereţii în interior şi de pardoseala de cărămidă. Este încă neclar ce reprezenta zidul adosat laturii sudice în colţul de sud, care avea o lungime destul de mare. Limitarea din motive obiective a cercetării, imposibilitatea extinderii cercetării spre nord, lasă în continuare nelămurite unele probleme: întinderea clădirii în această direcţie, compartimentarea ei interioară (pe latura de sud nu au fost descoperite ziduri despărţitoare, ceea ce ar arăta că aici se afla o sală de dimensiuni mari), locul intrărilor şi altele. Caracteristicile edificiului îndreptăţesc presupunerea că el poate reprezenta una dintre clădirile aparţinând vechii reşedinţe domneşti. Alte resturi de ziduri care, prin poziţia lor stratigrafică, pot fi datate cam în aceeaşi perioadă, aparţin unor construcţii al căror plan nu poate fi nici acesta reconstituit. Între acestea se află fundaţiile unei construcţii de mici proporţii descoperite la sud de edificiul la care ne-am referit şi mai ales zidul gros care se adosează spre sud acestuia.

Poate suscita discuţii clădirea de mari dimensiuni, cu ziduri din piatră şi cărămidă, descoperită aproape de marginea de est a ansamblului, ridicată parţial sub nivelul terenului din interiorul incintei şi la nivelul solului de la exteriorul acesteia, în apropierea terasei. Limitele ei spre est, sud şi vest au fost precizate, dar rămân încă necunoscute multe date privind compartimentarea interioară, intrarea dinspre vest, numai parţial descoperită şi mai ales limita dinspre nord, unde straturile groase de dărâmătură provenind din distrugerea zidurilor împiedică cercetările. Din cauza orientării, care e diferită faţă de alte componente ale ansamblului monastic din acea vreme, dar relativ asemănătoare cu a edificiului mare de piatră, au putut exista unele dubii în privinţa datării, presupusă la descoperire se încadra în secolul al XVII-lea.

Dacă admitem ipoteza datării construcţiei de mari proporţii la mijlocul secolului al XIV-lea, este îndreptăţită presupunerea că, în acea vreme, ansamblul vechii reşedinţe domneşti din Câmpulung se ridica în vecinătatea marginii terasei înalte a Râului Târgului, fiind mărginit pe alte laturi de adâncituri naturale ale terenului. El era dominat de impunătoarea „biserică măreaţă şi foarte înaltă şi foarte frumoasă”[3], aflată în partea de vest, înconjurată de un zid împrejmuitor. În afara bisericii şi a incintei sale, urme de construcţii de piatră mai însemnate din secolul al XIV-lea, care puteau aparţine vechii reşedinţe domneşti, au fost descoperite către est, în apropierea terasei înalte a Râului Târgului şi a drumului care trecea în lungul său.

Într-un volum care sintetizează problemele construcţiilor civile de zid din perspectiva istoricului artei şi arhitecturii, apărut cu un deceniu în urmă[4], în care este remarcată necesitatea preocupării pentru aspectul general al ansamblurilor, se fac comparaţii între elementele cunoscute ale reşedinţelor domneşti din Ţara Românească în secolul al XIV-lea şi ansambluri contemporane rezidenţiale din lumea bizantino-balcanică, de la Constantinopol, Mistra, Trapezunt, Târnovo. Aceste reşedinţe erau constituite din pavilioane multiple cu destinaţii diferite, structură pe care o aveau probabil şi reşedinţele domneşti din Ţara Românească, inclusiv cea de la Câmpulung.

Vestigiile de la Câmpulung vădesc analogii[5] cu modul de dispunere a clădirilor ansamblului Curţii domneşti din Argeş: biserica înconjurată la o distanţă nu prea mare de o incintă proprie, lângă aceasta, în apropierea terasei râului, aflându-se construcţiile caselor domneşti. Reşedinţa era apărată, cel puţin în unele părţi, de un val cu şanţ la exterior, descoperit pe latura de sud[6]. Acesta avea tocmai spre sud-est structura cea mai solidă, ceea ce poate fi socotit ca încă un argument în sprijinul situării la răsărit de biserică a clădirilor reşedinţei voievodale.

Ceea ce interesează cu precădere în cazul cercetărilor arheologice de la Câmpulung sunt vestigiile edificiilor ce compuneau ansamblul de arhitectură, începând cu biserica voievodală şi urmele reşedinţei care se poate considera că a existat lângă aceasta. Rămân de precizat datarea mai certă a construcţiilor din zona de la est de biserică şi desfăşurarea exactă în plan pe care o vor fi avut clădirile în diferite faze. În această privinţă au rămas încă aspecte nu îndeajuns de clarificate, atât din motive obiective cât şi din cauza unor neajunsuri tehnice ale săpăturilor, iar datele rezultate în urma cercetărilor nu sunt îndeajuns de concludente. Un impediment grav în faţa rezolvării acestor probleme îl reprezintă faptul că o bună parte, mai mult de un sfert, din suprafaţa ansamblului vechii reşedinţe domneşti este acoperită de construcţii moderne, care fac imposibilă orice cercetare.

În suprafaţa accesibilă cercetării, cunoaşterea vestigiilor a fost limitată din motive obiective, în condiţiile unor săpături prin secţiuni, cu posibilităţi de extindere reduse. Într-o măsură însemnată presupunerile privind vechea casă domnească rămân

---

[3] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, Studii. Revistă de istorie, 23, 1970, 4, p. 681.

[4] Tereza Sinigalia, *Arhitectura civilă de zid din Ţara Românească în secolele XIV-XVIII*, Bucureşti, 2000, p. 12 şi urm., p. 41-53.

[5] Acestea au fost sugerate cu aproape trei decenii în urmă de Pavel Chihaia (*Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 231).

[6] Gh. I. Cantacuzino, *Elemente de fortificare la vechea reşedinţă domnească din Câmpulung*, în volumul *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european*, [Bistriţa], 2003, p. 293-303.

numai ipoteze. Problemele ridicate de datarea construcţiilor, de atribuirea lor diferitelor etape de construcţie din incintă care sunt cunoscute datorită unor izvoare documentare sau epigrafice, sunt foarte greu de rezolvat din cauza distrugerii vechilor ziduri de către amenajările târzii, a faptului că materialele arheologice care pot fi folosite pentru datare nu sunt concludente. În toate aceste probleme rămânem în mare parte pe terenul ipotezelor, în multe cazuri greu de verificat. Privind planul de ansamblu al săpăturilor, putem vedea în diferite puncte resturi ale unor ziduri care nu totdeauna pot fi puse în legătură cu o anumită construcţie, sau resturi ale unor clădiri al căror plan nu poate fi integral reconstituit. Pentru cunoaşterea aspectului exact al componentelor ansamblului vechii reşedinţe, a planului clădirilor constitutive, în fiecare din perioadele de evoluţie, a cronologiei relative şi absolute a construcţiilor precum şi a diferitelor clădiri dispărute ale mânăstirii ridicate în secolul al XVII-lea, din care au fost descoperite numai fragmente disparate, ar fi fost necesară în întreg ansamblul o amplă săpătură în suprafaţă, presupunând un volum extrem de mare de săpături, prin straturi foarte groase de nivelare târzii, cu mult moloz şi piatră. O astfel de lucrare, care ar trebui să fie însoţită de o punere în valoare a vestigiilor descoperite, prezintă dificultăţi şi probleme tehnice deosebite. Pentru cunoaşterea vestigiilor unor construcţii dispărute, pornind de la datele care pot fi considerate sigure, trebuie să ne mulţumim în anumite privinţe cu formularea unor ipoteze. Materialele arheologice descoperite în cuprinsul ansamblului şi observaţiile stratigrafice nu permit însă datarea bisericii şi a construcţiilor de zid care puteau aparţine reşedinţei voievodale într-o perioadă mai timpurie decât ultima parte a primei jumătăţi a secolului al XIV-lea.

Reşedinţa domnească de la Câmpulung nu este cu mult anterioară mijlocului secolului al XIV-lea. Materialele arheologice care pot fi datate în ultima parte a secolului al XIII-lea sau la începutul celui următor - puţine fragmente ceramice caracteristice - sunt sporadice şi fără legătură cu biserica şi celelalte construcţii contemporane acesteia, aparţinând unei etape de locuire anterioară. Materialele din secolul al XIV-lea sunt şi ele fragmentare şi nu au fost găsite într-o cantitate prea mare, iar cele mai vechi monede sunt de la finele secolului al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea.

În secolul al XIII-lea, după cum dovedesc vestigiile descoperite în importantele cercetări arheologice efectuate acolo[7] şi cantitatea însemnată de materiale, inclusiv numismatice, principalul centru voievodal în Muntenia era cel de la Argeş. Un centru important se afla în aceeaşi vreme la Cetăţeni[8]. La Câmpulung, într-o zonă de tradiţională locuire românească, s-a produs în secolul al XIII-lea, probabil în ultima parte a acestuia, o mişcare de populaţie venită din Transilvania, incluzând şi o comunitate săsească. Se poate considera că în tradiţia istorică despre Negru Vodă este contopită amintirea a două fenomene distincte: mişcarea de populaţie de la nord de Carpaţi, incluzând şi pe saşii care au ridicat Bărăţia din Câmpulung, şi extinderea

[7] Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1984.

[8]O prezentare de ansamblu a cercetărilor începute de Dinu V. Rosetti în 1940 şi continuate o lungă perioadă: Lucian Chiţescu, *Elemente definitorii ale centrului voievodal de la Cetăţeni puse în lumină de cercetarea arheologică a anilor din urmă*, în Cercetări arheologice. Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, IX, 1992, p. 85-90

autorităţii marelui voievod de la Argeş asupra întregului teritoriu de la sud de Carpaţi[9].

Ridicarea măreţei ctitorii de la Câmpulung şi stabilirea aici a unei reşedinţe voievodale a exprimat afirmarea autorităţii marelui voievod Basarab I şi a fiului său Nicolae Alexandru, domn singur stăpânitor, în toată Ţara Românească.

LISTA ILUSTRAŢIILOR

Fig. 1. Planul de ansamblu al cercetărilor arheologice din zona fostei reşedinţe domneşti din Câmpulung (1975-1977, 1981-1982, 1984, 2000-2005). *1* - biserica voievoală; *2* - casa de la SV de biserică („egumenească"); *3* - turnul clopotniţei; *4* - casa de la N de turn („domnească" sau „arhierească"); *5* - corp de chilii; *6* - biserica bolniţei; *7* - clădire modernă.
Fig. 2. Planul cercetărilor arheologice şi al vestigiilor descoperite în partea de nord-est a ansamblului fostei reşedinţe domneşti din Câmpulung (1981-1984, 2000-2003).
Fig. 3. Planul săpăturilor şi al vestigiilor descoperite în partea de sud-est a ansamblului „Negru Vodă" din Câmpulung (2004-2005).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Le plan d'ensemble des fouilles archéologiques de l'ancienne résidence voïévodale de Câmpulung (1975-1976, 1981-1982, 1984, 2000-2002). 1 - l'église voïévodale «Negru Vodă»; 2, 4, 5 - bâtiments monastiques; 3 - la tour du clocher; 6 - l'église de l'hôpital du monastère; 7 - construction moderne.
Fig. 2. Le plan des fouilles et des vestiges de la zone nord-est de l'ancienne résidence voïévodale de Câmpulung.
Fig. 3. Le plan des fouilles et des vestiges de la zone de sud de l'ancienne résidence voïévodale de Câmpulung.

[9] De dovezile arheologice care atestă vechimea mult mai mare a primei biserici şi a reşedinţei de la Argeş trebuie să ţină seama opinia care considerară Câmpulungul ca „prima capitală a statului unificat" Ţara Românească, părere susţinută cu o bogată argumentaţie privind legăturile şi mişcările demografice între zonele Făgăraşului şi Câmpulungului, de Denis Căprăroiu (*Asupra începuturilor oraşului Câmpulung*, Historia Urbana, XVI, 2008, 1-2, p. 37-64), sau ipoteza care consideră "descălecatul iniţial la Câmpulung şi nu la Curtea de Argeş" (Sergiu Iosipescu, *Contribuţii la istoria domniei principelui Radu I şi a alcătuirii teritoriale a Ţării Româneşti în secolul al XIV-lea*, SMIM, 18, 2020, p. 34-36).

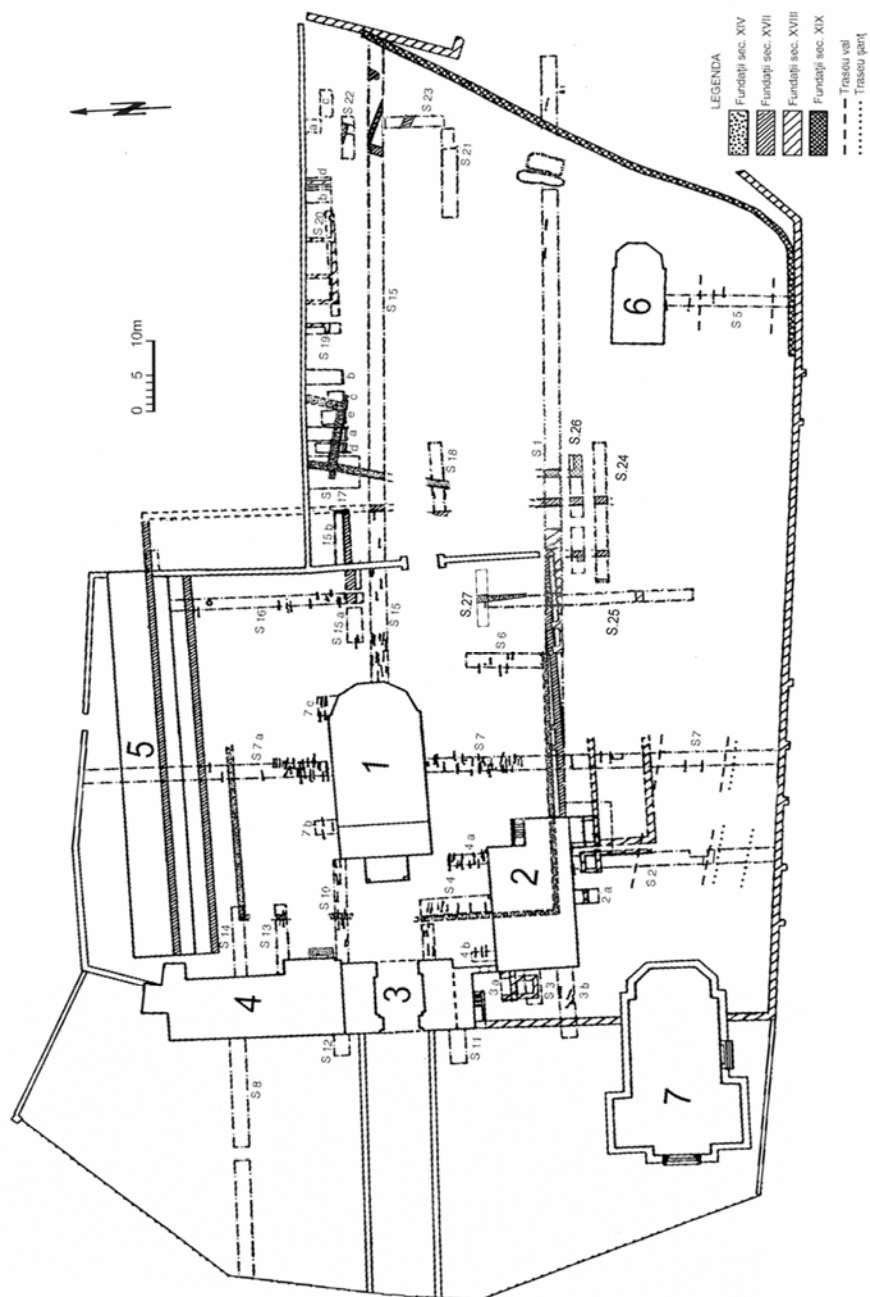

LEGENDA
Fundaţii sec. XIV
Fundaţii sec. XVII
Fundaţii sec. XVIII
Fundaţii sec. XIX
Traseu val
Traseu şanţ
N
0 5 10m
1
2
3
4
5
6
7
S.24
S.25
S.26
S.27

Fig. 1.

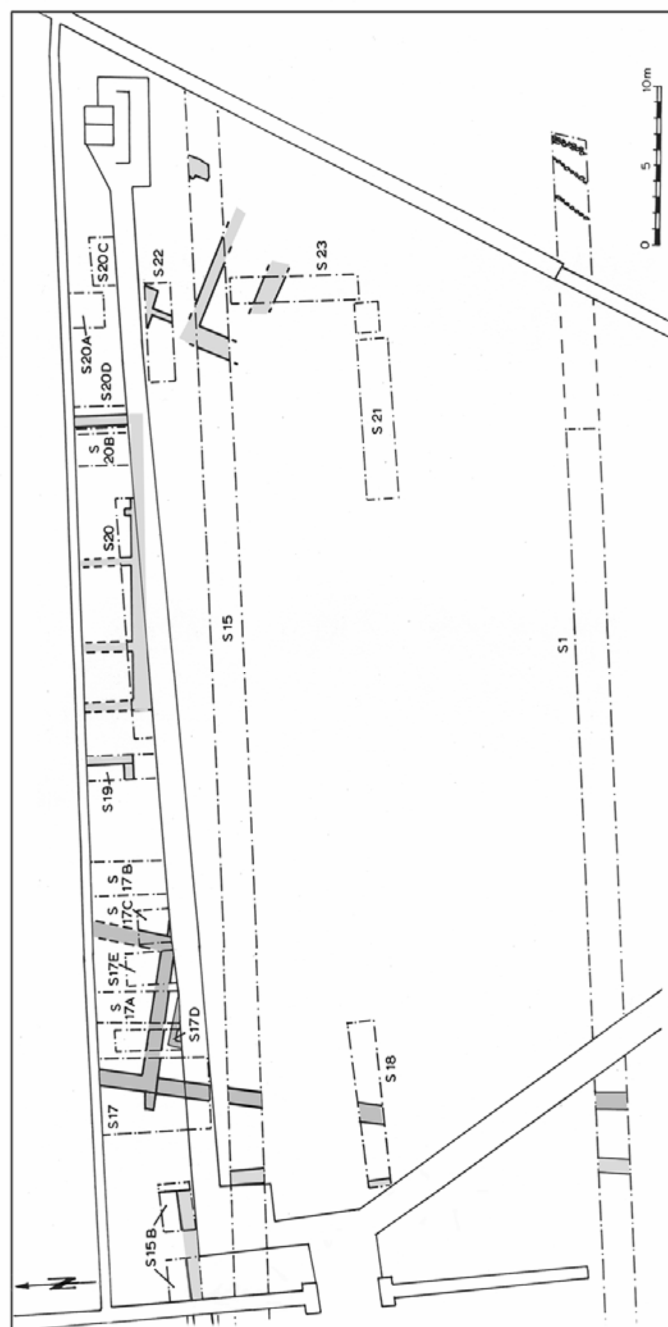

S20C
S22
S20A
S20D
S23
S
20B
S21
S20
S15
S1
S19
S
17B
S
17C
S17E
S
17A
S17D
S18
S17
S15B
N
0
5
10m

Fig. 2.

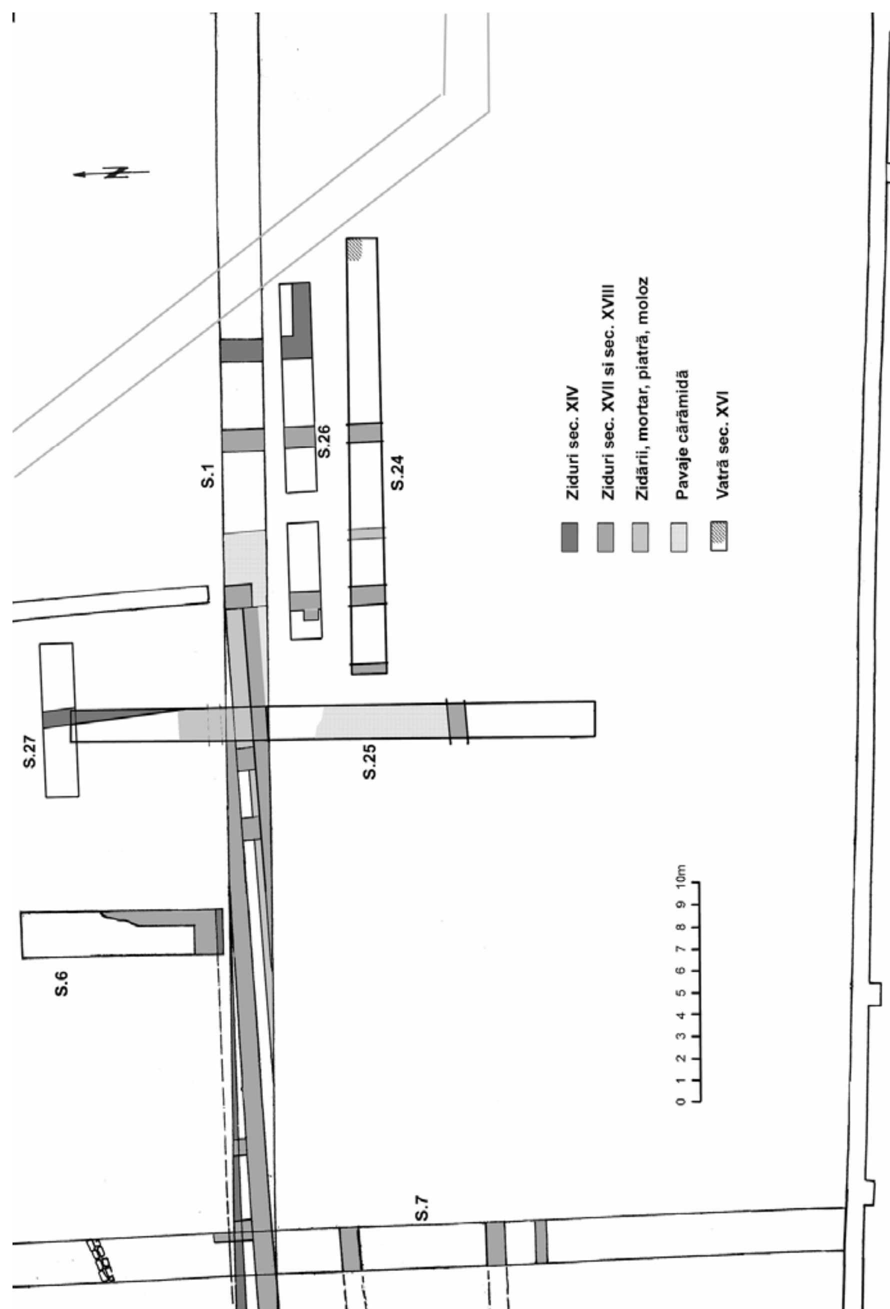

N
S.1
S.26
S.24
S.27
S.25
S.6
S.7
Ziduri sec. XIV
Ziduri sec. XVII și sec. XVIII
Zidării, mortar, piatră, moloz
Pavaje cărămidă
Vatră sec. XVI
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10m

Fig. 3.

A LA RECHERCHE DES VESTIGES DE L'ANCIENNE RESIDENCE VOÏEVODALE DE CÂMPULUNG

Résumé

Des recherches archéologiques d'une certaine ampleur ont été entreprises à l'ensemble architectural de l'ancienne résidence des premiers voïévodes de la Valachie et puis du monastère fonde sur la même place, en 1975-1977, 1981-1982, 1984 et 2000-2005. Elles ont mis à jour des vestiges du XIVe siècle, en élucidant aussi des problèmes concernant l'église ainsi que l'évolution ultérieure des autres éléments composants de l'ensemble, radicalement transformé après la fondation du monastère, en 1635. En essayant d'obtenir des informations sur les vestiges de l'ensemble, les fouilles entreprises en 2000-2003 ont été concentrées dans la zone située a l'est de l'église et celles de 2004-2005 vers le sud-est. En dehors de l'ensemble du monastère, on a effectué un sondage sur le terrain situé au No. 76, rue Negru Vodă, en obtenant des renseignements sur l'habitat urbain des XIVe-XVIIe siècles.

Dans la zône de l'ancienne résidence voïévodale on n'a pas découvert des restes de murs antérieurs au XIVe siècle. Du XIVe siècle datent les fondements de l'église voïévodale qui ont été utilisées aussi au cours des reconstructions de l'édifice des XVIIe et XIXe siècles. Par les proportions et par les caractéristiques architectoniques, l'église - au parement entièrement en pierre de taille - représente un monument unique dans son genre dans l'architecture du XIVe siècle en Valachie. À une distance de 12–14 mètres de l'église vers le sud, l'ouest, le nord et l'est, on a mis à jour des traces d'un mur d'enceinte en pierre pas trop épais qui entourait l'église.

Un problème d'un intérêt particulier est celui de l'identification de la résidence des voïévodes, du XIVe siècle. On a essayé d'attribuer à une phase de construction du XIVe siècle la cave de la maison située au sud-ouest de l'église. Les fouilles de 1975-1977 ont prouvé que cette cave date du XVIIe siècle. Lors de sa construction ont été détruites les derniers restes du mur qui entourait l'église au XIVe siècle, mur démantelé au XVe siècle, et d'autres restes de construction datant du XVe siècle, ainsi que des tombes du XVIe siècle. L'ancienne maison des voïévodes doit donc être cherchée ailleurs.

Les recherches archéologique de 1975 et des années suivantes ont fourni des arguments sérieux à la localisation de l'ancienne résidence voïévodale à nord-est de l'église, dans une zone partiellement occupée â présent par des constructions modernes. Les fouilles ont mis à jour des vestiges notables qu'on peut dater au XIVe siècle dans la zone située a l'est de l'église voïévodale, qui peuvent être mis en relation avec l'ancienne résidence des voïévodes. Parmi celles-ci on doit mentionner une partie, mise à jour sur une largeur d'environ 10 mètres, d'un édifice aux murs en pierre d'un mètre d'épaisseur, avec un pavement en briques à l'intérieur et de portions pavées en longeant les murs d'est et d'ouest à l'extérieur. Le bâtiment pourrait appartenir à l'ancienne résidence princière. La découverte, dans une couche de terre ultérieure à la désaffectation du bâtiment, d'une monnaie émise par le roi de Hongrie Vladislav Ier en 1442, appuie cette hypothèse. On a trouvé les restes d'un mur de plus d'un mètre

d'épaisseur adossé à l'édifice et, dans la même direction, d'autres tronçons de mur orientés du nord vers le sud, le dernier continuant en angle droit vers l'est. Ces murs, tenant compte de la position stratigraphique, peuvent dater du XIVe siècle. L'ensemble était défendu par une fortification dont les traces ont été découvertes au sud, en quatre points différents: un ***vallum*** en terre d'une largeur qui depassait 8 m, et, à l'extérieur, un fossé.

Dès que la résidence princière ne fût plus utilisée, l'espace qui entourait la plus importante église de Câmpulung, où étaient enterrés les deux premiers princes de la Valachie et, après eux, certains grands boyards, a été utilisé avec prédilection comme lieu de sépulture par les citadins. L'ensemble a été entièrement modifié au XVIIe siècle, suite à la fondation du monastère en 1635. L'église voïevodale, abîmée par un tremblement de terre, a été rebâtie en 1635-1638. Après la démolition des anciennes constructions, qui n'étaient plus utilisées, les bâtiments monastiques ont été érigés sur un autre emplacement.

Les traces des constructions de différentes périodes, à cause de l'étendue limitée de la surface des fouilles, ont pu être découvertes seulement par fragments. L'image qu'on peut se former sur l'ensemble est subjective et incomplète. On peut formuler seulement des hypothèses en ce qui concerne le plan et la chronologie des constructions. Une recherche intégrale dans l'espace qui n'a pas été affecté par des interventions modernes, afin d'obtenir plus de renseignements sur ces importants vestiges, pourrait donner une image d'ensemble sur tous ces vestiges, en confirmant ou en infirmant diverses hypothèses. Ce que les fouilles archéologiques prouvent évidemment c'est que l'église voïévodale de Câmpulung est de beaucoup ultérieure a la première église d'Argeş. On peut supposer que, sans renoncer à l'ancienne cour d'Argeş, les voïvodes de la Valachie avaient établi au XIVe siècle une résidence a Câmpulung pour affirmer plus fortement l'autorité princière dans cet important centre économique. L'affirmation de l'autorité du grand voïvode Basarab Ier et de son fils Nicolae Alexandru par la construction de la magnifique fondation de Câmpulung et l'établissement ici d'une de ses résidences, pourrait avoir eu comme résultat l'accentuation des caractéristiques urbaines de l'agglomération.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

BASARAB I ŞI VLADISLAV I LA ARGEŞ. - MĂRTURII DIN BISERICA DOMNEASCĂ „SF. NICOLAE" - 1. DATA EXECUTĂRII GRAFITULUI CU ŞTIREA MORŢII LUI BASARAB I. - 2. DIN NOU DESPRE VLAICU VODĂ - CTITOR ŞI DONATOR LA ATHOS

NICOLAE CONSTANTINESCU[*]

Despre Basarab I s-a discutat şi încă se discută de mai bine de un secol, cel puţin de la Hasdeu încoace şi s-au scris destule despre domnia şi rolul său în istoria Ţării Româneşti, îndeosebi prin prisma epopeii din 9-12 noiembrie 1330, care ne-a dezvăluit înainte de toate calităţile sale de diplomat în politică şi de strateg iscusit în materie militară. Bineînţeles, nu a scăpat atenţiei un aspect particular care îl priveşte pe Basarab - respectiv <u>numele</u> său, nume personal desigur dar, cert, de origine alogenă; drept care, în special prin filtrul interesat al istoriografiei maghiare, s-a scris mult despre origina sa „cumană", îndeosebi după ce, abia în 1832, cunoscutul editor G. Fejer publica şi astfel făcea cunoscut pentru întâia oară memorabilul document emis de cancelaria regelui Carol Robert (26 nov. 1332) şi în cuprinsul căruia /un act privilegial de reconfirmare/, cât se poate de lămuritoare erau şi au rămas două menţiuni - una, de maximă importanţă dar cu totul neaşteptată şi absolut singulară în plan istoric: **per Bazarab, filium Thocomery** (sic!), urmată în acelaşi document de alta, la fel de importantă: **idem Bazarab, infidelis Olacus noster** (ambele cu înţeles deplin, nu au deci nevoie de traducere)[1]**.** Or, tocmai despre acest *Thocomer* /recte *Tihomir* al nostru/ s-a afirmat în istoriografia maghiară că era de neam cuman - etnic atribuit şi fiului Basarab (în pofida atributului/etnonim: *Olacus*), teză în toată regula şi nu doar o simplă opinie, preluată în parte şi în istoriografia română, chiar în zilele noastre…[2].

Dar cele evocate până aici reprezintă doar un aspect - repet: particular şi nu neapărat de strictă actualitate pentru ştiinţa istorică. Interesează mai mult dacă Basarab I, în afară de aptitudinile sale pe câmpurile de luptă s-a impus şi pe alte planuri, de pildă în ale administraţiei, culturii etc. Nu cunoaştem nimic despre cancelaria sa (şi, deci, despre vreun document intern/extern emis de acolo), ştim că nu a bătut monedă; dar mai ştim că reşedinţa sa era cunoscută (şi încă din 1324, dacă cu chiar din 1319!), mai mult decât atât, ea fiind percepută la Vişegrad, în două documente angevine, drept

---

[*] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

[1] *Documenta Romaniae Historica* /*DRH*/, D-I. Relaţii între Ţările Române, nr. 25, p. 50 (orig. lat.); pe larg, în articolul subsemnatului din „Argesis", XVI, Studii şi comunicări, Seria Istorie /2007, p. 113-115 şi urm.

[2] Vezi recenzia asupra unui penibil opuscul semnată în prestigioasa publicaţie abia menţionată, p. 509-514.

castrum Argyas[3]. Să ne cantonăm aşadar în miezul tematicii sub al cărui titlu încerc demersul de faţă.

În afară de orice îndoială, Basarab I Vv. a avut o existenţă intim legată de ambianţa geografică şi doar în parte (sau, să spunem, pe jumătate) de ansamblul arhitectural existent şi astăzi la Curtea de Argeş pe terasa înaltă de pe malul stâng al râului Argeş (aceasta, de fapt, fiind o prelungire a colinei strict delimitată ca relief şi denumită Sân Nicoară). Se impun aşadar, strict metodologic şi mai mult decât necesare, distincţiile ce urmează.

1.0. Nu tot ceea ce vedem pe teren, în picioare sau în ruină (v. fig. 1), exista în timpul vieţii voievodului - singurul element de arhitectură din vremea sa (descoperire cu prilejul lucrărilor de restaurare dirijate de arh. Gr. Cerchez, înainte de 1920), încă vizibilă la suprafaţa actuală a solului este o construcţie de plan trapezoidal care se află în jurul Biserici Domneşti Sf. Nicolae (aceasta, iniţial, nu avea incintă proprie - cea aflată azi în jurul ei, cu traseu parţial arcuit, datează din al 18-lea veac, iar turnul de intrare adiacent se va fi ridicat abia în 1838); dar acest impozant şi faimos edificiu de cult, contrar interpretărilor unor curente istoriografice, nu exista şi deci nu are vreo legătură cu Domnia lui Basarab I, fiind ridicat după moartea acestuia de către nepotul său, Vladislav I - Vlaicu Vv. (între anii 1365 şi 1369). Dimpotrivă.

1.1 Cât a fost Mare Voievod şi Domn al Ţării Româneşti /c. 1310-1351/52/, Basarab a moştenit un edificiu mai vechi, ridicat de înaintaşi cel puţin din pragul veacului al XIII-lea şi situat chiar sub pardoselile Bisericii Domneşti: o construcţie de dimensiuni reduse, de plan simplu în cruce greacă (fără puncte de sprijin) şi înconjurată de incinta trapezoidală amintită - complex arhitectural denumit deja **Argeş I**, respectiv **incinta A** (fig. **1**/1, **2**/2).

1.2. În schimb, la V de Biserica Domnească, pe o arie întinsă, se păstrează traseul unei mari incinte patrulatere (denumită **incinta 1**, cu un turn de intrare pe latura E (care, cum s-a verificat pe cale arheologică, a fost construit sub Neagoe Basarab V., c. 1517, odată cu o casă domnească, aproape lipită pe mijlocul laturii de N)[4]. Sub acest turn răsăritean, azi în ruină, am aflat fundamentele altuia, organic legat de latura incintei 1 şi având un plan diferit; l-am notat ca atare: **turnul nr. 1**, atribuindu-l vremii lui Basarab I**,** spre deosebire de cel ce se vede în vremea noastră, notat drept turnul nr. 2 (acesta din etapa de ample refaceri şi adaosuri la Curte, datorate, am stabilit, lui Neagoe Basarab Vv, c. 1517 - v. supra, n. **4**).

1.2.1. Dar pe latura S a incintei 1 se păstrează aproape intactă pivniţa sau beciul domnesc, precum şi o mică parte din structura şi elevaţia unui edificiu datorat cu certitudine lui Basarab I: este **casa domnească nr. 1,** cu extinderi ulterioare, cazul prispei zidite de o parte şi de alta a gârliciului de acces în pivniţă (datând tot din timpul lui Neagoe Basarab, apoi şi o scară de acces (sec. XVII) fixată în colţul NE al prispei.

1.2.2. În scurt, documentaţia arheologică a stabilit un lucru cert: această fază de construcţii datorată lui Basarab I a avut loc după anul 1338, pe baza unui obol de

[3] *DRH*, D-I, nr. 30, p. 58 (11 sau 16 nov. 1336, regest); nr. 35, p. 65 (30 iun. 1347, orig. lat.), cu comentarii în art. cit., p. 116-117.

[4] Detalii (date tipo-dimensionale, cronologie, ilustr. etc.), v. N. Constantinescu, Curtea de Argeş, 1200-1400., Buc. 1984 p. 32 şi urm.

argint emis de regele Ungariei (care tocmai în acel an realizase o reformă monetară)[5], admiţând în consecinţă **faza de construcţie c. 1340** (fig. **2**/1). Este ceea ce am denumit ***Curtea Nouă,*** a lui Basarab I, fiul lui Thocomer, alias Tihomir. Unde şi când s-a născut Marele Voievod?

1.3. Răspunsul l-am dat mai demult: cam pe la 1280, probabil în ***Curtea veche*** (fig. 1/**X**), voievodul român fiind cam de aceeaşi vârstă cu viitorul rege, Carol Robert de Anjou al Ungariei[6].

1.4. Din această veche alcătuire voievodală - a reşedinţă, de bună seamă se păstrează, cum am şi anticipat, edificiul de cult **Argeş 1**, la nivel de fundaţii (în parte dispărute) cu **incinta A,** dar şi câteva anexe gospodăreşti, găsite şi definite arheologic în preajma casei 1, apoi pavaje din piatră de râu (fig. 1/X1-2), precum şi o cărare (fig. **1**/X-3) conducând unde?: exact pe un aliniament ce lega bisericuţa de o **casă** situată pe un mamelon, la mică distanţă spre S, ascunsă din păcate de clădirile moderne ale fostului spital orăşenesc (fig. **1/X**). În această presupusă clădire încă nedepistată arheologic, de aceeaşi vârstă, probabil, cu biserica Argeş 1, a rezidat Tihomir-tatăl, aici se va fi născut Basarab, viitorul Domn. Mai târziu, întrucât Curtea veche a avut de suferit de pe urma evenimentelor din toamna anului 1330[7] - Basarab I, din raţiuni care priveau strict viaţa de stat a Ţării Româneşti, s-a angajat în ridicarea Curţii Noi. Istoria (adică în planul evenimentelor de caracter istoric) a voit însă ca el să-şi afle sfârşitul în alt loc, la Câmpulung. De stăruit în legătură cu acest eveniment istoric.

1.5. Este arhicunoscut şi dezbătut, ca valoare informativă, grafitul (fig. **3**/3-4) găsit în anul 1920 pe peretele de N al naosului Bisericii Domneşti: (trad. din slavonă) „/le/**at 6860** (1351-52), **la Câmpulung a murit Marele Basarab Voievod**”[8]. Problema principală a demersului de faţă: când anume a fost făcută această însemnare? Răspunsul la o astfel de întrebare a fost dat încă din momentul descoperirii (care nu era şi singulară, între altele şi cazul grafitului - de aceeaşi speţă - despre enigmatica „Evreisa gospojda”, insolită evocare a celei de a doua soţii a ţarului Ivan Alexandru, evreica de neam (dar „nou creştinată” cu numele Theodora, cum se arată în Sinodik-ul Bisericii bulgare de la Târnova)[9]: construcţia bisericii era în toi, când deodată s-a aflat că voievodul din fruntea ţării a murit, la Câmpulung, reieşind - logic, se părea - că edificiul religios a fost început de Basarab şi continuat de urmaşi… Logică forţată, cum am demonstrat (alături de alţi specialişti în materie, cf. articolul din numărul precedent

[5] Ibidem, p. 54 şi urm. şi fig. 19/2, 51/6, cu bibl. respectivă. Moneda angevină a fost identificată şi atribuită de azi-regretatul Octavian Iliescu.
[6] Cf. Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol” /AIIA/ - Iaşi, XXIII/2, 1986, p. 554 şi versiunea, integrală dar cu adăugarea ilustraţiei din „Argesis” (supra, n. 1), p. 104.
[7] Vezi N. Constantinescu, Sp. Cristocea, R. Mascheo, „Săpături de salvare la Curtea de Argeş (1983-1984)”, în „Argesis”, XII, Seria Istorie/2003, p. 165 şi urm. (habitat distrus - locuinţă cu sobă de cahle-oală, ş.a., acoperit cu o cantitate imensă de pământ galben purtat - provenit din săparea fundaţiilor din incinta lui Basarab I, c. 1340).
[8] Virgil Drăghiceanu, în Curtea Domnească din Argeş /CDA-1923/, p. 16 (fig. 9 - slovele clar întărite cu tuş de V. Dr.), 31, col. 2 (transcriere greşită), tot aici, fig. 18, grafit „Ievreika gsjda” (sic!) - corect „Ievreisa gspjda”. (v. n .urm.).
[9] Precizări în articolele din RESEE, VIII (1970), 1, p. 17 (n. 34-36), 18 (n. 37-39) şi BMI., XL (1971), 3, p. 19 (n. 31). Ţarul din Târnova alături de a doua Theodoră, cu titlurile respective figurează ca donatori în *Evangheliarul din Londra* (1355), mss. miniat aflat la British Museum. Cu decenii în urmă, la cererea subsemnatului, apreciatul istoric din Londra, John Hurst /Inspectorate of Ancient Monuments/ în chip îndatoritor mi-a trimis copia-foto a miniaturii.

al acestei reviste).

1.6. Altminteri, e de amintit aici un aspect (tematic) ținând, în speță, atât de *lexicografie* cât mai cu seamă de *ortografie*: numele lui Basarab I Vv. a fost perceput diferit de contemporani şi ca atare redat de izvoare cu o grafie fluctuantă, de pildă ***Bazarab*** /1324, 1325, 1327, 1332, 1334/, ***Basaras*** /1332/, ***Bassarat*** /1345/, ***Bozorab*** /1351/, ***Bazarad*** /1358/ etc. Şi mai târziu,diplomatica regilor Ungariei reda numele personal al Domnului Țării Româneşti scriindu-l, ca în 1443 de pildă, ***Bazarab*** *filius condam Daan wayuode* (referire la Basarab II; actele munteneşti în slavonă îl aminteau pe acest ***Basaraba***, la fel cum însuşi tatăl său, Dan II, îl menționa, în 1428, după celălalt fiu, Danciul şi cum,în sfârşit, nepotul Basarab cel Tânăr semna în acte fie *Io Mladi* ***Basarab***, fie *Io Mladi* ***Basaraba*** etc.)[10].

1.6.1. Astfel de mențiuni,care l-au preocupat îndeaproape şi pe B. P. Hasdeu[11] au un numitor comun: în totalitate,străine sau indigene ca proveniență, izvoarele menționate redau integral acest nume personal,literă cu literă, aşa cum era perceput - pronunțat şi auzit, văzut şi citit în scripte.

1.7. Două excepții, ca izvoare semnificative şi - coincidență: alăturate în plan geografic - ne prezintă numele lui Basarab I printr-o grafie *sui-generis*: pe de o parte, **informația, aparent banală şi incompletă** (lipsa precizării datei calendaristice privind evenimentul) din grafitul argeşean, iar pe de alta, în plan strict istoric/succesoral, mențiunea de pe piatra tombală a lui Nicolae Alexandru Vv. de la Câmpulung. Ce fel de excepție şi care este coincidența rezultă cu limpezime observându-se grafia: şi într-un loc şi în celălalt, cu mijloace diferite ca realizare, să zicem tehnică, **numele lui Basarab e redat cu ligaturi specifice, dar identice** (fig. **3**/1-4). Ceea ce, vădit lucru, ridică întrebarea legitimă: simplă coincidență? De notat faptul că Hasdeu însuşi a găsit de cuviință să-l amintească pe descoperitorul mormântului de la Câmpulung, Gr. G. Tocilescu, a observat desigur specificul inscripției de pe piatră, transliterând numele lui Basarab prin grafia ***Bâsarabâ,*** fără însă a o şi comenta decât în lumina teoriei sale despre *Sarabi*; în schimb, cu acribia-i ştiută, a fost şi a rămas singurul în istoriografie care a reprodus întocmai textul inscripției câmpulungene, inclusiv ligaturile (fig. **3**/2)[12]. Să trecem însă mai departe.

1.8. Firesc, este de admis că însuşi Vlaicu Vodă a fost cel care s-a îngrijit de funeraliile părintelui său şi, deci, tot el îi va fi poruncit unui meşter-pietrar (probabil angajat chiar pe şantierul ce se organiza la Argeş prin punerea temeliei Bisericii Domneşti, <u>îndată</u> după dispariția lui Alexandru Vv., Subl. N. C.). Indiferent de

---

[10] Mențiunile din actele latineşti în *DRH*, D-I, passim, cele în slavonă - *DRH*, B-I, nr. 60, p. 116 (1428, orig. slav.), nr. 155 şi urm. (Basarab-Laiotă şi Basarab-Țepeluş, orig. slav.). De reținut evocarea lui Matei Basarab, în inscripția greacă de la m-rea Mărgineni (transliterat: **Mpasarampa**), N. Iorga, Inscripții, I, 1905, nr. 186, p. 83. Vezi infra, n. **26**.

[11] Etymologicum Magnum Romaniae, III, Buc. 1893, s.v. *Basarab* (col. 2540-2592).

[12] *Ibidem*, col. 2554 şi urm. Ceva mai târziu, N. Iorga se pronunța astfel: *„Există la Câmpulung o veche şi puternică mănăstire, clădită ca Sân Nicoară din Argeş, de Nicolae Alexandru Basarab. Piatra acestuia cu data de 6973 (1364), se mai vede, perfect păstrată, la* dreapta *în locul cuvenit ctitorilor. Indicația nu concordă. Inscripția a fost întâiu semnalată de Mihai Cantacuzino în tratatul său istoric descriptiv asupra Țerii-Româneşti /***1774,** n. N. C/ *tipărit în greceşte în 1803, de frații Tunusli (cf. şi Şincai, la an. 1360), apoi a fost copiată de mitropolitul muntean Neofit etc."* - apoi: <u>*„Literile sunt săpate, nu scoase în relief, garnitura e întreagă: înfățişarea scrisorii samănă cu a răvaşelor slavone păstrate în Braşov*</u>" (Inscripții, I, 1905, nr. 267, p. 132-33. (subl. N. C.).

aserţiunea (încă nedovedită), că piatra de mormânt nu ar fi decât o copie târzie a celei originare - conţinutul inscripţiei este strict autentic(doar indictionul este greşit calculat) şi consună cu restul izvoarelor din epocă. În scurt, departe de a fi o simplă coincidenţă, dimpotrivă o explicaţie logică a similitudinilor de care este vorba aici constă în faptul că **inscripţia funerară de la Câmpulung este anterioară grafitului de la Argeş**; meşterul (sau cel care a realizat însemnarea cu data **6860**/1351-52 pe peretele Bisericii Domneşti) ştia deja de *Dălgopole*, văzuse şi citise inscripţia, reţinând din ea doar un nume: „Marele Basarab Voievod". Indiscutabil, se dovedeşte că informaţia din grafit este un fapt de memorie - una asociativă: numele defunctului ***Basarab***, socrul dintâi al ţarului din Târnova (Theodora, fiica voievodului român şi mama lui Sracimir din Vidin, repudiată de ţar, de unde şi a doua căsătorie cu aceea care a preluat numele româncei, v. supra, **1**.5 şi n. **9**) şi *evreica încreştinată*, menţionată vizavi, pe stâlpul NE…; informaţii ştiute şi consemnate fugitiv, poate de aceeaşi mână. **Data conţinută în grafit nu are nici o legătură cu etapa de construcţie a Bisericii Domneşti.**

Dezvoltând consideraţiile precedente (unde calitatea de **ctitor-unic** a lui Vladislav I-Vlaicu, în Scaunul său domnesc din Argeş e doar sugerată) şi reluând, dintr-o altă, perspectivă, concluziile demersului înfăţişat în articolul anterior din această revistă, referitor la edificiul ivit în ambianţa **Curţii Noi,** alăturat de aceasta, se va stărui în cele ce urmează asupra unui aspect particular al iniţiativelor (şi realizărilor!) ctitoriceşti datorate voievodului Ţării Româneşti, acela de donator - mai exact: **ctitor şi donator la Muntele Athos.** Şi, într-adevăr, cu riscul de a repeta lucruri ştiute, de această dată va reieşi, de sperat, nu doar o ***altă restituire***, ci chiar un crâmpei de substanţă din însăşi **existenţa primară** a Bisericii Domneşti, în relaţie desigur cu ctitorul ei amintit.

2.0. Suntem de fapt în plină epocă de receptare şi acţionare a dreptului de ctitorie bizantin[13], a grecităţii în plan ecleziastic (vlădica Iachint, ajuns la despărţire faţă de voievod, din păcate nu ştim dacă a avut vreun rol anume, în afară de susţinerea dicheofilaxului Daniil Kritopulos „ca ierarh a toată Ungrovlahia" /1370/[14] şi va muri curând, rol îndeplinit ulterior, se va vedea, de mitropolitul Hariton). De amintit în acest context remarca lui N. Iorga privind „persistenţa" în Biserică a limbii greceşti chiar în epoca pe care o avem aici în vedere[15].

2.1. De adăugat sau,după caz, de precizat că Vlaicu Vodă însuşi a voit sau a cerut să fie considerat ctitor, la Cutlumuz în Athos (sept., indict. 8, 6878/1369; continuând, pe temelia pusă de tatăl său, acum însă fiind alături de chir Hariton

---

[13] Cf. Gh. Cronţ, *Dreptul de ctitorire în Ţările Române*, SMIM, IV (1960), p. 77-116. Mai nou - Pr. Ic. Vasile V. Munteanu, *Organizarea mănăstirilor româneşti în comparaţie cu cele Bizantine (până la 1600)*. Teză de Doctorat, Bucureşti,1984 /Extras din „Studii Teologice", XXXVI /1984, 1-2 şi 3-4/, îndeosebi p. 44-45 (cu bibl.; pertinente distincţii pe tema *ctitor-ziditor-întemeietor-donator*).

[14] „Pitacul" din 1370 către patriarhul Filothei Kokkinos - v DIR, B, Ţara Românească,Veacul /sic/ XIII, XIV şi XV (1247-1500), E. A., Buc. 1951, nr. 13, p. 20-21 (trad. rom.). Kyr Iachint a decedat „către 1372" (alături de el, din 1370 apoi până în c. 1380 Hariton) - v. P. Ş. Năsturel, *La partition de la Metropole de Hongrovalachie*, Extras din „Buletinul Bibliotecii Române", (Vol. VI (X) - Serie Nouă), 1977/1978 „Freiburg (Germania), 1978, p. 300.

[15] „Le Mont Athos et les Pays Roumains", in Academie Roumaine, „Bull. de la Sect. Hist.", II, 1914, p. 164-65 - textual: ***„Et enfin, pendant la seule epoque qui dure jusk'en 1380, la langue* /grecque/ *persista… en Valachie dans l'Eglise, que n'avait pas encore conquise le slavonisme"*** , ap. P. Ş. Năsturel, infra, n. **18** (subl. N. C.).

ieromonah şi catigumen: „Şi suntem amândoi deopotrivă ctitori /**kai esmen hoi dyo kat'ison ktetores/**, eu pe de parte, ca cel care a plătit cheltuiala, iar el, pe de alta, ca cel care s-a trudit şi a clădit"; Vladislav Vv. se face chezaş la păstrarea regulilor monastice statornicite la Cutlumuz, jurând pe Evanghelii, Sf. Cruce şi - semnificativ, dar perfect explicabil atunci, în 1369, căci se invoca patronul Bisericii Domneşti - „şi pe marele Nicolae /**kai eis ton megan Nikolaon**"/; în sfârşit, „Aceste astfel scrise şi iscălite de domnia mea şi pecetluite cu semnul meu, ca stăpân şi ctitor al acestei mănăstiri /**hos oikokyrion kai ktetoros tes toiaytes mones/** etc."[16]. În aceeaşi privinţă, nu e de insistat decât menţionând şi alt efort ctitoricesc al lui Vlaicu - zidirea (cam în aceeaşi vreme), înzestrarea şi ordonarea traiului Mănăstirii Vodiţa, la îndemnul stareţului Nicodim (**„*cu munca lui chir Nicodim şi a fraţilor lui am zidit şi am zugrăvit*"**, el dăruind „***un tetravanghel ferecat cu argint aurit, o cădelniţă de argint, vase sfinţite de argint, ş.a.*",** cum înşiră lămurit hrisovul slavon nedatat)[17]. Metale preţioase, „ducatul" menţionat în actul din 1369 de la Kutlumus dezvăluie şi pe ceastă cale posibilităţi materiale însemnate, inclusiv existenţa atelierului monetar de la Argeş!

2.2. Domnul Ţării Româneşti, primul ştiut ca atare, s-a remarcat şi prin faptul că a transmis dincolo de fruntarii chiar chipul său, alături de al soţiei sale, la scară miniaturală, desigur, dar printr-o operă votivă de adâncă semnificaţie: este Icoana Sf. Athanasie (Athonitul), dăruită faimoasei **Megisti Lavra**[18] (fig. **4**).

2.2.1. Începuturile acestei prime fundaţii cenobitice de la Muntele Athos datează din anul 963, sub împăratul bizantin Nicephor Phocas, care a dăruit fondurile, construcţiile continuând sub Ioan Tzimisces (primul e şi pictat în 1535 de Theophanes Cretanul: donatorul-ctitor ţine în mâini şase lingouri de aur!!)[19]. De fapt,

---

[16] Paul Lemerle, Actes de Kutlumus, Edition diplomatique par…, Texte. Album, Paris 1946 /pe copertă 1945/ (Archives de l'Athos, II 1-2), nr. 26, p. 102-105 (citat grec. /pronunţia erasmică/ din p. 103, r. 15 şi p. 104, r. 43-44). Cf. *DIR*, *op. cit.*, nr. 11, p. 16 şi urm. (trad. rom.). Mefienţa reputatului savant francez faţă de consideraţiile dintr-o lucrare a lui G. Cioran (Athena, 1938): sursele bizantine nu se referă la Kutlumuz ca „Mare Lavră a Ţării Româneşti", „a voievodului /muntean/" etc., domnii români nefiind ctitori acolo, din adâncă vechime („*Il faut etre en garde contre cette tendance des savants roumains…*" etc.) - v. *op.cit.* ,Introduction, p. 2 (n. 10). Cum ar mai fi posibil să-l contrazici, în aceeaşi privinţă, combătându-l adică pe un Neagoe Basarab Vv., binefăcător la Athos şi, desigur, la Kutlumuz, care afirma despre aceasta din urmă: ***„<străbunicul nostru> Io Mircea <cel Bătrân> marele voievod a înnoit sfântul şi atotcinstitul <hram>… făcându-l ctitorie a Ţării Româneşti"*** - DRH, B - II (1501-1525), nr. 105, p. 208-215, hrisov de întărire a multor sate, cu indicarea hotarelor şi a boierilor-hotarnici, din 1512-1513, iul. 23 (orig. slav. la Athos). (Subl. N. C.).

[17] DRH, B-I (1247-1500), nr., 6, p. 18 (orig. slav., datat de editori <1374>, mai degrabă însă ar putea fi din <1370>).

[18] Aici după Marcu Beza, Urme româneşti în Răsăritul ortodox, Bucureşti, ed. 2, 1937, între p. 41/42. Bibliografie la zi: P. Ş. Năsturel, *Aux origines des relations roumano-athonites: l'icone de Saint Athanase de Lavra du voivode Vladislav*, in ***Actes du VIe Congres d'Etudes byzantines*** (Paris,1948), t. II, Paris, 1951, p. 307 şi urm. (Vezi infra, n. **23**). Alăturat în fig. **4 -** Sf. Athanasie, pictură de Theofanes Cretanul/1535 (infra, n. **27**.).

[19] KEDAK /***Centro para la Preservacion del Patrimonio del Monte Athos***/ & alii, De viaje por el **Monte Athos .** Catalogo, Encuadernacion, Salonica Grecia /Noviembre 2003/, p. 7, fig. 2. Text numai în spaniolă. La p. 5: *San Atanasio Athonita. Detalle de un fresco de Teofanes el cretense (s. XVI). Interior del refectorio.*- Catalog splendid ilustrat (apărut, de reţinut, în colaborare cu Universitatea din Granada, Spania), cu detalii de ordin arhitectural (amplasamente, schiţe /restaurări etc.). Din nefericire, cu nepermise erori şi omisiuni/confuzii privind aportul voievozilor români (nici o referire la Nicolae Alexandru, Vladislav I), schitul românesc **Prodromul** nu există, iar *Bibliografia /recopilada por Kostas Ketipis/* de la p. 255-56 nu menţionează nici un titlu al autorilor români (!); culmea ingratitudinii haghiorite: chiar termenul diplomatic

ctitorul/fondator este călugărul Athanasie, pe numele mirean Avraam, originar din Trebizonda; rămas orfan de copil, o rudă, ofiţer, îl aduce la Constantinopol şi de aici ajunge tânărul la Athos, călugărindu-se cu numele de Athanasie; e considerat întemeietorul monahismului athonit. La început, zidirea lui Athanasie era modestă - abia pentru 20 de călugări, astfel încât, spre sfârşitul vieţii el o dărâmă şi clădeşte katholikonul nou, cu acareturi sporite - pentru 120 de călugări, cum se arată în „Viaţa" care îi înfăţişează faptele sale pioase. Mai mult, Athanasie, se arată tot aici, s-a dovedit a fi şi constructor, adevărat **ktistes**: numai că în ziua fatală de 5 iulie (an neprecizat), el, împreună cu arhitectul Daniil şi cu alţi 5 meşteri, aflaţi sub cupolă, pe schelă - aceasta se rupe, toţi pierzându-şi viaţa; se explică de ce, la 5 iulie, se face pomenirea Sf. Athanasie. Moartea lui a avut loc după anul 997, mai degrabă între anii 1006 (când se pare că şi-a scris testamentul) şi 1011, când e pomenit urmaşul său, Eustratie[20].

2.3. Revenind la donaţia voievodală, e de subliniat că Icoana Sf. Athanasie este o adevărată operă de artă (fig. **4**): format mijlociu[21], pat de lemn, pe care au fost pictate din faţă doar capul şi mâinile Sfântului, în rest totul e metal, adică ferecătură de argint (cândva şi aurită): capul pictat cu nimb bogat decorat în relief, încadrat de inscripţia **Agios Athanasios**, mâinile Sfântului ţin un rulou /sau *filacter/* desfăşurat, cu cinci rânduri în greceşte: ***Agathe psyche*** etc., îmbrăcămintea cu pliuri (de sub rulou - două cruci suprapuse, fiecare cu inscripţiile obişnuite **IC /XP, N/K**); faţa piesei, relativ netedă în câmp şi pe rama de margine (motive nedefinite în tehnica au repousse), rama, lată, e fixată la colţuri şi pe mijloc cu rozete (10 la număr) care ascund probabil cuie sau nituri de prindere.

2.3.1. În partea inferioară a feţei Icoanei, pe ramă, între două rozete, sunt redate chipurile donatorilor, în picioare, cu mâinile întinse /gest de ofrandă (sculptate în relief în tehnica *au repousse* şi aparent, doar, pe câte o „plăcuţă" dreptunghiulară, clar delimitată, părând a fi aplicată prin sudură…)[22]: la stânga /respectiv dreapta privitorului/, Vladislav I-Vlaicu, iar în partea opusă - Ana Doamna (detalii în fig. **9**/2). Repet şi aici ceea ce am afirmat în atâtea alte împrejurări: **compoziţia personajelor princiare** redate **pe Icoană s-a inspirat, vădit, din Tabloul votiv existent deja în Biserica Domnească din Argeş.** Dovadă şi inscripţiile aferente (deşi inversate ca

---

bizantin (!) **Ungrovlahia** (adică, Vlahia dinspre/de lângă Ungaria') e tălmăcit nu simplu, eronat, ci tendenţios: „Ungaria şi Valahia" /recte *Hungria y Valaquia*…/. În fine, un fals incredibil - chiar la Megisti Lavra!: chipul voievodului muntean/donator, Vladislav (III), pictat de acelaşi Theofanes Cretanul, poartă inscripţia IΩANNHC 'O TZIMICKHC (adăugată, limpede, peste cea originară - cu **Io** … **deyteros ktitor** mai jos, în dreptul copilului Moise, **voivoda**, p. 7, fig. 1).Vezi infra, n. **23**. Nimeni nu a observat acest grosier procedeu de a ocoli adevăruri istorice…

20 /Pr./ Teodor Bodogae, Ajutoarele româneşti la mânăstirile din Sfântul Munte Athos, Sibiu, 1941 /Academia Teologică „Andreiana", Didactica, 1/, p. 12 şi urm., îndeosebi p. 87-89. Despre Icoană, p. 92 şi urm.: „S-a crezut… etc.", nefiind vorba de Vlaicu Vodă şi Ana Doamna, ci de Vladislav III /1521, 1525-26/. luându-se după St. Nicolaescu (v. infra, n. 23).

21 Circa 70 x 50 cm? (poate mai mici, oricum, cifre aproximative, din memorie: la faţa locului, în mai 1973, abia am putut să o ating cu mâna - nu mi s-a permis fotografierea şi nici măsurarea Icoanei…; vezi aici localizarea în planul katholikon-ului şi imaginea-foto din interior, fig. **5** /2-3, ap. KEDAK, Viaje, p. 7, fig. 4-5; în Viaje, p. 6 - legenda fig. 5, eroare evidentă: *Interior del refectorio*).

22 Observaţie Carmen Laura Dumitrescu, în articolul citat (şi criticat) în precedentul volum „Argesis". În cele de faţă am reluat la rându-ne imaginile (restituite în desen) publicate de regretata Corina Nicolescu, ***Istoria costumului de Curte în Ţările Române.*** *Secolele XIV-XVIII,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 221 (fig. 16, 23).

poziție) - şi, într-adevăr:

2.4 Aproximativ pe mijlocul feței, în registre diferite:la dreapta Sfântului (recte stânga privitorului), pe şapte rânduri, în dreptul Anei, inscripția greacă, cu majuscule şi unele abrevieri (integral[23], *tale-quale,* fig. **8**) cu numele, titlul şi atributele voievodului (în trad.): **„† Ioan Vladislav, mare voievod, întru Hristos Dumnezeu, credinciosul Domn şi singur stăpânitor a toată Ungrovlahia"**; în partea cealaltă, în dreptul voievodului, pe opt rânduri, titlul şi atributele soției donatoare: **„† Anna, preacucernica mare voievodeasă (*sic)*, întru Hristos Dumnezeu credincioasă şi singură stăpânitoare a toată Ungrovlahia".**

- Observații. Ambele inscripții adică cele de bază, greceşti (aici cu tranliterare latină), suscită comentarii necesare. De reținut, mai ales, insolitul titlu al Annei - **voivodisa,** care apoi va fi înlocuit prin *Kera* /Doamna, v. infra şi fig. **7**/. Stilistic, se vede limpede că textul înfățişat orfăurarului iconar era în acea limbă (***koine*** */*neogrec. *kini/* ***dialektos***) prezentă şi în Biserica Domnească (în rugăciuni şi pe filactere), departe aşadar de centrul spiritual, oficial, din Bizanț - cum remarca P. P. Panaitescu[24], de pildă: **ke** (conj. pt. **kai)**; ligaturi şi abrevieri destule, precum **I** cu **C** (din Ioannis), **C** (clasica *sigma*) folosită cu **T** (în pi**st**os, pi**st**e, eusebe**st**ate), **OY** (*omikron/ypsilon* unite în **U*ngrovlahi*a**); de asemenea, frapează faptul că atributul domnesc pt. Vladislav, ***singur stăpânitor*** - respectiv **aytokrator** e redat cu *omega* (ultimul o), în această formă termenul fiind rezervat doar basileului![25]. În fine, de reținut **NT** (din ***Vlantislavos***), pt. *delta* - o cutumă deja în diplomatica bizantină a epocii, prin redarea numelor personale alogene, îndeosebi de coloratură slavă (cazul, e drept singular, şi al lui Dobrotici, redat *Ntomprobitzas,* față de mai uzualul *Tomprotitzas*[26] /şi aici o observație: în epocă, grec. MP(i) reda lat. B, ca şi mult mai târziu, v. supra n. 1**0**/).

[23] Cei vechi dintre istorici,în afară de Gr. G. Tocilescu, au oscilat în atribuire, unii respingând *de plano* identificarea donatorului ca fiind Vladislav I - Vlaicu, cazul lui Ioan Bogdan, ***Io din titlul domnilor români***. Post Scriptum /1889/, în **Scrieri alese**, ed. G. Mihăilă, Ed. Acad., Buc. 1968, îndeosebi p. 146-158 (resp. acel P.S.), combătând opinia lui Tocilescu despre „Tugomir Basarab": „Acelaşi lucru putem susține şi despre pretinsul titlu al lui *Vladislav Basarab*, de pe icoana Sf. Atanasiu de la mănăstirea Lavra, muntele Athos". /sunt citați Tocilescu, Th. Burada şi mai ales rusul - călător la Sf. Munte, K. D. Petkovici, ***Obzor afonskih drevnostej,*** S. Ptsb. 1867, apoi arhim. Porfirie Uspenskji, în 1877: „Acesta crede că inscripția şi icoana sunt de la Neagoe Basarab, 1521"! etc./. În scurt, I. Bogdan se întreba dacă nu cumva e vorba de vreun Vladislav sau Vlad din al 16-lea veac, inclusiv Vlad Vintilă de la Slatina, care, şi el, a dăruit Lavrei o icoană (p. 158 vezi şi infra, n. **28**). Mai decis, ca opinie, a fost Stoica Nicolaescu, în opoziție cu N. Iorga: *„Vladislav Voevod şi soția sa Ana,cari au dăruit sfintei mânăstiri Marea-Lavra din Sfântul Munte frumoasa icoană a Sfântului Athanasie,ferecată cu aur şi argint, nu e Vladislav din secolul al XIV-lea, cum crede d-l Iorga, ci domnitorul Țării Româneşti, mărturisit de documente ca atare, între: 1523-1525. Icoana Sfântului Athanasie a fost dăruită mânăstirii Lavra în 1521-2.* (St. Nicolaescu*,* ***Documente slavo-române****,* 1905, p. 255)"; iar mai departe, desluşind Spița genealogică de la p. 8: *„Vladislav Voevod şi doamna Neacşa sunt părinții lui Vladislav Voevod ce a domnit între: Aprilie 1323 - Noemvrie 1525. Acest Vladislav Voevod a avut de soție pe doamna Ana şi de urmaş pe Moise Voevod (1529-1530). Ei, Vladislav Voevod şi doamna Ana, sunt ctitori la mânăstirea marea Lavră din Sfântul Munte Athos*" - cf. broşura lui St. Nicolaescu, Lămurirea unei enigme istorice. VLADISLAV VOEVOD şi DOAMNA NEACŞA 1488, Bucureşti, 1935, p. 5, 7. Opinii şi păreri în parte confirmate (supra, n. **19**…).

[24] CDA - 1923, p. 161-171.

[25] J. Darrouzes, ***Ekthesis Nea.*** Manuel de pittakia du XIV-e siecle, Paris, Institut francais d'Etudes byzantines, 1969, p. 120, n. 47.

[26] *Ibidem*, p. 56 (n. 43: „cette orthographie isolee et plus tardive n'a pas d'autorite"…). De reținut: grec. *Panteleimon<os>* devine Pandelimon al nostru/1827/…

2.5. Interesant e faptul că Icoana de la Marea Lavră a servit cumva de model pentru înfăţişarea Sfântului-fondator Athanasios, cum denotă pictura (aurită cu bronz) din refectoriu a aceluiaşi Theofanes Cretanul, din 1535[27] (fig. **4**).

2.6 Se ridică, justificat, întrebarea: în ce împrejurări şi mai ales din ce motive, un dar de asemenea factură, să reunească reprezentări de **ctitori/constructori** de pe meleaguri diferite şi despărţiţi în timp? Răspunsuri ar fi multe, ipotetice desigur, dar în parte şi verosimile. Să amintim aici că Ioan Bogdan, când s-a referit la această donaţie (supra, n. **23**) combătea datarea Icoanei în „1365 ", a lui Tocilescu - pe baza opiniei din 1865 a rusului K. D. Petkovici (cel dintâi care a comunicat în original inscripţiile, cu litere slavone!), care mai afirma, scria Bogdan, „că lavra a fost zugrăvită din nou la 1360 o notiţă, cum se vede nesigură, căci la Porfirie /Uspenskji, n. N. C./ nu se află"[28]. Posibil ca ultimului, cleric instruit şi călător la Athos, să-i fi scăpat datarea, nu şi operaţia în sine. Oricum, e de admis că Vlaicu Vodă, la îndemnul şi cu sprijinul noilor Mitropoliţi numiţi şi veniţi din Sudul bizantin, inclusiv de la Athos - precum Hariton al Cutlumuzului, va fi cerut şi căpătat sprijin în decursul lucrărilor de la Argeş iniţiate de el, inclusiv, poate, de la Marea Lavră şi mai cu seamă în materie de meşteri zugravi (modelul grec, prin excelenţă, inclusiv de la M-rea Chora din Constantinopol, e demult remarcat şi dezbătut de specialişti). Icoana dăruită şi plecată de pe pământ argeşean nu putea semnifica altfel decât un mesaj de solidaritate cu Ortodoxia bizantină şi, totodată un prinos de recunoştinţă către Marea Lavră athonită.

2.7. Încă două întrebări: **când** s-a făcut donaţia? şi **în ce măsură** oglindeşte aceasta realităţi aievea din Biserica Domnească? Ambele, legate între ele, pot căpăta un neaşteptat răspuns dacă luăm în consideraţie (mai exact: în câmpul vizual) existenţa celuilalt izvor, păstrat fragmentar pe des-pomenitul perete de V din naosul bisericii: inscripţia în slavonă, pictată *peste* /subl. N. C. /acel „ciubuc" ornamental (motive geometrice, v. CDA - 1923, fig., 264) - inscripţie care redă aproape întocmai numele, titlurile şi atributele lui Vladislav I - Vlaicu şi ale soţiei sale. Anna Doamna, dar care, spre deosebire de cele de pe Icoană, **conţine ceva în plus: menţiunea expresă privind stăpânirea Vidinului şi a „oblastiei" sale** (fig. **6** şi reconstituirea din fig. **7**), eveniment important, care a avut loc la începutul anului 1369, a ţinut circa şase luni, cu multiple implicaţii şi consecinţe, inclusiv pentru Domnia Ţării Româneşti (subl. N. C.)[29].

2.7.1. Ciudatul plasament al inscripţiei pictate ne dezvăluie că, în cea mai mare parte, în decurs de patru ani de la debutul lucrărilor Biserica Domnească era ca şi finisată în 1369, inclusiv zugrăveala din partea apuseană a naosului - inclusiv deci

[27] KEDAK, Viaje, p. 5, fig. 1 (legenda, p. 4:1. *San Atanasio Athonita. Detalle de un fresco de Teofanes el cretense (s. XVI). Interior del refectorio*). Să nu se confunde acest Theofanes Cretanul, cu omonimul din al 14-lea veac - Theofanes Grecul…

[28] *Op.cit*., p. 157. Editorul, G. Mihăilă, pune lucrurile la punct (p. 668-669).

[29] De la punerea la punct a lui N. Iorga, „Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369" /„Conv. Lit.",1900, p. 962 - 999/, tematica a evoluat totuşi sensibil, îndeosebi prin documentatele studii, critice, ale regretatei Maria Holban - mai întâi în SMIM, I /1956, p. 7-62: „Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)", apoi în „Revista de istorie", XV (1962), 2, p. 315-347: „Contribuţii… etc. (Problema stăpânirii efective a Severinului şi a suzeranităţii în legătură cu drumul Brăilei)" - ambele retipărite, alături de alte studii, vezi Maria Holban, Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV, Ed. Acad., Buc. 1981 Opiniile subsemnatului, în Vladislav I 1364-1377, Ed. Militară, Buc. 1979 /Domnitori şi Voievozi,15/, p. 91 şi urm.

Tabloul votiv; dar însuşi faptul că pentru cele trei rânduri în slavonă nu s-a găsit alt loc mai potrivit decât sus, pe „ciubuc”, deasupra mandorlei cu Iisus binecuvântând are o **explicaţie plauzibilă**: evenimentul pasager al stăpânirii Vidinului de către Vlaicu, ivit într-un fel pe neaşteptate, e consemnat în inscripţia slavonă care se dovedeşte astfel, în totalitatea ei, a fi fost un **adaos**! Inscripţia originară din naos, aferentă/însoţitoare Tabloului votiv originar (dispărut datorită zugravului din 1827) **era alta, plasată pe patru rânduri imediat sub mandorlă, deasupra personajelor zugrăvite - adică exact cea de pe Icoana Sf. Athanasie, defalcată, redată în greceşte** /cf. accentuarea lui N. Iorga, supra, n. 15/, **inscripţia fiind preluată** *ad litteram* **spre a servi meşterului iconar tocmit de voievod**. Fiind, deci, anterioară evenimentului din ian.-febr. 1369, donaţia voievodală către Marea Lavră de la Athos, **şi numai ea**, adică Icoana ca atare, ne îngăduie să reconstituim aşadar însăşi configuraţia (sau ansamblul) Tabloului votiv originar din naos, către sfârşitul anului 1368, când avem temeiuri să presupunem că, în bună parte, pictura din naos era ca şi terminată, v. fig. **8** şi **9**/2.

2.7.1.2. Punerea în valoare a chipurilor ctitoriceşti de pe peretele de V al naosului - plasamentul personajelor princiare în câmpul vizual deja evocat, cu Domnul-ctitor în dreapta (privitorului) se explică şi se justifică atât prin ceea ce însuşi Vlaicu Vodă a impus Programului tematic pictural, cât şi prin acel detaliu din planimetria Bisericii Domneşti care adesea e uitat:accesul direct în naos prin intrarea de S, un loc de unde ctitorul îşi putea privi din faţă şi direct chipul zugrăvit. O stare de fapt care a durat cel puţin două secole după moartea lui Vladislav I - Vlaicu Vv. (c. 1377). Deşi tradiţia istorică muntenească opera deja cu legendarul „Negru Vodă”, totuşi despre „*Vladislav voievod care a fost înaintea lui Mircea voievod*”, (numele ctitorului real al Bisericii Domneşti, **cu totul neştiut tradiţiei**!) încă era cunoscut în cancelaria domnească, dovadă menţiunile din acte: în 1508, 1510, 1547[30].Ceea ce probează că în interiorul monumentului picturile sale încă erau intacte, ele „vorbeau” de la sine şi pe înţelesul tuturor, iar Pomelnicul vechi nu putea să înceapă decât cu „Vădislav Vv. şi Kerana Doamna”… Nefericita zugrăveală din 1827 (poate şi ceva mai devreme) a şters peste tot numele ctitorului, anulând tot atunci inscripţia slavonă (acoperită cu tencuială şi descoperită în 1920), dacă nu cumva şi capul „cavalerului” de pe stâlpul NE, încurajând astfel şi chiar consolidând fantasma despre „Radu Negru Vv.” şi pretinsa lui „contribuţie”, dacă nu la edificarea din temelie (**ek vatron**), cel puţin la zugrăvirea integrală a Bisericii Domneşti din Argeş.

2.8. De bună seamă, faptul că interiorul lăcaşului domnesc a păstrat vestigii picturale care îi atestau vechimea şi depuneau mărturii la vedere despre identitatea şi legăturile ctitorului dintâi cu lumea ortodoxă din Sud, întreţinute şi chiar sporite mai târziu[31], explică, dacă nu chiar şi justifică prezenţa în registrele din pronaos, a Sf.

[30] DRH, B, II (1501-1525), nr. 60, p. 129-131, doc. de la Mihnea cel Rău /1508, nov. 1, Ştefăneşti (orig. slav.: ***ot Vladislava prejde Mircea voevoda***); vezi şi nr. 81, p. 171-173, doc. de la Vlad cel Tânăr /1510, nov. 2, Bucureşti (orig. slav.), precum şi DRH, B, IV (1536-1550), nr. 222, p. 263-264, doc. de la Mircea Ciobanul /1547, ian. 11, Bucureşti (orig. slav.).

[31] Supra, n. **16** (doc. Neagoe Basarab). Şi Vlad Vintilă Vv /”cu copilul meu Mircea”/ a dat un obroc anual de 10 000 de aspri, plus alţii 1000, Marii Lavre de la Athos („care este capul întregului Munte”, hramul „cuviosului părintelui nostru Athanasie Atonianul”) - vezi DRH, B, III (1526-1535), nr. 143, p. 227-228, doc din 1533, ian. 12 (copie, orig. slav. la Athos) etc. Spusa aceluiaşi Porfirie Uspenskji este uitată şi nu mai are

Athanasie Athonitul (v. fig. **9**/1), cum releva în 1931 O. Tafrali[32].

2.8.1. Din aceeaşi perspectivă, în sfârşit, se cuvine a fi subliniată prezenţa şi activitatea, alături şi în sprijinul lui Vlaicu Vodă a lui **Hariton al Cutlumuzului**, exercitate de acesta din urmă - intermitent, ce-i drept, datorită funcţiilor cumulate pe care le-a îndeplinit: /aug. 1372- c. 1380/[33]. Într-adevăr, el însuşi scria în acel binecunoscut Al treilea Testament /**diateke**/ din 1378: *„smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei Hariton, preacinstit şi ţinând locul celui de Amasia, şi Protul Sfântului Munte"*; este unicul izvor ce aminteşte lămurit de binefacerile obţinute în Ţara Românească din partea Marelui Voievod - dar care, la data întocmirii Testamentului (Iulie, indict. 1, 6886/**1378**) era deja stins din viaţă, textual:

„… cinstita mănăstire a Cutlumusului /.../ am găsit-o foarte mică şi strâmtorată /.../ şi cu tot cugetul m-am ridicat pentru îngrijirea ei şi mergând la Romei, la Tribali şi la Bulgari şi cerând pentru clădire şi hrană, i-am înduplecat /.../ Aşijderea m-am dus de şapte la acel răposat Vladislav voievod şi la soţia sa, doamna Ana şi am fost dăruit /**Osaytos** ***apelton heptakis eis ton makariten ekeinon Vladisthlavon ton voevodan kai ten aytoy symbion kyrian Annan kai*** **edoresato** ***moi***/ *de Pronia dumnezeiască cu cele trebuincioase pentru refacerea mănăstirii; şi a fost refăcută şi înfrumuseţată şi dânsul a întregit-o spre mai bine, precum se vede acum de oricine,pentru slava lui Dumnezeu care toate le orânduieşte cu folos …*/[34].

2.8.2. Actul original (**engrafon**), deteriorat în parte, poartă la sfârşit semnături autografe: a lui Hariton (cu înflorituri), urmată de ale martorilor - ultimul cu înscris în slavonă, **Sisoie al Hilandarului** (fig. **10**). Despre acesta din urmă am mai scris (fapt curios întru totul: lui Sisoie egumenul i se datorează împrejurarea că, o iniţiativă a sa, din 1382, a iscat ulterior apariţia treptată a unui capitol însemnat din literatura europeană /dezbătut şi astăzi!/, privind, să zicem, istoria Sud-Estului în condiţiile ofensivei otomane, respectiv, cu interes major nu doar pentru noi, românii, ci şi pentru alte neamuri: **episodul-Rovine**!)[35] …

Nu este de insistat în legătură cu epopeea din toamna anului 1394, decât reamintind şi aici ceea ce iarăşi ne dezvăluie un grafit din Biserica Domnească: „Câte un voevod, vizitând-o, îşi semnează numele pe pereţi, ca Vlad Vodă (fig. No. 19), **ION VLAD VOIVODA** /translit. din slav., N. C./, care de pe ductul literelor caracteristice veacului al XIV-lea, trebuie să fie al uzurpatorului tronului lui Mircea" - scria V.

căutare în spaţiul haghiorit: ***„Nici un alt popor pravoslavnic nu a făcut atâta bine pentru Athos, cât au făcut românii"*** (Afon, III, 3, p. 384 - ap. T. Bodogae, 1941).

[32] Monuments, 1931, p. 205 şi Pl. CXIII, 2.

[33] Detalii (adevărată monografie!) la P. Lemerle, *op.cit*., Introduction, p. 8-13 Cf. P. Ş. Năsturel, supra, n. **14**.

[34] P. Lemerle, *op.cit*., nr. 36, p. 136 (r. 26), trad. rom. în DIR, B. Ţara Românească, Veacul /sic/ XIII, XIV şi XV (1247-1500), Ed. Acad. 1951, nr. 21, p. 129.

[35] Cf. articolul din „Revista istorică", I (1990), p. 782 şi urm. - şi versiunea în franc.: „Fiction chronologique - destin historiographique: ROVINE, le „17 mai 1395" (I), in „Argesis", Studii şi comunicări, Seria Istorie, XIII, Piteşti, 2004, p. 183 şi urm. (***Le typicon de Roman' (1331/1382) - une source sans laison avec ROVINE***). În scurt: conciliu monahal întrunit la Hilandar (iniţiativa egumenului Sisoie), care, în 1382, nov. 13, indict. 6 hotărăşte reguli /*ustavi*/ privitoare la comemorarea ctitorilor şi binefăcătorilor lavrei sârbeşti - hotărâre consemnată pe un Tipic (mss. din 1331). Am arătat în articolele menţionate tribulaţiile (speculative) decurgând din interpretarea eronată (şi încă persistentă) a unei însemnări (evident adăugată amintitei *ustavi* din 1382; însemnare publicată în 1858 de Fr. Miklosich şi datată de acesta <1395>). Nu e cazul să revin. Fapt este că, iată, Sisoie de la Hilandar apare cu 6 ani înainte de 1382, ca martor într-un izvor care priveşte într-adevăr istoria noastră!

Drăghiceanu[36]. Se dovedeşte (a câta oară?) că monumentul argeşean reprezintă un inepuizabil tezaur de informaţii, oferindu-ne un câmp fertil de opinii şi ipoteze; ultima, ar fi că „uzurpatorul" amintit, realmente un Domn aievea, care a bătut monede, la Argeş, a semnat un Tratat cu Jagellonul polono-litvan, era deci veritabil os domnesc, nefiind exclus să fi fost un **fiu neştiut** al lui Radu I sau, de ce nu?, al lui Vlaicu Vodă[37].

În final, putem zice, parafrazând un dicton: **Au şi monumentele soarta lor**… Spre cunoaşterea, valorificarea în plan informaţional şi interpretarea lor, fixându-le locul în plan istoric - am indicat aici o cale de urmat…

BASARAB I AND VLADISLAV I AT ARGEŞ. - TESTIMONIES FROM THE "ST. NICHOLAS" LORDLY CHURCH - 1. THE DATE WHEN THE GRAPHITE REGARDING THE DEATH OF BASARAB I WAS MADE. - 2. AGAIN ABOUT VLAICU VODĂ - FOUNDER AND DONOR AT ATHOS

Abstract

Basarab I Vv. (c. 1310 - 1351/52), the son of Tihomir's, probably born around 1280 in the lordly settlement from Argeş, **in Curtea Veche**, which had been existing for some time in the first capital the Walachia, after the events of the year 1330 (the war against the Hungarian king Carol Robert de Anjou), more precisely fl. 1340 erected beside **The New Court,** keeping from the older one the praying room, called **Argeş-I** (fl. 1200)**,** situated to NE, under the actual monument founded by the voivode Vladislav I or Vlaicu Vodă (1364 - c. 1377), a famous architectural work, yet called **Argeş-II** and dated 1365-1369 (fig. **1-2)**. Though by chance, Basarab Vv. did not die on its Throne from Argeş, but in a neighbour shire, as it is attested in a graphite situated on the northern wall of the construction of Vladislav Vv's**,** i.e. : „/trad. from Slav./ **year 6860 <1351/52>, at** Câmpulung **died Basarab The Great Voivode".** As a coincidence, the name Basarab in graphite presents exactly the same letters like the one mentioned by the same person on the tomb stone Nicolae Alexandru Vv.'s (he died on the 16-th of November 1364) from Câmpulung, as shown in fig. **3**. consequently, the author jumps to the following conclusion: the graphite dated from 1364 (being, besides other one from the Lordly Church just a matter of memory), anyway from the times when Vlaicu Vodă was building the Lordly Church: ergo, the note date is in no way linked to the edification of the church.

In the second half of the article the figure of of Vladislav I is highlighted as a founder/donor of many places, including Cutlumuz and Marea Lavră a Sf.Athanasie, well known monasteries from the Athos mountain (see n. 16 and the foll.). It is also

[36] CDA - 1923, p. 32, fig. 19.

[37] Vezi articolul regretatului Octavian Iliescu, *Vlad Ier, voivode de Valachie: le regne, le sceau et les monnaies*, RRH, 27 (1988), 1-2, p. 73-105.

underlined the lordly donation consisting of an icon - an Icon of the Founder Saint made of gold plated silver, with the (miniature) representation of the lordly couple from Argeş - Vladislav Vv. and Anna Doamna and having inscriptions in Greek talking about the status and the qualities of the donors (fig. 4-**5,9**/2). It is considered that the respective image is inspired from the votive picture from the narthex of the church at painted by Pandelimon in 1827; above it there is an inscription in Slavonic discovered only in 1920 (fig. **6-7**), which was an important source for the discovery of the Votive Picture and especially of the date when it was painted: the reign of Vladislaqv I over Vidin, a well known event that took place in the first half of 1369 (see. n. 29). The image of the icon representing St. Athanasie allowed the hypothetical reconstruction of the original Votive Picture from the narthex of the Lordly Church (fig. **8**). Because the reign over Vidin is not mentioned in the Greek inscriptions means that the lordly donation to the vast monastery (Mare Lavră) was done before the first part of 1369, as it results from the last Testament (from 1378) of Hariton, the Mitropolite of Ţara Românească, a document that offers further historical information (see. fig. **10** and n. **34-37**).

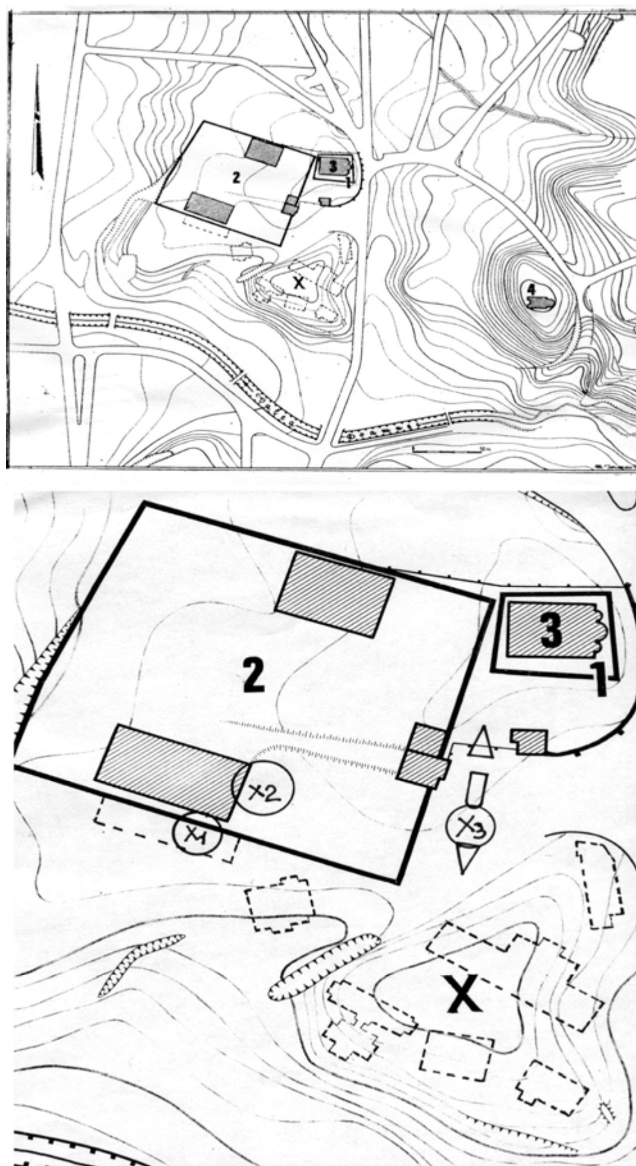

Fig. ***1.*** *Ansamblul voievodal din Curtea de Argeş. Plan general de situaţie şi detaliu topografic. Spre identificare (în ordinea vechimii):* ***X, Curtea Veche,*** *localizare probabilă (sf. sec. XII - c. 1340), cu anexe şi zone pavate din sec. XIII (****X****-1,* ***X****-2);* ***1****, incinta* ***A*** */a bisericii* ***Argeş-I,*** *încep. sec. XIII - c. 1365/ şi cărare de acces (****X****-3);* ***2****, Incinta voievodală (starea actuală);* ***3****,* ***Biserica Domnească*** *sau* ***Argeş-II*** *(c. 1365-1369-70) /lipseşte din plan, chilia găsită între 1911 şi 1920/;* ***4****, ruina bisericii Sân Nicoară (sf. sec. XIV).*

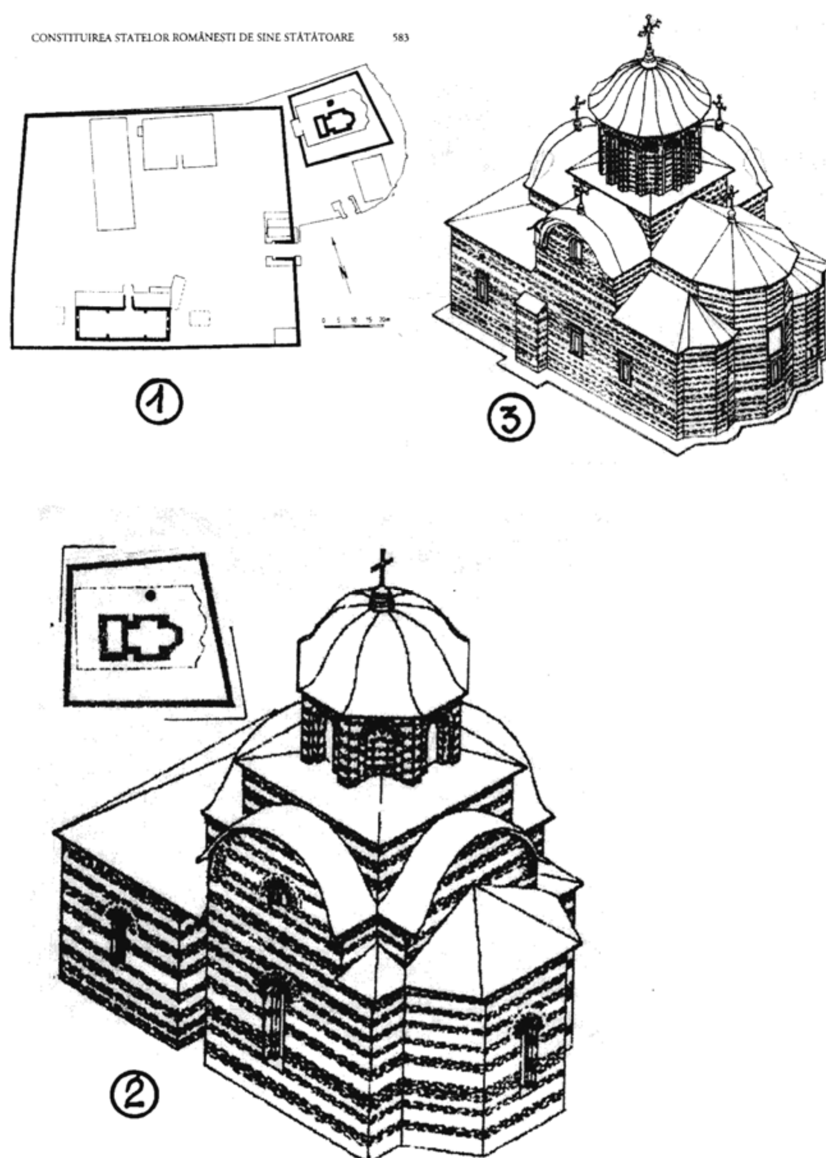

Fig. ***2***. ***1***,*Reşedinţa lui Basarab I sau* ***Curtea Nouă*** *(c. 1340: incintă patrulateră, turn de intrare pe latura E,casă domnească pe latura S,largi zone pavate) /ap. Ist. Românilor, III, ed. 2-a, 2010/;* ***2***, *Biserica Argeş-I, incinta ei, plan /în contur - actuala Biserică Domnească şi locul grafitului cu anul 1351-52/, cu o reconstituire axonometrică de arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu;* ***3***. *Biserica Domnească, perspectivă axonometrică de arh. Andreescu (ap. CDA-1923).*

Fig. ***3***. *Câmpulug, Biserica Adormirii.* ***1***,*Piatra funerară a lui Nicolae-Alexandru Vv. (m. la 16 nov. 1364): de observat în inscripţia slavonă ligaturile din numele lui Bas**ara**b (ap. CDA-1923, fig. 11)**; 2,** aceeaşi inscripţie transcrisă cu exactitate de B. P. Hasdeu (EMR, III, 1893);* ***3-4***, *transcriere integrală după aceeaşi fotografie /N.C./).*

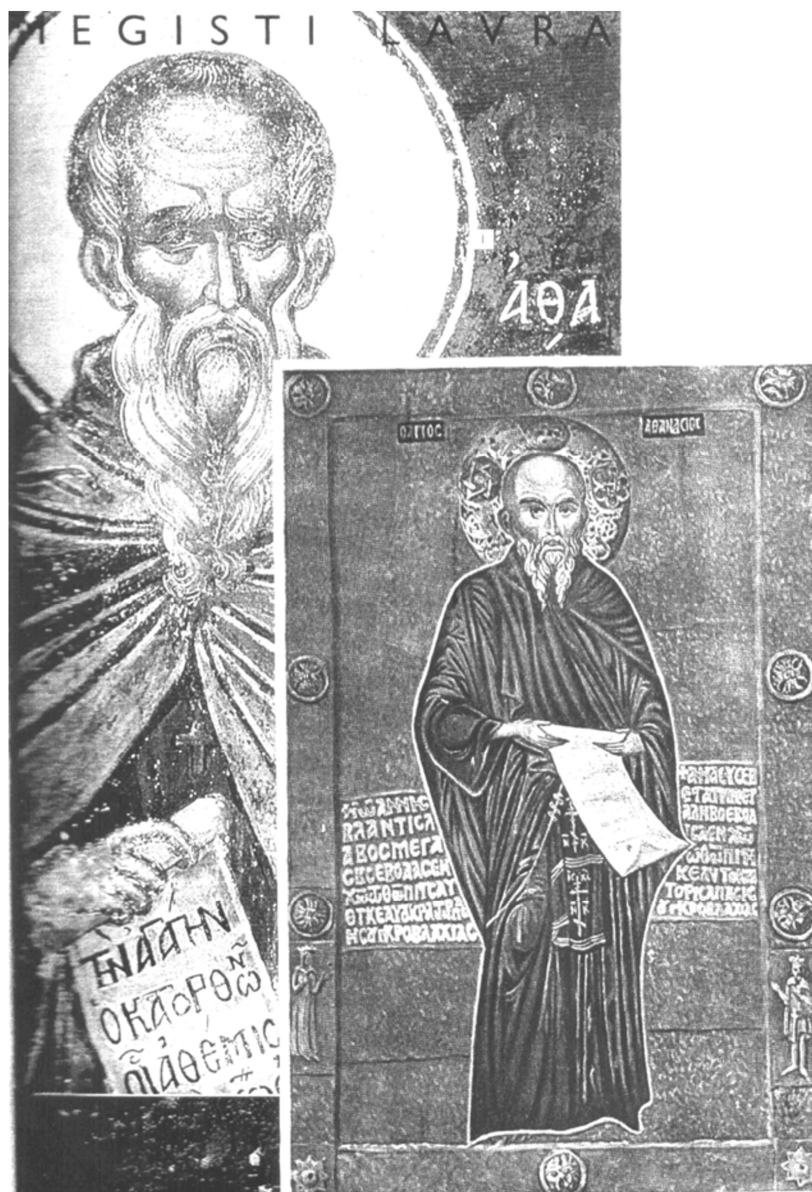

*Fig. **4**. Athos, Marea Lavră /neogrec. **Megisti Lavra**/. Icoana Sf. Athanasie, dania lui Vladislav I şi a Doamnei Ana, ante 1369/70 (ap. M. Beza, 1937). Alăturat, spre comparaţie, Sf. Athanasie, pictură de Theofanes Cretanul (ap. KEDAK, Viaje…,2003).*

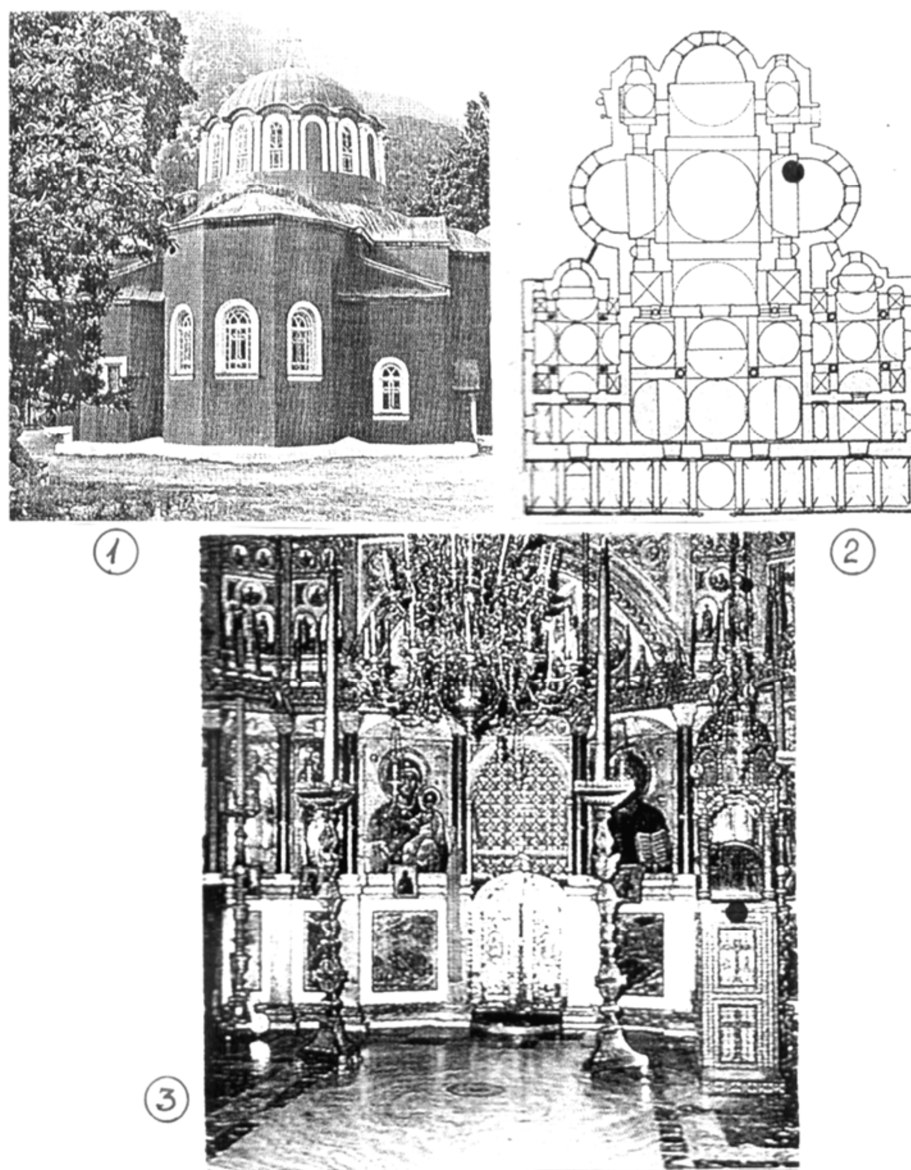

Fig. ***5****. Athos, Marea Lavră, katholikon,* ***1****, Imagine exterioară,spre altar;* ***2,*** *plan /din 1814, de Mylonas);* ***3,*** *Interior, vedere spre iconostas: este indicat, în dreapta, locul jețului arhieresc având pe spetează Icoana Sf. Athanasie (ap. KEDAK, Viaje…, 2003).* *Premieră vizuală!*

*Fig. **6**. Biserica Domnească, naos, perete V. Tablou votiv (zugrav, Pandelimon, 1827), ansamblu, starea din 1920-23 (ap. CDA-1923, fig. 37).*

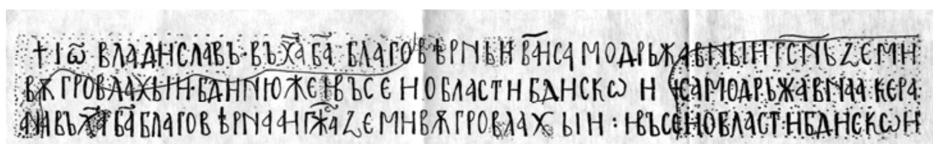

Fig. 7. Inscripţia slavonă din 1369 (se menţionează stăpânirea Vidinului de către Vlaicu Vodă). Transcriere/reconstituire, N. C. (Cf. C. Bălan, Inscripţii Argeşul istoric, 1994).

Fig. ***8***. *Biserica Domnească. Încercare de reconstituire a Tabloului votiv originar din naos /sf. 1368/: în partea superioară - ornament (ap. CDA-1923, fig. 264). apoi Hristos binecuvântând (atenție!, cu ambele brațe), pictură conservată, din fericire, mai jos - personajele-ctitori (aici doar siluete, cf. fig.* ***9****/2), cu prezentarea machetei bisericii (aceasta, ap. CDA-1923, fig. 115).*

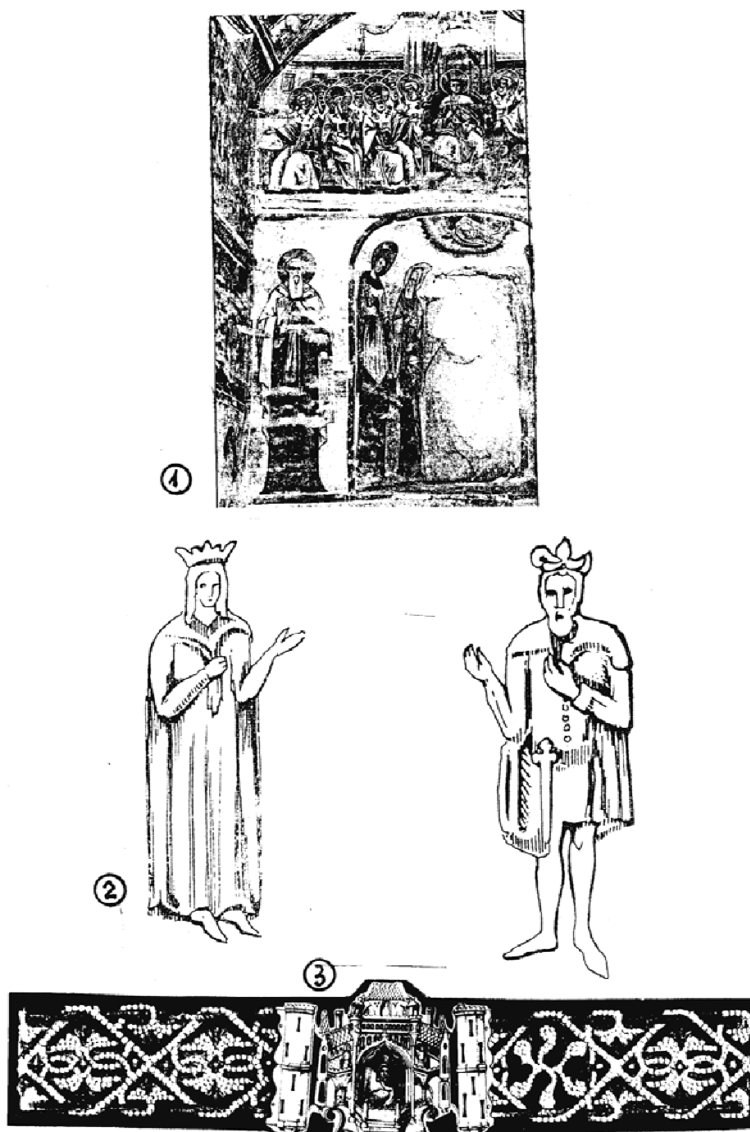

*Fig. **9**. Material ilustrativ suplinitor. **1.** Biserica domnească, pronaos, N: Sf. Athanasie Athonitul (ap. O. Tafrali, Monuments, 1931). **2,** Icoana Sf. Athanasie, donatorii; de reţinut: voievodul cu cingătoare şi sabie! (desen-reconstituiri la Corina Nicolescu, Ist. cost. de Curte, 1970); **3,** spre comparaţie, centura şi paftaua lui Vladislav I - Vlaicu Vv găsită în M 10, la 31 iulie 1920 („Cordonul cel mare al lui Radu Negru-Vodă, reconstituit de D. Norocea, terminat de G. Teodorescu", CDA-1923, p. VI şi Pl. X); paftaua, desen de Domniţa Rednic.*

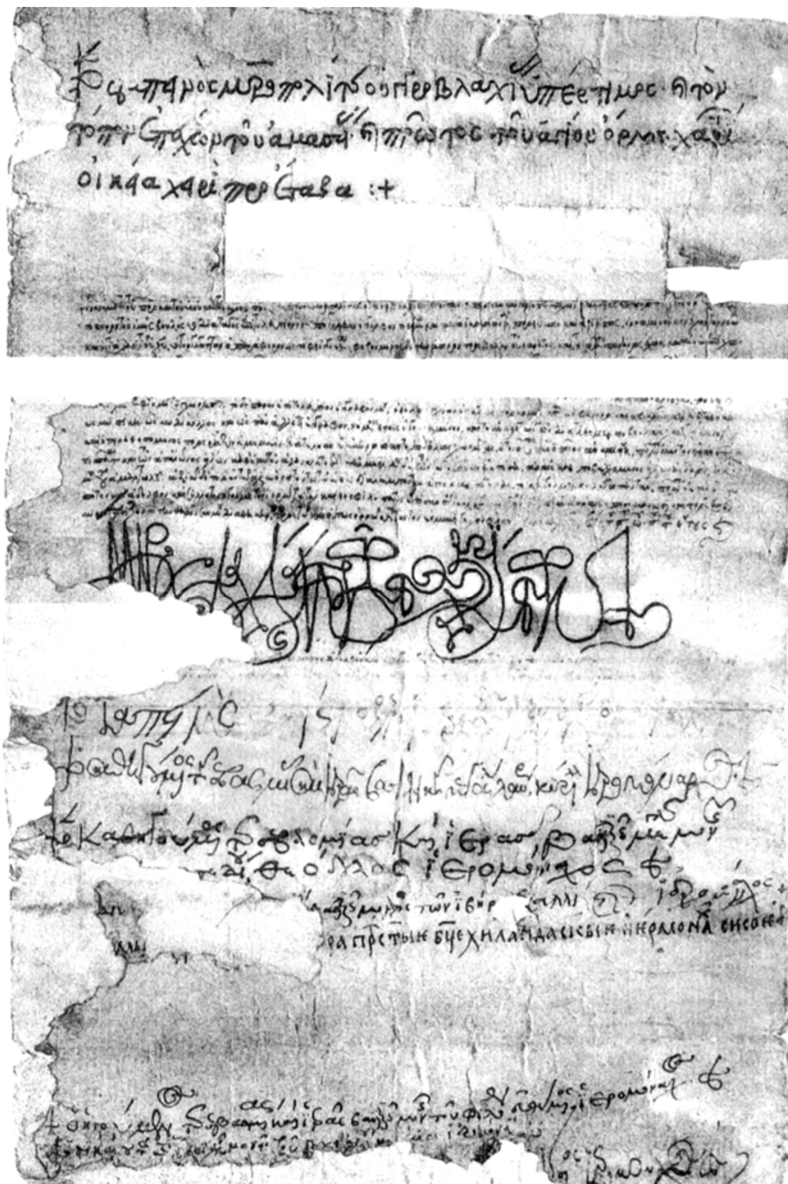

Fig. ***10***. *Din epoca tumultoasă a lui Vladislav I. - Vlaicu Vv.: document paleografic, original în greceşte, redând incipit şi mai ales finalul celui de* <u>*Al 3-lea Testament*</u> *al Mitropolitului Hariton al Ungrovlahiei, din 1378. Semnătură autografă, cu înflorituri, iar între martori, al 5-lea, în slavoneşte, egumenul de la Hilandar, ieromonahul* <u>*Sisoie*</u> *(ap. P. Lemerle. Actes Cutlums, nr. 36).*

/<u>*Notă*</u>*. Ilustraţiile prezentate au fost procesate de d-l Mihai Vasile/.*

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

DE LA REZIDENŢELE DOMNEŞTI LA CAPITALA ŢĂRII ROMÂNEŞTI (SECOLELE XIV-XVII)

RADU ŞTEFAN VERGATTI*

Una dintre principalele probleme ale istoriei politice a Evului Mediu, în general, al celui din Ţara Românească, în special, a constituit-o cea a locului unde stătea monarhul şi curtea sa. Din acel centru politic, rezidenţă, el conducea întreaga ţară. În mod normal se impunea ca o rezidenţă să fie o aşezare de prestigiu. Ea trebuia să aibă magnificenţă, atât în faţa locuitorilor ţării şi a străinilor care veneau la curte. Totodată, era necesar să fie îndeplinite condiţii minime de apărare pentru viaţa şi avuţia domnului şi a curţii sale. În fine, în toate rezidenţele se impunea să existe un ierarh de rang şi religie corespunzătoare monarhului[1].

În prima fază de existenţă a Ţării Româneşti, când viaţa urbană nu era prea dezvoltată, domnii şi curtea lor nu au stat într-un punct stabil. Ei s-au deplasat dintr-o localitate în alta. A fost o situaţie similară pentru toate ţările din Europa - Franţa, Anglia, Germania etc. - numită în mod obişnuit monarhie itinerantă[2]. S-a ajuns la această situaţie, în primul rând, datorită lipsei a resurselor de trai suficiente într-un singur loc[3]. După ce acestea se epuizau dintr-o localitate, domnul şi curtea plecau mai departe. Nu mai puţin, aceste deplasări făceau ca domnul să fie mai greu de găsit în cazul unui atac. Mutările dese nu ridicau probleme dificile pentru transportul tezaurului sau al arhivelor. Acestea nu erau de mari proporţii[4], deci nu creau greutăţi în cazul unor necesităţi de retragere rapidă din faţa pericolului.

Din primele cronici ale Ţării Româneşti se ştie că cei dintâi ctitori de ţară, cei din familia Basarabilor - Togomer, Basarab I Întemeietorul şi Nicolae Alexandru - şi-

* Universitatea „Valahia“, Târgovişte.

1 Radu Şt. Vergatti, *Domnitorii şi Ierarhii Ţării Româneşti - Ctitoriile şi mormintele lor*, Ed. Cuvântul Vieţii a Mitropoliei Munteniei şi Dobrogei, Bucureşti, 2009, 1, p. 475-481.

2 Cf. Jacques Le Goff, *Civilizaţia Occidentului medieval*, traducere de Maria Holban, Bucureşti, 1970, p. 110, 125.

3 Cf. Georges Duby, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident medieval (France, Angleterre, Empire, IXe-XVe siècles). Essai de synthèse et perspectives de recherches*, tome I, Aubier, Paris, 1962, p. 88-130.

4 În acest sens se poate da ca exemplu tezaurul Ţării Româneşti, echivalent cu al domnului în secolul al XVI-lea; în timpul luptelor de la Fântâna Ţiganului, boierul Radu Furcovici a putut salva tezaurul domnului Radu Paisie, fugind cu el, deoarece acesta, nefiind mare, a încăput în sacii încărcaţi pe câtiva cai (cf. R. Şt. Vergatti, *Radu Furcovici şi bătăliile de la „Fântâna Ţiganului*", în „Museum. Studii şi comunicări. Revista Muzeului Naţional Goleşti“, VI/2007.

au avut reşedinţele alternative în oraşele Câmpulung Muscel şi Curtea de Argeş[5]. Ion Donat oferă o explicaţie pentru alegerea reşedinţelor domneşti. El a arătat argumentat, documentat, că domnii se orientau spre o localitate şi-şi fixau reşedinţele acolo dacă în acea aşezare sau lângă ea exista o curte proprietate a lui, a domnului[6]. În condiţiile primelor secole de existenţă ale statului Ţara Românească, moment istoric în care domnii nu puteau înfrunta direct boierimea, a fost imperios necesar ca acesteia să-i fie respectate proprietăţile.

Frumuseţea şi măreţia unei reşedinţe domneşti au fost datorate şi venirii domnului şi curtenilor săi[7]. Astfel s-a ajuns, în majoritatea cazurilor, la înflorirea unor reşedinţe domneşti, comparabile prin prisma edificiilor eclesiastice[8], a bijuteriilor[9], costumelor[10], picturilor[11] etc., cu cele care se găseau, în aceeaşi perioadă, la celelalte curţi europene. Din păcate, realizările din rezidenţele româneşti sunt prea puţin puse în adevărata lor lumină.

În momentul de faţă este imposibil de stabilit raportul de anterioritate între cele două localităţi Câmpulung Muscel şi Curtea de Argeş[12]. Însemnat şi de reţinut este că ambele au fost considerate centrele politice ale statului[13].

În timpul urmaşilor primilor Basarabi - Vladislav I, Radu I, Dan I, Mircea cel Mare - numărul rezidenţelor domneşti s-a mărit. Au apărut altele noi, ca Gherghiţa, Târgovişte, Târgşor, Râmnic, Giurgiu etc. Criteriul care a determinat numirea unei aşezări drept rezidenţă domnească se bazează pe staţionarea domnului acolo şi emiterea de hrisoave din localitatea respectivă. În acest sens se poate spune că Mircea cel Mare a avut harul de a alege în modul cel mai fericit rezidenţele[14]. A fost cazul oraşului Târgovişte. A încredinţat această reşedinţă singurului său fiu legitim, Mihail. A

---

5 Cf. *Istoria Ţării româneşti 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. crt. de C. Grecescu şi D. Simonescu, Ed. Academiei, Bucureşti, 1960, p. 2 (în continuare se va cita *Letopiseţul Cantacuzinesc*); Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti,* introducere şi ed. crt. De Const. Grecescu, Ed. Academiei, Bucureşti, 1963, p. 5.

6 Ion Donat, *Domeniul domnesc în Ţara Românească (sec. XIV-XVI*), ed. îngrijită de Gheorghe Lazăr, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 116-123, 122.

7 Cf. Pavel Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1974, passim.

8 Ibidem; Biserica Domnească din Curtea de Argeş nu numai că avea planul în cruce greacă înscrisă, dar era de mari proporţii: dreptunghiul în care se înscria avea 14,55 x 23,50 m, iar înălţimea până la vârful acoperişului turlei depăşea 23 m. Totodată, naosul măsoară 11,80 x 12,40 m (fsf. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 128); proporţiile altor biserici construite în aceeaşi epocă; toate sunt mai mici: Budrum-djami, Killisse-Djami, Fecioara Pammakaristos din Constantinopol, Kazandjilar-Djami (Theotocos) şi Yacub paşa-Djami (Sf. Caterina) din Salonic au o suprafaţă între 9 şi 10 m; numai actuala Zeyrek Geamii, fosta Biserică a Pantocratorului din Constantinopol, care e mai veche de secolul XIV, are un naos în suprafaţă de 16 x 16 m (cf. Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, vol. I, Paris, 1925, p. 438).

9 Cf. Virgil Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeş. Note istorice şi arheologice*, în *Curtea domnească din Argeş*, Bucureşti, 1923, p. 9-76.

10 Cf. Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în ţările române (sec. XIV-XVII),* vol. I, Bucureşti, 1970, passim.

11 I. D. Ştefănescu, idem, *Iconografia artei bizantine şi a picturii feudale româneşti*, Bucureşti, 1973, passim.

12 R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Curtea de Argeş şi Câmpulung Muscel, reşedinţe domneşti în raport de anterioritate sau de contemporaneitate,* în Studii şi Comunicări, revistă a Muzeului Câmpulung Muscel 5/1989, p. 5-20.

13 Cf. *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 2-3.

14 Cf. Mihai Oproiu, *Istoria medie a românilor, sec. XIV-XVI,* Târgovişte, 2003, p. 75-82; idem, *Istoria medie a românilor, sec. VIII-XVI*, Târgovişte, 2006, p. 148-152.

apreciat bine situaţia, în perspectivă, căci oraşul Târgovişte se găsea în plină evoluţie ascendentă[15]. Emit acest punct de vedere bazându-mă pe evoluţia istorică. Este un punct de vedere deosebit faţă de ipoteza că Mircea cel Mare l-ar fi trimis pe Mihail acolo pentru a-l îndepărta de conducerea politică a ţării.

Se pare, după unele opinii, susţinute în special de descoperiri arheologice, că din timpul domniei lui Mircea cel Mare, Bucureştii ar fi devenit reşedinţă domnească.[16] Personal, cred că este o simplă ipoteză, dar ea nu trebuie neglijată.

În unele cazuri reşedinţei domneşti i s-a dat o pondere specială prin construirea în ea a unor monumente eclesiastice - mitropolii şi palate ale ierarhilor ortodocşi. A fost cazul bisericilor din Curtea de Argeş[17]. Acolo a fost sediul primei Mitropolii a ţării, probabil în Biserica Sf. Nicolae Domnesc[18] şi apoi în cea înălţată din porunca lui Vlad Dracul[19]. Această reşedinţă a căpătat pondere aulică şi prin splendida biserică zidită din porunca lui Neagoe Basarab, târnosită de sinodul de la 15 august 1517[20]. Curtea de Argeş devenea astfel şi un centru de rezistenţă contra ofensivei catolice[21].

Se impunea să se ţină seama, în alegerea rezidenţei domneşti şi de relaţiile domnului cu locuitorii aşezării respective. Locuitorii din Târgovişte au fost partizanii facţiunii boiereşti a Drăculeştilor, duşmani de moarte ai lui Vlad Dracul şi ai urmaşilor lui. Aceste sentimente au făcut ca în prima decadă a lunii decembrie 1447 târgoviştenii să participe la uciderea principelui Mircea, fiul lui Vlad Dracul[22] şi să-i ajute pe cavalerii lui Iancu de Hunedoara să-l urmărească, să-l prindă şi să-l omoare pe domn în satul Bălteni[23].

Situaţia l-a determinat pe Vlad Ţepeş ca, în timpul celui de-a doua domnii a lui, în ziua de Paşti, 17 aprilie 1457, să-i pedepsească pe târgoviştenii din tabăra

---

[15] *Ibidem*; Mihai Oproiu, *Târgovişte. Oraşul şi împrejurimile sale între 1600-1848,* vol. I, Târgovişte, 1999, p. 55-57.

[16] Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1966, p. 50-51; C. Rezachevici, *Bucureşti 550 de ani de la prima atestare documentară 1459-2009*, Bucureşti, 2009, p. 11-12.

[17] A se vedea nota nr. 8.

[18] Cf. Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 7-34.

[19] *Ibidem*, p. 46-65.

[20] *Ibidem*; R. Şt. Vergatti, *Neagoe Basarab, Viaţa. Opera. Domnia*, Curtea de Argeş, 2009, p. 39, 124, 146.

[21] Cf. R. Şt. Vergatti, *Témoignages et documents sur l'existence du diocese catholique de Valachie*, în volumul *550 de ani de la prima atestare documentară a oraşului Bucureşti. Lucrările simpozionului internaţional Cartea. România. Europa, ediţia a II-a - 20-24 septembrie 2009*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2010, p. 209-222.

[22] Cf. *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 4, 205; Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades IV*, Leipzig, 1771, p. 470; Johannes Thuróczy, *Chronica Hungarorum*, în *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, publ. de Johannes Georgius Schwandtner, vol. I, Wien, 1746, p. 259 (cronicarii maghiar înregistrează uciderea lui Vlad Dracul şi a fiului său Mircea dar nu fac o deosebire între locul, timpul şi modul în care au pierit; ei inserează în scrierile lor că şi tatăl şi fiul au fost decapitaţi din porunca lui Iancu de Hunedoara; o disjungere a celor două evenimente la R. Şt. Vergatti, *Vlad Ţepeş - Dracula. Viaţa şi faptele domnului român şi ecoul lor în timp*, Bucureşti, 1996, p. 66).

[23] Cf. *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 4, 205; *Documenta Romaniae Historica, B, Ţara Românească*, vol. III (1526-1535), Bucureşti, 1975, p. 289, doc. din 1534, aprilie 3; probabil că este vorba de satul Bălteni din actualul Jud. Dâmboviţa; Ilie Minea presupune că ar fi satul Bălteni de lângă Snagov, Jud. Ilfov (cf. Ilie Minea, *Vlad Dracul şi vremea sa*, Iaşi 1919, p. 273).

Dăneştilor. Aceştia erau adunaţi la slujbă, în Biserica cu hramul Sf. Vineri[24]. Cronica Ţării Româneşti a consemnat că domnul i-a luat pe târgoviştenii vinovaţi, gătiţi în haine de sărbătoare, i-a dus pe jos până în faţa ruinelor Cetăţii Poienari şi i-a silit s-o refacă până în Duminica Tomii[25]. Apoi a părăsit oraşul Târgovişte. Din cei circa 7 ani ai celei de-a doua domnii a sa, aproximativ 4 şi jumătate Ţepeş i-a petrecut în Bucureşti[26]. Astfel a evitat un conflict deschis cu târgoviştenii. La fel, a procedat şi fratele său, Radu cel Frumos. (1462-1743; 1474; 1475). Din 25 hrisoave rămase de la el, 18 sunt din Bucureşti, 3 de la Gherghiţa etc.[27]. Niciun document nu este emis din Târgovişte. Abia din timpul celor doi fii ai lui Vlad Dracul, Vlad Ţepeş şi Radu cel Frumos, se poate spune că Bucureştii au căpătat pondere mai mare în viaţa politică. Oraşul va începe să progreseze lent, dar destul de rapid în comparaţie cu celelalte localităţi, după ce va fi menţionat prima oară clar în actele lui Ţepeş - 20 septembrie 1459. De atunci înainte a căpătat caracter de rezidenţă domnească primară, aflându-se şi pe drumul comercial care lega direct marele emporiu hanseatic Braşov cu sudul Dunării. Sigur că alături de el erau şi alte reşedinţe domneşti, ca Piteşti şi Râmnic[28], bine ştiute în secolul al XV-lea. Este ciudat că între reşedinţele domneşti din Ţara Românească nu apare şi Brăila. Alte reşedinţe domneşti, cum a fost Giurgiu, şi-au pierdut acest statut. Este explicabil. După 1420, această cetate a fost cucerită de turcii otomani[29]. Domnul şi curtea sa nu putea rusca să rămână într-o cetate care în secolul XV a trecut de mai multe ori de la un stăpân politic la altul.

Între rezidenţele domneşti din Ţara Românească, între veacurile al XIV-lea şi al XVII-lea, unele au progresat spectaculos, în vreme ce altele au decăzut. Situaţia s-a datorat poziţiei geografice, traseului drumurilor comerciale, condiţiilor de apărare, înmulţirii numărului locuitorilor[30], ceea ce a implicat şi diversificarea etnică şi religios-confesională[31]. Situaţia a determinat ca unele rezidenţe să fie considerate principale, iar altele să aibă caracter efemer, fiind de rang secundar. În rândul celor de rang primar, de la mijlocul secolului al XVI-lea s-au înscris clar două: Târgovişte şi Bucureşti[32]. Evident din anii celor trei domnii ale lui Mircea Ciobanul (1545-1552; 1553-1554; 1558-1559), Bucureştii au progresat rapid[33], păstrând caracterul de oraş deschis. Palisada de bârne de lemn construită din porunca lui Mircea Ciobanul[34] nu a avut rolul

[24] Cf. Maria Ciobanu (Vergatti), Nicolae Moisescu, R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Cetatea Poienari*, Bucureşti, 1984, p. 70; evenimentul este descris în *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 85; Radu Popescu, *Istoriile domnilor*, ed. cit., p. 242.
[25] *Ibidem*.
[26] C. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor…*, ed. cit., p. 50-51.
[27] *Ibidem*;
[28] A se vedea, spre ex., Eugenia Greceanu, *Ansamblul medieval Piteşti*, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1982, passim.
[29] R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Cetatea medievală Giurgiu de la Mircea cel Bătrân la Vlad Ţepeş*, în File de Istorie, Revista Muzeului Judeţean Ilfov, I/1978, p. 173-179.
[30] Cf. Radu Ştefan Vergatti, *Călători străini despre locuitorii rezidenţei domneşti Târgovişte în secolul al XVII-lea*, în „Dorul”, Aarlborg, Danemarca, an XII, nr. 149 mai 2002.
[31] *Ibidem*.
[32] Cf. *Călători străini despre ţările române*, vol. V, îngrij. de Maria Holban, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1973, p. 8-9, 35, 215-218, 390, 438.
[33] C. C. Giurescu, *op. cit*, p. 51.
[34] După cronicarul Hieronimus Ostermayer palisada a fost ridicată în anul 1545, din porunca domnului Mircea vodă Ciobanul. După acelaşi cronicar, se pare, rostul palisadei a constat şi într-o oarecare apărare şi

de fortificație, ci de delimitare a nucleului care cuprindea curtea, casele negustorilor, locuințele boierilor, principalele monumente de cult etc. De atunci a început să se profileze ponderea cupeților, preluarea rolului primar în societate de elementele urbane în locul celor rurale, înlocuirea ideii de sihăstrie cu lupta împotriva păcatului în mijlocul locuitorilor orașului.

Cu toate acestea, nu se poate stabili un primat al unui singur oraș în viața politică a Țării Românești. Evenimentele din timpul domniei lui Mihai vodă Viteazul au dus la incendierea și distrugerea Bucureștilor[35], deci domnia a fost obligată să se îndrepte spre Târgoviște. Alegerea era forțată. Orașul de pe Ialomița a făcut față cu greu efortului de găzduire a întregii populații, a curții care cuprindea slujbași, militari, medici, negustori, meseriași, vraci, odalisce etc. Prin venirea acestui mozaic uman, numărul locuitorilor s-a ridicat în Târgoviște de la 4.000 la peste 20.000 și mai mult[36]. Din anii domniei fiului lui Radu Mihnea, minorul Alexandru Coconul (1625-1626), Bucureștii au fost, practic, refăcuți.

Matei Basarab (1632-1654) a revenit în București. El s-a preocupat de refacerea curții domnești[37]. A pus bazele palatului care va căpăta magnificiență și stabilitate în vremea Cantacuzinilor și a Brâncoveanului. Începând cu Gheorghe Ghica (1659-1660) și Grigore Ghica (1660-1664; 1672-1673), dar mai ales cu Șerban Cantacuzino (1678-1688) și nepotul său Constantin vodă Brâncoveanu (1688-1714) rezidența domnească nu a mai părăsit Bucureștii. Orașul a căpătat denumirea de capitală, evident de la *caput regnis* - orașul principal (al regatului, în cazul de față al țării). De reținut că termenul de capitală a fost folosit, în primul rând, de străini, care nu erau obișnuiți cu evoluția lentă a localităților valahe. Pot să-i amintesc între călători pe Paul de Alep și Evlia Celebi, care au remarcat imediat importanța orașului București. Aceștia călătoriseră mult, puteau face comparații și raportări între localități. Ca atare au putut aprecia și numi orașul București drept capitală[38].

---

ocrotire a curții în fața acțiunilor violente ale boierimii potrivnice domnilor din neamul Drăculeștilor (cf. Hieronimus Ostermayer, Chronik des Hieronimus Ostermayer, 1520-1561, publ. de Joseph Kemény, în Deutsche Fundgruben der Geschichte Sibenbürgens, I, Cluj, 1839, p. 31); călătorul francez Pierre Lescalopier, în anul 1576, a descris palisada, așa cum a văzut-o: „Gros troncs d'arbres fichéses aux dits troncs avec de longues et grosses chevilles de bois, le pavé de la ville est de troncs d'arbres" („Zidurile acestui oraș sunt <făcute> din trunchiuri mari de copac înfipte în pământ, unul lângă altul, și legate între ele prin grinzi de-a curmezișul, prinse de acele trunchiuri cu niște pene lungi și groase de lemn; orașul e podit cu trunchiuri de copaci"), în *Călători străini despre țările române*, vol. II, îngrij. de M. Holban, M. M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, Ed. Științifică, București, 1970, p. 426; existența palisadei din trunchiuri de copaci a fost confirmată și de cercetările arheologice, care i-au descoperit vestigiile pe Str. Gabroveni din București (cf. Panait I. Panait. D. Almaș, *Curtea Veche din București*, Ed. pentru Turism, București, 1974, p. 113).

[35] Printre alții, a se vedea idem, p. 53, Panait I. Panait, *Curtea Domnească din București în timpul domniei lui Mihai Viteazul*, în vol. *Istorie și diplomație în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, Constanța, 2003, p. 164 și urm.

[36] Radu Ștefan Vergatti, *Călători străini despre locuitorii rezidenței domnești Târgoviște,* loc. cit.

[37] Panait I. Panait, Daniel Flaut, *Arheologie medievală română*, Constanța, 2004, p. 168-169 și urm.

[38] Cf. *Călători străini*…, Vol. VI, publ. de M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Mustafa Mehmet, București, 1976, p. 252, 465, 724, 752; termenul de „capitală" este folosit de călătorii străini înainte de secolul al XVII-lea; pot da ca exemplu în acest sens scrierea lui Schiltberger, care în anul 1396 numește Târgoviște capitală; acesta și succesorii lui adaptează realitățile din țările lor la ceea ce vedeau în țările române unde istoricii au numit orașele, până în secolul al XVII-lea, rezidențe domnești; personal, cred că terminologia folosită în istoriografia românească este potrivită pentru realitățile din Țara Românească; ar fi

În adevăr, în acest oraş erau curtea permanentă şi stabilă a domnului, sediul Mitropoliei, scaunul de judecată, comandantul oştirii. Oraşul impunea şi ca mărime, fiind al doilea din sud-estul Europei, după Istanbul, înaintea Sofiei, Belgradului şi Atenei. De atunci, Bucureştiul a rămas cu aceeaşi calitate de capitală a tuturor românilor. Este drept, a obţinut recunoaşterea de mare centru urban sud-est european, cu caracter complex, în urma unui proces lung, dar care nu s-a oprit, ci continuă.

FROM PRINCELY RESIDENCES TO CAPITAL OF VALACHIA (14th - 17th Centuries)

Abstract

In the early days of Valachia medieval state the rulers (princes) did not have a single city to stay in. They have led the early medieval state from those settlements called princely residences. Those settlements where the prince resided and issued (signed) the documents) have acquired this quality. Romanian princes have had the first settlements as rulers of the state in Câmpulung Muscel, Curtea de Argeş, Târgovişte, Gherghiţa, Râmnic, Giurgiu and so on. In the mid-fifteenth century Bucharest has acquired this status, too. By changing trade routes, geographical location, defense possibilities, and increasing population in the mid-seventeenth century Bucharest became the capital of Valachia. This was the second largest city in South-East of Europe after Istanbul. The prince's residence was set in Bucharest, appointed capital in documents, deriving from caput regnis. It served as residence for the prince, for boyars, for Orthodox Metropolitan, the treasury was kept in it, the court trials and their hearings were held there, there stood the army commander. Since then, the mid-seventeenth century, Bucharest has progressed and continues to grow, recognized as all-Romanians capital.

util să se realizeze o lucrare amplă având ca subiect instituţia capitalei Ţării Româneşti - element deosebit de important pentru istoria politică; sugerez această temă deoarece până în momentul de faţă nu există o asemenea lucrare.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

PROBLEMA APĂRĂRII CAPITALEI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN: BĂTĂLIA DE LA ROVINE

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU*

Marile confruntări militare au marcat trecutul omenirii prin fapte deosebite de arme şi, mai ales, prin schimbarea cursului vieţii economice, sociale sau religioase. Pot fi comparate cu adevărate cascade pe făgaşul evoluţiei societăţii omeneşti. Obsesia pentru putere a stimulat eforturile în domeniul militar şi distrugerile pricinuite în vreme de război n-au impresionat fiinţele inteligente. S-au găsit tot felul de argumente pentru a justifica şi chiar glorifica gesturi absurde. O cale paşnică de rezolvare a diferendelor a fost mai greu de găsit.

Migraţia turcilor a pornit din Asia Centrală pe la sud de Marea Caspică. Conducătorul Osman a moştenit un stătuleţ în Asia Mică la graniţa Bizanţului. Obsesiile marilor latifundiari de a captura moşiile ţăranilor-soldaţi a dus la prăbuşirea unei armate cu o tradiţie glorioasă. Războaiele civile au deschis larg şi porţile Balcanilor. Nici Bulgaria şi Serbia nu s-au prezentat ca nişte monoliţi. Chiar dacă au fost unele înfrângeri, valul otoman a ajuns la 1388 pe linia Dunării. Malul românesc nu era în siguranţă deoarece, datorită lungimii, cavaleria putea să realizeze o străpungere a dispozitivului apărării în orice sector. Domnitorul Mircea cel Bătrân era obligat să urmeze o strategie activă în relaţiile cu noii invadatori. Pacea nu putea să fie decât un scurt armistiţiu deoarece, conform preceptelor dreptului islamic, forţele militare musulmane având drept obiectiv reducerea până la dispariţie a Casei Războiului. Sultanul Baiazid Trăsnetul avea preocupări deosebite pentru război.

Bătălia de la Rovine a atras interesul istoricilor români şi străini prin enigmele ridicate de localizare şi datare. Misterul continuă şi astăzi, dar vom încerca în rândurile ce urmează să dezlegăm tainele ascunse în uitarea timpului. Subţirimea informaţiilor transmise de izvoarele timpului îl obligă pe cercetător la o adevărată muncă de detectiv pentru găsirea celor mai slabe indicii prin noianul de documente şi de interpretări diverse, multe fanteziste sub masca interpretării ştiinţifice. A existat o preocupare puternică de a identifica câmpul de luptă în localităţile de unde erau originari istoricii sau scriitorii. Existau şi preocupări politice pentru găsirea locului unei fapte măreţe din trecutul poporului român.

Savanţii Dimitrie Onciu şi Nicolae Iorga, urmând informaţiile din surse italiene târzii, au plasat-o lângă oraşul Craiova. Spre această localizare a înclinat şi analiza lui Constantin C. Giurescu[1]. Istoricul P. P. Panaitescu a considerat că bătălia nu

* Colegiul Naţional „Alexandru Odobescu“, Piteşti.

[1] C. C. Giurescu, *Căutând pe hartă Posada, Rovine, Vicina*, în *Magazin istoric*, nr. 1/1971, p. 55. Teoria a fost dezvoltată în cadrul lucrării *Probleme controversate în istoriografia română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1977, p. 162-165. Ideea a fost continuată de mai mulţi istorici (Zaharia Gărău, *Noi argumente privind localizarea bătăliei de la Rovine lângă Craiova. O ipoteză de lucru*, în *Oltenia*, 1981, p. 69-87). Cum cronicarii sunt de acord că oastea otomană a trecut fluviul pe la Nicopole şi la ducere şi la întoarcere, ipoteza

se putea desfăşura decât pe drumul care lega Turnu Măgurele de Curtea de Argeş, capitala Ţării Româneşti. Părerea marelui istoric a făcut carieră şi a fost urmată şi de alţi cercetători. După 1960 a apărut teoria privind identificarea Rovinelor cu o zonă situată la sud de Piteşti[2]. Mai nou, istoricul George Georgescu, pornind de la izvoarele bizantine şi otomane publicate, a considerat că sângeroasa încleştare militară a avut loc la Groape, un teren frământat şi aflat la nord-est de mănăstirea Argeş[3]. Ipoteza pare plauzibilă în situaţia în care izvoarele otomane amintesc de Arkîş. Se observă aici în mod evident tendinţa istoricilor de a plasa bătălia în regiunile unde locuiesc, de care sunt intim legaţi.

---

localizării sângeroasei confruntări la Craiova cade. Este greu de crezut că otomanii ar fi forţat şi râul Olt şi, după cum se ştie, orice conducător ţinteşte spre cucerirea capitalei deoarece există mari şanse ca rezistenţa să înceteze după preluarea centrului de putere. Scenariul propus de marele istoric Nicolae Iorga în *Geschichte des Rumänische Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen* din 1905 nu se justifică prin posibile argumente militare. Totuşi la Rovine pe Dunăre, în valea mlăştinoasă a Jiului, turcii fură bătuţi, scria autorul fără să observe că invadatorii nu aveau ce să caute în regiunea poate deja pustiită de cetele de năvrapi (Nicolae Iorga, *Istoria poporului românesc*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 240). În 1919, în lucrarea *Istoria armatei româneşti*, marele istoric propune un nou scenariu. Oastea otomană a trecut fluviul pe la Vidin şi la satul Rovine din actualul judeţ Dolj a avut loc o confruntare sângeroasă. Se observă tendinţa de a transforma cu orice preţ Rovinele într-o localitate. Otomanii au continuat ofensiva pe la Slatina şi au atins apoi Curtea de Argeş de unde unele detaşamente au forţat munţii şi au prădat în zona Braşovului (Nicolae Iorga, *Istoria armatei româneşti*, Editura Militară, Bucureşti, 1970, p. 50). Din toată argumentaţia se poate reţine doar trecerea munţilor de către detaşamentele de jaf, dar acţiunea trebuie plasată în anul următor deoarece rămâne greu de crezut că regele maghiar Sigismund de Luxemburg ar fi deschis campania din Moldova în timp ce ţara era invadată.

[2] Ion Nania, *Contribuţii la localizarea luptei de la Rovine*, în SAI, V, 1963, p. 431-435. Argumentele cercetătorului argeşean nu sunt concludente. Un vârf de săgeată turtit de un corp dur putea să provină din orice altă confruntare şi cronicile vorbesc de o ploaie de proiectile lansate din arcurile ambelor armate. În ceea ce priveşte tipul săgeţii (este din fier şi se datează cu precizie în secolul al XIV-lea (p. 435)), trebuie să precizăm că otomanii au fost destul de conservatori şi au menţinut săgeţile în depozitele cetăţilor dunărene şi la 1878 când erau arme perimate de cel puţin două veacuri. Identificarea locului bătăliei pe baza unui inel şi a unui vârf de săgeată în zona Ţuţuleşti este destul de hazardată dacă se ţine cont că efectivele celor două armate au avut un total estimat de 50.000 de luptători şi pierderile au fost importante pentru ambele părţi (Constantin Căzănişteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1987, p. 103). Localizarea a fost acceptată şi de unii cercetători militari (*Istoria infanteriei române*, vol. I, Editura Militară, Bucureşti, 1985, p. 131). Trebuie să precizăm că au fost indicate coordonate greşite, care n-au legătură cu realităţile geografice. Sunt departe şi de celebrul râu Argeş folosit ca argument principal în multe argumentaţii. Se scrie că bătălia a fost la 2o de kilometri de Piteşti şi soldaţii au săpat un şanţ în lunca Argeşului. Poziţia indicată ar fi pe la Suseni sau în zona oraşului Costeşti. Chiar şi dacă armatele au fost mai puţin numeroase, urmele materiale indicate sunt prea puţine şi nesemnificative.

[3] George Georgescu, *Locul şi data luptei de la Rovine-Argeş*, în „Argessis“, seria Istorie, tom VII, Piteşti, 1995, p. 43. În aceeaşi regiune o plasează şi istoricul Sergiu Iosipescu (*La Rovine în câmpii*, în *Magazin istoric*, 1974, nr. 12, p. 14-18). Într-un studiu a apărut în *Revista Arhivelor*, cercetătorul Constantin Rezachevici era de părere că bătălia s-a dat la sud de Curtea de Argeş, ceea ce este mult mai plauzibil din punct de vedere logic (C. C. Rezachevici, *Bătălia de la Rovine - un moment de vârf al rezistenţei româneşti antiotomane*, în *RA*, nr. 4/1994, p. 321). Nicolae Constantinescu plasează marea confruntare în preajma satului Merişani din judeţul Argeş, aproape de confluenţa râului Argeş cu Vâlsanul (Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Militară, Bucureşti, 1981 p. 103). Alte teorii privind localizarea celebrei confruntări au fost formulate de M. Branişte, *Noi contribuţii la localizarea luptei de la Rovine din anul 1394*, în *Mitropolia Olteniei*, 1963, nr. 7-8, p. 612-618 şi A. A. Bolşacov, *Localizarea bătăliei de la Rovine*, SMIM, IV, 1960, p. 391-394. Mult mai la sud de râul Argeş, în zona judeţului Teleorman, a fost plasată confruntarea de către alţi cercetători Teodor Nicolau ajungea la concluzia că a fost la Rovina Călmăţuiului, lângă satul Putinei - Teleorman (Teodor Nicolau, *O eroare istorică. Unde a avut loc bătălia de la Rovine ?*, în „România militară“, 1934, nr. 5, p. 5-18).

Fiecare cercetător a studiat cu atenție puținele surse păstrate şi apoi a încercat să reconstituie traseul armiei otomane. Multe studii însă au reluat într-o formă modernizată materiale mai vechi. Nici o ipoteză n-a încadrat bătălia de la Rovine în contextul mai larg al domniei voievodului Mircea cel Bătrân. Noua teorie vine să indice locul exact al desfăşurării bătăliei din 1395.

Contextul desfăşurării campaniei sultanale. Otomanii, după debarcarea reuşită cu ajutorul cutremurului în zona strâmtorii Dardanele, au început să înainteze în Balcani şi avansul le-a fost favorizat de rivalitățile existente în tabăra creştinilor. Bogățiile Balcanilor în comparație cu aspra Anatolie au încurajat sosirea de noi valuri de turci dornici să se îmbogățească prin jaf. Sacrificiul lui Miloş Obilici la Kossovopolje (iunie 1389) a fost un gest inutil. Noul sultan, Baiazid *Trăsnetul*, a continuat politica de cuceriri la sud de Dunăre, dar nu a fost mulțumit de rezultatele oferite de un teritoriu străbătut deja de prea multe cete prădalnice. Statul muntean reprezenta o sursă bogată de prăzi şi robi, stimulente mult râvnite de năvrapi. Incursiunile acestor călăreți rapizi au provocat declanşarea expediției împotriva taberelor de la Karînovasî, cea mai reuşită surprindere realizată de oştile româneşti în adâncimea teritoriului inamic, şi apoi escaladarea conflictului[4].

Domnitorul muntean era însă conştient de inferioritatea resurselor militare şi a acceptat încheierea unui tratat de vasalitate cu regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg (Braşov, 7 martie 1395). Era asigurat astfel sprijinul şi protecția puternicului vecin de la nord, chiar dacă acestuia îi fusese şifonat prestigiul de înfrângerea din Moldova în fața oastei comandate de domnitorul Ştefan I Muşat. Armata maghiară a suferit pierderi importante în confruntări şi din cauza vremii nefavorabile.

Desfăşurarea campaniei sultanale din 1395. Sultanul Baiazid I *Trăsnetul* a hotărât că umilința suferită la Karînovasî de detaşamentele de akîngii trebuie neapărat răzbunată şi o mare oaste a fost îndreptată spre Dunăre. Trecerea fluviului s-a făcut pe la Turnu (Măgurele), cunoscut vad comercial şi militar, şi istoricii sunt în general de acord cu acestă localizare. Se bazează îndeosebi pe cronicile turceşti[5]. Din acest punct se putea alege orice obiectiv din interiorul Țării Româneşti, dar acesta trebuia să merite eforturile economice şi militare. Spre Craiova nu se putea înainta din rațiuni economice. Regiunea fusese jefuită deja de akângii[6] şi nimeni nu pune la îndoială ravagiile săvârşite de oamenii lui Firuz bei. În plus, drumul spre capitală nu trecea prin Oltenia. Mai exista varianta spre Târgovişte (Ialomița), dar orice comandant militar este interesat de oraşele principale, dezvoltate din punct de vedere economic şi celebre prin construcții. Viitoarea capitală pare să se fi dezvoltat după 1395.

---

[4] Aurel Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrân împotriva acângiilor la Karînovasî (1393),* în *Relații româno - orientale*, p. 144-145.

[5] M. Guboglu, M. A. Mehmed, *Cronici turceşti privind Țările Române*, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1966, p. 48. Drumurile Țării Româneşti erau departe de a fi ascunse de ochii străinilor şi apăreau în itinerariile occidentale legate de pelerinajele spre locurile sfinte de la Ierusalim (*Călători străini*, vol. I, p. 23/24). Pelerinii lăsau descrieri ale traseelor parcurse (*Ibidem*, p. 19/20). Chiar dacă prezentau unele exactități, erau utile la orientare. Otomanii se puteau interesa discret despre cele văzute pe drumurile muntene.

[6] Aşîkpaşazade, *Tevarih-I Al-I Osman*, în *Cronici turceşti*, vol. I, p. 83. Mehmed Neşri, *Djihannuma. Tevarih-I Al-I Osman*, în *Cronici turceşti*, vol. I, p. 112.

Otomanii nu cunoşteau suficient de bine regiunile muntene. Este de presupus însă că spionii sub acoperirea de negustori, tradiţionala metodă de camuflare a iscoadelor, cercetaseră deja principala arteră comercială. Drumul Nicopole-Câmpulung-Braşov a fost folosit încă din antichitatea romană. Construirea limesului Transalutanus n-a fost întâmplătoare şi n-a fost doar un avanpost militar menit să apere regiunea Olteniei. Drumul medieval lega un oraş înfloritor, cu o populaţie capabilă să construiască o mare catedrală şi ample lucrări de fortificaţii, cu teritoriile balcanice. Mărfurile meşteşugarilor saşi se răspândeau în toată Ţara Românească. Privilegiile comerciale prevedeau plata tricesimei la Câmpulung[7]. Oraşul de sub munte era un centru important şi prin viaţa spirituală. Aici se afla o mănăstire care adăpostea un mormânt domnesc, mormântul voievodului Nicolae Alexandru. Era prima mănăstire ridicată de legendarul Negru Vodă. Aici se afla şi scaunul domnesc şi orice cuceritor a fost, este şi va fi interesat de un obiectiv strategic. Oastea otomană a înaintat prin pădurile dese de stejar, dar hărţuită în permanenţă de luptătorii munteni. O confruntare dură s-a dat, probabil, la trecerea peste Argeş, dar după cum subliniază toate tratatele de artă militară, un curs de apă nu reprezintă un obstacol absolut din cauza lungimii pe care trebuie să o acopere apărătorul. Popoarele stepei erau renumite prin arta forţării râurilor prin folosirea burdufurilor. Cum nu se cunosc date despre vremea din epoca luptei, nu se ştie care era nivelul apei. Râul Argeş poate să fie un obstacol serios doar în timpul viiturilor. Domnitorul Mircea cel Bătrân avea două alternative: retragerea fără luptă în Transilvania sau bătălia înaintea capitalei. Prima era riscantă deoarece ducea la pierderea prestigiului şi rămânea la bunăvoinţa unui aliat. Nimic nu este mai periculos decât un aliat puternic. În plus, voievodul pierdea mult prestigiu prin apropierea de un stat catolic, religia jucând în epocă un rol fundamental şi în plan politic. A doua variantă implica un mare sacrificiu în oameni, dar invadatorii puteau fi obligaţi să se retragă din cauza scăderii moralului în urma pierderilor grele.

Domnitorul Mircea cel Bătrân şi-a atras adversarul spre locul de bătălie pregătit din timp. Trebuia să fie un loc îngust, unde cavaleria uşoară otomană să nu se poată desfăşura în clasicul dispozitiv comparat cu o semilună. Orice comandant militar cu experienţă ştia că o încercuire este fatală, chiar dacă inamicul sacrifică principiul clasic al masei. Favorabilă pentru munteni era zona Jidava. Romanii construiseră aici un castru, singurul cu ziduri de piatră de pe limesul Transalutanus, şi inginerii imperiali nu alegeau poziţii lipsite de valoare[8]. Printre lucrările specifice de apărare a unui castru se număra şi şanţul (vallum sau fossa)[9]. Cel de la Jidava avea două şi din care al doilea,

[7] C. Căzănişteanu, *op. cit.*, p. 23. Oraşul Câmpulung a fost menţionat ca un important centru religios catolic în relatarea pelerinilor germani Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstädt din 1385 (*Călători străini*, vol. I, p. 20). Traseul Roşiori de Vede – Piteşti –Câmpulung – Braşov era parcurs permanent.

[8] Castrul Jidava (corect Jidova) domina drumul care trecea pe la răsărit de ziduri (Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, Ed. Academiei, Bucureşti, 1978, p. 281). Gânditorii militari bizantini preconizau lupta în zone înguste dacă apărătorii erau în inferioritate numerică (*Pagini din gândirea militară universală*, vol. II, Editura Militară, Bucureşti, 1985, p. 84). Tratatele de artă militară bizantină circulau în spaţiul românesc alături de cărţile de cult traduse în slavonă.

[9] *Enciclopedia civilizaţiei romane*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 173. Nicolae Iorga a considerat că bătălia s-ar fi dat la sud de Craiova, la ruine (C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, p. 163), dar amplasarea nu ţinea cont de faptul că otomanii au trecut fluviul pe la Turnu.

cel apropiat de ziduri, avea o lăţime de 7-13 m şi o adâncime de 2-3 m[10]. Chiar dacă fortificaţia nu mai avea puterea de odinioară, tot era mai bine decât nimic. În apropiere se afla o altă fortificaţie cu şanţ şi val de pământ[11]. Întăritura este specifică perioadei medievale, chiar dacă există unele urme romane în valuri. Existenţa acestor şanţuri este amintită în opera lui Idris Bitlisi prin termenul hendek[12]. Chiar termenul de rovine îşi are originea în cuvântul slav rov care înseamnă şanţ[13]. Părerea istoricilor privind sensul de loc mlăştinos este greşită deoarece cronicile nu amintesc de ravină. Şi cronicile otomane amintesc de Arkiş (dacă s-a transliterat exact textul cu caractere arabe), topic care are în componenţă cuvântul ark cu sens de canal, şanţ[14]. Ar fi greu de crezut ca sursele turceşti indică cu precizie o localitate în această epocă timpurie. Indicaţiile geografice sunt destul de imprecise şi nici numele de persoane nu sunt corecte[15].

Poziţia castrului Jidava se potriveşte cu descrierile din izvoare medievale. Astfel, cronicarii otomani amintesc de munţii cei tari în care se încredea domnitorul Mircea cel Bătrân[16]. Dealurile din zonă au înălţimi mari (ex. Măţău 1018 m) şi pot fi confundate uşor cu munţii prin vegetaţia abundentă şi pantele rapide. Scrierile medievale fac confuzii între cele două forme de relief. Şi sursele bizantine afirmă că femeile şi copiii au fost evacuaţi într-o zonă de munte[17]. Un alt element fundamental al decorului este râul în care au fost aruncate cadavrele ostaşilor otomani pentru a se da impresia de piederi mari doar în tabăra creştină[18]. Chiar dacă scena aruncării cadavrelor este negată de unii cercetători, cursul de apă amintit poate să fie foarte bine Râul Târgului. Râul avea un potenţial ridicat de transport şi, la viituri, a reuşit să dărâme un perete al castrului.

Trebuie să se ţină cont că soldaţii erau obosiţi după o luptă de durată. Teoreticienii militari sunt de acord că o poziţie defensivă într-un loc flancat de munţi permite o apărare de durată în condiţii de inferioritate numerică[19].

---

[10] D. Tudor, *op. cit.*, p. 282. În 1876, cu ocazia primelor cercetări arheologice, Dimitrie Butculescu constata că zidurile castrului se mai ridicau încă până la 2,80 m (Dragoş Mãndescu, *Primele săpături arheologice pe teritoriul judeţului Argeş,* în „Revista de istorie a Muscelului“, vol. 6, Bucureşti, 2001, p. 162). Din păcate, obiceiul aproape universal de a utiliza construcţiile vechi drept carieră de materiale (cel mai cunoscut exemplu poate să fie oferit de Colosseum) a dus la degradarea rapidă a fortificaţiei. Dezvoltarea oraşului medieval a fost invers proporţională cu starea castrului.

[11] Cercetări mai recente au indicat pentru primul şanţ lăţimea de 7,5 m şi o adâncime de 2,30 m (C. C. Petolescu, Teodor Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeş). Cercetările din anii 1978-1989*, în „Argessis“, tom VII, 1995, p. 23).

[12] D. Teodor, *op. cit*., p. 281.

[13] A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 63.

[14] Drian Kelekian, *Dictionnaire turc-français*, Ed. Mihran, Constantinople, 1911, p. 14. Considerăm totuşi că termenul de Arkîş nu poate să fie decât o transliterare forţată a termenului uğraş. Caligrafia otomană a fost adusă la nivelul de artă, dar scrierea rapidă putea să ducă la apariţia unor confuzii prin lipsa unor semne sau prin deformarea unor litere. Nu sunt excluse erori la transcrierea unor manuscrise de către copişti mai puţin familiarizaţi cu complicata limbă osmană.

[15] Tursun-bei aminteşte de o cetate de lemn în loc de Târgovişte (*Cronici turceşti*, vol. I, 67).

[16] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 157.

[17] Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. V. Grecu, Bucureşti, 1958, p. 64.

[18] Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turceşti*, vol. I, p. 49. Autorul nu aminteşte de Arkaş, ci de locul de bătălie (uğraş yerinde).

[19] Zona îngustă şi împădurită este indicată de tactica adoptată de turci de a-şi constitui oştirea într-un uriaş testudo. Se împiedicau astfel atacurile rapide din văile laterale şi din păduri asupra taberei.

Traducerea dată fragmentului din cronica lui Giacomo di Pietro Luccari «sub oraşul Craiova»[20] nu este cea mai fericită. Sensul potrivit ar fi fost «sub (lângă) oraşul craiului». Mircea cel Bătrân a ales zona Jidava pentru a stimula fervoarea războinică a ostaşilor munteni. Aveau de apărat capitala şi locul de refugiu al familiilor. Nu prea mai existau zone de adăpostire în cazul unei înfrângeri catastrofale. Retragerea pe teritoriul unui stat catolic nu era privită cu ochi buni.

Un alt argument logic în sprijinul plasării luptei de la Rovine la sud de Câmpulung este legat de expediția regelui Ungariei asupra cetății Turnu în vara anului 1395. Drumurile medievale se deosebeau radical de cele din vremea romanilor prin faptul că erau simple urme de care şi vegetația le cotropea rapid. Orice armată era obligată să folosească în avangardă unități care să defrişeze arbuştii spinoşi sau copacii ce limitau lățimea căii de acces. Cum expediția sultanală a avut loc după iulie 1395, otomanii au profitat de trecerea armatei maghiare. Chiar dacă acceptăm varianta tradițională a expediției sultanale înaintea celei a regelui maghiar, traseul adoptat de creştini indică drumul principal al Țării Româneşti la sfârşit de secol al XIV-lea.

Cum s-a desfăşurat lupta de la Rovine? Oastea otomană a avansat prudent spre nord urmând sfatul iscoadelor sau poate al unor români atraşi cu arginți. A fost întâmpinată de cea munteană în poziție de forță. Cele două fortificații pasagere erau înțesate de arcaşi pentru înmuierea valurilor de asalt. După calculele specialiştilor militari contemporani, un arcaş antrenat putea să lanseze 12 săgeți pe minut. Steagurile de ostaşi munteni barau îngustul defileu din fața oraşului. Sultanul Baiazid avea spre est Râul Târgului cu lunca plină de vegetație greu de pătruns, iar spre vest erau dealuri şi păduri seculare. A fost obligat să recurgă la ceea ce sultanilor nu prea le-a convenit de-a lungul timpului : atacul frontal. Ostaşii otomani erau slab protejați pentru luptele apropiate, dar compensau prin manevrabilitate în câmp deschis. Puținele informații păstrate în cronicile timpului permit să tragem concluzia că în primul val de asalt au fost trimise cetele prințişorilor balcanici, vasalii sultanului. Ambele tabere au folosit din plin arcurile cu săgeți, dar luptătorii români erau protejați de fortificații uşoare. Ciocnirea dintre cele două grupări creştine a fost sângeroasă şi mulți conducători balcanici au murit sau au fost grav răniți, ceea ce a determinat o clătinare a dispozitivului. Istoria a reținut doar numele celor mai cunoscuți conducători sârbi ucişi, adică Marko Kralevici din Prilej şi Constantin Dragovici. Probabil în acest moment au fost trimise în bătălie unitățile formate din azapi, infanterie folosită pentru a copleşi prin număr şi nu prin calitatea armelor sau a instrucției. Domnitorul Mircea cel Bătrân, având avantajul unei poziții dominante, a trimis noi steaguri pentru completarea pierderilor şi refacerea zidului viu. Lupta a durat aproape toată ziua, au fost aruncate în încleştare rezervele superioare, dar apărătorii au rezistat în pozițiile fortificate şi înguste. Nu este exclus ca armamentul românilor să fi fost capabil să provoace răni grave, impresionante prin vărsarea de sânge. Topoare, săbii grele, lănci scurte, buzdugane sau măciuci mari însângerau corpurile asaltatorilor lipsiți de un eficient echipament defensiv. Lupta corp la corp a şocat în toate veacurile şi mulțimea lăncilor frânte indică o violență cum sultanul Baiazid nu văzuse în Balcani. Manevra, atât de îndrăgită de popoarele stepei şi de strategi, era cu neputință. Muntenii au aruncat în talerul victoriei ostaşi îmbrăcați în fier şi pierderile inamicului au crescut. Numărul nu

[20] C. C. Giurescu*, op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 54.

mai conta. Faima de învingător nu-l ajuta să provoace spaima şi retragerea apărătorilor. Cum câştigul teritorial era lipsit de importanţă, defileul se contura întunecat şi sumbru, iar vărsarea de sânge impresionantă, sultanul a poruncit retragerea în ordine spre locuri largi şi apoi spre Dunăre. Niciodată un conducător de oşti nu ştie cât de mare este potenţialul inamicului, iar depărtarea de propriile baze măreşte neliniştea. Nu este exclus ca la momentul decisiv să fi fost aruncate în luptă detaşamente de cavalerie grea şi să se fi recurs la o diversiune asupra ariergărzii otomane. Dispozitivul defensiv era în permanenţă expus loviturilor arcaşilor ce cunoşteau bine regiunea. Loviturile neaşteptate din mai multe direcţii şi oboseala propriilor luptători după o zi de confruntări a dus la retragerea într-o tabără fortificată[21] şi apoi s-a trecut la un dispozitiv de luptă strâns pentru evitarea surprizelor neplăcute. Ordia a putut să se retragă spre Dunăre, dar domnitorul Mircea cel Bătrân n-a avut suficiente rezerve pentru a obţine victoria decisivă în preajma fluviului. Acum ar fi fost preţios un ajutor al regelui maghiar, dar campaniile din Moldova şi de la Turnu epuizaseră potenţialul ofensiv al statului vecin. Sultanul a putut să păstreze liniştit linia Dunării şi să consolideze apărarea vadurilor. A reuşit mai multe prin diplomatica atragere a unor boieri de partea pretendentului la tron cunoscut ulterior în istorie drept Vlad Uzurpatorul. Marele merit al domnitorului Mircea cel Bătrân a constat în faptul că a desfiinţat toată strategia otomană şi sultanul Baiazid n-a găsit soluţii eficiente nici în plan tactic. Câmpul de bătălie plin de cadavre ale soldaţilor otomani şi aliaţi, moartea unor vasali creştini şi, mai mult ca sigur, a unor demnitari musulmani, au determinat o retragere ruşinoasă. Abandonarea cadavrelor de martiri sau aruncarea lor în râul din preajma locului confruntării indică o mare nelinişte pentru sultan şi, implicit, eşuarea campaniei.

Bătălia de la Rovine i-a impresionat pe contemporani prin pierderile provocate şi a rămas în amintirea locuitorilor din Balcani. Din păcate, confruntarea din 1395, un model de artă militară privind apărarea într-un spaţiu îngust, a fost uitată de cronicarii munteni şi nici faptele marelui voievod n-au ocupat prea mult spaţiu în paginile îngălbenite de vreme. Cronicile bătrâne au dispărut în timp şi n-au fost refăcute.

Informaţiile din izvoarele timpului şi teoria militară indică clar locul luptei de la Rovine în preajma oraşului Câmpulung. Zona castrului Jidava a mai închis drumul unui invadator şi doar închinarea voievodului Vlad Uzurpatorul le-a permis jefuirea împrejurimilor Braşovului în decembrie 1395. Evenimentele importante ale domniei voievodului Mircea cel Bătrân sunt legate de axa Braşov-Câmpulung-Nicopole şi armata maghiară a înaintat în 1395 pe acelaşi traseu. Dacă ţinem cont şi de un alt sens atribuit cuvântului rovină, cel de ruină[22], atunci plasarea la Jidava (Jidova) devine şi mai plauzibilă. Cele două fortificaţii existente în regiune confirmă informaţiile din cronici privind prezenţa şanţurilor, locul îngust, apropierea munţilor şi existenţa unui râu. Bătălia din anul 1395 a semănat mult cu confruntarea de la Valea Albă din iulie

[21] Constantin Căzănişteanu, *op. cit.,* p. 105.
[22] *Enciclopedia civilizaţiei romane*, p. 75; C. Rezachevici, *op. cit*., în *loc. cit*., p. 319; Al. V. Diţă, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală – victoria românească de la Rovine*, în *Marele Mircea Voievod*, p. 262. Strategii chinezi considerau încă din antichitate extrem de periculoase regiunile cu locuri înguste, favorabile ambuscadelor. (Sun Tzu, *Arta războiului*, Antetxx Press, Bucureşti, 1993, p. 78: *Lupta nu era recomandată*). Plasarea bătăliei undeva în sud-vestul Ţării Româneşti (probabil în zona Calafat-Drobeta) este total eronată (T. Gemil, *Românii şi otomanii în secolele XIV-XVI*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1991, p. 182)).

1476[23], dar rezultatul a fost net în favoarea luptătorilor români şi statutul de autonomie a fost menținut până la sfârşitul relațiilor cu imperiul sudic. Sultanul n-a putut să vorbească de o cucerire prin forța absolută a armelor. Nu trebuie să se uite că folosirea ruinelor în scopuri defensive nu era o practică necunoscută în epoca medievală. Walerand de Wavrin scria că la 1445 a fost acoperită trecerea Dunării de către cruciați prin plasarea arcaşilor, arbaletierilor şi a tunurilor într-o *întăritură ruinată* în timpul cruciadei din 1396[24]. Ruina romană respecta şi prevederile tratatelor de artă militară privind dispunerea trupelor astfel încât duşmanul să nu cunoască exact potențialul ofensiv şi defensiv al trupelor muntene[25].

Rămâne ca viitoarele cercetări arheologice să aducă la lumină dovezile materiale ale sângeroasei bătălii. Trebuie să fi rămas unele arme nedescoperite şi, mai ales, scheletele soldaților din ambele tabere, cronicarii creştini şi musulmani fiind de acord că bătălia a fost extrem de sângeroasă. Conform obiceiului epocii, domnitorii ridicau morminte tumulare şi monumente pentru amintirea victoriei ce a impresionat populațiile creştine din Balcani într-o epocă în care succesele militare împotriva otomanilor erau rare. Rezistența din zona Jidava a intrat în istorie şi legendă, dar a fost uitată chiar de români, fenomen nu singular în istoria noastră. Nici castrul n-a avut o viață mai bună după clipele de glorie militară. Domnitorii munteni n-au avut vocație de constructori decât în plan religios şi întăritura a devenit o simplă carieră de piatră pentru oraşul comercial din apropiere. Mutarea capitalei spre regiunile de câmpie în urma unor presiuni otomane a dus la pierderea oricărui interes pentru fortărețe din piatră. Nici progresele armelor de foc nu mai favorizau construcțiile din piatră din cauza vulnerabilității la loviturile grele venind cu viteză mare şi a schijelor.

THE MATTER OF THE DEFENDING OF THE CAPITAL CITY DURING MIRCEA CEL BATRAN'S REIGN: THE BATTLE FROM ROVINE

Abstract

Based on both Christian and Turkish documents, the present writing attempts to demonstrate the fact that Rovine Battle took place near Jidava Roman castrum (South of Câmpulung Muscel).

[23] Nicolae Grigoraş, *Moldova lui Ştefan cel Mare*, Junimea, Iaşi, 1982, p. 164 – 165.
[24] *Călători străini*, vol. I, p. 121. Acelaşi autor remarca faptul că tirul arcaşilor era de temut din poziții dominante şi se ştie că ploaia de săgeți apare în descrierile creştine ale confruntării. Tratatele bizantine de artă militară indicau clar folosirea ruinelor. Kekaumenos indica să se repare *zidurile năruite, întăreşte turnurile de apărare, strânge pietre pe ziduri, împleteşte lese, sapă două-trei rânduri de şanțuri largi şi adânci, fă dincolo de ele gropi cu apă spre a pune în încurcătură caii* (*Pagini din gândirea militară universală*, vol. I, Editura Militară, Bucureşti, p. 104). Cum se presupune că oastea otomană avea o evidentă superioritate numerică şi tehnică, domnitorul Mircea cel Bătrân a avut soluția problemei în acelaşi tratat bizantin: nu se recomanda lupta în teren deschis, ci de la adăpostul zidurilor (*Ibidem*, p. 104).
[25] *Pagini din gândirea militară universală*, vol. I, p. 94.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CONTRIBUŢIA SOŢILOR EUGENIA ŞI VASILE NEAMŢU LA STUDIEREA GENEZEI ORAŞULUI ŞI A CURŢILOR DOMNEŞTI DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ

VIOREL IRIMIA[*]

În articolul omagial dedicat profesorului Vasile Neamţu (1922-2005) la a 80-a aniversare, Stela Cheptea făcea următoarele observaţii: „De-a lungul vieţii, Vasile Neamţu a slujit Istoria cu cea mai adâncă dăruire, nu numai ca dascăl care a creat dascăli, ci ca un cercetător care a trudit pe tărâmul atât de nesigur al descifrării evului mediu românesc. Chiar dacă au trecut anii, chiar dacă e mai singur, căci nu s-a vindecat niciodată după pierderea soţiei, Eugenia Neamţu (1930-1980) care i-a fost cel mai bun prieten şi colaborator, profesorul continua să muncească, nu la proiecte de anvergură, sănătatea nu-i mai permitea, ci la contribuţii care vin să întregească ansamblul operei sale cu detaliile necesare pe care, la timpul potrivit, nu existau încă informaţiile trebuincioase.

[…] La a 80-a aniversare putem spune că Profesorul în scrierile sale istorice a reuşit să înmănuncheze, cele patru elemente cerute de N. Iorga unui astfel de demers: material, critică, organizare şi stil. Toate au determinat soliditatea, adevărul şi frumuseţea operei istorice create de Vasile Neamţu“[1].

Soţii Eugenia şi Vasile Neamţu, trecuţi în eternitate în împrejurări şi timpuri total diferite, sunt doi reputaţi medievişti ieşeni.

Eugenia Neamţu a fost Cercetător principal la Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol” din Iaşi şi membră a Societăţii de Ştiinţe istorice din România. Ca arheolog al evului mediu românesc a participat la cercetările efectuate la Suceava, zona lacului de acumulare Bicaz, Iaşi şi la curţile domneşti de la Vaslui, Iaşi, Huşi, Piatra Neamţ.

Vasile Neamţu a fost profesor universitar la Facultatea de Istorie din cadrul Universităţii „Al. I. Cuza” , Iaşi, unde a susţinut seminarul şi cursul de istorie medie a României, precum şi alte cursuri opţionale a căror tematică este dedicată culturii şi civilizaţiei medievale româneşti.

Cercetător medievist, Vasile Neamţu a abordat o tematică largă privind aspecte ce ţin mai mult de economia evului mediu românesc (tehnici şi tehnologii agrare, meşteşuguri şi comerţ), dar mai ales alături de soţia sa şi alţi colaboratori (în special Stelea Cheptea) a investigat istoric şi arheologic geneza oraşului medieval

[*] Colegiul Naţional „Dinicu Golescu”, Câmpulung.
[1] Stela Cheptea*, Europa, XXI,* vol. XI-XII, 2002-2003, p. 5-6.

moldovenesc, având ca „laborator de studiu”, oraşul Baia (Civitas Moldaviensis)[2].

Preocupările lor privind geneza oraşului medieval românesc era în mare parte inedită. În anii 1950-1960 puţine studii arheologice erau dedicate oraşelor şi curţilor domneşti. De exemplu, cercetarea arheologică a oraşului medieval Iaşi a debutat în anul 1950[3].

De pildă, în 1964, Eugenia Neamţu alături de un alt eminent arheolog ieşean Alexandru Andronic a valorificat rezultatele de ansamblu al investigaţiilor arheologice efectuate în anii 1956-1960 în oraşul Iaşi.

Aceste cercetări au demonstrat că la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului următor aria nucleului iniţial al oraşului s-a extins şi pe versantul vestic al terasei inferioare a Bahluiului, iar descoperirea în vara anului 1958 pe locul vechii curţi domneşti a unui zid de piatră, a cărui temelie sparge o serie de straturi cu depuneri arheologice, confirmă ipoteza că o bună parte din Curtea domnească se află sub temelia actualului Palat al Culturii din Iaşi[4].

Eugenia Neamţu a participat în anii 1960-1970 la cercetările arheologice vizând aşezarea feudală de la Piatra Neamţ (Piatra lui Crăciun) precum şi la curtea domnească din acest oraş, atribuită lui Ştefan cel Mare.

Studiul efectuat împreună cu alţi cercetători de la Muzeul din Piatra Neamţ a permis fixarea limitei inferioare a datării primului nivel al aşezării până la începutul secolului al XIV[5].

Cu privire la Curtea domnească de aici datată documentar la 20 aprilie 1491[6], Eugenia Neamţu făcea următoarele constatări: „Cercetările arheologice au demonstrat că este vorba de o construcţie durabilă, din piatră legată cu mortar, cu subsoluri boltite şi spaţioase, înconjurate cu un zid de piatră puternic […] nu avem nici o descriere a curţii domneşti din Piatra Neamţ. Lipsa acestei descrieri este suplinită în parte de unele materiale arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor. Astfel, se poate dovedi că, întocmai ca şi la alte curţi domneşti s-au folosit şi aici cahle şi plăci decorative pentru înfrumuseţarea interioarelor.

[…] Caracteristic este faptul că plăcile decorative şi cahlele smălţuite se întâlnesc aici destul de sporadic. Aceasta ar putea să arate că curtea de la Piatra Neamţ a putut fi mai puţin luxoasă ca acele de la Suceava, Hârlău şi Iaşi.

Mai izolată, ea a stat desigur mai puţin în atenţia domnilor moldoveni a căror prezentă aici trebuie să fi fost destul de rară, de vreme ce documentele ce ni s-au păstrat nici nu o atestă”[7].

În anii 1966-1968, Eugenia Neamţu alături de Stelea Cheptea au cercetat arheologic complexul medieval situat în apropierea Curţii Domneşti din Iaşi, alcătuit

---

[2] O prezentare completă a scrierilor profesorului Vasile Neamţu este realizată de Stela Cheptea în articolul omagial dedicat acestuia la a 75-a aniversare în Europa, XXI, vol. VII-VIII, 1998, p. 255-259.
[3] Eugenia Neamţu, Stela Cheptea, *Cercetările arheologice de la „Casa Dosoftei” din Iaşi (1966-1968),* în Materiale şi Cercetări arheologice, vol. X, Bucureşti, Ed. Academiei (1973) p. 281-287).
[4] Al. Andronic, Eugenia Neamţu, *Cercetări arheologice pe teritoriul oraşului Iaşi, în anii 1956-1960*, în „Arheologia Moldovei“, vol. II-III, Ed. Academiei, Filiala Iaşi, 1964, p. 409-428.
[5] Eugenia Neamţu, *Date istorice şi arheologice cu privire la Curtea Domnească din Piatra Neamţ,*în „Memoria Antiquitatis“, Muzeul de arheologie - Piatra Neamţ, 1969, p. 230.
[6] D.R.H., A, Moldova, vol. III, 1980, p. 185-186.
[7] Eugenia Neamţu, *op. cit.*, p. 238-239.

din biserica Sf. Nicolae Domnesc şi „Casa Dosoftei”[8].

Pentru aceste cercetări au fost lămurite aspecte esenţiale privind datarea celor două monumente de artă feudală moldovenească.

Astfel, pentru Biserica Sf. Nicolae Domnesc au fost deosebite două faze constructive pentru zidul de incintă: o fază mai veche (fundaţia propriu-zisă) datată în secolul al XV-lea şi-o alta mai nouă atribuită secolului al XVII-lea.

Cu privire la „Casa Dosoftei”, au fost respinse mai multe ipoteze privind vechimea construcţiei, făcându-se constatări precise: „Casa Dosoftei” din Iaşi aşa cum o arată observaţiile arheologice deosebit de clare a fost construită la o dată greu de precizat, dar în orice caz posterioară anului 1677, când potrivit Cronicilor şi Hrisovului lui Antonie Ruset, s-a terminat zidul de incintă [de la Biserică Sf. Nicolae Domnesc] la care se adosează”[9].

Prin aceste cercetări s-au putut stabili toate etapele de construcţie şi refacere a acestui important monument de artă medievală românească, una din multele „mândrii” ale Iaşului.

Studierea genezei oraşului medieval românesc a fost preocuparea de căpătâi a soţilor Eugenia şi Vasile Neamţu.

Participând din 1967 la săpăturile arheologice de la Baia, mai întâi sub conducerea arheologului Al. Andronic, iar din 1970 în calitate de responsabilă a colectivului de cercetare, Eugenia Neamţu a realizat din studierea procesului de urbanizare a acestui oraş domeniul de căpătâi al activităţii sale până la trecerea sa în eternitate (1980).

În aceste cercetări a avut-o colaboratoare şi pe Stela Cheptea, iar din 1970 lor li s-a alăturat şi profesorul Vasile Neamţu ce reprezenta Facultatea de Istorie a Universităţii ieşene.

Avându-se în vedere multiple controverse privind geneza oraşului, sigiliul său, rolul elementelor germanice în evoluţia aşezării, dimensiunea activităţilor economice practicate aici şi nu în ultimă instanţă rolul pe care Baia la jucat în istoria Moldovei ca centrul politic şi cultural, dar şi loc al confruntărilor militare, cercetarea arheologică era absolut necesară pentru elucidarea multora dintre ipotezele avansate.

Rezultatele acestor investigaţii, prin concluziile emise, au fost publicate în două studii preliminare[10], precum şi în ampla monografie arheologică dedicată Băii, publicată în două volume succesive, distinsă de Academia Română cu premiul Nicolae Bălcescu[11]. În ultimii ani de muncă profesorul Vasile Neamţu a tipărit sinteza *Istoria oraşului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi, 1997.

Colectivul de cercetări de la Baia şi-a propus să răspundă la câteva întrebări fundamentale privind geneza şi urbanizarea Băii în particular şi de aici prin comparare

---

[8] Eugenia Neamţu, Stela Cheptea, *op. cit.*, p. 281.

[9] *Ibidem*, p. 286.

[10] Eugenia Neamţu, Vasile Neamţu, Stelea Cheptea, *Începuturile Oraşului Baia în lumina datelor arheologice,* „Analele ştiinţifice ale Universităţii“ Al. I. Cuza, Iaşi, tom. XIX, Secţiunea II, fasc. 2, 1973; Idem, *Contribuţii la problema urbanizării aşezării de la Baia, în secolul al XIV-lea* în „Anuarul Institutului de Istorie şi arheologie a A. D. Xenopol“, XVI, Iaşi 1971, Ed. Academiei.

[11] Idem *Oraşul Medieval Baia în secolele XIV-XVII,* vol. I, *Cercetări arheologice din anii 1967-1976,* Iaşi, Ed. Junimea, 1980, vol. II, *Cercetări arheologice din anii 1977-1980, 1980.*

modul în care s-au constituit şi evoluat aşezările urbane în spaţiul est Carpatic: De când datează cele mai vechi urme de locuire umane la Baia; Ce vechime poate să aibă celebrul sigiliul al Băii, cel cu legenda: *Sigilium Capitalis Civitatis Moldaviae Terre Moldaviensis*?; De când datează cele mai vechi urme de locuire a alogenilor saşi la Baia, şi ce rol au avut aceştia la urbanizarea şi evoluţia oraşului?; Care au fost „traseul" pe care se înscrie procesul urbanizării localităţii Baia?; Cât de diverse şi ample au fost activităţile economice de tip urban practicate la Baia?

La fiecare din aceste întrebări fundamentale răspunsurile au fost de fiecare dată date cu argumente sigure, fundamentate ştiinţific, echilibrate, evitând ambiguitatea.

Cu îndrăzneală, dar pe baza unei solide argumentaţii, sunt formulate uneori şi ipoteze de lucru ce pot constitui teme pentru viitoarele cercetări.

Nu lipsesc de asemenea consideraţiile de ordin metodologic, ce pot oferi un cadru riguros şi pertinent de cercetare pentru situaţiile similare raportate la geneza şi a altor oraşe din spaţiul românesc.

Dacă sigiliul oraşului a cărui datare a determinat ample controverse[12], menţionează numele de *Moldaviae,* denumirea de Baia apare cu acest nume în mod sigur în fragmentul cu oraşele moldoveneşti din lista oraşelor cuprinse în cele mai vechi cronici ruseşti alcătuită între anii 1388-1391[13].

Săpăturile arheologice desfăşurate la Baia au demonstrat că nu poate fi vorba de o locuire umană aici în secolul XII-XIII, ipoteză susţinută în istoriografia mai veche de autori străini sau români[14], care au susţinut că acest centru urban este o creaţie a saşilor coborâţi din Transilvania, mai exact de la Rodna.

Cercetările din anii 1967-1976 au demonstrat că cele mai vechi urme „de cultură materială feudală - care pot fi datate la sfârşitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor şi se continuă apoi neîntrerupt - aparţin populaţiei româneşti"[15].

Chiar înaintea publicării primului volum al monografiei Baia, în comunicarea prezentată în cadrul dezbaterii ştiinţifice cu tema *Arheologia aşezărilor rurale din secolul XII-XIV de pe teritoriul României* (Bucureşti, 7-8 aprilie 1979) organizată de Academia Română s-a putut confirma convingător „[…] considerăm necesar să adăugăm că în aşezarea la care ne referim (Baia) nu a apărut încă nici un material susceptibil să demonstreze existenţa unor elemente de colonizare germană înainte de a doua jumătate a secolului al XIV-lea[16]". În consideraţiile finale ale primului volum din monografia Băii, profesorul Vasile Neamţu menţionează şi argumentează această concluzie: „Ni se pare importantă constatarea că în stratul de cultură aparţinând primei

[12] *Ibidem*, vol. I, p. 10 unde sunt prezentate sintetic toate opiniile privind datarea sigiliului, profesorul Vasile Neamţu consideră că sigiliul Băii, scris în limba latină nu poate fi mai vechi de jumătatea secolului al XIV-lea.
[13] Al. Andronic, *Oraşe moldoveneşti în secolul XIV în lumina celor mai vechi izvoare ruseşti*, în „Romanoslavica", XI, Bucureşti, 1965, p. 209; profesorul Cihodaru a datat această cronică pentru anii 1389-1392 (C. Cihodaru, *Începuturile vieţii orăşeneşti în Iaşi,* în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", serie nouă.
[14] Eugenia Neamţu, Vasile Neamţu, Stelea Cheptea, *op.cit.*, vol. I, p. 9 unde sunt inventariate toate opiniile cercetătorilor străini şi români care s-au referit la acest aspect.
[15] Ibidem, p. 151.
[16] Vasile Neamţu, Eugenia Neamţu, Stelea Cheptea, *Contribuţii la problema aşezării de la Baia în secolul al XIV-lea,* în „Anuarul Institutului de Istorie şi arheologie A. D. Xenopol", XVI, Iaşi 1979, p. 297.

jumătăţi a secolului al XIV-lea au apărut urme de cărbune şi zgură de fier care au fost puse în legătură cu practicarea mineritului. Apariţia acestei îndeletniciri într-o aşezare care după toate probabilităţile, a jucat rolul de târg şi de reşedinţă voievodală ne determină să considerăm că se produceau acumulări a căror importanţă nu o putem în nici un caz ignora. [...] Idei potrivit cărora iniţiativă în domeniul mineritului la Baia aparţine saşilor de la Rodna (susţinută de autori precum C. Auner, N. Iorga, R. Manolescu) i se opune atât faptul că aşezarea de care se ocupă a primit ca centru minier - un nume diferit de acela de unde s-a presupus că au venit specialiştii, cât şi mai ales, împrejurarea că în stratul de cultură aparţinând primei jumătăţi al celui de-al XIV-lea veac nu a apărut până în prezent urme susceptibile de a fi puse în legătură cu asemenea elemente alogene. Dacă ar fi fost iniţiatorii exploatărilor miniere la Baia - saşii, atunci această localitate ar fi trebuit să primească numele de Rodna (aşa cum numeroase aşezări rurale din Moldova poartă numele satelor ardelene de baştină“[17].

De astfel, primele menţiuni documentare sigure referitoare la prezenţa coloniştilor germani la Baia nu sunt anterioare celui de-al 9-lea deceniu al secolului XIV[18].

Profesorul Vasile Neamţu avansează ipoteza după care prezenţa coloniştilor saşi la Baia a fost determinată prin „descălecatul voievodului maramureşean Dragoş în Moldova în calitate de vasal al regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou: Asemenea «oaspeţi» au putut veni însă şi mai târziu în grupuri mai mici sau mai mari (şi nu numai de peste munţi, ci şi din Polonia)”[19]. În strânsă legătură cu prezenţa alogenilor germani este pusă sub semnul întrebării „existenţa unor mănăstiri franciscane cu călugări germani:înainte de ultimele decenii ale secolului al XIV-lea“[20].

Anterior s-a susţinut că pe baza ştirilor referitoare la custodiile catolice şi a câteva elemente de arhitectură bisericească transplantate la alte biserici, înfiinţarea la Baia a unor lăcaşuri de cult franciscane[21].

Victor Spinei a demonstrat că datarea informaţiilor scrise cu privire la aceste ctitorii franciscane s-a făcut în mod greşit[22].

Venirea la Baia a coloniştilor saşi a fost de natură să producă „anumite modificări în structura etnică a comunităţilor urbane, în sistemul ei de organizare şi în sfera culturii materiale şi spirituale”.

Contactele lor cu autohtonii, care rămân majoritari şi după începutul secolului al XV-lea când se fixa la Baia reşedinţa unui episcop catolic, sunt evidenţiate de producţia ceramică de mai bună calitate, şi având un repertoriu mult mai bogat, „locuinţa târgoveţilor dezvoltată în elementele sale esenţiale, pe făgaşul unor tradiţii autohtone, dar prevăzută cu mijloace de încălzire mai evoluate - cahlele sobelor fiind realizate după modele străine într-o tehnică specifică localnicilor“[23].

---

[17] Idem, *Oraşul medieval Baia în secolele XIV- XVII,* vol. I, Iaşi, Ed. Junimea, 1980, p. 152.

[18] Se are în vedere prezenţa la Liov a unor negustori de origine germană, locuitori ai Băii, primul atestat documentar fiind Petrus Onclus de Moldavia, 1384.

[19] Ibidem, p. 158.

[20] Ibidem, p. 158.

[21] Rada Teodoru, *Vechile biserici de la Baia*, în „SCIA“, tom. 20, 1973, p. 233.

[22] Victor Spinei, *Informaţiile istorice despre populaţia românească de la est de Carpaţi în secolele X-XIV,* în „Anuarul Institutului de Istorie şi arheologie A. D. Xenopol“, XIV, 1977, p. 18.

[23] Eugenia Neamţu, Vasile Neamţu, Stela Cheptea, *op.cit.*, vol. I, p. 154.

Nu întâmplător tocmai acum după jumătatea secolului al XIV-lea şi mai ales la sfârşitul acestui veac, se accentuează procesul desprinderii îndeletnicirilor meşteşugăreşti de cele agricole, moment ce evidenţiază detaşarea Băii din punct de vedere calitativ, de aşezările rurale din zonă şi înscrierea sa pe drumul urbanizării.

Colectivul de cercetare de la Baia a luat în calcule şi alte mutaţii petrecute în acest oraş stimulatoare pentru acest proces: calitatea de târg dobândită anterior de aşezare precum şi faptul că localitatea în sine a fost reşedinţă voievodală. Cu privire la acest aspect, concluziile sunt foarte tranşante. „Se ştie că Baia care apare în unele izvoare drept o «capitală» a Moldovei, nu a jucat, totuşi rolul de reşedinţă voievodală decât scurtă vreme după venirea lui Dragoş la răsărit de Carpaţi, şi ca urmare, progresele pe care le-a înregistrat în a doua jumătate a secolului XIV şi în secolul următor (până în 1467) nu pot fi puse în legătură cu această situaţie de centru politico-administrativ“[24].

Producţia meşteşugărească foarte bogată (mineritul, prelucrarea fierului, aramei, lemnului, pietrei, cornului, pieilor şi blănilor, ţesuturi şi croitoria, meşteşuguri alimentare, olăritul) circulaţia monetară, elementele de cultură şi artă medievală descoperite la Baia şi descrise amănunţit în cele două volume ale monografiei, evidenţiază „cât se poate de limpede că Baia nu mai poate fi definită ca un simplu centru de schimb şi, de la o vreme, loc de popas şi punct vamal pe drumul care lega Suceava de Bistriţa, ci ca o aşezare urbană în cadrul căreia se desfăşura o activitate economică complexă a cărei importanţă nu mai poate fi neglijată”[25].

Sunt avansate şi unele sugestii metodologice privind studierea genezei oraşului medieval românesc. Una dintre ele are în vedere legătura ce trebuie urmărită între procesul de urbanizare şi realităţile rurale din jur. Această raportare implică o amănunţită cercetare arheologică a localităţilor rurale din jurul vechilor centre urbane.

De asemenea „amplasarea în spaţiu a diferitelor aşezări rurale şi mai ales stabilirea densităţii şi mărimii lor ar putea oferi unele sugestii interesante în soluţionarea problemei începuturilor oraşelor moldoveneşti”[26].

Ca ipoteză de lucru ce pot fi verificate prin alte cercetări, autorii nu exclud ideea existenţei unui cnezat sau voievodat pe Valea Moldovei - „poate chiar cu centrul situat într-o aşezare din «chiuveta» de la Baia, şi care la sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul celui următor avea să constituie nucleul din care să evolueze statul Moldova“.

Concluzia finală ce se impune a fi reliefată în legătură cu preocuparea soţilor Eugenia şi Vasile Neamţu este scrisă pe ultima pagină de text a volumului I din monografia Băii pe care o reproducem: „cercetările arheologice de la Baia au fost fără îndoială la îmbogăţirea sensibilă a cunoştinţelor noastre în dificila problemă a apariţiei şi evoluţiei oraşului medieval din Moldova. Au putut fi astfel supuse unui examen riguros şi corectate sau respinse total unele teze cu o largă răspândire în ţară şi peste hotare. Evident, mai rămân multe lacune pe care cercetările de la Baia […] coroborate cu cele efectuate în alte aşezări vor trebui să le înlăture”[27].

---

[24] *Ibidem*, p. 154.
[25] *Ibidem*, p. 155.
[26] *Ibidem*, p. 151.
[27] *Ibidem*, p. 156.

THE CONTRIBUTION OF THE FAMILY EUGENIA AND VASILE NEAMŢU TO THE STUDY OF THE GENESIS OF THE TOWN AND THE LORDLY COURTS FROM THE MEDIEVAL MOLDOVA

Abstract

The present work displays synthetically Eugenia and Vasile Neamtu couple's contributiouns to the study of mediaeval city of Baia as well as other royal residences in Moldavia.

Eugenia Neamţu (1930-1980) was a main researcher of the Institute of History and Archaeology in Iaşi (Institutul de istorie şi arheologie din Iaşi) and a member of the Society of Historical Science in Romania (Societatea de ştiinte istorice din România). As an archeologist of the Romanian Middle Age, she took part in the researches of cities such as Suceava, Iaşi, Vaslui, Husi where she studied particularly the royal residences.

Vasile Neamţu (1922-2005) was a professor at the Faculty of History, University "Al. I. Cuza" of Iaşi (Facultatea de Istorie, Universitatea "Al. I. Cuza", Iaşi)

Both researchers took part in the archeological study of the mediaeval city of Baia, a research materialized in publishing two monographic volumes (Eugenia Neamţu, Vasile Neamţu, Stela Cheptea, *The Medieval City of Baia from the 14th to the 17th century* (*Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII),* vol. I, *Archaeological Studies from 1967 to 1976* (*Cercetări arheologice din anii 1967-1976),* Iaşi, Ed. Junimea, 1980; vol. II *Archaeological Studies from 1977 to 1980 (Cercetări arheologice din anii 1977-1980),* Iaşi, Ed. Junimea, 1980).

In 1997 Vasile Neamţu published a synthetic work *The History of the Mediaeval City of Baia (Civitas Moldaviensis) (Istoria oraşului medieval Baia)*, Ed Universitatii "Al. I. Cuza" Iaşi, 1997.

These studies demonstrate that the oldest vestiges of living in Baia date from the end of the 13th century and they were connected with the presence of the Romanian people. The Transylvanian Saxon colonists are archaeologically certified from the second half of the 14th century.

The city of Baia was an important handicraft center, and its foundation as a city was due to the upward development of the rural settlement founded there, on the Valley of the Moldavia.

Eugenia and Vasile Neamtu's work is valuable for the fact that their solutions as concerns Baia's genesis could be great references for other mediaeval cities, too.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

TIPOLOGIA LOCUINȚELOR DOMNEŞTI DIN SECOLELE XIV-XVI. CÂTEVA CONSIDERAȚII CU CARACTER PRELIMINAR*

CRISTIAN NICOLAE APETREI**

Despre locuințele domneşti din perioada secolelor XIV-XVI s-a scris în aproape întreaga istoriografie a artei medievale româneşti. De cele mai multe ori, însă, abordările au fost descriptive, având rol de exemplificare, aceasta întrucât multă vreme cunoştințele despre aceste realități materiale au fost extrem de reduse. Dacă pentru cazul Țării Româneşti, săpăturile arheologice conduse de Virgil Drăghiceanu înainte de Primul Război Mondial au furnizat cazul casei din incinta curții de la Argeş[1], la care s-au raportat apoi primele sinteze de profil, semnate de Nicolae Ghika Budeşti[2], Virgil Vătăşianu[3] şi Grigore Ionescu[4], în cel al Moldovei a lipsit chiar şi un astfel de exemplu. Aşa se face că primele lucrări de sinteză asupra istoriei arhitecturii moldoveneşti redactate de Gheorghe Balş poartă titluri care fac trimitere exclusiv la fenomenul constructiv specific mediului ecleziastic[5].

Cunoştințele despre aceste obiective s-au înmulțit abia în perioada care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, când au fost puse practic bazele arheologiei medievale româneşti grație cercetărilor cu caracter sistematic desfăşurate simultan pe multiple şantiere. Din perspectiva tipului de obiectiv analizat aici, se poate spune că a acest din urmă răstimp a fost marcat de două faze: prima a cuprins anii '50 şi '60, când au fost investigate în special complexe monahale şi edificiile laice prezente în cadrul

* Abrevieri: BCMI - Buletinul Comisiunii (Comisiei) Monumentelor Istorice; BMI - Buletinul Monumentelor Istorice; CA - Cercetări Arheologice; RMM–MIA - Revista Muzeelor şi Monumentelor. Seria Monumente Istorice şi de Artă; SCIA(–AP) - Studii şi Cercetări de Istoria Artei (Seria Arte Plastice); SCIV(A) - Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie).

** Universitatea „Dunărea de Jos“, Galați.

1 Virgil N. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeş. Note istorice şi arheologice*, în „BCMI”, X-XVI, 1917-1923.

2 N. Ghika Budeşti, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, vol. I, *Originile şi înrâuririle străine până la Neagoe Basarab*, în „BCMI”, XX, 1927, p. 123.

3 Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, Bucureşti, 1959, p. 208.

4 Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, *De la orânduirea comunei primitive până la sfârşitul veacului al XVI-lea*, Bucureşti, 1963, pp. 67-68; Idem, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1982, pp. 157. De notat este faptul că în prima sa sinteză (*Istoria arhitecturii româneşti*, Bucureşti, 1937, pp. 406 şi urm.) nu este tratat nici măcar acest exemplu, fiind analizate în schimb cazul curții de la Brâncoveneşti, din secolul al XVII-lea.

5 G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, în „BCMI”, XVIII, 1925; Idem, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, în „BCMI”, XXI, 1928.

acestora (edificii care pot fi atribuite adesea domnitorilor ctitori ai respectivelor complexe); în vreme ce a doua a cuprins anii care au urmat până în contemporaneitatea imediată, când au fost desfăşurate cercetări sistematice şi în cadrul reşedinţelor domneşti propriu-zise, rezultatele materializându-se prin descoperirea unor locuinţe care în mod cert pot fi asociate cu prezenţa instituţiei domneşti.

Creşterea numărului de edificii civile atribuibile domniei a condus încă din anii ‘50 la o primă încercare de încadrare într-o tipologie a edificiilor cunoscute la acea vreme. Încercarea o datorăm istoricului de artă Corina Nicolescu, care a dedicat un studiu special locuinţelor domneşti (de fapt, clisiarniţelor) din incintele mănăstirilor Probota, Bistriţa şi Moldoviţa. În ciuda faptului că analiza era precumpănitor una arhitecturală, argumentele aduse în discuţie accentuau mai mult asupra unui tip funcţional pe care l-ar alcătui cele trei locuinţe, decât asupra unuia arhitectural[6]. Corina Nicolescu a revenit însă asupra problemei în volumul de sinteză dedicat vechilor case, conace şi palate româneşti, unde problema a fost tratată şi sub acest ultim aspect. Beneficiind de aportul unor date suplimentare, furnizate de lucrările de restaurare desfăşurate într-un număr important de complexe mănăstireşti, autoarea sus menţionată a ajuns la concluzia că locuinţele domneşti pot fi clasificate în două mari categorii: *locuinţe mănăstireşti simple* şi *palate mănăstireşti*.

Prima dintre ele include cele trei locuinţe analizate în studiul din 1954, la care au fost adăugate cele de la Putna şi Voroneţ, precum şi casa numită „a domniţei Ruxandra”, din cadrul mănăstirii Slatina. Elementele comune tuturor acestor clădiri erau în special proporţiile reduse şi structura simplă a planului. În general, avem de-a face cu construcţii formate din parter şi etaj, care înseriau trei până la cinci camere la fiecare dintre cele două nivele, astfel încât dispoziţiile acestora din urmă ajungeau să fie aproape similare. Majoritatea acestor locuinţe includeau şi câte un turn cu două etaje, compus dintr-o încăpere la parter, un paraclis la primul etaj şi o cameră de veghe cu deschideri largi (uneori cu funcţie de clopotniţă), la etajul al doilea[7].

În comparaţie cu aceste edificii, palatele se disting printr-o anumită amploare pe care o capătă proporţiile şi un plus de complexitate în structura planimetrică. Organizarea spaţiului se face prin intermediul unui număr mai mare de încăperi, iar acestea încetează să mai fie înşirate una după alta, de-a lungul axei longitudinale, pentru a fi dispuse după un plan mai complicat cu intrări multiple. Dintre edificiile ridicate până la sfârşitul secolului al XVI-lea, Corina Nicolescu includea în această categorie casele domneşti de la Slatina, Pângăraţi, Galata şi Suceviţa[8].

Privind cu atenţie tipologia avansată de Corina Nicolescu, se poate observa faptul că demersul acesteia a fost unul limitat, atât din punct de vedere material, cât şi din punct de vedere geografic: el a vizat în mod exclusiv categoria locuinţelor ridicate în incintele mănăstirilor, iar aceasta categorie a fost studiată doar în raport cu spaţiul Moldovei. De la publicarea lucrării despre vechile case, conace şi palate româneşti cunoştinţele despre acest tip de edificii s-au îmbogăţit însă în mod semnificativ, prin publicarea atât a rezultatelor cercetărilor arheologice desfăşurate în incintele unor

---

[6] Corina Nicolescu, *Locuinţe domneşti în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV-XVI*, în „SCIA”, I, 1954, nr. 3-4, pp. 63-82.
[7] Eadem, *Case, conace şi palate vechi româneşti*, Bucureşti, 1979, pp. 74-79.
[8] *Ibidem*, pp. 79-83.

reşedinţe domneşti, cât şi a rezultatelor unor cercetări care au avut drept obiect de investigaţie alte mănăstiri domneşti decât cele luate în calcul de Corina Nicolescu. Date fiind aceste realităţi istoriografice, credem că devine obligatorie o reconsiderare a tipologiei înaintate de cercetătoarea amintită, pentru a vedea în ce măsură este ea afectată de numeroasele date noi obţinute în acest răstimp de arheologia medievală românească. Nu trebuie uitat însă că progrese similare au fost făcute şi în raport cu spaţiul Ţării Româneşti şi că între edificiile scoase la iveală în cele două principate extracarpatice nu există doar similitudini funcţionale, ci şi constructive. Concluzia care se desprinde în final de aici este aceea că în ultima vreme au fost create suficiente premise pentru o discuţie privitoare la existenţa unei tipologii comune a locuinţelor domneşti din Ţara Românească şi Moldova, motiv pentru care prin intermediul rândurilor de faţă, vom încerca să deschidem această discuţie.

În primul rând trebuie spus că pentru ambele categorii de locuinţe domneşti trebuie eliminat determinantul „mănăstireşti”, întrucât edificii care se integrează în această categorie arhitectonică au funcţionat şi în cadrul unor ansambluri rezidenţiale laice. Rezultă, prin urmare, că ele nu sunt specifice exclusiv mediului monahal, ceea ce înseamnă mai departe că, dacă menţinem criteriile de definire date de Corina Nicolescu, cele două grupuri de locuinţe mai sus menţionate pot fi redenumite într-o manieră mai simplă, drept *case domneşti* şi *palate domneşti*. La aceste două tipuri rezultatele cercetărilor arheologice ne permit însă adăugarea şi a unui al treilea: *turnurile donjon*.

1. Casele sau **edificiile cu planuri simple** constituie categoria cea mai numeroasă de locuinţe regăsite în cadrul ansamblurilor rezidenţiale domneşti. Graţie aceloraşi cercetări arheologice invocate mai sus, ele pot fi divizate, la rândul lor, în două subtipuri: *case cu etaj* şi *case cu pivniţă*.

1. 1. În subtipul *caselor cu etaj* intră în primul rând locuinţele mănăstireşti analizate în studiile sale de Corina Nicolescu: faza A a celei de-a doua case domneşti de la Putna, aflată pe latura sudică a mănăstirii (fig. 5)[9]; casa domniţei Ruxandra situată pe latura de Vest a incintei mănăstirii Slatina (fig. 4)[10]; respectiv clisiarniţele de la Bistriţa (fig. 1), Moldoviţa (fig. 2) şi Probota (fig. 3)[11]. Ar mai putea fi adăugate aici casa ridicată de Ştefan cel Mare pe întreaga latură de Nord a Curţii domneşti de la Suceava (fig. 6, construcţia „C 5”,)[12], care, judecând după grosimea mare a zidurilor, a avut foarte probabil şi etaj; casa de pe latura de Nord a mănăstirii Suceviţa (fig. 21, construcţia „C”)[13], precum şi arhondaricul mănăstirii de la Buda (jud. Buzău)[14].

---

[9] Ştefan Balş, *Casa domnească de la Putna. Istoricul proiectului de restaurare*, în „RMM–MIA”, XIII, nr. 2, 1982, pp. 11-12; Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu, Radu Ciuceanu, *Principalele probleme şi rezultate ale cercetării arheologice a Casei domneşti de la Mănăstirea Putna*, în „RMM–MIA”, XIV, nr. 3, 1983, pp. 38-39, fig. 9.
[10] C. Nicolescu *Case, conace şi palate*, p. 75, cu planul construcţiei la p. 77.
[11] Eadem, *Locuinţe domneşti*, pp. 63-82; Eadem, *Case, conace şi palate*, pp. 75-78.
[12] M. D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de scaun şi Curtea domnească din Suceava*, Bucureşti, 1988, pp. 143-144 şi fig. 21; M. D. Matei, *Civilizaţie urbană medievală românească. Contribuţii (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, Bucureşti, 1989, pp. 80 şi fig. 8.
[13] Nicolaie N. Puşcaşu, Voica Maria Puşcaşu, *Rezultatele săpăturilor de cercetare arheologică efectuate la Mănăstirea Suceviţa în anii 1962-1965 şi 1968*, în vol. *Movileştii. Istorie şi spiritualitate românească*, vol. II, *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Suceviţa, 2006, p. 14 şi fig. 7.
[14] V. N. Drăghiceanu, *Săpăturile din Buda, Lapoş şi Tisău–Buzău*, în „BCMI”, XXIV, 1931, p. 162, fig. 6.

Locuințe asemănătoare găsim şi în mediul constructiv boieresc, de cele mai multe ori fiind vorba despre structuri ceva mai simple. Pot fi menționate aici casele reşedințelor de la Netezi (jud. Neamț)[15], Polata (Târgu Jiu) (locuința „A")[16], Cătălui (jud. Călăraşi)[17], Runcu (jud. Gorj)[18], precum şi casa, probabil boierească, din incinta mănăstirii Coşuştea-Crivelnic (Firizu, jud. Mehedinți)[19].

1. 2. *Casele cu pivniță* reprezintă o altă structură etajată, care combina de această dată un nivel subteran cu rosturi gospodăreşti (pivniță sau beci) şi unul construit la suprafața solului, cu funcție de locuință propriu-zisă. În cadrul acestui program constructiv trebuie remarcată prezența regulată a gârliciului, o încăpere îngustă construită în pantă, cu sau fără scări, prin intermediul căreia se făcea accesul în spațiul subteran. Formulele alese pentru amplasarea acestui din urmă spațiu au fost destul de variate, ele ajungând să diversifice considerabil modul de organizare a spațiului.

1. 2. 1. O primă variantă a acestui program constructiv poate fi considerată cea în care gârliciul de acces se prezenta ca un decroş al planului clădirii propriu-zise, el urmând să fie regăsit, aşadar, în afara perimetrului pivniței, fie pe latura scurtă a clădirii, fie pe cea lungă.

Din categoria caselor cu gârliciul dispus perpendicular pe latura scurtă, ne sunt cunoscute casele din cadrul curților domneşti de la Suceava (fig. 6, construcția „C3")[20], Hârlău[21], Bacău (fig. 7)[22], Vaslui (fig. 8)[23] şi, probabil, Piatra Neamț[24], precum şi casa lui Alexandru cel Bun descoperită în incinta mănăstirii Bistrița (fig. 9)[25]. Locuințele domneşti din această categorie îşi găsesc analogii atât printre casele boiereşti, cât şi printre cele orăşeneşti. Sunt de menționat în acest sens, locuințele „C" şi „D" din cadrul

---

[15] Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna, *Reşedința feudală de la Netezi (jud. Neamț)*, în „SCIVA", 36, 1985, nr. 4, p. 302 şi fig. 1.

[16] Venera Rădulescu, Gheorghe Calotoiu, *Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj*, în „CA", V, 1982, pp. 119-126, fig. 1.

[17] Gheorghe Cantacuzino, George Trohani, *Săpăturile arheologice de la Cătălui–Căscioarele, jud. Ilfov*, în „CA", III, 1979, p. 276, fig. 2a.

[18] V. Rădulescu, *Săpăturile arheologice de la Runcu*, „CA", VII, 1984, p. 176 şi fig. 1.

[19] Al. Bărcăcilă, *Mănăstirea Coşuştea–Crivelnicu, Mehedinți. Descoperire arheologică*, în „BCMI", XXVIII, 1935, pp. 172-173, fig. 24-25.

[20] M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun şi Curtea domnească din Suceava*, pp. 139-140, fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, pp. 76-77, fig. 9, 13.

[21] Stela Cheptea, *Un oraş medieval: Hârlău*, Iaşi, 2000, p. 137, p. 141, fig. 7-8, 15.

[22] Alexandru Artimon, *Noi contribuții arheologice privind Curtea domnească din Bacău*, în „Carpica", XVIII-XIX, 1986-1987, pp. 288-289, fig. 1, 4; Idem, *Date istorice şi arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, în „RMM–MIA", XVIII, 1987, nr. 2, pp. 7-9, fig. 1, 6; Al. Artimon, Ioan Mitrea, *Bacău. Reşedință voievodală*, Bacău, 1996, p. 71, fig. 28-29.

[23] Alexandru Andronic, Rica Popescu, *Curtea domnească de la Vaslui din vremea lui Ştefan cel Mare*, în „Muzeul Național", VI, 1982, p. 157; Idem, *Şantierul arheologic Vaslui. Principalele rezultate ale săpăturilor din anii 1980-1981 de la Curtea domnească*, în „Acta Moldaviae Meridionalis", V-VI, 1983-1984, p. 216, fig. 1.

[24] C. Matasă, *Şantierul arheologic Piatra Neamț*, în „SCIV", VI, nr. 3-4, 1955, pp. 820-823, fig. 2; Eugenia Neamțu, *Date istorice şi arheologice cu privire la Curtea domnească din Piatra Neamț*, în „Memoria Antiquitatis", I, 1968, p. 230; Leon Şimanschi, *Curtea şi biserica domnească din Piatra Neamț*, Bucureşti, 1969, p. 13.

[25] L. Bătrîna, A. Bătrîna, *O locuință domnească din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „RMM–MIA", VI, 1975, nr. 2, pp. 74-75, fig. 1.

ansamblului de la Polata (Târgu Jiu)[26], casa banului Udrişte din Mărgineni (Filipeştii de Târg, jud. Prahova)[27], casa lui Barbu clucerul din Vădenii de Sus (Târgu Jiu)[28], precum şi unele locuinţe descoperite la Târgovişte[29] şi Târgul de Floci (Giurgeni, jud. Ialomiţa)[30].

În categoria caselor cu gârliciul amplasat pe latura lungă a clădirii putem include cele două case domneşti de la Curtea de Argeş (fig. 10)[31], prima casă domnească de la Târgovişte (fig. 10)[32], locuinţa din incinta mănăstirii Vodiţa (fig. 11)[33], casa recent descoperită în incinta mănăstirii Voroneţ (construită în epoca lui Alexandru cel Bun şi refăcută apoi de Ştefan cel Mare)[34], faza B a celei de-a doua casei domneşti de la Putna, situată pe latura sudică a complexului monahal (fig. 5)[35], locuinţa ridicată de Petru Rareş în incinta ctitoriei sale de la Probota (fig. 18, construcţia „H")[36], prima casă domnească din complexul mănăstirii Suceviţa (fig. 21, clădirea „A")[37], precum şi casa lui Alexandru II Mircea din incinta mănăstirii Sf. Troiţă din Bucureşti (fig. 20)[38]. Trebuie remarcat că ultima dintre ele reflectă un stadiu ceva mai înaintat din evoluţia acestui gen de clădiri, întrucât aici gârliciul se prelungeşte pentru prima dată în interiorul pivniţei, delimitând două spaţii cu dimensiuni şi funcţii diferite[39]. Şi această

[26] V. Rădulescu, Iulian Cămui, *O locuinţă cu pivniţă de piatră din sec. XIV-XV la Polata, jud. Gorj*, în „CA", VIII, 1986, pp. 101-111; V. Rădulescu, *Date arheologice referitoare la aşezarea medievală de la Polata, municipiul Tg. Jiu, jud. Gorj*, în „CA", X, 1997, pp. 249-252.

[27] Al. Zagoritz, *Biserica şi casa din Mărgineni*, în „BCMI", XIX, 1926, p. 112; Călin Hoinărescu, *Ctitoriile cantacuzine din Prahova – premisă fundamentală a arhitecturii brâncoveneşti*, în „RMM–MIA", XVI, 1985, nr. 1, p. 62 şi fig. 59.

[28] Şt. Balş, *Vechi locuinţe boiereşti din Gorj*, în „SCIA", I, 1954, nr. 3-4, pp. 91-92; Adrian Corvătescu, *Casa Brăiloiu din Vădeni. Cercetări de arhitectură*, în „RMM–MIA", XIII, 1982, nr. 1, p. 45 şi fig. 3.

[29] Gheorghe I. Cantacuzino, Petru Diaconescu, Gabriel Mihăescu, *Date arheologice asupra unor vestigii medievale din zona centrală a oraşului Târgovişte*, în „RMM–MIA", XV, 1984, nr. 2, p. 39 şi fig. 1.

[30] Anca Păunescu, Dana Mihai, *Tipuri de locuinţe documentate arheologic la Oraşul de Floci, com. Giurgeni, jud. Ialomiţa*, în „Ialomiţa. Studii şi Comunicări de Istorie, Arheologie, Etnografie", III, 2000, pp. 87-88, pl. 4.

[31] Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1984, pp. 34-37, fig. 4; Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche*, vol. I, Bucureşti, 2001, pp. 99-100, fig. 114-115.

[32] N. Constantinescu, *Cercetările arheologice de la Curtea domnească din Târgovişte*, în „Documente recent descoperite şi informaţii arheologice", 1987, pp. 73-75; Cr. Moisescu, *Arhitectura românească veche*, p. 101, fig. 117; N. Constantinescu, Corneliu Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *Târgovişte. Reşedinţa voievodală, 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, Târgovişte, 2009, pp. 94-95 şi fig. 45.

[33] Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale cronologiei ruinelor fostei Mănăstiri Vodiţa*, în „SCIV", 22, 1971, nr. 3, p. 475 şi fig. 1; Cr. Moisescu, *Arhitectura românească veche*, p. 118, fig. 129.

[34] Florin Hău, *Unele observaţii în legătură cu recentele săpături arheologice de la Mănăstirea Voroneţ*, comunicare prezentată la Sesiunea Naţională de Comunicări Ştiinţifice organizată de Muzeul de Istorie şi Arheologie din Piatra Neamţ, 19-20 noiembrie 2010.

[35] M. D. Matei, Al. Rădulescu, R. Ciuceanu, *op. cit.*, p. 39. Din prezentarea făcută de autori lipseşte menţiunea gârliciului; el trebuie subînţeles însă, cu atât mai mult cu cât este figurat pe latura de Nord în planul construcţiilor de pe laturile de Est şi de Sud ale incintei mănăstirii.

[36] Voica Maria Puşcaşu, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1998*, Vaslui, 1999, nr. 113, p. 91, pl. 113.

[37] N. N. Puşcaşu, V. M. Puşcaşu, *op. cit.*, p. 11 şi fig. 7.

[38] Ion Ionaşcu, Vlad Zirra, *Mănăstirea Radu Vodă şi biserica Bucur*, în vol. *Bucureştii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, coord.: I. Ionaşcu, Bucureşti, 1959, fig. 12, pl. XLVI-XLIX.

[39] Tereza Sinigalia, *Programul civil şi rolul comanditarului în arhitectura din Ţara Românească din secolul al XVI-lea*, în „SCIA–AP", 40, 1993, p. 23.

categorie îşi găseşte analogii în mediile constructive boiereşti şi orăşeneşti, după cum se poate observa analizând programele constructive ale caselor boiereşti de la Hinăteşti (Râmnicu Vâlcea)[40], Strehaia (jud. Mehedinţi)[41], mănăstirea Bradu (Haleş, jud. Buzău)[42], mănăstirea Comana (jud. Giurgiu)[43], Mărăcineni (Cernica, jud. Ilfov)[44], Coiani (Mironeşti, jud. Giurgiu)[45], Văcăreşti (jud. Prahova)[46], precum şi prima fază constructivă a casei „Nifon" din Târgovişte[47].

1. 2. 2. Varianta a doua se prezintă drept rezultat al unei alte evoluţii care a marcat locuinţa cu gârlici decroşat. Este vorba despre un gen de construcţie care a renunţat la amplasarea excentrică a gârliciului în raport cu corpul clădirii, optând pentru un culoar descendent inclus în volumul pivniţei, construit paralel şi, de obicei, contiguu cu una dintre laturile sale.

Trebuie remarcat că soluţiile la care au apelat constructorii lor sunt identice cu cele puse la dispoziţie de casa cu pivniţă şi gârlici decroşat, astfel încât avem de-a face cu aceeaşi varietate tipologică dictată de poziţia gârliciului în raport cu corpul clădirii. În acest sens este de notat prezenţa gârliciului atât pe latura scurtă – aşa cum sunt cazurile caselor domneşti din cadrul mănăstirilor Cozia (fig. 12)[48] şi Mihai Vodă din Bucureşti (fig. 19)[49], al locuinţei din cadrul reşedinţei de la Piteşti[50] şi cel al locuinţei vestice din incinta Curţii domneşti de la Bacău (fig. 13)[51] –, cât şi pe latura lungă a clădirii, aşa cum este cazul locuinţei „C4" din colţul Sud-Estic al ansamblului Curţii de

---

[40] Elena Busuioc, *Curtea feudală de la Hinăteşti*, în „Documente recent descoperite şi informaţii arheologice", 1982, pp. 48-52; E. Busuioc, Petru Beşliu, *Descoperirea unei curţi feudale româneşti la Hinăteşti*, în „Studii Vâlcene", 5, 1982, pp. 37-40.

[41] V. M. Puşcaşu, *Date noi cu privire la evoluţia ansamblului de arhitectură medievală de la Strehaia*, în „BMI", XXXIX, 1970, nr. 3, pp. 29-31, fig. 5; T. Sinigalia, *Locul ansamblului de la Strehaia în arhitectura Ţării Româneşti*, în „SCIA–AP", 35, 1988, p. 22.

[42] Ion Chicideanu, Constanţa Modoran, *Mânăstirea Bradu. Scurt istoric şi cercetări arheologice*, în *Spiritualitate şi istorie la Întorsura Carpaţilor*, vol. II, sub îngrijirea dr. Antonie Plămădeală, Bucureşti, 1983, p. 199 şi planşa 188.

[43] L. Bătrîna, A. Bătrîna, *Evoluţia ansamblului fostei Mănăstiri Comana în lumina cercetărilor arheologice*, în „RMM–MIA", V, 1974, nr. 1, p. 23, pl. 1.

[44] Gh. Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind aşezările medievale muntene în lumina cercetărilor arheologice de la Cernica*, în „SCIV", XIV, 1963, nr. 2, p. 366, fig. 2.

[45] Gh. I. Cantacuzino, Gh. I. Sion, *Ruinele curţii feudale de la Coiani–Mironeşti (judeţul Giurgiu). Date arheologice şi arhitectonice*, în „BCMI", s. n., an I, 1990, nr. 1, pp. 62-69, fig. 1, 4.

[46] G. Mihăescu, Eugen Fruchter, *Curtea Domnească din Târgovişte*, Bucureşti, 1986, p. 199; Gheorghe Olteanu, *Bucureştii de odinioară* Ovidiu Cârstina, Denis Căprăroiu, *Repertoriul arheologic al judeţului Dâmboviţa*, vol. II, Târgovişte, 2003, p. 113.

[47] C. Ionescu, *Complexul istoric şi de arhitectură Stelea din zona centrală a municipiului Târgovişte*, în „RMM–MIA", XVI, nr. 1, 1985, p. 46, fig. 18; Idem, *Restaurarea casei "Nifon" din cadrul Mănăstirii Stelea, Târgovişte*, în „RMI", LX, nr. 1, 1991, pp. 66-77, fig. 3, 6; Cr. Moisescu, *Târgovişte, monumente istorice şi de artă*, Bucureşti, 1979, p. 68, fig. 72.

[48] Pavel Chihaia, *Etape de construcţie la complexul monastic Cozia*, în *Pagini de veche artă românească*, vol. II, Bucureşti, 1972, p. 121, fig. 25-27.

[49] Gh. Cantea, *Cercetări arheologice pe dealul Mihai Vodă şi împrejurimi*, în vol. *Bucureştii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, pp. 101-102, fig. 24.

[50] Reconstituirea planimetriei acestei case domneşti este ipotetică şi ne aparţine; ea se bazează pe datele furnizate de Teodor Cioflan şi Romeo Maschio, *Dovezi arheologice privind existenţa unei curţi domneşti temporare la Piteşti*, în „Argessis. Studii şi Comunicări. Istorie", tom VIII, 1999, pp. 131-132.

[51] Al. Artimon, *Date istorice şi arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, pp. 4-6, fig. 1; Al. Artimon, I. Mitrea, *Bacău. Reşedinţă voievodală*, pp. 68-70, fig. 27.

la Suceava (fig. 6)[52]. Toate cele cinci situații menționate pledează pentru încheierea că în cadrul acestei variante, gârliciul se desfășura aproximativ pe întreaga lățime a construcției. Concluzia trebuie însă nuanțată, întrucât dispunem și de alte cazuri, care se integrează în aceeași variantă, dar care infirmă o afirmație atât de categorică. Avem în vedere aici palatul Mitropoliei din Târgoviște[53], o altă locuință din Târgoviște, descoperită în zona viitoarei mănăstiri Stelea[54], precum și casa marelui logofăt Vlaicu din Piscani (jud. Argeș)[55]. În aceste ultime situații gârliciul era dispus paralel cu latura lungă, însă lungimea sa nu o mai urma de regulă pe cea a clădirii, ci se limita doar la prima jumătate a ei. Prin urmare, dacă afirmația de mai sus rămâne validă pentru cazul caselor domnești, ea trebuie totuși emendată dacă este să o raportăm la întregul corpus al locuințelor cunoscute care aparțin acestei variante.

2. Palatele sau **edificiile cu planuri complexe**. Dintre construcțiile incluse de Corina Nicolescu în lista acestei categorii de locuințe, poate fi păstrat doar palatul din incinta mănăstirii Slatina – palat aflat între biserică și zidul Sudic al incintei, care funcționează în prezent drept trapeză –, întrucât celelalte trei obiective aduse în discuție se dovedesc a fi fost construite ulterior anului 1600. Palatul de la Pângărați, aflat pe latura Vestică a complexului, a fost ridicat la mijlocul secolului al XIX-lea, după demolarea unei construcții anterioare rămasă necunoscută[56]; cel din incinta mănăstirii Galata a fost construit între anii 1726-1728, pentru a înlocui casele din secolul al XVI-lea demolate din ordin domnesc[57]; în vreme ce în cazul palatului de la Sucevița, avem de-a face cu o clădire alcătuită din două componente ridicate în momente diferite: vechea casă domnească cu pivniță, ridicată la sfârșitul secolului al XVI-lea, căreia, în a doua jumătatea a secolul al XVII-lea, i-a fost adosat un nou corp de clădire[58]. În consecință, tipul de construcție analizat aici poate să capete consistență în raport cu perioada secolelor XIV-XVI, abia odată cu adăugarea palatelor din incintele curților domnești de la Târgoviște (fig. 14) și București (fig. 15-16), ridicate de Mircea cel Bătrân[59] și Petru Cercel[60], respectiv Vlad Țepeș[61] și Mircea Ciobanul[62], a primei case

[52] M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, pp. 141-142 și fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, p. 79 și fig. 8.
[53] P. Diaconescu, G. Mihăescu, *Complexul monumental al Mitropoliei din Târgoviște. Rezultatul cercetărilor arheologice*, în „RMM–MIA”, XIX, 1988, nr. 2, p. 63, pl. I.
[54] C. Ionescu, *Complexul istoric și de arhitectură Stelea din zona centrală a municipiului Târgoviște*, în „RMM–MIA”, XVI, 1985, nr. 1, p. 35, fig. 2.
[55] Spiridon Cristocea, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 87; Idem, *Cercetările arheologice de la Piscani, județul Argeș*, în „Argessis. Studii și Comunicări. Istorie”, X, 2001, pp. 128-129.
[56] Vezi Gh. I. Cantacuzino, *Date arheologice și istorice privind Mănăstirea Pângărați*, în „Memoria Antiquitatis”, XXI, 1997, p. 241, 249.
[57] Nicolae Grigoraș, *Un important monument de artă al Iașului: Galata*, în „Cercetări Istorice”, s. n., II, 1971, p. 363; Lista monumentelor istorice din județul Iași din anul 2004 - aprobată prin Ordinul nr. 2314/8 iulie 2004 al Ministrului Culturii și Cultelor și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, an 172 (XVI), Nr. 646 bis din 16 iulie 2004
[58] Cf. N. N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *op. cit.*, p. 11, 15 și fig. 7.
[59] Cr. Moisescu, *Prima Curte domnească de la Târgoviște*, în „BMI”, XXXIX, 1970, nr. 1, pp. 11-15; Idem, *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, pp. 39-46.
[60] *Ibidem*, pp. 47-52.
[61] Panait I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV-XV*, în „Revista Muzeelor”, IV, 1969, p. 316 și fig. 1.
[62] Idem, *Curtea domnească din București în secolul al XVI-lea*, în „BMI”, XLII, 1973, nr. 2, pp. 3-9.

domneşti de la Putna, situată în colțul Sud-Estic al incintei complexului (fig. 5)[63], precum şi a locuinței construite de Petru Rareş în incinta mănăstirii Bistrița[64]. Nu ştim cu exactitate cum va fi arătat locuința principală a Curții domneşti de la Iaşi[65], dar având în vedere resturile disparate descoperite în cursul cercetărilor arheologice[66], este foarte probabil ca şi aici să avem de-a face cu un plan complex specific unui palat, cel puțin pentru secolul al XVI-lea. O supoziție asemănătoare se poate face şi în legătură cu casa domnească de la Târgşor (fig. 17), investigațiile desfăşurate aici scoțând la lumină o situație planimetrică ce pare să pledeze în aceeaşi direcție[67]. De remarcat este faptul că atât palatele din Târgovişte şi Bucureşti, cât şi cel studiat de Corina Nicolescu la Slatina, sunt ridicate deasupra unor pivnițe de mari dimensiuni. Reşedințele de la Târgşor[68] şi Bistrița (faza Petru Rareş) dispuneau şi ele de câte o pivniță – din categoria celor cu gârliciul dispus pe latura scurtă a clădirii –, însă de această dată avem de-a face cu construcții ale căror prime nivele supraterane depăşeau în mod considerabil perimetrele pivnițelor pe care le suprapuneau. Mai mult decât atât, în cazul palatului de la Bistrița, există argumente solide în sprijinul ideii că deasupra parterului s-a aflat şi un etaj şi că ambele nivele supraterane au fost decorate cu fresce murale (fig. 9)[69]. În ceea ce priveşte situația primei case domneşti de la Putna şi a curții de la Iaşi – în măsura în care pe aceasta din urmă o acceptăm în categoria palatelor –, ele vin să probeze în schimb existența în repertoriul acestui tip de locuințe domneşti şi a unor edificii fără pivniță. Rezultă că şi în acest caz putem folosi drept criteriu secundar de clasificare prezența pivniței, astfel încât în final obținem şi în acest caz două subtipuri: *cu pivnițe* şi *fără pivnițe*.

3. Turnurile-donjon pot fi definite urmând trăsăturile donjoanelor din Transilvania, construcțiile de acest fel cele mai apropiate în timp şi spațiu de mediul constructiv extracarpatic, aşa cum au fost ele sintetizate mai demult de un bun cunoscător al acestor realități: „o înălțare arhitectonică supraetajată, cu caracteristici militare, destinată unei locuiri restrânse, fără să aibă inițial alte rosturi auxiliare (turn de poartă, de flancare a incintelor, de observație, clopotniță), în jurul căreia gravitează toate celelalte componente ale cetății şi care corespunde temporal manifestărilor romanicului târziu şi goticului”[70]. Despre turnul-locuință al unei cetăți, putem vorbi

---

[63] M. D. Matei, Al. Rădulescu, R. Ciuceanu, *op. cit.*, p. 41 şi fig. 9.

[64] L. Bătrîna, A. Bătrîna, *O casă domnească în secolul al XVI-lea descoperită în cuprinsul ansamblului de la Bistrița (jud. Neamț)*, în „SCIVA”, 30, 1979, nr. 1, p. 35, fig. 1-2.

[65] Informațiile oferite de cronicari şi de călătorii străini converg spre concluzia că, în cazul Iaşilor, prin sintagma „curte domnească” se înțelegea un întreg complex de clădiri, în interiorul căruia se remarca cea care adăpostea divanul mare sau spătăria, unde se afla tronul țării şi se desfăşurau diverse întruniri sau recepții, vezi C. Cihodaru, *Monumente istorice şi de artă*, în vol. *Istoria oraşului Iaşi*, vol. I, redactori responsabili: Constantin Cihodaru şi Gheorghe Platon, Iaşi, 1980, p. 312.

[66] Al. Andronic, *Iaşii până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iaşi, 1986, p. 92, fig. 6 (caseta A).

[67] N. Constantinescu, *Note arheologice şi istorice asupra curții feudale de la Târgşor (secolele XV-XVII)*, în „SCIV”, 20, nr. 1, 1969, pp. 93-94 şi fig. 1.

[68] Despina Măgureanu, Andrei Măgureanu, Bogdan Ciupercă, *Târgşorul Vechi. Noile cercetări de la Curtea Domnească*, comunicare prezentată la Sesiunea Anuală de Comunicări Ştiințifice „*Ecosinteze şi etnosinteze carpatine*”, ediția a XLI-a, organizată de Muzeul Județean Argeş, Piteşti, 28-29 octombrie 2010.

[69] L. Bătrîna, A. Bătrîna, *O casă domnească în secolul al XVI-lea*, pp. 34-39.

[70] Adrian Andrei Rusu, *Donjoane din Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, XVII, 1980, p. 181. Mai recent, vezi Idem, *Castelarea carpatică. Fortificații şi cetăți din Transilvania şi teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 186.

numai în cazul primei faze a Curții domneşti de la Bucureşti, unde cercetările au scos la lumină o fortificație domnească de tip *motte*, compusă dintr-un donjon cu latura de 14 m şi un şanț adânc de 2,10 – 2,30 m care îl proteja din toate părțile (fig. 15)[71]. Celelalte două cazuri cunoscute au fost descoperite în incintele curților domneşti de la Suceava şi Iaşi. Avem aici, aşadar, o primă diferență față de donjoanele transilvănene, întrucât turnurile moldoveneşti nu au aparținut unor cetăți sau castele, ci unor ansambluri rezidențiale fără prea multe pretenții defensive. Cel de la Suceava (fig. 6), a fost ridicat, se pare, în timpul lui Petru Muşat. Având ziduri groase de 1,20 m şi lungi de cca. 10 m, el reprezenta probabil singura fortificație a reşedinței domneşti din această perioadă şi, totodată, singura construcție laică din zidărie, dat fiind faptul că celelalte locuințe erau din lemn[72]. Turnul curții din Iaşi a fost ridicat în epoca lui Ştefan cel Mare şi se pare că flanca curtina care proteja incinta reşedinței domneşti. Zidurile, ca şi cele ale curtinei, aveau grosimea de cca. 1 m, în vreme ce laturile sale ajungea în exterior la cca. 8 m[73]. Şi în acest caz, turnul era însoțit de clădiri cu funcție exclusiv rezidențială, o parte din resturile acestora fiind interceptate spre Sud, la o distanță de aproximativ 15 m. Această particularitate, sesizată şi la Suceava după cum arătam mai sus, vine să sublinieze odată în plus funcția predominant defensivă a acestui tip de locuință. Revenind la turnul de la Iaşi, trebuie spus că având în vedere funcția sa de flancare, se poate consemna astfel şi o a doua diferență în raport cu turnul donjon din spațiul transilvănean.

Concluzii. Arheologia medievală românească a îmbogățit în mod hotărâtor cunoştințele existente despre reşedințele domnitorilor români de la Sud şi Est de Carpați, numărul cazurilor cunoscute crescând aproape exponențial. Drept urmare, în prezent se poate vorbi despre constituirea unui repertoriu edificii de acest fel care este suficient de variat, dar şi cuprinzător, pentru a furniza rezultate relevante unei analize de genul celei pe care ne-am propus-o în rândurile de față. Faptul devine evident odată cu constatarea, evidențiată în rândurile anterioare, că inventarierea acestui repertoriu scoate la iveală existența unei tipologii. Grație rezultatelor cercetărilor arheologice mai putem observa însă şi un alt aspect care merită a fi subliniat aici: tipurile analizate încadrează nu numai locuințe ridicate de reprezentanții puterii centrale, ci şi locuințe ridicate în mediul boieresc sau cel al patriciatului urban. Concluzia care se desprinde de aici este una importantă pentru istoria arhitecturii medievale româneşti: modelul locuințelor domneşti a iradiat către celelalte medii nobiliare autohtone, dând astfel naştere unei tipologii mai cuprinzătoare, a casei nobiliare româneşti. Mai departe, câştigurile care ar putea fi obținute de pe urma sistematizării, generalizării şi schematizării informațiilor despre vechile locuințe nobiliare ar putea fi probabil mai multe, dar două dintre ele ni se par a fi primordiale. Primul se leagă de introducerea acestor informații în circuitul didactic şi, în special, în cel universitar, acolo unde studierea arhitecturii medievale româneşti se reduce de regulă la un singur capitol, cel rezervat arhitecturii ecleziastice. Cu timpul, astfel de date ar putea fi preluate şi în manualele şcolare, din care în prezent arhitectura medievală românească lipseşte cu

[71] P. I. Panait, *Cetatea Bucureştilor în secolele XIV-XV*, p. 314 şi fig. 1.
[72] M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun şi Curtea domnească din Suceava*, pp. 135-38; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, pp. 74-78.
[73] Al. Andronic, E. Neamțu, M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iaşi*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, pp. 202-203 şi fig. 1; Al. Andronic, *Iaşii până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iaşi, 1986, p. 52 şi fig. 6.

desăvârşire. Prezentarea lor în paralel cu arhitectura occidentală, ar putea permite înțelegerea mult mai facilă a stadiului de dezvoltare pe care l-a atins societatea autohtonă în evul de mijloc. Cel de-al doilea câştig se leagă tot de o perspectivă comparativă şi se referă la crearea premiselor pentru înțelegerea genezei acestor construcții. Dat fiind faptul că până în secolul al XIV-lea spațiul românesc nu a oferit (cel puțin până acum) cazuri de edificii civile din zidărie, devine aproape o certitudine că ele nu sunt autohtone, ceea ce înseamnă că aşezarea lor în contextul arhitecturii bizantino-balcanice şi central-europene ar putea să ofere un răspuns la întrebarea care vor fi fost originile vechilor locuințe nobiliare româneşti.

THE TYPOLOGY OF THE LORDLY DWELLINGS IN THE 14-TH – 16-TH CENTURIES. A FEW PRELIMINARY ASPECTS

Abstract

The paper wants to reconsider the typology of the dwellings built by the representatives of the political power in the 14-th – 16-th centuries. Considering the results of the archaeological researches performed in the last half of the century, the author found three sorts of civil or ecclesiastic dwellings: houses, palaces and donjon-towers. Usually, the houses were simple constructions with two storeys. There were two types of houses: storey houses and houses with cellars. Sometimes near the houses a small two storey tower was built. The ground floor of the houses with cellars was similar to the one of the other type of houses. A narrow inclined passage (rom. *gârlici*) permitted the access to the lower floor (that had semicircular arches). The palaces were bigger and more complex. The rooms are more numerous and they are no longer placed following the longitudinal axis of the building (as in the houses) and they have more entrances. The donjon-towers (there are three such constructions) are rectangular towers; two of them represent the only fortifications of the residential complexes they were part of.

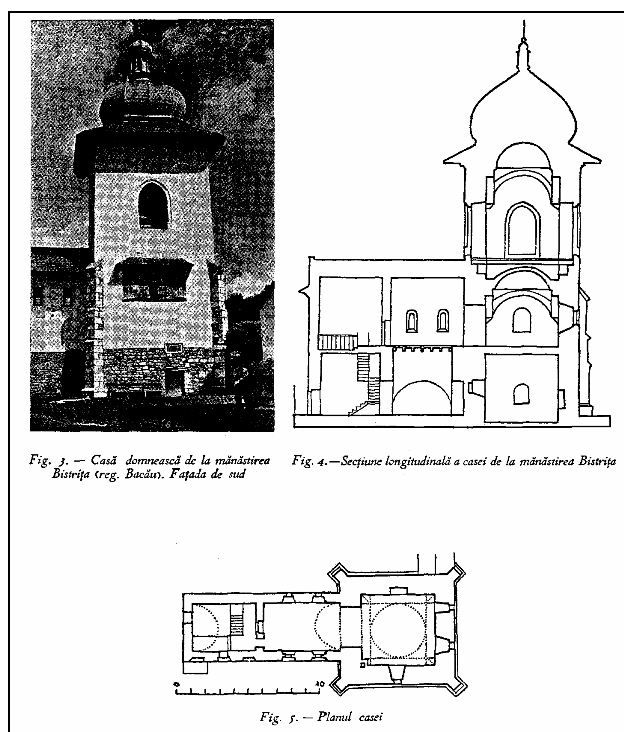

Fig. 1. Mănăstirea Bistrița. Clisiarnița
După Corina Nicolescu, 1954.

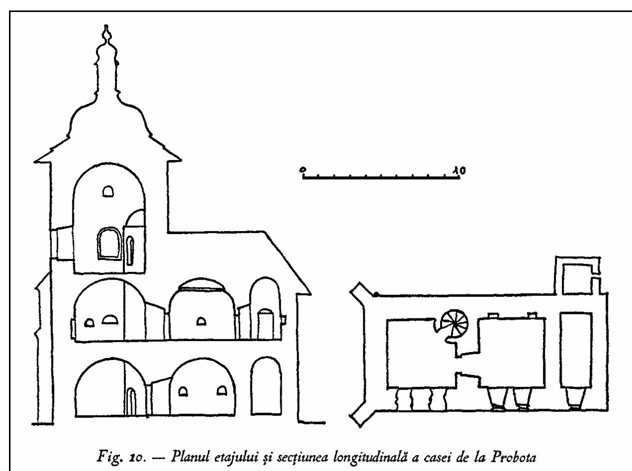

Fig. 2. Mănăstirea Probota. Clisiarnița.
După Corina Nicolescu, 1954.

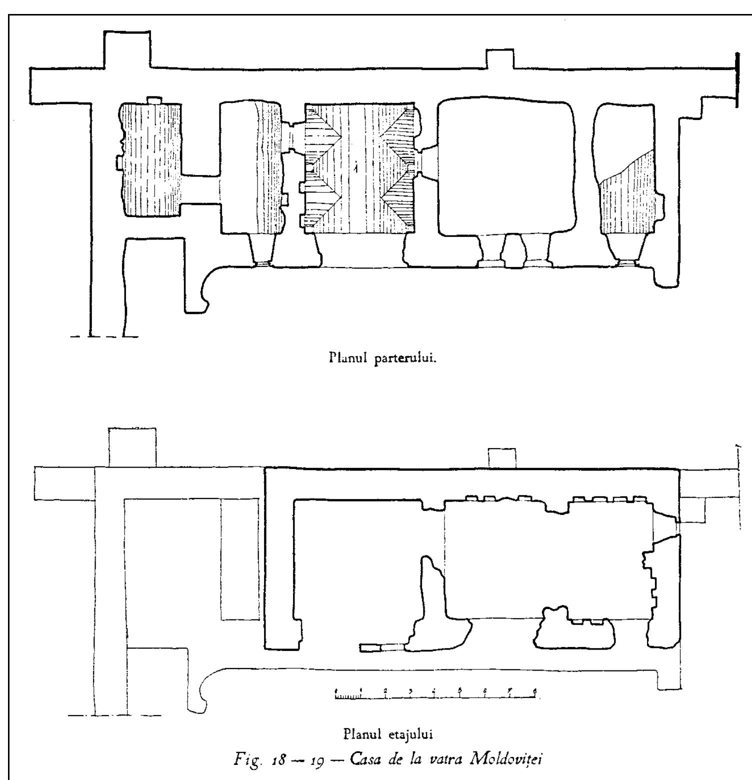

Fig. 3. Mănăstirea Moldovița. Clisiarnița
După Corina Nicolescu, 1954 .

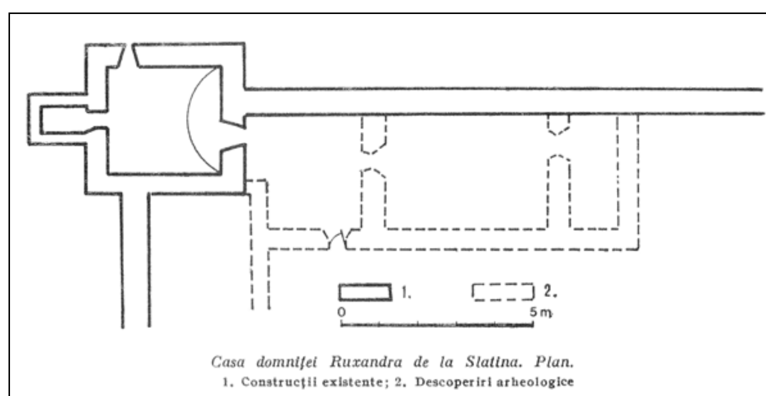

Fig. 4. Mănăstirea Slatina. „Casa Domniței Ruxandra”.
După Corina Nicolescu, 1979.

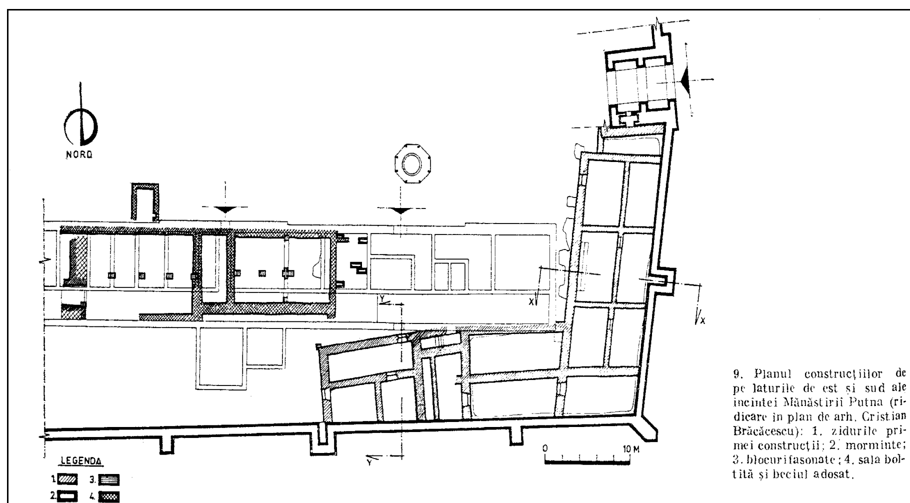

Fig. 5. Mănăstirea Putna. Casele domneşti.
După Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu şi Radu Ciuceanu, 1983.

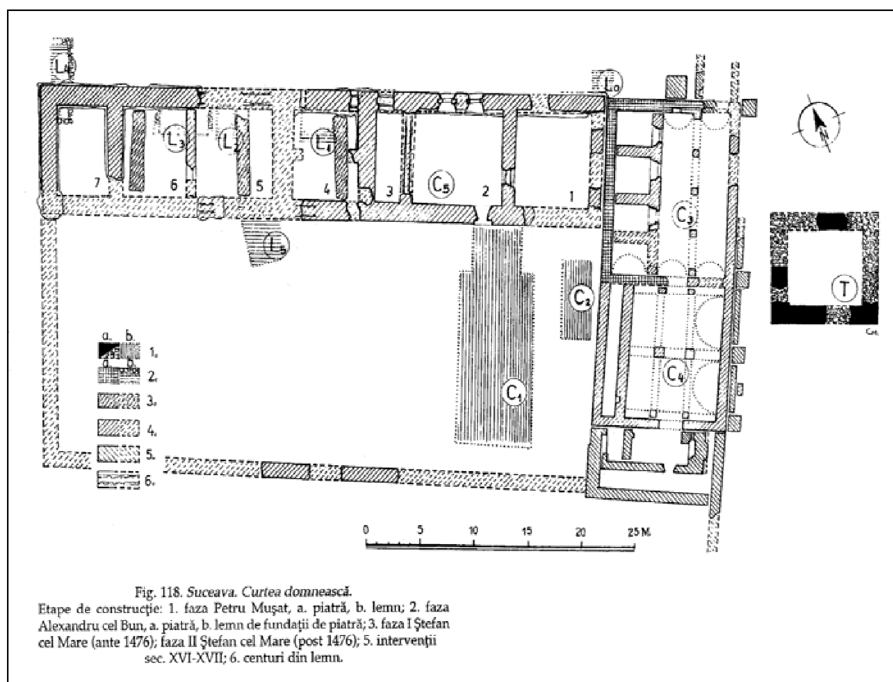

Fig. 6. Suceava. Curtea Domnească. După Cristian Moisescu, 2001.

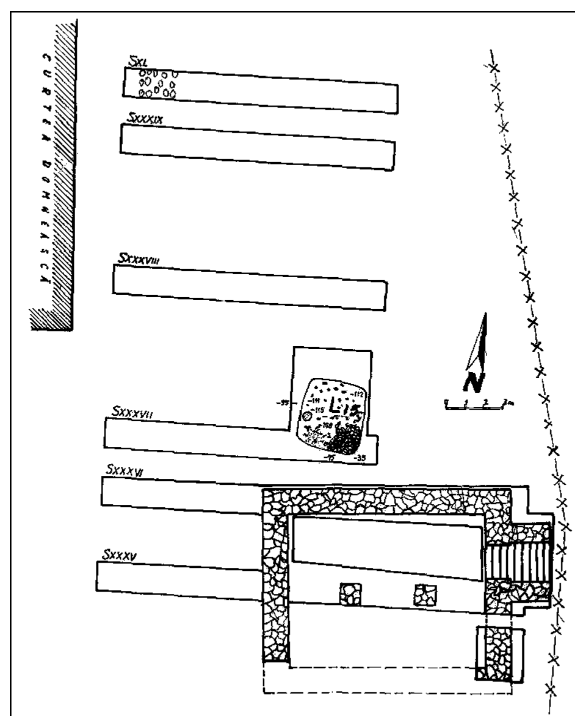

Fig. 7. Bacău. Casă domnească.
După Al. Artimon şi Ioan Mitrea, 1996.

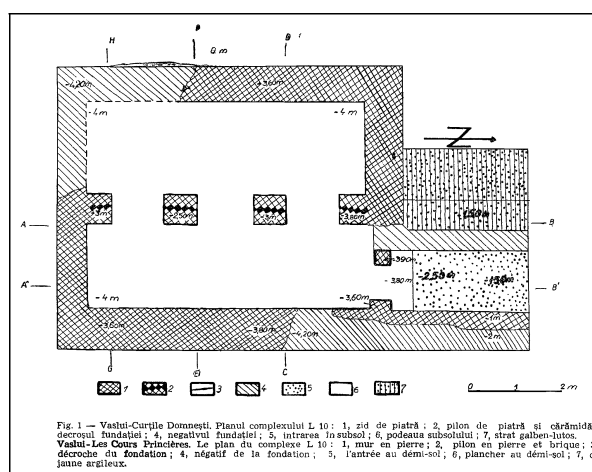

Fig. 1 — Vaslui-Curţile Domneşti. Planul complexului L 10 : 1, zid de piatră ; 2, pilon de piatră şi cărămidă ; decroşul fundaţiei ; 4, negativul fundaţiei ; 5, intrarea în subsol ; 6, podeaua subsolului ; 7, strat galben-lutos.
Vaslui-Les Cours Princières. Le plan du complexe L 10 : 1, mur en pierre ; 2, pilon en pierre et brique ; 3, **décroche du fondation** ; 4, négatif de la fondation ; 5, l'antrée au démi-sol ; 6, plancher au démi-sol ; 7, co jaune argileux.

Fig. 8. Vaslui. Casa domnească.
După Alexandru Andronic şi Rica Popescu, 1982.

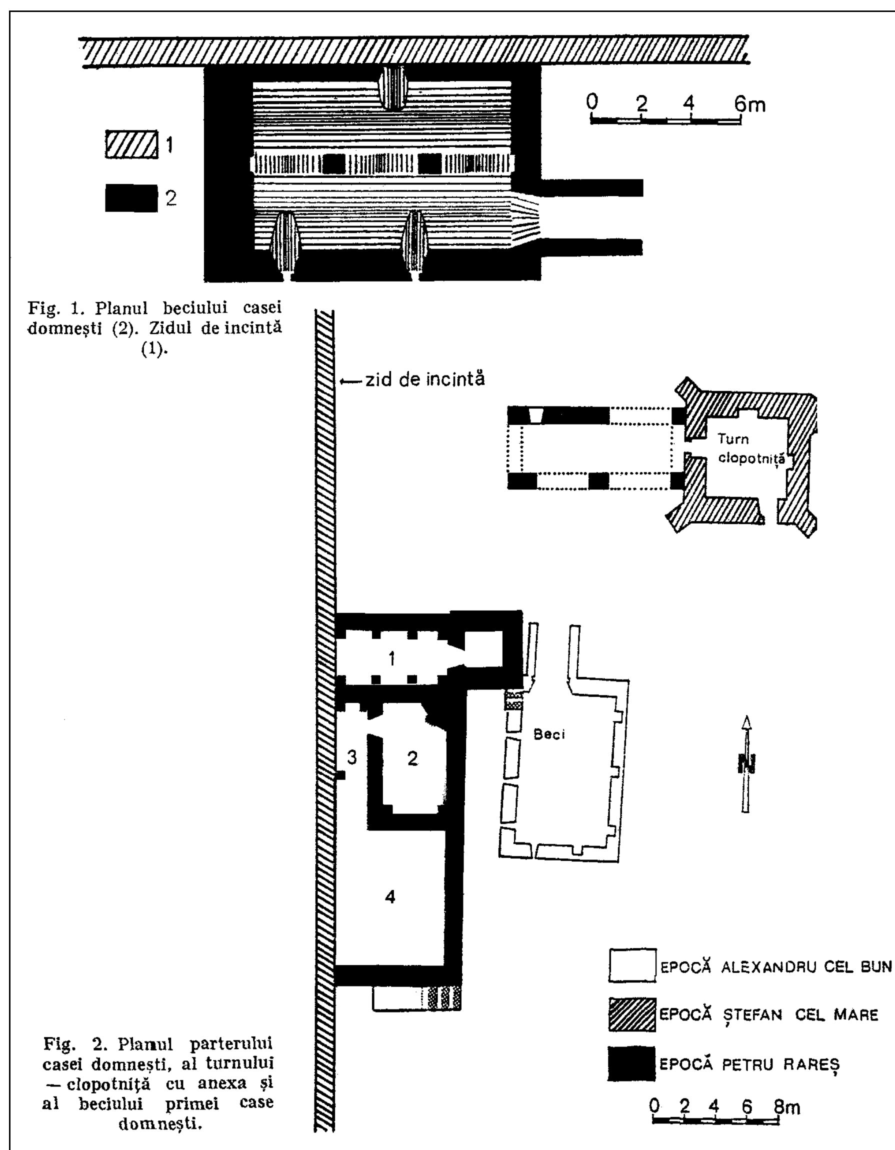

Fig. 9. Mănăstirea Bistriţa. Casele domneşti.
După Lia Bătrîna şi Adrian Bătrîna, 1975.

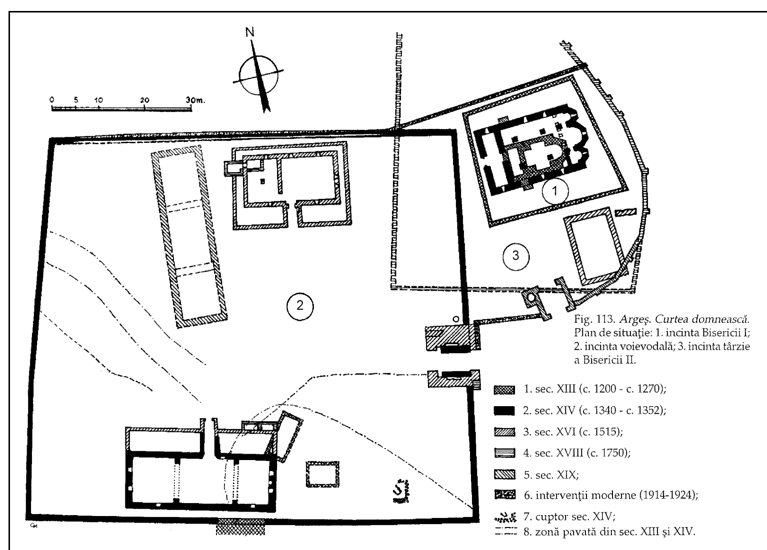

Fig. 10. Curtea de Argeş. Curtea domnească.
După Cristian Moisescu, 2001.

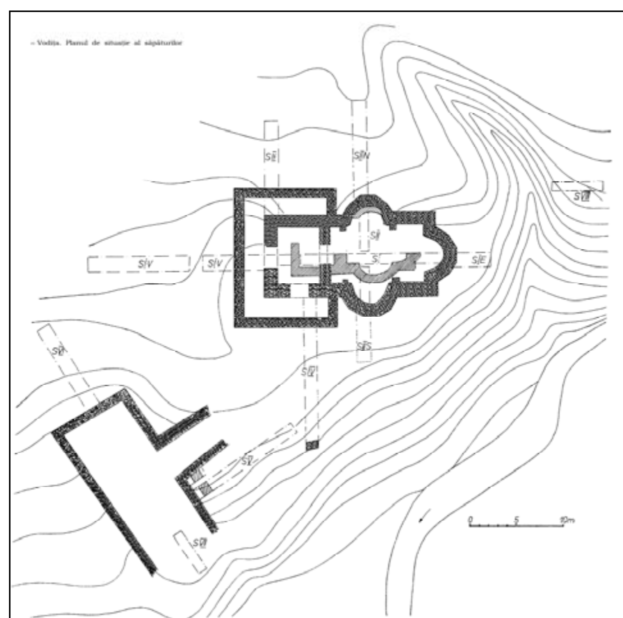

Fig. 11. Mănăstirea Vodiţa.
După Gheorghe I. Cantacuzino, 1971.

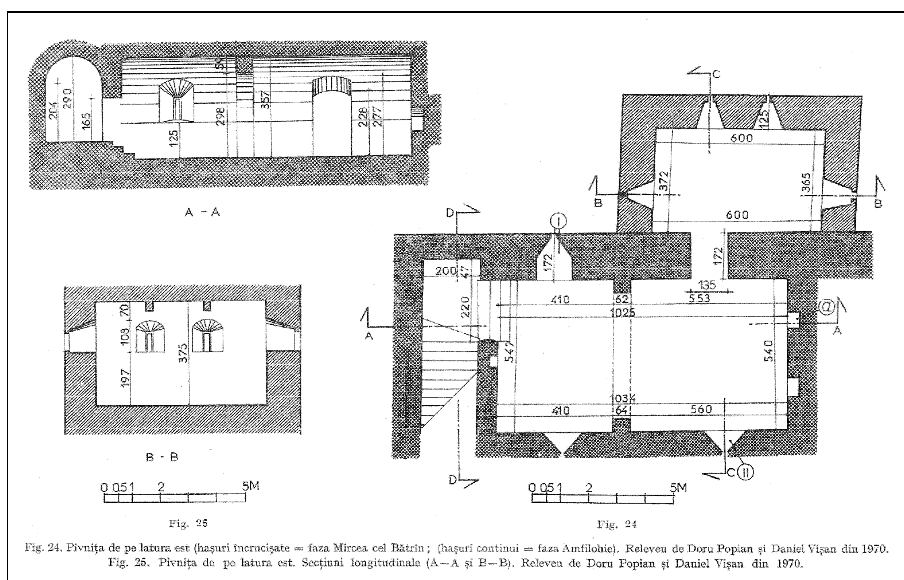

Fig. 12. Mănăstirea Cozia. Casă domnească.
După Pavel Chihaia, 1972.

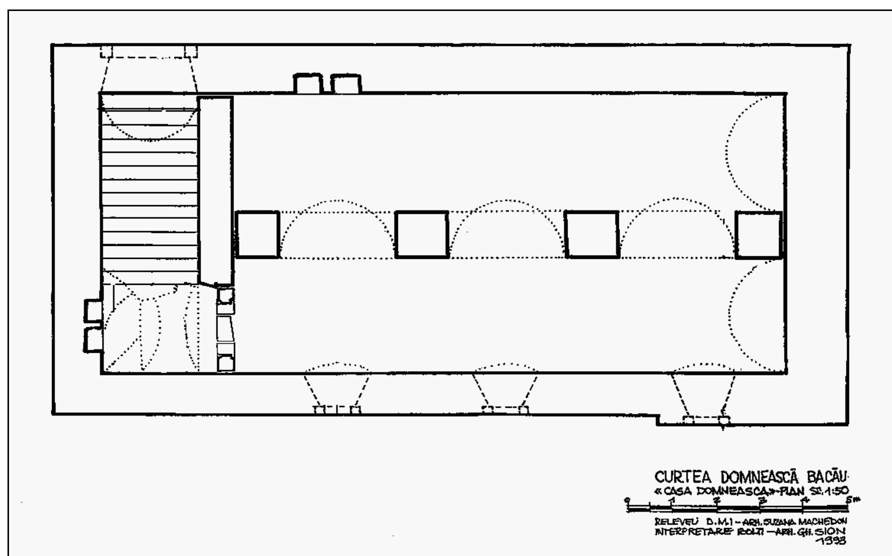

Fig. 13. Bacău. Casă domnească.
După Al. Artimon și Ioan Mitrea, 1996.

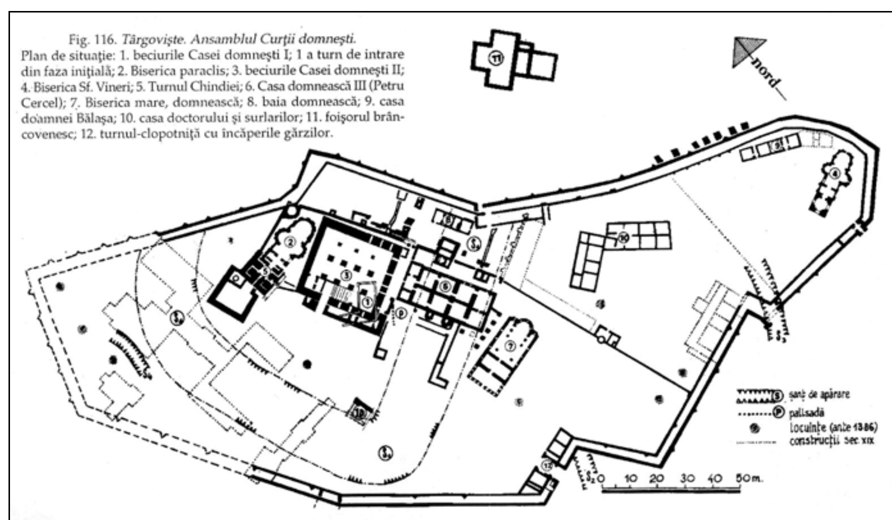

Fig. 14. Târgovişte. Curtea domnească.
După Cristian Moisescu, 2001.

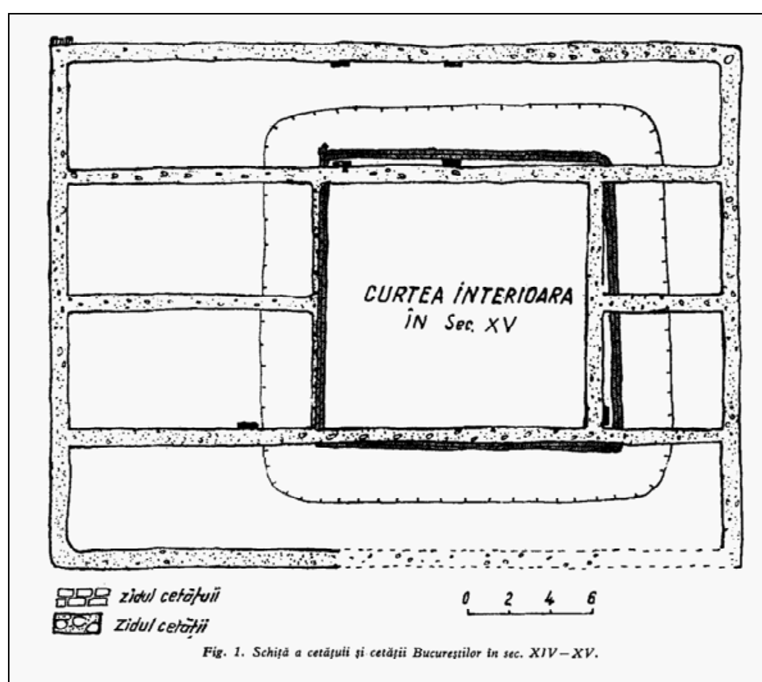

Fig. 15. Bucureşti. Curtea domnească în secolul al XV-lea.
După Panait I. Panait, 1969.

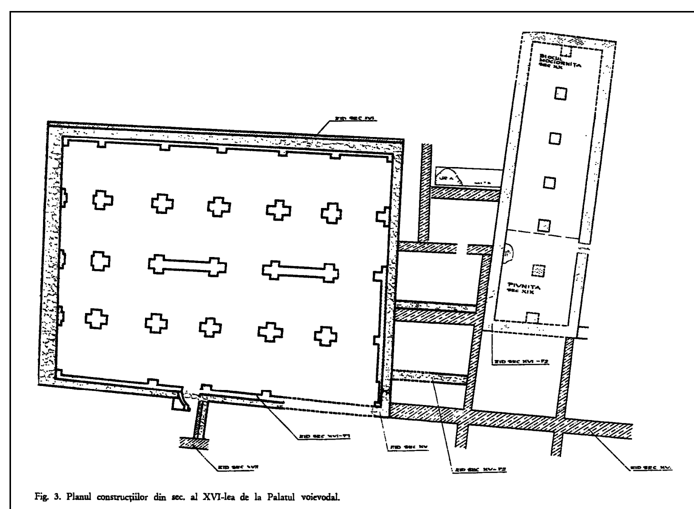

Fig. 16. Bucureşti. Palatul domnesc din secolul al XVI-lea.
După Panait I. Panait, 1973.

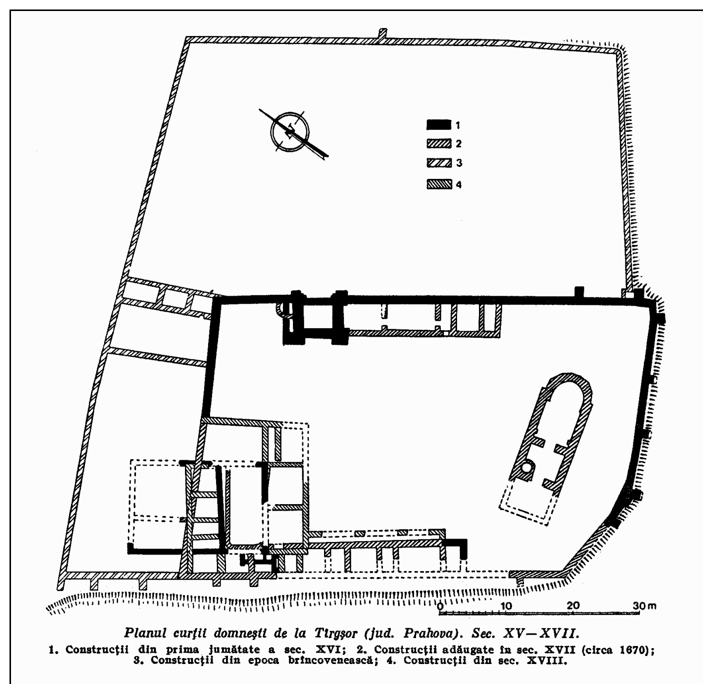

Fig. 17. Târgşor. Curtea domnească.
După Corina Nicolescu, 1979.

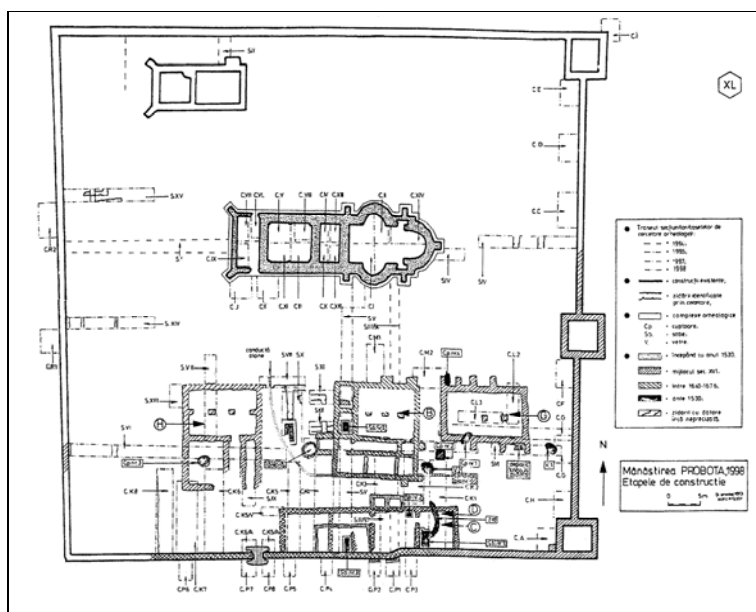

Fig. 18. Mănăstirea Probota.
După Voica Maria Puşcaşu, 1999.

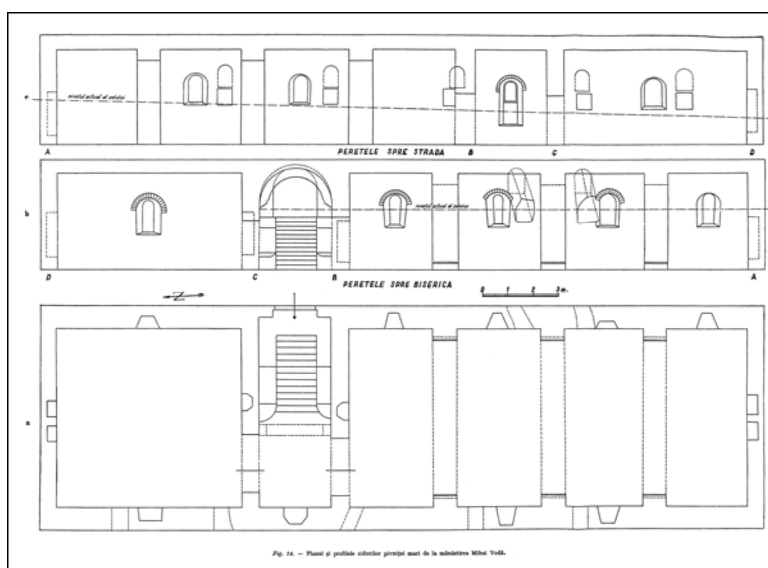

Fig. 19. Bucureşti. Mănăstirea Mihai Vodă. Pivniță.
După Gheorghe Cantea, 1959.

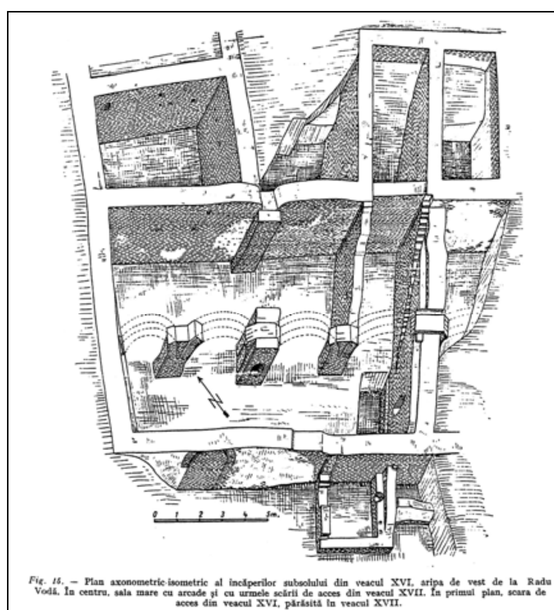

Fig. 20. București. Mănăstirea Sf. Troiță. Casa domnească.
După Ion Ionașcu și Vlad Zirra, 1959.

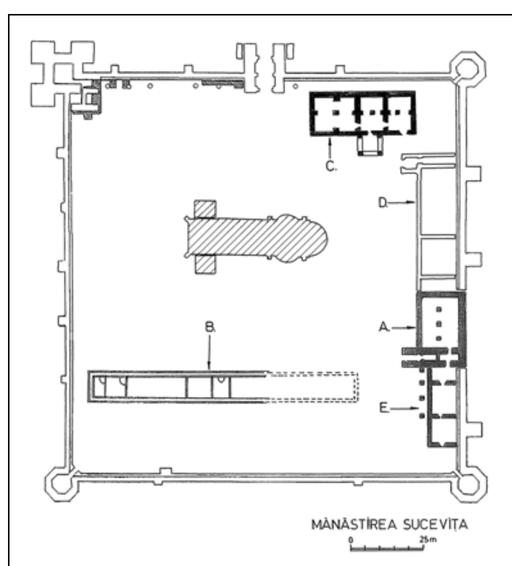

Fig. 21. Mănăstirea Sucevița.
După Nicolaie N. Pușcașu și Voica Maria Pușcașu, 2006.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

UN MARE NEGUSTOR DIN CURTEA DE ARGEŞ LA CUMPĂNA VEACURILOR XV-XVI

RADU OPREA[*]

Într-o recentă lucrare privind istoria oraşelor noastre se subliniază faptul că: „Din punct de vedere economic, despre Argeş nu s-au păstrat foarte multe informaţii”[1], observaţie cu atât mai întemeiată cu cât, într-adevăr, despre prima reşedinţă voievodală a Ţării Româneşti există o bogată bibliografie cu privire la evenimente, chipuri domneşti, monumente, ctitorii, cultură şi viaţă spirituală, dar mult mai puţin material informativ referitor la viaţa social-economică şi la „actorii” ei, personajele care adică animau şi puneau în valoare această importantă componentă a civilizaţiei urbane locale.

Despre un asemenea personaj vom vorbi în rândurile de faţă, cunoscut în izvoare sub numele de *Dragotă,* aşa cum apare el consemnat, pentru prima dată, în registrul de socoteli vamale al oraşului Sibiu, în anul 1494[2], document în care se arată că negustorul amintit a vândut atunci patru cântare de orez, două cântare de stafide (un cântar avea între 58,929 şi 59,864 kg)[3] şi şase bucăţi de slănină, acestea din urmă fiind destinate magistrului Michael Altemberger, nimeni altul decât fiul lui Thomas Altemberger, cel ce întruchipa una dintre cele mai de seamă personalităţi ale istoriei Sibiului de la sfârşitul Evului Mediu şi începutul epocii moderne, cel care a edificat un frumos palat în centrul oraşului, devenit ulterior primărie. După toate probabilităţile, el pare să se fi născut în aşezarea minieră Baia de Criş, fiind cel dintâi *homo novus* de formaţie intelectuală din rândul primarilor Sibiului. La Viena - unde a studiat între 1454 şi 1459 şi unde a obţinut prestigiosul titlu de *magister* - Altemberger era numit în matricolele Universităţii drept sibian, *Cibiniensis.* Devine încă din 1469 membru al sfatului şi doar un an mai târziu, la 1470, primarul Sibiului cu cel mai îndelungat mandat, mai exact până la 1490.

Din perspectiva istoriei culturale şi a istoriei juridice trebuie subliniată contribuţia sa, concretizată în binecunoscutul *Codex Altemberger,* o consemnare a legislaţiei urbane germane, bogat decorată cu miniaturi. Fiul său Thomas a ajuns, de asemenea, membru al sfatului, iar celălalt fiu, Michael - destinatarul mărfurilor vândute

---

[*] Direcţia pentru Cultură şi Patrimoniul Naţional a Judeţului Argeş.

[1] Laurenţiu Rădvan, *Oraşele din Ţara Românească până la sfârşitul secolului al XVI-lea,* Iaşi, 2004, p. 347.

[2] *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation* (se va cita în continuare: *Rechnungen), 1380-1516*, 1. Bd., Hermannstadt, 1880, p. 138.

[3] Radu Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV-XVI),* Bucureşti, 1965, Anexe, p. 305.

de negustorul argeşean Dragotă - a devenit chiar primar al oraşului Sibiu pentru o scurtă perioadă[4].

Pentru a doua oară, Dragotă este consemnat în acelaşi registru vigesimal al Sibiului în data de 6 iunie 1495, ca fiind cel ce a primit de la domnul *Nicolaus Zanobii* o anumită cantitate de cuţite, pentru care a achitat taxele vamale, în valoare de 20 de florini[5]. Şi acest partener de afaceri al negustorului Dragotă făcea parte, ca şi precedentul, din rândul patriciatului sibian. Fiul unui emigrant italian din Florenţa, Nicolaus Zanobii a purtat şi numele german *Proll* şi s-a ridicat până la demnităţile de jude scăunal şi, spre sfârşitul vieţii, de primar al oraşului. Proll a fost implicat în Transilvania şi în rentabila exploatare a aurului, ajungând apoi comite al cămării de sare pentru întreaga provincie şi făcând un comerţ profitabil în afara regatului cu postav de Nürnberg, cu cuţite de Stiria, precum şi cu alte bunuri. Averea sa cuprindea, de asemene, bunuri imobiliare în Sibiu, Sebeş, Cluj şi Aiud. Proll este înmormântat în biserica parohială din Sibiu, piatra sa tombală de culoare roşie, astăzi zidită în ferula lăcaşului, cinstindu-l drept *nobilis et egregius vir*[6].

Acest important membru al patriciatului din Sibiu a devenit, aşa cum rezultă din cuprinsul registrului vigesimal, unul din partenerii de nădejde ai negustorului Dragotă din Argeş, fapt demonstrat prin menţionarea sa în mai multe tranzacţii ce au avut loc în anul 1500: de pildă, la 3 mai, Dumitru din Argeş, prenumele lui Dragotă sub care apare frecvent însoţit sau nu de numele de familie, a importat o bucată de postav de Mecheln, în valoare de 15 florini, două bucăţi de postav de Trichtisch, în valoare de 20 de florini, trei bucăţi de postav roşu de Nürnberg, în preţ de 15 florini, toate aceste mărfuri fiind achiziţionate de numitul Niclis Prollin şi pentru care a achitat taxa vamală în sumă de 2 florini şi 50 de dinari[7].

Acelaşi Dragotă a importat tot de la Niclis Prollin, în preajma sărbătorii fericitului Urban, un număr de 109 000 de cuţite, cu preţul de 12 florini pentru 1.000 de bucăţi, tranzacţia fiind înregistrată în data de 2 iunie 1500, iar taxa vamală achitată însumând 1308 florini[8]. Proll este şi partenerul tranzacţiei efectuate după cea de-a şasea zi a sărbătorii tuturor sfinţilor, din anul 1500, prin care Dragotă a cumpărat 70.500 de cuţite, în preţ de 12 florini pentru 1.000 de bucăţi, importul fiind înregistrat în ziua de 6 octombrie 1500, taxa vamală achitată fiind în sumă de 846 de florini[9].

În legătură cu aceste mari cantităţi de cuţite, importate de Dragotă dar şi de alţi negustori munteni din Transilvania, unii autori susţin că ele nu par să fi fost „cuţite" propriu-zise, cu atât mai mult cu cât jucau, de foarte multe ori, un rol de valoare universală de schimb, aidoma „semifabricatelor" de piatră şi de metal din preistorie. În orice caz, pentru a putea fi folosite, ele, trebuiau să fie, de regulă, prelucrate ulterior, ceea ce înseamnă că avem de a face cu lame subţiri de metal laminat, mai bine zis cu un fel de lingouri plate de metal util, prefăcute apoi, în fierăriile locale, în coase,

---

[4] Konrad G. Gündisch, *Antreprenori străini în rândurile patriciatului din Sibiu,* în *Naţiune şi europenitate - studii istorice. In honorem magistri Camilli Mureşanu,* Bucureşti 2007, p. 72-73.
[5] *Rechnungen,* p. 196.
[6] Konrad G. Gündisch, *op. cit*., p. 70-71.
[7] *Rechnungen,* p. 284.
[8] *Ibidem*, p. 288. La începutul secolului al XVI-lea, valoarea de schimb a monedelor puse la acea vreme în circulaţie era următoarea: 1 florin = 100 de dinari = 50 de aspri turceşti (Radu Manolescu, *op. cit.,* p. 305).
[9] *Ibidem*, p. 301.

cuţitoaie, cosoare, brăzdare, fierăstraie, seceri, lopeţi, sape etc. Cele ce ajungeau în Ţara Românească, fără a se opri însă întotdeauna aici, porneau de la Wiener Neustadt, întrucât erau confecţionate din cel mai bun fier ce se putea afla pe atunci în Europa, cel de Stiria. Ruta lor obişnuită era pe la Buda, Komarom, Oradea şi Sibiu, înspre Ţara Românească, iar înspre Moldova, pe la Wroclaw, Cracovia şi Lvov. Oricum, cantitatea aflată în circulaţie anuală era imensă, neverosimilă aproape, ceea ce dovedeşte că Ţările Române slujeau ca intermediar în aprovizionarea Peninsulei Balcanice[10].

Tot în cursul anului 1500, Dragotă intră în relaţii de afaceri cu un alt important personaj din elita urbană a Sibiului, magistrul *Johann Hecht,* de la care negustorul argeşean a importat şase bucăţi de postav de Mecheln, cu preţul de 16 florini bucata, marfă pentru care a achitat o taxă vamală de 46 de florini[11]. Magistrul, absolvent al Universităţii din Viena la 1486 şi moştenitor al unei averi considerabile, era fiul renumitului Georg Hecht, proprietar al unei impozante case situate în Piaţa Mare din Sibiu, originar probabil din Danzig. Georg Hecht achiziţiona casa des-pomenită în anul 1472 pentru 1.000 de guldeni, o sumă neobişnuit de mare. Doar doi ani mai târziu, Hecht apare în Cluj pe lângă regele Matia Corvin, reprezentându-şi oraşul. Intră apoi în sfatul orăşenesc, este ales primar al Sibiului, perioadă în care se distinge prin faptele lui de comandant al contingentului săsesc de cavalerie implicat decisiv în victoria transilvănenilor asupra turcilor, în bătălia de la Câmpul Pâinii (1479) şi de la pasul Turnu Roşu (1493). Hecht a fost un negustor care dispunea de proprii angajaţi şi ale cărui legături de afaceri se întindeau până în Turcia. Antreprizele sale funcţionau în domeniul extragerii metalelor preţioase, dar era implicat şi în administrarea vămilor din Transilvania[12].

Participarea masivă a negustorimii muntene la exportul Ţării Româneşti la Sibiu (într-o pondere de 95,8%, cu o valoare totală de 710.710 dinari) se datorează faptului că, pentru negustorii dintr-o serie de târguri şi sate din Oltenia de mai târziu şi mai cu seamă din nord-vestul Munteniei (concentrarea maximă deţinând-o centrele rurale şi urbane din partea de nord a zonei Argeş-Muscel), Sibiul constituia cea mai avantajoasă piaţă externă - ca aşezare geografică şi acces la căile de comunicaţie - mai ales din punctul de vedere al aşezării geografice, pentru desfacerea produselor naturale ale acestor regiuni şi pentru cumpărarea articolelor meşteşugăreşti. Dar din masa aceasta mare a negustorimii muntene, Dumitru Dragotă din Argeş se detaşează în mod net, ca fiind unul dintre marii negustori ce au activat la cumpăna veacurilor XV-XVI. Spre pildă, el aduce pe piaţa Sibiului produse naturale (peşte, ceară, porci, slănină etc.) în valoare totală de 10.160 de dinari, produse care, desigur, provin de pe piaţa internă, activitatea lui comercială reprezentând circa 1,4% din valoarea totală a exportului muntean la Sibiu[13].

Faptul că Dumitru Dragotă era o personalitate de seamă în structura elitei urbane locale rezultă şi din scrisoarea emisă, în jurul anului 1500, de judeţul şi de cei 12 pârgari din Argeş, cărora li se alătură jupan Dumitru (Dragotă, desigur), jupan Petru

---

[10] Radu Constantinescu, *Însemnări privind epoca lui Vlad Ţepeş. 1. Premisele economice (I),* în „Revista Arhivelor", anul LXI, vol. XLVI, nr. 4, 1984, p. 399.
[11] *Rechnungen,* p. 301.
[12] Konrad G. Gündisch, *op. cit.,* p. 71-72.
[13] Radu Manolescu, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea,* în „Analele Universităţi «C. I. Parhon», Bucureşti. Seria Ştiinţe Sociale - Istorie", nr. 5, 1956, p. 228.

(probabil fratele celui dintâi), jupan Tudoran şi jupan Stănislav, care certifică pentru magistratul oraşului Sibiu faptul că jupanul Gherghe era de mult mutat în Argeş, cu familia sa, atunci când molima bântuia la Râmnic, autorii scrisorii garantând veridicitatea celor petrecute în favoarea concetăţeanului lor pentru ca acestuia să-i fie permis să târguiască în bazarul crăiesc din localitate[14].

În documentele interne, Dragotă şi fraţii săi au fost cunoscuţi sub numele de *Drăgoteşti*, aşa cum apar în cuprinsul hrisovului din 3 februarie 1522, prin care voievodul Radu de la Afumaţi întăreşte Mănăstirii Argeş „morile din sus, care au fost făcute de Drăgoteşti, pentru că sunt dăruite de Basarab voievod sfintei mănăstiri”[15]. Din textul acestui document ar reieşi faptul că Neagoe Basarab a făcut cu Drăgoteştii un act de vânzare-cumpărare, urmat de un schimb de stăpâniri; adică, domnul a cumpărat de la Drăgoteşti morile din sus, dar nu a achitat preţul integral al acestora, urmând ca pentru iazul morilor, evaluat de Drăgoteşti la 2.700 de aspri, aceştia să primească în schimb a treia parte a morilor de jos, dăruită mănăstirii de Neagoe Basarab, ca fiind ocină domnească: „Astfel, pentru aceasta - spune hrisovul - ei s-au întocmit, sfânta mănăstire şi egumenul şi ceilalţi fraţi cu Dumitru şi cu fraţii lui Drăgoteşti, de-a lor bună voie, de au dat călugării acea a treia parte din morile de jos ca s-o ţie Dimitru şi fraţii lui, ca să fie plătiţi acei mai sus-scrişi aspri, iar sfintei mănăstiri să-i fie morile din sus în deplină pace”[16]. Se pare - cel puţin aşa sugerează textul actului citat - că Dumitru era şi cel mai mare dintre fraţii Drăgoteşti, neamintiţi nominal aci, fiind totodată şi cel mai cunoscut dintre aceştia.

O dovadă elocventă a statutului pe care ei îl deţineau în rândul patriciatului urban din Argeş ni-l oferă textul diatei întocmite de soţia lui Baldovin pârcălabul, începătorul neamului boierilor din Goleşti, cel ce căzuse în 1525 într-o luptă cu turcii a lui Radu de la Afumaţi, diată prin care văduva lui Baldovin, jupaniţa Maria, acum călugăriţa Magdalina, îşi lasă - la 29 august 1526 - averea, ocinele şi ţiganii fiului ei Ivaşco şi nepoatelor Maria, Calea şi Velica. Între martori, pe lângă marii boieri amintiţi nominal (Radul logofăt Măţilă, probabil un boier din Buiceşti-Olt, Şuica vornic, Dragotă vornic, Vladul banul şi Vlaicul clucer cu jupâneasa lui, Neacşa (acesta fiind mai mult ca sigur viitorul Vlaicu mare-logofăt din Piscani), sunt consemnaţi şi de la Argeş mai mulţi orăşeni, primii semnalaţi fiind *Dumitru* şi *Pătru Drăgotescul*[17].

Este greu de spus când anume a dispărut Dumitru Dragotă pentru că nu ştim dacă el este acel Dragotă ce se afla în relaţii foarte bune cu negustorii din Târgovişte, care cereau pe la 1545 judeţului Braşovului permisiunea de a veni cu mărfuri numai în oraşul de sub Tâmpa, unde urmau să stea două săptămâni, solicitând în acest sens carte de jurământ numai pentru ei şi pentru Dragotă din Argeş[18].

---

[14] Petre P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu (1470-1653),* Bucureşti, 1938, doc. XI, p. 19.

[15] *Documenta Romaniae Historica* (se va cita în continuare: *DRH*), B, Ţara Românească, vol. II, doc. 211, p. 406-407.

[16] *Ibidem*. O întărire asemănătoare primesc Mănăstirea Argeş şi Drăgoteştii de la Moise voievod, la 4 iulie 1529, urmând să întoarcă Drăgoteştii călugărilor, 270 de aspri pentru ocina cumpărată de aceştia din urmă (cf. *DRH*, vol. III, doc. 83, p. 136).

[17] *Ibidem*, doc. 32, p. 55-56.

[18] Ioan Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolele XV-XVI,* Bucureşti, 1902, doc. CLXXXVIII, p. 311; Laurenţiu Rădvan, *op. cit.*, p. 347-348.

Am încercat să conturăm, în linii mari, în paginile de față, portretul unui însemnat negustor din oraşul de pe Argeş, negustor ce făcea parte, cu siguranță, din elita urbană locală. De altfel, studiile istorice mai vechi şi mai noi au scos în evidenţă faptul că în secolul al XV-lea şi în prima jumătate a secolului al XVI-lea numeroşi orăşeni din Țara Românească şi Moldova făceau negoţ de sute şi mii de florini fiecare, posedau averi însemnate, dețineau funcții municipale, se îmbrăcau cu straie scumpe, ceea ce ne arată că această parte a orășenimii, formată îndeosebi din negustori bogați, alcătuia o categorie superioară a populației orășenești, asemănătoare, în multe privințe, patriciatului urban din Europa Apuseană şi Centrală şi mai ales din Transilvania. De aceea, aceşti „oameni de frunte", această „populație mai bună", caracterizată ca atare de izvoarele vremii, poate fi considerată ca un patriciat local, căruia condițiile istorice mai puțin prielnice, îndeosebi începând cu mijlocul secolului al XVI-lea, nu i-au îngăduit să se maturizeze şi să se afirme pe o cale proprie şi firească[19].

A GREAT MERCHANT FROM CURTEA DE ARGEŞ
BETWEEN THE 15-TH AND THE 16-TH CENTURIES

Abstract

In this paper, the author presents the portrait of one of the most important merchants from Argeş, known in the documents as *Dragotă* or *Dumitru Dragotă*, who lived between the 15-th and the 16-th centuries and whose business was mainly performed in the market from Sibiu, where he met important merchants who were part of the local patrician group: Michael Altemberger, Nicolaus Zanobii (alias Niclis Prollin), Johann Hecht.

Dragotă brought to Sibiu natural products (fish, wax, pigs, lard, etc.) whose value was over 10 160 dinars; these products came from the internal market and represented about 1,4% of the total amount from Walachia exported to Sibiu.

Dumitru Dragotă and his brothers, aka *Drăgotești*, were members of the local elite. There are mentioned exchanges of properties between them and the Argeş Monastery, during the reign of the voivodes Neagoe Basarab Radu de la Afumați.

[19] Radu Manolescu, *Cu privire la problema patriciatului în oraşele Țării Româneşti şi Moldovei (secolul al XV-lea - prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în „Cumidava". Culegere de studii şi cercetări a Muzeului Județean Braşov, IV, 1970, p. 98-99.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

VIAȚA COTIDIANĂ LA CURTEA PRINCIPELUI PETRU CERCEL (1583-1585)

MARIA-VENERA RĂDULESCU*

Cronicile timpului, documentele de arhivă, mărturiile călătorilor străini care au fost primiți şi onorați la palatele domneşti, vestigiile scoase la lumină prin cercetarea arheologică, împreună, pun în lumină momente din cotidianul Curților voievodale româneşti. Multiplele informații ce le deținem astăzi evidențiază opulența şi fastul de la Curtea lui Petru Cercel (1583-1585).

Fig. 1. Petru Cercel, frescă, Mănăstirea Căluiu, jud. Olt.

Copilăria petrecută ca ostatec la Poartă, garant al credinței tatălui său, Pătraşcu cel Bun (1554-1557), față de puterea suzerană, este urmată pentru acest principe de o tinerețe la fel de vitregă, fiind transferat, după moartea tatălui său, în insula Rhodos, Caramania, Cipru sau la Damasc[1]. Reuşind să scape din captivitate, îşi va începe peregrinările pe la marile Curți europene încercând să obțină suport politic în dobândirea tronului Țării Româneşti. Îl aflăm în Polonia, la Curtea regelui Sigismund II August, la Viena, la Curtea împăratului Maximilian de Habsburg[2], la Vatican, la papa Grigore XIII sau la Paris, la Curtea regelui Henric III[3].

Respectul şi încrederea suveranilor europeni, protecția Sfântului Scaun, trebuiau câştigate printr-o prezență deosebită. Veşmintele, bijuteriile, suita care îl însoțea adesea, toate acestea completau ținuta sa regală, cuvintele meşteşugite, manierele elegante, spiritul elevat, educația aleasă.

Petru Cercel (Fig. 1) va fi înscăunat ca domn în primele zile ale lunii septembrie din anul 1583, după insistente intervenții la Poartă ale regalității franceze. Alaiul care îl aducea în țară era impresionant: „în frunte păşeau vreo cinci sute de

---

* Bucureşti.

[1] Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III, Bucureşti, 1880, doc. IV, p. 439-442 (Dare de seamă detaliată despre cele zise şi petrecute în sânul Colegiului din Veneția cu ocazia primirii lui Petru Cercel, 8 martie, 1581).

[2] *Ibidem*.

[3] Politica Casei de Valois în răsăritul continentului analizată de Cristian Luca, *Petru Cercel, un domn umanist în Țara Românească*, Bucureşti, 2000.

pedestraşi români toţi îmbrăcaţi la fel, parte halebardieri şi parte archebuzieri cu steagurile lor şi cu tobe, veneau apoi trei sute de turci foarte bine <echipaţi> călare, cu armament uşor, cu steagurile lor, cu tobe, trâmbe şi alte instrumente obişnuite la turci, care făceau un mare vuiet, după aceea stindardul Sultanului, şi apoi cincizeci de călăreţi constând din escorta şi camerierii domnului. Urmau apoi marele cancelar (logofăt n.n.) al ţării şi marele spătar care poartă spada domnului, după care, la o depărtare de 10-12 paşi, urma măria sa călare, înveşmântat regeşte, alături de care era marele scutier al sultanului, personaj de mare vază şi cinste care trebuia să-l însoţească pe domn în Ţara Românească pentru a-l pune în stăpânire şi a-l încorona.

După domn, la o oarecare distanţă, erau purtaţi de căpăstru treizeci de cai arabi şi turceşti de foarte mare preţ, împodobiţi peste tot cu aur şi argint, şi apoi urmam noi ceilalţi italieni şi francezi împreună cu doi nepoţi ai măriei sale, şi mulţi boieri mari ai Ţării Româneşti, cu toţii foarte bine rânduiţi la locurile care le fuseseră hotărâte; şi după aceea veneau // mulţi gentilomi greci şi la urmă vreo 500-600 de călăreţi români şi greci (...)“ [4].

Principele se va stabili iniţial în Bucureşti, îşi va organiza treburile ţării, va aşeza dregătoriile[5]. În aceeaşi vreme începea, probabil, şi reamenajarea ansamblului voievodal de la Târgovişte, loc unde, la începutul anului 1584, se va muta Curtea Domnească[6].

Cronica ţării, scrisă un secol mai târziu, aminteşte în termeni lacunari această domnie: „Pătru vodă Cercel sin Pătraşco-vodă au venit de la Poartă, intrând în Bucureşti august 29 deni, leatul 7092. Şi au făcut biserica ce iaste în cetatea Târgoviştei. Şi au pus birul Curţii foarte mare şi gorştină de oi“ [7].

Palatul domnesc de la Târgovişte. Vasta activitate edilitară pe care Petru Cercel o întreprinde la Târgovişte înscrie noul palat (Fig. 2) zidit lângă latura de Sud a vechiului edificiu domnesc, biserica mare domnească (Fig. 3), zidurile de incintă, impozantul turn de intrare, prevăzut cu corpuri de gardă, apeductele, esplanada înfrumuseţată cu havuzuri, toate acestea fiind consemnate pe larg de călătorii străini şi puse în lumină de cercetarea arheologică[8].

---

[4] Franco Sivori, *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del Signor Benedetto dopo della mia partenza di Genova l' anno 1581 per andar in Vallachia* , în *Călători străini despre Ţările Române* (în continuare CSTR), III, Bucureşti, 1971, p. 7.

[5] Primul document emis de Petru Cercel, la Bucureşti, poartă data de 5 septembrie 1583 (7091), *DIR*., veacul XVI, B, vol. V, doc. 139, p. 132-133.

[6] Primul document emis în cancelaria de la Târgovişte poartă data de 5 februarie 1584 (7092), *DIR*, veacul XVI, B, vol. V, doc. 157, p. 148-149.

[7] *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. Const. Grecescu şi Dan Simonescu, 1960, p. 53.

[8] N. Constantinescu, *Contribuţii arheologice asupra Curţii Domneşti din Târgovişte (secolele XIV-XVII)*, în SCIV, XV,1964, 2, p. 229-230; N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *Târgovişte. Reşedinţa voievodală, 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, 2009, p. 41, 64-69. Primele săpături arheologice, nepublicate, au fost efectuate între anii 1934-1938, sub conducerea lui Virgiliu Drăghiceanu. El delimitează palatul şi biserica ridicate de Petru Cercel de celelalte construcţii din reşedinţa voievodală de la Târgovişte, Cf. *op. cit.*, p. 88-89, p. 157-158 (scrisorile lui V. Drăghiceanu către Muzeul din Târgovişte - august, decembrie 1954); V. Drăghiceanu, *Despre Mănăstirea Câmpulungului. Un document inedit: Jurnalul săpăturilor făcute de Comisiunea Monumentelor Istorice în 1924*, în BOR, LXXXII, 1964, 3-4, p. 284-335, cu schiţa sumară a planului Curţii Domneşti din Târgovişte.

Fig. 2. Târgovişte, Curtea Domnească: Palatul lui Petru Cercel.

Fig. 3 Târgovişte, Curtea Domnească: Palatul şi biserica lui Petru Cercel.

Memorialistul domnului, genovezul Franco Sivori, ne-a lăsat însemnări de o mare importanță documentară: „Palatul principelui, clădit de strămoşii săi, este de proporții mari şi de o arhitectură îngrijită; a fost de îndată mărit de către înălțimea sa care i-a adăugat camere frumoase şi mândre. A pus să se facă cu mare osteneală şi cheltuială, pe esplanadă, o fântână, aducând apa de la un izvor depărtat de oraş cu nu mai puțin de patru mile, trecând-o pe sub pământ prin nişte jgheaburi groase din lemn de brad; principele a pus în acelaşi timp să se înalțe o biserică frumoasă alături de palat, astfel că pe un pod acoperit, înălțimea sa putea intra în biserică din camerele sale, fără să fie văzut (...). A pus să se facă apoi cuşti nespus de mari şi frumoase pentru a ține sălbăticiuni şi mândre grădini italieneşti, care erau aşezate chiar lângă palatul său. Şi a făcut totul cu atâta grabă, că părea o minune. În mai puțin de şase luni totul era dus la desăvârşire, lucrând mai bine de 1.000 de oameni neîncetat" [9].

Jacques Bongars, călătorind prin Țara Românească doar la câteva luni după mazilirea principelui valah, nota cu o sinceră admirație față de construcțiile înfăptuite de acesta: „Dar Petru voievodul în cele 20 de luni cât a domnit, a făcut la Târgovişte, unde îşi avea Curtea, un palat mic, dar frumos şi impunător pentru cât poate țara şi alături a clădit biserica sa, a adus trei izvoare de la o depărtare de două leghe, a pus să se toarne tunuri"[10].

Alimentarea cu apă a Curții Domneşti din această vreme a putut fi observată de cercetările arheologice efectuate în anul 1976. Conducte din lemn de pin, îmbinate cu cercuri late de fier şi aşezate pe un pat de prundiş, mărginit de două şiruri din piatră de râu, captau apa de la un izvor şi o transportau la palat[11] (Fig. 4).

Fig. 4. Târgovişte, Curtea Domnească, locul apeductului din vremea lui Petru Cercel. (după N. Constantinescu & all, op. cit., fig. 32)

Dorința de înnoire şi de înfrumusețare a reşedinței era legitimă pentru omul de cultură, cunoscător al pretențioaselor reşedințe regale sau nobiliare din centrul şi vestul continentului, construcții ce-i încântase privirea şi

[9] Franco Sivori, *op. cit,* loc. cit., p. 12.
[10] Jasques Bongars, în CSTR, III, p. 162.
[11] N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 128, fig. 32.

sufletul în timpul peregrinărilor sale.

Palatul construit de Petru Cercel era o clădire de plan dreptunghiular, lungă de 32,50 m pe direcția N-S și lată de 15,50 m, pe direcția E-V. El se compunea din pivnițe, parter și un etaj. Pivnițele, amplasate în axul clădirii, înscriu o formă pătrată, cu latura de 12 m. Patru spații egale, acoperite cu bolți în leagăn, erau dispuse în jurul unui pilon masiv, în cruce. Intrarea în pivniță, aflată pe latura de vest, se făcea printr-un gârlici boltit, lung de 25 m (Fig. 5).

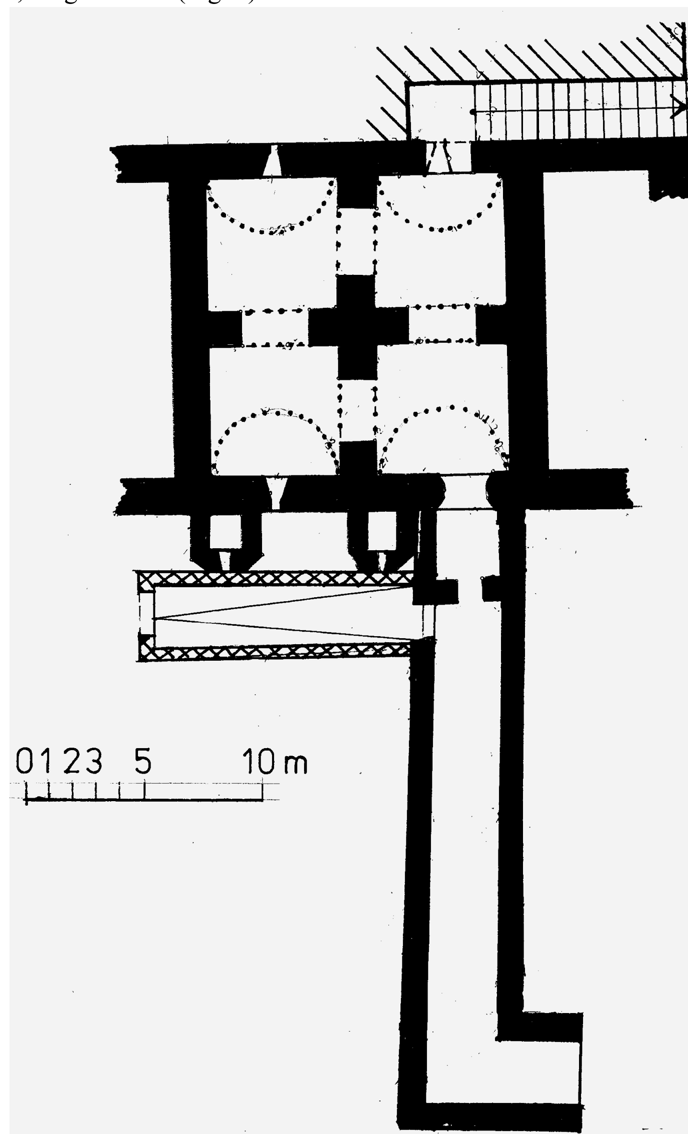

Fig. 5. Târgoviște, Palatul lui Petru Cercel, plan pivnițe.

Parterul cuprindea zece încăperi. Simetric, de o parte şi de alta a unui zid longitudinal axial se aflau câte trei camere, aproximativ egale ca suprafaţă, alte trei încăperi, mai mici, se găseau la extremitatea nordică iar o încăpere mult mai mare, dispusă transversal, ocupa extremitatea sudică a palatului. Pe latura de est se adăugau două corpuri - anexe sanitare, prevăzute cu canale de scurgere (Fig. 6). Etajul urmărea planul parterului. De la încăperea sudică a etajului pornea o galerie pe stâlpi de zid ce ducea până la uşa aflată în peretele de N al bisericii, în zona cafasului. Această rezolvare arhitecturală permitea deplasarea facilă a domnului, din palat la biserică, pentru a asista la sfintele slujbe. Două turnuleţe dotate cu câte o ferestruică în ax înfrumuseţau faţada de vest a palatului şi tot pe această latură era amplasată, probabil, scara ce ducea la etaj[12]. Găsim aici influenţa atât a arhitecturii caselor regale din Franţa, printre care includem şi castelul medieval de la Luvru, cunoscut de Petru Cercel, cât şi cea a palatului Papilor din Avignon[13].

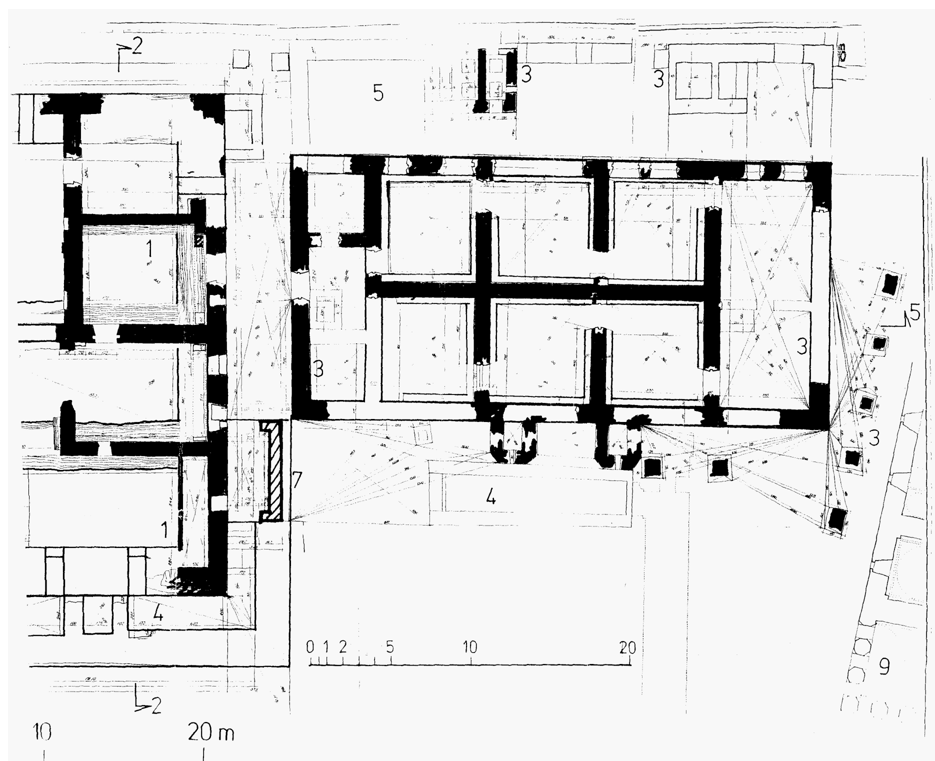

Fig. 6. Târgovişte, Palatul lui Petru Cercel, plan parter.

[12] N. Constantinescu, Cr. Moisescu, *Curtea domnească din Târgovişte*, Bucureşti, 1965, p. 30 - 31; Cr. Moisescu, *Târgovişte. Monumente istorice şi de artă*, Bucureşti, 1979, p. 47-52; N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 64 -66.
[13] *Ibidem,* p. 53, nota 54, p. 65, notele 99, 100.

Prețiozitatea palatului lui Petru Cercel este dovedită de tehnica şi materialele de construcție. Fațada zidului era acoperită cu o tencuială subțire, peste care era aplicată zugrăveala cu roşu ce imita procedeul aşezării cărămizilor în jurul unor panouri de tencuială[14]. Cu ocazia cercetărilor arheologice, în molozul provenit de la biserica domnească şi din palatul lui Petru Cercel s-au descoperit „numeroase țigle de acoperiş, de formă pentagonală, cu capătul ascuțit smălțuit în verde, albastru, portocaliu sau galben. Aceasta probează că edificiile din secolul al XVI-lea erau acoperite cu asemenea țigle“ [15].

Palatul, dotat cu camere *frumoase şi mândre*, se bucura de confort şi de o amenajare pretențioasă a interioarelor, după gustul rafinat al principelui. Piesele din materiale perisabile precum mobila sau țesăturile s-au distrus de-a lungul timpului, obiectele din metal prețios au fost înstrăinate, pierzându-se în locuri neştiute[16]; au putut fi recuperate, prin cercetările arheologice, doar câteva fragmente ceramice.

Ne putem imagina, însă, cele patru luxoase cuverturi, *coperta da letto di Broccato*[17], sau *una pezza intiera di raso et una di Damasco*[18], țesături scumpe ce acopereau patul şi decorau pereții sau ferestrele dormitorului. Una dintre spațioasele camere ale palatului, loc de adunare a Sfatului domnesc şi salon oficial pentru primirea oaspeților, trebuie să fi fost dotată cu o panoplie pe care străluceau arme împodobite cu incrustații de metale şi pietre prețioase şi coiful de argint aurit[19]. În alte încăperi se lăfăiau cărți cu coperți de argint aurit[20] şi tot aici se afla, desigur, masa la care principele alcătuia stihuri sau întreținea corespondența diplomatică, folosind ca instrumente de scris pene de egretă, înfrumusețate[21]. Alături, păstra cu mare grijă sigiliul său de aur în valoare de 260 de ducați[22]. Patru orologii[23], aduse de principe din călătorii, înregistrau scurgerea timpului care, din păcate, avea să se oprească prea curând pentru el.

Palatul cuprindea, la etaj, printre alte încăperi, dormitorul principelui şi *antecamera alteței sale*[24]. Tot aici se afla *pridvorul* menționat de Sivori[25]. La parter trebuie să se fi aflat sala Sfatului domnesc, cancelaria, *cămările tainice* [26].

---

[14] N. Constantinescu, Cr. Moisescu, *op. cit.*, p. 31.
[15] N. Constantinescu, *Contribuții ...*, p. 237.
[16] Nevoit să fugă din țară, Petru Cercel încarcă în cufere odoare şi giuvaeruri, argintărie, veşminte scumpe, bani. Toate comorile au fost jefuite de soldați, în Transilvania. Vezi: Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 45 ş. c. l.; Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. IV, partea a 2-a, Bucureşti, 1884, doc. LVII, p. 127-128 (*Inventario delle robbe del Vaivoda di Valachia fuggito date dal Vaivoda di Transilvania al Gran Signor*).
[17] *Ibidem*, p. 128.
[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem*, *„un elmo d' argento dorato“* .
[20] *Ibidem*, *„un libro guarnito d'argento dorati, et gioiellate; 5 simitare con lifodri d'argento dorati et gioiellate“*.
[21] *Ibidem*, *„ 2 mazzi di penne d'Arghirone gioiellate“* .
[22] *Ibidem*; *„un sigillo d'oro pesa ducati 260“* ; vezi şi Al Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel*, în „Revista Istorică“, XXI, 7-9, 1935, doc. XXV, p. 31 (Scrisoarea credențială a lui Petru Cercel către Germigny, <1584> : *„ Bianca soto scrita della nostra propria mano et siggilata del nostro siggillo secreto“*).
[23] Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 128.
[24] Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 33.
[25] *Ibidem*, p. 35.
[26] *Ibidem*, p. 34.

Aspectul instalațiilor de încălzit din pretențiosul palat princiar îl putem creiona, ipotetic, prin cahlele descoperite în zona edificiului. Lângă o astfel de instalație de foc, din antecameră, se încălzea Sivori în tulburea dimineață de dinaintea mazilirii domnului[27]. Cercetările arheologice au scos la lumină piese smălțuite policrom (verde închis, albastru cobalt, brun, alb-gălbui, galben, alb-verzui), de o prețiozitate deosebită. Temele iconografice, create *ad hoc* pentru sobele acestui palat, sunt întâlnite doar în perioada domniei lui Petru Cercel. Menționăm cahlele-placă de formă pătrată (latura: circa 23 cm), cu chenar perimetral din nervuri succesive ce coboară spre mijlocul circular concav, ornat cu un medalion în relief. Medalionul redă bustul unui bărbat matur, văzut din profil, spre dreapta, purtând pe cap un coif cu cozoroc şi apărătoare de ceafă[28] (Fig. 7).

Fig. 7. Cahlă, sf. sec. XVI, Curtea Domnească din Târgovişte.

[27] *Ibidem*, p. 33.

[28] Un exemplar, din colecția B. Slătineanu, se află la Muzeul Municipal din Curtea de Argeş (nr. inv. 11264), iar altul se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al României (nr. inv. C 111). Vezi: Slătineanu, *Ceramica feudală românească şi originile ei*, 1958, fig. 127. Autorul datează cahla în sec. al XVII-lea, din lipsa informațiilor arheologice. În zona palatului lui Petru Cercel a mai fost descoperită o piesă, fragmentară, cu acelaşi decor al medalionului, dar cu o rezolvare diferită a chenarului. Fragmentul ceramic se păstrează în colecția arh. Cornel Ionescu din Târgovişte, căruia îi mulțumim şi pe această cale pentru permisiunea de a-l studia.

La alte teracote medalionul este decorat cu bustul unui tânăr imberb (copil), văzut din profil, spre stânga. Pe cap poartă un coif iar în jurul gâtului un guler plisat gen *collerette*[29] (Fig. 8). Dispunerea cahlelor în algoritmul sobei ținea cont de orientarea profilelor personajelor.

Fig. 8. Cahlă, sf. sec. XVI, Curtea Domnească din Târgovişte.

Meşterul cahlelor valahe a fost, evident, inspirat de instalațiile de încălzit ale epocii, de elementele tributare renaşterii. Câteva teracote datând de la mijlocul secolului al XVI-lea, păstrate astăzi la Viena, la *Osterreichisches Museum für angewandte Kunst*, sunt decorate în medalion cu portrete de împărați romani. Una dintre aceste piese prezintă portretul împăratului Claudius[30]. Chipul împăratului este

[29] Cahle păstrate în colecția Muzeului Național de Artă al României (nr. inv. C. 578, C 114). Mulțumim conducerii acestei instituții pentru permisiunea de a le studia. Vezi: Maria Venera Rădulescu, *Cahlele medievale din Țara Românească, secolele XIV-XVII.* Teză de doctorat, 2002, vol. I, p. 138-140, vol. II, fig. 49; N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 134, fig. 86 b.

[30] R. Franz, *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung von Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz-Austria, 1969, fig. 182. Cahla a făcut parte dintr-o sobă de la Nürnberg sau poate de la Salzburg.

redat din profil, spre dreapta, purtând mustăţi şi barbă; capul este acoperit de un coif cu cozoroc şi apărătoare de ceafă, asemănător cu personajul redat pe teracotele de la Târgovişte.

Motivul decorativ se întâlneşte, în variante, la cahlele meşterilor transilvăneni. Un exemplar a fost descoperit la Aiud[31], un altul la Cluj[32] şi un al treilea la Braşov[33]. Teracota de la Aiud este micasată, cea de la Braşov este nesmălţuită iar cea de la Cluj este acoperită cu un smalţ galben, de proastă calitate. Smalţul policrom folosit la cahlele târgoviştene (verde, brun, alb), precum şi cele două variante ale motivului decorativ din medalion, le evidenţiază ca fiind o comandă specială, realizată pentru o reşedinţă pretenţioasă.

Piesele cu acest decor erau amplasate, foarte probabil, în partea superioară a sobei. Restul pereţilor puteau fi placaţi cu teracote din aceeaşi tipologie a formei, dar cu medalionul decorat cu o floare cu douăsprezece petale. Astfel de piese, smălţuite în verde sau galben, au fost descoperite în cercetările mai vechi sau mai noi de la Curtea Domnească din Târgovişte[34]. Coronamentul sobelor din palatul lui Petru Cercel putea fi compus din cahle decupate în formă de fleuroni, smălţuite în galben sau verde[35]. Motivul decorativ este preluat tot de la sobele din centrul continentului. O frumoasă instalaţie de încălzit datând din anul 1570, cu un coronament din fleuroni, se păstrează astăzi la Viena, în Palatul Mariei Tereza[36].

O altă temă iconografică preferată pentru sobele palatului princiar târgoviştean este cea a oştenilor ecveştri. Cercetările arheologice au scos la lumină numeroase fragmente de cahle cu acest decor, acoperite cu smalţ policrom (verde, galben, brun, alb-gălbui)[37].

Ansamblul Curţii Domneşti capătă în timpul lui Petru Cercel un nou aspect, atât prin arhitectură cât şi prin amenajarea armonioasă a spaţiului adiacent în care se înscrie şi esplanada cu fântâni. În zona de sud, acolo unde se afla „*curtea de jos*“, au fost înlăturate vechile amenajări auxiliare, spaţiul căpătând alte funcţii. În spatele Curţii, pe terenurile din lunca râului Ialomiţa, s-au amenajat grădinile domneşti şi o grădină zoologică[38].

La Curte slujeau nenumăraţi servitori. Cheltuielile pentru întreţinerea acestora şi a gărzii personale îl costau pe domn 250 000 de „*scuti*“ anual[39].

Magnificenţa Curţii era strâns legată de dorinţa principelui de afirmare a autorităţii, a prestigiului. Tema reprezentării era prioritară.

---

[31] D. Marcu-Istrate, *Cahle din Transilvania şi Banat de la începuturi până la 1700*, Ed. Accent, 2004, Catalog, p. 176,
Aiud - 3/4, pl. 3/4.
[32] *Ibidem*, Catalog, p. 193, Cluj - II/1, pl. 25/ B:1.
[33] Szocs Fülöp Käroly, Karla Roşca, *Mărturii ale civilizaţiei transilvănene. Colecţia de cahle a Muzeului „Astra*“, Sibiu, 2006. p. 80, Catalog, nr. 14, p. 216.
[34] N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, fig. 87.
[35] *Ibidem*, fig. 85.
[36] R. Franz, *op. cit.* , fig. 260.
[37] Fragmentele ceramice, provenind din cercetarea arheologică efectuată de V. Drăghiceanu, se păstrează în colecţia MNAR. Vezi: N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 135, fig. 88.
[38] N. Constantinescu, Cr. Moisescu, *Curtea domnească din Târgovişte*, 1965, p. 26, 29, 30, 33-34.
[39] Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 15.

Ceremonialul de Curte. Încoronarea lui Petru Cercel la Curtea din Bucureşti se desfăşoară cu mare fast. Principele se suie pe tronul său, aşezat probabil pe o platformă, decorat deasupra cu un baldachin. Domnului i se pune pe cap, de către scutierul sultanului, un calpac de brocart de aur, lucrat cu nestemate întocmai ca o coroană. După încoronare, „*veniră unul după altul prelații şi boierii cei mai de seamă, cu toți ceilalți nobili ce se găseau la curte, pentru a se închina înălțimii sale în semn de ascultare*“[40]. Ceilalți nobili vor continua acest gest de supunere pe parcursul următoarelor 15 sau 20 de zile[41].

Judecata domnească. Pricinile țării erau judecate zilnic de domn, cu mare atenție şi spirit de dreptate. El dădea ascultare tuturor, în cea mai bună rânduială.

Încă de la înscăunare, în palatul domnesc din Bucureşti, Petru Cercel ținea divan „în fiece zi în mod obişnuit până la amiază şi adeseori şi după aceea, ascultând cu bunătate şi pe săraci întocmai ca pe bogați, însă iubeşte şi ocroteşte mult sărăcimea, şi nu îngăduie să i se facă vreo împovărare sau orice fel de împilare“[42]. Sfetnicul domnului, genovezul Sivori, relata că nu exista altă lege decât voința principelui, iar acesta „se călăuzeşte după vechiul obicei al țării, din care îşi ia îndeobşte exemplele de urmat, cât şi după sfatul celor 12 boieri de frunte care iau parte împreună cu înălțimea sa la judecată. Boierii nu au drept de vot, ci îşi spun doar părerea şi principele hotărăşte după buna lui socotință şi este ascultat şi cinstit de popor ca un dumnezeu şi tot ceea ce face este privit ca bine făcut (...). Şi când principele stă la judecată, cei ce îi vorbesc, fie mari fie mici, stau în genunchi; tot aşa în multe alte împrejurări, acesta fiind obiceiul în acea țară“[43].

Armata şi garda personală. Domnul acordase o mare importanță organizării şi înzestrării oştirii, menită a apăra hotarele patriei. La Curtea domnească din Târgovişte se înființase un atelier de fabricat tunuri; un fragment dintr-o țeavă, aflat astăzi în Muzeul Militar Central, este ornat cu stema țării[44].

Reşedința voievodală de la Târgovişte era apărată de 1000 oşteni, dintre care 300 de lăncieri şi 700 de archebuzieri[45]. Garda personală a domnului era condusă de căpitanul cretan Andrea Demonogianni. În fața palatului se afla *piazza*, loc unde se adunau oştile cu ocazia desfăşurării unor ceremonii, şi tot aici era amplasată artileria[46]. Este cunoscut episodul care a avut loc în primăvara anului 1585, în momentul răspândirii zvonului despre mazilirea domnului. Garda, formată din greci, sârbi şi transilvăneni, este adunată în piața palatului unde Petru Cercel ține o mică cuvântare după care, în semn de credință, soldații vin să jure pe Evanghelie[47]. La luna aprilie a acelui an, fiind silit să fugă în Transilvania şi neputând lua cu el artileria din piața palatului, domnul porunceşte să li se spargă afetele tunurilor şi să se ardă toate

---

[40] *Ibidem*, p. 9.
[41] *Ibidem*.
[42] Francesco Vincenti, în CSTR, III, p. 73.
[43] Sivori, *op. cit.,* loc. cit., p. 18-19.
[44] Radu Gioglovan, *Împrejurările descoperirii fragmentului de tun provenit din turnătoria lui Petru Cercel*, în „Revista muzeelor“, II, 1965, 2, p. 160.
[45] Sivori, *op. cit,*, loc. cit., p. 15.
[46] *Ibidem*, p. 40-41.
[47] *Ibidem*, p. 34. Pe parcursul evenimentelor, în Transilvania, mercenarii îl vor părăsi pe Petru Cercel şi vor jefui comorile cu care acesta fugise din țară. Vezi: Sivori, *op. cit.*, loc cit., p. 45, 46, 47, 50.

munițiile, pentru ca acestea să nu rămână în mâna turcilor[48]. Petru Cercel trece munții însoțit de vreo opt sute de pedestrași și cinci sute de călăreți[49].

Daruri princiare. Față de supușii săi domnul arăta multă generozitate.

Franco Sivori, primise din partea domnului „*două haine foarte bogate din brocart, doi cai cu harnașamentele de argint, un iatagan turcesc cu teaca lucrată cu plăci de aur, care sunt semne ce se folosesc pentru a arăta cea mai mare favoare în acea țară* (...)“[50].

Cu frumoase daruri era răsplătit și ambasadorul Franței la Poartă, Jacques de Germigny, cel care îl sprijinise în obținerea tronului[51].

La Curtea sa din București, la 1 decembrie 1583, „*excelența sa* (Petru Cercel n. n.) *stând la masă cu vreo 12 din marii săi boieri* (boierii din divan n. n.)*, toți au fost dăruiți, ba cu o haină de țesătură de fir căptușită cu samur, ba cu o haină de brocard căptușită și ea cu samur, ba cu una de țesătură de fir fără samur, și altora le-a dat câte o haină de damasc „cramesin“ și de felurite alte culori, sau de postav fin, potrivit cu rangul persoanelor, astfel încât aceste daruri puteau costa cam două mii de ducați*“[52]. Această *masă* pe care voievodul o organizează în ziua de 1 decembrie presupunem că era parastasul de patruzeci de zile de la moartea fratelui său care rămăsese în calitate de garant la Poartă. Pătrașcu, de altfel o fire bolnăvicioasă, își găsise sfârșitul la 24 octombrie 1583, fiind înhumat la Biserica Patriarhiei cu onoruri princiare. La înmormântare participase patriarhul ecumenic și patriarhii din Alexandria și Antiohia[53]. Domnul valah își respecta cu sfințenie tradițiile strămoșești ale credinței ortodoxe, săvârșind cum se cuvine pomenirea unui membru din familie.

Cu ocazia sărbătorilor de Crăciun sau de Paști, Petru Cercel dăruia „*veșminte tuturor curtenilor, dregătorilor, slujbașilor și oștenilor, care se ridică la 1500 de inși, fiecăruia după treapta sa, unora țesături de mătase, altora stofe de lână*“[54], iar tuturor cerșetorilor din oraș veșminte și mâncare[55].

În toamna anului 1584, Petru Cercel, prin solia sa trimisă la Alba Iulia[56], oferea principelui Sigismund Báthory *un prea frumos cal arab, vânăt rotat, în valoare de 1000 de scuzi*[57], iar cancelarului Wolfgang Kovacsóczy[58] un pumnal cu lamă de Damasc și teacă de aur împodobită cu rubine și cu peruzele mărunte, în valoare de vreo 1000 de scuzi[59]. Franco Sivori, trimis sol la principele transilvan, se întorsese cu vești bune pentru domnul valah și era recompensat cu daruri valoroase, *anume un cal arab*

---

48 *Ibidem*, p. 40-41.
49 *Ibidem*, p. 41.
50 *Ibidem*, p. 10.
51 N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1995, p. 33; Francesco Vincenti, în CSTR, III, p. 75.
52 *Ibidem*, p. 74.
53 Hurmuzaki, *Documente...*, vol XI, doc. CCCII, p. 183.
54 *Ibidem*, p. 11.
55 *Ibidem.*
56 Solia, condusă de Sivori, trebuia să trateze în secret dorința lui Petru Cercel de a se căsători cu sora lui Sigismund Báthory.
57 Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 22.
58 Cancelar al Transilvaniei și unul din cei trei membri ai triumviratului din timpul când Sigismund Báthory era minor.
59 Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 22.

frumos, bine echipat, o haină de brocart de aur țesut cu mătase roşie, de o minunată lucrătură, o haină de mătase roşie căptuşită cu samur şi una de damasc violet (...)[60].

În primăvara anului 1585, Francisc Kendy, sol al principelui transilvan, era primit cu mare cinste la Curtea din Târgovişte *şi încărcat cu daruri de foarte mare preț* [61]. De altfel, acesta îi adusese lui Petru Cercel vestea mult aşteptată şi anume acordul regelui polon Ştefan Báthory la căsătoria sa cu Griselda, sora lui Sigismund Báthory. Mazilirea lui Petru Cercel nu a făcut însă posibil mariajul proiectat.

Urmărind să-şi mențină bune relații internaționale şi dorind să-şi exprime recunoştința şi îndatorarea față de Casa de Valois, Petru Cercel plănuia trimiterea, la începutul anului 1585, a unei solii în Franța. Erau pregătite daruri scumpe pentru regele Franței, Henric al III-lea, pentru soția sa, regina Luiza de Lorena, pentru regina mamă, Caterina de Medicis, pentru ducele de Never şi pentru alți câțiva principi şi nobili. Sunt menționate blănuri de samur de mare preț, cai arabi din cei mai frumoşi, cu harnaşamente de aur, cai de caretă, săbii frumoase, iatagane turceşti cu teaca lucrată în plăci de aur. Cu totul deosebite erau darurile pentru rege, o sabie şi un pumnal *care aveau tecile bătute cu mulțime de rubine şi diamante legate în aur, prețuind zece mii de ducați ungureşti, făcute anume la Constantinopol în acest scop*[62]. Evenimentele din primăvara acelui an au împiedicat trimiterea soliei.

Divertismente de palat. Banchetele, întrecerile ostăşeşti[63], probabil asemănătoare turnirurilor, partidele de vânătoare, erau folosite de principe pentru a-şi delecta fie musafirii veniți de pe meleaguri străine, fie boierii apropiați.

La Curtea sa din Bucureşti, în ziua de 6 decembrie 1583, de „Sfântul Nicolae", Petru Cercel, stând la masă cu vreo patruzeci de boieri, închină pahare de vin, cu urări în sănătatea sultanului Murad III, a *maiestății sale prea creştine*, regele Franței, Henric III, a ambasadorului Franței la Constantinopol, Jacques de Germigny[64]. Cu acea ocazie domnul face şi nenumărate daruri supuşilor săi, care îl adorau, „*căci se vede clar că ei îl admiră şi îl privesc ca pe un zeu venit pe pământ* (...)"[65].

La banchete era multă mâncare, cu bucate tradiționale alese şi bine gătite, băutură, multă muzică şi probabil dansuri populare. Principele „*obişnuia să mănânce totdeauna feluri gătite italieneşte şi ținea în acest scop servitori italieni şi francezi foarte iscusiți*"[66].

Curtea domnească, de la Bucureşti şi mai apoi de la Târgovişte, trăia din plin influența civilizației occidentale. În preajma principelui se aflau italieni, francezi şi raguzani, oameni de cultură, artişti sau negustori, tineri eleganți şi manierați. Îi amintim pe Franco Finori (Sivori), sfetnic şi memorialist al domniei, pe poetul Francesco Pugiella, secretarul domnului[67], pe Francesco Vincenti[68], pe negustorii Tommaso şi

---

[60] *Ibidem*, p. 26.
[61] *Ibidem,* p. 27. Francisc Kendy se îndrepta spre Constantinopol, trimis ca ambasador al principelui Transilvaniei.
[62] Sivori, *op.cit.*, loc. cit., p. 29.
[63] *Ibidem*, p. 16.
[64] Francesco Vincenti, loc. cit., p. 74.
[65] *Ibidem.*
[66] Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 17-18.
[67] I. C. Filitti, *Din Arhivele Vaticanului,* vol. II, Bucureşti, 1914, doc. XXXV, p. 34 - 35.
[68] Francesco Vincenti, loc. cit., p. 73-74.

Giacomo Alberti, pe Berthier din Lyon, acesta devenind mai târziu agent al regelui Franței la Constantinopol, în locul lui Germigny, apoi pe Mellier de la Costance, pe François Ponthus de la Planche, „*nobil de mare virtute*“[69], pe Dominique Perot. Bănuim că pentru aceşti nobili, iubitori de cultură, principele poet, remarcat la Veneția de Senatul Serenisimei Republici pentru versurile armonioase compuse în limba peninsulei, trebuie să fi organizat la palat serate dedicate înălțării spiritului, ocazii la care erau auzite alocuțiuni despre literatură şi artă. De asemenea, îl vedem pe principe, însoțit de suita sa, plimbându-se în *grădinile italieneşti* de lângă palat, privind cursul liniştit al Ialomiței sau amuzându-se în preajma menajeriei pentru animale sălbatice.

Între divertismentele Curții intrau şi partidele de vânătoare la care participa un număr însemnat de boieri. Bogatul fond cinegetic al pădurilor valahe, format din iepuri, cerbi, căprioare, mistreți, vulpi, lupi şi urşi, potârnichi, fazani, gâşte şi rațe sălbatice, turturele, prepelițe, sturzi, l-au încântat pe genovezul Sivori. Acesta povesteşte că a participat la o mare vânătoare a principelui, ocazie cu care s-au prins „*vreo 270 iepuri, zece-doisprezece lupi şi 60 de vulpi, înconjurându-se pentru acest scop cu gard o pădure cu un ocoliş de 2 sau 3 mile*“[70]. Vânători prea frumoase au fost organizate şi la începutul anului 1585, cu ocazia trecerii prin țară a lui Francisc Kendy, amintit mai sus[71].

Organizarea întrecerilor ostăşeşti era un bun prilej pentru tinerii valahi, *voinici şi zdraveni*[72], de a-şi pune în evidență abilitățile militare.

Principele se plimba adesea într-o elegantă *coccio*, acoperită cu țesătură roşu-stacojiu, trasă de cai împodobiți cu pretențioase piese de harnaşament. Pentru călărie, caii purtau şei ungureşti sau turceşti, ornate cu argint şi erau acoperiți de câte un valtrap brodat cu perle, una dintre aceste nestemate de mărimea oului de porumbel[73].

Atmosfera de la Curtea domnească avea însă şi latura ei tulbure. Adversitățile dintre partizanii lui Mihnea Turcitul şi boierii fideli lui Petru Cercel, tendința ascendentă a fiscalității, motivată de multele datorii ale domnului şi de obligațiile financiare către Poartă, puteau crea, în orice moment, o instabilitate politică, de care voievodul era conştient.

Veşmintele domneşti şi boiereşti. Bogăția şi splendoarea costumelor (Fig. 9) precum şi prețiozitatea bijuteriilor purtate de domn sunt menționate în câteva documente ale timpului. *Înveşmântat regeş*te, Petru Cercel venea în țară, împreună cu un mare alai, pentru a se sui pe tronul Valahiei[74]. Din garderoba sa ne sunt cunoscute doar câteva piese, atât cât îşi luase în grabă, fugind în Transilvania, în primăvara anului 1585: 14 mantii din brocart şi catifea (*14 mentine di brocato et velluto*), căptuşite cu atlaz, având nasturi de aur şi perle[75], 16 dolmane de atlaz, brocart *et tabino*, deasemeni cu nasturi împodobiți cu perle şi aur[76], 6 haine scurte (*zupponi*), de brocart şi atlaz[77], 6

[69] Francesco Pontus della Planza, vezi: Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 45.
[70] *Ibidem*, p. 15.
[71] *Ibidem*, p. 27.
[72] *Ibidem*, p. 16.
[73] Hurmuzaki, *op. cit.* , doc. LVII, p. 128, „*o coperta da cavallo alla Turchesca ricamata con perle, fra le quali una di grandezza di un ovo di colomba*“.
[74] Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p.7.
[75] Hurmuzaki, *op. cit.*, doc. LVII, p. 128.
[76] *Ibidem.*

mantale îmblănite cu zibelină şi blană de cerb (*6 cappuzzi fodrati di Sibillini et lovi cervieri*)[78], 6 perechi de ciorapi (*calze*), din care două de mătase şi altele din postav, scufia voievodală pe care i-o dăduse sultanul la încoronare, un coif de argint aurit[79]. Dintre bijuterii sunt menționate 2 cingători *garnite d'oro con rubini et smeraldi,* o mare perlă pe care o purta la ureche, după moda de la Curtea Franței, o pafta de aur în valoare de 35 de ducați[80]. Ca semne distinctive ale autorității sale sunt amintite *6 Mazze d'argento gioiellate* [81].

Cu multă strălucire se îmbrăcau şi boierii. Materiale scumpe precum stofe de lână, mătăsuri şi brocarturi erau aduse în țară de negustorii raguzani, greci, evrei şi turci[82]. Îi vedem pe aceşti boieri, de statură falnică, cu bărbi lungi, perindându-se la Curtea din Târgovişte, îmbrăcați frumos şi impunător, *cu haina lungă întocmai ca a polonilor, ungurilor şi turcilor, totuşi mai aleasă*, purtând pe cap pălării „*alla schiavona*“, la fel ca polonii şi ungurii[83].

Fig. 9. Caftan, sec. XVI.

Pagina de strălucire şi reforme adusă în Țara Românească de spiritul umanist a lui Petru Cercel va apune curând, în primăvara anului 1585, odată cu mazilirea, fuga din țară şi apoi cei doi ani de prizonierat la Mediaş, Chioar şi Hust. După evadare, încercările de a-şi recăpăta tronul au fost zadarnice. Încarcerat la Edikule, transferat la Rhodos, principele renascentist îşi va încheia mult prea tumultoasa viață în martie 1590[84], trupul său rostogolindu-se în adâncul Bosforului.

---

[77] *Ibidem.*
[78] *Ibidem.*
[79] *Ibidem.*
[80] *Ibidem.*
[81] *Ibidem.*
[82] Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 17. Pentru amplul comerț extern al țării din această perioadă vezi: Şt. Pascu, *Petru Cercel şi Țara Românească la sfârşitul sec.* XVI, Cluj-Sibiu, 1944, p. 180; Lia Lehr, *Comerțul Țării Româneşti şi Moldovei în sec. XVI-XVII*, în SMIM, IV, 1960, p. 233, 272-273.
[83] Sivori, *op. cit.*, loc. cit., p. 17.
[84] Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, Bucureşti, 1940, doc. CCII, p. 96.

THE EVERYDAY LIFE AT THE ROYAL COURT OF PETRU CERCEL (1583-1585)

Abstract

This paper presents various aspects that highlight the grandeur found at the Royal Court during the reign of King Petru Cercel (1583-585).

The archaeological investigations and the historical documents reveal the interest and the extensive building pursuits of this Prince: The Royal Church, The Royal Palace, the surrounding walls, The Gate Tower with guard posts, the aqueducts, the esplanade decorated with fountains, the Italian gardens and the Zoo.

The Court ceremonies and the trials performed with justice by the Prince himself show his authority as the ruler. Entertainments such as banquets, sportive contests between soldiers and hunting trips were intended to bring color and high spirits to the everyday life at the Royal Court.

The luxurious clothing and gold jewelry with precious stones worn by Petru Cercel, the rich ornamented carriages used for short trips, the prince generosity when offering expensive gifts, emphasize the reign of a Renaissance prince who brought to the everyday life at the Royal Court the same glow and luxury that were characteristic to the other European Royal Courts of that time.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CURTEA DOMNEASCĂ DIN TÂRGOVIŞTE. CERCETĂRI ARHEOLOGICE 2008-2010

PETRU VIRGIL DIACONESCU*
GHEORGHE OLTEANU
MIHAI-CLAUDIU NĂSTASE
FLORIN GABRIEL PETRICĂ

Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească" din Târgovişte, prin specialiştii mai sus menționați, a efectuat supravegherea arheologică şi cercetarea propriu-zisă a perimetrului Curții Domneşti pentru îmbogățirea datelor istorico-arheologice, dar şi a completărilor solicitate de proiectul de execuție, respectiv lucrările de reabilitare a ansamblului, în intervalul 2008-2010[1].

Curtea Domnească a beneficiat de cercetări arheologice efectuate într-o perioadă lungă de timp, executate în principal pentru completarea proiectelor de restaurare-conservare[2]. Cercetările recente, chiar dacă nu s-au întreprins în condiții ideale, situație cauzată de ritmul impus de constructor cât şi de unele inconsecvențe ale proiectului, au adus precizări asupra unor afirmații anterioare referitoare la unele componente ale complexului arhitectonic, structură planimetrică şi evoluție istorică. Studiul de față prezintă numai o parte din cercetările recente, considerate semnificative.

Obiectivele cercetării. Activitatea de supraveghere şi cercetare arheologică desfăşurată la Curtea Domnească din Târgovişte a fost parte componentă şi obligatorie în întocmirea, avizarea, derularea şi finalizarea proiectului de consolidare-restaurare a complexului monumental (planşa 1).

În desfăşurarea acestei campanii au fost urmărite următoarele aspecte: Obținerea datelor necesare pentru expertiza geologică, de rezistență şi a întocmirii proiectului de consolidare restaurare; Delimitarea spațială a complexelor arheologice cu marcarea exactă, sau infirmarea, după caz, a etapelor de construcție şi refacere,

* Complexul Național Muzeal. „Curtea Domnească", Târgovişte.

[1] Pentru datele esențiale privind istoricul şi evoluția cercetărilor arheologice, istorice şi de arhitectură vezi N. Constantinescu, Ionescu, C., Diaconescu P., Rădulescu V., *Târgovişte. Reşedință voievodală. 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986),* Târgovişte, 2009.

[2] Virgil Drăghiceanu, 1934-1938; Vlad Zira, 1954; colectiv condus de Nicolae Constantinescu şi format din Gheorghe I. Cantacuzino, Cristian Moisescu, Răzvan Theodorescu, Corneliu Ionescu, Gabriel Mihăescu, Petru Diaconescu, Silvia Baraschi, Elena Busuioc, Radu Heitel, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Ştefan Olteanu, Ion Chicideanu, L. Dumitriu, Anca Păunescu, Venera Rădulescu, Anişoara Sion, Vlad Zirra, Luciana Muscă, Tiberiu Muscă, Valentin Drob, Octavian Iliescu, Constanța Ştirbu, Gheorghe Olteanu, Mihai Năstase, Florin Petrică,: 1961-1968, 1974, 1976, 1979, 1981, 1984, 1986, 1991, 2007, 2008-2010.

menţionate documentar; Depistarea şi studierea vestigiilor arheologice anterioare momentului ridicării ansamblului; Recuperarea patrimoniului arheologic, verificarea stratigrafică a terenului.

Stratigrafia generală. Până la campania de cercetări din anul 1986 nu a existat o sistematizare unitară a stratigrafiei care să ofere posibilitatea atât a poziţionării în spaţiu dar şi pe verticală a secţiunilor şi a descoperirilor. Situaţia stratigrafică nu prezintă o structură unitară pe întreg perimetrul de aproape 30.000 m^2, incluşi în incintă.

În 1986 cercetările au fost sistematizate după o grilă octogonală cât şi o cotă reper unică pentru întreg ansamblul notată cu W0, pe colţul de Vest al casei II (palatul de sec. XV), corespunzând curbei de nivel 286,44 m + 1,5 m (de la cota terenului). Stratigrafia este structurată pe etapele de evoluţie în timp şi spaţiul ale Curţii Domneşti (situaţie generalizantă). Pot fi identificate 29 de straturi arheologice - locuiri, nivele de construcţie, nivelări, umpleri, pavaje etc. În decursul cercetărilor au fost identificate 7 unităţi stratigrafice cu mai multe subdiviziuni[3]: 1. Secolul XIV: două nivele aparţinând locuirii civile; trei nivele aparţinând fortificaţiei din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, a sediului administraţiei judeţului Dâmboviţa; 2. Curtea Veche (secolul XV). Etapa respectivă prezintă o stratigrafie deosebit de complexă care marchează Biserica Paraclis, casele I şi II, şanţurile de apărare, incinta, Turnul Chindia şi probabil cuhnia, la care se adaugă nivelele aparţinând Bisericii Sf. Vineri şi cimitirului (secolele XV-XIX) incluse în perimetrul Curţii Domneşti de către Petru Cercel; 3. Etapa Petru Cercel (1583-1585). Extinderea Curţii Domneşti este surprinsă pe întreg perimetrul actual al ansamblului cu nivele separate aparţinând palatului, bisericii, incintei şi apeductelor; 4. Etapa Matei Basarab (1632-1654). Au fost surprinse mai multe nivele aparţinând refacerii palatului domnesc, dublării incintei la exterior, apeductelor, anexelor gospodăreşti precum şi nivelul de construcţie al băii domneşti, respectiv nivelul de construcţie al Casei Bălaşa ridicată la 1656; 5. Etapa Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Reparaţiile şi anumite extinderi întreprinse în perioada 1693-1697 sunt sesizate pe întreaga suprafaţă a Curţii Domneşti, respectiv palatul, biserica paraclis, incinta şi porţile. În afara incinte, spre Est, în grădinile domneşti nivelul de construcţie al foişorului de zid; 6. Casa Dionisie Lupu (1803). Este reprezentată prin două nivele depistate în aria de Est a curţii aparţinând stăreţiei, respectiv construcţiilor anexe; 7. Secolele XIX-XX este reprezentat de construcţiile ce apar pe teritoriul Curţii Domneşti, în special în perimetrele de Nord şi Sud, la sfârşitul secolului XIX şi la începutul secolului XX.

Menţionăm că cercetările din anii 2008-2010 nu au surprins în întregime stratigrafia obiectivului sus-menţionat dar s-au obţinut rezultate ce au confirmat măcar parţial investigaţiile anterioare.

Prezentarea rezultatelor cercetării.

1. Locuirea civilă. Locuinţa de lemn predomină până spre sfârşitul secolului al XVI-lea, iar la mijlocul secolului al XV-lea, reprezenta singura prezenţă constructivă de tip civil. Au fost identificate 40 de locuinţe de tip urban, majoritatea datând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, respectiv din prima jumătate a celui următor, şi câteva din secolul al XVI-lea.

[3] *Ibidem*, p. 91-103.

În general, în arhitectura lor caracteristică, dispunerea pe două nivele (pivniţă şi parter), soba, în cazul celor aparţinând păturii bogate a orăşenilor, din cahle, la care se adaugă inventarul de calitate superioară, locuinţele cu un singur nivel, dispuse oarecum periferic[4].

Reprezentative sunt cele cercetate de colectivul de arheologi condus de Nicolae Constantinescu începând din 1961, în teritoriul administrativ al Curţii Domneşti, cu precizarea că acestea aparţineau oraşului şi nu reşedinţei domneşti, dintre care două integral cercetate şi trei parţial. Se adaugă încă două investigate parţial de Radu Gioglovan în 1962, în sectorul de Nord care la aceea dată, administrativ, terenul, aparţinea întreprinderii de reţele electrice Prahova, încă inedite.

Aşezarea, respectiv, oraşul a ocupat o mare parte din actualul perimetru al Curţii Domneşti, în a doua jumătate a secolului XIV şi în prima jumătate a secolului XV. Depistată, încă din 1961, cunoştinţele asupra aşezării civile s-au îmbogăţit pe parcursul investigaţiilor ulterioare. Din cele 11 locuinţe depistate, majoritatea prezintă o structură elaborată, ridicate din lemn pe două nivele, pivniţă şi parter, sobe din cahle, inventar specific mediului urban, două au fost cercetate integral.

Până în august 2009, singura locuinţă plasată anterior anului 1394 (bătălia de la Rovine) era cea denumită Locuinţa 1B şi plasată imediat la Sud de Biserica Mare Domnească, cercetată în 1976[5]. Investigaţiile demarate în anul 2008, au înregistrat nivelul de locuire pe întreaga arie a Curţii Domneşti, sub forma unui strat subţire (cca. 0,05 - 0,15 m) compus din pământ castaniu, cu urme de cenuşă, cărbune, chirpici, iar ca inventar majoritar, fragmentele ceramice.

Refacerea sistemului de canalizare în anul 2009 la Sud de Biserica Mare Domnească, a surprins beciul unei locuinţe de lemn, la cca. 10 m Nord, de locuinţa 2B, tăiată pe direcţia Est-Vest. Subsolul cu o lăţime de 3,5 m prezintă o adâncime variind între 1,50 - 1,60 m măsurată de la nivelul de călcare iniţial. Peste podeaua din lut bătătorit s-au surprins resturile dărâmării locuinţei: chirpici, cenuşă şi ceramică fragmentară. Pereţii beciului erau asiguraţi cu bulumaci şi loazbe. Ceramica în majoritate de uz comun, se prezintă prin tipurile comune. Ies în evidenţă borcanele groase în secţiune, cu marginea în „straşină" puternic pronunţată, tip ceramic specific secolului XIV[6].

Deşi sondajul practicat pe o suprafaţă redusă, nu a putut oferi multe informaţii, locuinţa descoperită la Curtea Domnească, succede Locuinţei 2B din imediata vecinătate, aparţinând, probabil, aceleiaşi familii[7]. Această ultimă clădire, sondată de noi în anul 2009, denumită Locuinţa 2Ba, întăreşte concluzia anterioară potrivit căreia a existat o aşezare civilă înaintea stabilirii reşedinţei domneşti la Târgovişte (planşa 2).

2. Incinta. Marea incintă cu dublu-zid care şi astăzi delimitează teritoriul istoric al fostei Curţii Domneşti din Târgovişte închidea odinioară în perimetrul său o altă incintă, spre Sud-Est, prin zidul de epocă brâncovenească iar mai târziu, în 1803,

[4] *Ibidem,* p. 22-23; Diaconescu, P., *Arheologia habitatului urban târgoviştean. Secolele XIV-XVIII,* Târgovişte, 2009, p. 64-68.
[5] Constantinescu, N., Ionescu, C., *Asupra habitatului urban de la Târgovişte înainte de 1394. Repere din vatra Curţii Domneşti,* SCIVA, I, 1980, p. 53-75.
[6] Diaconescu, P., *op. cit.*, p. 18.
[7] *Idem*, *Cercetările arheologice de la Curtea Domnească din Târgovişte*, în „Valahica", 15, Târgovişte, 1977, p. 53-70.

ultima a fost la rându-i restrânsă prin ridicarea unui nou zid - pornit de lângă Poarta brâncovenească şi închizând astfel incinta bisericii Sf. Vineri şi Casa Bălaşa de lângă ea, zid redatat altminteri cu claritate în fotografiile lui Szatmary în 1867 şi localizat şi prin secţiunile noastre.

Mai trebuie precizat un fapt care ţine de observaţia şi înregistrarea din teren: configuraţia nordică a incintei poligonale - mai exact segmentul de Nord-Vest a fost şi este încă redată inexact.

2.1. Incinta de secol XV. Două sondaje au fost efectuate în cadrul expertizei geologice din anul 2008 pe partea de Nord a incintei (unul pe fortificaţia de secol XV, imediat la Nord-Vest de turnul circular de apărare şi al doilea la 15 m spre Nord pe incinta de secol XVI) au dus la modificarea unor concluzii anterioare[8].

Sondaj I. Stratigrafia se prezintă astfel: sub pământul viu, roşcat-lutos, a fost surprins un strat subţire castaniu cu urme de chirpici, corespunzând nivelului de locuire civilă din a doua parte a secolului al XIV-lea; urmează nivelul de construcţie al vechii incinte; un nivel de pietriş cu lut şi var în componenţă, reprezintă suportul pentru un contrafort adăugat, necesar consolidării incintei din cauza faptului că aceasta este situată pe buza terasei înalte. Două nivelări din care prima cu moloz, cărămidă sfărâmată reprezintă umplutura executată la sfârşitul secolului al XVI-lea prin desfiinţarea marelui şanţ de apărate, de secol XV, iar a doua compusă din pământ cenuşiu cu moloz, cărămidă şi cărbune este datorată intervenţiilor din secolul al XVII-lea. Sub pământul vegetal este prezent nivelul de restaurare datorat intervenţiei Direcţiei Monumentelor Istorice din anii 1963-1965. Constructiv, incinta cu o lăţime de 1,5 este compusă exclusiv din lespezi de piatră atât la fundaţie cât şi la elevaţie (planşa 4.1).

2.2. Incinta de secol XVI-XVII. Menţionăm în descrierea stratigrafiei că sondajul II din 2004, sus menţionat, nu a atins pământul viu, a fost plasată în acest perimetru peste umplutura (nivelarea) vechiului şanţ de apărare, sesizată la 0,15 - 0,20 m sub talpa fundaţiei (planşa 4.2). Pentru a se asigura o bază de fundare mai solidă, anterior începerii lucrărilor a fost aşternut un pat de pământ cenuşiu cu lut şi lemn masiv, carbonizat între timp. Până la nivelul de construcţie situat la 1,20 m mai sus este surprinsă, o umplutură (cu moloz şi cărămidă sfărâmată) provenită probabil din lucrările de extindere a ansamblului voievodal, urmează nivelul de construcţie al zidului de incintă; o nivelare compusă din moloz, pietre şi cărămidă; nivelul de restaurare 1963-1965 şi stratul vegetal. Structura construcţiei se prezintă din piatră şi cărămidă, elevaţie în casete iar fundaţia din piatră înglobând şi cărămidă sfărâmată. Pentru a se asigura stabilitate fundaţia depăşeşte elevaţia spre exterior cu cca. 0,50 m.

Spre comparaţie prezentăm cercetarea întreprinsă în şanţul de canalizare practicat în faţa porţii de Sud la cca. 10 m, situaţia dintre zidurile de incintă, respectiv, cea din 1584, la interior, iar la exterior cea ridicată către anul 1640 (planşa 5). Sub pământul viu cu lut roşcat şi pietriş în compoziţie urmează un strat gros de umplutură de culoare vineţie ce coboară în pantă pe direcţia Vest-Est, urmat fiind de un nivel subţire de lut tasat şi cenuşiu cu cărbune, ultimele două executate pentru nivelarea pe orizontală a terenului între ziduri. O nivelare consistentă de culoare castanie este

[8] Pentru prezentarea cercetărilor asupra incintelor din piatră vezi Constantinescu, N., Ionescu, C., Diaconescu P., Rădulescu V., *op. cit.*, capitolul III, p. 53-73, capitolul V, p. 96-108.

urmată de o a doua din pietriş şi lut aşternută la 1640, imediat după construcţia celui de al doilea zid de incintă. Urmează o a doua nivelare din lut, bătut şi tasat corespunzătoare nivelului de caldarâm identificat tot între zidurile de incintă pe latura de Sud la Casa Aramă, probabil este vorba de un drum de acces. Straturile ulterioare au fost distruse de umplutura executată în 1965 cu prilejul lucrărilor de restaurare. O situaţie interesantă o prezintă poziţia în adâncime a celor două ziduri, incinta I prezintă soclul fundaţiei la 0,5 m mai sus decât incinta nouă. Constructiv aceasta este realizată numai din piatră prezentând o adâncime de 1,20 m, iar structura elevaţiei tot în casete de cărămidă cu piatră. Incinta II nu mai este ridicată în şanţ de fundaţie ci în groapă de fundaţie ce depăşeşte spre exterior elevaţia cu 0,40 m, până la marginea soclului fundaţiei, menţionăm sub incinta II descoperirea unui mormânt a cărei prezenţă în această arie rămâne încă inexplicabilă.

Structural din cele două descrieri observăm, incinta I pe latura nordică a perimetrului nu se aseamănă cu cea de pe laturile de Sud şi de Est. Sub rezerva unor investigaţii ulterioare considerăm că fortificaţia interioară a fost realizată în etape diferite. Menţionăm că într-una din relatările de epocă privitoare la construcţiile ridicate de Petru Cercel nu este menţionată incinta, iar la 1595 Filippo Pigafetta menţiona o fortificaţie din lemn ridicată de Sinan-paşa în nordul perimetrului Curţii Domneşti. Dat fiind timpul foarte scurt de care Petru Cercel a dispus pentru realizarea construcţiilor proiectate, lucrarea la incinta de piatră şi cărămidă, a fost realizată numai parţial, o porţiune rămânând neterminată, necesitând intervenţia peste 10 ani a trupelor otomane situaţie sesizată pe latura de Nord, în spatele Turnului Chindia, pe o lungime de 30 m[9]. Datorită faptului că incinta II este cu certitudine plasată în timpul domniei lui Matei Basarab, putem avansa, deocamdată, ca ipoteză, faptul că lucrările de completare se datorează lui Mihnea al II-lea într-un din cele două domnii din deceniul al doilea al secolului al XVII-lea, care desfiinţează complet marele şanţ de apărare. Mai menţionăm o deosebire si anume, pe laturile de Est şi de Sud dup construcţia zidului II de incintă a fost practicat un sistem de consolidare al celor două ziduri printr-un sistem de grinzi dispuse între cele două ziduri, in sistem încrucişat.

3. Biserica Mare Domnească. La Biserica Mare Domnească au fost efectuate cercetări arheologice atât la interior cât şi la exterior. Acest lucru s-a datorat excavaţiilor pentru consolidarea monumentului, care au fost practicate pe întreaga lungime a fundaţiilor, de jur împrejurul lăcaşului de cult. Cota maximă de săpare a fost de -2.80 m de la actualul nivel de călcare[10].

Cercetările efectuate în acest an, au confirmat în cea mai mare parte rezultatele obţinute în campaniile anterioare. Fundaţiile bisericii, din lespezi de piatră de râu au adâncimea de -1,50 m de la actuala cotă de călcare şi sunt ieşite faţă de planul soclului cu 20-25 de centimetri. În naosul Bisericii Mari Domneşti, cercetările efectuate în februarie-martie 2006 au scos la iveală, mai multe cuptoare pentru prelucrarea minereului de aramă. Prezenţa unor astfel de cuptoare la circa 20 de metri distanţă de fortificaţiile curţii vechi asociate cu monedele emise de Sigismund de Luxemburg,

---

9 ***. *Călători străini despre ţările române*, vol. III, Bucureşti, 1971, p. 631.

10 Constantinescu, N., *Contribuţii arheologice asupra Curţii Domneşti din Târgovişte (secolele XIV-XVII),* SCIV, 2, 1964, p. 230-231; Moisescu, Cr., *Târgovişte. Monumente istorice şi de artă,* Bucureşti, 1979, p. 42-52.

demonstrează continuitatea locuirii urbane, în perimetrul viitor al Curţii Domneşti şi în prima jumătate a secolului al XV-lea, după momentul 1394[11].

Astfel de amenajări au fost surprinse pe toată lungimea şanţurilor excavate atât la interior cât şi la exterior. Sondajele din 2010, chiar dacă nu au dus la rezultate spectaculoase, ne-au dat posibilitatea unor precizări asupra planimetriei (structurii) monumentului, dar şi a evoluţiei sale în timp (planşele 11, 12).

S-a confirmat nivelul de locuire care a precedat biserica în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi în prima jumătate a celui următor, evidenţiat în anul 2007 prin cercetarea unui cuptor pentru prelucrarea alamei în naos. În sondajele practicate în naos în axele zidului de Vest şi al catapetesmei pe Est s-au identificat două nivele de locuire (folosire) aparţinând târgului, respectiv oraşului Târgovişte, constatându-se şi existenţa a ceea ce pare a fi un cuptor menajer (sondaj 2). Ambele niveluri arheologice prezint prezintă masiv cărbune, cenuşă, chirpici ars secundar, care datează cele două incendii care au afectat oraşul în 1394, respectiv la mijlocul secolului al XV-lea.

Nivelul de construcţie al bisericii se plasează la 1,10 m faţă de pardoseala actuală. Faţă de investigaţiile din 1961, cele din 2010 au adus câteva noutăţi:

* În pronaosul bisericii anterior anului 2010 au fost efectuate cercetări arheologice efectuate în anul 1965 de către N. Constantinescu[12]. Excavaţiile din anul 2010 au pus numeroase probleme din cauza existenţei celor patru morminte (cavouri) plasate câte două, de o parte şi de alta a axului longitudinal al bisericii. Din punct de vedere stratigrafic aceste patru cavouri au fost construite sub nivelul pardoselii de cărămidă respectiv sub nivelul de fundaţie al Bisericii Mari Domneşti. Distanţa dintre C1 şi C2 este de 0,85 m, iar cea dintre C3 şi C4 de circa 0,28 m. Ca tehnică de construcţie, cavourile sunt asemănătoare şi doar dimensiunile lor diferă. La construirea lor au fost folosite cărămizi obişnuite pentru secolul al XVII-lea (dim. 25x14, 5x3,5 cm şi 27x15x3,5 cm) legate cu mortar.

* Transversal pe zidul naos-pronaos, respectiv pe fundaţia altarului între acestea şi cei patru pilaştri interiori de secţiune octogonală care susţin intersecţiile bolţilor şi turla Pantocratorului, spre Est, respectiv Vest au fost identificate patru ziduri reprezentând o suplimentare a structurii de rezistenţă. Acestea au o structură asemănătoare cu a fundaţiilor exterioare din care fac parte integrantă. Fundaţia din bolovani masivi prezintă o adâncime de 1,10 m iar lăţimea depăşeşte 1,40 m. Elevaţia din lespezi, bolovani şi cărămidă dispuse în casete prezintă o înălţime de 0,90 m şi o lăţime de 1,30 m, legată fiind organic de restul zidăriei.

* Cele două ziduri de rezistenţă orientate Est-Vest nu se continuă în centrul naosului. Spre Vest constituie şi un element suplimentar de rezistenţă a cafasului (balconului). Spre Est, pe transversala lor, sprijină şi catapeteasma brâncovenească, care nu are drept sprijin decât lespezile masive din altar, contemporane cu iconostasul.

* Deşi altarul nu a fost investigat (numai proscomidia şi diaconiconul) cele două ziduri de rezistenţă se continuă până în zidul de Est al altarului asigură un sprijin suplimentar părţii răsăritene a bisericii.

* La 0,5 m sub pardoseala păstrată a fost identificat un pat de pardoseală din mortar şi var, gros de 0,04 - 0,06 m dispus peste o nivelare provenită din materialele

[11] *vezi* notele 2, 5, 6, 7.
[12] *vezi* nota 10.

scoase din groapa de fundaţie. Pe latura de Sud căpăcuieşte gropile stâlpilor, folosiţi la schelă. Pe patul de mortar se observă imprimate urme de lespezi de piatră de formă neregulată.

Se pot înainta mai multe teze de lucru: Biserica nu a fost terminată în 1585 de către Petru Cercel, argumentul fiind pardoseala provizorie susmenţionată. Un argument îl constituie şi tencuiala simplă identificată deasupra pardoselii de piatră, susmenţionate, observaţie care înlătură definitiv opiniile prin care ctitorul începe pictarea bisericii; Pardoseala de cărămidă păstrată pe alocuri datează din timpul lui Matei Basarab, post 1639. Domnitorul este de fapt cel care după noi încheie lucrările aducând pardoseala la nivelul actuală deasupra zidurilor cercetate în 2010. Pentru datarea propusă pledează şi mormintele familiei lui Matei Basarab suprafaţa exterioară a pietrelor tombale corespunzând cu cea a pardoselii de cărămidă; Catapeteasma din cărămidă (partea inferioară) se sprijinea direct din altar ce suprapune pardoseala din cărămidă. Până la sfârşitul secolului al XVIII-lea a existat numai o catapeteasmă din lemn. Se dovedeşte că Petru Cercel nu a încheiat în cei aproape doi ani de domnie lucrările la biserica domnească, meritul pentru finalizare fiind al lui Matei Basarab, bineînţeles alături de Constantin Brâncoveanu căruia i se datorează încheierea pictării monumentului şi catapeteasma.

4. Casa Dionisie Lupu. Lângă poarta mare practicată în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) pe latura de Sud-Est a Curţii Domneşti a fost adosată zidului interior de incintă o casă egumenească. Iniţiativa construirii acestei case a fost cauzată de cutremurul din toamna anului 1802 care a dus la avarierea gravă a Mânăstirii Dealu. Prin documentul din 27 decembrie 1802 domnitorul Constantin Ipsilanti (1802-1806) hărăzeşte Mănăstirii Dealu drept metoh Biserica Sfânta Vineri, teren în Curtea Domnească şi grădinile domneşti. Dintr-un document din 14 aprilie 1803 constatăm că deja se construia: „o pereche de case mari, cu case sus, cu odăi jos, cu pivniţă, cuhnie şi grajd”. Clădirea măsura 15 stânjeni în lungime şi 5 în lăţime.

Planimetric la beciul cu două compartimente, puţin adânc, realizat din zidărie în casete, sunt ataşate la nivelul parterului două odăi de serviciu, magazii şi un coridor pe toată lungimea faţadei de Nord. Parterul înalt este compus dintr-o tindă cu acces din prispa spaţioasă întinsă pe laturile de Nord şi Vest ale clădirii şi din foişorul spaţios în care se ajunge prin scara alipită faţadei de Nord, două încăperi amplasate de o parte şi de alta a tindei foloseau drept dormitoare iar a treia spre Vest ca sufragerie dincolo de care era plasată o cămară cu accesul printr-o scară de serviciu adăugată laturii de Vest a clădirii.

Sondajele executate în anul 2008 au confirmat pe cele din anul 1977 stabilindu-se definitiv planul construcţiei păstrată în afară de demisol numai la nivelul fundaţiilor (clădirea modificată substanţial spre anul 1900). Parterul păstra pardoseala din cărămidă cu aceleaşi dimensiuni ca la zidăria parterului (24 x 14 x 4 cm). Elevaţia este ridicată din cărămidă cu piatră de tipul „în casete”, folosit fiind un mortar de calitate inferioară. Spre Sud clădirea se sprijinea pe zidul de Sud al incintei Petru Cercel. Din observaţiile anterioare, casa Dionisie Lupu prezenta parterul din zidărie iar etajul de lemn (planşa 3)[13].

[13] Cercetările arheologice au fost realizate de către Gabriel Mihăescu în anul 1977 iar proiectul de reconstrucţie reluat de cel actual, realizat în acelaşi an de către Direcţia Monumentelor Istorice; Mihăescu,

5. Cuhnia. Adosate Turnului Chindia spre Vest se plasează fundaţiile masive ale unei construcţii, identificată în 1976 şi considerată anexă a turnului din secolul al XVIII-lea, cu funcţii nedeterminate[14].

Planimetric, prezintă două încăperi, prima de mici dimensiuni ce adăposteşte o fântână circulară din piatră de plan dreptunghiular cu dimensiunile exterioare de 7,40 m x 4,20 m, cu ziduri inegale în lăţime (2 m pe latura Nord-Est, 1,50 m pe latura de Nord-Vest, 0,90 m pe latura de Sud-Vest, respectiv 0,60 m pe cea de Sud-Est) în elevaţie, al cărei plan l-am revizuit în anul 2009. Fântâna din piatra (lespezi, bolovani) are un diametru exterior de 1,50 m şi cel interior de 0,80 m. Până în prezent reprezintă singura fântână alimentată natural aparţinând Curţii Domneşti. Spre Sud-Vest se plasează o construcţie masivă cu fundaţii adânci din piatră, inegale în lăţime, măsurând 25,40 m pe axul Nord-Vest Sud-Est, respectiv 20,60 m pe cel de Nord-Est Sud-Vest. Pe laturile de Nord-Vest şi Sud-Vest fundaţiile sunt supradimensionate măsurând 1,90 m în lăţime. Se păstrează din elevaţie pe alocuri două asize de cărămidă (planşa 10).

Observaţiile arheologice mult îngreunate din cauza decapărilor întreprinse de-a lungul timpului au dus la distrugerea nivelului de construcţie. Un sondaj de mici dimensiuni executat în colţul exterior de Est al camerei ce adăpostea fântâna şi Turnul Chindia, plasează construcţia după ridicarea Turnului Chindia. Fundaţia adâncă şi lată de 1 m din bolovani, susţine zidăria din cărămidă păstrată pe cca. 0,40 m cu dimensiunile de 0,30 x 0,15/0,16 x 0,04/0,05 asemănătoare cu cele ale Casei Domneşti, ridicată de Petru Cercel. Asupra datării şi destinaţiei construcţiei se pot înainta numai supoziţii. Din sondajul între nivelul de construcţie al clădirii şi al Turnului Chindia se păstrează o umplutură cu material de construcţie de cca. 0,70 m rezultat din demolarea parţială a turnului de intrare a bisericii paraclis, ctitorie a lui Mircea cel Bătrân din care s-a recuperat o ciupercuţă ornamentală din faţada bisericii. Nivelul de călcare din exterior al Turnului Chindia corespunde cu cel al clădirii în discuţie, umplutura corespunzând marginii superioare a soclului din lespezi de piatră a Turnului Chindia.

Asupra datării un argument îl constituie şi poziţionarea clădirii în perimetrul curţii vechi. Ocupă singurul teren liber disponibil pentru construcţie situat între Turnul Chindia la Est şi marginea interioară a marelui şanţ de apărare spre Vest. În consecinţă clădirea este ridicată după apariţia Turnului Chindia şi înainte de domnia lui Petru Cercel când, după ridicarea incintei de zid, Curtea Domnească se triplează în suprafaţă. Nu se poate preciza ctitorul, probabil, unul dintre domnitorii cu domnie mai lungă şi stabilă: Vlad Călugarul, Radu cel Mare sau Neagoe Basarab.

Este adevărat că funcţionalitatea de cuhnie, nu este documentată, nici o informaţie scrisă nu ne-a parvenit, dar pentru reşedinţele voievodale în special pentru secolele XIV-XVI nu sunt precizate funcţii esenţiale pentru funcţionarea unei instituţii atât de complexe, deservită de personal numeros: bucătării, grajduri, instalaţii sanitare, locuinţele personalului etc.

Până cel puţin la sfârşitul secolului al XVI-lea, spaţiul vechiului palat (parterul) nu era propice amplasării bucătăriilor, care necesitau un perimetru vast: apă curentă, cuptor, spaţii de depozitare şi sanitare, pentru tranşarea cărnii, strict necesare pentru alimentaţia zilnică nu numai a domnitorului, dar şi a personalului, gărzilor,

G., Fruchter, E., *Curtea Domnească din Târgovişte*, Bucureşti, 1986, p. 118-122.

[14] N. Constantinescu, C. Ionescu, P. Diaconescu V. Rădulescu, *op. cit.*, p. 69, p. 166-167 şi fig. 21.

oaspeţilor, etc. Considerăm că spaţiul respectiv şi-a păstrat aceiaşi funcţiune inclusiv în timpul lui Constantin Brâncoveanu, care ar fi simţit nevoia unei noi construcţii cum a făcut la alte palate (Mogoşoaia, Potlogi, etc.) şi pe care sigur am fi identificat-o.

De asemenea, considerăm că latura de Nord, a clădirii, constituia şi continuarea fortificaţiei de piatră până la limita marelui şanţ de apărare până la desfiinţarea acestuia, închizând accesul dinspre Ialomiţa.

6. Anexele gospodăreşti. Se plasează central spre Est de Biserica Mare Domnească şi la Vest de biserica Sfânta Vineri într-un perimetru separat de curtea principală de un zid orientat Nord-Sud, ridicat în spatele absidei bisericii mari, incintă ridicată din iniţiativa lui Matei Basarab (1632-1654) în jurul anilor 1639-1640. Curtea gospodărească era deservită dinspre exterior pe latura de Sud-Est de un turn de intrare masiv a cărui formă poligonală pe care o observăm şi astăzi - ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) - amplasat peste fundaţiile unui alt turn mai vechi de plan octogonal care probabil constituia accesul iniţial spre biserica Sfânta Vineri.

Cele două anexe gospodăreşti din curtea mică cum este cunoscută, au un plan dreptunghiular; una este plasată pe axa E-V iar cea de-a doua pe axa E-N. Prima construcţie are dimensiunile de 20,0 x 9,0 m, a doua, de 23,0 x 10,0 m. Au fost descoperite în urma campaniilor de cercetare arheologică desfăşurate în anul 1976 şi datate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Dacă asupra datării celor două construcţii nu avem obiecţii, prima ridicată la mijlocul secolului al XVII-lea, a doua spre 1700, asupra planului deosebirile sunt semnificative faţă de cel din 1986. Prima clădire nu prezintă o cameră ieşită din conturul planului în colţul de Sud-Est, ci de fapt o scară din lemn pe stâlpi din cărămidă cu accesul dinspre Sud, refăcută din cărămidă cu accesul dinspre Est şi planul în „L" după ridicarea celei de a doua construcţii, în ambele cazuri, legătura cu podul primei clădiri (planşa 8). Tot acesta prezenta o prispă pe latura de Nord mărginită spre Est de o mică încăpere delimitată printr-un zid transversal.

În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu se adaugă o a doua clădire, adosată spre Est celei iniţiale (din păcate planul realizat în 1986, eronat). Pe un zid oblic sprijinit pe prima clădire, spre Sud, se ridică un rând de trei încăperi orientate spre Est şi încă una tot spre Est celei centrale semănând cu poziţionarea unui foişor. Odată cu refacerea scării se adaugă spre Nord un zid lat de 1,20 m dispus oarecum oblic faţă de planul clădirii. Rezultă spre Nord-Vest o încăpere mare în formă de „L" ce prezenta spre Est o deschidere de patru metri. Colţul de Sud-Est primeşte o nouă încăpere, perimetrul casei devenind dreptunghiular (planşa 9).

Până în prezent nu s-a găsit o funcţie celor două clădiri. Considerăm că aici au fost amplasate grajdurile pentru caii domnitorului cât şi ai familiei. După zidurile descoperite în 1976, respectiv 1986, prăbuşite probabil în urma cutremurului din 1802, cele două construcţii nu prezentau decât parter. Scara îndreptată către podul primei clădiri o considerăm accesul spre fânar. Încăperea în formă de „L" din componenţa celei de a doua construcţii şi accesul foarte larg spre Est îl presupunem drept adăpost pentru trăsurile domnitorului Constantin Brâncoveanu şi ale familiei sale şi implicit locuinţă pentru personal, cea veche adăpostind boxele cailor domneşti[15].

[15] G. Mihăescu, E. Fruchter, *op. cit.*, p. 117.

Nu a fost trecută în revistă întreaga cercetare, subliniindu-se numai rezultatele cu adevărat relevante pentru evoluția ansamblului. Spre exemplu, nu aprofundăm deocamdată problema şanțurilor de apărare care necesită investigații suplimentare.

Menționăm însă două sondaje: primul a fost executat la limita exterioară a marelui şanț de apărare din secolul al XV-lea, central pe latura dinspre Calea Domnească, confirmând traseul propus de conducătorul şantierului arheologic Nicolae Constantinescu (planşa 7)[16]; al doilea a fost poziționat în fața accesului dinspre Sud al Curții Domneşti şi perpendicular pe S-IIĨD̃1986. S-a confirmat existența micului şanț de apărare identificat anterior cu precizarea că orientarea reală a acestuia este pe direcția Est-Vest şi nu invers cum a fost publicat (planşa 6)[17].

Cercetările din anii 2008-2010 ne-au convins că investigația unui ansamblu arhitectonic pe cât de vast pe atât de important pentru istoria noastră națională nu este încă încheiată, posibilități pentru viitoare cercetări arheologice încă existând, loc fiind şi de surprize.

Lista ilustrațiilor

[16] Constantinescu, N., Ionescu, C., Diaconescu, P., Rădulescu, V., *op. cit.*, p. 98-100 şi fig. 50.
[17] *Ibidem,* p. 73-74 şi fig. 51.1, 52.

THE LORDLY COURT FROM TÂRGOVIŞTE. ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES 2008-2010

Abstract

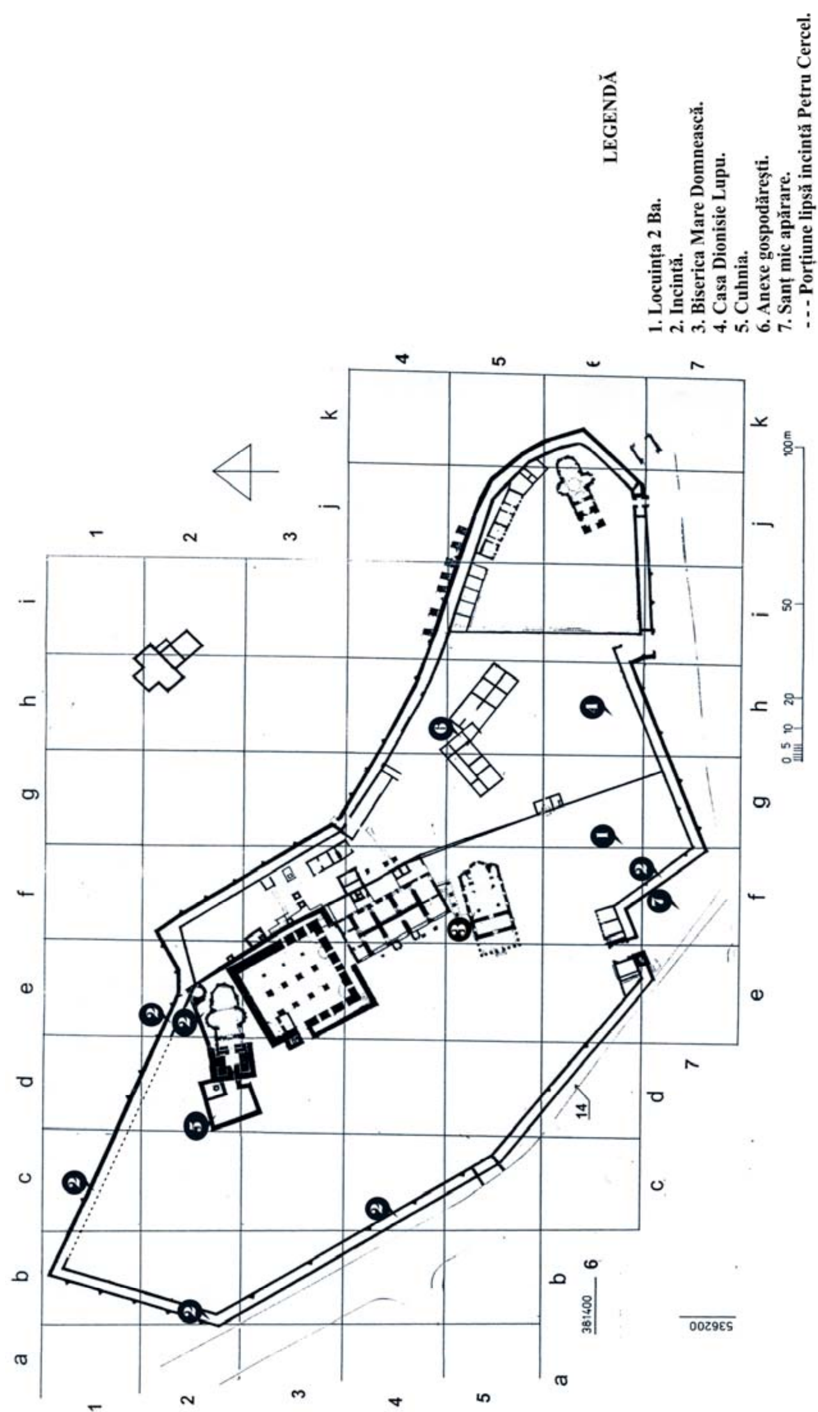
Archaeological investigations due to the rehabilitation and restoration project of residential Princely Court from Targoviste, undertaken between 2008-2010 have clarified the evolution and functionality of some component monuments.

About the fifteenth century fortification, we have proven that, on its north side, behind the Chindia Tower, it was extending to the edge of the great defensive rhine. The sixteen and seventeen centuries fortifications. On the western side, to the „Broad Lane" (nowadays Princely Road) we have clarified the route of the walls that was not completely identified by the previous investigations. On the North side, the fortification wall ordered by Prince Petru Cercel (1583-1585) appeared to be incomplete confirming the reports that the Turks fortified inside the Princely Court in the fall of 1595, raised wooden fortifications.

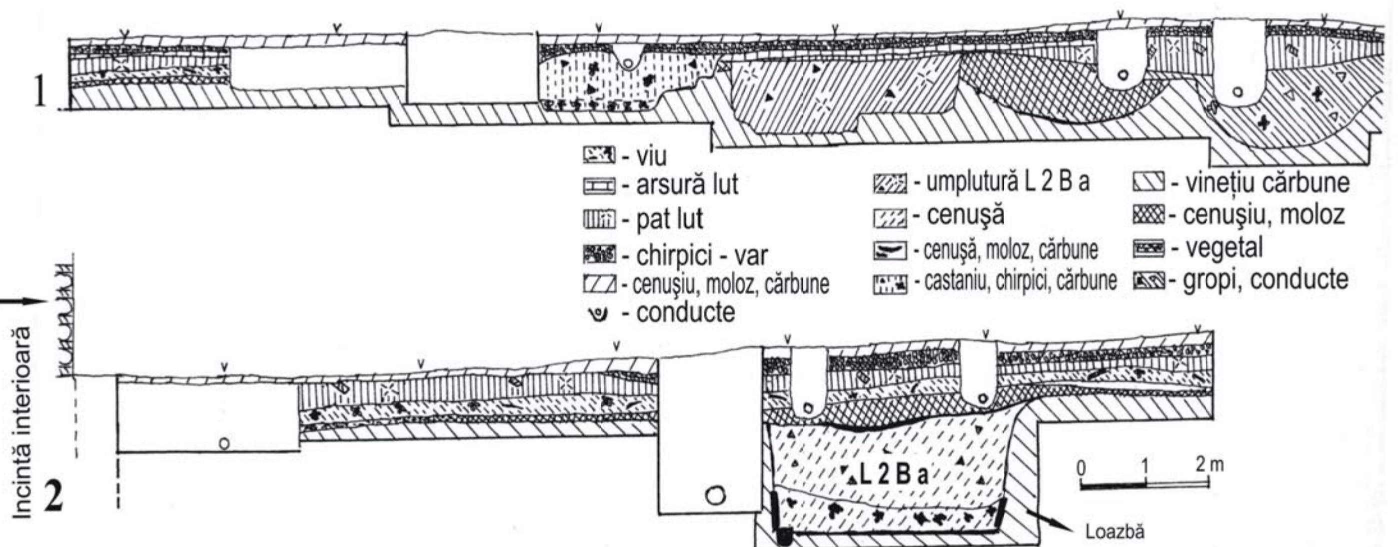
The Great Royal Church did also provide new informations. The nave and altar area presents an additional resistance system of the foundations. Other data obtained give us reasons to believe that the construction works were completed after Prince Petru Cercel reign.

Another objective investigated was the construction west of Chindia Tower, and as a result we could specify the plan of the building which is dated in the second half of the fifteenth century or early next century. As a possible function we suggest that of kitchen, but there are also other hypothesis that must be taken in consideration and future investigation will give a more certain answer to this issue.

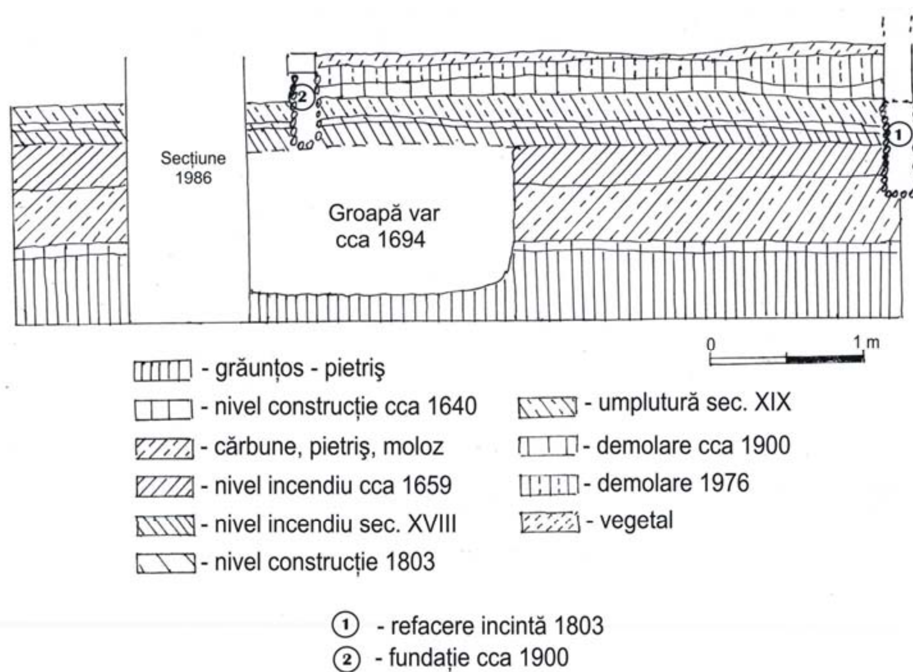
For the whole household annexes of the secondary court (dated in the sixteen and seventeen centuries) we outlined the plans and functions of the buildings, that of the royal stables.

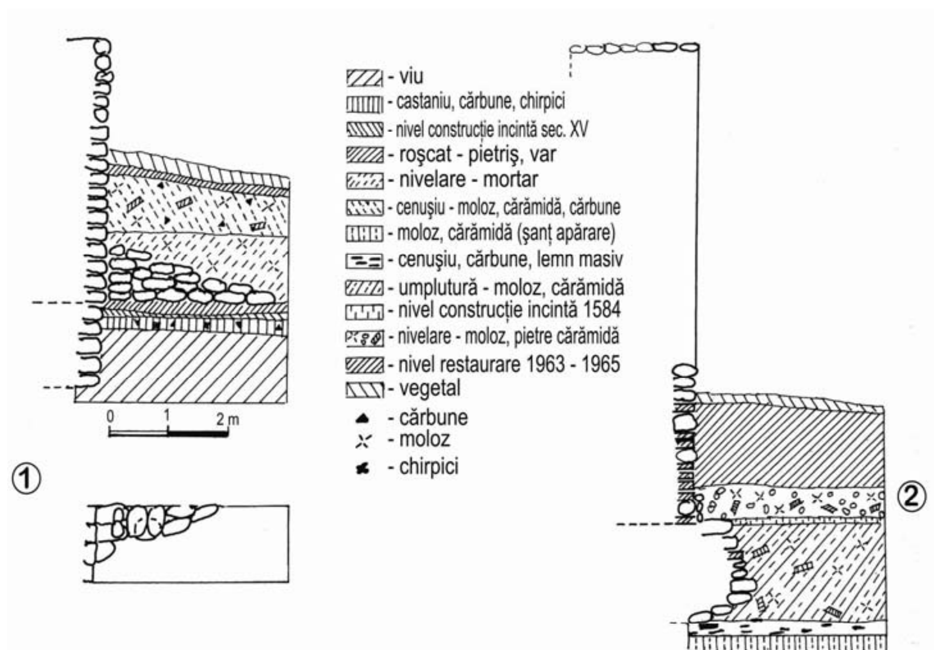
PLANȘA 1.
Curtea Domnească 2008 - 2010. Obiectivele cercetării.
(după arh. C. Ionescu. 1986)

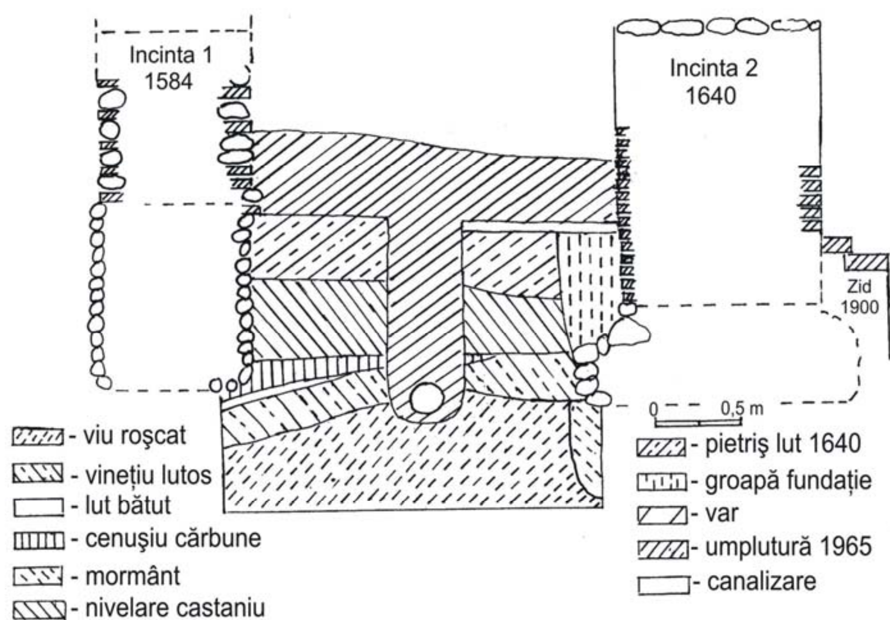
PLANŞA 2
Curtea Domnească - 2009. Locuinţa 2 Ba.
1. Secţiune Nord-Sud. Profil Est.
2. Secţiune Est-Vest. Profil Nord.

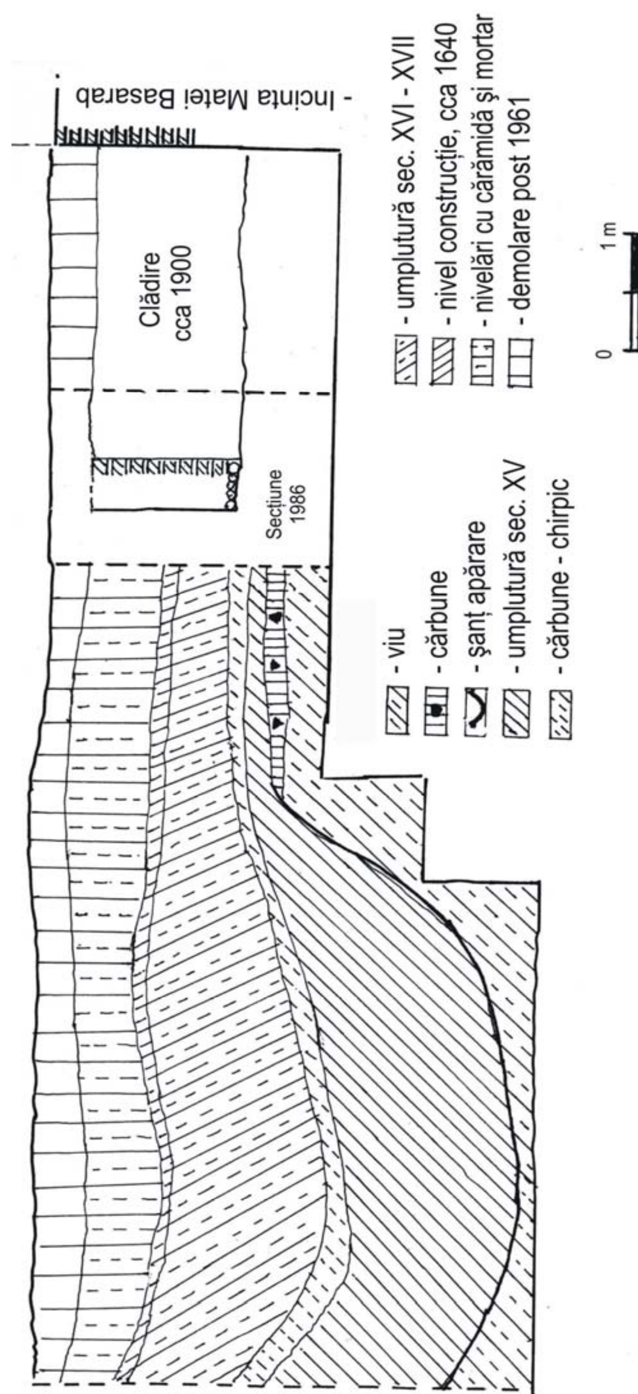
PLANŞA 3
Curtea Domnească - 2009
Casa Dionisie Lupu. Profil Est.

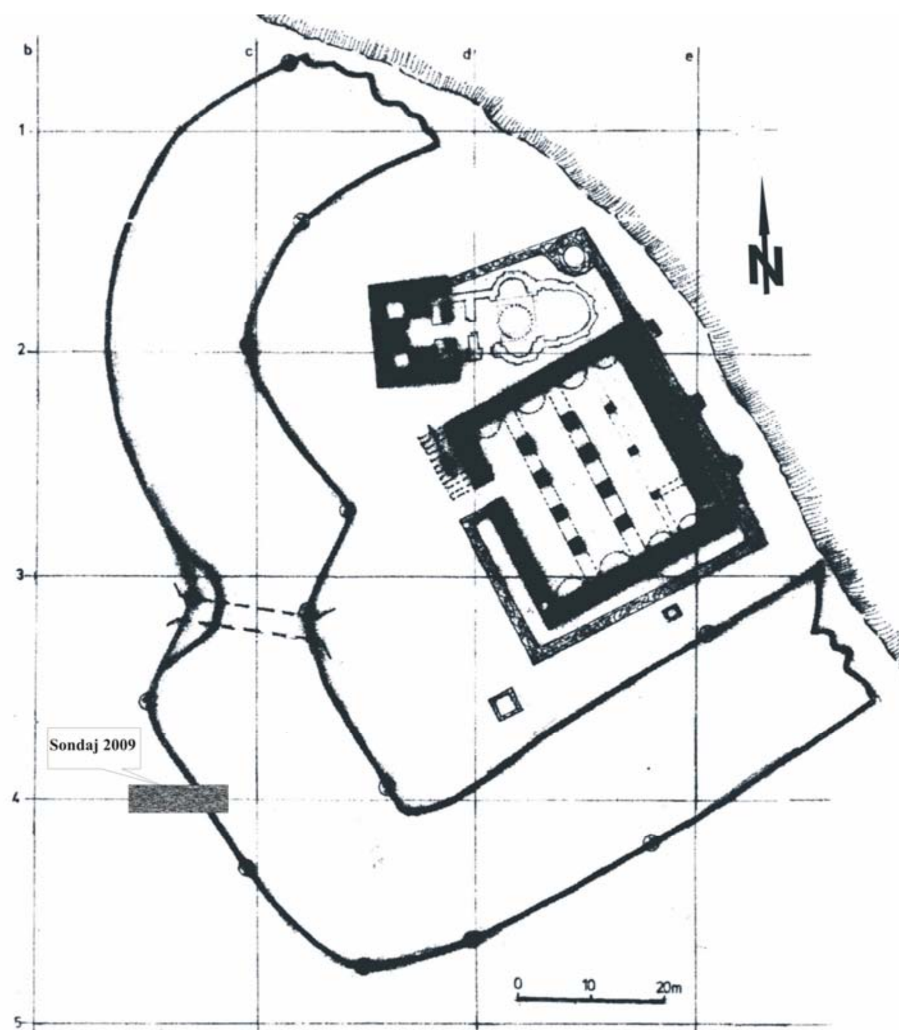
PLANŞA 4
Curtea Domnească - 2008
1. Secţiune IV A (incintă sec. XV). Profil Nord. Plan contrafort.
2. Secţiune V A (incintă sec. XVI). Profil Nord.

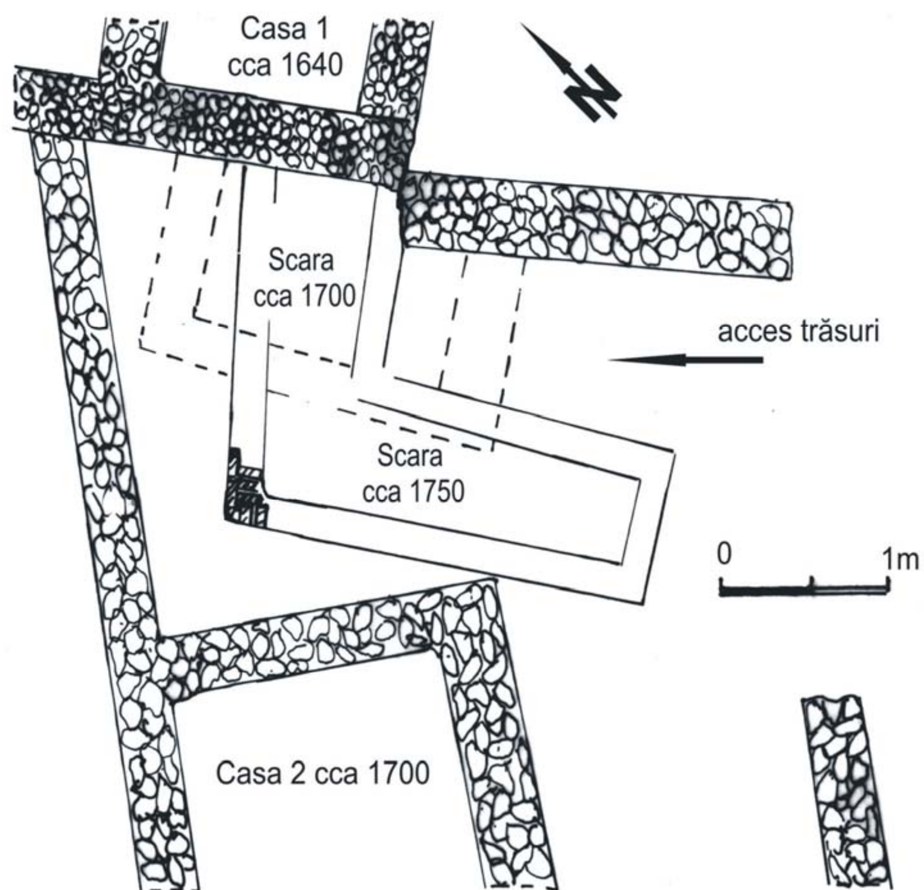
PLANŞA 5
Curtea Domnească - 2009
Intrare Sud. Şanţ canalizare. Profil Sud.

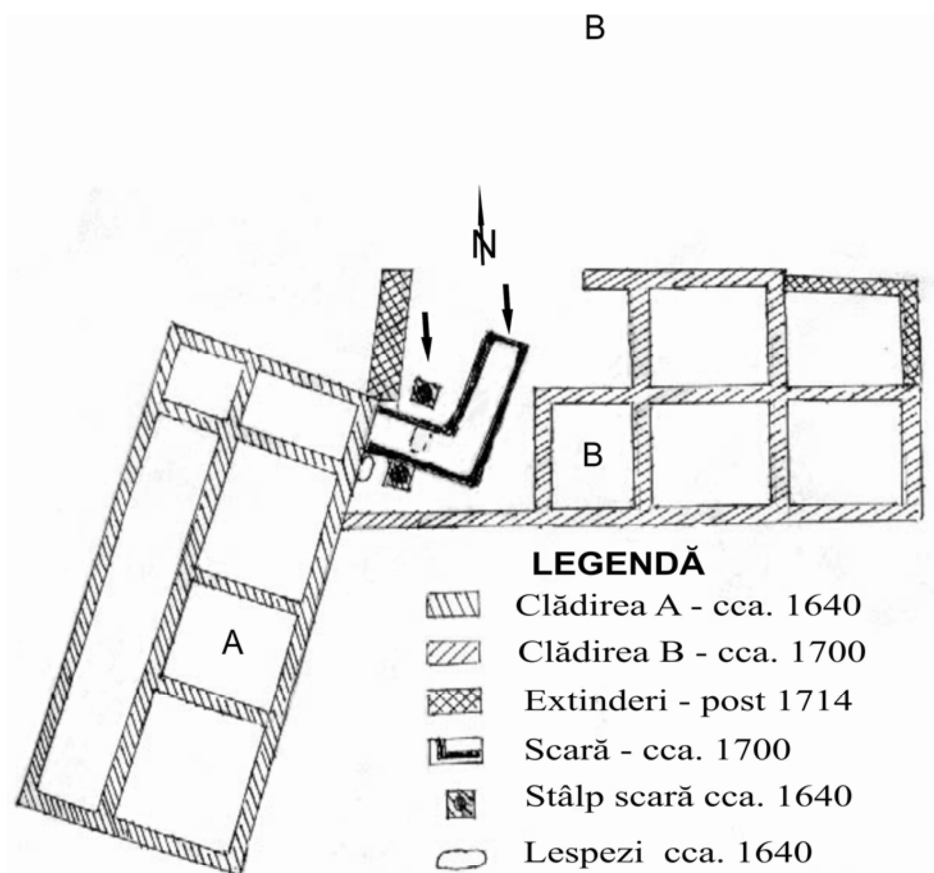
PLANȘA 6
Curtea Domnească - 2009
Intrare Sud. Șanț de apărare. Profil Nord.

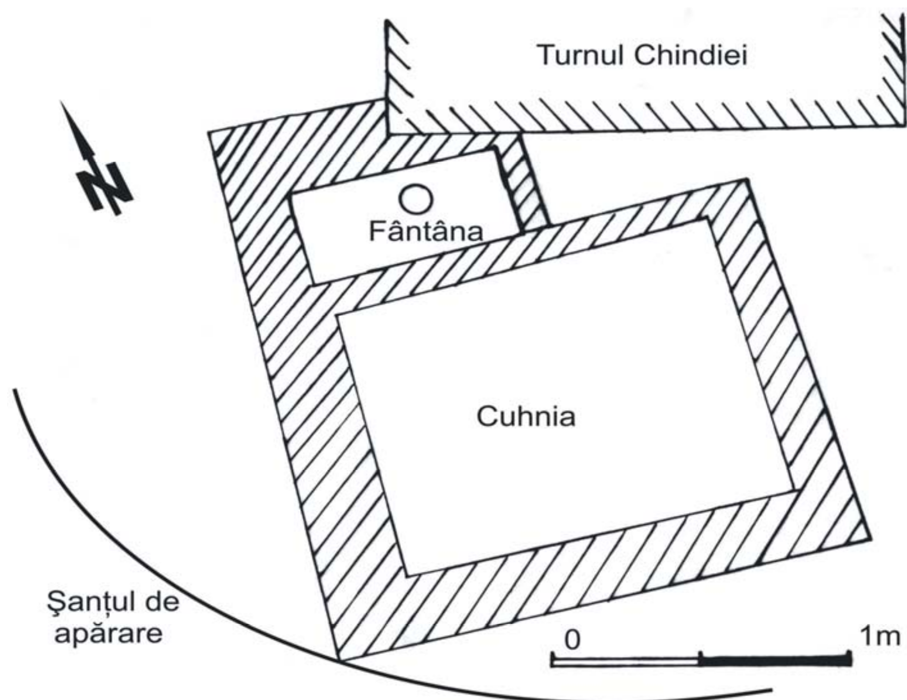
PLANŞA 7
Marele şanţ de apărare. cca. 1400.
Plan.

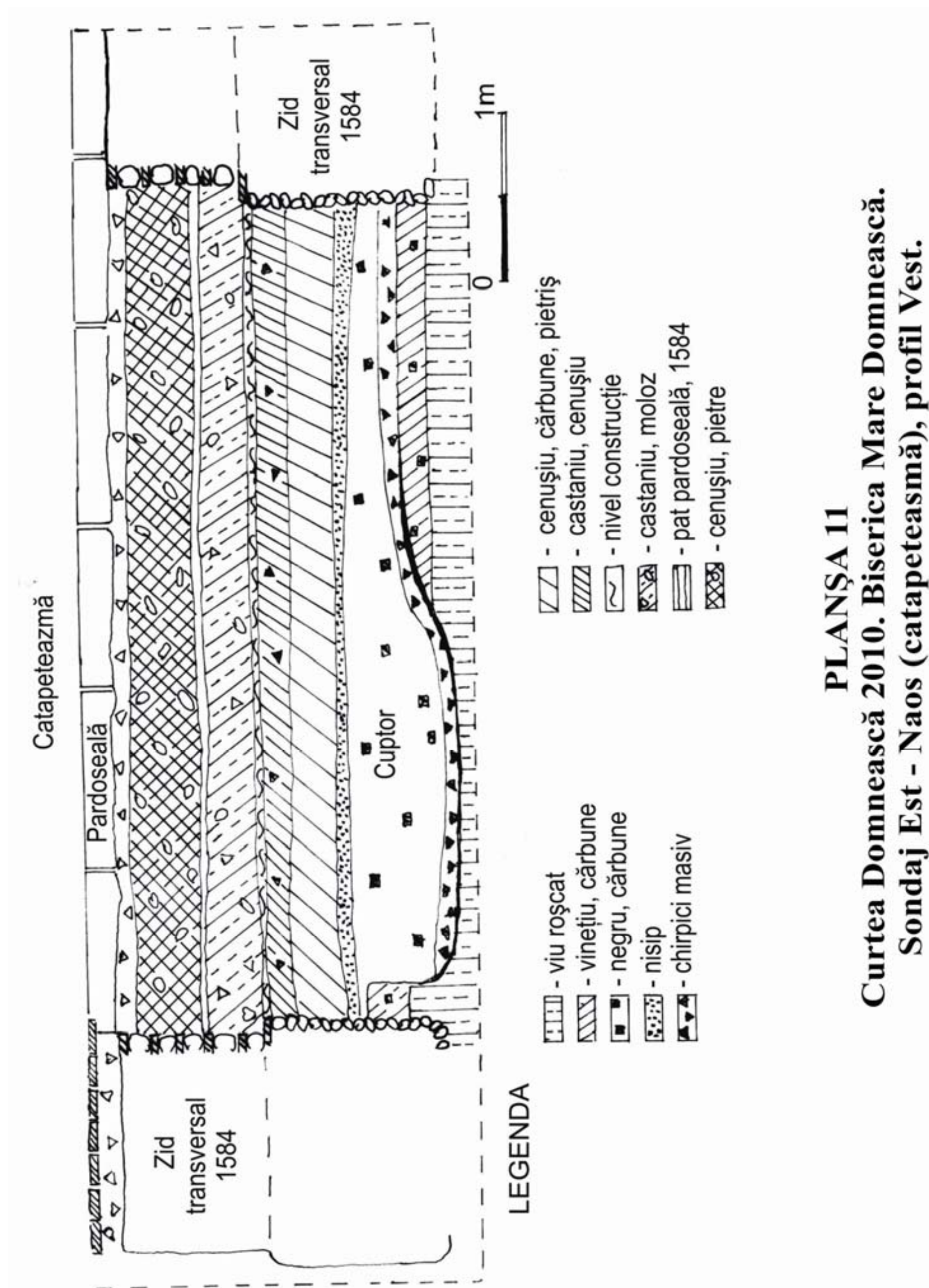
PLANŞA 8
Curtea Domnească 2009. Anexele gospădăreşti.
Plan scări.

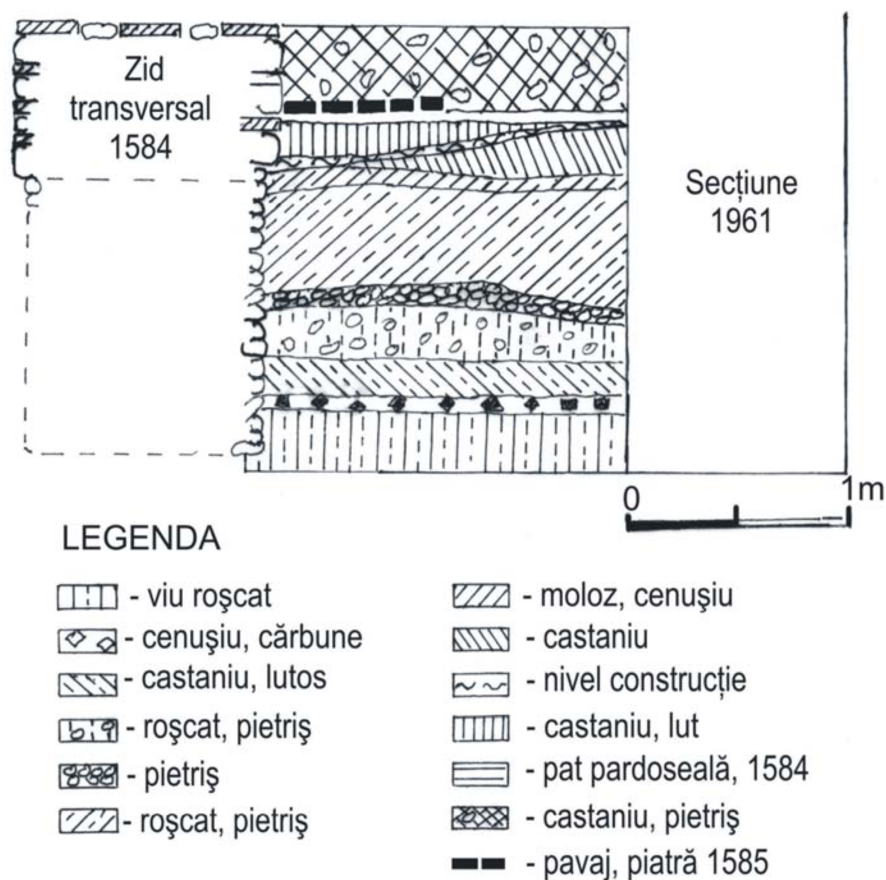
PLANŞA 9
Curtea Domnească 2009. Anexele gospădăreşti.
Plan.

PLANŞA 10
Curtea Domnească 2010. Cuhnia.
Plan.

PLANŞA 11
Curtea Domnească 2010. Biserica Mare Domnească.
Sondaj Est - Naos (catapeteasmă), profil Vest.

PLANŞA 12
Curtea Domnească 2010. Biserica Mare Domnească.
Sondaj zid Vest - Naos, profil Est.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA - ÎN REPREZENTĂRI CARTOGRAFICE TIMPURII (~1458-1596)

MĂRIUCA RADU*

Către jumătatea secolului al XV-lea, învăţatul cardinal Nicolaus Cusanus, trimis al papalităţii în Ţările Dunărene întocmea prima hartă a Europei Centrale şi Răsăritene. Din manuscrisul astăzi pierdut au rezultat mai multe hărţi tipărite, în variante mai simple sau mai complexe.

Prima dintre variante, „Germania tota tabela“, cunoscută sub denumirea de „Harta de la Eichstädt” a fost tipărită în Germania (1491); prezintă aproape în întregime continentul european, pe o diagonală mergând de la Marea Nordului până la Marea Neagră. La Dunărea de jos, în nord şi sud erau plasate Valachia Magna (Moldova) şi Magna Valahia (Ţara Românească); singura localitate inteligibilă era Brăila. Chiar dacă este vagă, rămâne prima reprezentare a celor două ţări române pe un document cartografic tipărit; astfel, cele două Valahii îşi făceau debutul în cartografia europeană. „Clişeul” a fost imediat preluat şi răspândit prin „Cronica de la Nürnberg” (1493) şi de către şcoala italiană timpurie.

Cea mai bună reprezentare aparţine lui Francesco Roselli (1447-c.1513). Harta sa, unicat este păstrată astăzi la Florenţa. Cele două Valahii ocupă acelaşi spaţiu, iar Brăilei i se adaugă Moncastro (Cetatea Albă) şi Chilia, centre cu greutate în activitatea comercială. Harta rămâne importantă datorită contextului în care a fost creată; cunoscutul editor şi gravor italian lucrând o vreme la curtea lui Matei Corvin era mai apropiat de realităţile zonei prezentate. De asemenea, această hartă va fi cel mai frecvent preluată de autorii primei jumătăţi ai secolului al XVI-lea, cum ar fi: Martin Waldseemüller (c. 1470-1518), Andreea Vavassore (c.1495? - după 1572), Marco Beneventanum (prima jumătate a secolului al XVI-lea), Antonio Salamanca (c. 1500-1562), fiind eliminată de pe piaţă, conform obiceiului de apariţia alteia mai bune, în cazul nostru Honterus, copiate şi acestea la rândul lor vreme de un secol.

Anul 1532 marchează un punct de cotitură în cartografia autohtonă prin apariţia la Basel a primei şi celei mai exacte (pentru vremea respectivă) hărţi a Transilvaniei realizată de către umanistul braşovean Johannes Honterus (1498-1549); în colţul sud-estic este marcată Valachiae Pars, cuprinzând aşezări nominalizate (Langenav/Câmpulung şi Tervisz/Târgovişte) sau numai simboluri. În urma unor critici primite de la contemporanii săi, Honterus scoate, probabil că în anii 1545-46, o a doua ediţie, îmbunătăţită în ceea ce priveşte Valahia (îi sunt adăugate Pitest

* Braşov.

cenobium/Piteşti, Argis templum/Curtea de Argeş, Rebnik (Râmnicu Vâlcea), iar Târgovişte şi Câmpulung primesc şi o a doua denumire, Campolongum şi Tergoviscia. Fragmente din această a doua ediţie au fost descoperite în legătura unei cărţi în momentul restaurării. Ediţia rămâne importantă prin faptul că a fost preluată de Mercator şi Ortelius, Ţările Române intrând astfel în circuitul cartografic mondial.

O a doua lucrare elaborată de Johannes Honterus este Rudimenta Cosmographica, tipărită în ediţie definitivă la Braşov, în anul 1542 şi considerată a fi primul atlas de buzunar (nu în sensul clasic al cuvântului) din spaţiul germanic. Una dintre cele 17 hărţi, realizate în întregime de către umanistul braşovean este dedicată spaţiului românesc, reunit sub genericul de Dacia. Moldova şi Valahia cunosc pentru prima dată o plasare exactă, iar cetăţile de scaun Sossauia/Suceava şi Tergouistia/Târgovişte au ca simboluri două cetăţi puternice. Şi această nouă reprezentare rămâne importantă prin preluarea ei de către umanistul german Sebastian Münster (1488-1552), prieten şi corespondent al lui Honterus. El o va folosi în numeroasele ediţii ale Geographiei (1540) şi Cosmographiei (1544) care au circulat în zeci de ediţii şi în mii de exemplare.

Un alt set de hărţi, unicate sau rarisime, au ca punct comun specificarea faptului că Suceava şi Târgovişte apar ca „sedii/scaune ale voievozilor". Astfel, Giacomo Gastaldi (1500-1566), cel mai însemnat cartograf italian, veneţian prin adopţie publică în anul 1559 o hartă a Balcanilor, regiune de care Republica Veneţiană era prioritar interesată, avându-se în vedere că zona se transformase în teatru de luptă între otomanii lui Soliman Magnificul şi habsburgi, iar configuraţia Europei se schimbase prin transformarea unei părţi a Ungariei în paşalâc turcesc. Pe această planşă apare pentru prima dată „Tergoviste del voievoda".

Pe harta lui Mattheus Zündt, preluată şi publicată de olandezul Gerard de Jode (1509-1591) în atlasul *Speculum orbis terrarum* (1578), Târgovişte apare cu aceeaşi explicaţie, de unde se poate deduce faptul că expresia se încetăţenise. Ca şi pe alte creaţii cartografice contemporane se face o amplă trecere în revistă a bătăliilor dintre austrieci şi turci purtate de-a lungul veacurilor.

Războiul desfăşurat între creştini şi otomani între 1592 şi 1605, cunoscut sub numele de „Războiul de 15 ani", care a antrenat şi Ţările Române a atras în mod firesc atenţia cartografilor. Matthias Quad (1557-1613) publică în anul 1596 la Köln o hartă acoperind zona operaţiunilor militare din Balcani; şi de această dată Târgovişte apare ca „sedes Voievodae". Pe lângă stemele inserate, harta conţine în medalion portretele lui Rudolf II, ale lui Mahomed III (scris greşit) şi ale lui Sigismund Bathory, cărora li se adaugă numeroase texte explicative cu privire la mersul operaţiunilor.

Acelaşi registru este abordat şi de Alexander Mair, care în acelaşi an scoate la Augsburg (loc deloc întâmplător având în vedere că acolo îşi avea reşedinţa familia Fugger, cea care finanţa războaiele habsburgilor, primind în schimb însemnate concesiuni miniere, inclusiv în Transilvania) o hartă cu tentă propagandistică, intitulată Transylvaniae, Moldaviae, Valchiae, remarcabilă şi sub aspectul mesajului politic (Dacia Restituta). Pe această creaţie rarisimă, amintind şi de recenta biruinţă repurtată de Mihai Viteazul asupra lui Sinan Paşa, Soczaua/Suceava şi Tergiviscia/Târgovişte sunt consemnate drept „sedes voiuodae".

Începând cu secolul al XVII-lea, Ţările Române întră din punct de vedere cartografic într-un con de umbră datorită mutării centrului de greutate spre noile

continente descoperite. În secolul al XVIII-lea, odată cu apariția unor hărți autohtone şi cu transformarea Principatelor în teatre de război, cartografia europeană îşi va îndrepta din nou atenția spre spațiul românesc.

Fig. 1. Nicolaus Cusanus, Germania Tota Tabella, Eichstädt, 1491.

Fig. 2. Johannes Honterus, Rudimenta Cosmographica, 1542, Harta Daciei.

Fig. 3. Alexander Mair, Transylvaniae, Moldaviae, Valchiae, Augsburg, 1596, detaliu Valachia.

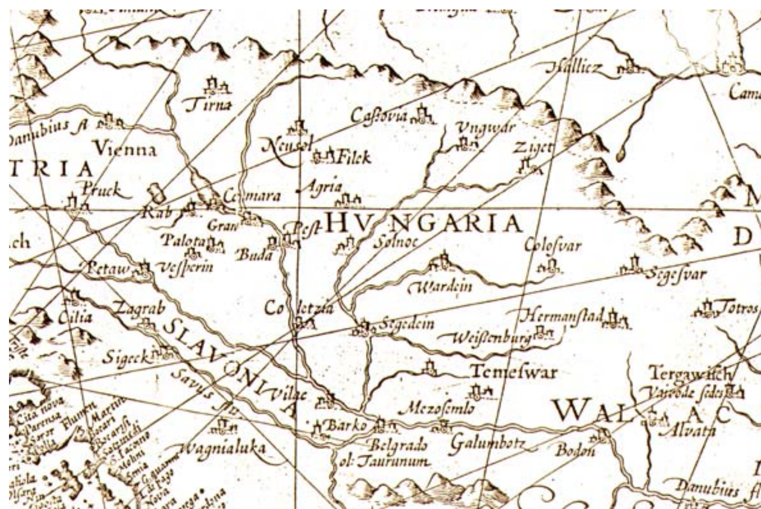

Fig. 4. Willem Barents, Caertboek van de Midlandtsche Zee, Amsterdam, 1595 (detaliu)

WALACHIA AND MOLDOVA - IN EARLY MAP DRAWING REPRESENTATIONS (~1458-1596)

Abstract

Moldavia and Valachia in early cartography (1458-1596)

Early cartographic representations of Moldavia and Valachia can be divided into three main categories:

1. On the maps from Central Europe of Cusanus they appear on the Lower Danube Valachia Magna (Moldova) and Magna Valachia (Valahia);
2. The first correct representation of the two Romanian countries belongs to Johannes Honterus ; this form has been taken and spread by the European cartography in atlases and descriptions of the world (cosmographies);

During the fifteen year war (1529-1605), numerous maps of Valachia and Moldavia appear with Suceava and Targoviste mentioned as headquarters of the local rulers (sedes voievodae).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CÂTEVA PRECIZĂRI REFERITOARE LA *CASA BEILICULUI* DIN BUCUREŞTI (SEC. XVII-XIX)

CLAUDIU NEAGOE[*]

Sub domnia prealuminatului domn Alexandru Ipsilanti (1774-1782), oraşul Bucureşti a cunoscut o oarecare înnoire sub aspect edilitar[1]. Acest fanariot extrem de cultivat, cu o minte luminată, odată ajuns în scaunul de domnie al Ţării Româneşti, a hotărât să schimbe întrucâtva înfăţişarea modestă, rustică, oraşului Bucureşti, care aducea mai degrabă cu un sat de mari dimensiuni[2]. Printre altele, acesta a poruncit să se ridice pe podul Şerban Vodă[3], în anul 1775, o casă a Beilicului (*Beylik*)[4], respectiv o casă unde urmau să fie găzduiţi dregătorii sau funcţionarii otomani veniţi la Bucureşti cu diferite însărcinări sau porunci[5]. Ulterior, datorită importanţei acestui edificiu, Podul Şerban Vodă, unde acesta fusese construit, avea să se numească Podul Beilicului[6]. Denumirea aceasta s-a păstrat mai bine de jumătate de secol, ca dovadă menţiunea serdarului Ştefan Fănuţă, cunoscut şi sub numele de Zilot Românul, în foaia de zestre

[*] Universitatea din Piteşti.
[1] Claudiu Neagoe, *Din vremea lui Alexandru Vodă Ipsilanti (1774-1782)*, în *Modele culturale şi realităţi cotidiene în societatea românească (secolele XV-XIX)*, vol. coord. de Cl. Neagoe, Bucureşti, Editura Ars Docendi, 2009, p. 184.
[2] Lionardo Panzini, *Scrisori din Ţara Românească. Scrisoarea din 26 iulie 1776*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X, partea I, vol. îngrijit de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu–Dersca Bulgaru şi Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2000, p. 214.
[3] Cunoscut şi sub numele de Calea Giurgiului (D. Papazoglu, *Bucureşti – oraşul populat cu suburbii*, în „Dosarele Historia", an. 3, 2004, nr. 27, p. 11). Singurul edificiu mai însemnat aflat aici era biserica Sf. Ioan-Nou, ctitorită de Ioniţă Croitorul, starostele de boiangii, împreună cu boiangii şi cojocarii, în 1756 (http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sfantul-ioan-nou-67946.html) iar pe această arteră importantă a oraşului Bucureşti veneau, în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, domnii numiţi de către sultanii otomani, precum şi trimişii (*capugii*) înaltei Porţii cu ordinul de „confirmare" sau de „mazilire" a acestora (vezi Emanuel Bădescu, *Pe Podul Beilicului*, http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/pe-podul-beilicului-3514842/18 nov. 2008).
[4] Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţării Munteneşti şi a Moldovei*, traducere de G. Sion, ediţie îngrijită de Marian Munteanu, Bucureşti, 2008, p. 314.
[5] Ştefan Ionescu, *Bucureştii în vremea fanarioţilor*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 309.
[6] Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, vol. II, *Vocabularul*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1900, p. 44.

lăsată fiicei sale, Elisaveta, la 16 februarie 1853: „podul lui Şerban Vodă, ce să zice şi al Beilicului”[7].

Această denumirea de *Beilic* este, totuşi, mai veche de anul 1775. Iată de pildă, la 5 septembrie 1767, jupâneasa Eleniţa, sora paharnicului Canela, a vindea un loc de casă lui Mihalache vameşul, „la Beilic, lângă Dâmboviţa”[8]. Acelaşi Mihalache vameşul, cumpăra trei zile mai târziu, la 8 septembrie 1767, de la Ioanichie monah, o a doua casă „la Beilic”[9].

Coborând însă pe firul cronologic al istoriei, trebuie să remarcăm faptul că, încă din anul 1666[10], pe timpul domniei lui Radu Leon (1664-1669), un călător turc, pe nume Evlia Celebi, consemna pentru întâia oară existenţa unei „case de musafiri pentru musulmani” în capitala Ţării Româneşti de la Bucureşti: „Pentru musulmanii veniţi din partea padişahului, a marelui vizir şi din alte părţi, în afara oraşului se află un caravanserai, asemenea unui han, cu cincizeci de odăi, aşezat dincolo de râul Dâmboviţa, la capătul unui pod de lemn[11]. Acesta este un serai în interiorul căruia se află un mecet[12], un cimitir separat şi o grădină frumoasă. Are îngrijitori aparte, iar bucătarii sunt ghiauri. Tainurile trimise din partea beiului le prepară bucătarii. În partea cealaltă a apei, lângă acest palat, se află o baie frumoasă pentru femei”[13]. Pornind de la aceste informaţii, o identificare şi o localizare exactă a edificiului descris de Evlia Celebi destul de succint[14] pare extrem de dificilă. Acelaşi lucru se poate spune şi de *carvasara*-ua ridicată în Bucureşti, în 1733, din porunca lui Grigore al II-lea Ghica[15].

La sfârşitul veacului al XVIII-lea şi în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, domnii fanarioţi veniţi de la Constantinopol, intrau în Bucureşti „cu alaiul

---

[7] Zilot Românul (Ştefan Fănuţă), *Opere complete*, ediţie îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, Bucureşti, Editura Minerva, 1966, p. XC, nota 388.

[8] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare abreviat DANIC), fond *Mitropolia Ţării Româneşti*, CCVX/18.

[9] *Ibidem*, CCVX/19.

[10] Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti (1459-1862)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1963, p. 97.

[11] Probabil *Podul Turcului* menţionat la 8 iunie 1668; vezi George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594-1821)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1961, doc. 59, p. 138.

[12] Lăcaş de rugăciune la turci sau o „biserică turcească, mai mică decât giamia”; Lazăr Şăineanu, *op. cit.*, p. 255.

[13] Evlia Celebi, *Seyahatname (Cartea de călătorii)*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, partea a II-a, îngrijită de Mustafa Ali Mehmet, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976, p. 716.

[14] Potrivit cercetărilor de până acum, faţă de care manifestăm însă unele rezerve, acest prim *beilic* sau hanul unde erau găzduiţi trimişii oficiali turci s-ar fi aflat pe Podul Şerban Vodă, zis mai târziu Podul Beilicului, lângă mănăstirea Sf. Ecaterina; Nicolae Vătămanu, *Băile din Bucureşti în veacurile al XVI-lea – al XVIII-lea*, în „Igiena”, nr. 4, 1960, p. 361; M. M. Alexandrescu-Dersca, *Despre regimul supuşilor otomani în Ţara Românească în veacul al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, an. XIV, 1961, nr. 1, p. 101; George Potra, *Din Bucureştii de ieri*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1990, p. 269.

[15] [Mihail banul Cantacuzino], *Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti de la cea mai veche a sa întemeere până la anul 1774*, ediţia Fraţii Tunusli, traducere de G. Sion, Bucureşti, Tipografia Naţională Ştefan razidescu, 1863, p. 156.

obicnuit pă podul lui Şerban Vodă”[16]. Pe de altă parte, dregătorii şi trimişii Înaltei Porţi ajunşi la Bucureşti cu porunci oficiale sau în trecere prin Ţara Românească se bucurau din partea domnilor fanarioţi de găzduire (*konak*), hrană (*zakhire hakki*) şi transport (*olak*), iar cei de rang înalt primeau şi daruri (*peşkeş*)[17]. Nu de puţine ori însă, cei trimişi să încaseze tributul sau haraciul (*kharac*) îşi prelungeau şederea în Bucureşti până la patru luni pe an, bineînţeles pe cheltuiala Visteriei[18].

Foarte probabil, aici, în Casa Beilicului, a fost găzduit, în toamna anului 1777, şi acel capugiu (*capugi-başî*) al Porţii, venit la Bucureşti cu o gardă de 50 de bostangii împărăteşti, pentru a-l înştiinţa pe vodă Ipsilanti despre semnarea actului preliminar al păcii cu Rusia[19]. Douăzeci şi doi de ani mai târziu, în 1799, capugiul otoman, respectiv „Stavri caftangiu de Ţarigrad”[20], trimis de la Poartă cu poruncă să-l mazilească şi să-l execute pe Constantin vodă Hangerli (1797-1799), atunci când a ajuns la Bucureşti „au mersu la hanu Beilicului, după obicei”[21].

De cele mai multe ori, dregătorii otomani veneau de la Poartă însoţiţi de un număr mare de beşlii turci, ceeea ce îl făcea pe domn să dispună evacuarea caselor de pe partea stângă a Podului Mogoşoaiei, aşa cum s-a întâmplat de pildă în vremea lui Mihai Suţu (1791-1793)[22]. Întreţinerea acestora era, fără îndoială, costisitoare şi adeseori pusă pe seama orăşenilor. Pentru a uşura întrucâtva această povară, Constantin Hangerli a impus negustorilor bucureşteni, la 5 februarie 1798, o „cislă”, aceştia urmând să asigure aşternuturi şi mobile pentru odăile în care domnul avea să-i găzduiască pe trimişii Înaltei Porţi[23].

În timpul ocupaţiei militare otomane asupra Bucureştilor, la 1821, meşteşugarul Ioan Dobrescu avea să consemneze, printre altele, despre omorârea unui nefer arnăut de către turci la Beilic (23 mai 1821)[24]. Potrivit unei însemnări, la 23 aprilie 1823, de ziua Sf. Gheorghe, pe Podul Beilicului ar fi ars, în urma unui incendiu, 419 case[25]. Doi ani mai târziu, la 13 august 1825, după ce un incendiu a distrus Curtea domnească, din porunca lui Grigore al IV-lea Ghica „s-au mutat divanul în casele de la beilic”[26].

---

[16] Ilie Corfus, *Însemnările Androneştilor*, Bucureşti, 1947, p. 32.
[17] M. M. Alexandrescu-Dersca, *op. cit.*, în loc. cit., p. 100.
[18] *Ibidem*, p. 101.
[19] Lionardo Panzini, *Scrisori din Ţara Românească. Scrisoarea din 23 octombrie 1777*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X, partea I, p. 224.
[20] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 33.
[21] Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf, 1764-1815*, ediţie de Dumitru Bălaşa şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1987, p. 75.
[22] M. M. Alexandrescu-Dersca, *op. cit.*, p. 102. La 3 ianuarie 1793, Panaghiotis Kodrikas, secretarul lui Mihai vodă Suţu, consemna succint despre sosirea în Bucureşti a unui „capu-oglani” cu vestea trecerii domnului muntean din Ţara Românească în Moldova şi a domnului moldovean, Alexandru Moruzi, în Ţara Românească; Panaghiotis Kodrikas, *Efemeride*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X, partea a II-a, p. 1054.
[23] V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. VII, Bucureşti, 1894, p. 212.
[24] Ilie Corfus, *Cronica meşteşugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii şi articole de istorie”, VIII, 1966, p. 321.
[25] Idem, *Însemnări de demult*, Iaşi, Editurea Junimea, 1975, p. 235, nr. 14.
[26] Idem, *Cronica meşteşugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în loc. cit., p. 371.

În timpul administrației ruse în Țara Românească, mai precis la 28 martie 1832, apare menționată „mahalaua Podul Beilicului”[27]. Pe vremea lui Alexandru Dimitrie Ghica, la 24 octombrie 1840, Elena, soția lui Nicolae Tepeghiozu vindea Ecaterinei, soția serdarului Jianu o casă de piatră „la Beilic”[28].

Potrivit lui Lazăr Şăineanu, prin beilic (*beilicciŭ*) se mai înțelegea şi o dijmă pe oi, pe care negustorii turci le luau pentru aprovizionarea Constantinopolului[29]. Potrivit mărturiei colonelului rus Ivan Petrovici Liprandi, pe vremea domnilor fanarioți beilicul „a constituit unul din cele mai bogate izvoare de profit personal a domnului, al vistierului, al unor boieri din divan şi al altora”[30]. Aşa se explică de ce la 1821, printr-un memoriu, boierii munteni au cerut Porții o reglementare sub acest aspect (Pontul 20): „Beilicci-başa să nu mai aibă voie să aducă cu dânsul mai mulți oameni decât şaptesprezece pazarghideni, pe carii să-i orânduiască la 17 județe, şi cu oameni de ai isprăvnicatului să strângă oile ce sunt orânduite numai cu fiat [tarif], dându-le isprăvnicatul ciobanii trebuincioşi, care ciobani să ducă oile numai până la Dunăre şi să se întoarcă înapoi, însă ciobanii să nu aibă arme”[31].

SOME CONSIDERTIONS REGARDING THE *BEYLIK* FROM BUCHAREST (THE 17-TH – THE 19-TH CENTURIES)

Abstract

A too little known edifice (because of the scarce information) is that of the “house for guests” (*Beylik*) used for the Ottoman office workers who came to Bucharest to communicate orders from Istanbul or for solving some problems regarding the Ottomans spread around the country.

This “house for guests” is attested at the first half of the 17-th century. It was situated on the main access ways of Bucharest: Podul Şerban Vodă. Both the Phanariot and the local princes payed attention to this edifice, in order to offer the best condition of staying for the Ottoman high officials coming to Walachia.

[27] DANIC, fond *Mitropolia Țării Româneşti*, ms. 163, f. 12v.
[28] *Ibidem*, ms. 146, f. 3.
[29] Lazăr Şăineanu, *op. cit.*, p. 44.
[30] Ivan Petrovici Liprandi, *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. V, *Izvoare narative*, redactor responsabil Andrei Oțetea, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1962, p. 353.
[31] Ioan Dârzeanu, biv vel serdar, *Revoluțiunea de la 1821*, în *DIR. Răscoala din 1821. Izvoare narative*, vol. V, p. 126.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ARHEOLOGIE

Ἧλις
DESPRE O MAI VECHE DISPUTĂ ISTORIOGRAFICĂ ŞI IMPLICAȚIILE SALE ARGEŞENE

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Evenimentul politic major ce marchează debutul sec. al III-lea a.Chr. în nordul Peninsulei Balcanice în general şi la Dunărea de Jos în special a fost confruntarea dintre basileul local Dromichaites şi proaspătul rege al Thraciei – Lysimach (Fig. 1). Izvorul istoric de bază rămâne Diodor (XXI, 12), însă conflictul mai este amintit şi în alte surse (Strabo, Trogus, Polybius, Polyainos, Pausanias, Memnon). La Diodor, întreaga narațiune a evenimentului este îndreptată spre punctul culminant, scena ospățului de la Helis, care este însă un loc comun în literatura antică, cu valențe vădit moralizatoare[1].

Fig. 1. Lysimach, regele Thraciei (bust, copie de epocă romană).

Ca mobil al conflictului putem bănui disputa asupra unor teritorii de la Dunărea de Jos (Dromichaites, „rege get cu posesiuni pe ambele maluri ale Dunării”[2], revendicând, poate, unele capete de pod de pe malul drept al fluviului[3]) sau / şi eventualul sprijin pe care dinastul get îl acordă programului politic anti-macedonean al cetăților pontice[4], revolta acestora fiind de puțină vreme înăbuşită de Lisimach (313 a.Chr.).

Într-o primă campanie petrecută pe la 300 a.Chr., Agathokles, fiul lui Lysimach, este înfrânt, însă cruțat de Dromichaites, iar într-o a doua campanie (292 a.Chr.), însuşi vârstnicul rege al Thraciei s-a aflat în fruntea trupelor. Asupra localizării teatrului de operațiuni (la sudul sau la nordul Dunării) părerile sunt împărțite în istoriografia modernă, nu de puține ori simțindu-se amprenta concepțiilor şcolilor istorico-

* Muzeul Județean Argeş, Piteşti.

[1] A. Vulpe, *Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane*, în „Revista Istorică”, 32, 1979, 12, p. 2275, nota 35.

[2] Idem, *Istoria şi civilizația spațiului carpato-dunărean între mijlocul secolului al VII-lea şi începutul secolului al III-lea a.Chr.*, în *Istoria românilor*, I, *Moştenirea timpurilor îndepărtate* (coord. M. Petrescu-Dâmbovița, A. Vulpe), Bucureşti, 2001, p. 462.

[3] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 62.

[4] A. Vulpe, *Istoria şi civilizația*..., p. 461.

arheologice naţionale; cert este că în timp ce toate celelalte izvoare tac în această privinţă, numai Strabo (VII, 3, 4) sugerează că Lysimach ar fi trecut fluviul. Surprinsă şi capturată, oastea lui Lysimach este dusă de geţii lui Dromichaites în reşedinţa de la Helis, unde va fi semnat un tratat între cele două părţi, întărit şi printr-o căsătorie politică[5].

Localizarea cetăţii Helis (῾Ηλις - probabil un nume corupt sau grecizat[6]) a fost şi este în continuare o problemă intens disputată în literatură, miza principală fiind, în ultimă instanţă, situarea teritorială a formaţiunii politice condusă de Dromichaites.

Fig. 2. Sveštari (Bulgaria), tumulul Ghinina, mormânt atribuit de unii arheologi bulgari basileului Dromichaites.

În literatura istorică şi arheologică românească, propunerile de localizare geografică merg de la situări generale („undeva în partea stângă a fluviului"[7], „undeva în Câmpia Munteniei"[8], „undeva pe cursul Argeşului"[9]) până la cele punctuale, exprimate mai mult sau mai puţin voalat – de exemplu la Crăsani[10], la

---

[5] A. Avram, *Legământul de la Helis (Diodor 21, 12, 2-6)*, în „Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos", 3-4, 1987, p. 185-188..
[6] A. Vulpe, *Istoria şi civilizaţia…*, p. 463.
[7] Idem, *Puncte de vedere…*, p. 2275.
[8] D. Berciu în D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, *Geţi şi greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, Bibliotheca Historica Romaniae 2, Bucureşti, 1965, p. 134.
[9] C. Daicoviciu, *Ţara lui Dromichaites*, în *Emlékkönyv Kelemen Lajos*, Cluj-Napoca, 1957, p. 182.
[10] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 63, 216.

Poiana pe Siret[11] sau la Zimnicea[12]. Pentru arheologia bulgară nu mai încape nici o îndoială că Helisul este le Sveštari, în nord-estul Bulgariei (rezervaţia arheologică Sboryanovo, obština Isperih, oblastul Razgrad), unii arheologi fiind siguri că în impresionanta necropolă tumulară a respectivei rezervaţii arheologice au descoperit chiar şi mormântul lui Dromichaites[13] (Fig. 2). Cât priveşte opinia reprezentanţilor arheologiei ex-sovietice, conflictul dintre geţi şi Lysimach s-ar fi desfăşurat în „pustiul getic" (Bugeac), iar Helis trebuie localizat în zona de silvostepă a Moldovei[14].

Cum am arătat, printre locaţiile presupuse ale centrului stăpânirii lui Dromichaites s-a numărat şi zona Argeşului. Cum s-a ajuns la aceasta? Opinia a fost emisă de Constantin Daicoviciu, pentru care episodul confruntării de la începutul sec. III a.Chr. dintre basileul get Dromichaites şi Lysimach trebuie localizat undeva pe cursul Argeşului, iar cetatea Helis, reşedinţa centrului de putere condus de Dromichaites, trebuie căutată tot aici[15]. Această idee se sprijină pe reinterpretarea unui pasaj din opera lui Polybios (fragm. 102, ed. Büttner-Wobst), referitor la acest conflict, unde Dromichaites este prezentat drept… „rege al odrysilor" (βασιλευς των 'Οδρυσων). Or, „rege" al odrysilor sud-balcanici nu putea fi altcineva, în această perioadă, decât tocmai Lysimachos (acesta devenise de la 306 a.Chr. rege al Thraciei), iar titlul respectiv atribuit lui Dromichaites s-ar fi datorat unei transcrieri / copieri ulterioare eronate a demnităţii reale a acestuia, şi anume „rege al ordessilor (ordessensilor)" (*'Ορδησσενσιοι), adică al geţilor de pe Ordessos, vechiul nume al râului Argeş menţionat de Herodot (*Historiae*, IV, 48)[16].

Îmbrăţişată de unii cercetători, fie în virtutea unei tradiţii de şcoală istoriografică[17], fie dintr-un soi de patriotism local[18], această teorie nu a reprezentat decât o „ipoteză discutabilă" pentru alţii, şi ne referim aici în special la Radu Vulpe, savant ce a avut în permanenţă în centrul atenţiei valea Argeşului prin cercetarea arheologică fructuoasă a importantei dave getice de la Popeşti (jud. Giurgiu). Radu Vulpe rămâne fidel concepţiei magistrului său, Vasile Pârvan, conform căreia numele râului Argeş trebuie să fi fost foarte apropiat de cel actual, şi anume **Argesis*, iar forma *Ordessos* transmisă de Herodot nu ar fi decât o alterare eleno-scitică a hidronimului getic[19]. Astfel, prezentarea lui Dromichaites de către Polybios drept „rege al ordessensilor" şi confuzia copistului ignorant „ordessensi (ordessi) - odrysi" (elementele pe care se întemeia ipoteza Daicoviciu) nu ar mai fi justificate[20].

---

[11] C. Preda, s. v. *Helis*, în *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României* (coor. C. Preda), II (D-L), Bucureşti, 1996, p. 225-226.
[12] M. Chiţescu, *O monedă a oraşului Alopeconnesos (Chersonesul Tracic) descoperită la Zimnicea*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche", 23, 1972, 2, p. 299-306
[13] T. Stoyanov, *Who was buried in the caryatid's tomb at Sveshtari?*, în „Thracia", 12, 1988, p. 103-107.
[14] A. I. Meljukova, *Skifija i frakijskij mir*, Moscova, 1979, p. 268; I. T. Niculiţă, *Severnîie frakijţi v VI-I vv. do n.e.*, Chişinău, 1987, p. 84.
[15] C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 179-182.
[16] C. C. Petolescu, *Originea numelui râului Argeş*, în „Argesis", 10, 2001, p. 21-23.
[17] H. Daicoviciu, *Dacii*, ediţia I, Bucureşti, 1965, p. 68.
[18] P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Istoria municipiului Piteşti*, Bucureşti, 1988, p. 42-43.
[19] V. Pârvan, *Nume de râuri daco-scitice*, în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", 3, 1923, 1, p. 12-16.
[20] R. Vulpe, *Le Gète Burébista, chef de tous les Géto-Daces*, în *Studia Thracologica*, Bucureşti, 1976, p. 57 şi nota 31.

Ἧλις
ABOUT AN OLD HISTORIOGRAPHIC DISPUTE AND ITS IMPLICATIONS IN THE ARGEŞ COUNTY

Abstract

The present paper discusses the various viewpoints about the exact place where the walled city Helis was situated. The early historical sources present this walled city as the residence of the basileu Dromichaites, the hero of the battle versus Lysimach, the king of Thracia in the first years of the 3-rd century BC. The location of this walled city by the today historians and archaeologists is tributary to the conceptions of the national history-archaeological schools. The main stake is the territorial location of the political group led by Dromichaites. Among the supposed location was also the Argeş area. This idea is baseed upon a passage from the work of Polybios where Dromichaites is presented as „the king of the odryses/ordesses”.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA VECHEA BISERICĂ DIN SATUL ZIDURILE, COMUNA MOZĂCENI, JUDEŢUL ARGEŞ

SPIRIDON CRISTOCEA*
ROMEO MASCHIO

La circa 1 km nord de vatra actuală a satului Zidurile, pe terasa (Fig. 1) care se ridică la răsărit de Valea Dâmbovnicului[1] se mai păstrează încă ruinele unei construcţii de la care şi-a luat numele şi localitatea[2] pe teritoriul căreia se află. Din vechea construcţie se mai păstrează în picioare două fragmente de ziduri: unul în partea de sud-vest şi celălalt în nord-vest ce făceau parte din pereţii de sud, nord şi vest ai unei clădiri de mult dispărute. De asemenea, pe latura de sud şi nord, la est de fragmentele de ziduri aflate în picioare, se află prăbuşite două fragmente de zidărie ce provin tot din vechea construcţie (Fig. 1).

Fig. 1. Fragmente din zidăria bisericii (elevaţie).

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Locuitorii din satele pe unde trece această apă a numesc „Drâmbovnic".
[2] Cu excepţia localităţii Cetăţeni, de pe Valea Dâmboviţei, care şi-a luat numele de la cetatea care a existat cândva aici, Zidurile este singurul sat din judeţul Argeş a cărui denumire provine de la aceste vestigii aflate pe raza sa.

Fragmentele de ziduri aflate în picioare, cu înălţimea de circa 1,10-1,20 m şi lăţimea de 1,20 m, sunt făcute din cărămidă (28 cm x 13,5 cm x 4-4,5 cm; 28 cm x 13-13,5 cm x 4 cm) bine lucrată, de culoare roşiatică, mortarul folosit fiind destul de dur. În afară de cele două cărămizi pe care le-am desprins din zidurile aflate în picioare, am recuperat din secţiuni patru fragmente de cărămidă care se deosebesc de celelalte atât prin dimensiuni (12,5 cm x 9 cm x 3,5-4 cm; 10,5 cm x 9 cm x 3,5 -3,7 cm; 10 cm x 9 cm x 3,5 cm; 10,5 cm x 9,5 cm x 4 cm) cât şi prin formă, pentru că unul din capete este semicircular. Spre deosebire de cărămizile dreptunghiulare, cele cu capăt semicircular au fost folosite, credem, la realizarea unor elemente decorative ale faţadei, probabil un brâu. Aceeaşi destinaţie a avut-o, probabil, fragmentul de cărămidă care pe una din feţe prezintă o adâncitură pe toată suprafaţa.

Menţionăm că în cercetarea din 1988 am recuperat şi un fragment dintr-o cărămidă dreptunghiulară care are pe o faţă o inscripţie în limba română cu alfabet chirilic, dispusă pe trei rânduri, care ne va ajuta la datarea construcţiei. Din păcate, doar inscripţia de pe rândul trei poate fi descifrată, fiind vorba de numele unei femei, „Виша” (Vişa). Facem menţiunea că inscripţiile au fost realizate pe lutul moale, înainte de arderea cărămizii, deci înainte de construirea bisericii.

Trecerea timpului, cutremurele, intemperiile naturale, dar şi răutatea oamenilor, au contribuit la ruinarea clădirii, după ce la un moment dat n-a mai fost folosită. Astfel, arheologul Ion Nania consemnează că în „vara anului 1940, încă mai impresionau zidurile pline de măreţie”, iar „cutremurul devastator din noaptea 9/10 noiembrie 1940 le înjumătăţeşte măreţia”[3].

În afară de faptul că sătenii, neştiind, probabil, despre ce construcţie este vorba, au desprins din ziduri cărămidă pentru a-şi realiza propriile lor construcţii, locul pe care se află ele a trezit interesul aşa-zişilor căutători de comori. Astfel, acelaşi Ion Nania menţionează că „în septembrie 1957, spre sud de zidurile prăbuşite, a avut loc o profanare a căutătorilor de comori, două cranii umane, vertebre şi coaste constituiau dovada clară a nelegiuirii”[4].

Plantarea terasei cu viţă de vie a distrus, de asemenea, depunerile arheologice până la o anumită cotă. Ion Nania, care între 1967 şi 1970 a fost profesor de istorie la Mozacu, com. Negraşi, a cercetat cu regularitate zona, consemnând: „Doar 6-9 mp din interiorul zidurilor bisericii rămăseseră neplantaţi cu viţă; era o zonă răvăşită de căutătorii de comori. Tot teritoriul cetăţii[5] a fost săpat la adâncimea de 0,60 m, iar pantele abrupte, săpate şi mai adânc, au fost amenajate în trepte. Nu am găsit nici un ciob în aceşti ani”[6].

Plantarea viţei de vie, ca şi acţiunile căutătorilor de comori, au contribuit la îndepărtarea şi distrugerea depunerilor arheologice, astfel că cercetările au fost private de constatări care în condiţii normale de desfăşurare ar fi contribuit la elucidarea unora din problemele pe care le ridică aceste vestigii.

[3] Ion Nania, *Mozăceni. O veche aşezare din fosta ţară Vlaşca,* Editura Paralela 45, Piteşti, 2004, p. 156.
[4] *Ibidem.*
[5] Ion Nania consideră că în această zonă s-ar fi aflat „Cetatea lui Bucur”, afirmaţie la care noi nu ne raliem. Vezi: Ion Nania, *op. cit.,* p. 156.
[6] *Ibidem,* p. 157.

Investigațiile arheologice desfăşurate în două etape, în 1988 şi în 2001, au avut ca obiectiv, printre altele, stabilirea destinației construcției care a existat aici, ca şi a perioadei când a ființat. În acest scop a fost trasată o secțiune principală, S1, pe axul longitudinal al clădirii, urmată de altele complementare (Fig. 2). Constatările şi descoperirea unor morminte în timpul cercetărilor arheologice ne-au permis să apreciem că această construcție a fost o biserică care a existat o anumită perioadă de timp.

Fig. 2. Secțiunea 1.

Înainte de a prezenta planul şi alte constatări pe marginea acestei construcţii, facem precizarea că ea prezintă o particularitate pe care nu am întâlnit-o la nici una din cele 22 de biserici pe care le-am cercetat arheologic în decursul anilor[7]. Dacă la aceste biserici cercetate fundaţiile erau, de regulă, din bolovani sau din bolovani cu fragmente de cărămidă, iar în cazul celor din lemn, din cărămidă, fundaţii care aveau, în funcţie de natura solului şi de locul pe care erau construite, o anumită adâncime, acest locaş face excepţie. În şanţul pe care l-au săpat pe tot traseul bisericii, adâncimea fiind de circa 0,80 m, constructorii, în loc să realizeze o fundaţie din bolovani, au aşezat o umplutură din fragmente foarte mici de cărămidă şi mortar, dar care nu s-a cimentat, peste care au ridicat elevaţia (Fig. 3).

Într-adevăr, în această zonă nu se găsesc bolovani, dar puteau fi aduşi din altă parte. De asemenea, se putea face o fundaţie din cărămidă, care, aşa cum am precizat mai înainte, este de foarte bună calitate, iar mortarul are o duritate asemănătoare, aproape, cu cimentul. Credem că apelând la această soluţie, constructorii au socotit că locaşul poate rezista mai bine la cutremure.

Secţiunile practicate ne-au permis reconstituirea planului[8] bisericii care era în formă de navă, cu trei compartimente (altar, naos şi pronaos), absida altarului fiind semicirculară, atât în interior cât şi în exterior. Dacă între naos şi pronaos exista o fundaţie pentru delimitarea acestor compartimente, între altar şi naos nu a existat aşa ceva (Fig. 4).

O dată cu reconstituirea planului s-au stabilit şi dimensiunile locaşului. Nu ştim ce l-a determinat pe Ion Nania să vorbească de „ruinele uriaşei biserici”[9], căci ea se încadrează în rândul celor de mărime medie. Astfel, biserica avea, în exterior, 14 m lungime şi 7,80 m lăţime, pronaosul fiind de 4,75 x 4,70, iar naosul de 5 x 4,70, în interior (Fig 5).

Fig. 3. Secţiunea 2.
Fragment de fundaţie şi elevaţie.

[7] Singur sau în colaborare cu alţi arheologici am efectuat cercetări la următoarele biserici din judeţul Argeş: Glavacioc (mănăstire), Trivalea (schit), Tutana (mănăstire), Râncăciov (mănăstire), Vieroş (mănăstire), Bascovele (schit), Retevoieşti, Meculeşti (Piteşti), Vlădeşti, Cepari, Domneşti, Bucşeneşti (Corbeni), Drujeşti (Curtea de Argeş), Botuşari (Curtea de Argeş), Turculeşti (Călineşti), Fundeni (Câmpulung), Gorganu (Călineşti), Cetăţeni, Băjeşti, Robaia (schit), Schiau (Bascov). De asemenea am efectuat cercetări la biserica mănăstirii Plăviceni din jud. Teleorman.

[88] Biserica de la Zidurile este asemănătoare ca plan cu cea de la Cernica (Iezărul), unde au fost descoperite mai multe morminte cu antebraţele pe claviculă. Vezi: Gheorghe Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind satul medieval muntean,* în „S. C. I. V.”, IV, 1963, nr. 2, p. 361-394.

[9] Ion Nania, *op. cit,* p. 321.

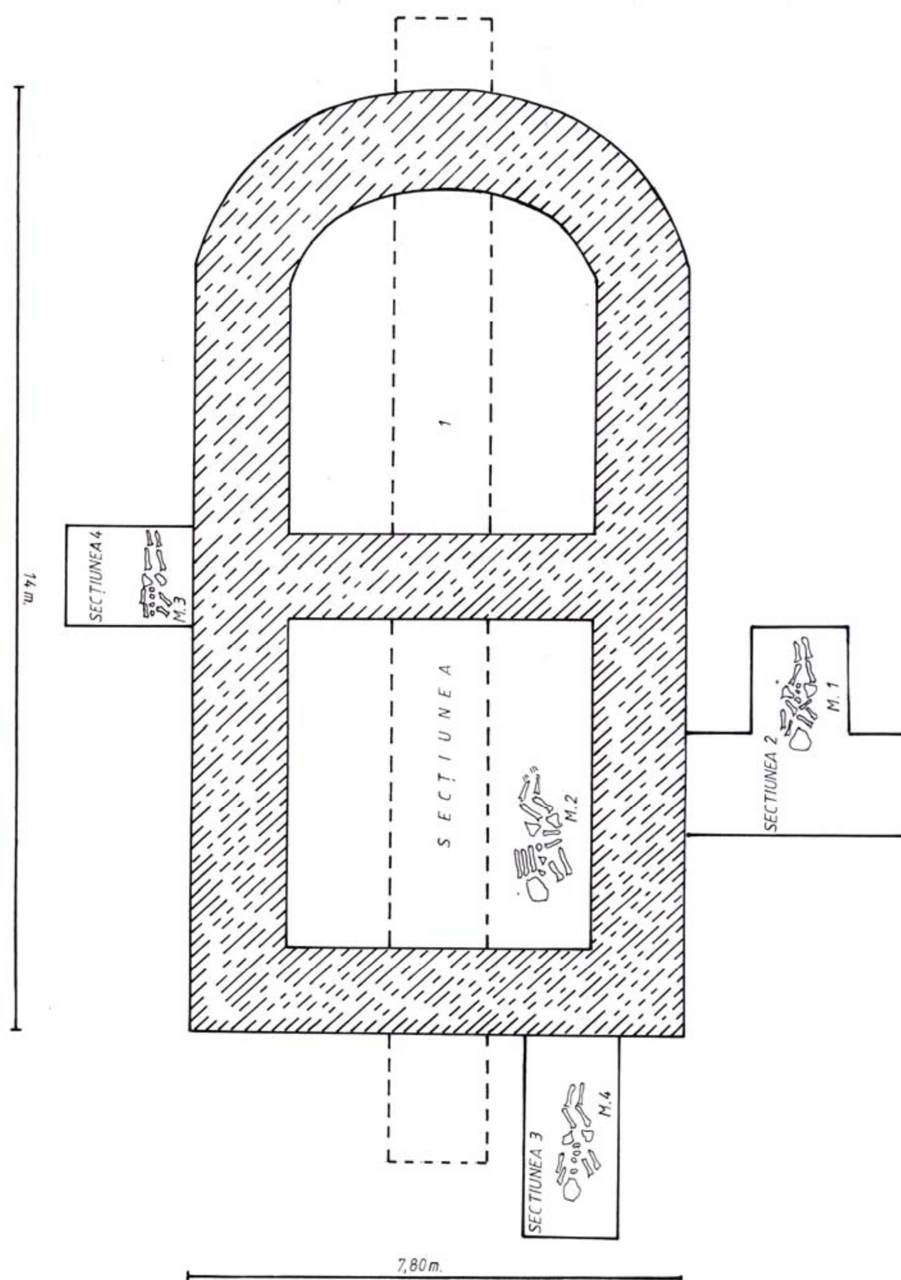

Fig. 3. Planul bisericii Zidurile, comuna Mozăceni, județul Argeș, secolul al XVI-lea. Cercetări arheologice 1988, 2001. Scara 1:50.

Fig. 5. Fragment din fundaţia de nord-est a bisericii.

În jurul bisericii a existat şi un cimitir, căci în secţiunile practicate am descoperit câteva morminte. Din păcate, la nici unul din morţi nu am găsit inventar funerar, nici măcar moneda care ar fi trebuit să fie legată de unul din degetele mortului, şi nici urme de cosciug. Dacă mormântul nr. 2 aparţinea unui copil, celelalte trei erau ale unor adulţi. Scheletul copilului era întins orizontal, cu faţa spre răsărit, cu braţele pe lângă corp şi antebraţele aşezate pe abdomen. Cele ale adulţilor (M1 şi M3) prezintă o particularitate faţă de al copilului, în sensul că antebraţul stâng era îndoit din cot, suprapus peste humerus, palma fiind aşezată pe claviculă (Fig. 6).

Mormântul nr. 4 se deosebeşte însă şi mai mult de celelalte, prin poziţia pe care o avea scheletul (Fig. 7). Înmormântat la o adâncime de –1,40 m faţă de nivelul actual de călcare, mortul avea capul căzut spre stânga, picioarele fiind îndoite într-un unghi de circa 45 de grade şi aplecate spre stânga, încât şi oasele bazinului au fost deplasate în această direcţie. Membrul superior drept avea braţul pe lângă corp, iar antebraţul îndoit din cot, în unghi drept, era aşezat pe bazin. Membrul superior stâng avea braţul pe lângă corp, iar antebraţul era îndoit spre umăr, suprapus peste humerus, palma fiind aşezată pe claviculă. Asemenea morminte au fost descoperite în timpul cercetărilor arheologice efectuate la Cernica[10], Străuleşti[11] sau în zona Muscelului, la bisericile Fundeni, Schei, Sf. Gheorghe (Câmpulung) şi Lereşti[12]. Astfel, în unele mormintele cercetate aici cei înhumaţi aveau antebraţele, sau numai unul din ele, îndoite din cot şi aşezate pe claviculă. Gheorghe Cantacuzino consideră că în cimitirul de la Iezărul (Cernica) „avem de a face cu o populaţie străină, imigrată în perioada feudală în ţinutul Dunării de Jos, unde fiind creştinată şi asimilată de populaţia românească, s-a înmormântat în acelaşi cimitir, dar a păstrat tradiţii vechi în ritualul ei funerar”[13]. La rândul său, Flaminiu Mârtzu atribuie aceste morminte descoperite la Câmpulung „bogomililor asimilaţi de locuitorii oraşului, dar care au păstrat tradiţional vechile particularităţi funerare”[14].

---

[10] Gheorghe Cantacuzino, *op. cit.,* p. 378-379.

[11] Panait I. Panait, *Aşezarea medievală Măicăneşti,* în „Cercetări arheologice în Bucureşti“, Muzeul Bucureşti, II, 1965, p. 197

[12] Flaminiu Mârţu, *Prezenţe arheologice bogomilice în zona Câmpulung-Muscel, judeţul Argeş,* în „Studii şi comunicări”, Muzeul Piteşti, 1969, p. 219-229.

[13] Gheorghe Cantacuzino, *op. cit.,* p. 378-379.

[14] Flaminiu Mârtzu, *op. cit.,* p. 229.

Fig. 6. Mormântul nr. 1.

Fig. 7. Mormântul nr. 4.

Dacă morminte cu antebraţele sau numai unul din ele îndoite şi aşezate pe claviculă au fost descoperite în mai multe necropole, schelete cu picioarele îndoite şi aplecate spre stânga au fost cercetate mai puţin. Astfel, în necropola de la Vadul Anei, com. Brăneşti, jud. Ilfov, datând din secolul al XVI-lea, mormintele 272 şi 188 prezintă această particularitate[15], ca şi mormântul nr. 5 de la Piua Petri, com. Giurgeni, jud. Ialomiţa[16].

O poziţie asemănătoare a scheletului a fost întâlnită la Târgovişte în Secţiunea IC/76 unde M2 prezintă o„poziţie culcat pe stânga, membrele inferioare îndoite (pentru a încăpea în groapă!) şi braţele uşor flectate, palma stângă spre bazin". Aparţinând unui personaj mort şi înhumat în împrejurări dramatice, poziţia a fost dispusă, potrivit autorilor, în funcţie de spaţiu şi nu de apartenenţa la un anumit rit[17].

Prezenţa acestor particularităţi în poziţia morţilor de la Zidurile, cu antebraţul stâng suprapus pe humerus, cu palma pe claviculă (M1, M3) şi cu picioarele îndoite şi aplecate spre stânga (M4), ne îndreptăţeşte să afirmăm că cei înhumaţi nu aparţineau ritului ortodox, ei prezentând unele asemănări cu poziţia scheletelor aparţinând bogomililor imigraţi din sudul Dunării.

---

[15] Cercetare arheologică efectuată de Anca Păunescu şi S. Teodor, rezultatele fiind în curs de publicare.

[16] Informaţie de la arheologul Anca Păunescu, de la Muzeul Naţional de Istorie a României, care efectuează cercetări în această rezervaţie.

[17] Nicolae Constantinescu (coordonator), Corneliu Ionescu, Petru Diaconescu, Venera Rădulescu, *Târgovişte Reşedinţa voievodală 1400-1700 Cercetări arheologice (1961-1986,* Editura Cetatea de Scaun, 2008-2009, p. 106-107, fig. 58 ilustraţii.

Fig. 8. Fragment de cărămidă cu inscripția chirilică „Vișa".

După cum am menționat, mormintele cercetate nu conțineau nici un fel de inventar funerar, iar materialul arheologic colectat în timpul investigațiilor este aproape inexistent. Plantarea terasei cu viță de vie, ca şi acțiunile căutătorilor de comori, despre care am vorbit mai înainte, sunt câteva din cauzele care dus la distrugerea sau îndepărtarea elementelor care să ne faciliteze datarea bisericii. În afară de planul bisericii şi de cărămida pe care este inscripționat cu alfabet chirilic numele „Vişa", elementele de datare sunt aproape inexistente (Fig. 8). Având în vedere faptul că inscripția cu numele „Vişa" de pe cărămidă aparține prin duct secolului al XVI-lea, considerăm că biserica a fost construită în această perioadă[18] şi că ea a existat până în secolul al XVIII-lea sau începutul celui de al XIX-lea.

Aceeaşi incertitudine persistă şi în privința celui sau celor care au construit locaşul. Este greu de crezut că o comunitate sătească a avut forța materială să ridice o construcție din cărămidă, într-o perioadă când majoritatea locaşurilor bisericeşti rurale erau din lemn. Numai cercetarea amplă a terasei pe care a fost ridicată biserica şi a cimitirului din jurul ei ar putea furniza date care să ne indice dacă a fost vorba de o ctitorie sătească sau una monahală, după cum informații prețioase ar reieşi din investigarea amplă a necropolei din jurul locaşului. În orice caz, cercetările de la Zidurile ne-au oferit date importante despre un monument de cult necunoscut, îmbogățindu-se astfel cunoştințele despre arhitectura românească a secolului al XVI-lea.

THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FROM THE OLD CHURCH FROM THE VILLAGE ZIDURILE, MOZĂCENI PARISH, ARGEŞ COUNTY

Abstract

The archaeological researches performed by the archaeologists of the Argeş County Museum in 1988 and 2001 on the plateau from the village Zidurile revealed the foundation of a church from the 16-th century and some interesting tombs because of the burial rituals.

[18] Referindu-se la o acțiune a căutătorilor de comori, în septembrie 1957, când aceştia au profanat câteva morminte, Ion Nania menționează că a recuperat de la locul „nelegiuirii" două monede ungureşti, una din ele fiind bătută în 1507 de regele Ungariei Vladislav al II-lea, fapt care l-a făcut să afirme că „biserica era construită... înainte de sfârşitul secolului al XV-lea" (Ion Nania, *op. cit.*, p. 156).

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ISTORIE MEDIEVALĂ

R E M E M B E R
O DIVERSIUNE ÎN ISTORIOGRAFIE SAU OASTE DE ȚARĂ ŞI MERCENARI ÎN „BĂTĂLIA PENTRU ROVINE". PRECIZĂRI ŞI MĂRTURII DIN ANII 1986-1988

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Cine uită, nu merită…
Nicolae Iorga
Cuvintele nu cunosc ruşinea…
Sextil Puşcariu

În ultimii ani s-a conturat, vădit lucru, un deosebit interes față de cele petrecute pe pământul argeşean în trecutul său medieval - mai exact, atât din *unghi strict factologic* (pe alocuri, însă, sfidându-se mărturia izvoarelor), cât mai cu seamă din perspectivă cronologică. Nu e deci de mirare,că în demersurile la care fac aluzie se împletesc opinii dintre cele mai felurite, valoric, îndeosebi când se discută şi se încearcă aprofundarea tematicii **Marilor bătălii** care s-au desfăşurat în acest spațiu istoric. Explicabil, altminteri, accentul cade pe momentul - 1330 (sau, mai degrabă, pe epopeea denumită din neştiință „Posada"), la concurență (dacă nu chiar *ex-aequo)* cu mult mai controversatul moment - Rovine. Ambele, ca temă/subiect de analiză, discuții şi concluzii au umplut pagini întregi în diverse publicații, inclusiv în Revista de față, datorate deopotrivă unor avizați în materie (între care sunt în drept a mă considera[1]…), dar şi unor diletanți - cazul intervențiilor din ultimele două numere şi asupra cărora nu e cazul să insist, fiind totalmente neavenite. (De asemenea, fiind vorba de acelaşi context tematic, trec repede şi peste o fugară diatribă din partea unui autor - ea dovedind nimic altceva decât repetate frustrări).

Mai puțin cunoscute, uitate de-a binelea (unele) sau discret actualizate (altele) sunt însă împrejurările - mai degrabă: culisele (dacă nu chiar malversațiile, incredibile!!) care au dat naştere între altele, **cu exact un sfert de veac în urmă,** unui agresiv **curent istoriografic, în bună parte şi de nuanță protocronistă**, grefat (evident propagandistic!) pe un moment de reală importanță din istoria națională - **înscăunarea lui Mircea cel Bătrân ca Domn al Țării Româneşti** (**600** de ani: **26**

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

[1] Consider că nu este cazul să expun, acum şi aici, strădaniile subsemnatului, îndreptate ani în şir spre studiul aprofundat al spațiului istoric argeşean. Trimiteri de circumstanță, necesare înțelegerii contextului, în notele următoare.

septembrie 1386/1986). Prilej considerat cât se poate de nimerit de a exalta faptele de arme ale voievodului, cu precădere **momentul - Rovine** (la modul specific epocii totalitare, dar cu mijloace forjate ad-hoc şi în răspăr cu documentaţia istorică, fiind mobilizate - ca să ne situăm în cadrul tematic de faţă, felurite cete combatante: oaste de ţară, de strânsură şi mai ales mercenari…). Domnia Marelui Voievod, în întregul ei, era (şi mai este încă) înfăţişată triumfalist, prin clişeizare/repetare până la saţietate - mai mult, ca şi cum nu ar fi de ajuns, ea ni se prezintă pe un canevas cronologic inventat în ce priveşte perioada dinainte de anul 1400.

Toate acestea au şi păstrează neştirbit „darul" nemaipomenit de a vicia pe multiple planuri şi de a arunca în derizoriu chiar acele demersuri de conjunctură menite să definească Domnia şi personalitatea lui Mircea Vv., ca repere de căpetenie în istoria poporului român, dar mai cu seamă în cea universală. (Câtă diferenţă, de pildă, faţă de aprecierile profund patriotice, expuse însă cu decenţă de Mihail Kogălniceanu studenţilor săi - Iaşi, nov. 1846…).

Întrucât am participat direct la cele petrecute atunci, cu exact un sfert de secol în urmă (aş putea zice: eram situat o vreme chiar în epicentrul întregului angrenaj iscat şi care a căpătat ulterior neaşteptate faţete şi mai ales consecinţe), consider necesar să lămuresc, pe probe indubitabile, aspecte şi laturi de substanţă - justificând şi completând astfel poziţia asumată în cele deja tratate şi publicate din parte-mi ca material de informare ştiinţifică şi, de ce nu?, ca specialist cu drept de opinie[2]. Cele ce urmează, inevitabil, se prezintă şi cu o încărcătură specifică, subiectivă, întrucât se întemeiază şi pe un anume **dozaj memorialistic**, deplin asumat, cu accent pe nuanţe şi detalii (în bună parte uitate astăzi sau disimulate) şi nu pe generalităţi.

/Notă specială. Câţiva dintre cei citaţi aici şi acum, nominal, contribuie fără voia lor la acurateţea expunerii de faţă prin chiar propriile rânduri (şi gânduri) scrise; într-adevăr, deşi scoase din contextul lor, ele ni se prezintă prin însăşi scurtimea lor mai lămuritoare, ca mesaj, decât tomuri întregi… Oferite repetitiv/imitativ şi însoţite pe alocuri de osanale adresate prezentului totalitar din acei ani - şi adunate aici (selectiv, repet, căci spaţiul tipografic este limitat), astfel de scrieri - recitite astăzi - au şi menirea să ţină trează memoria posterităţii, întrucât ciclul lor de reproducere continuă, v. supra, *moto*/.

1. Preliminarii.

Despre epoca, figura şi personalitatea istorică a lui Mircea cel Bătrân Vv. aveam cunoştinţe sumare până la absolvirea Facultăţii /1953/, dar îndată după aceea mi-a stat în cale neobositul şi discretul anticar itinerant, Cărăbaş, de la care am cumpărat monografia savantului medievist P. P. Panaitescu /*Casa Şcoalelor*, Bucureşti 1944/; veritabil îndreptar, acest volum, ca spirit şi metodă pe parcursul valorificării de mai târziu a activităţii mele de teren, - aceea de arheolog; meserie trudnică, oferind însă posibilitatea de a pătrunde în tainele neştiute ale trecutului,deci şi în acele locuri unde dădeam mâna, ca să zic astfel, cu însuşi Mircea cel Bătrân: la **Târgşor**-Prahova

---

[2] Cf. articolul *„Puncte de vedere despre datarea bătăliei de la Rovine („17 mai 1395"),* în „Revista istorică", S. N., I (1990), 7-8, 782-802 (notă preliminară, cu asterisc, în care vestejeam un infam procedeu de intimidare, prin care mi se nega şi dreptul de a avea opinie - vezi amănunte infra, *Anexe documentare*, **Bb 2-3**). Versiunea, cu adaos, a acestui articol, în *„Fiction chronologique - destin historiographique:* **Rovine, le „17 mai 1395",** în „Argesis", XIII-Istorie, 2004, 177-194 /I/ şi XIV-Istorie, 2005, 301-314 (aici Erratum: la p. 303, n. 79 /context *„Mora illeri",* se va citi: v. Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 16 (n. 70), 17.).

/***Novum Forum***, 1413/, începând cu anul 1957, la M-rea Cozia (unde am găsit candela /sticlă de Murano/ aşezată de voievod la temelia altarului: ***luni, de Sf. Treime, 20 mai 1388!***), în anul 1960, iar din 1961, succesiv, la **Coconi**-Călăraşi şi mai ales la **Curtea Domnească din Târgovişte**, sau la **Frumoasa** - Teleorman[3]. De altfel, tocmai cu prilejul cercetărilor arheologice de la Frumoasa şi Coconi - ambele distruse prin incendiere: o cetate de pământ, respectiv o aşezare în regulă, fortificată /faza **A/,** afirmasem că distrugerile menţionate s-au datorat evenimentelor din toamna anului 1394, adică invaziei lui Baiazid I. Concluzie întărită ulterior prin amplele investigaţii arheologice de la Târgovişte, care ne-au dezvăluit o neaşteptată dar explicabilă realitate istorică: implantarea aşezământului voievodal pe malul drept al Ialomiţei s-a făcut pe loc pârjolit, urmând distrugerii complete, prin foc, a târgului subcarpatic, tot în 1394 (cercetări intensive îndeosebi în anii 1976 şi 1986)[3]. Mai adaug că astfel de interpretări şi inevitabila concluzie, şi-au aflat locul cuvenit în articolul special întocmit, deopotrivă şi în lucrarea din 1981 dedicată Marelui voievod[3], asupra căreia voi reveni.

1.1. Co-autor (ulterior cenzurat).

În împrejurări asupra cărora nu mai reţin amănunte, oricum după anul 1979 şi înainte de 1981[4], solicitat de Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară /în continuare Centrul/ (condus atunci de gl. Ilie Ceauşescu) am acceptat să particip la elaborarea sub-capitolului despre Mircea cel Bătrân din volumul II al Tratatului de istorie militară - (În treacăt fie spus, volumul I, apărut în 1984, a fost aspru criticat de colegii din Institutul de Arheologie, îndeosebi din cauza imixtiunilor grave aparţinând unor colaboratori sau slujbaşi ai Centrului menţionat - astfel că eram într-un fel prevenit…). Fapt este că din unghi tehno-redacţional lucrurile au trenat ani în şir. Într-o primă formă, respectiv Cap. III/2: *„Politica militară şi războaiele de apărare conduse de Mircea cel Bătrân (1386-1418)”* (33 p. dact.), materialul elaborat de subsemnatul a fost supus discuţiei (observaţii critice privind bibliografia, opinii diverse, etc. -

[3] Vezi bibliografia selectivă din articolul omagial semnat de dl Dan Gh. Teodor, în „Arheologia Moldovei” - Iaşi, XXXII (2010), p. 408-409, iar în mod special:documentarul arheologic şi consideraţiile - inclusiv în plan istoric - din lucrarea recentă *Târgovişte. Reşedinţa voievodală, 1400-1700*. Cercetări arheologice (1961-1986), de N. Constantinescu (coordonator), Corneliu Ionescu, Petru Diaconescu, Venera Rădulescu, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009 (despre momentul Rovine - 1394 şi impactul târgoviştean anterior implantării aici a unei Curţi de rang voievodal - p. 24, 34-35, 37, 176, 237).

[4] În aceşti ani am colaborat cu Editura Militară - în 1979, vezi Vladislav I, 1363 - c. 1377 (col. *„Domnitori şi voievozi”*, 15) şi în 1981, vezi Mircea cel Bătrân (col. *„Domnitori şi voievozi”*, 16). Aceasta din urmă a fost o apariţie cu totul fortuită: iniţial, proiectul editorial discutat cu dl col. Florian Tucă, şeful Redacţiei Istorie prevedea să-mi asum (în colaborare cu un redactor) retipărirea monografiei din 1944 a lui P. P. Panaitescu (s-au şi făcut demersurile necesare pe lângă soţia savantului, Silvia Panaitescu); lucrarea, dactilografiată, cu note suplimentare şi bibliografice la zi a fost însă respinsă de forurile de partid - la fel şi o parte restrânsă /„fără biserici, cultură etc.” cum ni se recomanda/, drept care, acelaşi col. Fl. Tucă mi-a propus să redactez eu o lucrare mai restrânsă despre Mircea cel Bătrân, cu condiţia să citez ceva din N. Ceauşescu, din Cupşa, ş.a. - un risc, ori mai degrabă un compromis pe care mi l-am asumat. Dar a riscat şi editorul când a acceptat să formulez la p. 107 - /după Rovine, Mircea a pierdut tronul din Argeş, unde s-a înscăunat necunoscutul Vlad I, sprijinit de turci şi, desigur, de o parte din boierime/: „Învingător pe câmpul de luptă - apreciază pe bună dreptate *Florin Constantiniu* - voievodul a devenit un înfrânt politic. **Dar este greşit să considerăm global boierimea ca fiind gata oricând la trădare sau urzind şi uneltind continuu împotriva domnului din fruntea ţării; o astfel de apreciere generală nu corespunde realităţilor medievale. Indiscutabil, în majoritate, boierimea din ţările române a fost - în epoca eroică, de viaţă independentă - unul din stâlpii de apărare a Ţării Româneşti, un reazem de nădejde al voievozilor, inclusiv al unuia ca Mircea cel Bătrân”** (Subl. doar aici, N. C.).

prezentam invazia otomană admiţând itinerariul dinspre Apus, potrivit opiniei Inalcik-Bolşakov /supra, n. 3; o neaşteptată preluare a acestei false opinii o înregistrăm însă şi în zilele noastre, vezi *Anexe documentare,* **Bb, 3**/, iar exemplarul înapoiat cu observaţii, pe care întâmplător îl mai păstrez, poartă pe margine indicaţia „Pt. tov. N. Stoicescu"; într-adevăr, adnotările sunt ale acestuia - referiri dese la stil, dar mai ales, cu sublinieri şi reticenţă, faptul că nu ţineam seama de opiniile sale, ale lui S. Iosipescu sau Barbu T. Câmpina…). Evident, am luat în considerare astfel de observaţii, cumpănind atent calitatea acestora, astfel că materialul finit, a şi fost re-dactilografiat (c. 42 p.) pe spezele instituţiei militare, cum reiese din scrisoarea col. Romanescu (nedatată, oricum din anii '80, v. *Anexe documentare,* ***A*-l**) şi din Sumar (v. dactilograma, *Anexe documentare,* ***A*-2**, în legătură cu care voi reveni). În această ultimă formă, subcapitolul ar fi trebuit să ia calea volumului în pregătire (cu menţiunea expresă că la p. 15 exista pasajul cu data bătăliei, subliniată ca atare - 10 octombrie 1394 (*Anexe documentare,* ***A*-3**), pasaj şi datare care au provocat peste câţiva ani un veritabil scandal tehno-editorial. (v. infra). Dar să nu anticipăm.

1.2. Etapa *iunie -1985*, cu avertismente…

Târziu, în vara anului abia menţionat, când deja se preconiza pentru cel următor, la Craiova, alcătuirea unei lucrări cu studii despre Mircea cel Bătrân - 600[5], Tratatul de istorie militară intra în linie dreaptă, volumul trecând temeinic prin filtrele politico-ideologice (prin ajustări până a ajunge la referenţi - de regulă instituţii. Cert, Sumarul era deja restructurat: fapt explicabil, un renumit cercetător al Centrului, coautor menţionat de trei ori! /v. *An*exe *documentare,* **A-2**/, Victor Eskenasy, va alege drumul Apusului şi, evident dezavuat, a fost radiat, la fel (posibil efect de domino) şi regretatul coleg Radu Popa dispărea din Sumar, ambii fiind înlocuiţi ad-hoc… Convocarea pentru discuţia finală (*Anexe documentare A*-**5**) m-a pus în gardă de-a binelea: multe referate, voluminoase, cu nenumărate observaţii critice - dar ton reţinut, deşi în general favorabil, cu o singură excepţie; în ce mă priveşte, am stat pe gânduri la observaţia de sub nr. 9 (adnotări finale cu pixul la un text dactilografiat) aparţinând generalului Găinuşe: *„F. slab redat Mircea şi faptele sale de arme - nu sânt concl.<uzii> de ordin militar"*… Dar un mare semn de întrebare se ridica din altă direcţie şi venea din partea Editurii Militare: un referat de peste 20 de pagini dactilografiate - aparţinând, cum se nota pe versoul p. 2, unui necunoscut, pentru mine, Diţă, care, din bun început şi fără echivoc dădea verdictul: *„În forma care ne-a fost înaintată/, volumul nu-şi justifică publicarea".* Ciudat, cele redactate de mine sunt receptate concesiv /stilul şi ortografia din 1985/: *„A. Domnia lui Mircea cel Bătrân este bine scrisă în liniile generale. Se impunea totuşi o mai redusă citare a izvoarelor şi mai mult o interpretare a lor. Capitolul acesta este rezultat din prelucrarea lucrării lui Nicolae Constantinescu, Mircea cel Bătrân, Bucureşti,1981.. Deşi aceasta se face cu multă abilitate, iată câteva mostre* /sic!, n. N. C./ *edificatoare"* (urmează trei citate extinse dovedind într-adevăr, cu minore modificări, autocitarea), după care, pe o pagină, observaţii de amănunt, inclusiv despre semnificaţia bătăliei de la Rovine: prima de anvergură „europeană" împotriva otomanilor, apreciere urmată de aberaţia (nu doar ca idee, ci chiar ca formulare) *„a creat premisa pentru Nicopole, demonstrând că turcii pot fi învinşi"* /!!/ ş.a., ceea ce evident că nu se regăseau explicit, sau deloc, în textul

[5] Vezi infra, *Anexe documentare,* **A-1**.

meu (nimic însă în referat,rămânând neatinsă, despre datarea bătăliei: 10 X 1394 !)[6]. Fapt este că în discuția din vară, destul de aprinsă pe alocuri, mi-am menținut părerile, deşi îl aveam atunci în față chiar pe amintitul referent (şi oponent mascat), căruia îi aflam şi numele complet: Alexandru V. Diță (amuzant cu totul, amintitul Sergiu Iosipescu, îmi şoptise în treacăt că Al. V. D. e adeptul datării Rovinelor la „17 mai 1395" - *şi* poate *are dreptate*, mai adăuga - el însuşi dovedit ulterior că adera, convins, la această revizuire cronologică, v. infra, n. 12…). În scurt, rămânând ferm pe poziție, la finele anului (mai exact: la 30 XII 1985), cu această dată pe fiecare pagină şi cu semnătură sub BT-ul de rigoare predam ultima corectură cui se cuvenea, aşteptând apoi volumul tipărit.

2. Avatarurile anului 1986.

Apariția volumului II (*Istoria poporului român. Epoca de glorie a oastei celei mari. A doua jumătate a secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, aşteptată câteva luni de zile[7], mi-a produs însă o justificată deziluzie după ce am constatat cu stupoare, parcurgând Sumarul şi citindu-mi paginile, că tăieturi şi „inserții" ciudate (să nu le zic *interpolări*) îmi alteraseră economia textului predat, răsturnând criteriul cronologic al desfăşurărilor de ordin politic-militar legate de domnia voievodului Mircea cel Bătrân, respectiv de momentul istoric - Rovine şi de urmările sale.

Într-adevăr, mi-a sărit în ochi că evenimente şi desfăşurări, precum expediția regelui Sigismund al Ungariei în Moldova (iarna 1394-95) şi Tratatul cu Mircea de la Braşov (7 III 1395), fapte reale din unghi istoric sunt înfățişate în textul tipărit (p. 164-167) ca fiind premergătoare bătăliei cu Baiazid I; mai mult, se sfida documentația istorică strict contemporană, care ne arată explicit că Domnul Țării Româneşti **a luptat singur**, neajutorat de cineva, la Rovine, cum prezentam lucrurile şi în textul meu[8]; totuşi, o aiuritoare „inserție" era fără echivoc în Tratat, unde se închipuia şi se consemna explicit că a acționat atunci „coaliția" româno-ungară (p. 167). Astfel de răsturnări în fluxul evenimentelor îşi aveau, desigur, rațiune doar pentru noii interpreți (şi actori) pe scena prezentării faptelor istorice din trecutul țării, dovadă peremptorie că tot din unghi strict cronologic s-a găsit şi modalitatea acoperitoare de a „reaşeza" însuşi momentul - Rovine şi anume: la „17 mai 1395", cum stă scris şi tipărit în chip lămurit (dar infamant cu totul, din unghi moral şi deontologic) în adaosul la subsol - p. 167, notă cu asterisc, anevoie şi încâlcit formulată, cu flagrante greşeli, inclusiv despre

[6] „Referat la Istoria militară a poporului român, vol. II" (dact., p. 15-16 /arhiva N. C./. O ciudățenie: un astfel de Referat din partea Editurii Militare nu e deloc menționat în volumul apărut, resp. la p. VI (v. n. urm.).

[7] Bun de tipar: 02 IV 1986 (Redactori: col. Alexe Covaliu, Alexandru V. Diță. Tehnoredactor: D. Andrei). O radiografie *sui-generis* în materie de apariții literare (şicane, cenzură ş.a.) din anul 1986 - la Mariana Şenilă-Vasiliu, „Avatarurile publicării unui volum: Picu Pătruț, *Miniaturi şi poezie,* în rev. „Argeş" /febr. 2011, Arte, p. 28-29…

[8] Veritabila Şcoală istorică românească, veche şi nouă, a constatat acest **dat istoric** nefericit. De amintit, altminteri, chiar cele scrise de însuşi regele Sigismund al Ungariei, care îndemna şi chiar soma pe nobilii care se codeau, în 1399, să se mobilizeze împotriva otomanilor: / urmare scrisorii primite de la Mircea Vv.,dată din Nicopolul Mic, prin care anunța prezența lui Baiazid la Adrianopole şi iminența unui atac asupra Țării Româneşti/ - „să fim datori a merge noi înşine fără întârziere în părțile acelea şi să ajutăm neputința sa, **să nu-l părăsim, cum am făcut altă dată** /*ita, quod ipsum, sicuti alias fecimus, non derelinquamus*/ şi să fie copleşit …"- vezi scrisoarea către comitele Ioan de Pásztó, 1399, martie 23. DRH, D-I, nr. 105, p. 171, 173 (orig. lat.). (Subl. N. C.).

Tipiconul lui Romanov /sic, pt. Roman, n. N. C./ v. *Anexe documentare, **A-6/1***), adaosuri comise potrivit Sumarului de acelaşi Al. V. Diţă…!!

2.1. O „dezbatere" cu tâlc.

Cu astfel de precizări, aş putea să nu mai evoc aici amintitul Tratat de istorie militară. Cu toate acestea, nu pot ignora ceea ce realmente s-a petrecut de asemenea la începutul aceluiaşi an 1986 - o convocare cu aparenţă de rutină dar îndeajuns de discretă şi de care am aflat ulterior: mă privea direct,deşi din laturi piezişe… /Târziu de tot, două din doctorandele mele,din reţeaua muzeală, îmi declarau că participaseră la „acţiune", fără a-mi oferi şi detalii/.

În fapt, s-a pus la cale ceva obişnuit în regimul totalitar comunist - forţa faptului împlinit: decidenţii în materie de tipărire a volumului au iniţiat o „dezbatere" la Editura Militară (29 ian. 1986, cum va preciza chiar Dan Zamfirescu, v. *Anexe documentare,* **A-**9), cu tema Rovine-datare dar, cu certitudine, urmând şi „indicaţii" ce se cristalizau deja, venite „de sus", de la C.C., pentru celebrarea unitară a momentului-aniversar Mircea cel Bătrân din toamna acelui an; participare restrânsă /?/, inclusiv nume absolut onorabile, trebuie precizat, subsemnatul nefiind însă invitat… Prezenţa celor din Muzee, dacă e vorba de „dezbaterea" în cauză şi nu de o confuzie cu alta, ar sugera o direcţionare/aliniere către un viitor apropiat (spre a realiza un proiect deja urzit de kulturnici), aşadar în materie de propagandă pe frontul istoric/cultural şi evident numai la scară naţională. De reţinut, dovadă că era respectat îndemnul lansat (şi strigat cândva) de N. Ceauşescu: **„să nu-şi închipuie specialiştii că numai ei pot scrie despre istorie!"**, faptul că la „dezbatere" a fost convocat şi pretinsul de pe atunci corifeu al culturii, care nu s-a declarat vreodată că ar fi şi istoric de meserie,dar care s-a amestecat continuu în tenebrele muzei Clio - Dan Zamfirescu[9], mereu evocat aici. O primă dezvăluire despre cele de mai sus, cel puţin din unghiul participării şi al scopului urmărit, o datorăm, cu recunoştinţă, altcuiva şi anume, unui veritabil specialist în istoria medievală - dr. Sergiu Iosipescu (din păcate dotat şi cu o anumită înclinaţie spre ocultism…), mai exact, notei preliminare (cu asterisc) din fruntea unui articolaş care încerca să pună lucrurile la punct[10], (v. *Anexe documentare, **A-6/2***). Nu cunosc amănunte despre cele „dezbătute" atunci, dar este cert că s-a dat semnal veleitarului Al. V. Diţă de a „re-modela" şi textul subsemnatului din Tratat, completând/accentuând unde trebuia expunerea (evident cu accente triumfaliste), dar şi inventând prin falsificare un alt canevas cronologic al momentului - Rovine (detalii la D. Zamfirescu, infra, *Anexe documentare,* **A 7-9**).

De înţeles (necunoscând astfel de lucrături), cu volumul în mână m-am prezentat imediat la Editura Militară (la Casa Oştirii, de lângă Cişmigiu), protestând cu vehemenţă în faţa şefului Redacţiei de istorie, col. Florian Tucă (un argeşean!) şi ameninţând că mă voi adresa coordonatorului principal.

[9] Prestaţii în general cu tentă vindicativă şi pretenţii de unic clar-văzător, marcate de stridente accente encomiastice, politic servile - de pildă în Via Magna, Ed. Eminescu, 1979, în care prima secţiune poartă titlul „Un om pentru istorie", preluat întocmai (inclusiv secţiunea menţionată) în culegerea de peste câţiva ani, cf. Ed. Eminescu,1985. Reeditări de articole a practicat şi după evenimentele din 1989, încurajat şi de faptul că a ajuns patronul unei edituri - vezi (în colab.), *Mircea cel Mare factor hotărâtor în configurarea politico-istorică a Sud-Estului european,* Ed. Roza vânturilor, 1995 (3 articole din „Luceafărul", nr. 15, 24, 32/1986, iar unul din Marele Mircea Voievod, 1987…). Cf. infra, *Anexe documentare*, **Bb2.**

[10] Demers inutil, altminteri, întrucât se întemeia pe argumentări iluzorii…

/N.B. Pensionarul militar de azi poate confirma (ca şi altă dată, în fața mea, la o sesiune a Muzeului județean Argeş) cum şi mai ales în ce fel, aproape îngenuncheat, m-a rugat să nu fac acel demers…; mai adaug aici un amănunt: un martor tăcut la întrevederea de la Editură se afla, în picioare, în fața biroului, scrutându-mă atent - era nimeni altul decât un maior numit Ioan Talpeş… Am renunțat, cu strângere de inimă, aproape umilit, luând totodată o decizie: să studiez în adâncime problema - Rovine/.

/Notă specială. Coborârea **în timpii reali,** sau, în **ceea** ce denumim îndeobşte **epocă,** încercând să-i dibuim măruntaiele - acel *saeculum* al lui Tacitus, implică din perspectivă istorică şi riscuri nebănuite, dacă nu ținem seama şi de alte condiționări, de pildă fenomene ale naturii ajunse în mâna omului. Or, **anul 1986 este şi unul tragic**, chiar de referință pentru umanitate: la **26 aprilie, ora 1[23]**, s-a produs nefericita explozie de la reactorul nr. 4 de la Cernobâl-Ukraina, dezastru care a atins (prin iradiere) şi teritoriul României, chiar în chip prelungit în ce priveşte consecințele…!!! Oficialități în derută, opinia publică neinformată dar în panică, nimic despre datele reale şi amploarea dezastrului, zvonistică luni şi luni întregi, iată „atmosfera" națională în care apăruse volumul - copleşitoare aievea şi însoțită, culmea! de alte vicisitudini, cum vom vedea îndată - în care urma să fie realizat proiectul triumfalist amintit mai sus…/.

2.2. Ofensiva mediatică de *„restituire"* a unui nume de voievod.

Celebrarea jubileului - 600 a fost decisă de o hotărâre de partid (invocată special mai ales de Dan Zamfirescu)[11], dar era vădit subsumată aniversării P.C.R. - distinct şi luni în şir evocându-se înființarea partidului, în 1921, iar lozinca „P.C.R. 65" marcând pagini întregi din publicații. Evident, la indicațiile Secției de propagandă a C.C. (de reținut că un activist al acesteia era prof. I. Pătroiu, v. infra), au urmat cuvenitele direcționări diverse, îndeosebi către C.C.E.S. (respectiv unități muzeale), ziare şi reviste literare, radio-Tv, etc. Semnificativă în toate privințele, şi nicidecum tacită, era o „indicație" expresă de a-l denumi **alt fel** pe Domnul şi voievodul Țării Româneşti - adică de a se renunța la obişnuitul Mircea cel Bătrân şi de a se impune apelativul Mircea cel Mare (ceea ce, lucru ştiut, nu era o noutate în istoriografie), dar inițiativa din 1986 a căpătat conotații politice, cu efecte ulterioare în plan social, de aceea a şi fost pe alocuri fie acceptată, la alegere, cu rare rezistențe pasagere[12], fie aclamată de-a binelea, cu adeziuni spontane (prin imitație sau impuse)[13]. Ofensiva mediatică reală în această direcție revizionistă a pornit însă brusc, impetuos şi ea a fost promovată îndeosebi de revista literară „Luceafărul".

Într-adevăr, semnalul revizuirii şi atestarea în materie de conformism, era de aşteptat, apare îndată după Tratat /în ortografia vremii/: *„Denumirea de Mircea cel Mare a devenit, în momentul de față, o necesitate absolută pentru a sublinia, în sfârşit, adevăratele dimensiuni ale prezenței în istoria națională şi universală a domnului român"*[14](!!). I-a urmat, culmea!, fostul deținut politic N. Stoicescu, prolific în materie de publicații, criticat aprig în iunie 1985 (era gata să renunțe), dar cu zeci de pagini în amintitul Tratat din 1986 (şi unde apelativul voievodului a rămas constant tipărit, ca

[11] Vezi infra, n. 16.
[12] De pildă, „Revista Muzeelor", 8/1986.
[13] Cazul „Revistei de istorie", 8/1986.
[14] D. Zamfirescu, *Un ctitor al măreției româneşti în istoria universală,* în „Luceafărul" /14 VI 1986. (reprint: Mircea cel Mare, 1995, p. 13 şi urm.!).Vezi infra, *Anexe documentare,* Ba 4.

atare: ***Mircea cel Bătrân***) - aşadar acelaşi istoric medievist s-a încumetat să „argumenteze" (după o penibilă incursiune, pretins justificativă, în izvoare şi în istoriografie): *„Având în vedere toate cele de mai sus, considerăm necesar şi firesc să-i fie restituit voievodului sărbătorit numele său binemeritat,renunţându-se la „cel Bătrân", care nu spune nimic, ci, din contră, estompează măreaţa figură a unuia dintre cei mai glorioşi eroi ai istoriei noastre. Mircea trebuie să redevină „cel Mare"*[15](!!)... /Subl. N.C./. De înţeles, cel dintâi care a elogiat acest demers (şi lăudând pe N. S. că a acceptat datarea 17 mai 1395) a fost acelaşi D. Z.: *„Monografia unei victorii", „ecarisaj al erorilor" etc.*[16] - exact când, la scară extinsă, aveau loc sesiuni care celebrau cei 600 de ani de la urcarea pe tron a voievodului muntean[17].

Astfel, se părea că momentul aniversar - 600 se încheia efectiv chiar cu anul 1986, dar surpriza s-a ivit chiar în primele luni ale anului următor, prin controversatul volum apărut sub egidă academică - „primă încercare de monografie colectivă", care, *„deşi nu este şi nu poate înlocui o amplă sinteză deplin unitară, se constituie, în comparaţie cu tot ce s-a scris în trecut despre marele voievod, ca un însemnat pas înainte"*, cum sublinia anume şi considera apoi coordonatorul volumului[18] (citat deja de subsemnatul, inclusiv sub acronimul MMV /1987)[19]. A fost şi rămâne un demers controversat (detalii, infra, *Anexe documentare,* **Bb 1)**, motiv care m-a determinat să intervin, oferind propriile interpretări asupra momentului - Rovine.

3. O comunicare /23 III 1988 / şi urmările ei.

Potrivit cutumei statornicite la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române, comunicările ştiinţifice ale Secţiilor sale erau stabilite lunar şi pentru fiecare Vineri din săptămână - ultima, de regulă, fiind a plenarelor, drept care erau conduse chiar de conducătorul instituţiei. Prin derogare, la cererea subsemnatului, mi s-a făcut onoarea să prezint la data sus-amintită, dar într-o Miercuri, comunicarea **„Rovine, 10 octombrie 1394. Argumente istorico-arheologice"**, la sediul central al Institutului (str. I. C. Frimu, 11 - astăzi str. Henri Coandă), şedinţă condusă de Director, **dr. Constantin Preda** (din nefericire dispărut dintre noi), în faţa unei numeroase şi diversificate asistenţe (sala de la etaj era practic ticsită, mulţi dintre participanţi stând în picioare)[20].

Este cazul să precizez şi cu acest prilej: am abordat tema comunicării pornind de la baza informaţiilor, aşadar **de la izvoare,** demonstrând inanitatea opiniilor, vechi şi

---

[15] N. Stoicescu, *Bătălia de la Rovine (17 mai 1395)*, Ed. Militară, 1986, p. 13-14; idem, în „Arhivele Olteniei", S. N., Craiova, 5/1986, p. 47…

[16] **„**Luceafărul" /27 IX,1986, p. 2.

[17] Păstrez în arhiva personală doar relatările din „Scânteia"/21 IX 1986 şi „Dâmboviţa" - Târgovişte/20 IX 1986 (eram aici în plină campanie de cercetări arheologice, dar nici unul dintre participanţii la Simpozionul de la Casa de cultură - câţiva se vor regăsi alături în paginile din *Marele Mircea Voievod,* 1987 - nu vor poposi şi la Curtea Domnească…).

[18] Marele Mircea Voievod (coordonator Ion Pătroiu), Ed. Academiei, 1987, *Cuvânt înainte,* p. 7. Cât priveşte ecoul imediat al acestei lucrări compozite şi inegale ca valoare ştiinţifică, vezi infra, *Anexe documentare,* **Bb 1** (demers al lui D. Z. vizând forurile de partid, dar şi insolita remarcă a unui *traseist*, Manole Neagoe…).

[19] Supra, n. 2.

[20] Atmosfera (previzibil „încinsă") s-a agravat, în ce mă priveşte, de urmările unei gripe - eram răguşit, însetat (colegul şi colaboratorul de la Târgovişte, Ion Chicideanu, îmi aducea din când în când un pahar cu apă…). Altminteri, atunci şi mai târziu D. Z. întreba: de ce am ales data de 23 III? Răspund abia acum: în acea zi din 1923, la Bellu, era înmormântat Dimitre Onciul, cel vestejit de parafa lui Al. V. Diţă (vezi infra, *Anexe documentare,* **6-1).**

noi, care au ignorat, au tratat superficial sau (ca în spațiul istoriografic recent de la noi) pur şi simplu au trucat mesajul transmis de astfel de surse, oferind totodată şi discutabile scări valorice înnoitoare. Noutatea din comunicare era şi de ordin vizual: am înfățişat (aici cu sublinieri necesare) un pasaj din ***ustav*** -ul /**1382** de la Hilandar (un **adaos** pe un manuscris din **1331**, scris de un anume **Roman**, din care extrăsese Fr. Miklosich, în 1858, notița despre moartea lui „Constantin Dragaş”, la „**17 mai** /1395/”, an inexistent în izvor; mai relevam şi faptul că ediția Stojanović - 1905, reprint 1984, corecta eroarea lui V. Jagić din 1873, privind data **ustav**-ului), apoi acte originale în slavonă, din care reieşea limpede că socrul împăratului Manuel II Paleologul, căzut la Rovine - adică realul **Constantin** /Dejanović/ **- nu s-a denumit el însuşi şi** „*Constantin Dragaş”,* ci simplu, **Ko/n/stadin**, de regulă în asociere cu fratele său, **despotul Ioan Dragaş**. În scurt, noutatea absolută: notiția din izvorul hilandarit ne dezvăluie, printr-o confuzie de nume, faptul că la „17 mai /1382, sau înainte de - /a murit/ Ioan Dragaş”, ştire care nu are vreo legătură cu momentul - Rovine!... Lucruri necunoscute unora (cândva neluate în seamă de Hasdeu, necum de viitorul academician Radojcić), deci consternare, derută şi încercări de minimalizare (îndeosebi din partea „desantului” adus de D. Z. şi Al. V. Diță, cum rezultă din înregistrarea pe magnetofon datorată primului şi apoi din volumul - „operă” 1988). Ulterior şi de la sine înțeles, pe parcursul a mai bine de un an, fondul şi structura comunicării au căpătat forma cuvenită destinată luminii tiparului[21], cu receptarea de rigoare a preopinenților, care par să nu fi învățat nimic din studiul izvoarelor, din opiniile altora (vezi aici infra, *Anexe documentare,* **Bb 2)**.

Opiniile altora, inteligența unora? Cândva, într-o dispută de idei, binecunoscutul om de cultură **Mihai Ralea** afirma subtil: **„Inteligent este acela care nu confundă punctele de vedere…”** (subl. N. C.); întotdeauna şi oriunde, inclusiv asupra celor de față, bunul cititor are posibilitatea să decidă.

[21] Supra, n. 2-5. Nu este cazul să înşir aici alte luări de poziție față de ceea ce s-a afirmat în legătură cu momentul-Rovine, cu personalitatea Marelui Voievod şi Domn, Mircea cel Bătrân. Spre deosebire de pretinşii exegeți ai izvoarelor, de cei care au umplut pagini (şi tomuri întregi) în istoriografie, am oferit în premieră absolută, comparativ, itinerarii /mişcări ale protagoniştilor din 1394-95, în relație cu informațiile /**decisive!**/ din sursele venețiene, din care reiese aproape limpede faptul de interes istoric: **Baiazid I se luptase cu Mircea cel Bătrân cu mult înainte de 17 mai 1395**… (cf. *Fiction chronologique*…, (I-II), 2004-2005).

ANEXE DOCUMENTARE

A. Dactilograme (originale, *olografe*, versiuni**-xerox).** /Arhiva N. C./

1. Proiect editorial (1985: Academia SSP - Centrul de Ştiinţe Sociale Craiova).

2. Din Sumar-ul iniţial al Tratatului de istorie militară, vol. II (c. 1981-82?).

3. Din redactarea N. C. (versiunea iniţială, necenzurată: Rovine, 10 oct. 1394).

4. Scrisoare olografă (col. Gh. Romanescu, după 1981-1982?).

5. Convocare la „şedinţa de lucru" din 26 iunie 1985.

6. Istoria militară, II - intervenţie cu asterisc, Al. V. Diţă (1) şi un discret semnal privind „dezbaterea" din 29 I 1986 (2).

7-9. Pagină de titlu, cuprins şi final din „opera"-pirat *Bătălia pentru Rovine*, de Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1988 (astăzi *rara avis*…).

B. **Scripta manent** /*Extrase. Selectiv, din cele tipărite*/.

a) Din reviste. Sigle: L („Luceafărul"), S („Săptămâna culturală a Capitalei"), RM („România Mare"). /Arhiva N. C./. Citate în ortografia vremii.

1. Un articol din „Transilvania", 2/1986, de Alex. V. Diţă („Banatul în 1774")

- „*consacră pe autor drept una din marile speranţe ale noii istoriografii româneşti, un talent excepţional de investigator al trecutului nostru istoric, în acelaşi timp devotat cunoscător al tradiţiei istoriografice clasice (în primul rând N. Iorga şi G. Brătianu) şi al ultimelor câştiguri metodologice pe plan mondial"*. (**sic!** Subl. N. C.).

- D. Z. (Dan Zamfirescu), Revista revistelor, L/5 IV 1986, p. 2.

2. „*De ce ar fi, deci, Radu vodă „cel Mare", iar Mircea numai „cel Bătrân?". /…/ „Prin biruinţa de la Rovine (aflăm azi, datorită cercetărilor lui Ciprian Zaharia, că bătălia s-a dat la 17 mai 1395 şi nu la 10 octombrie 1394, cum greşit au socotit până acum istoricii, cu excepţia fabulosului Hasdeu). Mircea cel Mare a fixat Ţara Românească în mândria şi respectul Europei" (***sic!** subl. N. C.*).*

- Fănuş Neagu, *„De din vale de Rovine"*, L/ 12 IV 1986, p. 1, 2; (reprint - 1: Almanah 1987 Luceafărul, p. 33-34; reprint -2: Fănuş Neagu, Dan Zamfirescu,Virgil Joiţa, **MIRCEA CEL MARE** factor hotărâtor în configurarea politico-istorică a **Sud-Estului european**, Ed. Roza Vânturilor, Bucureşti 1995, p. 9-12)

/**Observaţii** „cercetările" lui Ciprian Zaharia (stareţ la M-rea Bistriţa - Neamţ) evocate repetat de F. Neagu şi Dan Zamfirescu au fost ulterior revendicate de ultimul, fapt deplin confirmat recent de regretatul mitropolit-cărturar, Bartolomeu Anania, v. infra,7/.

3. *„Stareţul Ciprian Zaharia, zidit pe o imensă durere de carte, tiranizat de lacrima vechimii neamului…".* (**sic,** subl. N. C.).

- Fănuş Neagu, *„Noapte de mai în Moldova",* L/ 31 V 1986, p. 8 (datat 19 V 1986).

4. *„Recenta hotărâre a Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. de a fi aniversat, la 600 de ani de la urcarea sa pe tronul Ţării Româneşti Mircea CEL MARE a avut darul să irite pe „marele istoric" pe unde scurte, dl. Niky Munteanu" /…*schimbarea numelui voievodului, cu „argumente", a adus-o F. Neagu/. *Dar mai întâi să observăm - nu fără mâhnire - că nimeni până de curând, până la Ciprian Zaharia, cel citat de Fănuş, şi apoi până la tânărul istoric Alexandru Diţă (fericita descoperire*

a Luceafărului) nu s-a simţit zgârmat în sentimentele sale, de istoric adept al adevărului şi în sufletul său de conaţional al lui Mircea…" (**sic!** subl. N. C.).

- Dan. Zamfirescu, *„Un ctitor al măreţiei româneşti în istoria universală",* L/14 VI 1986, p. 1, 6 (afirmaţia greşită: N. Iorga ar fi fixat Rovinele în anul 1395, n. N. C.; cf. privitor la opinia savantului, „Argesis", XIII-Istorie, 2004, p. 181/n. 21 şi p. 189-190).

5. *„Esenţial pentru stabilirea naturii bătăliei de la Rovine (victorie,victorie parţială, semi-înfrângere sau chiar înfrângere a lui Mircea, cum o vedea C. Jirecek) este* ***DATAREA*** *ei. /…/ Din păcate, până de curând,în sprijinul datării bătăliei de la Rovine în anul 1395 nu există decât două argumente documentare:* ***Tipiconul lui Romanov*** *şi* ***Donaţia împăratului Manuel II Paleologul către mănăstirea Petra,*** *care ambele confirmau moartea lui Constantin Dragaş la 17 mai 1395. Nicolae Iorga a contestat însă valoarea probatorie a celor două izvoare invocate de Hasdeu şi Litzica…". (***sic**! subl. N. C.).

- Alexandru V. Diţă, *„Un izvor necunoscut despre victoria lui Mircea cel Mare la Rovine", L/* 19 VII 1986, p. 6.

/**Observaţii.** Informaţii eronate: Hasdeu nu s-a referit, ca formulare, la „Tipiconul lui Romanov" (corect: Tipiconul lui Roman, detaliu onomastic dar şi de ordin filologic ignorat de „exegeţii" menţionaţi aici…), ci la notiţa extrasă de acolo de Fr. Miklosich, în 1858, iar înainte de Iorga, donaţia imperială din oct. 1395 a fost interpretată - corect - de Const. Jirecek: comemora un an de la moartea lui kyr Constantin. De reţinut, îndeosebi, faptul că până la comunicarea subsemnatului din 23 III 1988, deşi se invocase pe alocuri ediţia Stojanovici - 1905 (nu şi reprint-ul din 1984!), nimeni nu s-a referit la tehnica de editare, necum la anul **1382 - data prezumată a inserţiei în „Tipiconul lui Roman" a morţii lui „Constantin Dragaş"!).**

6. *„În realitate* ***nu există absolut nici o cronică în care să apară data de 17 mai 1395,*** *nici sârbă, nici turcă, nici bizantină. Această dată a fost stabilită, ca dată* ***a bătăliei de la Rovine*** *de către B. P. Hasdeu, pe baza unei combinaţii de ştiri: ştirea că în bătălia de la Rovine au căzut Marcu Kralevici şi Constantin Dejanovici /…/ şi ştirea din „Tipiconul Romanov" de la Hilandar că despotul Constantin, fiul lui Dejan Dragaş a murit la* ***17 mai*** *(fără menţiunea anului)". (***sic.** subl. D. Z.).

- Dan Zamfirescu, *„Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare",* L/9 VIII 1986, p. 6. /Reprint: MIRCEA CE L MARE, ed. cit., 1995, p. 29 şi urm./.

/**Observaţii.** Erori în suită: preluând (şi completând, cu un „şi") notiţa publicată de Miklosich /v. supra/, Hasdeu nu s-a referit la „Constantin Dejanovici", ci la „Constantin şi Dragaş"; despre Tipicon, v. supra; în fine, sebastocratorul Dejan nu s-a numit şi „Dragaş" - singurul cu acest nume fiind fiul său, probabil prim-născut, veritabilul despot Ioan Dragaş, mort la 17 mai <1382>, confundat în Tipiconul lui Roman de la Hilandar cu des-amintitul „Constantin"(care nu a folosit niciodată, el însuşi, în documente originale, supranumele Dragaş), respectiv realul Constantin al lui Dejan, socrul lui Manuel II Paleologul, căzut la **Rovine, 10 mai 1394**. Am demonstrat pe larg toate acestea, cf. „Revista istorică", 1 (1990), 7-8, p. 782-802 şi, mai nou, „Argesis", XIII-Istorie, 2004, p. 177-194 (I) , XIV-Istorie, 2005, p. 301-314 (II)/.

7. „*Cartea* Iosif Muşat I, *scrisă de prietenul meu Ciprian Zaharia /.../ va fi un instrument de mare preţ în mâna* **specialiştilor** *şi un mărgăritar pe rafturile bibliotecilor noastre. Lucrarea, citită în manuscris, a stimulat dezbaterile şi confruntările atât de curajoase şi incitante din ziare şi reviste cu privire la domnia lui Mircea cel Mare /.../ Cartea* Iosif Muşat I*, printre altele,stă la baza temeinicului studiu al lui Alexandru V. Diţă - „*Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)" - *apărut în publicaţia* Institutului de studii istorice şi social politice *de pe lângă C.C. al P.C.R.,* Anale de istorie, *nr. 4, p. 26-43. /.../ Toate cărţile bune de felul cărţii* Iosif Muşat I, /sic, n. N.C./ *sânt sortite izbânzii…".*

- Fănuş Neagu, „*Însemnare blândă",* L/ 20 IX 1986, p. 3.

/**Observaţii şi completări mai mult decât necesare:**

(1). Cartea atât de citită în manuscris şi care a stârnit controverse (oglindite de ziare şi reviste) e datorată - dacă nu în totalitate, în bună parte cel puţin, lui Dan Zamfirescu, astfel a şi precizat cu un anume prilej acesta din urmă (şi e vorba, desigur, de vederile sale protocronist-triumfaliste, de datarea „17 mai 1395", de imperioasa necesitate de a renunţa la apelativul „Mircea cel Bătrân" etc.). De altfel, stilul şi părerile lui D. Z. se regăsesc, intacte, în succinta prezentare - la apariţia lucrării, de pildă: „*TITLURILE sunt adesea înşelătoare. Sub titlul* **Iosif I Muşat, întâiul mare ierarh român,** Roman 1988, *se ascunde un important capitol din istoria culturală românească. Mult mai expresiv pentru conţinutul cărţii este subtitlul* **Noi mărturii privind viaţa culturală şi spirituală a Moldovei în secolele XIV şi XV.** *Autorul cărţii, Ciprian Zaharia, smulge uitării.."* etc. Apoi, lesne explicabil: „*Cartea a declanşat <u>restabilirea adevărului în legătură cu Bătălia de la Rovine, cu precizarea datei reale şi a caracterului victorios pentru români a conflictului.</u> /.../ Monografia* **Iosif I Muşat** *se ridică pe o infrastructură documentară, ilustrată de un subsol de note foarte elaborat şi bogat, <u>unde întâlnim de multe ori citate contribuţiile tipărite în revista</u>* **<u>Luceafărul"</u> (sic!, subl. N.C.). -** L/ 5 III 1988 (<u>Compendium</u>). Dar, revendicativ şi pe un fond de vanitate maladivă ce îl domină pe D. Z. - cum rezultă din (auto) prezentarea laudativă aceleiaşi lucrări, pe trei coloane, unde necultivatul Ciprian Zaharia e înfăţişat drept un „discipol" al savantului bizantinolog Alexandru Elian, cu care „polemizează" /„*dar o face în spiritul acestuia, cu armele lui şi-n ultimă instanţă plecând de la rezultatele lui"/,* cf. S/ 4 III 1988, rubrica **originalitate** (sic!). Vezi îndată:

(2). O semnificativă şi chiar curajoasă mărturie de mai târziu a unui viitor înalt prelat,despre asemenea impostură: Poposind o vreme la M-rea Văratec-Neamţ, în casa-proprietate locuită şi de fostul episcop al Armatei, Partenie Ciopron - ***„stareţa Nazaria, licenţiată în Teologie şi activă în multe comitete şi comiţii oculte, şi-a dat imediat acordul, bucuroasă în sine că ar putea deveni pe lângă părintele Anania <u>cam ce era pe lângă stareţul Bistriţei Dan Zamfirescu, intelectual foarte cult şi talentat, care-şi vindea creierul scriind şi cărţi ce apăreau sub semnătura arhimandritului Ciprin Zaharia".</u>*** (Subl. N. C.) **-** Valeriu Anania, „Pensionar la Văratec", în **Memorii**, Polirom, 2008, p. 644 (însemnări din M-rea Nicula, 22 febr. 2008)

b) Din şi despre cărţi *(<u>habent sua fata libelli</u>)***.**

1. *„Rămânând de lămuri veracitatea datei de 10 octombrie 1394. A făcut-o. în 1927/1928, istoricul George Sp. Radojicić, cel mai bun cunoscător al izvoarelor sârbeşti în problemă, care a atras atenţia că data respectivă apare numai în 10 dintre*

ce le 39 de cronici sârbeşti în care se vorbeşte despre bătălia de la Rovine. Şi că acestea sânt, de fapt, copii ale unui singur arhetip târziu, prost informat şi asupra lui Constantin Dragaş din care face două persoane: Constantin şi Dragaş. Academicianul sârb nu încearcă nici o explicaţie asupra provenienţei acestei date în arhetipul postulat, dar susţine data reală - 17 mai 1395 - cu exact argumentele lui Hasdeu şi Litzica - **Tipiconul lui Romanov** *şi actul pentru mănăstirea Petra -, ignorând faptul că ambele fuseseră deja folosite".* (**sic,** subl. N.C.).

- Alexandru V. Diță, „17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală - victoria românească de la Rovine", în Marele Mircea Voievod , coord. Ion Pătroiu, Ed. Academiei, 1987, p. 258-259.

/**Observații.** Mult-lăudatul autor reia cele răspândite în diverse locuri, repetându-se, fără a se opri însă la acest volum colectiv (folosit de mine sub sigla MMV 1987), v. infra - volum care, în treacăt fie spus, include şi serioase contribuţii datorate unor specialişti de talie (odinea din Cuprins: Şt. Pascu, Şt. Ştefănescu, Fl. Constantiniu, N. Stoicescu, N. Edroiu, Anca Ghiaţă, Tahsin Gemil, Mihai Maxim, Sergiu Iosipescu, Răzvan Theodorescu, arh. Cristian Moisescu, unii folosind datarea Rovinelor la „17 mai 1395", iar câțiva participând, de voie-de nevoie la sesiunile omagiale din preajma aniversării - 600, la Bucureşti de pildă /v. „Scânteia", nr. 13711/21 sept. 1986/ sau la Târgovişte /v. „Dâmbovița", nr. 2576/ 20 sept. 1986/, ca să fie amintite doar acestea, din multele la nivel național); Volum cu un anumit ecou, dar un demers insolit în materie de întâmpinare (evident nu printr-o simplă prezentare) îi aparține aceluiaşi D. Z. - şi e vorba de anul 1987, iar în context, de încercări (timide, dacă nu chiar de simplă fațadă) de a stopa distrugătoarea campanie a regimului ceauşist de a demola biserici : *„Dan e obligat să plece la Piatra, altfel ar fi venit la redacție, dar dacă se hotărăsc să facă un memoriu în acest sens să-l semneze şi el. E din oficiu la orice memoriu care se face pe treaba aceasta. Dan are o rugăminte la Barbu, privind recenzia cărții Marele Mircea Voievod - volumul apărut acum. El nu poate semna recenzia, deoarece e autor la volum, poate o semnează cineva din redacție şi o publică. Cronica e la C.C. la Pătroiu să o vadă, pentru că pe ei îi serveşte. Va fi adusă la ora 18 la redacție de Diță. Dan ar vrea să o semneze „T", pentru că M. N. Rusu e mai şters. Cronica e calculată de aşa natură încât cuprinde toate monografiile despre Mircea şi se dovedeşte că a lucrat într-un an cât în 600 de ani, la acest subiect. Dacă „T" nu poate, să o semneze Rusu, pentru că se intenționează să se facă publicitate în jurul volumului. Se vor publica materiale în „Luceafărul" şi „Scânteia"...*(**sic!** Subl. N. C.). - ***Corneliu V. Tudor****, „Poetul şi biserica",* RM/5 VI 1992, p. 11 (probabil amintirea sau înregistrarea unei convorbiri telefonice cu D. Z.). Realmente, din câte cunosc, fără a fi acel „T" sus-amintit, ofertant-recenzor operativ s-a dovedit a fi un istoric medievist, care prezintă, encomiastic, această **„carte-răspântie"** - sau **„cel mai trainic monument ştiinţific ridicat vreodată în decurs de şase secole,voievodului glorificat de pana genială a lui Eminescu",** sau (veritabil şi efectiv efort, inclusiv ca număr de semne tipografice!) *„/cineva/ a demonstrat că la un loc*, **toate monografiile consacrate marelui voievod de la Bolintineanu la N. Constantinescu depăşesc cu numai 10 pagini volumul de față**. *Clasicul text al lui Onciul din 1918 echivalează cu 12 pagini, reputata sinteză a lui P. P. Panaitescu încăpând în 192 de pagini!"*- v. Manole Neagoe, *Un moment de istorie românească*, L/ 4 VII 1987, p. 1, subl. M. N.).

2. /În strânsă legătură cu „opera” lui D. Z. evocată supra, **A,** 6-9 şi consideraţiile lui Radu Popa - inclusiv opinia acestuia, absolut justificată: *„Procedeul adoptat de Dan Zamfirescu şi de alţii ca el, amestec de informare şi denunţ, lămureşte implicit mobilul acestui gen de inovaţii istoriografice”* (pe larg în articolul Radu Popa, **„Arheologia românească sub presiune. Activişti şi securişti în templul lui Clio”.** în **„22”,** nr. 3/2 II 1990, p. 22)/:

„Răspuns domnului Radu Popa.

Iată *adevărul* în legătură cu cele arătate de domnul Radu Popa. /**4**…/ **Acest volum a fost difuzat în 3 copii xerox în luna noiembrie 1988.** Una din aceste copii a fost transmisă Institutului de Arheologie - chiar prin bunăvoinţa domnului Radu Popa /…/. Nu numai secţiei de propagandă a C. C., ci şi lui Ilie Ceauşescu şi Institutului de istorie a partidului şi altor institute şi persoane am înaintat acest volum pentru două motive: *primul,* fiindcă se dusese pretutindeni, timp de câteva luni, o sistematică „muncă de lămurire” cam de aceeaşi natură şi probitate cu informaţiile domnului Radu Popa de acum. Am fost obligat, în consecinţă, să contracarez, la aceleaşi foruri unde se încercase *discreditarea* celor ce susţinuseră la 23 martie 1988 adevărul istoric, sau ceea ce credeau ei că este. Volumul constituit după cum am arătat urmărea să demonstreze că nu este vorba de o credinţă, ci de evidenţa obiectivă.

Al doilea motiv îl pot dezvălui acum: în volum era prezentă intervenţia istoricului *Nicolae Stoicescu*, pe care în comentariul însoţitor îl numeam „primul mare medievist român contemporan care a recunoscut justeţea datării lui Hasdeu”…**5.** În încheiere ţin să-mi exprim nedumerirea pentru calificarea mea drept *„un fel de Adrian Păunescu al istoriografiei româneşti din ultima perioadă”.* În ce sens? Dacă este vorba de contribuţiile mele pe tărâmul literaturii vechi (ediţia *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*, teza de doctorat despre această operă fundamentală a culturii române, cedată de unii la un pahar de şampanie „autorului grec Manuil Corinthios”… etc. etc. (cf. Dan Zamfirescu, *Războiul împotriva poporului român*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1993, p. 302-311 (sublinierile lui D. Z.).

/**Observaţii.** În materie de „calificative”, D. Z. a fost deosebit de darnic în ceea ce mă priveşte - ultimul, poate cel mai infamant, a fost presărat în finalul zecilor de pagini /!/ din penibila „Prefaţă” intitulată „ORA ASTRALĂ” A ISTORIEI NOASTRE MEDIEVALE, vezi Alexandru V. Diţă, **17 mai 1395**, o dată importantă în istoria universală - *Victoria românească de la Rovine*, Ed. Roza Vânturilor, Bucureşti, 1995, p. 30. Notez şi faptul că, spre a-mi răspunde punctual prin succesive „căi de atac”, Al. V. D. preia integral, p. 111-144, articolul subsemnatului apărut în „Revista Istorică”, S. N., I /1990, 7-8. p. 782-802.

Altminteri, un profund sentiment de jenă mă determină să nu insist prea mult asupra unui segment din constituţia *morală* a lui D. Z., dezvăluită mai demult prin propriile cuvinte - mai exact: colaborarea sa cu fosta Securitate (cf. Mihai Marinică, Cronica unei confruntări, în „Gândirea, S. N., Anul II, Nr. 6/1993, p. 55-57); confirmată recent datorită demersurilor scriitorului-disident Radu Tudoran - vezi acum **Eu fiul lor. Dosar de Securitate,** Polirom, 2010, passim (inclusiv p. 521, Anexa 2,act oficial care dezvăluie identitatea numelui de cod *„Neagoe”*!). Semnificativ, premiatul revistei „Argeş”, editorul din nou al *„Învăţăturilor Sfântului Voievod Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”* (Roza Vânturilor, 2010), D. Z. („Prof. univ. teolog, ziarist,

dr. filolog”) omite tot ceea ce a publicat între anii 1974 şi 1989 - vezi **Who is Who,** ed. a V-a România, 2010, p. 1513, s.v. /.

3. *„În primăvara anului 1394, Mircea a trimis o oaste care a alungat garnizoana turcă instalată în anul anterior la Karinovasî (azi Karnobat, la sud de munții Balcani), domnul român fiind încurajat în această întreprindere a sa de conflictul existent între Baiazid şi unii emiri seldjukizi din Asia Mică.*

Ca răspuns la acțiunea lui Mircea, Baiazid a organizat o mare campanie de pedepsire la nord de Dunăre. /.../ Cele mai multe cronici scurte sârbeşti datează lupta de la Rovine la 10 octombrie 1394, dar un document bizantin din septembrie 1395, arătând grija împărătesei bizantine Elena Dragaş pentru pomenirea tatălui ei căzut - ca şi Marko Kraljevici de altfel - în menționata luptă reprezintă un argument serios în sprijinul datării acestei morți în timpul ciocnirii militare de la 17 mai 1395. Nu este de loc exclusă nici existența unei duble angajări a ostilităților, prima până în octombrie 1394, a doua în mai 1395, pe Jiu”.

- „**Războiul de apărare condus de Mircea cel Bătrân”. (ISTORIA ROMÂNILOR**, vol. IV. De la Universalitatea Creştină către Europa „Patriilor”, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001 /în redacția acad. Şt. Ştefănescu, acad. Camil Mureşanu, prof. univ. dr. Tudor Teoteoi, secretar/ - citat din cap. IV, p. 283, autor Şt. Ştefănescu.

/**Observații.** Neaşteptată resuscitare a etapei istoriografice de la începutul sec. 20 (lupte succesive, comemorarea basilisei Elena - aici luna septembrie indicată greşit, izvorul din 1395 fiind din octombrie, defunctul **kyr Konstantin** fiind comemorat la exact un an de la dispariția sa pe câmpul bătăliei de la Rovine (cum au intuit şi stabilit Const. Jirecek şi N. Iorga, fapt probat la rându-mi în chip repetat şi cu argumente solide). În plus, autorul citat a luat în considerare (p. 284-85) itinerarul dinspre Apus al lui Baiazid I, potrivit opiniei mai vechi a lui Halil Inalcik (şi preluată de A. Bolşakov, iar apoi, în 1972, de monografia tipărită de subsemnatul, v. supra, n. 3); evident, cum a stabilit apoi savantul orientalist Aurel Decei, acest pretins itinerar al lui Baiazid nu a existat - izvorul invocat relatând de fapt incursiunea sultanului Murad II din 1438.

R E M E M B E R

A DIVERSION IN THE HISTORIOGRAPHY OR ARMY OF COUNTRY AND MERCENARIES IN „THE BATTLE FOR ROVINE”. EXPLANATORY NOTES AND TESTIMONIES FROM 1986-1988

Abstract

The author investigates the recent historiography regarding the date and the consequences of the Battle from Rovine (10 October 1394). This investigation was censored by the comunist regime a quarter of century ago. There are presented many historians, journalists, party activists who enriched the theories regarding the reign and personality of Mircea cel Bătrân Vv. 26 IX 1386 - 31 I 1418), opportunistically called in that period ”the Great” . Details in the *Documentary Anexes,* **A-B.**

ANEXE DOCUMENTARE

A 1

ACADEMIA DE STIINTE SOCIALE SI POLITICE
CENTRUL DE STIINTE SOCIALE CRAIOVA
Nr. 120 /25 iunie 1 9 8 5

Către tov.dr. Nicolae Constantinescu,
Institutul de Arheologie – București –

In cadrul aniversării a 600 de ani de la începutul domniei lui Mircea cel Bătrîn, Centrul de științe sociale din Craiova a înscris în planul Editurii "Scrisul românesc" pe anul 1986 lucrarea 600 de ani de la începutul domniei lui Mircea cel Bătrîn. Culegere de studii.

Avînd în vedere preocupările Dumneavoastră științifice, vă rugăm să ne onorați cu studiul: Cercetări arheologice legate de epoca lui Mircea cel Bătrîn.

La elaborarea acestui volum omagial și-au anunțat deja preocuparea: acad.Stefan Pascu, prof.univ.dr. Stefan Stefănescu, prof. univ.dr. Sonstantin Cihodaru, prod.univ.dr. Dinu C.Giurescu, prof. univ.dr. Alexandru Piru, prof.univ.dr. Vasile Drăguț, dr.Răzvan Theodorescu.

Lucrarea trebuie înaintată editurii la 15 septembrie 1985. Vă rugăm să ne trimiteți studiul Dumneavoastră în două exemplare, dactilografiat la două rînduri pe adresa Centrul de științe sociale Craiova,str.Unirii 79,cod.1100.

In cazul în care programul Dumneavoastră nu vă permite să vă angajați în această colaborare, vă rugăm să ne comunicați pînă la data de 25 iulie a.c.

Vă mulțumim pentru studiul cu care ne veți onora și vă asigurăm de aleasa noastră stimă și profundă prețuire.

D I R E C T O R,
Conf.univ.dr. Ion Pătroiu

A 2

3. Războiul dintre Moldova şi regatul ungar din 1395. – R. Popa
3bis Evenimente politico-militare transilvănene de la mijlocul secolului XIV pînă la răscoala de la Bobîlna. – V. Eskenasy.
4. Participări cneziale româneşti la viaţa militară a voievodatului Transilvaniei. – V. Eskenasy

C A P I T O L U L III. Începutul luptei ţărilor române împotriva pericolului otoman
50 pag.

1. Expansiunea otomană în Peninsula Balcanică. – M. Berza
cca 25 p. (2.) Politica militară şi războaiele de apărare conduse de Mircea cel Bătrîn (1386–1418). – M. Constantinescu.
3. Activitatea militară a lui Alexandru cel Bun (1400–1431). – St. Gorovei
4. Eforturile pentru apărarea antiotomană a ţărilor române după moartea lui Mircea cel Bătrîn; Dan al II-lea (1422–1431) D. Căpăţînă

PARTEA A II-A: SISTEMUL MILITAR AL ŢĂRILOR ROMÂNE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

C A P I T O L U L IV. Organizarea militară a ţărilor române. Epoca de glorie a "oastei ţării"
50 pag.

1. Dezvoltarea economică, socială şi politică a ţărilor române. – P. Cernovodeanu

A 3

Bătălia principală s-a dat aşadar la 10 octombrie 1394, la Rovine, un loc ales de voievodul Mircea cel Bătrîn, care a fructificat şi în acest fel avantajele cunoaşterii terenului, atrăgîndu-l pe adversar în acel "loc neprielnic" pentru el de care aminteşte Phrantzes. Pentru a ne pronunţa în această privinţă, deşi identificarea locului de bătălie a preocupat îndelung istoriografia, presupunem că e vorba de ţinutul Argeşului superior, eventual de confluenţa rîului cu Vîlsanul: acolo, probabil, la cca 20 km sud de capitala Ţării Româneşti, în lunca şi şesul mlăştinos dintre cele două ape, cu dealuri înalte şi rîpoase de o parte şi de alta, împădurite, şi cu munţii Făgăraşului profilîndu-se în zare – s-a desfăşurat una din marile lupte ale românilor, comparabilă cu Posada dinainte şi cu Călugărenii de mai tîrziu.

A fost o luptă pe viaţă şi pe moarte: "Şi lăncii nenumărate s-au frînt atunci şi mulţimea săgeţilor a fost nenumărată, încît

A 4

Stimate tov. N. Constantinescu

Cu scuze pentru calitatea dactilografierii studiului dv. (a căzut, din păcate, pe mâna unei fete nou angajate) şi, probabil, şi pentru cea a colaţionării, vă trimit un exemplar, cu rugămintea de a-l vedea şi dv., a îndrepta eventualele greşeli ce ne-au scăpat şi, dacă vor fi, a ni le comunica.

Cu alese sentimente de stimă

Gh. Romanescu

A 5

CENTRUL DE STUDII ŞI CERCETĂRI
DE ISTORIE ŞI TEORIE MILITARĂ
Nr. 648 din 21.06.85

CĂTRE
Tovarăşul dr. NICOLAE CONSTANTINESCU

Vă rugăm să participaţi, în calitate de autor, la o şedinţă de lucru ce va avea loc în ziua de 26 iunie 1985, ora 10 la Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, Str. Drumul Taberei nr. 5-7, în vederea definitivării volumului II al Tratatului de Istorie Militară a Poporului Român pe baza observaţiilor făcute de referenţii de specialitate.

p. DIRECTORUL CENTRULUI DE STUDII ŞI CERCETĂRI
DE ISTORIE ŞI TEORIE MILITARĂ
Colonel
Gheorghe Tudor

A 6.1.

/ Istoria militară a poporului român, II, Ed. Militară, Buc., 1986, p. 167 /

Marea invazie otomană în Muntenia. Strălucita victorie de la Rovine a oastei conduse de Mircea cel Bătrîn (17 mai 1395) *. Campania otomană ale cărei pregătiri începuseră încă din primăvara anului 1394 era de asemenea proporţii încît aceste pregătiri nu au putut fi terminate în acel an: „venind

[48] *DRH, D*, vol. I, p. 141.

[49] *Ibidem.*

* Această dată a fost stabilită pentru prima oară, pe baza unei mărturii contemporane — *Tipiconul lui Romanov* —, de către marele savant B. P. Hasdeu în anul 1876 (*Originele Craiovei*, în „Columna lui Traian", an VII) şi demonstrată pe baza altui document contemporan de C. Litzica (*Din domnia lui Mircea Vodă*, în CL, XXXV, p. 473—476). Cu toate acestea, Dimitre Onciul a adoptat greşita datare de 10 octombrie 1394 (propusă de istoricul ceh C. Jireček în anul 1892), datare ce nu explică succesiunea reală a evenimentelor istorice, caracterul şi semnificaţiile bătăliei de la Rovine. Aceasta, dintr-o victorie românească se transformă într-o parţială înfrîngere militară şi într-un total eşec politic. Data de 10 octombrie are ca temei doar o atestare într-o cronică sîrbească tîrzie (păstrată în 10 copii), greşit informată şi asupra lui Constantin Dragaš, divizat în două persoane distincte: Constantin şi Dragaš. Lipsa de credibilitate a acestui izvor a fost demonstrată încă din 1927 de academicianul sîrb G. S. Radojičić, cel mai mare specialist în istoria vechii literaturi sîrbe; istoriografia recentă a adoptat data corectă — 17 mai 1395 —, cînd se ştie cu absolută siguranţă că în lupta cu Mircea cel Bătrîn a murit Constantin Dragaš alături de Marco Kralević.

x x x

A 6.2.

DE LA BĂTĂLIA DE LA „ROVINE" LA ISTORIA POLONĂ A LUI JAN DŁUGOSZ *

/ AIIAI /

/Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A. D. Xenopol" - Iaşi, XXIII, 2 (1986), p. 707...

DE

SERGIU IOSIPESCU

Intre problemele „homerice" ale istoriografiei veacului XIV, datarea bătăliei de la *Rovine*, dintre oastea Ţării Româneşti condusă de Mircea cel Bătrîn şi forţele de invazie ale lui Baiazid I, reflectă în chip pilduitor, prin soluţiile propuse, atît calitatea surselor folosite cît şi tentaţiile, înclinaţiile şi, de ce nu, aprehensiunile criticii istorice.

Pe temeiul unui pasaj de cronică sîrbească din veacul al XV-lea, ce rezuma desfăşurarea bătăliei, a amplificărilor sale în istoriile lui Luccari şi Orbini şi, mai cu seamă, a însemnării vechiului tipicon de la mănăstirea Hilandar — despre moartea unuia dintre principii sîrbi participanţi la război — Hasdeu afirma (1876) [1] că „ilustra victorie de la Rovine, a cărei strălucire se revarsă asupra Craiovei, avusese loc anume la 17 mai 1395".

Cu publicaţia cronicii „bulgare" de către Ioan Bogdan (1891) şi exegezele lui Nicolae Iorga (1901) pe marginea analelor sîrbeşti, povestirea mai amplă a acestora sub data de 10 octombrie 1394 s-a impus istoriografiei române [2]. Relevarea de către Constantin Litzica (1901) a unui nou izvor — dania din octombrie 1395 a împăratului Manuel Paleologul şi a basilissei Elena pentru mănăstirea constantinopolitană Petra, spre pomenirea lui Constantin Dragaš căzut în campania din Ţara Românească şi *de la moartea căruia nu trecuseră încă şase luni* — a deschis discuţia în jurul datei bătăliei de la *Rovine* [3]. Nicolae Iorga, cel dintîi (1901) şi apoi Dimitre Onciul (1903) au reconstituit cu noi argumente desfăşurarea invaziei otomane în Ţara Românească, plasînd confruntarea majoră la 10 octombrie 1394 [4] şi nu la 17 mai 1395 cum susţinuse, în urmă, Constantin Litzica. Se invoca, între altele, şi faptul că victoria de la *Rovine* nu putea fi obţinută de forţele reunite ale lui Mircea cel Bătrîn şi ale regelui Ungariei — despre care atunci se credea că în mai 1395 s-ar fi aflat în Ţara Românească — fără

* Adnotările pe marginea izvoarelor care le înfăţişăm aici bunăvoinţei răbdătoare a cititorilor dezvoltă intervenţia mea la dezbaterea organizată de redacţia de istorie a Editurii Militare în jurul datei bătăliei de la Rovine, la care au participat Al. V. Diţă, M. Dogaru, Tahsin Gemil, Anca Tanaşoca, Andrei Pippidi, N. Stoicescu, Dan Zamfirescu (ianuarie 1986, Bucureşti). Ele trebuie a fi considerate drept urmarea şi îndreptarea celor scrise de mine în articolul *„La Rovine în cîmpii"* („Magazin istoric", VII, 12/1974, p. 14—18).

A 7

CUPRINSUL

A 8

B A T A L I A P E N T R U

R O V I N E

23 MARTIE 1988

Transcrierea înregistrării de pe banda de magnetofon

însoţită

de

ANEXE DOCUMENTARE

şi

OBSERVAŢII CRITICE

de DAN ZAMFIRESCU

Bucureşti
1988

A 9

\- 2 -

.—o—.

CUVÎNT DE RAMAS BUN!

Ședința din 23 martie 1988 de la Institutul de Arheologie din București nu a marcat în nici un chip un "schimb de generații" de felul celui făcut sensibil, pînă la scandal academic, de "Discursul de recepție" al lui Ioan Bogdan, în 1905, discurs citat și luat ca model de dr. Nicolae Constantinescu. Simplul fapt că cei patru protagoniști (unul, Ciprian Zaharia, fiind prezent în sală numai prin problemele ridicate de cartea sa) ai datei de 17 mai 1395 depășesc, în covîrșitoare majoritate (trei din patru) vîrsta de 50 de ani (dr. Nicolae Stoicescu, în ciuda aparenței fizice de etern june, chiar și pragul celor 60) exclude această interpretare.

Dar dacă n-a fost un "schimb de generații" și n-a marcat nici un fel de schimb, nici măcar de "ștafetă", ședința a pus pentru

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CU PRIVIRE LA GENEALOGIA UNUI ÎNSEMNAT BOIER MUNTEAN DIN VEACUL AL XV-lea

RADU OPREA*

Descendent al unui vechi neam boieresc, îndeaproape înrudit cu marile familii nobiliare ale ţării, Dan vornic - supranumit „Durduc" sau „Durduca" (ceea ce ar fi fost în limbajul timpului echivalentul lui „Durduliu" sau „Dolofan", probabil o aluzie la aspectul mai împlinit al formelor sale) - a jucat un rol însemnat în viaţa politică internă, destul de zbuciumată şi instabilă, din vremea voievozilor Basarab cel Bătrân (Laiotă) şi Basarab cel Tânăr (Ţepeluş). Numele său este consemnat în textul a nouă documente interne, din intervalul 1475 iunie 1 - 1478 septembrie 9, adică şase acte emise de cancelaria primului domn amintit şi trei provenind de sub pana grămăticilor de la curtea celui de-al doilea voievod menţionat[1].

Între cei nouăsprezece boieri trecuţi în sfatul hrisovului din 1 iunie 1475, pe lângă cei patru jupani fără dregătorii (Dragomir al lui Manea, Cazan al lui Sahac, Neag şi Neagoe al lui Borcea), boieri mai vârstnici şi pe care noul domn îi moştenise de la predecesorul său, Radu cel Frumos, sunt arătaţi şi câţiva dintre stâlpii domniei de curând instalate, între care desluşim şi pe „jupan Dan vornic", ca fiind al cincilea boier martor, după jupanii mai sus-pomeniţi şi înaintea lui *Neagoe de la Craiova*, părintele celor patru fraţi Craioveşti, aflat pentru întâia oară printre martorii domneşti, precum şi a lui *Manea Negrul* şi *Drăghici din Mărgineni*, spătari, primul fiind tatăl lui Manea Perşanu, viitorul mare vornic al lui Radu de la Afumaţi, considerat de acesta ca fiind „din casa" sa, iar cel de-al doilea era fostul stratornic al lui Radu cel Frumos, ajuns vornic-mare al lui Vlad Călugărul şi primul sfetnic în timpul lui Radu cel Mare, până în 1497, ctitorul Mănăstirii Mărgineni, numite uneori şi Drăghiceşti[2].

Ultimul dregător ce apare în sfatul acestui hrisov (probabil cel mai tânăr şi mai mic în rang dintre boierii adeveritori) este un „Dimitru stratornic", nimeni altul decât cel cunoscut ca *Dimitrie Ghizdavăţ,* precum îl vom afla trecut printre mărturiile domnului de la 1476[3], întâlnit apoi şi ca ban-mic, în 1486[4], cel ce va deveni mai târziu ginerele lui Dan Durduca, în urma căsătoriei cu fiica acestuia, jupaniţa Neaga[5].

* Direcţia pentru Cultură şi Patrimoniul Naţional a Judeţului Argeş.
[1] *Documenta Romaniae Historica* (se va cita *DRH),* B. Ţara Românească, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 243-268, doc. 148-161.
[2] George D. Florescu, *Divanele domneşti din Ţara Românească. I (1389-1495),* Bucureşti, 1943, p. 216-217; Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1971, p. 21, 69.
[3] *DRH,* B, I, p. 257, doc. 153.

În actul din 15 iulie 1475, prin care Basarab cel Bătrân întăreşte averile Mănăstirii Cozia, între cei 14 boieri - martori din sfat, „jupan Dan mare vornic" figurează tot ca al cincilea dregător, după jupan Neagoe al lui Borcea şi înaintea lui Neagoe de la Craiova, faţă de care era probabil şi mai în vârstă şi mai sus în ordinea rangurilor deţinute.

O poziţie interesantă şi preeminentă va ocupa personajul nostru între martorii primului document cu sfat, emis de voievodul Basarab cel Tânăr, prin care acesta dă mănăstirii Cozia moara domnească din târgul Râmnic, la Olt, în schimbul unor mori de la Târgovişte, poruncă în care nu apar decât trei boieri-dregători: jupan Dragomir al lui Manea, jupan Dan mare- vornic şi jupan Vintilă logofăt, cărora li se adaugă şi doi clerici: egumenul de la Snagov şi egumenul de la Deal, arătaţi nominal[6].

Genealogistul George D. Florescu considera că prezenţa numai a celor trei boieri ca martori adeveritori în acest hrisov - unul din primele ale lui Basarab cel Tânăr, pe când el nu-şi alcătuise încă un sfat domnesc - ar putea fi explicată prin înrudirea lor cu voievodul[7]. De pildă, din izvoare ştim că Dragomir al lui Manea era nepotul lui Vladislav al II-lea[8] şi văr primar, fie direct, fie prin alianţă, cu Basarab Ţepeluş[9].

În privinţa lui Dan mare vornic, George D. Florescu sugera o anume corelaţie între prenumele acestui boier şi patronimicul specific ramurii Dăneşti a Basarabilor, prenume pe care autorul spunea că nu l-a mai întâlnit a fi purtat de vreun mare boier - martor în trecut[10], ceea ce ne îndeamnă a presupune o înrudire între voievod şi marele vornic. Tot în acelaşi context se lansa ipoteza - bazată pe stăpânirea comună în unele sate din Gorj, aflate în preajma Mănăstirii Tismana - după care Vintilă Florescu ar fi fost soţul unei surori a lui Radu cel Frumos, ceea ce ar explica prezenţa neîntreruptă a acestui boier tânăr încă, de la 18 mai 1468 înainte, în toate sfaturile domneşti ale voievodului amintit. Prin urmare, susţinea reputatul genealogist, Vintilă Florescu ar fi fost văr primar cu părintele lui Basarab Ţepeluş, sau mai corect spus - judecând lucrurile în lumina ultimelor izvoare - era văr al doilea, prin alianţă, Basarab Ţepeluş fiind în acest caz, pentru Vintilă, nepot de văr[11].

În sfatul celor 12 boieri adeveritori, la hrisovul din 3 aprilie 1478, în frunte cu acelaşi jupan Dragomir al lui Manea, Dan mare-vornic este al cincilea, după noul boier - martor, fără dregătorie, *jupan Gherghina,* viitorul mare pârcălab al cetăţii Poienari, fratele doamnei Rada a lui Vlad Călugărul voievod, considerat ca fiind strămoşul cunoscuţilor boieri din Băleni (Dâmboviţa)[12].

---

[4] *Ibidem,* p. 317, doc. 197; George D. Florescu, *op. cit*., p. 217.
[5] Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 19.
[6] *DRH,* B, I, p. 260, doc. 157/1478 ianuarie 9.
[7] George D. Florescu, *op. cit.,* p. 226.
[8] *DRH,* B, I, doc. B/ ‹ 1447 sept. 1 - 1448 aug. 31›, p. 505; George D. Florescu, *op. cit*., p. 112, 226; Radu Oprea, *Câţiva mari dregători din Sfatul Domnesc al lui Vlad Ţepeş,* în „ Argesis". Studii şi Comunicări. Seria Istorie, tom. XVII, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2008, p. 93.
[9] George D. Florescu, *op. cit*., p. 227.
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem*, p. 228-229; Dan Pleşia, *Genealogia Basarabilor (sec. XIII-XVII),* planşă anexă la vol. *Io Mircea, mare voievod şi domn…,* Râmnicul Vâlcii, 1986.
[12] George D. Florescu, *op. cit*., p. 230; Nicolae Stoicescu, *op. cit.,* p. 21; Radu Oprea, *op. cit*., p. 94.

Hrisovul datat 9 septembrie 1478[13], prin care Basarab cel Tânăr întăreşte averile Mănăstirii Cozia, este ultimul document păstrat până acum, din veacul al XV-lea, în care mai apare ca boier - dregător în sfat Dan mare-vornic. După această dată credem că el se va fi stins, niciun alt act nemaiarătându-l ca fiind încă în viaţă. Descendenţa sa este compusă din: o fiică, Neaga, şi doi fii, Oprea slugerul şi Dragomir; Neaga a fost căsătorită, mai întâi, cu Dimitrie Ghizdavăţ, mare dregător în perioada 1475-1485[14], apoi cu jupan Cândea, fratele lui Baldovin pârcălab începătorul neamului boierilor din Goleşti - Muşcel. Din prima căsătorie au rezultat trei copii: un fiu, numit Manea Ghizdavăţ, urmat de două fiice, Vlădaia şi Dumitra. Manea Ghizdavăţ s-a însoţit cu Vilaia, fiica lui Mogoş spătar şi nepoata lui Mogoş ban, boieri din neamul celor cunoscuţi ca fiind „din Cepturoaia".

Vlădaia a fost măritată cu Manea Perşanu, fiul lui Manea Negrul mare-vistier, ajuns şi el dregător influent la curtea voievodului Radu de la Afumaţi, care îl considera „din casa" sa şi care l-a făcut mare vornic. Manea Perşanu va fi ctitorul Mănăstirii Seaca, din judeţul Olt, unde a fost şi înmormântat, atât el cât şi jupaniţa sa, Vlădaia[15]. Cea de-a doua fiică a lui Dimitrie Ghizdavăţ, cu soţia sa Neaga, a fost jupaniţa Dumitra, ce a ţinut mai întâi pe Manea al lui Mogoş din Stăneşti, după moartea căruia se recăsătoreşte cu Tudor din Drăgoieşti, mare dregător în intervalul 1523-1535, ucis pentru hiclenie de Radu Paisie, la 1536[16].

Din prima căsătorie a Dumitrei, cea cu boierul Manea al lui Mogoş din Stăneşti, a avut trei fiice: *Caplea*, *Vilaia* (însoţită cu Fârtat vornic din Drăgăşani) şi ultima *fiică*, al cărei nume nu ne este cunoscut, căsătorită cu un anume Toma, a fost mama Vilaiei din Stăneşti (numită şi Tomana, după numele tatălui său), viitoarea soţie a lui Dobromir din Runcu, mare ban între 1568 iulie 19 şi 1582 iunie 9[17].

Aşadar, prin încrengătura alianţelor contractate de descendenţii săi, mai cu seamă pe linie feminină, Dan Durduca s-a înrudit cu multe neamuri boiereşti influente în societatea de la sfârşitul veacului al XV-lea şi din secolele următoare. Acestea ar fi: boierii din neamul Ghizdavăţ, originari din Transilvania, probabil urmaşii acelui Stoica Ghizdavici, colaboratorul lui Iancu de Hunedoara[18]; boierii din Cepturoaia (inclusiv ramura din care descind Buzeştii); boierii din Stăneşti, Drăgoieşti şi Goleşti[19].

În privinţa lămuririi originii strămoşilor din care descindea marele vornic Dan Durduca, noi opinăm pentru străvechiul leagăn al Loviştei, ţinut din nordul judeţului istoric Argeş, zonă unde vieţuiau neamuri de boieri, cu adânci rădăcini în veacul al XIV-lea, cum au fost cei din Şuici şi Sălătruc, din Cepari şi Tigveni, ce stăpâneau întinse domenii în satele de pe valea superioară a Topologului, în preajma vechilor curţi domneşti de la Argeş şi până în vecinătatea Piteştilor, în câmpia înaltă ce forma

[13] *DRH*, B, I, p. 268, doc. 161.
[14] Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 19-20.
[15] *Ibidem*, p. 69.
[16] *Ibidem,* p. 98; Dan Pleşia, *Marele ban Dobromir şi neamul său*, în „ Arhiva Genealogică", 1997, IV (IX), 1-2, p. 183.
[17] *Ibidem;* Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 51-52.
[18] *Documenta Romaniae Historica, D. Relaţii între Ţările Române,* vol. I (1222-1456), Bucureşti, 1977, p. 435, doc. 318/1453 aprilie 11; p. 440, doc. 322/1454 aprilie 30.
[19] Dan Pleşia, *op. cit*.; idem, *Contribuţii la istoricul Mănăstirii Stăneşti (Vâlcea) şi a ctitorilor ei*, în „ Mitropolia Olteniei", an. XVII, nr. 5-6, 1965, p. 407-417.

limita de nord a fostului județ Teleorman. Cam aceasta era şi întinderea, desigur fragmentară, a domeniului pe care l-a stăpânit Dan Durduca şi urmaşii săi. Nu întâmplător, genealogiştii au remarcat că boierii din Loviştea sau cei din Şuici - Sălătruc au ascendenți încă în vremea lui Mircea cel Bătrân[20]. De pildă, voievodul tocmai amintit întărea, la sfârşitul secolului al XIV-lea, unei cete de şapte boieri - din care doi purtau numele de *Dragomir* - câteva sate din ținutul Loviştei[21]. Locurile acestea, constituind granița de nord a Valahiei cu Transilvania, au fost întotdeauna o oază de relativă libertate şi de evadare a vârfurilor aristocrației băştinaşe înspre regatul Ungariei, în caz de conflict cu puterea centrală. Aşa s-a întâmplat, în 1374, când Ludovic I, regele Ungariei, scria lui Benedict, comitele de Timiş, că au sosit nişte boieri fugari din Țara Românească „de la voievodul Vlaicu, nişte români, anume Stoican, *fiul lui Dragomir* (subl. ns.), fiul lui Voina de Lovişte, Danciu, fratele fostului comite Neagu, Voicu, fiul lui Radoslav, şi Selibor, omul de aproape (*familiaris specialis*) al voievodului Vlaicu”[22].

Cam pe la jumătatea veacului al XIV- lea, Vladislav al II-lea voievod, reconfirma mai multor boieri ai săi, printre care *Dragomir Ruhat*, cu fiii lui, nepotului său *Dragomir* şi altora, stăpânirea peste mai multe sate loviştene[23]. Până şi ctitoriile ecleziastice ale timpului au avut parte de contribuția boierilor din Loviştea, cel mai edificator exemplu în acest sens ar fi vechea Mănăstire Cotmeana, unde pe la 1385, în zilele lui Dan I voievod, un anume *jupan Dragomir, fiul egumenului Dragomir*, a donat sfântului lăcaş un clopot pentru pomenire[24]. Şi tot aici, la Cotmeana, parcă pentru a nu destrăma firul neîntrerupt al generațiilor, şi-au găsit odihna peste ani boierii din Şuici şi Cepari, începând cu *jupan Dragomir* mare-vornic în vremea lui Neagoe Basarab (cel pe care domnul îl numea ca pe o rudă apropiată, din „ casa ” sa), împreună cu jupanița Marga, soția lui credincioasă, fiica viteazului Albu vistier, ce a trăit la cumpăna veacurilor XV-XVI, găsindu-şi sfârşitul cu arma în mână, în conflictul pentru apărarea onoarei unei tinere jupanițe şi a neamului său[25].

Ceea ce ar proba oarecum prestigiul de care se va fi bucurat în epocă această ctitorie domnească şi boierească de la Cotmeana, ar putea fi şi valoarea simbolică a gestului făcut de *Dragomir* mare-vornic, cel care deşi încheiase lucrările de construcție la biserica sa necropolă, cu hramul Înălțarea Domnului, din satul Ceparii-Pământeni, în ziua de 31 iulie 1533, nu s-a înmormântat aici, ci a ținut să i se odihnească osemintele sub lespedea de la Cotmeana, în 6 august acelaşi leat[26].

---

[20] Idem, *Importanța studiilor genealogice pentru istoria Țării Româneşti,* în „ Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995, 1-2, p. 13-20.
[21] *DRH*, B, I, p. 45, doc. 18/‹ 1393 sept. 1 - 1394 aug. 31›.
[22] *DRH*, D, I, p. 107, doc. 63.
[23] *DRH*, B, I, p. 180, doc. 103/1451 iulie.
[24] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ed. îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, 1984, p. 178; Constantin Bălan, *Inscripții medievale şi din epoca modernă a României. Județul istoric Argeş (sec. XIV - 1848*), Bucureşti, 1994, p. 192, nr. I 205.
[25] *Ibidem*, p. 153, nr. 113; Radu Oprea, *Albu vistier (cca. 1460-1510) şi înrudirea sa cu vechile neamuri ale boierilor argeşeni de pe valea Topologului,* în „Argesis”. Studii şi Comunicări. Seria Istorie, tom. XVII, Muzeul Județean Argeş, Piteşti, 2008, p. 107-111 şi spița genealogică din Anexa 1, p. 112.
[26] Constantin Bălan, *op. cit*., p. 153, nr. 113.

Ca o dovadă în plus că numele era simbolul continuităţii generaţiilor, peste ani, în rândul aristocraţiei muntene şi nu numai, este şi faptul că în familia lui Dan Durduca şi a fratelui său, Radu spătarul, numele *Dragomir* l-au purtat atât unii din descendenţii lor direcţi, cât şi reprezentanţii unora dintre neamurile cu care s-au înrudit apoi, prin alianţă.

REGARDING THE GENEALOGY OF AN IMPORTANT BOYAR OF THE 15-TH CENTURY WALACHIA

Abstract

Dan the magistrate, aka *Durduca* (Plump), probably because of his aspect, was a descendant of an old family of boyars, closely related (if not identical) to that of the famous boyars Floreşti, - played an important role in the tormented and instable internal political life in the time of the voivodes Basarab cel Bătrân (Laiotă) and Basarab cel Tânăr (Ţepeluş).

Between 1475 and 1478 (with some breaks determined by the frequent changing of the rulers) Dan Durduca was always among the first 4-5 boyars who led the lordly assembly, which was formed by some old and important boyars' families (the Mărgineanus, the Sahacescus, the Borcescus, the Craiovescus), some of them being closely related to the voivodes of the ruling dynasty and having the roots in the 14-th and 15-th centuries.

Dan Durduca always owned a huge estate: from the old Mehedinţi County to the north of the ex Argeş County - in Ţara Loviştei and along the Topolog Valley - and downward to Teleorman County. The inheritors of his huge fortune were families of boyars who strongly influenced the political life of Walachia (the Golescus, the Drăgoiescus, the Stănescus, and the Buzescus). His descendants were related both to the boyars belonging to Ghizdavăţ family (one of whose member, Stoica Ghizdavăţ was a collaborator of both the king of Hungary and of Ioan de Hunedoara) and to the boyars from Cepturoaia (among them the Buzescus).

Conformable to a document from the second half of the 16-th century, Dan Durduca had his court in the village Burdeşti (today in Suseni, Argeş County), in the high field from the south of Piteşti (ca 20 km).

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

DIN ISTORICUL SCHITULUI BASCOVELE, JUDEȚUL ARGEŞ

MARIUS PĂDURARU*

Schitul Bascovele (Fig. 1) din satul Ursoaia, comuna Bascovele, județul Argeş, devenit monument istoric de categorie A, este unul dintre lăcaşurile de cult - din păcate, destul de numeroase - cărora soarta nu le-a fost favorabilă încă de la fundare.

Am schițat în numărul precedent al acestei publicații[1], condițiile înființării şi ale refacerii acestui schit, referindu-ne cu precădere la cele două faze ale bisericii, Bascovele I, respectiv Bascovele II (Fig. 2), atestate documentar, epigrafic şi, de curând, şi arheologic.

Fig. 1. Schitul Bascovele, vedere exterioară dinspre sud - foto Marius Păduraru, 2009.

* Muzeul Județean Argeş, Piteşti.

[1] Spiridon Cristocea, Marius Păduraru, *Cercetările arheologice de la Schitul Bascovele, comuna Cotmeana, județul Argeş (campania iulie-august 2009)*, în „Argesis”, tom XVIII, 2009, p. 167-183.

Dacă marele comis Şerban II Cantacuzino, ctitorul de la 1695, a înălţat lăcaşul ca o făgăduială adusă Maicii Domnului, „ca din dar(u)l sfenţi‹i›i sal(e) să ne dea rod din trupul nostru”, lucrările fiind la un moment dat întrerupte din motive ce nu sunt foarte clare şi reluate după tragica moarte a soţiei şi a fiicei, cutremurele de pământ ce au urmat, mai cu seamă cele din 1802 şi 1838, au distrus biserica - fisurile din fundaţie erau foarte profunde şi bine observabile în cercetarea arheologică din 2009 - în aşa măsură încât, în anul 1843, stareţa Platonida Căzăneasca a fost nevoită să o refacă din temelie, „de iznoavă”, cu sprijinul grecului Ştefu Nicolau şi al soţiei sale, piteşteanca Paraschiva.

Fig. 2. Biserica schitului Bascovele II - foto Marius Păduraru, 2009.

Așadar, obștea viețuitoarelor de la Bascovele nu dispunea în 1843 de stipendiile necesare unei astfel de întreprinderi, semn că schitul era sărac. Din nefericire, distrugerea documentelor acestui schit - ca de altfel și a unei bune părți din actele schitului Buliga - prin incendiere de către hoți în anul 1815, când au fost sustrase din locuința epitropului Partenie Buligeanul[2] - constituie un obstacol în construirea unei imagini cât mai obiective asupra situației economico-financiare a schitului în primul său secol de existență. Hrisoavele lui Mihail I Șuțu și Alexandru Moruzi confirmă această stare de fapt. Emise spre finele acestei perioade, la 29 noiembrie 1791, respectiv la 24 august 1793, în acestea se precizează că mănăstirea de călugărițe Bascovul era „foarte săracă și fără de niciun ajutor de nicăierea", motiv pentru care îi întăreau „ca și alți frați domni de mai nainte" din vinăriciul domnesc din județul Argeș, „vin, vedre una sută", „la vremea dijmăritului scutea stupi una sută", precum și „lude 6, oameni ertați de toate dăjdiile". Ele au fost confirmate și de Întâiul Divan și Comitet al Principatului Valahiei, la 8 octombrie 1809, precum și de Ioan Gheorghe Caragea, la 1 aprilie 1813[3].

Probabil în 1695, Maria, soția comisului Șerban Cantacuzino și fiica marelui vornic Ghinea Rustea-Văleanu[4], a înzestrat schitul cu moșia Vața din județul Teleorman, căreia, în actul din 15 mai 1696, nu i se precizează întinderea[5]. Marin F. Dana - autorul tezei de licență *Schitul Bascov*, lucrare apreciată în epocă, în care autorul a tins spre exhaustivitate - deși nu cunoștea documentul menționat, amintește totuși de această moșie precizând: „trei sute șase zeci stânjeni moșie cu pământ de cultură și pădure, în comuna Vața, plasa și județul Olt, în întindere aproximativă de una mie pogoane, dăruită de părintele Gherasim monah de la schitul Robaia, plasa și județul Argeș, al cărui nume este scris în pomelnicul ctitorilor"[6]. Nu avem nicio îndoială că marea majoritate a celor o mie de pogoane proveneau din dania Mariei Cantacuzino, monahul Gherasim donând și el acolo, ulterior, o suprafață de teren, evident mai mică.

Pauperizarea schitului este explicabilă, dacă avem în vedere că Maria a decedat înainte de finalizarea construcției, iar Șerban s-a recăsătorit. Mai mult decât atât, așa după cum au confirmat și cercetările arheologice, nici Maria, nici fiica ei, nu a fost astrucată la Bascovele, Șerban fiind, după cum se știe, înmormântat la Comana, alături de tatăl său, Drăghici.

---

[2] Conform documentului din 3 iunie 1825 (D.A.N.I.C., fond Episcopia Argeș, CI/3), asupra căruia vom reveni cu un alt prilej.

[3] V. A. Urechia, *Istoria românilor*, seria 1786-1800, tom. IV, Bucuresci, Lito-tipografia Carol Göbl, 1893, p. 227; *ibidem*, seria 1800-1830, tom. IX, Bucuresci, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucuresci, 1896, p. 368; *ibidem*, seria 1800-1830, tom. X, partea A, Bucuresci, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900, p. 146.

[4] Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 185.

[5] B.A.R., colecția Documente istorice, CDLXXVII/163 (fost la D.A.N.I.C.); vezi și *Anexă* la Sp. Cristocea, M. Păduraru, *op. cit.*, p. 180-183.

[6] Marin F. Dana, *Schitul Bascov*, teză de licență susținută în cadrul Facultății de Teologie a Universității din București, 1934, manuscris dactilografiat, p. 104 și 136, unde se face referire la un document din 10 iunie 1819, o „copie după hotărnicia moșiei Vața de Sus, Vața de Jos și Izvoru din județul Teleorman, făcută de Sandu Derepțeanu și legalizată de Judecătoria Districtului Teleorman". Se precizează că documentul respectiv a fost evacuat la Moscova. În actul amintit este vorba, mai probabil, de boierul teleormănean Sandu Depărățeanu, slugerul de la 1829 (I. C. Filitii, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, în „Revista Arhivelor", nr. 5, 1928-1929, p. 334).

Fără a se putea preciza în ce împrejurări a intrat în patrimoniul funciar al schitului, pe de o parte, ca urmare a incendierii actelor în 1815, pe de altă parte, din cauza evacuării unor acte la Moscova în 1916, menţionăm că mult încercata de soartă ctitorie cantacuzină a mai avut în proprietate o chingă de moşie numită Sitişeasca, dăruită „de un domn Bălăceanu" din comuna Balaci, judeţul Teleorman. Suprafaţa acesteia nu se cunoaşte, dar se ştie că ea se găsea în proprietatea schitului, la 20 august 1833[7].

Dacă moşia de la Vaţa[*] se situa relativ aproape de Bascovele (circa 30 de km în linie dreaptă), cea de la Balaci[**], aflată la aproximativ 100 de km de schit, era mai dificil de administrat. Vaţa şi Sitişeasca „ce-i mai zice şi Balaciu sau Pădureţiu" au fost, după toate probabilităţile, singurele moşii pe care schitul le-a stăpânit, suficiente pentru a asigura traiul micii obşti de călugăriţe, însă se pare, foarte probabil şi ca urmare a unei proaste gestionări, insuficiente pentru a oferi stipendiile refacerii din temelii a bisericii schitului în anul 1843. În aceste condiţii, stareţa Platonida Căzăneasca a fost nevoită - potrivit pisaniei şi altor surse documentare - să-şi cheltuiască cea mai mare parte a averii sale, şi aceasta numai pentru „înfrumuseţarea" lăcaşului, termen prin care înţelegem zugrăvirea bisericii şi înzestrarea ei cu odoarele necesare, de vreme ce ridicarea din temelie a edificiului se făcuse de către Şteful Nicolau împreună cu soţia sa, Paraschiva. Nu excludem nici imixtiunea egumenului de la Cotmeana în administrarea veniturilor acestor moşii, având în vedere că schitul Bascovele se situa pe moşia vechii ctitorii domneşti.

Că schitului Bascovele nu i s-a întocmit nicio catagrafie până în 1865 este greu de crezut, mai sigur fiind că ele nu au mai ajuns până la noi[8]. Din inventarul întocmit la sfârşitul anului 1865[9], prezentăm aici numai „averea nemişcătoare", necuprinsă în cel din februarie 1868. Fiind mai bine realizat, pe acesta din urmă îl vom reda integral. Potrivit inventarului efectuat la 2 decembrie 1865, „averea nemişcătoare" a schitului Bascovele se compunea din următoarele posesiuni: „1. Un petic moşie de 365 stânjini, la Vaţa, în jud. Oltul; 2. O chingă moşie la Bălaciu-Şitişeasca, în jud. Teleorman; 3. O vie pe Valea Popii-Muscel, două pogoane; 4. O vie pe Valea Bădeştilor-Muscel; 5. O casă în oraşul Piteşti, ca metoh, cu locul ei; 6. Un loc de prăvălii în Uliţa Mare-Piteşti"[10].

După secularizare, schitul a pierdut cea mai mare parte a acestor proprietăţi, rămânând cu 22 de pogoane în moşia Cotmenii, întrucât nu era desfiinţat, şi cu alte 17 pogoane, deoarece servea şi ca biserică de mir pentru satele din proximitate, Ursoaia, Zamfireşti şi Negeşti. Moşia Cotmeana s-a arendat în condiţiile legii din 1865, al cărei articol 49 prevedea că arendaşii nu au niciun amestec în interiorul schiturilor sau mănăstirilor ce se vor afla în cuprinsul moşiei, lăsând la dispoziţia superiorilor respectivi grădinile de legume şi pomi roditori pe care le vor fi posedat la încheierea

[7] M. F. Dana, *op. cit.*, p. 139.
[*] Astăzi sat în comuna Vedea, judeţul Argeş.
[**] Actualmente sat şi comună, judeţul Teleorman.
[8] D.A.N.I.C., fond Ministerul Culturii şi Instrucţiunii Publice (în continuare se va cita M.C.I.P.), dosar 982/1865, f. 35-36.
[9] Întocmit cu ocazia demisionării stareţei Platonida Căzăneasca - din cauza vârstei înaintate şi a stării precare de sănătate - şi a înlocuirii sale cu Epraxia Costeasca (M. F. Dana, *op. cit.*, p. 179-184).
[10] D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 36; M. F. Dana, *op. cit.*, p. 354.

contractului de arendare. Arendaşul moşiei Cotmeana n-a ţinut cont de acest articol din lege şi, în perioada 1871-1876, a pus stăpânire efectiv pe terenul respectiv. Cu toate sesizările făcute de către stareţa Irina Perieţeanca, cu toate intervenţiile Episcopiei Argeşului către Ministerul Cultelor şi ale acestuia către Administraţia Domeniilor şi Pădurilor Statului şi către Prefectura Argeş, şi cu toate rapoartele încheiate de către Prefectura Argeş la faţa locului şi înaintate Ministerului, acest teren nu i-a fost redat schitului decât în 1876, pentru ca în 1883, când a fost transformat în biserică de mir, să fie vândut la licitaţie, tot de către stat[11].

În urma demisionării Epraxiei Costeasca la 14 decembrie 1867[12], prin adresa nr. 178 din 9 martie 1868, Ghenadie, episcopul Argeşului, răspundea solicitării cu nr. 1240 a ministrului cultelor, arătând că protopopul aceluiaşi judeţ o instalase pe cuvioasa Platonida Căzăneasca[13], în postul de superioară la schitul Bascovul. Cu acelaşi prilej, s-a întocmit cel de-al doilea inventar „în care s-au înscris dota pomenitului schit”, un exemplar înaintându-se Ministerului Cultelor. Prin adresa nr. 2285 din 13 martie 1868, un exemplar al aceluiaşi inventar, completat însă, pe alocuri, diferit, era înaintat Ministerului de către Prefectura Argeş[14].

Redăm în continuare, întocmai, inventarul expediat Prefecturii[15], mai bine realizat decât cel înaintat Episcopiei Argeşului, cu menţiunea că s-a apelat şi la acesta din urmă, ori de câte ori a fost cazul, pentru completări:

„Inventar pentru toate averile mişcătoare şi nemişcătoare a schitului Bascovul, din judeţul Argeşul, 1868 februarie 15, şi care s-au dat în primire noii superioare Platonida Căzăneasca, conform ordinului domnului subprefect no. 991, urmat după al domnului prefect, nr. 1117.

No. obiectelor	**Numirea obiectelor**	**Observaţii**
1	**2**	**3**
1	biserică de zidu, făcută de iznoavă la leatul 1843 şi învălită al doilea, din nou, la an 1865	de cuvioasa Platonida Căzăneasca şi cu ajutorul altor făcători de bine
1	sfânt prestolu de zidu şi sfânta masă de piatră, acoperită cu trei mese, una de cit şi două de damascu, de aţă.	făcute tot de Cuvioasa Platonida Căzăneasca
2	sfinte antimise, cu cele trebuincioase, ale lor	
1	sfântă Evanghelie	dăruită de răposatul episcopu al Sfintei Episcopii Buzău, D‹umnealui› D‹omnul› Chesarie, şi ferecată cu argintu, semplu, iaru nu peste totu, de D-lui Domnul Matache Eliadu

[11] M. F. Dana, *op. cit.*, p. 67.
[12] Tot din cauza stării de sănătate, dar şi a multelor „supărări ce am avut pentru împrejmuirile sale (ale schitului Bascovele - n.n.) cu domnul arendaş al moşiei răsăritul şi apusul” (*ibidem*, p. 224).
[13] Se născuse în Bucureşti, ca fiică a vătafului Costache Căzănescu. La acest schit a fost numită, probabil cu calitatea de stareţă, în 1830 (*ibidem*, p. 365). A doua oară, ea va ocupa funcţia de superioară a schitului Bascovele, de la 1 februarie 1868 şi până la deces, survenit în anul 1870 (*ibidem*, p. 233, 261).
[14] D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 87^r, 90^r.
[15] *Ibidem*, f. 91^r-94^r.

1	2	3
2	sfinte Evanghelii	din vechime
13	mineie: un Triod, o Cazanie, un Apostolu, un Penticostaru, un Ohtoicu, o Liturghie şi o Psaltire, vechi	legate din nou, de cuvioasa Platonida Căzăneasca, la leatu 1833
1	sfântă Evanghelie, un Apostol, o Leturghie, 12 mineie, o Psaltire, un Ceaslov, un Penticostar, un Chiriacodromion şi un Molitfelnicu	dăruite de Înaltu Prea Sfinţia Sa, părintele mitropolitul, D‹umnealui› D‹domnul› Nifon
1	sfântă cruce de argintu	din vechime
1	cutie în care se păstrează Sfintele Taine	totu din vechime
3	sfetnice de alamă	cumpărate tot de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	carte de teologie	dăruită de Prea Sfinţia Sa, episcopul Argeşului, D‹umnealui› D‹omnul› Iosifu
2	cărţi de cuvântu şi anume: ‹‹Puţul›› şi ‹‹Împărţire de grâu››, ale Sfântului Ioanu Gură de Auru	dăruite de răposatul pitarul Ioaniţă Argeşanul
1	Leturghie, un Apostol şi un Ceaslovu	dăruite de răposatul episcopu al Eparhii Buzău, D‹umnealui› D‹omnul› Chesarie
1	proscomidie cu trei îmbrăcăminţi pă dânsa, una de pânză şi două de materie	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	rându de sfinte vase, toate de argint	din vechime
1	mână de argint la icoana Maicii Domnului*	cumpărată de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	salbă cu 6 bănici de aur, turceşti, şi o jumătate de pol	dăruită de cocoana Săftica Văcăreasca, ‹iar polul› dăruit de D‹omnul› Stanciu Ionicescu
1	rându de sfinte vase de mademu	din vechime
3	rânduri de sfinte procoveţe [de stofă]*, bune fiindu	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
2	rânduri de sfinte procoveţe de lână, cu flori, bune	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	rându de sfinte odăjdii de stofă proastă, purtate mai multu de jumătate	făcute totu de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	rându de sfinte odăjdii de stofă galbenă, mai bunicică, fără stihar	făcute din îmbrăcămintea coşciugului răposatei Elenchi Galeşaşchi, cusute cu cheltuiala Platonidei Căzăneasca
1	felon de stofă muscălească, singur, vechiu	făcut de răposatul postelnicu Pârvu
3	rânduri de sfinte odăjdii, vechi, cu desăvârşire de materie proastă	din vechime
2	rânduri de pahtale de argintu, subţiri, suflate	dăruite de răposata Săftica Văcăreasca
1	rându de rucaviţe, bune, cusute cu firu şi câteva pietricele pă dânsele	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca

* După inventarul expediat Episcopiei Argeşului (D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 88v); lipsă în inventarul înaintat Prefecturii Argeş.

1	2	3
1	cădelniţă de argintu	din vechime
1	cădelniţă de alamă	din vechime
7	zarfuri de argintu pentru candele	din vechime
2	sfetnice împărăteşti lucrate în bucăţi, vechi, cu şase faclii	din vechime
1	iconostasu nou, de nucu, cu doă sfetnice totu de nucu, noi, cu lustru	făcute totu de cuvioasa Platonida Căzăneasca
2	sfetnice totu de nucu, noi, pentru vohodu	făcute de răposatul protopopul Constandin Brădeanu
2	tetrapode vechi şi o masă numită colivaru	făcute de răposatul Partenie Buligeanul
4	icoane împărăteşti	făcute de cuvioasa Platonida, răposata stariţa monastirei Dintr-un Lemn
1	plaştaniţa [sau epitafiu]*, veche cu desăvârşire	din vechime
1	steagu vechiu	tot din vechime
1	policandru de alamă proastă, cu 14 făclii	făcut de răposatul postelnicul Pârvul
1	iconostasu vechi, prostu	din vechime
2	icoane ale hramului, pă două iconostase	făcute una de răposata Lisaveta, fosta superioară Bascovului, şi una de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	paraclisu cu sfântu prestolu, tot de piatră, adică şi stâlpul şi sfânta masă; 4 icoane împărăteşti, tâmpla zugrăvită, două sfetnice mari; unu iconostasu şi un policandru de alamă [galbenă]*, cu şase făclii	toate acestea sântu făcute la leatul 1838** de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	ladă de lemnu pentru păstratul sfintelor veşminte	
1	vadră cu un castronu, pentru sfinţirea apei	
1	clopotniţă pă poartă	făcută de cuvioasa Platonida Căzăneasca la leatul 1839***
2	clopote, unul mai micu şi unul mai mare	unul făcut de răposatul Partenică Buligeanul şi cel mai mare, de cuvioasa Elisaveta Silişteana, fosta superioară, şi, găsindu-se de cuvioasa Platonida Căzăneasca spartu, s-au prefăcut de iznoavă, mai adăugându la a lui mărime încă 14 ocă
1	toacă de heru, mare	dată de cuvioasa Elisaveta Herleasca

* După inventarul expediat Episcopiei Argeşului.

** Cea ce confirmă faptul, că în urma cutremurului de pământ din 12/23 ianuarie 1838, biserica a fost atât de afectată, încât nu s-a mai putut sluji în ea, astfel că, pentru oficierea serviciului religios s-a construit un paraclis, în partea de vest a incintei.

*** Probabil tot din cauza amintitului cutremur, ca urmare a imposibilităţii utilizării vechii clopotniţe, care va fi fost amplasată în una din cele trei turle (număr amintit de tradiţia orală) ale bisericii Bascovele I.

1	2	3
13	încăperi, din care două servesc pentru pasageri	dintre aceste 13 încăperi, trei sântu făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca cu doă iatace şi doă cămări, iar celelalte zece ‹sântu› făcute din vechime
1	pivniţă, un beci, o bucată zid şi două cămări	acestea sântu toate din vechime
1	grajdu de scânduri, în mărime ca de optu cai, în stare de mijlocu	făcutu de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	pătul vechi, pă optu furci vechi	făcut tot de cuvioasa Platonida Căzăneasca
8	buţi pentru prune, vechi	făcute de răposatul Partenică Buligeanul
1	cazan turcescu, cu ţevile lui, cu capacul de lemnu	făcute tot de pomenitul mai sus, Partenie
1	putină şi o botă ale cazanului	făcute de cuvioasa Epracsiea Costeasca, fostă superioară, la leatul 1866
1	căldare şi o tavă de aramă	rămase de la răposata Elisaveta Moldoveanca
1	tingire, 1 tigaie de aramă, 2 tigăi de heru albu, 1 tigaie de tuciu mare şi una mai mică, şapte talere, 5 farfurii, 4 şi 6 cuţite, 4 sfetnice de alamă, 2 perechi mucari, 2 castroane, 1 tavă de dulceaţă cu 2 pahare mari, 3 linguriţe de mademu, 1 farfurioară de cleştaru	toate acestea sântu cumpărate de cuvioasa Platonida Căzăneasca
8	ceşti pentru cafea, dinu care 4 mai mici şi 4 mai mari, 3 pahară de masă, 2 solniţe de sticlă, 1 ligheanu cu ibricu de marmură	toate acestea sântu făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	masă de pânză, 1 prosopu şi 6 şervete	făcute tot de cuvioasa Platonida
1	pereche hiară de plugu, 1 sapă, 1 târnacopu, 1 toporu, 2 perechi pirostrii şi 2 vătrae	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
1	clopoţel pentru trapeză	de părintele Partenică Buligeanul
2	putini de varză şi trei mai mici, de murături	făcute de cuvioasa Platonida Căzăneasca
3	paturi de bradu înfundate, văpsite negru, 5 scaune şi o masă de scrisu, albe, de bradu	făcute tot de cuvioasa Platonida Căzăneasca
11	perniţe ‹de› citu prostu, umplute cu lână, pentru paturi; 2 saltele cu macaturile loru, umplute cu lână	făcute tot de cuvioasa Căzăneasca

‹Loc sigiliu›. Superioara sfântului schit Bascovul, Platonida Căzăneasca ‹m. p.›

România

Primăria comunei Bascovele

Acest inventariu cuprinzător de toată dota aflată la schitul Bascovul ‹din› această comună, şi care s-au predat în primirea noii superioare Platonida Căzăneasca, fiind închieiat pe adevăr, se verifică şi de respectiva primărie, a-şi avea tot temeiul.

1868 martie 4

‹Loc sigiliu›. Primar, R. Filionescu Notar, Dumitru Vasilescu”[16].

[16] D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 982/1865, f. 91-94.

În ziua de 7 mai a anului 1869, biserica schitului Bascovele şi chiliile din jur au ars, căzând pradă unui fulger. Din fericire, obiectele cuprinse în inventarul menționat n-au fost atinse de foc, incendiul distrugând numai acoperişul bisericii şi a opt camere din preajma lăcaşului[17]. În acelaşi an, stricăciunile au fost reparate de „către maicile petrecătoare în schit, împreună cu preoții de acolo [...], cu propriile lor mijloace", biserica fiind sfințită la 20 decembrie 1869, de către protopopul de Argeş, Gheorghe Protopopescu[18]. A fost ultima realizare a stareței Platonida Căzăneasca, decedată în anul 1870. Chiliile aveau să fie refăcute de succesoarea ei, Irina Periețeanca[19], venită de la schitul Văleni. Tot ea va obține de la stat, în cele din urmă, terenul atribuit schitului prin legea din 1864 şi utilizat ilegal de către arendaşul moşiei Cotmeana.

Însă, la 1 aprilie 1883, schitul Bascovele s-a desființat, viețuitoarele de aici mutându-se la schitul Văleni. La 29 decembrie 1883, cu încuviințarea Episcopiei Argeşului, chiliile schitului au fost puse la dispoziția şcolii primare din comuna Bascovele. Vreme de 48 de ani, biserica Bascovele a funcționat ca filială a parohiei Grajduri şi, mai apoi, a parohiei Linteşti, pentru ca la 21 februarie 1932, schitul să se reînființeze, ca urmare a testamentului preotului I. Bălăşescu, donatorul a şase hectare de pământ ca mijloc de existență pentru călugărițe, cea dintâi stareță fiind Tomaida Dumitrescu[20].

Sub conducerea stareței Veniamina Gheorghiu, adusă de la Văratec, şi cu sprijinul arhimandritului Grigore Urițescu, în anii '30 ai secolului trecut s-au reparat chiliile din latura de apus şi o parte din cele ale laturei din nord şi s-au construit altele noi. În 1937 s-au făcut, din nou, unele reparații la biserică, crăpăturile mai mari fiind legate în fier. La 25 august 1940 a început - conform dorinței testamentare a preotului I. Bălăşescu - construirea clădirii atelier în partea de răsărit a bisericii, definitivată la 31 ianuarie 1943 când s-a sfințit. Între 14 decembrie 1948 şi 15 octombrie 1950 s-au derulat ample lucrări de renovare a bisericii, cu binecuvântarea episcopului Iosif al Argeşului şi Râmnicului şi cu osteneala stareței menționate, a soborului, precum şi a altor binefăcători. Tot în această perioadă s-a repictat biserica. După definitivarea reparațiilor şi a picturii, lăcaşul s-a sfințit, la 18 octombrie 1950.

Schitul Bascovele a continuat să ființeze până în anul 1962, când a fost din nou închis, fiind redeschis în urma deciziei patriarhale din 1991, tot ca schit de călugărițe, viața de obşte desfăşurându-se acum sub conducerea stareței Iustina Gheorghe.

[17] M. F. Dana, *op. cit.*, p. 245.
[18] *Ibidem*, p. 78, 252.
[19] Numită stareță la 12 mai 1871 (*ibidem*, p. 79).
[20] *Ibidem*, p. 349.

FROM THE HISTORY OF BASCOVELE CONVENT,
ARGEŞ COUNTY

Abstract

The Bascovele Convent from the village Ursoaia, Bascovele Parish, Argeş County, which became an A Category historical monument, is one of the many cult places that have a bitter fate since the foundation.

It was a foundation of the Grand Equerry Şerban II Cantacuzino, in 1695, the church of the Bascovele Convent was strongly affected by the earthquakes from 1802 and 1838 so that in 1843, the abbess Platonida Căzăneasca was forced to remake it from the foundation. She was supported by the Greek Ştefu Nicolau and his wife, Paraschiva, from Piteşti. Although the convent had not a large land, it eventually lost its few properties – the estates Vața (today Vedea Parish, Argeş County) and Şitişeasca (today Balaci Parish, Teleorman County) and the vineyards Muscel from Valea Popii and Valea Bădeştilor, all of them in theTeleorman County – as a consequence of the secularization from 1863. After this moment, the community of the place strongly fought with the land agent of Cotmeana estate, who invaded the 39 acres the convent owned. The land was regained in 1876, but in 1883 the convent was closed. It was refunded on the 21-st of February 1932, as a consequence of the testament of the priest I. Bălăşescu, who donated 6 ha of land for the nuns.

The Bascovele Convent continued to exist until 1962, when it was closed again. It was opened again in 1991 as a consequence of the patriarchal decision. It continues to be a convent for nuns. In the present it is run by the nun Iustina Gheorghe.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CURTEA DE ARGEŞ - EVOLUŢIA ANSAMBLULUI*

ALEXANDRU MULŢESCU**
MARIA MULŢESCU

Aşezare. Curtea de Argeş - prima capitală a Ţării Româneşti, aşezare care de la 1995 a devenit municipiu, are următoarele coordonate geografice: paralela 45°05' latitudine nordică; meridianul 24°40' longitudine estică. Altitudinea medie este de 450 m. Este aşezată în depresiunea intracolinară a bazinului superior al râului Argeş, formată de dealuri piemontane, paralele pe direcţia nord-sud, la intersecţia unor drumuri importante de legătură între Piteşti şi Sibiu cu drumul subcarpatic Brăila - Târgovişte - Câmpulung - Râmnicu Vâlcea - Târgu Jiu. La origine, aşezarea a apărut şi s-a dezvoltat pe malul stâng al Argeşului profitând de terasa pe care râul a creat-o la baza dealurilor. Această terasă este divizată în platforme de torenţii care coboară de pe muscel. Primele platforme ocupate par a fi cele de la nord şi de la sud de Valea Doamnei (Valea Târgului).

În evul mediu ea nu a depăşit Valea lui Stanislav spre nord deoarece de aici începea moşia Flămânzeşti cu care Neagoe Basarab a dăruit Mănăstirea Argeşului şi probabil Valea Negri spre sud.

Astăzi, municipiul Curtea de Argeş se întinde între pâraiele Valea Iaşului, Valea Dicului (la sud de care este Mănăstirea Argeşului), Valea Izvorului, Valea Stanislav, Valea Târgului, Valea Căpreştilor, Nalea Negri, Valea Suliceşti, Valea Muşa, Valea lui Gau şi Valea Sasului.

Pe dreapta Argeşului, cartierele mai noi adăugate oraşului sunt tăiate de văile Sălişte, Heriei, Calului, Buşaga, Pârâul lui Stricatul, Pârâul Frasinului şi Pârâul Duţului. Râul Argeş amenajat hidrotehnic formează un lac pe teritoriul său şi mai multe în amonte şi aval.

Teritoriul administrativ al Curţii de Argeş este încadrat între comunele: Valea Iaşului (nord nord-est); Muşăteşti (est); Mălureni (sud-est); Băiculeşti (sud); Cifrângeni (sud-vest); Tigveni (vest); Valea Danului (nord nord-vest). Suprafaţa acestui teritoriu este azi de 71 km^2.

Municipiul Curtea de Argeş se află la 38 km de capitala judeţului Argeş, pe drumul modernizat 7C şi la 152 km de Bucureşti. Legătura cu Transilvania este asigurată azi prin Transfăgărăşan. Drumul 73C leagă Curtea de Argeş de Câmpulung Muscel (45 km) şi Râmnicu Vâlcea (36 km). Pe ramificaţia constituită de vechiul drum

* Această documentaţie a servit la întocmirea PUG 1998.
** Piteşti.

comercial (actualul 678A) de pe Valea Topologului se ajunge, prin Ţara Loviştei, la Sibiu.

Există cale ferată ce leagă Curtea de Argeş cu Piteşti şi Bucureşti. Ramificaţia încă neterminată ce porneşte din această cale ferată în zona Vâlcele şi merge la Sibiu va scurta distanţa feroviară faţă de Transilvania cu mult.

Clima. Clima zonei Curtea de Argeş este caracteristic depresionară, profitând deci de versanţii adăpostiţi. Precipitaţiile sunt relativ abundente, uneori cu caracter torenţial şi efecte distructive. Temperaturile sunt moderate în tot cursul anului, media anuală înregistrând +8°C. Iernile sunt mai puţin aspre comparativ cu zona de câmpie. Aceste caracteristici favorizează vegetaţia dominată de alternanţa de păduri de fag cu păduri de gorun pe colinele învecinate de la est şi vest de oraş.

Istoric. Condiţiile de viaţă favorabile au făcut ca teritoriul actual al Curţii de Argeş să fie populat încă din perioada paleoliticului inferior. Pe Valea Doamnei (Valea Târgului) la Sân Nicoară, la Radovanu (în nordul oraşului) au fost descoperite unelte precum topoare de piatră, ciocane, dălţi, fusaiole, etc., obiecte de ceramică şi arme, probând aici o vieţuire aproape neîntreruptă.

Mai aproape de vremurile noastre este de menţionat necropola tumulară getică descoperită pe Câmpul de la Curtea de Argeş ce aparţine perioadei târzii a Hallstattului, respectiv grupului cultural Ferigele (sec. VII-V î.Hr.). Acest grup cultural este răspândit pe o zonă cuprinsă între Vrancea şi Vâlcea, în regiunea subcarpatică. Obiectele depistate în mormintele tumulare sunt: ceramică, săgeţi de fier, vârfuri de lance, un topor de luptă, akinakes-uri, zăbale de fier, mărgele, obiecte de import (un ac), etc. Este interesant că acest grup cultural preia aspecte din lumea ilirică, scită şi celtică şi adaptându-se propriilor nevoi şi gusturi creează obiecte specifice.

Nu avem de-a face cu o lume izolată nici acum, nici mai târziu. Puternică şi permanentă comunitatea umană de aici este încontinuu în contact cultural, economic şi politic cu lumea înconjurătoare.

Spre sfârşitul secolului al IV-lea î.Hr. populaţia locală aparţine triburilor de daci Ordessenses sau Argessenses după mărturia lui Herodot. În vremea lui Dromichete, aceste triburi şi altele vor compune uniunea tribală condusă de acesta. Denumirea triburilor pare a proveni de la râul Argeş ce constituie coloana vertebrală a vieţuirii lor, iar Argeş-ul are în alcătuirea sa fonetică două componente indo-europene. Rădăcina indo-europeană „arg” are sensul de „strălucitor, alb”.

A doua componentă are accepţia de „curge repede, impetuos”. Sunt de menţionat şi părerile savanţilor care nu sunt de acord cu derivarea lui Argeş din Ardessos sau care consideră că toponimul Argeş este relativ recent.

Trecând peste acestea, este iarăşi frapant faptul că în construcţiile medievale din Curtea de Argeş s-au folosit cărămizi romane de tip militar.

De aici s-a trecut la presupunerea existenţei în această localitate sau foarte aproape, a unei fortificaţii romane încă nelocalizată.

Şi alte argumente vin să întărească ipoteza prezenţei militare romane, aici. Este vorba de o monedă, un denar de argint, emisă de Comodus 8180-192) şi un tezaur din timpul lui Filip II (235-249 d.Hr.) compus din 8 monede de argint. Dar nu sunt de neglijat nici argumente logice cum ar fi situaţia topografică a aşezării pe care nişte strategi ca romanii nu ar fi lăsat-o necontrolată, mai ales având în vedere că în alte situaţii asemănătoare în care este vorba de intersecţii de drumuri importante, s-a

procedat la ridicarea de castre.

Existenţa precum şi localizarea fortificaţiei romane de la Curtea de Argeş rămâne oricum o problemă deschisă. Datarea ei în timp se poate face în vremea lui Traian (98-117 d.Hr.) deoarece Hadrian (117-132 d.Hr.) retrage graniţa imperiului pe Olt. Dar graniţa pe Olt datează până la Septimius Severus (193-211 d.Hr.) când se construieşte Limesul transalutan care înglobează teritorial zona Curţii de Argeş din nou în imperiu până la 245 d.Hr. când Filip Arabul (244-249 d.Hr.9 ordonă o nouă retragere a stăpânirii romane pe Olt. În intervalul de cca. 40 de ani dintre aceste evenimente, o vieţuire romană la Argeş este posibilă.

Este interesant că tezaurul de monede de argint de la Argeş din vremea lui Filip al II-lea, fiul lui Filip Arabul, datează din vremea când se ia hotărârea părăsirii regiunii de către trupele romane (Filip al II-lea fiind asasinat după ce la Roma a ajuns vestea morţii tatălui său). Retragerea administraţiei romane din Dacia la 271 d.Hr. afectează dezvoltarea comunităţilor omeneşti de pe cursul râului Argeş.

Brazda lui Novac lasă în afara controlului bizantin teritoriul în care se găseşte Curtea de Argeş.

Între secolele VIII-XI aici se semnalează o vieţuire organizată dar populaţia este mai puţin numeroasă decât în zonele de câmpie. Creşterea populaţiei aici este probabil rezultatul unor migraţii succesive dinspre nord dar şi dinspre sud care vor duce la crearea mitului „descălecatului” în realităţile secolelor XIII şi XIV şi impus cu tărie de istoriografia secolelor XVI-XVII.

Ultimele migraţii ale pecenegilor şi cumanilor încearcă să instituie o stăpânire asupra teritoriilor româneşti, mai durabilă. Partea de est a Munteniei de la Olt şi până la Dunăre e cunoscută deja ca o Cumanie în epocă. Invazia tătară spulberă însă această stăpânire la 1241. Arheologii plasează azi primele începuturi ale unei curţi domneşti la Argeş după anul 1150. Aceasta presupune că sub dominaţia cumană un conducător local şi-a afirmat prezenţa şi importanţa prin acest gest tolerat de stăpânirea centrală. Este aceasta rezultatul unui joc politic care marşează între alianţa cu ungurii care după 1140 populează sudul Ardealului cu colonişti saşi sau acceptarea stăpânirii cumane?

În orice caz, numeroşi români din zonele proaspăt colonizate cu saşi ale sudului Transilvaniei îşi părăsesc locurile de baştină şi se refugiază dincoace de munţi pentru a scăpa de exterminare (trebuie să ne închipuim că această colonizare a avut acelaşi efect asupra băştinaşilor ca şi colonizarea vestului Americii).

La 1200 se construieşte în această capitală politică prima biserică de zid. În zonă exista deja o biserică de zid la Cetăţeni şi poate câteva schituri rupestre. Toate vădesc puternice legături cu lumea Bizanţului şi probabil că aşa este firesc deoarece se află pe un traseu de circulaţie subcarpatică ce debuşează în zona gurilor Dunării şi Dobrogei, impregnate de această cultură şi civilizaţie şi locuite de aceeaşi populaţie. Prima biserică de zid de la Argeş se află mai la nord de Curtea Domnească iniţială şi e înconjurată de o incintă proprie şi de locuinţe ale localnicilor. Biserica e miluită cu bani bizantini după construcţie. Aceştia datează de la 1195 până la 1320. Curtea Domnească are şi ea clădiri din zid şi se află pe aceeaşi platformă cu biserica pe muchia acesteia spre Valea Târgului sau Valea Doamnei.

Desigur restul platformei de la nord de Valea Târgului este ocupată şi ea de gospodării. Activităţile economice şi negoţul se desfăşoară la poalele platformei, chiar în Valea Târgului. E posibil ca platforma de la sud (azi zona Halei) să fi fost şi ea

ocupată de gospodării de târgoveți.

La 1241, tăvălugul invaziei mongole spulberă pe cumani care sub influența ungurilor începuseră să treacă la catolicism. Nu există dovezi ca vreun corp de armată mongol să fi trecut şi prin Argeş, deşi se ştie că actuala Muntenie a fost prădată. În 1242, un rege din țara vlahilor îi învinge pe mongoli la trecători spre bucuria Occidentului creştin. Începe o conviețuire româno-mongolă în teritoriile de la sud de Carpați şi răsărit de Olt care va mai dura.

Aşezarea argeşeană se perpetuează cam în aceiaşi parametri şi pe acelaşi teritoriu. Curtea şi Biserica dăinuie de la zidire înconjurate de gospodării şi nedistruse de invazie. Peste aceste locuri e stăpân Seneslau, voievodul de Argeş pe la 1247. El îşi asigură legăturile cu Dunărea spre sud întinzându-şi stăpânirea cel puțin până spre Piteşti, dacă nu chiar până pe malurile acesteia (deşi acest lucru e mai greu de crezut datorită faptului că astfel erau tăiate coridoarele de circulație ale migratorilor dintre care unul era prin mijlocul actualei Câmpii Române şi ajungea la Olt cam la Slatina şi celălalt era pe coridorul Dunării). Tot el stăpâneşte cu adevărat drumul subcarpatic până la Muscelele Câmpulungului şi Olt dincolo de care stăpâneşte Litovoi.

În urma luptelor cu ungurii Litovoi moare iar fratele său Bărbat îi ia locul la conducerea formațiunii statale din dreapta Oltului la 1277 sau 1279. El e conducător până pe la 1290. Tradiția plasează pe la 1290 „descălecatul" lui Negru Vodă la Câmpulung şi apoi la Argeş. Tot pe la 1290, istoricii îl identifică drept conducător la Argeş pe Tihomir. Acesta va domni până pe la 1310. El este abilul voievod care printr-o serie de lupte şi pacte, pe care le bănuim, lărgeşte teritoriul țării de la vest la est.

Între 1291 şi 1342 Banatul de Severin va fi stăpânit de voievozi români cu unele întreruperi.

De la sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul celui următor, la Curtea de Argeş s-au descoperit locuințe. Ele sunt semibordeie cu o structură lemnoasă uşoară, adâncite cca. 0,55 m cu vatră deschisă în mijlocul încăperii şi de cca. 9 mp suprafață. O locuință de acest fel a fost găsită pe platforma de la nordul Curții Domneşti actuale iar alta pe str. Castanilor nr. 2 (platforma amintită de vis-a-vis de Valea Doamnei).

Faptul că în prima jumătate a secolului al XIV-lea locuința de pe platforma Curții Domneşti este remaniată primind îmbunătățiri de structură, cu cuptor, etc., dovedeşte faptul că proprietatea exista, era garantată şi nu mai e vorba de stăpâniri ocazionale. Pe la 1299 se creează, din cauza luptelor interne între hanii mongoli, premizele unei rapide extinderi de stăpânire a Țării Româneşti, spre est. Tot înainte de 1300 se construieşte ca donjon înconjurat de palisade de lemn cetatea de la Poienari.

Deoarece în zona Curții Domneşti inițiale nu s-au făcut decât nişte sondaje, nu avem cunoştință de nici o etapă prin care aceasta a trecut.

Lui Tihomir îi urmează la conducerea Țării Româneşti Basarab I. El preia Curtea Domnească Veche şi târgul pe Valea Târgului, adăpostit de cele două platforme de la nord şi de la sud. Biserica de la 1200 dăinuie încă înconjurată de zidul său, printre locuințele micuțe în care cuptoarele erau elementul central înlocuind platforma cu foc deschis. Organizarea statului este făcută cu destulă tărie astfel încât avantajele unificării teritoriilor se simt, înlesnind crearea de averi. Averea domnească este impresionantă. Basarab I este supus al regelui Ungariei. Dintre intrigile țesute la curtea acesteia din urmă, una urmărea luarea din stăpânirea lui Basarab a Banatului de Severin. Se pare că intriganții erau şi cei care vroiau acest teritoriu în stăpânire.

La 1330, Carol Robert de Anjou, regele Ungariei, porneşte o campanie prin Ţara Românească ocupând Banatul de Severin şi îndreptându-se spre Cetatea Argeşului cu scopul pedepsirii lui Basarab ca aliat nesupus. Cetatea Argeşului nu e cucerită ci doar asediată o scurtă perioadă. Între 9-12 noiembrie 1330 la Posada regele Ungariei este înfrânt de Basarab I, care apucă să-şi fructifice victoria. El ocupă Câmpulungul şi îşi zideşte o curte şi o biserică.

Vine şi rândul Curţii de Argeş. E părăsit amplasamentul Curţii vechi şi puţin mai la nord se ridică actuala Curte Domnească de la Argeş, azi în ruină. Sunt construite zidul de incintă cu drumuri de strajă pe ziduri şi un turn de intrare. E construit în această incintă un corp de case pe latura sudică, depărtat de zid cât pentru a lăsa drumul de strajă fluent şi poate şi un alt corp desfiinţat mai târziu şi ocupat azi de ruina casei ridicată de Neagoe Basarab. Colina de la Nordul Văii Târgului devine doar a Curţii Domneşti. Aici rămânea micuţa biserică de zid cu incinta ei foarte aproape de incinta domnească.

De pe la 1337-1338 de când tătarii cuceresc Vinica, mitropolitul acesteia îşi găseşte refugiul la Argeş şi probabil, oficiază în bisericuţa amintită pentru curte, ţară şi domn. O ţară ortodoxă prosperă cum era Ţara Românească în acel timp, trebuia să aibă propria mitropolie. Iată de ce Basarab I începe construcţia Bisericii de lângă Curtea Domnească la 1351. Este zidită astfel una dintre cele mai mari biserici bizantine din epocă. Nu cred că greşim când afirmăm că ea avea aspectul unui tabloul nativ, respectiv avea două turle înalte pe pronaos, iar din Curtea Domnească se accedea la biserică pe o pasarelă care unea drumul de strajă al incintei cu încăperea de peste pronaos, dintre cele două turle, sacrificată la restaurarea din 1911 (constatare făcută cu ocazia desfacerii învelitorii pronaosului pentru continuarea restaurării bolţilor acestuia în 1998).

Biserica Sfântul Nicolae Domnesc este împodobită cu pictură de nepotul lui Basarab I, Vladislav Vlaicu deoarece lucrările de construcţie se continuă şi în timpul domniei lui Nicolae Alexandru care este prezentat drept ctitor deasupra uşii dintre pronaos şi naos ca în iconografia tradiţională bizantină. Ea devine mitropolia Ţării Româneşti odată cu recunoaşterea de către patriarhul Constantinopolului Calist I (1355-1363) a lui Iaclint de Vicina (? - 1372) ca mitropolit la 1359.

În târg, locuinţele evoluează. De la mijlocul secolului al XIV-lea cunoaştem o locuinţă de suprafaţă, cu soclu de piatră de râu. Pe aceasta se pun tălpile de lemn ale structurii. Podeaua e făcută dintr-un strat de argilă bine bătătorit.

Ceva mai târziu, la sfârşitul secolului al XIV-lea apare şi se răspândeşte casa de negustor (poate chiar boier ?) cu pivniţă şi gârlici foarte alungit din structură de lemn şi care are la parter odaia de circa 16,00 mp cu sobă cu cahle speciale tip oală-borcan, casă care se întâlneşte la sfârşitul secolului al XIII-lea în Transilvania, la Sighişoara şi în prima jumătate a secolului al XIV-lea în Moldova, la Baia. Un grup de astfel de case a fost identificat şi descris la Târgovişte.

În ruinele calcinate ale aceste case s-a descoperit un sigiliu de postav de lux produs în oraşul Tournai (azi în Belgia). Nu este exclus ca ceea ce noi numim azi pivniţă şi gârlici, să fi fost în acea vreme prăvălia şi accesul la ea din uliţă. Locuinţa negustorului (boier ?) era la parter.

Faţă de această casă dezvoltată, casa voievodului era un impresionant palat cu pivniţă imensă împărţită în trei, de două arce. În pivniţă se intra tot printr-un gârlici.

Arcele pivniței foloseau pentru a permite descărcarea grinzilor transversale pe una sau mai multe grinzi longitudinale. Din păcate nu cunoaştem multe lucruri despre parter.

În noiembrie-decembrie 1369 are loc prima incursiune a turcilor otomani în Țara Românească. Aceştia sunt izgoniți de Vladislav Vlaicu cu ajutorul ardelenesc. Este eliberat Vidinul. Treptat însă Serbia şi Bulgaria devin teritorii turceşti.

Vladislav Vlaicu este îngropat la 1377 în cripta ctitorului (Nicolae Alexandru fusese îngropat ca şi părintele său la Câmpulung) din Biserica Domnească a Curții de Argeş, sub un impresionant monument. Fratele său Radu I 1377-1383), din altă spiță, va fi înmormântat în al doilea loc ca importanță din biserică şi în peretele din dreptul criptei se va monta un „gisant" – sculptură unică în arta românească. Foarte repede întreaga biserică se va transforma în mausoleul generației a treia de Basarabi.

În timpul domniei lui Radu I se construieşte la Argeş o biserică catolică (1380) şi se întemeiază episcopia catolică (1381).

Mircea cel Bătrân (1386-1418), fiul lui Radu I, va fi organizatorul unor mari aşezăminte pentru Curtea de Argeş, dar în acelaşi timp şi primul ziditor al Curții de la Târgovişte. Mircea este cel care organizează oraşul, îi atribuie averile din domeniul domnesc şi probabil instalează conducerea lui compusă dintr-un județ şi 12 pârgari. Oraşul va avea un sigiliu care se pierde către 1500.

Între moşiile oraşului apare şi slobozia de la Flămânzeşti în întregime.

Oraşul se umple de noi construcții în genul casei de negustor amintită. Alți locuitori trăiesc mai modest. E construită Biserica Sân Nicoară pe un monticol ce domină Curtea Domnească. Foarte repede după urcarea sa pe tron Mircea devine stăpânul Dobrogei şi Siliştei (1388-1389 iarna).

În 1394 asupra Curții de Argeş se abate o nenorocire. Mircea neizbutind să fructifice marea şansă de la Rovine (10 octombrie 1394) se retrage şi pierde o bătălie lângă Argeş în fața lui Baiazid Ildârâm (1389-1402). Acesta din urmă înscăunează la Argeş pe Vlad Uzurpatorul (1394-1397) cu sprijinul marii boierimi. Să fie aceasta doar o cedare a acestora pentru salvarea oraşului sau oraşul a fost trecut oricum prin foc şi sabie? După Bătălia de la Nicopole (25 septembrie 1396) Mircea îl goneşte pe Vlad I şi îşi reocupă tronul (după ianuarie 1397). El aduce de la Târnovo în intervalul dintre 1397 şi 1400 moaştele Sfintei Filofteia pe care le plasează în Biserica Mitropolitană Sfântul Nicolae Domnesc unde era îngropat părintele său, dar permite şi îngroparea marelui boier al său Udoba aici.

Mircea îşi ridică o necropolă proprie la Cozia căreia îi subordonează Mănăstirea Cotmeana, zidită de Radu I şi reamenajată de el. Țara suferă o devastare sălbatică in care nu scapă nici Curtea de Argeş la 1420 doi ani după dispariția lui Mircea şi căreia nu-i supraviețuieşte fiul său Mihail I.

De la 1431 din timpul domniei lui Dan al II-lea (1420-1431 cu intermitențe) se păstrează primul document în care sunt pomeniți orăşenii „argiesani". Tot la 1431 Alexandru I Aldea mută definitiv capitala țării la Târgovişte.

Curtea Domnească din Argeş cade în decrepitudine deşi sunt opinii care plasează această părăsire abia în timpul domniei lui Vlad Călugărul şi Radu cel Mare care cu adevărat nu s-au ocupat de ea.

Odată cu urcarea pe tron a lui Vlad Dracul, un alt fiu al lui Mircea cel Bătrân, Curtea de Argeş, ca localitate trăieşte un eveniment extrem de important. Aici se va ridica o nouă biserică mitropolitană, în afara oraşului, pe moşia Flămânzeşti, cu hramul

Adormirea Maicii Domnului.

Biserica se va sfinţi de ctitorul ei pe 15 august 1439. Turnul clopotniţei mănăstirii va fi împodobit cu blazonul domnitorului, o sculptură reprezentând lupta între un grifon şi un dragon. Din momentul ridicării acestei biserici, oraşul va trăi bipolaritatea urbanistică ce e caracterizată şi azi: pe de o parte târgul şi curtea, pe de alta mănăstirea pentru început mitropolia).

Ctitoria lui Vlad Dracul nu are prea mult noroc. Construită probabil pe un teren mlăştinos, nefavorabil, ea se va degrada repede. În condiţiile în care domnitorii vin rar la Argeş după domnia lui Basarab al II-lea – duşman al lui Vlad Dracul, un cutremur de pildă ca cel de la 1475 sau 1484, poate produce daune ce se agravează progresiv fără o intervenţie promptă.

Odată cu transformarea de către Vlad Ţepeş, unul din fiii lui Vlad Dracul, a Cetăţii Poienari (rezidită de el) în loc de păstrare a tezaurului voievodal, interesul pentru Curtea de Argeş creşte din nou până la domniile lui Vlad Călugărul şi Radu cel Mare. Este interesant faptul că deşi neglijat relativ de domnie, Argeşul acestor ani cunoaşte o dezvoltare economică fără precedent.

Comerţul cu Braşovul şi Sibiul ating cote ce îl plasează pe primele locuri în ţară pentru Braşov şi pe primul pentru Sibiu. Valoarea totală a schimbului cu Sibiul (incluzând exportul, importul şi transportul mărfurilor) este de 628.517 dinari. Numărul negustorilor e de 71 şi numărul transporturilor (desigur prin Ţara Loviştei) este de 229 la anul 1500. Din păcate, arheologii nu au descoperit încă vreo gospodărie din acele vremuri care să ne edifice asupra felului în care trăiau negustorii argeşeni dintre care unii erau chiar boieri.

De la 1501 mitropoliţii Ţării Româneşti sunt adăpostiţi de minunata ctitorie a lui Radu cel Mare de lângă Târgovişte, Mănăstirea Dealu.

Acesta pare a fi un semn că biserica Mitropoliei din Argeş est ruinată şi părăsită. În acest timp se ridică Mitropolia din Târgovişte începută de Radu cel Mare. După domniile lui Mihnea cel Rău şi Vlad cel Tânăr care amândouă sunt legate de Curtea de Argeş, la tronul Ţării Româneşti ajunge Neagoe Basarab.

Putem spune fără a greşi că după primii Basarabi, Neagoe este cel ce rectitoreşte toate marile instituţii ale Curţii de Argeş. El reface Biserica Mitropoliei Ţării Româneşti din Argeş (înlocuieşte zidirea de la 1439 a lui Vlad Dracul), o înconjoară cu o incintă şi o transformă în mănăstire. Păstrând hramul iniţial, Neagoe îi păstrează şi proprietăţile dăruite de Vlad Dracul adăugându-i moşia Flămânzeşti în totalitate. Acest lucru va da naştere unui proces de secole între orăşenii argeşeni şi mănăstire deşi în contul jumătăţii pe care orăşenii o mai posedau din moşie domnitorul le-a dat o altă moşie la Zigoneni. Pe turnul clopotniţei de intrare în mănăstire, Neagoe asociază propriul blazon (un dragon în luptă cu un ibacen) celui al înaintaşului său Vlad Dracul. Tot Neagoe Basarab reface vechea Curte Domnească reparând incinta, zidind un nou turn de intrare, transformând vechea casă de la Basarab I şi ridicând o casă nouă pe latura de nord a incintei. Din Biserica Sf. Nicolae Domnesc – prima mitropolie a ţării, sunt ridicate moaştele Sfintei Filofteia şi duse la Biserica nouă a Mănăstirii Argeşului cu podoabe noi dăruite de domn şi familia sa.

Mănăstirii Argeşului îi este consacrat în perioada 1451-1863 un fond de cca. 2676 de documente păstrate până azi, concentrat la Arhivee Statului din Bucureşti.

La 15 august 1517 are loc fstuoasa inaugurare a mănăstirii în prezența unei mulțimi imense și a patriarhului Constantinopolului Teolipt (1513-1522), a lui Gavril Protul de la Muntele Athos (1516-1524) și ale zeci de fețe bisericești. Este epoca în care Țara Românească și Moldova sunt principalii sprijinitori ai bisericii ortodoxe, Neagoe zidind edificii importante la Athos și în multe localități din Balcani, dăruind mult la Meteora și în alte multe locuri.

Figura lui Neagoe rămâne o imagine proeminentă în epoca și datorită activității sale de scriitor, fiind autorul „Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie". Din actele judecăților între Mănăstire și oraș Argeș se desprinde clar de acum teritoriul acestuia. Orașul nu va mai depăși spre nord Valea Lui Stanislav unde se găsea curtea boierului Stanislav cu o biserică zidită de acesta și o cruce pe malul drumului ce urca de pe podul peste Argeș construit tot de acesta către oraș.

În oraș în afara Bisericii lui Stanislav funcționează Biserica Olari (edificiu „de la 1300" (?) dar mai sigur dinainte de 1530 deoarece între ctitori e menționată văduva călugăriță a Banului Barbu ce apare parte într-o pricină din timpul lui Neagoe), Biserica Sân Nicoară, Biserica Sf. Nicolae Domnesc, Biserica papistașilor, Biserica Căprești (?), toate de zid. Vor mai fi existat și altele din lemn pe locul căroa s-au ridicat mai apoi celelalte biserici de zid ale orașului. Unele din biserici sunt ale diverselor meserii practicate în oraș. Se pare că tot Neagoe Basarab este cel ce revigorează tradițiile orășenești ale Argeșului introducând un nou sigiliu în locul celui pierdut pe la 1500 și datând de pe vremea lui Mircea cel Bătrân. Sigiliul nou va avea ca emblemă centrală un vultur bicefal care în edițiile târzii va căpăta o cruce între capetele vulturului.

În 1521 Neagoe Basarab moare și e îngropat sub lespedea pregătită pentru el cu însemnele copiate de la lespedea ctitorului din Biserica Sf. Nicolae Domnesc. Teodosie nu poate conduce țara decât un scurt interval și e eliminat. Veritabilul urmaș al lui Neagoe este ginerele său,Radu de la Afumați, căsătorit cu domnița Ruxandra. Alternând cu nenumăratele lupte duse de acesta și consemnate pe piatra sa de mormânt din Biserica Mănăstirii Argeșului, el reușește să picteze această biserică chemând aici pe zugravul Dobromir la 1526. Tot el miluiește mănăstirea cu nenumărate bunuri.

La 1529 Radu piere aprig încercând să scape din asediul Cetățuii de la Rm. Vâlcea. Lespedea sa e sculptată de Mihai sau Mihnea.

Radu Paisie (1535-1545) zis și „de la Argeș" un alt drept urmaș al lui Neagoe prin căsătoria la 1541 cu aceeași doamnă Ruxandra, văduva lui Radu de la Afumați, sprijină și el așezămintele lui Neagoe Basarab. Fiul și fiicele lui Neagoe Basarab se strâng treptat sub lespezile din jurul celei a tatălui lor. Aici revine Stana - fiica lui Neagoe, văduva lui Ștefăniță Vodă al Moldovei (1517-1527) ucisă de ciumă la Sibiu în călugărie.

La 30 ianuarie 1554 se stinge din viață și Despina Milita, doamna lui Neagoe Basarab, adusă și ea de la Sibiu și înmormântată lângă soțul său.

O luptă surdă se duce între orășeni și mănăstire pentru averea pretinsă de obștea argeșeană. Judecățile se succed și se vor succeda mult timp. Orășenii caută uneori să șteargă hotarele între moșia lor și a mănăstirii. Nu mai putem vorbi de întâietatea sau de un loc fruntaș ținut de Curtea de Argeș în schimburile comerciale deși ne sunt semnalați olari care exportă produse în Ardeal, sticlari, și εncă multe alte meserii. Morile sunt destul de numeroase pe Argeș.

Faima oraşului se menţine însă, el fiind consemnat de cartografii timpului ca „Argisch" sau „Argisch templum". La 1583, Petru Cercel, domn iluminat plimbat la marile curţi ale Europei, zideşte la Argeş Biserica Băuşani (el este ziditorul palatului domnesc de la Târgovişte şi al Bisericii Domneşti de aici). Mihai Viteazul, fratele său, manifestă şi el un interes deosebit pentru Argeş şi zona Argeşului (e ispravnic de lucrări la refacerea Mănăstirii Tutana). Zbuciumata domnie a acestuia are între efecte din păcate şi distrugerea la 1595 de trupele lui Sinan-Paşa a Curţii de Argeş.

Neputând să fructifice lupta de la Călugăreni şi retrăgându-se, Mihai lăsa liberă înaintarea lui Sinan. Ocuparea Curţii de Argeş de către otomani este extrem de păgubitoare. Efectele ei vor fi recuperate cu greu şi în timp lung cu tot interesul manifestat de Radu Şerban (1602-1611) nepot al lui Neagoe Basarab, favorabil refacerilor (vezi hrisovul din 9 februarie 1608) şi sprijinitor al aşezămintelor lui Neagoe. De altfel Radu Şerban vizitează destul de des Argeşul de unde emite acte importante.

La 1611, oştile lui Gabriel Bathori ocupă pentru trei luni (ianuarie-martie) zona Curţii de Argeş şi oraşul. Oraşul are de suferit de pe urma acestui fapt unul din cele mai crunte jafuri cunoscute. Jafurile se concentrează asupra bisericilor şi mormintelor din acestea. Cronica săsească spune că „au fost deschise mormintele şi cadavrele morţilor, au fost despuiate de aurul, argintul şi pietrele preţioase".

Pe la 1623 biserica episcopală a catolicilor din Argeş este ruinată. Trebuie să ne închipuim că de abia domnia lui Matei Basarab va drege ultimele efecte ale nenorocirilor anterioare. Este cert că acesta a restaurat mănăstirea (va zidi aici şi un turn octogonal pentru clopotniţa deasupra intrării principale ca la Brâncoveni şi Brebu) şi Curtea Domnească.

În relaţiile cu orăşenii, Matei Basarab îşi va expune ascendenţa din Neagoe şi va întări mănăstirii moşia Flămânzeşti ca pe un dar vechi de la străbunul său. Desigur este şi perioada unei reorganizări economice pentru oraş dar sunt departe timpurile când oraşul era un important centru.

Constantin Şerban (1654-1658), fiul lui Radu Şerban, este şi el un descendent din Neagoe. El va duce faţă de Argeşeni şi faţă de marile instituţii ale oraşului (curtea şi mănăstirea) aceeaşi politică ca şi Matei Basarab. Printr-un document din 28 iulie 1654 el retrage orăşenilor moşia Flămânzeşti pe care aceştia o obţinuseră şi o redă mănăstirii. În vremea acestui domnitor, vizitează ţara patriarhul Macarie şi secretarul său Paul din Alep. Acesta ne va lăsa o descriere a oraşului şi a mănăstirii din 14 ianuarie 1657.

Sunt menţionate nouă biserici cu hramurile lor în oraşul cu case frumoase, asemenea cu cele din ţara cazacilor (din lemn). Între oraş şi mănăstire e de mers cca. o oră şi jumătate. De la un moment dat drumul e bordat de casele ţiganilor mănăstirii una lângă alta. Mănăstirea e descrisă elogios. Tot Paul din Alep scrie în altă parte că „toate casele din aceste ţăti nordice ... au acoperişuri în povârniş, făcute din şindrilă şi aceasta s-a născocit din pricina ninsorilor <mari> pentru ca <zăpada> să nu se poată aşeza pe ele. Toate casele au coşuri şi sobe". Din păcate până azi nu au fost scoase la lumină rămăşiţele unei astfel de case dar multe din caracteristicile lor pot fi remarcate la clădiri din fondul vechi, tradiţional al oraşului.

Domnia lui Şerban Cantacuzino (1678-1688) e un alt moment de înflorire pentru curte, oraş şi mănăstire. La Curtea Domnească din ordinul domnului se boltesc

în stilul epocii o parte din odăi şi o dovadă este consola suport pentru bolți ce a fost refolosită ca ornament la turnl porții Bisericii Domneşti.

Pronaosul Bisericii Olari rezidită la 1687 este boltit şi el cu o boltă cu lunete în genul în care se pare că s-au boltit odăile caselor domneşti. (E de remarcat apropierea în timp între aceste evenimente.)

Mănăstirea este restaurată de o echipă de pietrari în frunte cu moldoveanul Grigore Cornescu care îşi şi lasă iscălitura pe biserică. Ispravnic de lucrări e boierul Duca Papeno. Domnitorul adaugă pe fațada de vest a Bisericii mănăstireşti o pisanie nouă în care inserează lucrările executate din porunca sa.

Şi Constantin Brâncoveanu (1688-1714) face lucrări la Argeş. Lui i se datoreşte ultima refacere la „casele domneşti" ale curții.

Secolul al XVIII-lea e nefast pentru oraşul Argeş şi monumentele sale, deşi debutează cu construcția unei noi biserici „Sf. Îngeri" - 1717. La 1733 începe în urma „răzmeriței" distrugerea Curții Domneşti. Anul 1737 aduce o pustiire a oraşului de turci ce-i goneau pe austrieci (în timpul războiului ruso-austro-turc dintre 1736-1739). La 26 noiembrie 1737 se raportează din Braşov că turcii au ars „până la pământ" „mai cu seamă" Curtea de Argeş.

Între 1746 şi 1750, în urma vizitei la Curtea de Argeş a Mitropolitului Neofit Cretanul se reorganizează spațiul interior al Bisericii Sf. Nicolae Domnesc şi se reface învelitoarea. La refacerea învelitorii se refac din lemn şi cele două turle de pe pronaos, amintirea celor din tabloul votiv şi li se pun două clopote. Între 1754 şi 1793 se ruinează Biserica lui Stanilsva - la hotarul nordic al oraşului. La 1759, pictorul Radu rezugrăveşte Biserica Sf. Nicolae Domnesc.

Un eveniment important vine să tulbure viața Curții de Argeş. În 1768 izbucneşte un nou război ruso-turc. Starețul Damaschin al Mănăstirii Argeş trece fățiş de partea ruşilor, lucru care aduce represalii din partea turcilor reprezentând distrugeri ale ansamblului. Războiul se termină la 1774. Urmaşul starețului Damaschin, Partenie, are de refătur urmările stricăciunilor turceşti. În urma războaielor, trupele străine din țară întocmesc de acum hărți foarte detaliate. E cazul hărților ruseşti întocmite de Roth sau Schmidt.

La 24 august 1787 izbucneşte un nou război ruso-austro-turc. El e foarte păgubitor pentru Curtea de Argeş unde jaful şi incendiile nu mai pridìdesc. Austriecii ard Mănăstirea şi Biserica Sf. Nicolae Domnesc dar probabil că nu menajează nici celelalte biserici sau casele târgoveților. Colonelul Specht alcătuieşte cu această ocazie cea mai completă hartă a Țării Româneşti de până acum. El o lucrează tot timpul războiului între 1878 şi 1792. După această hartă putem să ne facem o ideea despre cum arăta Curtea de Argeş în epocă. Ea consemnează drumuri, biserici şi pâlcuri de case. O interpretare corectă e cuprinsă în documentația acestui studiu prin pl. A?.

Sunt iarăşi de semnalat şcolile ce funcționează la Argeş între care cea pentru copii în pridvorul Bisericii Sf. Nicolae Domnesc şi cea pentru preoți la Mănăstire unde vin să învețe şi tineri ardeleni neuniți. Se ştie că aici funcționează şi şcoală de zugravi.

Între noile ziduri argeşene trebuie amintită Biserica Drujeşti ridicată între 1793-1795. La 1796 se termină şi noua biserică a Flămânzeştilor. La 1800 se construieşte casa Goanga. Tot acum Episcopul Iosif construieşte Fântâna lui Manole. Episcopia s-a reînființat la Curtea de Argeş la 18 octombrie 1793. E posibil ca energia cu care a slujit Episcopul Iosif această instituție să fie cauza rezidirii bisericilor

amintite şi a funcţionării şcolilor de care am vorbit. Cutremurul de la 1802 e „foarte înfricoşat”. Tot aceeaşi energie a Episcopului Iosif face ca urmele distrugerilor să dispară destul de repede. Cu această ocazie se prăbuşeşte turnul clopotniţei de la intrarea mănăstirii, ridicat de Matei Basarab şi surprins cu câţiva ani înainte (1794) de un desenator englez Luigi Marger, în două din desenele sale. De altfel pictori călători vor face desene la Curtea de Argeş în tot secolul al XVIII- lea şi al XIX-lea.

După terminarea războiului ruso-turc din anii 1806-1812 la Argeş urmează o nouă campanie de construcţie. Este zidit turnul clopotniţă al Bisericii Sf. Nicolae Domnesc (1812) şi rezidită Biserica Căpreşti (1812) şi Bătuşani (1819).

Catagrafiile întocmite în această perioadă aduc lămuriri asupra numărului locuitorilor, condiţiei lor, meseriei şi averilor. Pentru 1820 cunoaştem numele a 18 din 18 negustori bogaţi ai oraşului. Anul 1821, foarte important pentru istoria noastră, aduce mari evenimente şi în Argeş. La început Tudor Vladimirescu trimite în Argeş trupe ale lui Simion Mehedinţeanu care trebuiau să apere Curtea de Argeş şi Piteştii. Urmează trecerea acestei zone sub controlul Eteriei. Alexandru Ipsilanti străbate Argeşul în recunoaştere.

La 13 iunie 1821, populaţia Curţii de Argeş fuge îngrozită de frica arnăuţilor după înfrângerea de la Slatina a eteriştilor. În mănăstire e organizat un punct de rezistenţă condus de căpitanii Iordaclea şi Farmache. La 11 iulie 1821, Curtea de Argeş e ocupată de trupe turceşti. Mănăstirea e cruţată şi eteriştii ce se întăriseră aici cedează după un asediu riguros. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că unul din prietenii lui Tudor Vladimirescu e însuşi Episcopul de Argeş, Ilarion (1820-1838), autorul versurilor de pe steagul lui Tudor.

Între 1820-1830 se plasează construcţia casei Deleanu de pe fosta uliţă a Chivirarilor (actuala I. Heliade Rădulescu). La 1828 un francez vorbea despre casele din Curtea de Argeş că sunt „din piatră” şi „strâmpte”. Tot cam în aceşti ani, zugravul Pantelimon reface pictura Bisericii Sf. Nicolae Domnesc.

În epoca modernă, primul mare război este cel de la 1828-1829 între ruşi şi turci care se încheie cu pacea de la Adrianopol. Ţările române păşesc cu dreptul deoarece pacea aduce multe avantaje dar şi pericolul unei ocupări ruseşti deoarece ruşii se instituie protectori şi alcătuiesc primele constituţii – Regulamente organice introduse pe la 1831-1832.

Venite de la o ţară retrogradă aceste regulamente vor fi repede o frână în dezvoltarea naţiunii române care le aboleşte la 1848. Primele noutăţi sunt obligativitatea unor catagrafii riguroase şi încercările de organizare a unei vieţi orăşeneşti moderne. Curtea de Argeş a împărţită în trei vapsele sau plăşi. Populaţia e împărţită în trei clase. Catagrafia din 1833 consemnează în oraş 1439 locuitori grupaţi în 334 familii. Între altele aflăm că funcţionau şi zece biserici şi numele lor. La 1836, Episcopul Ilarion înfiinţează seminarul din Curtea de Argeş.

Cutremurul devastator de la 1838 e resimţit de absolut toate construcţiile importante ale Curţii de Argeş. Reparaţiile se întind pe o lungă perioadă. Bibescu Vodă urcat pe tron la 1842 sprijină aceste reparaţii, atât la Biserica Sf. Nicolae Domnesc cât şi la Mănăstire. Aici se pun fundaţiile unei clădiri importante la 1847 care vor fi folosite doar după 1875 pentru zidirea palatelor de la răsărit de Biserica mănăstirii. Arhitectura oficială, promovată de domnie este neogoticul. Un exponent al acestui curent este la noi Johann Schlatter.

Filonul tradițional produce însă locuințe ca cele de pe strada A. Călinescu cunoscută şi sub numele de Casa Cioculeştilor (1851) şi Casa Călinescu (tot mijlocul secolului al XIX-lea) şi pe strada Plopiş (actualmente în incinta campingului).

Războiul Crimeei (1853-1856) declanşat de ocuparea fără motiv a țărilor române de către ruşi şi înfrângerea acestora duce la marele moment de la 1859 când prin alegerea lui Cuza ca domnitor în Moldova şi Țara Românească se realizează prima unire a românilor. Unirea aduce începutul unei perioade de dezvoltare economică. În toate oraşele constructorii se înmulțesc şi nu mai prididesc cu lucrul. Alexandru Ioan Cuza trece prin Curtea de Argeş în două rânduri. Se construiesc primele case negustoreşti pe ulițele negustoreşti la început în spatele prăvăliei care e spre stradă apoi la etaj peste prăvălie. În cazul Curții de Argeş pentru prima categorie de construcții se pot găsi exemple pe strada Negru Vodă la numerele 39, 45 şi 61. Pentru a doua categorie exemplele ar fi tot de pe strada Negru Vodă la numerele 43, 81, 24 şi 20. Primele construcții au un aer timid şi sunt mai mărunte. Ele au o arhitectură romantică cu ecouri neogotice. Buiandrugii ferestrelor sunt rotunjiți deoarece se realizează dintr-un arc plat de cărămidă (vezi strada Negru Vodă nr. 20 pentru casa cu prăvălie şi etaj şi nr. 40 pentru casa de locuit). Această arhitectură romantică se poate realiza şi cu lemnărie ca la clădirea fostului Seminar din strada Basarabilor nr. 15 sau locuințele din strada Alx Lahovary nr. 7 şi strada Vlaicu Vodă nr. 5.

După războiul de independență 81877-1878) în timpul domniei lui Carol I, domină arhitectura clasică iar spre 1900 – 1902 arhitectura de tentă academică. După clădirile rămase la Curtea de Argeş se pot identifica, pe epoci lucrările aceloraşi echipe de meşteri (bineînțeles e necesară o muncă de arhivă pentru verificarea ipotezei). De aceeaşi echipă par a fi construite casa de locuit de pe strada Negru Vodă nr. 71 şi casa cu prăvălie şi etaj locuibil de pe aceeaşi stradă la nr. 38 într-o perioadă cam pe la 1870-1877. În această perioadă balcoanele caselor cu prăvălie şi etaj aveau console de metal, podea de lemn şi parapet plan cu un desen geometric destul de imaginativ dar acelaşi (strada Negru Vodă nr. 38, nr. 22, nr. 20, nr. 43, nr. 73 şi altele dispărute). O altă echipă realizează casele mai evoluate de pe strada Negru Vodă nr. 22 şi 18. O altă echipă îşi însuşeşte modelul caselor cu frontoane simple, peste ferestrele etajului ca pe strada Negru Vodă la nr. 36, nr. 16 şi nr. 53 iar alta cel al unor clădiri cu fronton şi coloane clasice ca cele de pe strada Al. Lahovary nr. 3 şi Negru Vodă nr. 16 (azi transf. În art – deco) şi nr. 65.

Un alt model cu frontoane, să zicem baroce, pare mai aproape de vremea noastră. El e aplicat la clădirile din strada Negru Vodă nr. 63, nr. 44 şi nr. 35. Unele dintre aceste clădiri au un balcon din fier forjat barochizant ca pe strada Negru Vodă la nr. 39, 47A, 49 – 51, 53, 67, 36, 18, 14, etc.

O ultimă inovație mai recentă este streaşina ieşită din lemn, sprijinită pe console lucrate şi cu panouri decorative de ipsos între aceste console. Acest sistem îmbunătățeşte mult sistemul de scurgere a apelor şi le îndepărtează de fațadă. El se poate vedea la clădirile din strada Negru Vodă nr. 56, 44, 47A, 63, 73, etc.

Clădirile academice nu sunt multe dar au o ținută deosebită, un decor sobru şi precis şi o feronerie riguroasă. E vorba de clădiri realizate în jurul anului 1900-1902 pe strada Negru Vodă la nr. 1-3 şi 6-8 şi pe str. Decebal la nr. 3.

Înclin să cred că aparțin ca proiect arhitectului Eracle Lăzărescu ce a construit în acelaşi mod şi la Piteşti. Curtea de Argeş posedă câteva clădiri de bună calitate în stil

neoromânesc din prima şi a doua etapă de înflorire a acestuia. E vorba de Casa Chiriţă ca exemplu pentru prima fază şi Casa Armatei (fosta Vila Rozelor) realizată de arh. R. Bordonache pentru a doua.

În anii 1925-1928 se ridică în acelaşi stil şi două mari ansambluri – actualul Liceu Industrial nr. 1 şi Liceul Vlaicu Vodă. Alături de acestea apar clădiri de locuit şi comerciale cum ar fi: Judecătoria de azi, Poliţia de azi, sediul Gosarg şi multe altele.

La Curtea de Argeş, în special în zona Olari – Cuza Vodă, se păstrează casa tradiţională orăşenească în stilul arhitecturii populare cu întreaga sa paletă evolutivă.

E un caz unic şi trebuie serios cercetată vechimea locuinţelor de acest fel din zona Olari care pot fi: casa joasă, fără sală (str. Despina Doamna nr. 25); casa fără pivniţă dar cu sală (str. Cuza Vodă nr. 132 şi 160); casa joasă cu pivniţă cu sală deschisă sau închisă (str. Cuza Vodă nr. 154 – 148 – 126); casa joasă cu pivniţă cu sală şi foişor (str. Cuza Vodă nr. 144B şi str. Matei Basarab nr. 6); clădire înălţată fără stucatură; clădire înălţată fără stucatură cu sală deschisă; clădire înălţată cu stucatură; clădire înălţată cu stucatură şi sală parţial pe o latură; clădire înălţată cu stucatură şi sală pe o latură deschisă; clădire înălţată cu stucatură şi foişor deschise; clădire înălţată cu stucatură cu sală închisă; clădire înălţată cu stucatură cu sală şi foişor închise. Unele din aceste case capătă sub influenţa arhitecturii culte profile, arcade şi coloane.

Curtea de Argeş este la sfârşitul secolului trecut începutul secolului nostru locul unde se execută importante lucrări de restaurare. Între 1875 şi 1886 se amenajează noul ansamblu al Mănăstirii Argeşului. Biserica ei va deveni necropola regilor României. Felul în care s-a făcut restaurarea şi nerealizările acestei restaurări vor duce la un nou fel de abordare a acestei activităţi şi pe care îl putem numi restaurarea în stilul Comisiunii Monumentelor Istorice care este un pas important spre restaurarea modernă.

Arhitectul Grigore Cerchez va restaura în acest spirit Biserica Sf. Nicolae Domnesc începând din 1911. Săpăturile arheologice efectuate aici vor lărgi în mod special cunoaşterea epocii primilor Basarabi. Nicolae Iorga va fi cel ce va valorifica noile descoperiri fie prezentându-le în conferinţe fie aducând la Curtea de Argeş savanţi din toată lumea care vor lua cunoştinţă cu trecutul românesc.

Fără să trăiască o viaţă tumultoasă Curtea de Argeş interbelică are o existenţă elevată. Al doilea război mondial aduce la Argeş diverse instituţii dizlocate de evenimente din ţară. După război are o evoluţie ascendentă ca număr de populaţie. El se industrializează, pe Argeş se construieşte sistemul hidroenergetic cunoscut, se construiesc în zona mai puţin populate cartierele de blocuri iar în centru, pe Bulevardul Basarabilor, câteva obiective ca hotelul Posada, complexe comerciale, bănci, Primăria, Poşta, sediul întreprinderilor hidroenergetice, etc.

Curtea de Argeş de azi aşteaptă închegarea vechiului şi noului într-un echilibru care să o avantajeze.

CURTEA DE ARGEŞ – THE EVOLUTION OF THE ENSEMBLE

Abstract

In the paper the author presents a short history of Curtea de Argeş and a description of the geographical features of the place where it is situated, followed by a detailed analyze of the evolution of the ensemble from the 7-th century B.C. to the present time.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

PROPRIETATEA RURALĂ ÎN ROMÂNIA, RESPECTIV ÎN SATELE COMUNEI CEPARI, JUDEȚUL ARGEŞ, DIN EVUL MEDIU PÂNĂ ÎN AJUNUL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

OCTAVIAN C. DEJAN*

În istoria societății feudale româneşti obştea țărănească ocupă o poziție aparte, deoarece a fost elementul de seamă a apariției primelor forme de stăpânire de tip feudal, constituind o premiză a formării claselor sociale în feudalism, respectiv a stăpânilor de pământ şi a țăranilor dependenți. Obştea țărănească este o unitate economică având o lege precisă de stăpânire asupra pământului, sistem care îmbina forma colectivă cu cea individuală. Aceasta a apărut într-o perioadă anterioară apariției stăpânirii feudale şi a statului, având un drept de autoconducere. Unitatea administrativă a obştii se vădeşte în faptul că ea avea răspundere față de domnie, pentru plata birului, avea dreptul la judecată în pârele legate de pământ şi avea responsabilitate juridică în identificarea şi prinderea infractorilor. În epoca feudală, în decursul secolelor, obştea țărănească a suferit schimbări însemnate care au afectat structura şi organismul ei de funcționare, în special datorită stratificării din interior şi a sistemului de acordare a daniilor domneşti de pământ, care au condus la dezagregarea obştii, însă în secolele XV-XVIII sistemul feudal românesc nu a distrus obştea, care era încă puternică. Înrobirea obştii s-a datorat schimbărilor importante din viața economică a țărilor române, care au început cu înstrăinarea bunurilor din obşte. Caracteristica dominantă a structurii obştii țărăneşti este stăpânirea în devălmăşie, adică în comun a unei moşii de către locuitorii unui sat, sau cătun, ori o familie, moşia fiind constituită din păşuni, păduri, bălți, terenuri nedesțelenite, ape curgătoare, bunuri rezervate numai țăranilor din obşte. Pământul arabil se lucra pe loturi individuale ale familiilor şi putea fi moştenit în familie.

În secolele XIV-XVIII satul românesc se compunea din următoarele părți: vatra satului, unde erau grupate casele țăranilor; câmpul de cultură, care se compunea din loturile individuale ale țăranilor, denumite delnițe; bunuri comune în hotarul satului cum ar fi: fânețe, izlazuri, păduri, ape, munți de păşunat oile, care erau folosite pe baza dreptului indiviz.

Din hrisoavele acelor vremuri vedem modul în care s-au format clasele fundamentale din feudalism a stăpânitorilor de pământ şi a țăranilor, modul cum s-a

---

* Bucureşti.

destrămat obştea ţărănească, fiind vândute delniţe din sat unor străini din afara obştii, încălcându-se sistemul de stăpânire în devălmăşie, într-un cuvânt cauzele care au dus la destrămarea obştii ţărăneşti. Stăpânii de pământ, respectiv stăpânii de sate, pot fi cuprinşi în trei categorii: boieri, slugi ale domnului şi persoane fără titluri. În documentul din anul 1505, în care este atestată în mod indirect comuna Cepari, domnul ţării conferă preacinstitului vlastelin al domniei mele, jupânului Badea din Şuici cu fiii săi“ 14 sate şi munţi[1]. În acele vremuri în Ţara Românească echivalentul baronilor erau vlastelinii, care ocupau funcţii importante, ca de exemplu mare-vornic, ori ban. Ei erau mari feudali şi reprezentau o forţă politică şi militară în stat. Noţiunile de boier şi dregător erau distincte, boierul era stăpânul unei moşii, sau al mai multor moşii, având obligaţia să presteze slujba militară, pentru satele pe care le stăpânea, pe când dregătorul era un slujbaş domnesc, denumită „slugă domnească“, care putea să fie „os boieresc“, cneaz, ţăran, sau chiar rob, şef sau uneori subaltern într-o slujbă dată de domnitor. În Ţara Românească clasa stăpânitoare se împarte în două categorii: marii feudali denumiţi vlastelini, sau vlasteli, şi mica boierime care purta denumirea de cneji, care mai erau denumiţi şi judeci[2]. Domnul era, suzeran, stăpân suprem al pământului ţării. Acesta primea de la supuşi o rentă constând în prestaţii în muncă şi natură. Chiar şi în cazul daniilor domnul îşi menţinea dreptul asupra rentei. La început cnejii, erau stăpânii de pământ ridicaţi din obştile ţărăneşti în urma procesului de stratificare socială, având îndatoriri desemnate de domni, cum am zice astăzi, prin delegarea atribuţiunilor, respectiv pentru strângerea birului, judecarea pricinilor între săteni, obligaţiuni militare.

Termenul de boier era dat numai celor două categorii de stăpânitori de pământ, însă cu timpul în acest termen s-au cuprins şi dregătorii domneşti, denumiţi „slugi“, deoarece dregătoriile au fost ocupate de boieri, care erau interesaţi de avantajele ce le aveau ocupând aceste funcţii. Caracteristica economiei din Ţara Românească în secolele XIV-XVIII este aceea a existenţei unui mare număr de gospodării ţărăneşti, răspândite pe tot cuprinsul ţării şi al căror pământ era lucrat de membrii obştilor ţărăneşti, mai întâi libere, apoi dependente de feudali. În aceste gospodării pe lângă agricultură se practica intens creşterea animalelor: boi şi vaci, cai, oi şi porci denumiţi în documentele vremii „râmători“. Creşterea vitelor mari, respectiv a boilor, era în legătură cu cultivarea pământului. Creşterea cailor constituia una din bogăţiile ţării noastre. În privilegiile domneşti referitoare la comuna Cepari, în fruntea dărilor din produsele ţării, este dijma oilor şi a porcilor.

Principiile care stau la baza obştii sunt legate de întemeierea satului, care se datorează legăturilor de sânge: un moş comun, sau existenta mai multor moşi, fără legături de sânge între ei, respectiv doi-trei ţărani, care se întovărăşeau la defrişarea unei păduri, sau deşţelenirea unor poieni. Aceste operaţii duceau la apariţia unui sat nou. Urmaşii acestor bătrâni constituiau un neam, care deţinea în sat bunuri şi drepturi bine precizate, asupra întinderii de pământ ce aparţinea satului. Străinii veniţi din afară şi fără să fie cumpărători nu aveau drept asupra delniţei. În comuna Cepari avem

[1] *Documente privind istoria României (D.I.R.)*, veacul XVI, B, Ţara Românească, vol. I (1501-1525), Editura Academiei R.P.R., 1951, p. 33-1505 (7014), dec. 10; p. 138-1519 (7027) ian.-aug. 10, Piteşti.

[2] *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova în sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971.

numeroase exemple în acest sens: Buneşti, Stăneşti, Stămeşti, Zamfireşti, Şendruleşti, Minculeşti, Costăcheşti, Răcoreşti, Simioneşti, Budeşti, Ţuculeşti. Existenţa terminaţiei „eşti“ în denumirea cătunului şi a satului este o indicaţie sigură a vechimii localităţilor enumerate mai sus. Interesele neamurilor din sat, şi care le uneau, erau de natură economică, respectiv să păstreze pământul neştirbit şi să defrişeze şi deşteleneascǎ ogoare noi; să se achite de sarcinile fiscale faţă de domnie, denumite biruri, să-şi îndeplinească îndatoririle de natură judiciară, adică să descopere pe răufăcătorii care au comis delicte pe teritoriul obştii lor. În izvoarele vremii membrii obştii ţărăneşti purtau denumirea de vecini, un termen de origine latină, care de asemenea atestă vechimea situaţiei sociale. La început termenul a desemnat un membru liber al obştii ţărăneşti, iar mai târziu pe ţaranii aserviţi. Legea ţării spunea că ţăranul care prin munca lui şi a familiei sale va desţeleni un loc, va deveni stăpânul acelui loc.

Dar, în societatea feudală baza relaţiilor feudale o constituie proprietatea feudalului asupra pământului. Feudalul acaparând pământul obştii ţărăneşti ajunge să stăpânească numeroase sate, care formează domeniul său feudal. În general domeniul feudal cuprindea următoarele bunuri: stâne, livezi, vii, prisăci, mori, torcătoare de lână, piue de sumane, păduri, câmp pentru culturi agricole, fâneţe, poieni şi ape (râuri, iazuri, lacuri). O parte din păduri erau rezervate feudalilor pentru vânătoare şi purtau denumirea de „branişti“. La curtea unui feudal erau ateliere de fierărie şi prelucrarea lemnului, în care lucrau atât ţaranii aserviţi, cât şi robii, care erau ţigani, sau prizonieri de război. Aici se prelucrau metalele pentru a se face unelte agricole şi arme, potcoave, ustensile casnice şi vase din lut. Aici existau cojocari, croitori, curelari, olari, butnari, putinari etc.

Ridicarea dijmelor, respectiv a birurilor, necesitau un sistem de administrare a feudalului şi activităţi poliţieneşti. Însă, asupra întregului pământ al ţării domnul exercita o suzeranitate suprapusă celorlalte stăpâniri particulare.

Alături de această mare proprietate feudală exista mica gospodărie ţărănească. Ţăranul avea uneltele, pe care le folosea în gospodăria proprie, însă îi lipsea mijlocul cel mai important, pământul. Factorul de bază al societăţii feudale îl constituie legătura dintre mica gospodărie ţărănească şi marele domeniu feudal, care nu putea să existe fără mica gospodărie ţărănească. Acapararea pământului de către feudali a determinat apariţia clasei stăpânilor de pământ şi clasei ţăranilor dependenţi.

În documentul din 1519 dat la Piteşti „cinstitului dregător jupanului Dragomir mare sluger“ vlastelin din Cepari, s-a indicat satul Cepari primul. Acest lucru însemna că aici a fost curtea feudalului Dragomir, fiul lui Badea din Şuici şi frate cu Şuica. Atât în documentul din 1505, cât şi în documentul din 1519 între localităţile enumerate se indică „Pleşeştii toţi“, care de fapt în zilele noastre se numesc Pleaşa, pe acest deal fiind şi Minculeştii. Pe fiecare domeniu şi de obicei alături de curte exista o biserică, sau o mănăstire, care serveau ca loc de închinare şi de îngropare a feudalului şi a familiei sale. Construirea bisericilor în vecinătatea curţilor feudalilor, în afara sentimentului real de evlavie religioasă, care a existat în evul mediu, însemna şi dorinţa feudalilor de a folosi autoritatea bisericii pentru a ţine în supunere pe ţărani şi a-i obliga să aibă o viată morală şi curată. În documentul din 1519 apar două noţiuni a căror utilitate astăzi numai există: „prădalică“ şi „darea calului alb“.

Termenul de prădalică este în legătură cu concepţia că moşia este un beneficiu dat de domn pentru îndeplinirea îndatoririlor militare de boier. În cazul stingerii liniei

masculine, atât a stăpânitorilor moşiilor, cât şi în obştile moşneneşti, ori dacă posesorii de pământ mureau fără a avea copii, domnitorul atribuia aceste proprietăți unor bărbați care rămâneau să îndeplinească obligațiile militare. Domnul putea să renunțe la acest drept şi acest lucru se consemna expres „prădalică să nu fie".A existat privilegiul masculinității, în sensul că băieții moşteneau moşia, iar fetele trebuiau să se mulțumească cu zestrea în avere mişcătoare. Raportul de vasalitate între domn şi boier se consemna în documente prin „darea calului alb" domnul conferind dreptul de folosință a moşiei de către boier în schimbul îndeplinirii obligațiilor militare, fiecare bărbat fiind obligat să-şi apere „ocina", cu arma în mână.

În fondul de documente al familiei Brătianu - Dosar 2/45-b, filele 49-50, în care există o copie din 1743 a unui hrisov, în care i se conferea lui Stanciu - logofătul din Cepari, domeniul feudal se arătau hotarele acestuia: „Aprilie 1627 Alexandru (IV - Coconul n.n.) fiul lui Radu (IX - n.n.) întăreşte lui Stanciu logofăt de Cepari satele: Ceparii, Bârseşti, Tigveni, Valea Babii şi Surpații, astfel: Ceparii pe semnele: hotarul Buneşti, hotarul Urluieştilor, pârâul Olii, vârful Gudiului, Bolovan, pârâul Cernățelului, lacul pârâului Fântânii, pârâul Glodului, pârâul Urluieştilor, apa Topologului, seliştea Bârseştilor, Toplița, valea Trestii, Calea Oii, pârâul Sângerilor, valea Verneştilor, Tudoria, hotarul Niculeştilor, muchia Tihai, valea Stânii, malul Giurschii, hotarul Rudenilor, pârâul Orezului, groapa Smeului, hotarul Cărpenişului, valea Corbului, Roata Fântânii, apoi din nou hotarul Buneştilor, Bârseşti pe semnele etc. O mare parte a denumirilor, din urmă cu peste 370 de ani, au fost menținute până în zilele noastre. Stanciu-logofăt din Cepari este indicat de către Brătieni ca fiind moşul lor direct.

Economia rurală din secolele XIV-XVIII din țările române s-a caracterizat prin îmbinarea creşterii animalelor cu economia agrară, formând un tot unitar, însă producția animalieră a prevalat. Păstoritul oilor era legat de transhumanță, iar păşunatul vitelor mari era legat de păşunile satelor şi de pădure. Transhumanța înseamnă o mişcare periodică a oilor de la şes la munte şi de la munte la şes. De obicei la 23 aprilie de Sf. Gheorghe, turmele de oi urcau la munte, iar la 26 octombrie, de Sf. Dumitru se coborau oile şi o parte iernau la bălțile Dunării, unde se afla iarbă care. se păstra sub zăpadă. Producția de lână pentru îmbrăcăminte şi producția de brânză de oi constituiau activități economice însemnate ale obştilor țărăneşti.

Obştile țărăneşti din regiunea dealurilor şi de sub munte, aveau munții lor, iar la păşunile de munte, care nu erau stăpânite de obşti, se plătea chirie. Dijma percepută consta în: caşuri, curele de legat opincile, seu pentru săpun etc. Ca şi astăzi strângerea fânului pentru iarnă era o ocupație de primă însemnătate, iar obligația cositului fânului pentru domnie, era o muncă prestată de obştea țărănească, pentru asigurarea rezervelor de iarnă pentru hrana vitelor domneşti. Creşterea porcilor este în legătură cu pădurile de stejar şi fag furnizoare de ghindă şi jir. Domnitorul lua a zecea parte din purceii care se năşteau într-un an. Prepararea slăninilor pentru consumul intern şi la export era una din principalele ocupații ale industriei casnice.

Alături de creşterea animalelor albinăritul era o ramură importantă a vieții economice. Albinele se țineau în stupi din trunchiuri de copaci sau ştiubeie din nuiele împletite, lipite cu lut, în prisăci. Prisăcile cu stupi se țineau în pădure, iar zeciuiala de stupi era una din cele mai vechi dări către domn, pentru că mierea era principalul îndulcitor şi energizant, iar ceara era materialul pentru iluminat.

Este ştiut faptul că hrana populaţiei la sate nu consta în pâine de grâu şi carne, cât mai ales din mămăligă de mei, lapte, brânză, fructe şi iarna peşte, slănină de porc, cu ceapă, verdeţuri şi legume. Urzicile, ştevia şi loboda au fost la fel ca astăzi mult folosite vara, iar varza, napii, ridichile, linte, mazăre şi bob erau folosite iarna. Porumbul şi cartofii au început să fie cultivaţi abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când de fapt obştile ţărăneşti erau complet desfiinţate, în devălmăşie rămânând doar stăpânirea izlazurilor de păşunat şi a munţilor.

Acapararea satelor ţăranilor liberi de către marele domeniu feudal prin înghiţirea treptat a pământului obştii ţărăneşti s-a efectuat pe cale economică şi extraeconomică şi a condus la aservirea ţăranului liber faţă de stăpânul pământului. Membrii obştii ţărăneşti în noua lor situaţie de ţărani aserviţi aveau anumite îndatoriri faţă de stăpânii lor. Pentru stăpânul de pământ ţăranii aşezaţi în hotarele domeniului său reprezentau braţe de muncă fără de care nu putea pune în valoare pământul pe care îl stăpânea. Ţăranii dependenţi datorau clacă şi dijmă din produsele naturale, iar faţă de domnie biruri.

În decursul secolelor XIV-XVIII, caracterul domeniului feudal nu a rămas acelaşi. Dacă la început stăpânii satelor se mulţumeau în special cu perceperea dijmei de la ţărani pentru satisfacerea nevoilor feudalului şi a curţii sale, începând cu secolul al XVI-lea domeniul feudal va reprezenta, nu numai o unitate economică, dar şi una administrativă. În viaţa economică a domeniului feudal s-au petrecut schimbări de asemenea natură care au condus la producerea de mărfuri nu numai pentru satisfacerea nevoilor proprii, dar şi pentru piaţă, boierii devenind negustori de vite şi de cereale. Acest lucru s-a datorat atât vechiului sistem al dijmei, cât şi prin exploatarea directă a domeniului prin munca ţăranilor aserviţi. Ultimele două secole au însemnat o schimbare importantă în situaţia ţărănimii: ţăranii în cea mai mare parte rămân fără ocine şi legaţi de glie.

Transilvania a fost un uriaş rezervor de viaţă românească clocotitoare, care sub presiunea duşmanilor interni s-a revărsat în afara graniţelor, orientându-se, mai cu seamă spre sud şi răsărit, unde au întâlnit pe fraţii din cele două principate române.

În Transilvania mulţi din români, care fuseseră liberi, proprietari de pământ şi oameni cu drepturi străvechi, datorită asupririi atât economice, cât şi a persecuţiilor religioase fiind consideraşi eretici şi schismatici, încercau să-şi scuture jugul prin răscoale de tot felul. Este vorba de răscoala de la 1437 de la Bobâlna şi marea răscoală din 1514 a secuiului Gheorghe Doja. Ticăloşiile şi imoralitatea revoltătoare la cară se dedau nobilii maghiari este evidenţiată şi de acel drept numit „jus primae noctes“ care a fost, practicat în Transilvania până în secolul al XVIII-lea. Viaţa aceasta chinuită, plină de nedreptăţi, supusă tuturor exploataţilor şi despuierilor de libertăţi, de drepturi şi de pământ, supusă bunului plac şi capriciilor nobilimii maghiare, a dus inevitabil la emigrarea parţială a iobagilor români de pe pământul strămoşesc.

Principatele române aveau o populaţie relativ mai redusă proporţional cu teritoriul lor întins şi foarte bogat. Populaţia era micşorată de multe războaie cu duşmanii externi, de ciumă şi alte nenorociri. Acele locuri părăsite se numeau selişti, sau silişti, termen întâlnit în documentele de atestare ale comunei şi localităţilor din Cepari, de la 1505 şi 1519. Voievozii, boierii şi mănăstirile, îi primeau bine pe românii ungureni, îi adăposteau în locuri bune şi le acordau scutiri mulţumitoare. Însuşi domnul prin boieri de încredere îi atrăgeau în ţară pe locuitorii din Transilvania „fie ce limbă

vor fi", pe care îi scuteau pe timp de şase ani de dajdie şi de zloţi şi de lei şi de taleri şi de galbeni de casă şi de ilişi şi de sulgiu şi de unt şi de carne… nici lucrul domniei mele nu va lucra"[3].

După asasinarea lui Minai Viteazul la Turda la 1601, s-a dezlănţuit o persecuţie nemiloasă contra românilor de orice categorie: iobagi preoţi, călugări, nobili, determinând ca sute şi mii de români transilvăneni să-şi părăsească casa şi părinţii pentru totdeauna. Cu toate că s-au luat măsuri aspre de pază a drumurilor, potecilor şi a pasurilor ce duceau spre Carpaţi şi spre cele două principate române, emigrarea s-a intensificat şi nimeni nu a putut-o zăgăzui.

În cursul veacului al XVIII-lea mari evenimente s-au întâmplat în Transilvania, economic, religios, social şi naţional, încât mii şi zeci de mii de români n-au găsit altă mântuire decât trecerea lor în ţările române. Fenomenul se datorează intrării Transilvaniei sub dominaţie austriacă, ceea ce a intensificat şi mai mult asuprirea românilor. O serie de evenimente ca: ocuparea Transilvaniei de către Austria; răscoala lui Francisc Rákóczy al II-lea (1703-1711); atragerea românilor la unire cu Roma; mişcarea religioasă a călugărului Sofronie (1759-1761); interzicerea aşezării în oraşe a românilor; admiterea în regimentele grănicereşti a românilor cu condiţia catolicizării; răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan (1784); reforme regale cu privire la uşurarea sarcinilor iobagilor români neexecutate de nobilii maghiari, sunt tot atâtea etape, care au condus la creşterea fenomenului de emigrare a românilor.

Măsurile luate de domnul ţărilor române Constantin Mavrocordat, care a domnit în ambele principate, de a desfiinţa şerbia, i-au motivat pe românii din Transilvania să emigreze din satele lor. Este cea dintâi reformă de acest fel din Europa, în Moldova şerbia s-a desfiinţat în anul 1746, iar în Ţara Românească la 1749. Domnitorul Constantin Mavrocordat a fixat zilele de lucru pe an 12 în Ţara Româneasca şi la 24 zile pe an în Moldova, faţă de Transilvania unde erau 3-4 zile/săptămână, iar în unele comitate chiar 5-6 zile/săptămână, respectiv 156-200 zile anual[4].

Sub stăpânire austriacă (1718-1739) populaţia Olteniei s-a triplat prin refugiaţii veniţi din Transilvania deoarece zilele de clacă erau de 52 zile pe an, faţă de circa 175 zile pe an în Transilvania[5]. În legătură cu acest fenomen o publicaţie maghiară evidenţia faptul că conscripţia, din 1721 constata în Oltenia 13.245 familii, cea din 1731 - 33.346 familii, iar cea din 1735 dă 40.000 familii[6].

Nobilii maghiari din Transilvania susţineau că familiile iobăgeşti sunt tot aşa proprietatea lor ca şi vitele domestice pe care le înjugă, le înhamă, oricând au chef.

Mişcarea religioasă a călugărului Sofronie (1759-1761) în Transilvania, de altfel paşnică, s-a transformat într-o mişcare de renaştere naţională a românilor, care a fost cu brutalitate înăbuşită de generalul Buccov, care a distrus toate mănăstirile ortodoxe din Transilvania şi i-a silit pe călugări să fugă în ţările române. Cu Sofronie

---

[3] Nicolae Iorga, *Studii şi documente*, VI, nr. 80, Bucureşti, 1904, p. 85.
[4] I. Minea, *Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în „Cercetări istorice", II-III, Iaşi, 1927, p. 97-248.
[5] Academia R.P.R., *Istoria României*, III, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 442.
[6] Századok, *Budapesta*, 1900, p. 144.

au trecut Carpații o mulțime de ortodocși[7]. Crimele generalului Buccov au înfuriat şi mai mult pe români.

Viitorul împărat al Austriei, Iosif, fiul Mariei Tereza, la 1773 a străbătut toată Transilvania şi cele văzute şi auzite de el le-a comunicat într-un raport Consiliului de Stat de la Viena, din care Nicolae Iorga reproduce următoarele: „Aceşti săraci supuşi români, care sunt fără îndoială cei mai vechi şi mai numeroşi locuitori ai Transilvaniei, aceştia sunt maltratați de fiecare, ori dacă este ungur, ori dacă este sas, fiind copleşiți de toate nedreptățile, aşa încât, într-adevăr, soarta lor, când se uită cineva bine, este vrednică de toată mila şi este de mirare că totuşi aşa de mulți dintre oamenii aceştia există acolo şi n-au fugit (din Transilvania - nota red.) cu toții. Nu mă mir că pământurile lor sunt lucrate prost, dar cum poate să fie altfel când omul de pe o zi pe alta nu este sigur de stăpânirea pământului şi când în fiecare zi şi în fiecare ceas el poate să fie la munca stăpânului său? Nu este de mirare că în astfel de împrejurări el se grăbeşte să facă ce poate pe acest ogor rău lucrat. Națiunea este, de altminteri, cu adevărat isteață şi nestatornicia ei vine desigur din nenorocirea pe care o suferă. Că ea se ocupă mai mult de cultivarea vitelor aceasta se explică prin singura perspectivă de libertate pe care o are de a fugi mai repede. Părăseşte cineva mai curând turma decât ogorul pe care l-a lucrat“[8].

În Țările Române emigranții din Transilvania se bucurau de ocrotire şi înlesniri, deosebite, astfel că numai foarte rar vedem români care să treacă în Transilvania dintre cei imigrați.

Răscoala din toamna anului 1784 a lui Horea a fost o încercare disperată a românilor ungureni de a scutura jugul iobăgiei. Răscoala s-a terminat cu biruința nobililor, dar a zguduit din temelie orânduirea feudală din Transilvania şi a dat o conştiință românilor asupra justeței revendicărilor lor sociale şi naționale. Urmările răscoalei au fost de o cruzime de neimaginat: torturi, ucideri, bătăi şi deportări. După răscoală s-au revărsat în țările române valuri de emigranți, care au întemeiat sate cu denumirea de „ungureni“.

În județul Argeş sunt 13 sate, care şi-au păstrat numele de Ungureni, dar avem atestarea documentară a colonizării a 46 de sate. Pe valea Topologului practic toate localitățile au fost colonizate, însă numai Ceparii au păstrat denumirile de „Pământeni“ şi „Ungureni“.

Deşi după anul 1800 au mai stagnat câțiva ani emigrările, ele au crescut din nou între 1812 şi 1818[9].

Ungurenii, reuşind să învingă toate obstacolele pe care le ridicau trecerile munților Carpați, s-au aşezat pe diferite moşii domneşti, boiereşti, ori mănăstireşti din țările române. Condițiile lor de viață erau mult mai bune ca în satele din care plecaseră, oricâte neplăceri întâmpinau la început, inerente schimbării mediului de viață. Românii ungureni, trecuți în țările române n-aveau dreptul să cumpere „pământ statornic“, conform legilor vechi ale obştilor țărăneşti. Ei, de asemenea, nu puteau arenda moşii. Însă aici primeau de lucru în toate ramurile economiei şi au putut urca prin cinste,

---

[7] Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în sec. XIII-XX*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 120.
[8] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, III, 1903, p. 513-514.
[9] Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 215-218; 250-258.

muncă şi pricepere, toate treptele sociale, până la cea mai înaltă. Situaţia superioară de trai din Ţara Românească i-au determinat şi pe ţăranii transilvăneni să emigreze în masă în Ţara Românească, de fapt aceştia constituind peste 99% din populaţia emigrată. În coloniile compacte ungurenii şi-au păstrat obiceiurile strămoşeşti, graiul şi costumul popular, ca de exemplu în localitatea Corbi, însă în cea mai mare parte au fost asimilaţi de către pământeni.

Poetul George Topârceanu (20.03.1886 - 07.05.1937) a descris în *Balada morţii* tragedia unui ungurean şi acţiunea a plasat-o pe valea Topologuiui. Dacă avem în vedere Balada popii din Rudeni scrisă de acesta, locul tragediei ar putea fi zona Ceparilor.

În secolele XIV-XVIII au fost însă şi vremuri grele pentru Ţările Române şi nu numai pentru ele, ci pentru toate popoarele din Peninsula Balcanică. Astfel, în secolul al XIV-lea a început pătrunderea turcilor în Europa, iar în secolul al XV-lea a continuat expansiunea otomană la Dunăre, în anul 1453 fiind cucerit şi Constantinopolul. În acest secol au fost strălucite victorii ale românilor conduşi de Iancu de Hunedoara, Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare asupra turcilor, însă puternicul Imperiu Otoman forţa linia Dunării şi turcii începuseră să înconjoare Ţările Române printr-un sistem de paşalâcuri şi raiale, obligându-le la supunere. Paşalâcul era o unitate teritorială mare, o regiune, sau o provincie dintr-o ţară, în unele cazuri chiar o ţară întreagă, aşa cum s-a întâmplat cu Serbia la 1389. Până în secolul al XVI-lea toate cuceririle turceşti din Europa erau cuprinse într-o singură unitate administrativă numită Rumelia, care era un Eialat, sau, cu un termen mai nou, paşalâc. Această unitate era împărţită în districte numite sângeace, conduse de un sangeac-bei care se subordona conducătorului paşalâcului, beglerbeiul (paşă de Rumelia). În coasta Ţării Româneşti erau raialele Turnu şi Giurgiu. La 1521 otomanii reuşesc să ocupe Belgradul, deschizându-şi drum spre inima Ungariei. La 1526 are loc vestita bătălie de la Mohaci, în urma căreia Ungaria este înfrântă. Dezastrul militar de la Mohaci a venit în mod firesc ca o consecinţă a răscoalei lui Gheorghe Doja din 1514. În 1552 s-a înfiinţat un alt paşalâc, la Timişoara şi raialele: Belgrad (1521), Bender (1538), Brăila (1540) şi Silistra (1552) astfel încât Ţările Române au fost înconjurate de otomani. Turcii nu au transformat Ţările Române în raiale şi paşalâcuri şi au fost lăsate să se administreze singure, deoarece sistemul de administraţie românesc era superior celui otoman, iar prin poziţia lor strategică şi prin cunoscutele lor bogăţii Ţările Române trebuiau să joace un rol însemnat în aprovizionarea Imperiului Otoman.

După Mohaci voievodatul Transilvaniei s-a declarat vasal şi tributar turcilor. În secolul al XVI-lea în Ţările Române marea boierime a continuat să deposedeze ţărănimea liberă de pământ şi să o aservească. Marea boierime care s-a format pactiza cu turcii şi a slăbit potenţialul de luptă antiotoman, dând posibilitate sultanului să se amestece direct în numirea domnitorilor români, preferând întotdeauna pe cei care plăteau mai bine. Clasa stăpânitoare se împărţea în două categorii: marii feudali, denumiţi vlastelini, care aveau în serviciul lor clienţi militari, cetele lor militare proprii; a doua categorie este alcătuită din mica boierime, denumită „ţară“, constituită din cneji, care ulterior au purtat denumirea de moşneni, fiind ţărani liberi şi posesori de pământ. Puterea voievodului se sprijinea pe aceştia.

Pe domeniile boiereşti şi mănăstireşti în secolele XVI-XVIII se stabileau emigranţii din Transilvania. Stăpânitorii acestor domenii erau interesaţi în popularea

domeniilor feudale deoarece ţăranii aserviţi aduceau venituri importante atât prin dijme, cât şi prin exploatarea directă a rezervei feudale.

În secolul al XVII-lea au fost vândute 85% din satele din Ţară Românească, deoarece ţăranii loviţi de tot felul de calamităţi, ca foametea, plata haraciului, invaziile tătărăşti şi turceşti, sunt nevoiţi să îşi vândă pământul, delniţa strămoşească. Feudalii din secolul al XVII-lea profitând de greutăţile economice ale ţăranilor au ajuns să stăpânească zeci de sate. Ţăranii luptau împotriva marilor feudali prin fuga de pe domeniul feudal, satele rămânând pustii. În acele vremuri satele aveau în mare majoritate locuinţe de tip bordeie în pământ, ori la suprafaţă case din lemn şi paiantă. Ori, risipirea ţăranilor de pe domeniul feudal însemna de fapt ruină pentru feudal, care era interesat în repopularea acelor ţinuturi devenite „selişti".

Dijmele aduceau tot felul de produse naturale: cereale, carne, vin, miere, ceară de albine şi altele. Scutirea de la plata acestora faţă de domnie nu-i dispensa pe locuitorii satelor de plata birului şi de munci obligatorii, denumite clacă. Claca deosebea situaţia unui ţăran din sate cu stăpân, adică de ţăranul aservit, denumit rumân, de aceea a ţăranilor din satele libere, denumiţi moşneni.

Faţă de condiţiile în care trăiau ţăranii din Transilvania după ocuparea Ungariei de otomani şi ulterior de către austrieci, în Ţara Românească existau raporturi legiferate între stăpâni şi ţărani şi condiţii omeneşti de trai. Domnul avea un catastif pe ţară şi pe ţinuturi, putând stabili cu uşurinţă impozitul şi dacă acest bir era suportabil contribuabilului. Unele suplimente purtau denumirea de năpăşti. Pe acelaşi sistem de întocmire de catastifuri de cisle se bazează şi sistemul de impunere în secolul al XVIII-lea. Cisla se plătea pe bucate şi „cum va scrie îndrepţierii", iar unitatea tip de impunere a căpătat denumirea de dajde. În catastife „ţara s-a scris pe nume şi numele de dajde se stabilesc la sama răbojarilor", cum s-a consemnat în hrisoave. Odată stabilit numărul de nume, sau de biruri, câte trebuie să le plătească un sat, el rămâne obligatoriu, până la o nouă crestare pe răboj, când impunerea se poate schimba şi morţii pot fi scoşi din catastif. Pentru oamenii care fugeau din sate, între două conscripţii fiscale, plătea tot satul cisla, motiv pentru care, în cele mai multe situaţii, satul întreg se bejăna. În hrisoave întâlnim fel şi fel de întâmplări. Părăsirea ţării era considerată „hiclenie" şi dacă unii ţărani nu prezentau un pericol pentru domnie când se bejănau în Ţara Turcească, alţi pribegi reprezentau o ameninţare deoarece se grupau sub conducerea unui pretendent la domnie şi în afara de pierderea capului era confiscată şi averea hiclenilor.

Am prezentat condiţiile din Ţara Românească din secolele XIV-XVIII, pentru a evidenţia elementele care au motivat imigrarea ungurenilor în satele comunei Cepari. Fără îndoială că jugul turcesc era mult mai uşor, fiind considerat „jug de lemn" faţă de jugul de fier al austriecilor şi al nobilimii maghiare din Transilvania.

Singura realitate permanentă a fost ţăranul, aşa cum arăta Liviu Rebreanu şi din contopirea culturii pământenilor cu cea a ungurenilor s-a perpetuat fiinţa etnică a poporului român, ţărănimea având o contribuţie inestimabilă la conservarea şi perpetuarea fiinţei etnice a poporului român. Din cele mai vechi timpuri, între poporul român şi pământul pe care s-a format, a trăit, a muncit, a trudit şi l-a apărat cu preţul vieţii, a existat o legătură organică. Ţăranul român nu a părăsit niciodată pământul strămoşesc, nu l-a înstrăinat, l-a cultivat cu grijă şi atenţie şi l-a apărat cu dârzenie împotriva celor care au râvnit la el. Când s-au abătut marile urgii asupra ţării oamenii

bogaţi au părăsit uşor ţara în restrişte şi cu aurul lor, în alte părţi din alte ţări şi-au continuat viaţa. Ţăranii români n-aveau unde să-şi mute sărăcia, pentru că smuls de pe ogorul lor erau osândiţi să piară. Pentru ţăranul român pământul natal este ca o fiinţă vie şi este însuşi rostul lui de a fi. Temelia naţiunii este ţăranul şi temelia ţăranului este pământul.

Ţara Românească, Moldova şi Transilvania nu au putut fi transformate în paşalâcuri şi Poarta a recunoscut puterea suverană a domnitorilor, dreptul Ţărilor Române de a se cârmui liber, după legi şi întocmiri proprii, fiind obligate doar la plata către sultan a unor sume de bani, sub forma tributului. Pe baza tratatelor cu turcii denumite „Capitulaţii" Ţările Române şi-au păstrat autonomia în raporturile de tip feudal, iar asuprirea ţăranilor a fost mai mică sub suzeranitatea turcilor.

În secolul al XVIII-lea localitatea Urluieşti a intrat în stăpânirea mănăstirii Găiseni, împreună cu satele Surpaţi şi Valea Babei. Mănăstirea Găiseni este pe râul Sabar în judeţul Dâmboviţa, la circa 8 km de localitatea Bolintinul din Vale. A fost fondată în anul 1553 de Marele Ban Stroie, fiul marelui-vornic Dobre din familia boierilor Floreşti, al căror trunchi a fost boierul Drăghici († 1604) de la Mărgineni în judeţul Prahova. Drăghici se înrudea cu Basarabii şi urmaşii lui au fost boierii: Filipeşti, Floreşti şi Cornăţeni. boieri care s-au înrudit cu familiile domnitoare Ghica, Şuţu, Bibescu şi Ştirbei. Boierului Drăghici i se mai spunea Drăghici Vintilescu din Floreşti. Fiul lui a fost Vintilă Florescu mare-vornic, cumnat cu Radu Craiovescu. La mănăstirea Găiseni, denumită şi Strâmbu, au fost înmormântaţi „el şi soţia lui şi fiii lui şi toate rudele lor". Reamintim că Ivaşco Ceparul, fiul lui Stanciu şi al Dobrei, a fost căsătorit cu Slamna, fiica lui Dumitraşcu Filipescu mare-stolnic[10].

Satul Morăşti din comuna Cepari din sat moşnenesc a fost rumânit de Pârvul logofătul în zilele lui Mihai Viteazul, aşa cum rezultă din documentul din acea vreme[11] în care se spune că Mihai Viteazul a judecat mai multe plângeri ale ţăranilor veniţi tocmai din Ţara Românească la Alba Iulia: satul Morăşti - care se plâng că „nu s-au vândut de a lor bunăvoie, ci le-a lepădat Pârvul logofătul asprii cu sila". Unii moşneni luptau să-şi păstreze statutul de oameni liberi, alţii din contră s-au vândut cu ocinele lor feudalilor şi mănăstirilor, devenind ţărani aserviţi, numiţi rumâni. În fine, aşa cum a fost cazul satului Morăşti, unele obşti libere de ţărani au fost cotropite de către feudali.

Localităţile Ceparii - Pământeni şi Ceparii - Ungureni, erau dinainte de 1500 sate aservite feudalilor, la fel ca şi Şendruleştii, Pleşeştii şi satele construite în seliştile menţionate în hrisovul de la 1519: Neagra - care este actuala localitate Valea Măgurei; Seliştea Mare - care este actuala „linia Ceparilor", Seliştea Mică, zonă pe care noi am identificat-o ca fiind la hotarul cu Bârseştii şi seliştea Todereşti nume care apare în documentul de la Matei Basarab, dat lui Ivaşco Ceparul, fiul lui Stanciu logofătul, la anul 1645 - la descrierea hotarelor, între Valea Verneştilor şi hotarul Niculeştilor, respectiv înspre Calea Oii în partea de nord a Ceparilor.

Din cercetarea actelor privitoare la regimul fiscal în satele de colonizare din Ţara Românească în veacul al XVII-lea a rezultat că în satele de colonizare era un regim diferit în ceea ce priveşte cele trei forme ale rentei feudale: renta în bani va

[10] N. Stoicescu, *Dicţionar al Marilor Dregători din Ţara Românească şi Moldova*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1971, p. 200.
[11] *D.I.R.*, B, XVII, vol. 6, p. 370.

precumpăni şi va da ţăranilor colonişti o mai mare independentă în gospodărie. Acest fapt face ca abuzurile cunoscute în satele de pământeni, din partea slujitorilor boiereşti şi domneşti să nu mai fie întâlnite în aceeaşi măsură în satele de colonizare[12].

Din comuna Cepari singura localitate care la începutul sec. XX era constituită în mare majoritate din ţărani moşneni este Cărpeniş. Explicaţia este complexă. Regiunile moşneneşti reprezintă aşezări cu populaţia stabilită de veacuri în zone mai la adăpost de jefuitorii străini: maghiari, turci, sau tătari şi în aceste zone obştiile ţărăneşti s-au menţinut libere până în epoca modernă. Deosebirea dintre ţăranii moşneni şi rumâni consta în aceea că rumânii prestau clacă, dar birul îl plăteau şi unii şi ceilalţi. Rumânii plăteau însă un bir mai mic decât moşnenii, motiv pentru care în secolul al XVIII-lea mulţi moşneni împreună cu ocinele lor, s-au vândut feudalilor şi mănăstirilor. Dovada că localitatea Cărpeniş a fost sat moşnenesc este dată de faptul că dintre toate localităţile actualei comune Cepari cu biserici, este singura care nu a fost împroprietărită cu 17 pogoane în anul 1864. Am evidenţiat faptul că pe moşiile feudalilor în veacurile XVI-XVIII, ţăranii se bucurau de o oarecare independenţă personală. Ţăranii nu erau lipsiţi de pământ şi nici stăpânii moşiilor nu-i puteau reţine cu forţa. Cei care voiau să părăsească un sat, respectiv o obşte ţărănească, trebuia să fi plătit contribuţia la bir, respectiv cota parte din cislă, cisla fiind „impozitul“ colectiv, pe care trebuia să-l plătească domniei satul. Plata cislei se făcea în bani şi, rareaori, şi în natură. Ţăranii dependenţi, prestau un număr determinat de zile de clacă, acest număr ajungând la începutul secolului al XIX-lea la 29 zile pe an. Prin faptul că ţăranii au stat pe moşii şi obştile ţărăneşti au avut anumite reguli bine stabilite - aşa numita Lege Românească - ţăranii au căpătat nişte drepturi faţă de proprietari, drepturi concretizate în Legi şi obiceiuri. În veacurile trecute, până în secolul al XIX-lea, mai precis până în 1864, proprietatea a avut alt caracter, decât cel ce are astăzi. Proprietarul de azi este stăpân absolut al bunului său, de care dispune cum voieşte, în limitele legilor actuale. Până la 1864 asupra întregii moşii stăpânul feudal era proprietar. Pe acea moşie erau locuitorii ţărani dependenţi, denumiţi rumâni, pe care acela nu-i puteau alunga. Ţăranii dependenţi dispuneau de case, grădini, livezi, vii, locuri de arătură şi în devălmăşie dispuneau de locuri de păşunat, pădure şi ape, stăpânul moşiei nu-i putea deposeda de acestea. Moşia era ştirbită prin drepturile ţăranilor de uzufruct, de servitute şi de amfiteoză. Amfiteoza reprezenta un contract al ţăranilor, pe termen lung mai concret nedeterminat in timp cu drept de ipotecă pe proprietatea arendată. Exista deci proprietatea feudalului şi mica proprietate a ţăranului pe moşia feudalului. Delimitarea între cele două proprietăţi capătă mai multă putere în fapt când Alexandru Moruzzi în anul 1804 stabileşte locuitorilor aserviţi, pentru hrană şi fâneţe trei părţi de moşie, rezervând proprietarului a patra parte. Delimitarea este confirmată de Ioniţă Sturza, care printr-un hrisov alocă rumânilor 66,6% din moşia proprietarului şi stăpânului 33,4% proprietate absolută şi folosinţă a moşiei.

Regulamentul Organic întăreşte situaţia separării celor două proprietăţi dând în folosinţa rumânilor, fiecăruia în parte, un anumit număr de pogoane teren arabil şi de fâneţe. Preţul acestui târg l-a constituit gratuitatea clăcii, fapt care a făcut ca partea proprietarului moşiei să fie lucrată în întregime de către ţăranii rumâni. Boierii au

[12] Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Ţara Românească şi Moldova*, Bibliografie istorică, XXXVII, Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 120.

crezut că au un drept nelimitat asupra gratuităţii muncii ţăranilor, fapt ce a făcut ca să crească claca de la 12 la 24 şi în unele locuri la 29 zile/an. Situaţia ţăranilor rumâni s-a înrăutăţit deoarece erau nevoiţi să dea următoarele redevenţe: dijmă, care reprezenta 1/10 din toate produsele obţinute de ţărani; să facă muncă pe moşia proprietarului 12-29 zile/an, sau să-şi răscumpere zilele de clacă plătind în bani munca; să facă clacă domnească reparând iazuri, moara, coşarele şi hambarele proprietarului şi să aducă două care de lemne feudalului.

La sfârşitul anului proprietarul se alegea cu o parte din recolta ţăranului rumân primită ca dijmă, cu toată recolta sa realizată de rumâni prin clacă şi cu toate acareturile reparate şi în bună stare menţinute de către ţărani.

Preoţii şi diaconii, datorită poziţiei sociale de oameni liberi în satele de rumâni, au avut alt regim, similar boierilor, fiind scutiţi de plata birului şi prestarea clăcii. Numărul familiilor din localităţile comunei Cepari la începutul secolului al XIX-lea a fost estimat pe baza catagrafiilor Eparhiei Argeşului astfel: Cărpeniş - 130; Morăşti - 38; Ceparii-Pământeni - 80; Ceparii Ungureni - 65; Urluieşti - 105; Zamfireşti - 16; Şendruleşti - 30; Valea Măgurei - 12.

Statistica moşnenilor arată lămurit că încă de la începutul veacului nostru o mare majoritate de sate moşneneşti erau aşezate pe o zonă lungă şi strâmtă, de la apus la răsărit, în fostele judeţe: Mehedinţi, Gorj, Vâlcea, Olt, Argeş, Muscel, Dâmboviţa, Prahova, Buzău, unde procentul satelor de moşneni, faţă de totalul satelor din judeţ, variază între 23,2% în Dâmboviţa şi 63,6% în Gorj, pe când în fostele judeţe din sudul ţării procentul de sate de moşneni este de numai 0,3% şi 18,7%[13]. Însă nici în satele de rumâni locuitorii nu erau 100% rumâni şi de asemenea nici în satele de moşneni nu existau 100% locuitori moşneni, oameni liberi în satele aservite fiind moşneni - cu ocina lor - care nu s-au vândut feudalilor, boieri scăpătaţi, ostaşi, funcţionari ai domniei, preoţi, diaconi şi călugări. Indiferent de categoria satelor erau scutiţi de bir ostaşii, familiile care aveau feciori la oaste, clerul, văduvele, bătrânii şi persoanele handicapate: orbi, ciungi, alienaţii mintali ce purtau numele „bocşa", bărbaţii cu hernie denumiţi „surpaţi" etc.

Din punct de vedere social satele nu mai alcătuiesc o unitate, ci se diferenţiază în diferite pături sociale, din care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea moşnenii reprezintă pătura de mijloc, care a ieşit din devălmăşie şi săracii satelor se aleg din cei ce-şi vând munca şi libertatea, devenind rumâni. Între aceşti oameni săraci, unii locuiesc în afara vetrei satului, în bordeie, sau în colibe, dincolo de ţarina lucrată de săteni. Aceştia, probabil, nu aveau parte nici de pământul satului, la delniţe, pentru că părţile de pământ ale obştei ţărăneşti se socoteau după numărul caselor.

Suntem convinşi că păţania satului Morăşti, cotropit de Pârvul logofătul, i-a făcut mai vigilenţi pe ţăranii din localitatea vecină, care este Cărpeniş, care şi-au păstrat libertatea până în secolul al XX-lea, ca sat moşnenesc. Pârvul logofătul din vremea lui Mihai Viteazul era din neamul vlastelinului Badea din Şuiei şi satul Morăşti fiind situat la numai 7 km de Şuici, de care era despărţit printr-un deal de curtea vlastelinului, a fost râvnit în permanenţă de aceşti feudali. Actele din secolele XVII-XIX evidenţiază numeroase cazuri în care ţăranii rumâni au fost vânduţi, întăriţi, schimbaţi, liberaţi,

[13] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească din Ţara Românească şi Moldova*, Editura Academiei, Bucureşti, p. 85.

împreună cu delnițele lor, ceea ce înseamnă cota-parte de drepturi asupra hotarului întregului teritoriu al satului. Există şi un fenomen aparte, răscumpărarea rumânilor numai cu capul, fără delniță, sau invers vânzarea rumânilor numai cu capul, fără delniță şi, de asemenea, vânzarea pământului fără rumânii care au lucrat acel domeniu. Acestea sunt semne ale destrămării obştiilor țărăneşti, al dezlipirii țăranului aservit de delnița lui ereditară[14].

În data de 13/25 decembrie 1863 s-a admis în Camera Deputaților Legea pentru secularizarea averilor mănăstireşti şi în patrimoniul statului a intrat un sfert din teritoriul Principatelor Unite Moldo-România, respectiv 25,26%. În anul următor prin Legea rurală din 14/26 august 1864 s-a putut face împroprietărirea țăranilor clăcaşi, pe baza acestui patrimoniu şi prin confiscarea a două treimi din toate latifundiile particularilor. Fondul de împroprietărire s-a ridicat la circa patru milioane hectare. Pe baza acestei legi un număr de 516.182 țărani au fost împroprietăriți prin răscumpărare cu 1.994.587 ha, revenind fiecărui țăran în medie 3,87 ha teren[15]. Țăranii rumâni (clăcaşi) împroprietăriți, au fost repartizați în trei categorii: Categoria I-a: fruntaşi - 71.912 țărani, au primit 413.201 ha; Categoria a II-a: mijlocaşi - 202.075 țărani, au primit 882.737 ha; Categoria a III-a: pălmaşi - 134.132 țărani, au primit 384.702 ha;

De asemenea 59.721 țărani au primit sub formă de loturi de casă şi grădini 85.610 ha, în total fiind împroprietăriți 647.840 rumâni cu 1.766.258 ha pământ[16].

După anul 1864 s-au mai vândut din domeniile statului încă 700.000 hectare în loturi mici, ceea ce a făcut să crească patrimoniul țărănimii la circa patru milioane hectare, față de suprafața arabilă a țării, care era estimată la 7,5 milioane hectare.

Împroprietărirea țăranilor rumâni s-a făcut în funcție de zonă în medie țăranii primind între 2,5-3,5 ha; țăranii fruntaşi: 5-6,5 ha; țăranii mijlocaşi: 3,5-4,5 ha, iar pălmaşii: 1-1,5 ha. În zonele de deal, cu populație mai densă clăcaşii au primit valorile minime, iar la şes sunt valorile mari. Terenurile moşneneşti şi răzăşeşti erau estimate la 600.000 ha[17]. Bisericile din satele de rumâni (clăcaşi) au fost împroprietărite cu 8,5 ha[18]. În cazul comunei Cepari bisericile din: Morăşti, Ceparii-Pământeni, Ceparii-Ungureni şi Urluieşti prin Legea rurală a lui Alexandru Ioan Cuza, au primit 17 pogoane (8,5 ha) fiind exceptată biserica din Cărpeniş, care fiind moşnenească a fost înzestrată de către enoriaşi.

Imediat după aplicarea Legii rurale din 1864 țăranii cu pământ puțin s-au văzut nevoiți să recurgă la marii proprietari de pământ, iar aceştia, pentru muncă, la țărani[19]. În aceste condiții s-a impus o reglementare a raportului de muncă şi în anul 1866 a apărut prima lege a învoielilor agricole, denumită Legea pentru tocmelile de lucrări agricole şi pentru executarea lor[20]. Această lege prevedea ca toate tocmelile agricole să se legalizeze şi înregistreze de către autoritatea comunală, iar Registrele de tocmeli agricole se încheiau anual de către primari şi se verificau de subprefecți.

---

[14] *Ibidem*, p. 265.
[15] G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, Bucureşti, 1907, p. XXXVII.
[16] Romulus Dima, *Organizarea politică a țărănimii*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 120-121.
[17] G. C. Dragu, *Cestiunea țărănească în România şi noile legi agrare*, Bucureşti, 1908, p. 44.
[18] Mircea Păcurarii, *Istoria B.O.R.*, vol. 3, Bucureşti, 1981, p. 120.
[19] Ionescu-Siseşti, *Politica agrară, cu privire la România*, p. 88.
[20] D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I p. 1116-1119.

Legea tocmelilor agricole din 1866 s-a modificat în 1872, 1882 şi în 1893, iar după răscoala din 1907 s-a reînnoit în 1908[21]. Cu toate progresele înregistrate de societatea românească la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, o categorie numeroasă de ţărani locuiau în condiţii grele: 54.772 familii în bordeie semi-îngropate; 583.307 familii în locuințe din chirpici (din lut); 296.220 familii în case din lemn şi numai 74.655 familii în locuințe zidite din cărămidă. Marea majoritate a acestor locuințe aveau o singură cameră, în care trăiau laolaltă 6-8 persoane[22]. Ca urmare a ridicării la luptă a ţăranilor în 1907 liberalii au inițiat şi aplicat unele legi agrare: Noua Lege a învoielilor agricole din 1908, Legea pentru înfiinţarea Casei Rurale, Legea pentru mărginirea dreptului de a ţine în arendă moşii, Legea pentru arendarea moşiilor statului, ale instituţiilor şi aşezămintelor publice la asociaţiile ţărăneşti. Toate aceste legi au influenţat pozitiv viaţa satului românesc, dar n-au rezolvat problema ca fiecare ţăran să aibă în deplina sa proprietate o bucată de pământ cultivabil, ca să-şi asigure o poziţie materială independentă şi să se ridice economiceşte. Problema unei noi reforme agrare s-a înfăptuit după Primul Război Mondial, în anul 1921.

Legile rurale de împroprietărire a ţăranilor după Primul Război Mondial au constituit o preocupare prioritară a regelui Ferdinand[23].

Legea rurală de la 1864 dădea fiecărui ţăran din Ţara Românească următoarele întinderi de pământ arabil[24]: săteanului fruntaş cu patru boi şi o vacă - 11 pogoane; săteanului mijlocaş cu doi boi şi o vacă - şapte pogoane şi 19 prăjini; săteanului cu o vacă şi celui cu braţele - patru pogoane. Legea prevedea că „suma locurilor rămase în deplina stăpânire a săteanului nu va fi mai mare de 2/3 ale unei moşii. Pădurile nu intră în această socoteală“, iar sătenii cărora nu li se poate împlini întinderea locurilor legiuite, precum şi însurăţeilor ce nu vor avea locuri „vor avea facultatea a se strămuta pe moşiile Statului cele mai apropiate[25]. Prin această lege ţăranul scapă de toate sarcinile feudale şi a devenit proprietar absolut al pământului său. El însă a fost obligat ca timp de 15 ani să plătească despăgubiri anuale astfel: fruntaşul - 133 lei (11 galbeni/an); mijlocaşul - 100,24 lei (circa 8 galbeni/an); cel cu mâinile - 71,20 lei (circa 6 galbeni/an). Legea prevedea că nu se vor înstrăina, nici ipoteca proprietatea dobândită prin împroprietărire, a sătenilor, sau a moştenitorilor lor, nici prin testament, nici prin acte între vii, în termen de 30 ani, prevederea fiind prelungită în anul 1884 pentru anul 1916.

Reforma din 1864 a servit moşierilor, pentru că aceştia au fost despăgubiţi cu triplul preţului pământului în 15 ani şi în plus au dobândit dreptul absolut pe 1/3 din moşii. În anul 1864 preţul unui pogon de pământ arabil era 58,75 lei (circa 5 galbeni).

Nu avem dovezi că în anul 1907 ţăranii din localităţile comunei Cepari s-au răsculat. Cauzele adevărate ale acestor răscoale sunt: nedreptăţile săvârşite ţărănimii de vechea clasă stăpânitoare; nedreptăţile săvârşite de la 1864 de noua clasă stăpânitoare, prin legile de învoieli agricole de la 1866, 1872, 1882 şi 1893; mizeria în care trăia

[21] *Marea răscoală din 1907*, Editura Academiei, Bucureşti, 1967, p. 801-804
[22] Romulus Dima, *Organizarea politică a ţărănimii*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 133.
[23] Decretul-Lege Duca nr. 3697/15.12.1918; Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova şi Dobrogea, publicată în Monitorul Oficial nr. 82/17.07.1921.
[24] Legea rurală Alexandru Ioan Cuza de la 1864 - art. l.
[25] *Ibidem* art. 6 şi art. 54.

țărănimea, care oricât ar fi muncit de mult nu putea agonisi minimum de existență necesar întreținerii ei şi a familiei.

În anul 1905 existau în România 62.740 familii de țărani, care posedau maximum un pogon teren arabil; 146.667 care posedau maxim patru pogoane şi 130.634 familii de țărani care posedau maxim şase pogoane[26].

Rezultatele legii din 1864 şi a legilor din anii următori de vânzare a pământului Statului, sunt următoarele[27]:

A. Loturi sub 10 ha: prin Legea rurală din 1864 s-au atribuit la 467.840 de clăcaşi - 1.766.258 ha; însurăței în anii 1878-79 la 48.342 însurăței - 228.329 ha; în anul 1881 s-au vândut la 4.970 țărani - 23.070 ha; în anul 1889 s-au vândut la 105.165 țărani - 526.233 ha; total: 626.317 țărani - 2.533.890 ha.

B. Loturi mai mari de 10 ha din moşiile Statului: prin Legea din 1881 s-au vândut la 1.716 țărani - 18.228 ha; prin Legea din 1889 s-au vândut la 1.549 țărani - 20.361 ha; total: 3.265 țărani - 38.589 ha.

În perioada 1881-1889 prețul unui pogon de pământ arabil în Muntenia era de 80 lei (circa 6 galbeni).

În anul 1917 într-un proiect de Lege şi expunerea de motive ce l-a însoțit[28] Prof. N. Basilescu a făcut propuneri concrete privind modificarea art. 19 din Constituție pentru exproprierea moşiilor şi împroprietărirea soldaților şi a țăranilor. În acest sens se arătau următoarele: După ultimul recensământ populația României în 1913 era de 7,5 milioane de locuitori, din care circa 6 milioane țărani, respectiv 1,2 milioane familii de țărani[29]. Potrivit statisticilor oficiale din acea vreme, teritoriul României era de 13,2 milioane de hectare din care: circa opt milioane de hectare terenuri cultivabile; 2,8 milioane ha pădure; două milioane hectare terenuri neproductive; 0,4 milioane hectare păşuni. Din cele 1,2 milioane familii țărani: 176.375 familii aveau între 6 şi 10 ha, totalul reprezentând 1.137.433. hectare cultivabile; circa 1,024 milioane familii aveau sub 5 ha o suprafață de 2.016.478 hectare cultivabile.

Pentru aceşti circa un milion familii de țărani trebuiau să se găsească circa trei milioane de hectare, pentru ca fiecare familie de țărani să posede un lot de 5 ha teren cultivabil, suprafață de teren care i-ar fi putut asigura o existență decentă.

Decretul-Lege Duca, din 1918 a dus la exproprierea numai a circa 1,65 milioane hectare de la marile latifundii care, împreună cu terenurile Statului şi cele ale Domeniului Coroanei, au însumat circa 2,23 milioane hectare pentru împroprietărire. Suprafața fiind insuficientă a fost necesară o a doua expropriere, care s-a realizat prin Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova şi Dobrogea, publicată în Monitorul Oficial nr. 82/17.07.1921.

Legea agrară din 1921 a stabilit pentru toate moşiile o limită maximă pe regiuni şi a urmărit să nu se distrugă exploatările agricole, pomicole şi crescătoriile de vite. De asemenea a ținut cont şi de faptul că un proprietar îşi cultivă personal moşia, sau o arendează. Această lege cuprinde două părți: I - exproprierea şi II -

[26] G. Taşcă, *Probleme economice şi financiare*, p. 389.
[27] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii.*
[28] N. Basilescu, *Proiect de lege şi expunere de motive, publicate în Monitorul Oficial nr. 14/28.05.1917.*
[29] N. Basileseu, *Dezbaterile Adunării Deputaților*, Iași, 1 iunie 1917, p. 235.

împroprietărirea. Din moşiile de până la 500 ha, care au rămas după Decretul-lege Duca, în urma exproprierilor din 1921 s-au mai scos încă 470.293 ha.

Înainte de exproprierile din 1918 şi 1921, pământul cultivabil era în suprafaţă de 8.285.000 ha şi în proporţie de 53%, respectiv 4.379.773 ha se afla în posesia ţăranilor, iar 47%, respectiv 3.905.227 ha, din suprafaţa totală arabilă a ţării, erau proprietăţi mai mari de 100 ha, care erau deţinute de circa 4.000 latifundiari[30]. Suprafaţa de 4.379.773 ha se repartiza astfel: mai puţin de 10 ha: dat ţăranilor în 1864 - 1.810.000; vândut din moşiile Statului în 1864 - 513.625 ha; vândut în anul 1889 şi în următorii ani până în 1916 - 526.233 ha; proprietate moşnenească, sub 10 ha - 469.142 ha. Totalul proprietăţii sub 10 ha: 3.319.000 ha.

Moşiile între 10 şi 50 ha reprezentau - 695.953 ha; moşiile între 50 şi 100 ha reprezentau - 165.000 ha; izlazuri comunale conform Legii din 1908 - 179.557 ha; loturi vândute până în 1916 - 19.568 ha; Totalul proprietăţilor până la 100 ha - 4.379.773 ha.

Prin cele două legi după Primul Război Mondial proprietatea mică a sporit astfel[31]: prin aplicarea primei legi din 1918 - 2.224.587 ha; Legea păşunilor comunale - 220.000 ha; cumpărări între 1916 şi 1921 - 100.000 ha; Legea din 1921 - 100.000; Totalul proprietăţilor sub 100 ha - 7.367.809 ha.

Aceasta înseamnă că proprietatea mică, până la 10 ha, reprezintă circa 81%; proprietatea mijlocie până la 100 ha, reprezintă 11%, iar proprietatea mare peste 100 ha reprezintă circa 8%. În anul 1921 România a devenit o ţară de mică cultură, faţă de ţările vest-europene. Belgia: 18% proprietăţile între 50 şi 60 ha; Danemarca: 33% proprietăţile între 50 şi 60 ha şi 18% proprietăţile peste 120 ha; Franţa: 16% proprietăţile peste 200 ha.

Din procentul de 8% din suprafaţa României reprezentând proprietăţi peste 100 ha, numai 5% erau proprietăţi mai mari de 200 ha cultivabile. Atât pădurile, cât fi suprafeţele neproductive nu au intrat în aceste calcule. Problema împroprietăririlor după Primul Război Mondial în România a pus capăt marilor latifundii, dar a eliminat, în mod categoric, posibilitatea efectuării unei agriculturi moderne, intensive, ştiut fiind faptul că aceasta se poate efectua nu pe suprafeţe de teren de până la 10 ha, ci pe suprafeţe cultivabile de peste 50 ha, mai precis 150-200 ha.

România a devenit singura ţară din Europa unde, între cele două războaie mondiale, proprietatea mică a predominat enorm proprietatea mare. Această situaţie se va schimba în timpul regimului comunist după colectivizarea forţată a agriculturii, însă va reveni la situaţia de înainte de anul 1940 prin aplicarea Legii 18/1991.

Împroprietăririle după Primul război mondial, prezentate mai sus s-au referit la Vechiul Regat, constituit din provinciile: Oltenia, Muntenia, Moldova şi Dobrogea. Fără a trata problema în amănunt prezentăm într-un mod generic, împroprietărirea ţăranilor în noile teritorii ale României, după Primul război mondial: Basarabia, Bucovina, Transilvania, Crişana, Maramureş şi Banat. În Basarabia Sfatul Ţării a votat în data de 9 Aprilie 1918[32] concomitent, unirea cu Regatul României şi reforma agrară, care au fost ratificate prin Decretul-Regal nr. 3791/22.12.1918, iar după ce s-au votat în

---

30 C. Garofild, *Expunere de motive la proiectaşi Legii agrare din 1921*.
31 Mitiţă Constantinesco, *L'evolution de la proprieté rurale et la réforme agraire*, p. 428 - tabele 41.
32 Constantin Kiriţescu, *Războiul nostru de întregire*, p. 102-103. 106/16.05.1928.

Corpurile Legiuitoare la 10 şi 11 martie 1920 s-au publicat în Monitorul Oficial nr. 258/13.03.1920. Mai târziu cu nr. 166/29.10.1920 s-a publicat în Monitorul Oficial şi regulamentul de aplicare. Basarabia avea suprafaţa de 4.442.200 ha, din care circa 75% din total erau terenuri favorabile agriculturii. Tot în anul 1918 a revenit la Regatul României şi Bucovina cu o suprafaţă de 1.044.458 ha, din care numai 27% era pământ cultivabil. Pentru Bucovina reforma agrară s-a votat în iulie 1921 şi s-a publicat în M.O. nr. 95/30.07.2001, iar regulamentul de aplicare s-a publicat în Monitorul Oficial nr. 192 din 26 noiembrie 1921.

Unirea Transilvaniei cu Vechiul Regat s-a realizat în Adunarea Naţională de la Alba Iulia, din data de 1 Decembrie 1918, consfinţită prin Decretul-Regal nr. 3631/13.12.1918. Reforma agrară a fost aprobată prin Decretul-Lege nr. 3911/12.09.1919, ratificat prin Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, care s-a promulgat la 23.07.1921 şi publicat în Monitorul Oficial nr. 93/30.07.1921.

În expunerea de motive a Legii pentru clasarea cerealelor[33] raportorul acestei Legi Tancred Constantinescu prezenta situaţia marii şi micii proprietăţi în anul 1928 în România Mare, astfel:

Regiunea	**Proprietăţi peste 100 ha (ha)**	**% din total**	**proprietăţi sub 100 ha (ha)**	**% din total**
Vechiul Regat	697.851	8,5	7.293.149	91,5
Basarabia	352.619	6,1	3.829.731	93,9
Bucovina	42.000	8,0	478.090	92,0
Transilvania	1.153.610	15,5	6.288.302	84,5
TOTAL	**2.249.480**	**11,2**	**17.889.181**	**88,8**

Din tabelul de mai sus se vede că între cele două războaie mondiale în România Mare proprietatea mică a predominat enorm proprietatea mare, fapt ce a determinat practicarea pe aproape întreg teritoriul ţării a unei agriculturi primitive, neperformantă, excepţia fiind Transilvania unde procentul este dublu faţa de Regat, însă şi aici este mic faţă de ţările Vest-europene.

[33] Legea pentru clasarea cerealelor, publicată în Monitorul Oficial nr. 106/16.05.1928.

THE RURAL PROPERTY IN ROMANIA; IN THE VILLAGES OF THE PARISH CEPARI, ARGEŞ COUNTY, FROM THE MIDDLE AGES TO THE SECOND WORLD WAR EVE

Abstract

Looking at the Romanian Countries during the Middle Ages the evolution of the rural property from the peasant community of the middle ages and its disintegration when the feudal rulers put together the estates owned in a chaotic way by the villagers (the consequence being the fact that the peasants became serves) and thus 85% of the villages of Walachia were accepted by the feudal rulers at the end of the 17-th century.

The main characteristics of the structure of the peasant communities is the mutual owning of an estate, while the arable land was worked as an individual plot of the families and could have been inherited by the respective families.

Because the peasants remained on the estates and the peasant communities had clear rules included in the so called Romanian Law, the peasants gained some rights from the owners. The separation between the estates of the peasants and those of the feudal rulers was clearer beginning with 1804 when the ruler Alexandru Moruzzi established three parts of the estate for the peasants and one part for the owner, this delimitation being later confirmed by the ruler Ioniță Sturza.

The Constitutional Rules confirm this separation by giving to the peasants a certain number of acre arable land and hay field under the condition that they should performe the group work for 12-24 de days/year.

From a social viewpoint the villages did not represent a unity but they are formed by various social classes and thus the Alexandru Ioan Cuza's Rural Law from 14/26 August 1864 in order to appropriate land to the peasants who performed the respective group work a needed the confiscation of two thirds from the private great landed properties were compensated by the peasants for 15 years paying a three times higher value of the land; the landlords gained the permanent right of owning 1/3 of the estates.

The Agricultural Rule from 1921 stipulated that the little proprieties (up to 10 ha) should represent ca .81% and thus Romania became a small agricultural country in comparison to the Western European countries.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ACȚIUNI EDILITARE ÎN PITEŞTII ANILOR 1835-1836

SPIRIDON CRISTOCEA*

Atestat pentru prima dată într-un document intern, la 20 mai 1388, când domnul Mircea cel Bătrân întăreşte mănăstirii Cozia „o moară în hotarul Piteştilor"[1], localitatea, asemenea celor mai multe din țară, a trecut în evoluția sa prin faza de sat, târg, pentru ca apoi să devină oraş. Un factor care a condiționat în mare măsură dezvoltarea Piteştiului, sub toate aspectele, a fost, ca şi în cazul altor oraşe, aşezarea sa geografică. Situarea Piteştiului la confluența Argeşului cu Râul Doamnei şi la întretăierea unor importante căi de comunicație care duceau în Transilvania, prin Braşov şi Sibiu, şi în sud, spre Dunăre şi Peninsula Balcanică, a favorizat dezvoltarea sa economică, care, la rândul ei, a influențat apoi alte aspecte ale istoriei sale.

Din păcate, deşi a avut o istorie bogată, despre Piteşti s-au scris puține lucrări, acest fapt datorându-se nu lipsei de informații, cât, mai ales, lipsei de preocupare din partea cercetătorilor.

Dacă despre istoria Câmpulungului, astăzi al doilea oraş ca mărime al Argeşului, s-au publicat cinci monografii şi un număr mare de studii şi articole, Piteştiului i-a fost dedicată prima monografie de abia în 1988, cu ocazia împlinirii a 600 de ani de la prima atestare documentară[2]. Tot în rândul volumelor dedicate oraşului amintim pe cele ale unor cercetători de la Arhivele din Piteşti[3], după cum menționăm volumele a doi arhitecți care, deşi nu sunt argeşeni, au prezentat aspecte ale evoluției edilitare a oraşului, mai ales în secolul al XIX-lea[4].

Cutremurul din 11 ianuarie 1838 şi incendiul din 18 august 1848, la care s-au adăugat răutatea şi nepăsarea, au dus la dispariția unei mari părți din zestrea edilitară a Piteştiului, astfel că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se trece la reconstruirea şi sistematizarea oraşului. Cum arăta oraşul înainte de aceste calamități nu prea ştim pentru că nici călătorii străini, nici ceea ce se păstrează astăzi în arhive, nu ne ajută prea

---

* Muzeul Județean Argeş, Piteşti.

[1] *D.R.H.*, B, vol. I, nr. 9, p. 25-28.

[2] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Piteşti*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1988.

[3] *Piteşti, mărturii documentare 1388-1944*, vol. I, Bucureşti, 1988, apărut sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, autori Teodor Mavrodin, Mircea Gâlca, Violeta Sima, Lucian Pribeagu, Dan Pintilie; Teodor Mavrodin *Istoria Primăriei Piteşti*, Editura „Pământul", Piteşti, 1996.

[4] Andrei Pănoiu, *Arhitectura şi sistematizarea aşezărilor din Argeş şi Muscel, sec. XVIII-XIX*, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte şi Patrimoniul Cultural Național Argeş, 2004; Eugenia Greceanu, *Ansamblul Urban Medieval Piteşti*, Paralela 45, 2007.

mult. Şi totuşi în arhive se mai găsesc date, care din păcate n-au fost cercetate de istoricii modernişti, astfel că nu putem şti cum arăta oraşul până la Regulamentul din 1831 care a însemnat un moment important în modernizarea şi sistematizarea atât a aşezărilor urbane, cât şi a celor săteşti.

Dacă Paul de Alep apreciază, la 13 ianuarie 1657, că Piteştiul era un „târg"[5], Domenico Sestini, la 20-30 mai 1780, consideră că localitatea era „un wrasce, adică oraş, alcătuit din 250 de locuinţe, cu 7 biserici sărăcăcioase şi câteva mănăstiri"[6], Franz Joseph Sulzer, la 1781, îl considera „un târg domnesc liber".

În afară de cutremure şi incendii, o parte din monumentele oraşului au dispărut şi ca urmare a acţiunii edililor din anumite perioade, astfel că au fost demolate Schitul Buliga, în locul lui construindu-se în 1898-1899 Palatul Administrativ al Judeţului Argeş, astăzi sediul Muzeului Judeţean Argeş, biserica Sf. Nicolae, demolată în 1962, iar în bombardamentele de la sfârşitul celui de al doilea război mondial a dispărut Biserica calvină ş.a.[7].

Cu secolul al XIX-lea începe o perioadă de modernizare a oraşului, în acest sens înscriindu-se şi podirea unor străzi. Nu ştim când a fost podit oraşul, dar la 1816, când trece prin oraş, baronul austriac Ludwig von Stürmer nota: „Uliţele din Piteşti sunt podite, dar destul de prost, cu dulapi grosolani"[8]. Podite înainte de 1816, acestea s-au deteriorat cu timpul, astfel că un raport al Magistratului oraşului Piteşti, din 1835, ne furnizează detalii despre acest aspect (Fig. 1).

Fig. 1. Strada Şerban-Vodă, astăzi strada Victoriei.

[5] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, Bucureşti. 1976, p. 164.
[6] Mihail Carataşu, Paul Cernovodeanu, Nicolae Stoicescu, *Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei, Neofit I Cretanul*, în „Biserica ortodoxă română", XCVIII, nr. 1-2, 1980, p. 271.
[7] Vezi: Spiridon Cristocea, Marius Păduraru, *Monumente de cult dispărute din oraşul Piteşti* în „Monumentul", partea I, Lucrările simpozionului naţional *Monumentul - Tradiţie şi viitor*, ediţia a XI-a, Iaşi, 2009, Iaşi, 2010, p. 69-86.
[8] *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I 1801-1821, Bucureşti, 2004, p. 708).

La 20 martie 1835, C. Lerescu, „prezidentul“ Maghistratului Piteşti, cu alți semnatari (cilenii Pandeli Popescu şi Gheorghe Costandin) trimit raportul 164 către Marea Vornicie din Lăuntru prin care informează că „ulița târgului cea mare“ (str. Şerban Vodă, azi str. Victoriei n.n.), podită „din vechime… cu scânduri“, nu mai poate fi folosită, întrucât unele scânduri „au scăpat, s-au scurtat, iar altele au putrezit“. Ca urmare la trecerea trăsurilor „scăpând picioarele trecătorilor pântr-acele, al doilea la vreme de plointe să face şi un noroi, cu deosebire fiind locurile băltite“. De aceea, conducerea Magistraturii cerea Vorniciei, spre a fi de „folos opştesc“, ca pe „toată lumina uliții, din cap până în cap“ să se aştearnă „pod de piatră măruntă, până a să îndeletnici a-i face caldarâm, şi pă dă amândoă părțile podului să să facă şi câte un şanț“ în care să se scurgă apa şi tot „murdalâcul“. Din aceste şanțuri apa şi tot „murdalâcul“, prin nişte „resuflări“, urma să se scurgă „într-alt şanț mai mare, ce să află pă supt prăvălii, încă din vechime“. La acest raport al Magistratului Piteşti, Vornicia îi cerea la 22 martie 1835 prin porunca 195 ca să informeze „ce poate costisi“ lucrarea şi „dă ce lungime să află ulița, cum şi ce lărgime“, după care urma să se dea aprobarea sau nu“.

La porunca Vorniciei 195/22 martie 1835, aceeaşi conducere a Magistratului Piteşti trimite Vorniciei un raport, primit de acesta la 24 aprilie 1835, din care aflăm că „s-au măsurat toată lungimea uliții, din cap până în cap, cum şi în piață, dă curmezişi, şi au eşit stânjăni cinci sute, iar în lat, pe la câtun loc, stânjini 5, pe la altele 3 şi 4, iar la cele ce sânt din nou făcute binale, pă de-amândooă părțile, din anu trecut, până la 6 stânjăni“. În privința „ce poate costisi“, Magistratul ruga Vornicia ca „mai întâi să se trimeată ingineri, cel care cunoaşte bine câtă cheltuială merge“.

La 26 aprilie 1835 Vornicia făcea cunoscut Magistratului Piteşti că în ceea ce priveşte „cheltuiala ce va putea costisi aşternerii cu piatră a uliții cei mari“ aceasta urma „a să răspunde de lăcuitori, câți vor avea proprietate în pomenita uliță“. Nu ştim cum s-a rezolvat până la urmă pietruirea Uliții mari pentru că nu mai avem informații.

Tot în 1835, o altă stradă din oraş are probleme . La 4 iulie 1835, prin raportul 465, Magistratul Piteşti (preşedinte C. Lerescu) raporta Vorniciei din Lăuntru că „podu după ulița cea din dosu târgului[9] să află cu totul în proastă stare“. Din această cauză, „nu să mai poate preumbla cu altcevaşi, decât numai cu picioru, şi pă lângă acestea, este şi un batac plin dă murdalâc şi cu o apă neagră pe care o socotim ca o boală“. Întrucât unii proprietari „au şi câteva umblători scoase în uliță... vătămătoare sănătății hălăduitorilor“, Magistratul a cerut acestor proprietari „ca podul să-l prefacă făcând caldarâm… iar umblătorile să le mute mai îndărăt“. Întrucât proprietarii nu s-au conformat, Magistratul ruga Vornicia „ca prin cinstita cârmuire să fiie supuşi ca să facă caldarâm cu care să astupă şi batacu, cum şi umblătorile să le mute“ (Fig. 2).

La raportul Magistratului 465/4 iulie 1835, Vornicia îi răspundea la 8 iulie că a scris Ocârmuirii Argeş „să facă din parte-i cuvenita punere la cale spre întocmai îndeplinire şi să raportuiască“. În acelaşi timp, prin porunca Vorniciei 327/8 iulie 1835, Magistratul era înştiințat că a scris Ocârmuirii „să facă şi din parte-i cuvenita punere la cale“.

Întrucât Magistratul s-a adresat şi Comitetului Carantinelor, acesta prin raportul 802/9 iulie 1835 face cunoscut Vorniciei că a primit şi un raport al „dohtorului

[9] Autorii monografiei din 1988 o identifică cu „probabil actuala stradă Teiuleanu", p. 124.

de ocrugul al 4-lea Carol Secheli" cerându-i să poruncească Ocârmuirii „curățirea acelui pod… a cărora putoare negreşit că vatămă sănătatea".

Răspunzând, la 14 iulie 1835, poruncii Vorniciei 527, Ocârmuirea Argeş prin raportul 4945 făcea cunoscut că „va pune Ocârmuirea în urmare dregerea însemnatului pod" (Fig. 3).

Fig. 2. Piața Episcopiei din Piteşti.

Răspunzând la porunca Vorniciei 528, Magistratul Piteşiului îi raportează, la 24 iulie 1835, că în vederea rezolvării situației s-a încheiat un contract cu un „Damian meşterul dă caldarâm" cu care au fost de acord proprietarii, cu excepția unui „Hristea Vaciu cel care pricinuieşte acum de a-şi muta umblătoarea". Pentru a arăta meşterului lărgimea uliții, pe 19 iulie Magistratul împreună cu câțiva din deputații mahalalelor s-au deplasat la fața locului şi cu „proprietarii de case şi dă prăvălii ai părții locului ş-au şi încheiat jurnal cu coprindere ca să să tragă fieşcare înapoi". În privința lui Hristea Vaciu şi Nedelciu bogasierul aceştia trebuiau „să-şi tragă plimbările ce le au dă înnapoi, fiind scoase afar în lumina uliții". De asemenea, chir Costandin Moraitu, ce avea „un zid ce este lipit de case, făcut mai în urmă, eşit, iarăşi, din linie afar, urmează a şi-l trage înapoi cum şi palimaru dă lemne şindrilit ce-l are în stîlpi de-a curmeziş peste uliță de la o păreche de case la alta".

Întrucât toți proprietarii „s-au tras înapoi", Magistratul spera „că de cuviință este a să trage umblătorile amândouă înnapoi şi acel scos dă zid, cum şi pălimarul să-l ridice". De aceea, Magistratul cerea ca Vornicia să dea „cinstită poruncă unde să cuvine a să pune în lucrare până este vremea bună".

Prin raportul, 282 din 5 iulie 1836, înaintat Vorniciei, Magistratul Piteşti Vorniciei, se făcea cunoscut că s-a săvârşit „caldarâmu pă ulița din dosu târgului, în văpseaua neagră" cu excepția celei din dreptul bisericii Sf. Nicolae al cărui preot „au

dat răspuns că biserica n-are stare nici cum de a să face caldarâm“. În această situaţie „ca să nu să zmintească şi celălant caldarâm săvârşit“, Magistratul a dat 350 lei din banii casii, „atât plata meşterului, cât şi plata materialelor trebuincioase“.

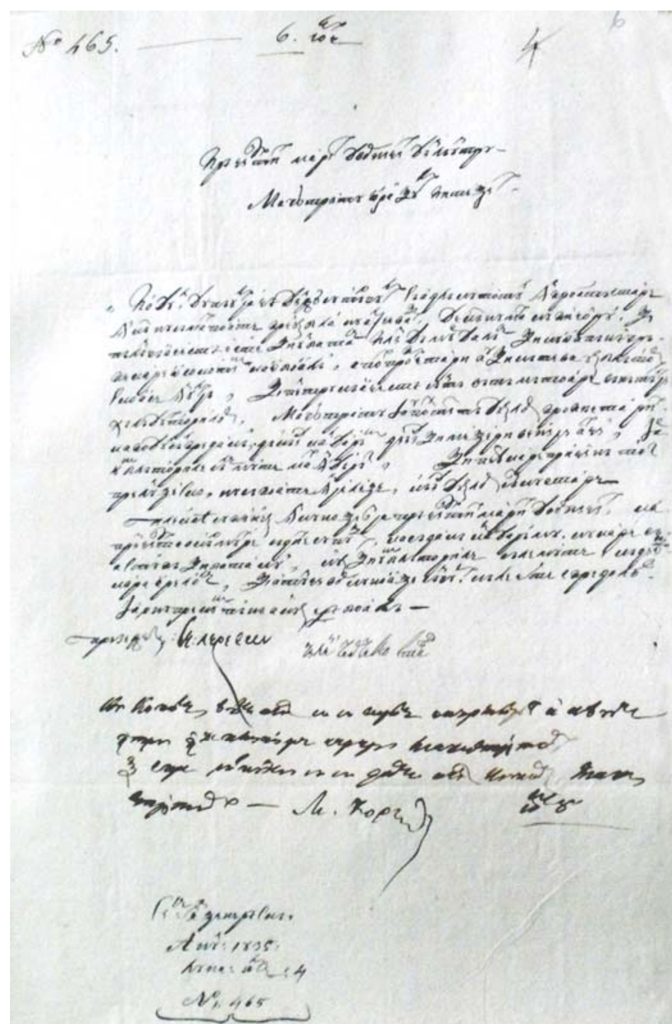

Fig. 3. 4 iulie 1835 - Adresa lui C. Lerescu, preşedintele Magistratului oraşului Piteşti, către Marea Vornicie din Lăuntru privind repararea podului din Piteşti.

Făcând însă „scumpă cercetare, s-a văzut că biserica avea 1.125 lei (1.000 lei de la răposatu Toma, pentru pomenirea sufletului său, 35 lei-embatic de la o prăvălie stăpânită de locuitorul Chirul, 15 lei-embatic de la Pandele Areşanu, 15 lei -embatic de la Velcea cizmaru, 40 lei chirie de la o prăvălie a bisericii în vopseaua galbenă). De

aceea, Magistratul cere Vorniciei ca să „poruncească unde să cuvine a să slobozi bani cheltuiți, suma ce s-au însemnat mai sus, dă la arătatu venit al bisericii“.

La raportul Magistratului 282/5 iulie 1836 Vornicia răspunde, la 10 iulie 1836, că cei 1.000 lei lăsați de răposatu Toma „nu să pot supăra“, urmând ca în înțelegere cu Ocârmuirea județului „a se secvestra numai venitul bisericii, ce să însumează din embatic până la lei 90 pă an… să să ia pă doi sau trei ani înnainte pentru datoria bisericii către Magistrat“.

După incendiul din august 1848, care a distrus o parte din vechea arhitectură a oraşului, a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea o susținută activitate constructivă, clădirile din zona centrală având parterul destinat activităților comerciale, iar etajele pentru locuința proprietarilor. După anul 1960, odată cu industrializarea oraşului, s-au demolat parțial sau total clădirile din zona centrală (str. Şerban Vodă, str. Doamna Bălaşa, str. Teiuleanu, str. Târgu din Vale, str. 1 Mai) făcându-şi loc noua arhitectură.

URBANISTIC INITIATIVES IN PITEŞTII IN THE PERIOD 1835-1836

Abstract

The documents preserved at the National Archives from Bucureşti show the efforts of the Magistrate of Piteşti to modernize the streets of the town. Among his initiatives was that of changing the wood floor of the main street.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ÎNCEPUTURILE ARMEI TANCURI ÎN ROMÂNIA

GEORGE UNGUREANU*

Istoria universală se caracterizează, paradoxal poate, printr-o coexistenţă şi complementaritate între continuitate şi inovaţie. Cele două idei formulate în antichitatea clasică elenă („Nimic nou sub soare" - Parmenide şi „Totul se schimbă/curge! - Heraclit din Efes) nu se exclud reciproc total, în sensul că multe realităţi apărute la un moment dat au la bază, într-o proporţie mai mare sau mai mică, elemente preexistente, fie că este vorba de obiecte de natură materială sau ideală[1].

Un element cât se poate de material, prozaic şi modern, precum tancul, nu face nici el excepţie de la regulă. Elementele sale definitorii (şenila, motorul, blindajul) au apărut în condiţiile progreselor tehnice uriaşe din epoca modernă, cunoscute sun denumirea generică de „revoluţie industrială"[2]. Prin urmare, despre o istorie propriu-zisă a tancurilor putem vorbi abia din septembrie 1916, când se înregistrează prima lor utilizare în Bătălia de pe Somme[3]. Dintr-o altă perspectivă, istoricistă, evoluţia armei tancuri nu ar reprezenta altceva decât un stadiu mai recent şi înaintat din evoluţia generală a carelor de luptă, cele două denumiri fiind practic sinonime în secolul al XX-lea, în diferite limbi, inclusiv în româneşte, conform calcului franţuzesc.

Asemenea vehicule au fost cunoscute în Antichitate, practic, la toate popoarele din Orient şi Europa aflate pe o treaptă importantă de dezvoltare a structurilor de tip statal, în cadrul cărora nu putem omite armata (vechii egipteni, popoarele mesopotamiene, chinezii, perşii, respectiv grecii, romanii, mai ales celţii, dar şi tracii)[4].

Apariţia şi generalizarea armelor de foc, începând cu secolul al XIV-lea (anul 1313 marchează inventarea prafului de puşcă), a făcut, treptat, inutilă, chiar contraproductivă, cuirasa de protecţie, sub feluritele ei forme (scut şi cască, armurile metalice integrale - specifice Evului Mediu). S-a pus, aproape *ipso facto*, problema adaptării carelor de luptă, ale armelor în general, la noua situaţie. Autorul britanic Fuller cita, într-o contribuţie de la începutul anilor '20, câteva antecedente medievale ale tancurilor moderne: modelele de care de luptă descrise de către Conrad Kyesser, între anii 1395-1405; carele de luptă ale lui Fontarei şi Archanger, capabile să

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000, p. 19-23.
[2] Eric Hobsbawm, *Era revoluţiei (1789-1848)*, traducere de Radu Săndulescu, Bucureşti-Chişinău, Editurile Codex 2000 - Cartier, 2000, p. 37-67.
[3] Mircea N. Popa, *Primul război mondial*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 498.
[4] *Istoria armei tancuri în România*, coord. col. Ion Drăgan, Bucureşti, Editura Militară, 2001, p. 18-19; Lt. col. Constantin Onişor, *Curs introductiv de tactică a tancurilor*, Bucureşti, Editura A.I.S.M.,1992, p. 5-6.

transporte circa 100 de oameni; încercările scoţienilor de a construi câteva care de luptă, cu două locuri şi cu spaţiu pentru pulberea necesară (1456); proiectele lui Leonardo da Vinci (1452-1519), expuse începând cu o scrisoare din 1482, în general cunoscută în istoria militară; planurile de construcţie a unor care automobile, în Anglia (1634-1658); proiectele lui François Marie Arouet (1694-1778), zis şi Voltaire[5], în veacul al XVIII-lea.

În alte lucrări de specialitate sunt citate sau prezentate şi alte modele de care de luptă medievale, mai ales din spaţiul german şi italian, unde fragmentarea politică a favorizat o multitudine de conflicte locale între diferitele entităţi mai mult sau mai puţin viabile[6].

Specialiştii sunt însă unanimi şi nu pot fi altfel, în a recunoaşte că, dincolo de diversitatea şi ingeniozitatea acestor proiecte şi realizări medievale, rămăsese nerezolvată problema autopropulsării vehiculelor de luptă, iar protecţia luptătorilor prezenta şi ea lacune. Cuceririle revoluţiei industriale vor oferi însă noi şanse şi posibilităţi în aceste privinţe şi nu numai.

Dacă pentru istoria universală anul 1870 are o dublă semnificaţie (războiul franco-prusian, respectiv declanşarea celei de-a doua faze, cea mondială, a revoluţiei industriale), pentru istoria blindatelor înregistrăm proiectul Nadar. Inginerul omonim propunea construirea şi utilizarea unei maşini blindate, care să se mişte cu ajutorul aburilor. Peste 12 ani, la Buenos Aires, apare o primă maşină prezentând caracteristicile foarte apropiate de blindatele secolului al XX-lea, iar autovehiculele blindate vor fi folosite şi în cursul războiului burilor[7].

Evoluţiile în sensul cristalizării unei noi arme de luptă, cea a automobilului blindat, nu au rămas fără ecou în România, în pofida unui notabil decalaj economic şi tehnologic faţă de statele occidentale.

Astfel, într-un articol publicat într-o revistă de profil în anul 1898, locotenentul Constantin Şerbescu se făcea ecoul unor luări de poziţie pe aceeaşi temă din mediile franţuzeşti. În articol, accentul cade asupra rolului bicicliştilor în viitoarele confruntări armate, referirile aparent colaterale la rolul automobilelor blindate sunt foarte interesante, îndeosebi prin prisma evoluţiilor ulterioare. Autorul român considera că bicicliştii militari puteau acţiona în serviciul etapelor, pentru susţinerea cavaleriei şi a infanteriei, ca „eclerori” ai coloanelor de infanterie, ca partizani, sau ca membri ai unei forţe de rezervă. În susţinerea cavaleriei şi a infanteriei, se aprecia că bicicliştii aveau să poată părăsi grupurile de baterii, urmând apoi drumurile care flanchează poziţiile ocupare de aceste baterii, în timp ce alte grupe de luptători aveau să coboare din trăsurile automobile, legând astfel artileria de infanterie. În plus, convoaiele regimentare se puteau uni totdeauna la timp cu unităţile lor de bază, deoarece ele urmau să fie alcătuite din trupe automobile[8].

---

[5] Maior Constantin, *Influenţa tancurilor asupra operaţiunilor militare (după conferinţa colonelului englez Fuller)*, în „România Militară” (în continuare se va cita RM), LIII, nr. 9-10/septembrie-octombrie 1921, p. 502.

[6] *Istoria armei tancuri…*, p. 20.

[7] Centrul de Studii şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice (în continuare C.S.P.A.M.I.), fond Ministerul Înzestrării Armatei şi al Producţiei de Război (M.I.A.P.R.), Direcţia 11 Tehnică, dosar crt. nr. 435, f. 180.

[8] Lt. de artilerie Constantin Şerbescu, *Rolul bicicletei şi trăsurii automobile în războiul viitor*, în „Revista Armatei”, XXXV, nr. 8, 1898, p. 696-697.

În ceea ce priveşte utilizarea velocipediştilor ca eclerori, se aprecia că „trăsurile automobile, prin jocul lor de du-te-vino, vor transporta mici detaşamente, pentru a întări linia de luptă, ocupată anterior de ciclişti”[9]. În cazul utilizării acestora din urmă ca partizani, se impunea sprijinul trăsurilor pentru misiuni mai dificile, inclusiv de tip terorist (cuvântul nu este evitat)[10].

În finalul articolului, locotenentul Şerbescu concluzionează: „Trăsurile automobile, ce vor transmite diferite aprovizionamente în muniţiuni şi mai cu seamă diferite materiale explozibile pentru distrugerea obstacolelor ce vor trebui să le facă faţă velocipediştii, vor aduce, de asemenea, mari foloase”, după care citează un autor francez, cu iniţialele H.C.L.: „Artileria, susţinută de biciclişti, va deschide breşa, masele de infanterie precedate de biciclişti se vor uni pe breşă şi, în fine, masele de biciclişti le vor da drumul, căci întrebuinţarea velocipediştilor şi a trăsurilor automobile în marea masă, va da trupelor acea sporire de energie şi acea confidenţă (încredere - n.n.) nestrămutată într-un succes, care sigur asigură victoria”[11].

Pe plan internaţional, începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, aduce pe fondul general de iminenţă a unei conflagraţii generale (mondiale), o mare efervescenţă creatoare în domeniul blindatelor.

Într-o serie de state mari sau dezvoltate (S.U.A., Franţa, Marea Britanie, Germania, Austro-Ungaria, Rusia etc.), apar o multitudine de proiecte şi prototipuri de vehicule blindate, tot mai asemănătoare cu viitoarele tancuri. Conservatorismul forurilor decizionale şi al opiniei publice, pe de o parte, împreună cu dificultăţile şi disfuncţionalităţile specifice oricăror începuturi practice, pe de altă parte, au determinat o situaţie generală de stagnare[12] în domeniu, care va fi depăşită odată cu transformarea rapidă a Primului Război Mondial în război de poziţii.

Eforturile fiecăreia din cele două tabere beligerante de a sparge liniile de apărare inamice s-au canalizat pe trei direcţii: folosirea masivă a pieselor de artilerie performante; utilizarea gazelor de luptă; introducerea la asalt a vehiculelor blindate (începând din septembrie 1916 – carele de luptă moderne – tancurile).

Dacă prima metodă a fost folosită în egală măsură de ambele tabele, iar cea de-a doua mai ales de germani, cea de-a treia variantă a aparţinut în primul rând, cronologic şi factologic, Antantei.

Englezii au fost cei care au folosit primii trăsurile/automobilele blindate, pe diferite teatre de operaţiuni militare, începând din anul 1914[13], în timp ce germanii deţineau asemenea mijloace de luptă încă din anul 1909, la capătul a patru ani de experimente[14]. În anul 1915, în revista „România Militară” era reprodus un grupaj de articole din „Artilleristiche Monatshefte” sub genericul „Diverse patente”, unde regăsim şi „Automobilul cuirasat” al lui Franz Wimmer din Viena. Vehiculul militar respectiv avea trei locuri, destinate comandantului, şoferului şi servantului, iar conformaţia maşinii lăsa un câmp liber de vedere comandantului şi conducătorului,

[9] *Ibidem*, p. 700.
[10] *Ibidem*, p. 705.
[11] *Ibidem*, p. 707-708.
[12] *Istoria armei tancuri….*, p. 25-26; Constantin Onişor, *op. cit.*, p. 7-8.
[13] Col. L. Bârzotescu, *Automobilele blindate şi întrebuinţarea lor în războiul modern (1916-1918). Contribuţiuni la istoria războiului nostru*, în RM, LIV, nr. 5-6 (mai-iunie), 1922, p. 342.
[14] *Ibidem*, p. 342-343.

precum şi o rază de acţiune destul de întinsă, pentru tun. În partea de dinapoi puteau fi instalate mitraliere, astfel încât la deplasarea în marşarier să se poată trage normal.

Cuirasa, alcătuită conform imperativelor de a micşora greutatea şi de a mări rezistenţa, consta din 15 plăci mici şi subţiri (trei milimetri grosime, 60 centimetri lungime şi 40 centimetri lăţime).

În plus, vehiculul blindat Wimmer poseda şi o serie de dispozitive necesare trecerii prin/peste şanţuri chiar foarte largi[15].

Armata română a luat contact cu autoblindatele germane nu doar din descrierile specialiştilor, ci şi direct pe câmpul de luptă, în perioada războiului de reîntregire naţională, a campaniilor din 1916-1917. Astfel, începând de la 10/23 octombrie 1916, pe frontul românesc, deschis prin declaraţia de război a României faţă de Austro-Ungaria, la 15/28 august 1916, au activat trei automobile blindate Ehrhard, grupate într-un pluton.

Ca date tehnice, vehiculele respective aveau 2 metri lungime maximă şi 1,6 metri lungime între osii. Bazinul de benzină avea o capacitate de 175 litri, motorul 8 cai putere, iar viteza maximă era de 60 km/h, cele două cârme permiţând efectuarea de manevre complexe. Mai puţin reuşit era modelul Ehrhard din punct de vedere al posibilităţilor de înarmare; inapte să poarte tunuri şi muniţia aferentă, vehiculele blindate germane aveau un blindaj de până la 11 milimetri şi puteau fi dotate, pe lângă 3 mitraliere şi cu aruncătoare de flăcări, armă folosită tot de germani, începând din toamna lui 1914[16].

Revenind la activitatea plutonului de trei maşini blindate Ehrhart pe teritoriul României, menţionăm că ele au fost semnalate efectuând misiuni de recunoaştere şi de luptă iniţial pe Valea Oltului, apoi pe Jiu şi în zona Teleormanului, semănând moarte şi frustrare în rândurile unei armate române[17] în general slab dotate şi nesprijinite de aliaţii de la 4/17 august 1916.

Contextul şi însemnătatea reorganizării armatei române în primăvara anului 1917, sunt binecunoscute în istoriografie. O anticipare a sprijinului acordat de Franţa aliatei sale, prin intermediul misiunii Berthelot, s-a produs în toamna târzie a lui 1916, în luna noiembrie, trupele române fiind echipate cu un grup de patru autoblindate, repartizate în subordinea Diviziei 1 Cavalerie. În anul următor, două autoblindate româneşti au participat la operaţiunile declanşate chiar de ziua Franţei, 14 iulie, în zona şoselei Soveja, în contextul ofensivei Armatei a II-a Române. Aceste prime blindate ale armatei române au luat parte şi la operaţiunile defensive din zona defileului Grozeşti, alături de Divizia 6 Infanterie, în condiţiile în care vehicule similare acţionau şi în slujba inamicilor direcţiei din acele zile de august 1917[18].

Între timp însă, pe frontul de luptă occidental apăruseră tancurile propriu-zise în perioada septembrie 1916-noiembrie 1917.

În lupta de pe Somme, cunoscută îndeobşte ca debutul tancurilor, ziua de 15 septembrie 1916 a consemnat folosirea a 18 asemenea noi maşini de luptă. Modelul englez Mark I perfecţionat avea un echipaj de şase militari, capabili să mânuiască două

---

[15] *Automobilul cuirasat*, în RM, XLVII, 1915, p. 23-24.
[16] Col. L. Bârzotescu, *op. cit.*, p. 352.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, p. 353.

tunuri mici şi trei-patru mitraliere. Blindajul vehiculului era de 12-15 milimetri, nefiind prevăzut cu turelă şi nici cu dispozitive de atenuare a zgomotului produs de motor[19]. Rezultatul de moment a fost unul favorabil atacatorilor, însă succesul s-a datorat, în primul rând, elementului surpriză, şi nu calităţilor intrinseci ale noii maşini de luptă, botezată „tanc" din motive de siguranţă (discreţie)[20].

După introducerea turelei de către francezi şi definitivarea modelului de car de luptă/car de asalt (aceasta a fost terminologia franceză) F.T. 1917 - Renault, luna noiembrie 1917 a consemnat prima folosire a tancurilor ca forţă de şoc, masivă şi compactă. Rezultatele au fost, de data aceasta, chiar mai evidente decât în lupta de pe Somme, însă nesincronizarea între tancuri şi infanterie a împiedicat exploatarea integrală a succesului iniţial[21].

Creşterea producţiei de tancuri şi remedierea disfuncţionalităţilor iniţiale au permis forţelor Antantei, care, oricum, dispuneau de un potenţial de resurse net superior, să obţină, în a doua parte a anului 1918, succese incontestabile cu ajutorul noii arme (Soissans, Annvers - Montridier)[22]. Încercări de construcţie şi utilizare a tancurilor s-au înregistrat şi din partea germanilor, care au adoptat denumirea de „panzere", însă numărul total de „Panzere" abia dacă a atins ordinul zecilor, faţă de cele câteva sute ale Antantei. Un aspect notabil, explicabil, probabil, prin impactul psihologic produs asupra soldaţilor germani în septembrie 1916 de primele tancuri, este reprezentant de tendinţa spre care de luptă foarte grele[23]. Or, între timp (1916-1918), tancurile Antantei îşi dovediseră şi alte virtuţi pe câmpul de luptă, în afară de masivitate. În plus, pentru momentul 1918, mobilitatea era în multe cazuri, invers proporţională cu masivitatea, ceea ce va constitui o problemă importantă de specialitate, în anii interbelici.

În pofida colaborării militare şi politice în general funcţionale între România şi Franţa, nu există informaţii certe despre problema înzestrării cu tancuri a armatei române, în perioada cuprinsă între începutul fazei a treia a luptei de pe Somme (septembrie 1916) şi preparativele Păcii de la Buftea, de la începutul lui 1918[24].

Printre explicaţiile acestei situaţii, s-ar putea număra lipsa unor succese decisive indiscutabile pentru noua armă, până la jumătatea lui 1918, ca şi situaţia mai concretă de pe frontul românesc, unde forţele Puterilor Centrale nu au folosit tancuri propriu-zise, ci doar cele trei automobile blindate, iar o serie întreagă de lipsuri ale armatei române, din punct de vedere al înzestrării cu tehnică de luptă şi muniţie, erau mult mai pregnante; de pildă, conform unor surse consultate de către Keith Hitchins,

[19] George Ungureanu, Mihai Şoitariu, *Câteva repere pentru apariţia şi consacrarea carelor de luptă moderne (1914-1945)* în „Statul-Major în arhitectura organismului militar românesc (1859-2009)", coord. Gen de brigadă Mihai Chiriţă, dr. Cornel Ţucă, lt.col. dr. Petrişor Florea, Bucureşti, Editura Centrului Tehnic al Armatei, 2009, p. 114.

[20] *Ibidem.*

[21] C.S.P.A.M.I, fond M.I.A.P.R. Direcţia 11 Tehnică, dosar crt. nr. 432, f. 198.

[22] George Ungureanu, Mihai Şoitariu, *op. cit.*, p. 115.

[23] Cpt. Radu Dinulescu, *Reflecţii asupra evoluţiei tacticii carelor de luptă în raport cu perfecţiunile tehnice*, în RM, LX, nr. 2 (februarie), 1928, p. 23.

[24] Hadrian C. Gorun, *Relaţii politice şi militare între România şi Franţa în anii primului război mondial*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 164-209.

industria românească în 1916 nu putea produce mai mult decât un glonț pentru fiecare pușcă și două obuziere pentru fiecare tun zilnic[25].

Problema introducerii carelor de luptă moderne (tancurilor) în dotarea forțelor militare ale statului român va intra în actualitate, în primăvara anului 1919.

Între timp, ecourile succesului de la Amiens Montidier se făcuseră auzite în cercurile militare de pe întreg bătrânul continent, iar noua mașină de luptă începuse să se răspândească tot mai mult în Europa și în afara ei, pe un fond militaro-politic incert, încă în multe zone ale lumii, printre care și teritoriile dintre Baltica și Marea Egee. Confruntările interne din Rusia fostă țaristă, implicându-i pe bolșevici alb gardiști, diverse forțe naționaliste locale, conflictul polono-sovietic, tentativele de „revoluție socialistă" din centrul Europei, războiul greco-turc etc., toate aceste pe fondul complicatelor jocuri de interes ale Marilor Puteri în cadrul Conferinței de la Paris, au creat în zonele central, est și sud-est europene o situație politică extrem de instabilă și fluidă la începutul perioadei zise „interbelice"[26].

În acest context, în care confruntările militare își făceau din plin simțită dacă nu prezența, cel puțin probabilitatea, s-a produs și exportul de tancuri franțuzești și britanice spre alte centre de putere. Astfel, în Franța s-au produs 3500 de care de luptă Renault F.T. 1917, cu o greutate maximă de 7 tone și o viteză maximă de 7,4 km/h din care 260 au fost livrate Poloniei, începând chiar din anii conflictului polono-sovietic dintre anii 1919-1921, încheiat cu victoria trupelor lui Pilsudski. Tancuri de același fel au fost livrate și armatelor americană, sârbă (iugoslavă) și japoneză[27].

În spațiul fost țarist și viitor sovietic, în anii 1918-1920, tancurile au fost prezente în dotarea unor forțe anti-bolșevice, fie că avem în vedere aici trupele poloneze, pe care le-am amintit deja, fie diverse formațiuni alb-gardiste sprijinite material și logistic de Antantă (Vranghel, Denikin etc.)[28]. În ceea ce îi privește pe bolșevici, aceștia au dispus de niște vehicule de luptă destul de rudimentare, denumite *tačanka*; era vorba, de fapt, de căruțe țărănești ceva mai mari, echipate cu un dispozitiv de două mitraliere, dispuse lateral sau chiar opus față de direcția de tracțiune, pentru a nu răni caii, utilizați în continuare ca forță de tracțiune[29]. În 1920, a apărut și primul tanc sovietic care împrumuta supranumele fondatorului Rusiei Sovietice, Vladimir Ilici Ulianov, *Lenin*[30].

Statul român nu făcea excepție de la aceste coordonate ale situației noi generale și complexe din centrul și răsăritul Europei. Nici incertitudinile politice, nici preocuparea pentru înzestrarea cu armament nu a lipsit din caracteristicile României anului 1919. Deși, teoretic, războiul mondial se încheiase, statul român se confrunta direct cu situații incerte din punct de vedere politic și militar, în toate cele patru puncte cardinale. La vest, amenințarea bolșevică ungară, potențată de colaborarea Lenin-Bela

[25] Keith Hitchins, *România (1866-1947)*, ediția a III-a, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2004, p. 304.
[26] Jean-Marie le Breton, *Europa Centrală și orientală între 1917 și 1990*, ediție Neagu Djuvara, București, Editura Cavallioti, 1996, *passim*.
[27] C.S.P.A.M.I., fond M.I.A.P.R. Direcția 11 Tehnică, dosar crt. nr. 633, f. 279-281.
[28] Gen. Iosif Iacobici, *Apărarea contra carelor de luptă și a autoblindatelor*, în RM, LXXI, nr. 7-8 (iulie-august), 1934, p. 92.
[29] George Ungureanu, Mihai Șoitariu, *op. cit.*, p. 118.
[30] *Ibidem*.

Kuhn, a fost lichidată în urma a două operațiuni militare (16 aprilie-3 mai; 19 iulie - 4 august 1919). La răsărit, în Basarabia, s-au înregistrat atacuri atât din partea bolşevicilor, cât şi a alb-gardiştilor ruşi. La nord, s-a vehiculat ideea împărțirii Bucovinei între români şi un proiectat stat ucrainean, care nu a supraviețuit războiului polono-rus. La sud-est, soarta Dobrogei, mai ales a părții sale meridionale (Cadrilaterul), a fost tranşată abia spre finalul anului, până atunci în zonă fiind dislocate trupe ale Antantei. În fine, la sud-vest, o parte a Banatului s-a aflat sub ocupația militară a forțelor sârbeşti, între noiembrie 1918 şi iulie 1919, când ocupanții au acceptat să abandoneze partea din provincie recunoscută României la Paris, dar în favoarea trupelor franceze, nu direct a celor româneşti[31].

În acest context destul de tulbure, una din ideile care au circulat şi s-au impus, a fost aceea a inițierii unui program de înzestrare cu tancuri/care de luptă a armatei române, ca parte a unui plan mult mai vast de salvgardare a unității naționale, pentru care îşi jertfiseră viața, sănătatea sau avutul sute de mii de români.

Programul inițial de introducere a armatei tancurilor şi în România, poate fi privit la două niveluri, din două perspective. Este vorba de problema înființării unei instituții de învățământ militar specifice şi a primelor unități militare, fiecare din cele două chestiuni implicând atât o latură internă, cât şi una internațională, ținând de raporturile cu marea aliată din timpul războiului, Republica Franceză.

Tratativele cu partea franceză în această chestiune au debutat în primăvara anului 1919[32], când intransigența lui Brătianu punea unele sincope în relațiile politice bilaterale[33].

În aprilie 1919, la începutul lunii, devenit mijloc în urma schimbării calendarului, a fost emis Decretul Regal nr. 1527, prin care era consfințită înființarea Şcolii de Care de Asalt, la conducerea căreia era numit colonelul Pandele Predescu, atunci în vârstă de 41 ani[34].

Pentru ca hotărârea sancționată de regele Ferdinand I Întregitorul (1914-1927) să fie efectiv implementată, era nevoie de aducerea în țară a „materialului didactic" corespunzător, în cazul de față, tancurile şi piesele aferente. Partea franceză a fost inițial de acord să pună la dispoziția românilor Compania 303 Care de Asalt, incluzând 6 ofițeri în frunte cu căpitanul comandant, 108 trupă, 19 care de luptă şi 12 automobile, fapt comunicat de generalul Graziani omologului său român, Radu R. Rosetti, la data de 1 iulie 1919, sub rezerva suspendării acestui sprijin, în cazul degradării situației în alte zone în care Franța era angajată[35].

Rezervele enunțate la 1 iulie au fost invocate destul de repede din partea francezilor, la 9 iulie 1919, Graziani informându-l pe Rosetti că rolul de sprijinitor concret al Şcolii de Care de Asalt urma să revină Companiei 302[36]. Data de 21 iulie 1919 a consemnat începutul primului ciclu de instrucție (21 iulie-10 septembrie 1919),

[31] Constantin C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, ediția a II-a, vol. III, Bucureşti, 1924, Editura Casei Şcoalelor, p. 400-527.
[32] *Istoria armei tancuri*..., p. 60.
[33] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 325-328.
[34] C.S.P.A.M.I., fond Ministerul de Război - Secretariatul General, dosar crt. nr. 144, f. 38-40.
[35] Idem, fond Direcția 3 Artilerie, dosar crt. nr. 404, f. 4.
[36] *Ibidem*, f. 14.

în cadrul primei şcoli româneşti destinate tanchiştilor. Personalul instruit la Mihai Bravu număra 16 ofiţeri, doi reangajaţi, cinci maiştri militari şi patru şoferi[37].

Personalul românesc a fost complet instruit în câteva sub-domenii specifice armei tancuri: Instrucţia tehnică a Carului Uşor Renault; Instrucţia tactică a aceleiaşi maşini de luptă, conducere auto, armament şi tragere.

Dacă instrucţia teoretică şi-a atins în mare măsură scopurile, la partea practică se mai înregistrau unele lacune, datorate mai ales timpului scurt avut la dispoziţie, lipsei unei perioade îndelungate de exerciţii la capitolul „instrucţie tehnică”. Cele mai bune rezultate se înregistrează în privinţa conducerii auto, colonelul Pandele Predescu avansând concluzia că: „orice elev poate conduce carul pe orice teren, în toate împrejurările, atât ziua, cât şi noaptea”[38]. Activitatea Şcolii era grevată de o serie de probleme, ţinând atât de partea română (neperfectarea bazei materiale corespunzătoare: barăci, combustibili etc.), cât şi de partea franceză (indecizie şi tergiversări în problema livrării carelor de luptă)[39].

Prima unitate românească de tancuri, Batalionul 1 Care de Luptă, a fost înfiinţat, în mod oficial, la 1 august 1919, având acelaşi sediu şi acelaşi comandant ca şi Şcoala de Care de Asalt şi fiind plasată în subordinea Direcţiei a 3-a Artilerie; procedurile de încadrare vor dura însă până la 1 octombrie, noua unitate incluzând patru companii de care de luptă uşoare şi o companie de reparaţii, cu un personal de 25 de ofiţeri şi 376 de soldaţi[40].

La acea dată, procesul de aducere în ţară maşinilor de luptă nu fusese încă încheiat şi acum este momentul să zăbovim puţin asupra acestui aspect deloc neglijabil.

Încă la scurt timp de la antamarea contactelor româno-franceze pe tema carelor de luptă, în Franţa fusese trimisă o comisie *ad-hoc*, prezidată de colonelul Traian Pascal. La 7 iunie 1919, ofiţerul în cauză trimitea un raport detaliat către Secretariatul General al Ministerului de Război, din care se pot reţine următoarele idei principale, sub formă de propuneri: limitarea comenzii de tancuri la un batalion de care de asalt uşoare tip Renault, în greutate de 6,5 tone, dotate cu mitraliere Hotchinss şi tunuri de 37 milimetri; dezacordul faţă de propunerea Marelui Cartier General, în sensul de a se mări numărul carelor de asalt achiziţionate la 225; era invocată lipsa de mobilitate şi de adaptabilitate la condiţiile concrete ale României, nefiind însă exclusă posibilitatea unor progrese tehnice ulterioare; era respinsă varianta cumpărării de care de asalt „grele” de tipul Schneider de 12,5 tone (mijlociu de fapt), considerat „prea vizibil”şi lent pentru spaţiul geografic şi militar românesc; carele grele engleze aveau în plus dezavantajul dificultăţilor de transport; la organizarea din armata franceză a batalioanelor de tancuri, se adăuga o secţiune de „împrospătare, depanaj, întreţinere şi transport”; preferinţa pentru personal recrutat pe bază de voluntariat, cu prioritate din mediul ţărănesc; achiziţionarea de muniţii suficiente pentru 15 zile de luptă, adică 80.000 de obuze cu explozibil pentru tunul de 37 milimetri, 3.000 de mitraliere de 37 milimetri, 150.000 cartuşe de mitralieră; achiziţionarea de echipamente complete pentru servanţi; introducerea de material sanitar; numirea în funcţia de comandant al

[37] *Ibidem*, f. 410-412.
[38] *Ibidem*, f. 414.
[39] C.S.P.A.M.I. – fond Direcţia 3 Artilerie, dosar crt. nr. 404, *passim*.
[40] *Istoria armei tancuri*…, p. 60.

Batalionului unui ofițer distins în lupte (condiție îndeplinită, la 2 august prin numirea lui Pandele Predescu - n.n.); necesitatea colaborării între Şcoală, Batalionul de Care de Luptă şi Batalionul de Infanterie, la modul general[41].

La 16 iulie 1919, acelaşi Traian Pascal raporta recepționarea următorului material, constând în 72 de care de asalt tip Renault, dintre care 45 cu tunuri de 37 milimetri, iar restul de 27, cu mitraliere, trei loturi O_2 (unelte pentru cele trei companii) şi trei loturi R_2 (piese de schimb pentru cele trei companii).

Nu se realizase încă recepția a trei care dotate cu sisteme de transmisie fără fir (*T.S.F.* în franceză, T.F.F. în româneşte), întrucât acestea nu erau puse la punct sub toate aspectele tehnice. Pe de altă parte, fusese realizată recepția provizorie a 32 de remorchere fabricate la Ville Franche, pentru unitățile de care, şi a şapte camionete uşoare Fiat. În calea operațiunii de transport a bunurilor recepționate în Franța intervenise un nou obstacol: deteriorarea deschisă a relațiilor Italiei cu statul iugoslav, având drept cauză principală neînțelegerile teritoriale din zona litoralului adriatic (Istria, Dalmația, Triest, Fiume/Rjeka etc.)[42]; în aceste condiții, posibilitățile de tranzit spre România se reduceau substanțial (în Ungaria era încă la putere regimul lui Bela Kuhn, iar în Germania şi Austria situația politică rămânea confuză).

La 17 septembrie 1919, Pandele Predescu raporta către Ministerul de Război: „Îmi permit a atrage atenția asupra necesității de a avea cât mai neîntârziat materialul, căci personalul Batalionului este în parte sosit şi zilnic corpurile trimit oameni"[43]. Recepția finală a materialului s-a produs abia în aprilie 1920, la Giurgiu, unde operațiunea a fost coordonată de către o comisie având următoarea componență: lt. col. Pandele Predescu (preşedinte), maior G. Negrescu - ajutor tehnic, căpitanii Al. Nicolau şi I. Vâlveanu (membri)[44]. Între timp însă, urmare a unor demersuri inițiate de Predescu şi privite favorabil de forurile superioare ale armatei, la începutul lunii decembrie, Batalionul de tancuri a fost transportat la Târgovişte[45]. Primirea definitivă a dotărilor a fost însoțită şi de câteva acte simbolice, menite să înscrie în memoria participanților şi a contemporanilor importanța practică a momentului.

Astfel, prin Decretul Regal nr. 1629 din 19 aprilie 1920, se instituia ca semn distinctiv pentru ofițerii combatanți din Batalionul Carelor de Luptă, un tanc în miniatură, brodat din fir de auriu, la brațul stâng, în timp ce oamenii de trupă urmau să poarte acelaşi semn, brodat din lână galbenă (articolul 1). Pentru ofițerii care dovedeau cunoştințe temeinice în domeniul conducerii şi întrebuințării materialului de luptă, era prevăzut un alt semn distinctiv, anume tancul alb, care putea fi acordat şi non-ofițerilor, cu condiția să dea dovadă de calitățile militare respective[46].

Actul regal survenea la propunerea făcută de Marele Stat Major, prin referatul nr. 2336 din 23 martie 1920, inițial către Ministerul de Război, apoi către Suveran[47].

Cele două acte, având, practic, un conținut identic, nu doar în spirit, ci şi în literă, prevedeau şi organizarea unor concursuri *ad-hoc* între unitățile componente al

[41] C.S.P.A.M.I., fond Direcția 3 Artilerie, dosar crt. nr. 404, f. 117-121.
[42] *Ibidem*, f. 24.
[43] *Ibidem*, f. 405.
[44] *Ibidem*, f. 637.
[45] *Istoria armei tancuri….*, p. 63.
[46] C.S.P.A.M.I. – fond Marele Stat Major (M.St.M.) – Secția a 3-a Operații, dosar crt. nr. 962, f. 2.
[47] *Ibidem*, f. 1-4.

Batalionului Care de Lupt, urmând ca semnele distinctive specificate în articolele 1 şi 2 să fie atribuite în funcţie de rezultatele de la concursurile amintite mai sus.

Data de 10 mai 1920 a consemnat şi prima defilare a tancurilor pe bulevardele importante ale Bucureştiului[48], de ziua regalităţii, într-un moment în care situaţia politico-militară de la graniţe tindea tot mai mult să se limpezească în favoarea aspiraţiilor naţionale româneşti. Peste o săptămână, mai precis la 18 mai 1920, a avut loc solemnitatea depunerii jurământului de către soldaţii Batalionului de Care de Luptă.

Luna august a anului 1920 a adus şi un prim act de afirmare a capacităţii tanchiştilor români într-o confruntare internaţională, de tip sportiv şi nu militar, colegii de competiţie provenind din state aliate României în ceea ce era numit, atunci, Marele Război (Primul Război Mondial)".

La competiţia încadrabilă în categoria raliurilor, desfăşurată pe la jumătatea lui august 1920 în partea germanofonă (flamandă) a Belgiei, au participat trei echipaje româneşti, 10 echipaje din Franţa, patru din S.U.A. şi unul din Marea Britanie. Românii au câştigat două dintre cele trei premii puse în joc, anume „Cupa oraşului Spaa" prin sergentul Constantin Vasilescu, respectiv „Fanionul de aur al oraşului Blakenbergee", prin sergentul instructor Constantin Stănciulescu. Cele două succese strălucite au adus delegaţiei române, în urma întocmirii clasamentului pe ţări, „Fanionul de onoare pentru naţiunea învingătoare", înmânat merituosului colonel Pandele Predescu[49].

În condiţiile în care românii erau începători în domeniu, o importanţă deosebită în obţinerea rezultatului l-a avut antrenamentul metodic, bazat pe conducerea carelor de luptă în teren cât mai variat, cu trecerea acestora peste anumite obstacole, în regim de viteză crescută. Aportul antrenamentului temeinic şi metodic la afirmarea tanchiştilor români pe plan internaţional transpare şi prin prisma amintirilor laureatului din august 1920, Constantin Vasilescu: „Pe la jumătatea lunii august, am fost propus pentru a merge în Belgia la un concurs de care de luptă cu aliaţii din războiul din 1916. Nu era tocmai aşa de uşor, căci noi aveam tancurile în dotare abia de un an, pe când ei le aveau de mult. Lupta nu era egală, dar pusesem toate speranţele în forţele mele. Motorul îl cunoşteam de perfect. Tema de luptă o posedam din datele temei executate la Târgovişte. Ni s-a dat câte un tanc în ajunul concursului, pentru a-l regla, a-l pune la punct şi s-a sigilat până a doua zi când l-am luat în primire. Comisiile erau la obstacole. S-au dat alte denumiri la tancuri şi s-au închis toate uşile fără a se cunoaşte numele mecanicului conductor, de ce naţionalitate este. Apoi s-a dat procentajul pe care. Solemnitatea s-a terminat, urmând ca tocmai seara la Cazinoul din Spaa să se înmâneze cupa câştigătorului. A fost emoţionant când generalul Kumary mi-a dat cupa, în timp ce muzica interpreta imnul ţării"[50].

Debutul armei tancuri în armata română părea, deci, promiţător, deşi se produsese după încheierea conflagraţiei mondiale şi chiar a campaniei din Ungaria, cu cele două etape ale sale. Se punea, deci, problema diversificării, a amplificării pentru cea mai tânără sub-ramură a puterii militare româneşti. Un act înscris pe această direcţie îl reprezintă Înaltul Decret Regal nr. 5488 din 25.12.1920, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1921, prin care lua fiinţă o nouă unitate militară, anume Regimentul Carelor de

[48] *Istoria armei tancuri…*, p. 63.
[49] Col. (r.) dr. Constantin Ucrain, lt.col. Dumitru Dobre, *Tanchiştii*, Bucureşti, Editura Militară, 1994, p. 18.
[50] *Ibidem*, p. 28-29.

Luptă, prin fuziunea Batalionului Carelor de Luptă cu Grupul de motomitraliere, comandant de Eugent Mavrichi. Regimentul nou creat avea următoarea structură: 1 strat major, 1 batalion care de luptă, 1 grup auto-mitraliere şi autoblindate, 1 grup de motomitraliere a 3 plutoane şi formaţiunea de reparaţii grupând un total de 26 ofiţeri şi 764 trupă[51].

Primii ani de existenţă a armei tancuri s-au caracterizat şi prin intensificarea interesului pentru o serie de aspecte doctrinare, teoretice, un rol important fiind jucat atât de către mediul anglofon, aspect oarecum complementar influenţei franceze, resimţite din plin la toate nivelurile.

Astfel, în 1920 era tradusă foarte prompt din limba engleză o broşură de 28 de pagini consacrată exclusiv tancurilor[52]. Lucrarea cuprinde o introducere, şase capitole şi două anexe. Capitolele, care nu poartă titluri sunt dedicate caracteristicilor şi limitelor de acţiune ale tancurilor, acţiunii concrete din partea acestor maşini de luptă, inclusiv cooperarea cu diverse alte arme, problemelor de concentrare şi desfăşurare, operaţiilor ofensive (inclusiv urmăriri), operaţiilor defensive, şi, respectiv, legăturilor tactice.

Anexa A constă într-un tabel în care sunt inserate principalele caracteristici ale tancurilor britanice M.K. IV., M.K. III, M.K. V cu stea şi Wipett, din punct de vedere al greutăţii, al numărului de mitraliere şi de cartuşe aferente purtate, al vitezei în diferite circumstanţe (în medie, pe şes, noaptea), al autonomiei de alimentare cu combustibil. În fine, Anexa B se referă la instrucţia combinată între tancuri şi infanterie.

În lucrare, tancurile sunt definite ca „trăsuri blindate acţionate mecanic, făcute pentru a ajuta infanteria, prin focul, greutatea şi efectul lor moral, distrugând punctele de rezistenţă ale inamicului şi zdrobind rezistenţa lor. În apărare, pot sluji la contraatacuri, singure sau cu infanteria, şi de asemenea, pot acoperi infanteria în lupta de ariergardă"; aşadar, tancul apare ca armă de luptă eminamente ofensivă şi complementară/auxiliară infanteriei[53].

Potrivit aceloraşi broşuri, arma tancuri prezenta următoarele avantaje: mobilitate, siguranţă şi putere de artilerie, subminate însă de câteva dezavantaje: imposibilitatea ca servanţii să poată rezista mai mult de 12 ore; incapacitatea maşinilor de luptă de a trece prin mlaştini, curenţi, şosele adânci inundate sau păduri dese; vizibilitate redusă; dificultăţile de acces şi mobilitate pe terenurile accidentate[54].

În anul 1921, revista „România Militară" a găzduit articolul intitulat sugestiv „Influenţa tankurilor asupra operaţiunilor militare" (după o conferinţă a colonelului englez Fuller)[55].

Părţile cele mai importante şi interesante ale contribuţiei amintite se referă la impactul apariţiei tancurilor asupra principiilor de artă şi teorie militară, respectiv la viitorul armei tancuri. Conform lui Fuller, citat de un ofiţer român, mobilitatea tancurilor permite surpriza şi facilitează manevrele de învăluire; de asemenea,

[51] *Istoria armei tancuri...*, p. 65.
[52] *Studiu asupra tankurilor şi întrebuinţarea lor împreună cu celelalte arme*, *traducere din englezeşte*, Bucureşti, Şcoala Superioară de Război, 1920.
[53] *Ibidem*, p. 3.
[54] *Ibidem*, p. 4-5.
[55] Maior Constantin, *op. cit.*, *passim*.

posibilitățile de comunicație militară sporesc cu 75%. În aceste condiții, în tactica elementară, tancul realizează sincronizarea între foc şi mişcare, iar în strategie a pus probleme total noi[56].

Tot după Fuller, viitorul tancurilor era mai surâzător decât al cuiraselor medievale devenite desuete, în urma utilizării armelor de foc, datorită a două avantaje; anume posibilitatea de perfecționare a blindajului şi mobilitatea, pe care cavalerii medievali nu le avuseseră. Ofițerul britanic îşi imagina tancul viitorului ca pe un submersibil terestru, a cărui „muniție" avea să fie reprezentată de gazele de luptă[57], altă armă introdusă în prima conflagrație mondială.

La începutul anilor '20, primii paşi în dezvoltarea armei tancuri pe teritoriul României fuseseră făcuți, rezultatele fiind promițătoare. De-a lungul unui sfert de veac (1898-1922), armata română dovedise că avea în componența sa ofițeri în stare să observe, să analizeze şi mai ales să implementeze cu succes la ei în țară o realizare a unor state mai avansate. În general, putem aprecia că, în privința tancurilor, exceptând unele disfuncționalități minore, ceea ce se putea face în anii 1919-1922 s-a făcut, neîmplinirile fiind cu precădere de natură obiectivă. De asemenea, putem aprecia că, deşi influența franceză în domeniu a fost covârşitoare, premodelele germane şi modelele engleze n-au rămas necunoscute pentru români.

THE DAWN OF THE ARMOURED CARS IN ROMANIA

Abstract

Among the novelty brought by the World War I were the armoured cars as a weapon. The present paper shows the way the Romanian media discussed about the invention and the improvement of the modern war cars.

The general impression is that of a good beginning - in the years 1919-1922 - followed by a less spectacular continuation.

[56] *Ibidem*, p. 505.

[57] *Ibidem*, p. 506.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CONCEPȚIA ÎNALTULUI COMANDAMENT ROMÂN PRIVIND SITUAȚIA DE LA FRONTIERA DE EST (1919-1939)

CORNEL POPESCU*

Făurirea statului național unitar suveran independent şi indivizibil România Mare, a obligat armata română şi celelalte componente ale sistemului național de apărare să găsească metodele şi tehnicile de apărare a integrității teritoriale şi a suveranității țării. Astfel, Marele Stat-Major** al armatei române şi guvernele României au structurat şi organizat sistemul de securitate şi siguranță națională, precum şi alianțele militare şi politice defensive pentru a servi acestui deziderat major. Scopul principal urmărit de factorii militari şi politici de la Bucureşti era de a preveni şi respinge cu minimum de pagube orice agresiune externă asupra granițelor țării noastre. Este important să precizez că pentru apărarea țări şi-au adus contribuția şi diplomații români, care prin munca depusă, prin încheierea unor tratate de alianță şi chiar crearea unor organisme regionale de securitate, au ajutat conducerea armatei la elaborarea şi aplicarea planurilor defensive.

România s-a confruntat cu pericole şi chiar s-a atentat la adresa integrității sale teritoriale, imediat după încheierea Primului Război Mondial, în timpul desfăşurării şedințelor Congresului de Pace de la Paris-Versailles. Atacul Ungariei asupra României pentru anexarea Transilvaniei precum şi acțiunile bolşevice materializate prin incidente de frontieră; concentrări de forțe de-a lungul Nistrului; bande înarmate în zonele Hotin, Soroca, Vâlcov, Ismail; atentate cu explozibil pe calea ferată Cetatea Albă; împuşcarea unor polițişti români la Chişinău[1]. Autoritățile ruse vor continua şi după 1920 acțiunile subversive împotriva României. S-au folosit în acest scop de Partidul comunist din România ce acționa ca secție a Kominternului***. Comuniştii români considerau țara noastră „un stat multinațional“, creație a „imperialismului apusean“, „o temniță a popoarelor“[2]. La inițiativa Internaționalei Comuniste a fost alcătuit planul de declanşare a operațiilor revoluționare în România având drept centru zona de sud a

* Universitatea din Piteşti.
** Astăzi poartă denumirea de Statul Major General.
[1] Arhivele Militare Române, fond M.St.M. secția a 3-a Operații, dos. Nr. 1005, f. 16-18.
*** Denumire dată Internaționalei a III-a comuniste, de fapt o abreviere a denumirii oficiale. Fondată la Moscova în martie 1919, reunea reprezentanții tuturor partidelor comuniste; influența Partidului Comunist în Uniunea Sovietică fiind preponderentă. S-a autodizolvat în 1943.
[2] Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1992, p. 231-233.

Basarabiei, la Tatar Bunar, Cişmelele, Niocolaevska, Nerusai şi Galileşti[3]. În această zonă se vor desfăşura în zilele de 12-17 septembrie 1924 confruntări între forţe subversive infiltrate din U.R.S.S., dublate de comunişti de la faţa locului şi trupe ale armatei române, care s-au soldat cu morţi şi răniţi.

Tocmai din acest motiv, armata română, considerată în perioada interbelică, dar şi astăzi, instituţia care asigură existenţa statului şi garantul integrităţii teritoriale şi a independenţei, a adoptat o poziţie fermă de apărare a teritoriului naţional, deci a adoptat o poziţie defensivă. „Ţara Românească - conform unei directive elaborate de Marele Stat-Major - a cărei închegare în graniţele ei etnice s-a realizat, nu poate urmări scopuri de expansiune teritoriale în detrimentul altei ţări […]. Ţara Românească îşi propune să respecte organizarea actuală a Europei Centrale pe baza tratatelor existente. Cu alte cuvinte, să păstreze integritatea teritoriului său naţional şi să împiedice îngenuncherea aliaţilor săi"[4].

Marele Stat-Major al armatei a reprezentat „creierul", structura centrală care a elaborat planurile şi ipotezele privind un eventual conflict sau o eventuală stare de tensiune îndreptată împotriva României sau care ar fi avut consecinţe indirecte asupra ţării noastre.

Întinderea teritoriului şi factorul demografic, două componente de bază ale potenţialului militar erau de 2,5 ori superioare situaţiei antebelice, clasând România printre ţările mijlocii europene cu resurse umane şi economice pentru organizarea unui sistem naţional de apărare. Configuraţia teritoriului naţional aproape rotund oferea avantaje din punct de vedere strategic pentru apărare în cazul în care s-ar fi produs un atac la frontiere, pentru că se permitea organizarea unei apărări strategice eşalonată în adâncime. Munţii Carpaţi, aflaţi în centrul ţării, constituiau centrul orografic al sistemului naţional de apărare mai ales dacă se realizau şi amenajări genistice. În podişul Transilvaniei se putea organiza un centru militar în cazul în care România ar fi fost atacată de trei agresori[*], odată sau pentru a se realiza o dislocare a efectivelor unităţilor şi marilor unităţi în funcţie de unde venea atacul.

Ipotezele şi planurile de campanie ale Marelui Stat-Major vizau rezistenţa, oprirea atacului inamic şi trecerea la contraofensivă de către armata română sau în colaborare cu armatele statelor aliate[**], din Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică. România Mare era situată în Europa centrală şi de sud-est, având localităţile extreme pe paralelele de 49°02' (Văşcăuţi) şi 43°15' (Ecrane) latitudine nordică, respectiv pe meridianele de 20°16' (Beba Veche) şi 31°32' (Cetatea Albă) longitudine estică. Se plasa pe locul opt în Europa ca suprafaţă (295.049 km^2) şi al şaptelea ca populaţie (18.057.028 de locuitori conform recensământului din 1930)[5].

România Mare se învecina cu Bulgaria în sud, Iugoslavia în sud-vest, Ungaria în nord-vest, Cehoslovacia şi Polonia la nord şi U.R.S.S. la nord şi nord-est. Graniţa totală avea 3.400 km din care 812 km reprezentau frontiera cu Uniunea Sovietică, de

[3] *Ibidem*, p. 246.
[4] ***, *Istoria militară a poporului român,* Coord. Acad Ştefan Pascu, vol. VI, p. 291; A.M.R., fond M.St.M., dosar nr. 498, f. 484.
[*] Este vorba de un atac simultan al Ungariei, Bulgariei şi U.R.S.S., adversarii probabili.
[**] Acestea erau Cehoslovacia, Iugoslavia, Grecia şi Turcia, dar şi Polonia cu care România avea o convenţie defensivă din 1921.
[5] ***, *Istoria românilor*, coord. Mihai Manea, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002, p. 140.

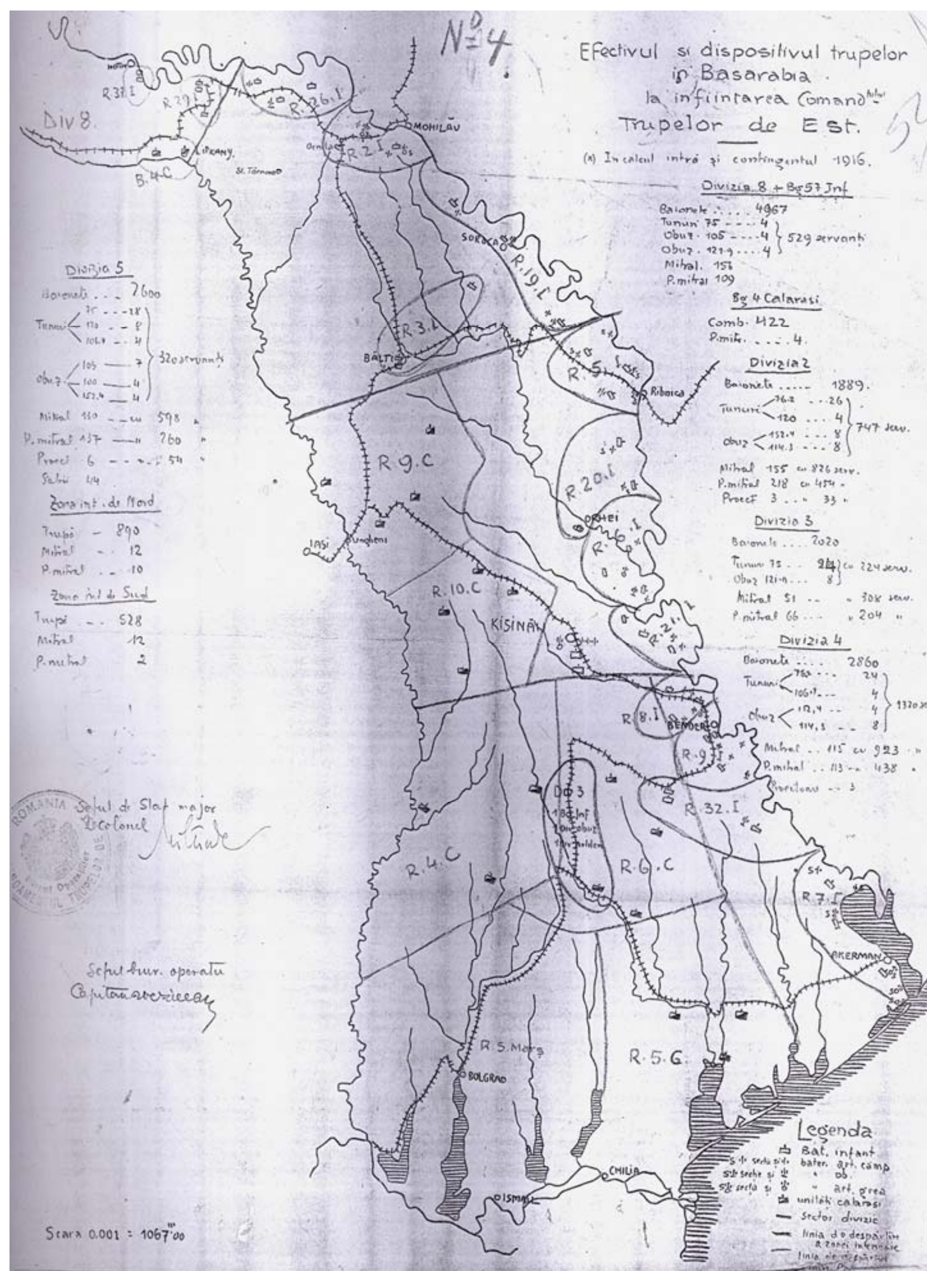
subliniat că toţi cei 812 km reprezentau graniţa naturală pe Nistru[6]. Teritoriul Basarabiei prezenta aliniamentul geostrategic de apărare, delimitat în întregime de elementul natural cu valoare ridicată ca dificultate şi anume Nistrul, lungimea sectorului românesc era de 924 km şi constituia pe toată lungimea sa frontieră de stat (112,4 cu Polonia şi 812 km cu U.R.S.S.), lăţimea sa medie era de 150-250 m, adâncimea medie 2-3 m, iar viteza medie a cursului de apă în sectorul de frontieră era de 1-3 m/s[7].

Comandanţii şi ofiţerii Marelui Stat-Major al armatei române au împărţit teritoriul naţional al României în trei teatre de operaţii: de est (cu potenţial inamic U.R.S.S.), de vest (cu potenţial inamic Ungaria) şi de sud (cu potenţial inamic Bulgaria). „Zona de operaţiuni" de est avea suprafaţa de 92.922 km^2 şi o populaţie de aproximativ 7.000.000 de locuitori. Această zonă era împărţită la rândul său în trei subregiuni ce aveau ca limite: Nistrul, Prutul şi Siretul, deci trei obstacole naturale în calea inamicului. Între Carpaţi şi Siret, terenul şi infrastructura permiteau orientarea dispozitivului de apărare în orice direcţie şi un ajutor din partea Poloniei şi Cehoslovaciei (state aliate României). Între Siret şi Prut, datorită reliefului ce avea altitudini de maxim 500 m, dispozitivele de apărare erau concentrate în apropiere de Bahlui, Herţa, Hârlău, Bârlad, Huşi, Vutcani şi Bereşti[8]. Acest prim dispozitiv era urmat din punct de vedere tactic şi strategic de al doilea dispozitiv pe aliniamentul Prutului, scopul acestuia era de a prelua sarcina de oprire a inamicului, în cazul în care primul dispozitiv ceda.

Dar, toate planurile acestea erau prevăzute pentru situaţia în care ar fi cedat primul aliniament strategic organizat pe Nistru. Conform specialiştilor militari, acesta era un obstacol natural care ne ajuta să ne apărăm, mai ales dacă unităţile şi marile unităţi ar fi executat manevrele de acoperire în timp util, iar rezerva generală ar fi acoperit dispozitivul în adâncime. Înălţimile din zona Corneşti-Mileşti (400 m), permiteau apărarea cu o dezvoltare frontală pe Nistru (Tighina) şi Sculeni (Prut). Organizarea apărării pe linia Orhei-Sărăşeni-Bălţi era favorizată de râul Răut. Regiunea Lipnic-Secureni-Ocniţa permitea apărarea Nistrului în zona de nord, dar şi asigurarea strategică a dispozitivului de pe râul Răut (oprea inamicul să încercuiască trupele din zonă). Apărarea Hotinului era susţinută în adâncime de două poziţii între Lipcani şi Văşcăuţi şi între Dorohoi şi Gura Putilei[9]. Pentru întărirea apărării s-a preconizat executarea unor amenajări militare fortificate, în special pe aliniamentul Focşani-Nămoloasa-Brăila-Galaţi, pentru a opri înaintarea inamicului spre Bucureşti. În cazul unui atac sovietic de pe mare, măsurile care s-au luat au fost repararea şi construirea unor cazemate, poziţii de tragere pentru artileria de coastă, puncte de sprijini şi puncte de apărare. Zona era acoperită de două regimente de infanterie, opt companii de infanterie marină şi un regiment de artilerie[10].

---

[6] ***, *Istoria militară a poporului român,* Coord. Acad Ştefan Pascu, vol. VI, p. 253.
[7] *Ibidem*, p. 259.
[8] *Ibidem*, p. 260.
[9] Vezi pe larg P. Otu, C. Botoran, *Dimensiunea militară a securităţii naţionale a României în perioada 1919-1940 în interesul naţional şi politica de securitate*, Institutul Român de Studii Internaţionale, Bucureşti, 1995; Retegan Mihai, *În balanţa forţelor (alianţe militare româneşti în perioada interbelică)*, Editura Semne, Bucureşti, 1997.
[10] A.M.R., fond M.St.M. Secţia a 3-a Operaţi, dos. nr. 997, f. 55-70.

Proiectul ce include modul de constituire a diviziilor de luptă.
A.M.R., fond M.St.M. Secția a 3-a Operații, dosar nr. 997, f. 54.

Configuraţia războiului de apărare reiese din planurile de campanie întocmite de Marele Stat-Major. Ele au purtat nume de voievozi, conducători militari sau pur şi simplu litere. Pentru anul 1924 în cazul unui atac sovietic, măsurile şi modul de acţiune al armatei române erau prevăzute în proiectul de operaţie „Dragoş“[11]. Pentru anul următor Marele Stat-Major a realizat planul de campanie „Ştefan“ ce se baza pe ipoteza „Alexandru“, ce prevedea că principalul potenţial inamic trebuia considerat U.R.S.S.[12]. Pentru anul 1927 a fost elaborat de către planificatorii militari de la Bucureşti un plan de campanie ce se baza pe ipoteza „Ştefan“ (concentrarea forţelor principale în est)[13]. În următorii ani s-au dezvoltat aceste proiecte de operaţii. În 1931 a fost elaborat de Marele Stat-Major un plan de campanie, cu mai multe ipoteze, care trebuia să asigure protecţie României. Planul de campanie „Nr. 4“[14] prevedea masarea forţelor la graniţa de est. Printre variantele de acţiune ale acestui plan de campanie se înscriu ipotezele: „Nr. 4V“, „Nr. 4E“, „Nr. 4S“, iar pentru anul 1932 planul „Nr. 4“ a avut ca variante de acţiune ipotezele: „Nr. 4B“, „Nr. 4C“, „Nr. 4D“ şi „Nr. 4F“[15]. Planurile de operaţii pentru anii ulteriori (1932-1938) au fost realizate în concordanţă cu previziunile din anii anteriori, forţele aveau misiunea de a executa manevre de acoperire. Planurile de operaţii pentru anul 1938, ce se refereau la modul de acţiune la frontiera de est au fost: „Cantemir“[16], „Dragoş“[17] şi „Ştefan“[18].

Planurile impuneau trei elemente: 1. Acoperirea (modul de realizare, dispozitivul, repartiţia forţelor şi mijloacelor în teatrul de operaţie); 2. Forţele principale (cuantumul şi mobilizarea lor, dislocarea etc.); 3. Rezervele Marelui Cartier General.

Un rol important a fost acordat manevrei concepută, de obicei pe direcţii interioare. Până în anii 1928-1929 frontul de Est a fost considerat principal, o agresiune sovietică fiind apreciată ca cea mai probabilă. După ce au eşuat la Conferinţa de la Viena şi apoi la răscoala de la Tatar Bunar, forurile militare sovietice au dislocat trei mari unităţi la frontiera cu România, dar au întocmit şi un plan de operaţii al lui M. Frunze, care prevedea ocuparea României, Iosif Visarionovici Djukaşvili Stalin şi-a exprimat opinia privitoare la problema Basarabiei. Conform liderului sovietic rezolvarea acestei chestiuni trebuia făcută prin forţă şi folosind armele pentru „a aduna la un loc a tot ceea ce este rusesc“[19].

După ce au fost restabilite relaţii diplomatice normale între Bucureşti şi Moscova, Marele Stat-Major a încetat să mai considere teatrul de est cel mai ameninţat, iar un război cu U.R.S.S. ca improbabil. Această orientare a fost o eroare gravă a analiştilor şi planificatorilor militari români, cât şi a diplomaţiei româneşti, care s-au lăsat înşelaţi de aparenţe şi iluzii, fiind victimele politicii duplicitare a Uniunii

[11] *Ibidem*, dos. nr. 1270, f. 40-45.
[12] *Ibidem*, dos. nr. 1301, f. 72-79.
[13] *Ibidem*, dos. nr. 1323, f. 74-89.
[14] *Ibidem*, dos. nr. 1375, f. 2-6.
[15] *Ibidem*, f. 17-22.
[16] *Ibidem*, dos. nr. 1583, f. 20-25.
[17] *Ibidem*, dos. nr. 1623, f. 4-15.
[18] *Ibidem*, dos. nr. 1640, f. 65-73.
[19] Maria Georgescu, *România, Franţa şi securitatea europeană în anii '20, speranţe şi iluzii*, Editura Militară, Bucureşti, 2004, p. 160.

Sovietice. Deşi oficial sovieticii duceau o politică de menţinere a păcii şi a statu-quo-ului european, ea pregătea pe ascuns planul de a anexa Basarabia. Edificator în acest sens este o hartă a Europei realizată din perspectiva sovietică în 1938, care cuprindea Basarabia în graniţele U.R.S.S. După remilitalizarea Rhenaniei* şi sfârşitul acordurilor de la Locarno, U.R.S.S. nu mai putea fi interesată de recunoaşterea integrităţii teritoriale a unui stat cu un potenţial militar inferior, aşa cum era România. Această intenţie sovietică ar fi trebuit sesizată, pentru că Moscova va respinge orice iniţiativă românească de a semna un tratat de asistenţă mutuală.

România considerată „o stână carpatică la un vad de lupi“[20], după expresia istoricului Gheorghe Brătianu, trebuia să-şi gândească realizarea securităţii sale într-un mod pragmatic, în care dimensiunea militară a fost este şi va rămâne semnificativă.

THE IDEAS OF THE ROMANIAN HIGH COMMANDMENT REGARDING THE SITUATION AT THE EASTERN BORDER (1919-1939)

Abstract

The making of the Big Romania forced the Romanian army as well as the other components of the national system of defense to find defensive methods and techniques. Thus the General Staff of the Romanian Army and the governments structured and organized the security system, as well as the military and political alliances in order to fulfill this desideratum. The main goal was to prevent and reject any aggression coming from the outside. It is important to be mentioned the fact that the Romanian diplomats signed agreements and created regional security systems that helped the leadership of the army to elaborate the necessary defensive plans.

* Pe 7 martie 1936, Adolf Hitler a ordonat trupelor germane să ocupe zona demilitarizată a Rhenaniei.

[20] Petre Otu, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 180.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

RELAȚII ROMÂNO-POLONEZE ÎN TIMPUL GUVERNĂRII GOGA-CUZA (28 DECEMBRIE 1937 - 10 FEBRUARIE 1938)

AURELIAN CHISTOL*

Prietenia tradițională româno-poloneză, dublată de existența pericolului bolşevic la frontierele răsăritene ale ambelor țări, va genera, *ipso-facto,* încheierea convenției de alianță defensivă din 3 martie 1921, dintre Bucureşti şi Varşovia. Ea va fi urmată de Tratatul de garanție din 26 martie 1926 - prelungit prin acordul tacit al celor două state în 1931 şi 1936- referitor la garantarea mutuală a intangibilității frontierelor româneşti şi poloneze cu Uniunea Sovietică.

Începând din 1932, în fruntea diplomațiilor de la Bucureşti şi Varşovia s-au aflat Nicolae Titulescu - un adept ferm al securității colective şi al apropierii de sovietici pentru a contrabalansa revizionismul german şi pe cel italian - şi Jozef Beck, susținătorul unei politici de echilibru între Germania şi U.R.S.S., menită a-i salva țara într-o situație geopolitică extrem de pernicioasă. Sesizând scăderea rolului Franței şi al Societății Națiunilor pe scena internațională, Beck a creionat o „a treia Europă”, aceea a statelor mici şi mijlocii cuprinse între zona Balticii şi Balcani, în fruntea căreia visa să aşeze Polonia. Afirmarea unor astfel de veleități ale Varşoviei a stârnit numeroase aprehensiuni în țările vizate, inclusiv în România, motiv pentru care, până în 1936 sesizăm o răcire accentuată a raporturilor bilaterale.

Totuşi, după plecarea lui Titulescu din fruntea Ministerului de Externe, relațiile noastre cu Polonia vor cunoaşte o autentică relansare, vizibilă, cu precădere, de-a lungul anului 1937, atunci când, cei doi şefi de stat, regele Carol al II-lea, respectiv preşedintele Ignacy Moscicki au întreprins, fiecare în parte, câte o vizită oficială în cealaltă țară.

Destinderea survenită între Bucureşti şi Varşovia şi-a avut însă limitele sale, întrucât partea română nu a reuşit să-şi convingă aliatul să lărgească aplicabilitatea prevederilor *erga omnes* din tratatul de garanție în cazul unui atac din partea Ungariei, astfel încât sprijinul polonez ar fi devenit operant pentru noi doar în cazul unei agresiuni sovietice. De asemenea, polonezii, sceptici cu privire la capacitatea franco-britanică de a susține menținerea sistemului Versailles, s-au apropiat tot mai mult de Germania şi de Ungaria, neezitând în paralel să emită pretenții asupra unor teritorii din Cehoslovacia şi Lituania[1].

* Universitatea din Piteşti.

[1] Daniel Hrenciuc, *România şi Polonia. 1932-1939. Relații politice şi diplomatice*, Suceava, Editura Universității din Suceava, 2005, p. 58-63; Ion Constantin, *Polonia în secolul totalitarismelor. 1918-1939*, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007, p. 167.

Acțiunile diplomatice ale Varşoviei reflectau fidel transformările survenite în ultimii ani pe scena politică poloneză. Concret, regimul „Sanației“ instaurat prin lovitura de stat a mareşalului Pilsudski în 1926 va fi urmat de cel al „coloneilor“ (1930-1935), în cadrul căruia, un rol deosebit i-a fost rezervat lui Jozef Beck. Ca un corolar al propensiunii către totalitarism, la 23 aprilie 1935, polonezii au modificat Constituția, conferindu-i preşedintelui puteri discreționare. Mai exact, în persoana lui Moscicki s-a concentrat „autoritatea unică şi indivizibilă a statului“, preşedintele fiind declarat răspunzător numai „în fața lui Dumnezeu şi a istoriei“[2].

După invadarea Renaniei de către armata germană, „bătrânul continent“ a fost martorul unor mutații geopolitice profunde, menite a dezvolta la Varşovia, sub influență germană şi cu sprijinul direct al Ungariei, insațiabile porniri belicoase împotriva Cehoslovaciei, care au contribuit, în mod inexorabil, la slăbirea sistemului de securitate central şi sud-est european.

Pe acest fond inextricabil, s-a produs la Bucureşti schimbarea de guvern de la finele anului 1937, prin accederea la putere a unui cabinet prezidat de către marele poet Octavian Goga, adept al corijării unor erori ale politicii externe tradiționale româneşti, cum ar fi tendința de înfeudare la interesele Franței sau cea de ignorare a importanței covârşitoare căpătate de Germania pe plan continental.

Adept sincer al unei relații speciale cu Polonia, noul premier român i-a telegrafiat omologului său de la Varşovia, generalul Slawoj-Skladowsky, rugând „pe Excelența Voastră să primească mesajul meu de frățesc salut pentru țara voastră, ale cărei sentimente prieteneşti de ieri şi de azi au avut totdeauna un puternic ecou în conştiința publică a României“. Cu patetismul specific poetului de rasă, Goga nu a ezitat să-şi manifeste ferma convingere că alianța celor două state reprezenta „un act firesc de predestinație istorică“, îndreptându-şi gândul „spre nobila națiune polonă, ca spre un tovarăş sincer şi nedezlipit pentru ziua de mâine“, reconfirmând astfel valoarea axiomatică a prieteniei româno-poloneze.

Măgulit de căldura mesajului preşedintelui nostru de Consiliu, generalul Skladowsky i-a răspuns pe acelaşi ton lui Goga, adresându-i „cele mai sincere urări“ de succes şi asigurându-l că „simțămintele pe care ați binevoit să mi le exprimați corespund întru totul dorinței mele sincere pentru o strânsă colaborare şi pentru o întărire tot mai intensă a legăturilor de nezdruncinată prietenie şi alianță, care unesc într-un chip atât de apropiat România şi Polonia“[3].

De asemenea, ministrul român de Externe Istrate Micescu i-a telegrafiat pe 29 decembrie 1937 lui Jozef Beck, arătând că „țin din inimă să asigur pe Excelența Voastră că simt o vie satisfacție de a putea colabora leal cu ea la menținerea ordinii şi a păcii pentru fericirea celor două țări ale noastre, amice şi aliate“. În încheiere, şeful Palatului Sturdza şi-a manifestat dorința şi speranța de a găsi la omologul său polonez „prețiosul concurs pentru îndeplinirea misiunii care îmi incumbă“.

În replică, Beck i-a mulțumit lui Micescu pentru cuvintele adresate, asigurându-l că era dornic să continue cu el „colaborarea tradițională între țările

[2] Gheorghe Buzatu, Marusia Cârstea, *Europa în balanța forțelor*, vol. I, *1919-1939*, Bucureşti, Editura Mica Valahie, 2007, p. 231; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 126.
[3] Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), fond Ministerul Propagandei Naționale (1921-1944), I. Presa internă, dosar 379/1938, f. 18.

noastre, în spiritul alianţei care le uneşte şi care constituie pentru guvernul meu unul din elementele principale ale politicii sale externe“[4].

Pentru a nu pune România în faţa faptului împlinit şi pentru a elimina orice mefienţă a Bucureştiului legată de posibilitatea încheierii vreunui acord sibilic polono-ungar cu tentă revizionistă, Beck l-a convocat pe 31 decembrie 1937, pe ministrul nostru acreditat la Varşovia, Alexandru Duiliu Zamfirescu, informându-l confidenţial că, în decursul lunii februarie, regentul Horthy va efectua o vizită oficioasă şi nu oficială în Polonia, cu prilejul unei vânători. Diplomatul polonez a ţinut să precizeze că „vizita nu are niciun scop deosebit politic“, urmând să se efectueze la iniţiativa gazdelor care, îndeplineau astfel una dintre ultimele dorinţe ale mareşalului Pilsudski.

Totodată, Beck i-a cerut lui Zamfirescu să-i transmită regelui Carol al II-lea disponibilitatea sa de a primi orice sugestie a suveranului nostru şi de a le vorbi ungurilor „fie deschis ca mandatar al aliaţilor români, fie ca venind de la sine“.

În altă ordine de idei, ministrul de Externe al Poloniei şi-a manifestat satisfacţia faţă de schimbările survenite în România, catalogând cabinetul Goga drept: „Un guvern într-adevăr la înălţimea cerinţelor noi ale timpurilor actuale“[5].

Reacţii pozitive faţă de venire la putere a lui Goga s-au înregistrat şi în „toate cercurile poloneze creştine“ de la Lwow, care n-au ezitat să evidenţieze înţelepciunea politică a regelui Carol al II-lea şi să prezinte în termeni dintre cei mai favorabili personalitatea marelui poet, dar şi primele măsuri întreprinse de către cabinetul său[6].

În ceea ce le priveşte, ziarele oficioase din Lwow au adoptat o atitudine mult mai parcimonioasă, mărginindu-se să publice telegramele agenţiilor Pat şi Rador. Gazetele ucrainene au primit cu rezervă vestea schimbărilor politice survenite la Bucureşti, iar presa evreiască „cea mai importantă din această regiune“, s-a arătat de-a dreptul alarmată de respectivele evenimente[7] .

Formarea cabinetului român şi primele sale măsuri şi-au găsit o amplă reflectare nu doar în gazetele poloneze din zona Lwowului, ci şi în cele centrale. Încă din 29 decembrie 1937, „Gazeta Polska“ menţiona că: „Opinia publică polonă salută, fără îndoială, noul guvern, cu o sinceră prietenie, deoarece pe lângă asemănarea de crezuri, Partidul Naţional Creştin consideră alianţa strânsă cu Polonia drept unul dintre criteriile de bază ale politicii externe româneşti“[8] .

Agenţia română de presă „Rador“, în buletinul său informativ din 3 ianuarie 1938 consemna faptul că opinia publică poloneză „urmăreşte cu o vie satisfacţie şi admiraţie primele hotărâri atât de salutare ale guvernului prezidat de d. Octavian

---

[4] *Ibidem*, f. 113-114.

[5] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond Polonia (1920-1944), vol. 59/(1937-1938), f. 162-164; telegrama nr. 10823/ 31 decembrie 1937 a Legaţiei Române din Varşovia către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Al. Duiliu Zamfirescu; vezi şi: Florin Anghel, Nicolae Mareş, Dumitru Preda, *România-Polonia. Relaţii diplomatice*, vol. I, *1918-1939*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2003, p. 186-187; documentul nr. 91.

[6] A.M.A.E., fond Polonia (1920-1944), vol. 59/ (1937-1938), f. 161; telegrama nr. 1576/ 31 XII 1937 a Consulatului Român din Lwow către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Popescu.

[7] Idem, fond România (1920-1944), vol. 350/1938, f. 98; telegrama nr. 4/5 ianuarie 1938 a Consulatului Român din Lwow a consulului Popescu către ministrul plenipotenţiar al României de la Varşovia, Al. Duiliu Zamfirescu.

[8] Apud Mihai Fătu, *Cu pumnii strânşi. Octavian Goga în viaţa politică a României (1918-1938*), Bucureşti, Editura Globus, 1993, p. 180.

Goga“. După ce sublinia degradarea progresivă a încrederii românilor în vechile partide şi în parlament,publicaţia deja menţionată reliefa succesul incontestabil al forţelor de dreapta şi satisfacţia pe care regele Carol al II-lea le-a oferit-o prin aducerea la putere a formaţiunii conduse de marele poet naţionalist, „un încercat prieten al Poloniei“. Despre cabinetul Goga, „Gazeta Polska“ nu ezita să concluzioneze, plină de condescendenţă că: „are poate şansele cele mai mari de a putea realiza adevărata Unire Naţională de care are nevoie România, sătulă de hărţuielile dintre partidele atât de numeroase şi certate între ele“[9].

Referindu-se la orientarea politică a echipei executive de la Bucureşti, ziarul conservator „Czas“, în numărul său din 4 ianuarie, observăm că: „Noul guvern este mai filogerman decât cel precedent“ şi că, în conformitate cu declaraţiile lui Goga, „nu are de gând să copieze metodele fasciste“[10].

La rândul său, „Kurjer Poranny“, evidenţiind înţelepciunea regelui Carol al II-lea de a apela la formarea unui cabinet naţionalist, nota că acesta fusese „alcătuit din personalităţi marcante şi cu multă experienţă“ şi că cei mai mulţi miniştri români erau „prieteni încercaţi ai Poloniei“. Dintre aceştia, ziarul i-a remarcat în chip deosebit pe premierul Goga, pe şeful Palatului Sturdza, Istrate Micescu şi pe titularul Departamentului Apărării Naţionale, generalul Ion Antonescu.

Un entuziasm deosebit faţă de evenimentele de la Bucureşti a manifestat ziarul „ABC“, de extremă dreaptă, în paginile căruia se puteau citi următoarele: „Salutăm cu multă satisfacţie revirimentul produs în politica internă a României, deoarece el constituie o nouă etapă a rezolvării problemei evreieşti, care, în mod definitiv şi radical va trebui să fie tranşată pentru binele tuturor naţiunilor europene“[11] .

În numărul său din 6 ianuarie 1938, „Kurjer Warszawski“, după ce a adus un elogiu marelui om de cultură şi militant pentru unirea românilor, Octavian Goga, a insistat asupra ideii că „România rămâne credincioasă tratatelor cu Polonia, Franţa, Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică“. Cinci zile mai târziu, „Warszawski Dzieunik Narodovy“, organul Partidului Naţional Polonez, analizând noutăţile de la Bucureşti concluziona: „Ceea ce s-a întâmplat în România este primejdios numai pentru politica evreiască. De aceea politica aceasta a devenit foarte activă şi ostilă României. Ea a încercat să pună la îndoială alianţa cu Franţa, existenţa mai departe a Micii înţelegeri. Naţionaliştii români au fost învinuiţi că sunt germanofili şi că intenţionează să adere la Axa Berlin-Roma şi la pactul anticomintern“, dar, în pofida tuturor diatribelor folosite împotriva noilor autorităţi, „schimbarea de guvern din România nu poate influenţa politica ei externă, deoarece aceasta izvorăşte din necesităţile geografice şi istorice“[12].

Excepţie de la tonul elogios faţă de guvernul Goga adoptat de către presa poloneză a făcut ziarul marii industrii „Kurjer Polski“, care, pe 20 ianuarie 1938 a publicat articolul „Un ungur guvernează România“, plin de inexactităţi şi de injurii la adresa premierului român. În urma demersurilor Legaţiei României, poliţia poloneză a trecut la confiscarea publicaţiei respective şi a aflat „că textul ar fi inspirat dintr-un articol al d-nei Tabouis (jurnalistă franceză, specialistă în politică externă şi, mai ales,

[9] D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme interne, dosar 1/ 1938, f. 3.
[10] Apud Mihai Fătu, *op. cit.*, p. 180.
[11] D.A.N.I.C., fond Casa Regală. Regele Carol al II-lea. Cabinet. Probleme interne, dosar 1/1938, f. 6-7.
[12] Apud Mihai Fătu, *op. cit.*, p. 180.

în problematica Societății Națiunilor - n.n.) şi ar proveni de la unul din colaboratorii evrei ce se găsesc la redacția ziarului“[13].

În ceea ce priveşte strict relațiile diplomatice româno-poloneze, remarcăm răspunsul de mulțumire al lui Micescu din 5 ianuarie pentru informarea confidențială făcută de Beck în legătură cu vizitarea Poloniei de către regentul Horthy şi pentru „cuvintele măgulitoare“ exprimate la adresa guvernului român[14].

De asemenea, în semn de deferență față de țara noastră şi de conducătorii ei, Jozef Beck a profitat de Dineul Anual oferit de Preşedintele Republicii Corpului Diplomatic în seara de 11 ianuarie, pentru a-i aduce la cunoştință lui Al. D. Zamfirescu că Istrate Micescu „poate conta la apropiatul Consiliu al Societății Națiunilor pe întregul său concurs în cazul când acesta i-ar putea fi de folos“[15]. În mod indubitabil, şeful diplomației poloneze avea în vedere previzibilele dificultăți pe care avea să le întâmpine România în Forumul Genevez pe tema problematicii minorității evreieşti.

Dând curs ofertei poloneze, Istrate Micescu l-a întâlnit pe Beck, la Cannes, în 24 ianuarie 1938, cu două zile înaintea deschiderii sesiunii Consiliului Ligii Națiunilor. După cum era de aşteptat, cei doi interlocutori s-au consultat în delicata chestiune evreiască. Încă de la început, Beck şi-a exprimat susținerea pentru guvernul român, sugerând faptul că „temporizarea prin amânare“ ar reprezenta în sine un succes al Bucureştiului, deşi mult mai importantă ar fi găsirea unei modalități de curmare a procedurii discutării petițiilor înaintate împotriva României de organizațiile internaționale evreieşti.

În atare condiții, Micescu a enumerat ca posibile ipoteze de lucru, fie repetarea atitudinii Poloniei din septembrie 1934, atunci când aceasta a anunțat că „nu mai dă explicații în orice chestiune minoritară înainte ca sistemul să fie generalizat la toate țările care au minorități“, fie prin informarea Consiliului că „Tratatul Minorităților fiind intervenit între România, pe de o parte, Statele Unite ale Americii, Japonia, Italia, Franța şi Marea Britanie pe de altă parte, pe baza promisiunii securității colective a acestor Mari Puteri pentru garantarea frontierelor României mărite, nu poate supune România la un control infinit al politicii sale față de minoritari, de vreme ce, Statele Unite neintrând în Societatea Națiunilor, Japonia şi Italia ieşind din Societatea Națiunilor, nu mai participă la răspunderea securității colective“[16].

La finele întrevederii, Beck şi-a reiterat disponibilitatea de a susține punctele de vedere ale României, contribuind ulterior, prin atitudinea adoptată în cadrul Consiliului Ligii la amânarea dezbaterii chestiunii minorității evreieşti, cu ocazia viitoarei sesiuni a respectivului organism.

În scurtul interval al guvernării Goga-Cuza, dincolo de accentuarea apropierii României de Polonia, sesizăm şi optici diferite ale Bucureştiului şi Varşoviei în problema principială a integrității Cehoslovaciei şi în legătură cu invitarea lui Horthy în

---

[13] A.M.A.E., fond Polonia (1920-1944), vol. 59/ (1937-1938), f. 178; telegrama nr. 418/ 20 ianuarie 1938 a Legației Române din Varşovia către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Dimitrescu, întrucât Al. D. Zamfirescu se afla în concediu în țară la momentul respectiv.
[14] *Ibidem*, f. 165; telegrama nr. 10/ 5 ianuarie 1938 a lui Micescu către Legația din Varşovia.
[15] *Ibidem*, f. 177; telegrama nr. 241/ 12 ianuarie 1938 a Legației Române din Varşovia către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Al. D. Zamfirescu.
[16] Idem, fond Societatea Națiunilor (1920-1944), vol. 120/ (1934-1938) nenumerotat; telegrama nr. 10/25 ianuarie 1938 a lui Istrate Micescu, din Geneva, către regele Carol al II-lea şi premierul O. Goga.

Polonia. Dacă prima chestiune era mai veche şi constituia un subiect practic tabu în discuţiile bilaterale, cea de-a doua a fost ridicată de către O. Goga, pe 7 ianuarie 1938, într-o audienţă acordată ministrului plenipotenţiar polonez, M. Arciszewsky. Premierul român l-a rugat pe Beck, prin intermediul interlocutorului său, să amâne vizita regentului Horthy pe teritoriul polonez, dar răspunsul Varşoviei, venit a doua zi a fost unul negativ, fiind motivat de stadiul avansat al pregătirilor pentru efectuarea acesteia[17].

Înlăturarea cabinetului prezidat de către Octavian Goga a fost primită cu mult calm în Polonia, întrucât noul prim-ministru, patriarhul Miron Cristea, era el însuşi un adept convins al alianţei dintre cele două state. Extrem de elocventă din acest punct de vedere s-a dovedit a fi şi vizita întreprinsă de către şeful guvernului român între 20-24 mai 1938 în ţara vecină[18], soldată cu o reconfirmare a strânselor legături bilaterale dintre Bucureşti şi Varşovia.

THE ROMANIAN-POLISH RELATIONSHIP DURING THE GOGA-CUZA GOVERNMENT (THE 28-th OF DECEMBER 1937 - THE 10-th OF FEBRUARY 1938)

Abstract

During the short period of government of the eclectic cabinet led by Octavian Goga, Romania continued the politics of reproaching to Poland, started after 1936, as a consequence of the replacement of N. Titulescu from the leadership of the diplomacy.

As a proof of the traditional friendship between the two states was the diplomatic support that Bucharest received from Warsaw during the National League Council from Geneve, in January 1938.

This strong relationship continued even after the fall of the Goga Government, as long as the new Prime Minister Miron Cristea was himself a supporter of the partnership between Romania and Poland.

[17] Gheorghe I. Bodea, *Octavian Goga. O viaţă, un destin*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Lines, 2007, p. 250.

[18] Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu (coord.), *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 221.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

DIN AMINTIRILE ELENEI PERTICARI-DAVILA DESPRE REGELE CAROL I (1911-1915)

IONELA NIȚU*
DAN OVIDIU PINTILIE**

Sinaia, 1911. În iunie regele ne primi într-o seară cu un strigăt de bucurie „Mitropolitul a fost achitat!”. Trecând pe la masă ne spuse că dl. Xenopol îi scrisese spre a-i cere achitarea Mitropolitului, amintindu-i binele ce MS îl făcuse bisericii noastre.

Înainte de plecarea noastră din Bucureşti, zise Regele, dl. şi d-na Xenopol ceruseră o audiență şi d-na Xenopol mă întrebă care e părerea mea despre procesul intentat Mitropolitului Atanasie Mironescu. Eu răspunsei că opinia mea nu era încă formată, deoarece dezbaterile de abia începuseră şi că justiția nu se pronunțase încă.

Suveranul nostru, integru şi iscusit politic nu putea, el catolic, să fie favorabil osândirii unui mare ierarh al bisericii noastre. Acest răspuns caracterizează întreaga fire şi simțul politic atât de fin al suveranului nostru.

5 august 1911. Seara la masă, MS regele, vorbind despre studiul istoriei atât de necesar unui suveran, zise:

Înainte de a veni în țară, făcusem un studiu amănunțit asupra istoriei Poloniei, a cărei prăbuşire se datora în parte neînțelegerilor ce se iviseră între membrii aristocrației conducătoare. Sosit aici, la fiecare măsură ce trebuia să iau, îmi ziceam: atenție, să ne ferim de cutare lucru – să evităm pe acelea care au cauzat năruirea Poloniei, dar să luăm pildă de cutare sau cutare acțiune.

Apoi, vorbind de moştenitorul sultanului, Ioussouf Izzedin, a cărui vizită o aştepta, istorisi că atunci când fusese la Constantinopol, îl văzuse la vârsta de 9 ani, încadrat de doi generali, comandând trupele cu un glas pițigăiat. Suveranul ne mai spuse că sultanul actual, ca şi moştenitorul său, fusese 30 de ani în captivitate.

Pot să arăt lui Izzedin, adăugă el, sabia ce mi-a dat-o Abdul Azis, tatăl său, sabie ce se află în tezaurul de la Castelul Peleş.

Regele ne mai istorisi că prima dată când se prezentase sultanului în 1866, el fiind domnitor al Principatelor, în salonul unde urma să fie primit, se afla un jilț şi un divan pe care şedea padişahul. Regele nostru lăsă jilțul gol, merse de-a dreptul la divan şi se aşeză alături de sultan.

---

* Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale.
** Serviciul Județean Argeş a Arhivelor Naționale.

Bineînțeles, zise el zâmbind, aceasta n-aş mai face-o azi, dar atunci țineam să arăt padişahului că, deşi vasalul Turciei, eram prinț de Hohenzollern.

Ne mai spuse cum propusese unui domn Movilă, moşier foarte bogat dar extrem de zgârcit, să facă un fort lângă Chitila, fort ce va purta numele „Movilă".

Fortul „movilă", zise regele, sună frumos la auz, dar Movilă se făcu că nu înțelege.

Altă dată, adăugă suveranul, trecând prin una din proprietățile lui Movilă, lipsită de arcuri de triumf ca fiind prea costisitoare, l-am găsit pe acest mare proprietar în mijlocul şoselei, ținând sus, cu brațele întinse, într-o mână o fotografie de-a mea şi în mâna cealaltă o fotografie de-a reginei, tăiate din ziare. Credea că prin această manifestație făcuse destul pentru primirea domnitorilor țării.

Din călătoria pe Dunăre, mai 1912. Plecare cu trenul regal duminică 13 mai; primire entuziastă la Oltenița. Seara instalare pe „Ştefan cel Mare"; plecare din Oltenița luni 17, la 7 dimineața, pe la 8 toți invitații sunt pe punte ca să admire priveliştea. La ora 1 masă mare: suveranii, principii, d-an Van Raalte cu copiii, doamnele de onoare, Jean Lahovary, dr. Antipa directorul Pescăriilor, dr. Mamulea, prefectul Slăvescu, Nicolae Ştefănescu, directorul navigației dunărene, lt. Koslinsky, tânăr de tot, pe care-l poreclise „Amiralul" (ceea ce a şi devenit), d-ra Zoe Bengescu şi alții. Dejun vesel şi animat. Sosire la Hârşova la 2; plecare la 4, după o primire entuziastă: steaguri, arcuri de triumf etc. La Caracliu, vaporul e înconjurat de o mulțime de bărci cu prora înaltă ca cele de la Veneția, dar primitive, conduse de Lipoveni, cu soțiile şi copiii lor. Bărbații lipoveni cu bărbile mari, cu capul gol, îmbrăcați în cămăşi trandafirii şi roşii – aspect biblic. Unul dintre ei, singur într-o baracă, sta în picioare, cu mâinile pe vâsle, cu ochii ațintiți asupra regelui; semăna ca şi când ar fi fost modelul „Sărmanului pescar" (Le pauvre pecheur) de Puvis de Chavannes. Toți aceşti pescari, veniți de departe, pentru a vedea pe suveranul lor „Domnitorul" de care auziseră vorbind, dar pe care unii din ei nu-l văzuseră încă.

Regele dă ordin să stopeze: trei preoți lipoveni bărboşi, hirsuți, medievali, înveşmântați în haine sacerdotale de formă arhaică, având pe cap nişte căciuli ascuțite, urcă scara şi înaintează pe punte. Unul dintre ei, de un grad superior, avea pe cap o mitră înaltă cu vârf, chenărită cu blană ca acelea ce trebuia să existe pe vremea lui Ivan cel Cumplit.

Cei trei preoți înaintează, unul lângă altul, se pleacă până la pământ şi intonează o melodie neauzită încă, un cântec straniu, semibarbar. Preotul din mijloc prezintă pe o tipsie mare, într-un gest de mare noblețe, un artos şi sarea tradițională. Regele face gestul ritual, rupe o bucată de artos, atinge sarea şi duce bucățica la gură, în vreme ce preoții continuă melopeea lor, iar regina şi noi toți stăm încremeniți ca şi când am fi asistat la un spectacol din alt veac. Regele şi regina, profund emoționați, le vorbesc cu lacrimile în ochi.

16 mai. Dejun la Şerban pe Filipoiu, sub un umbrar frumos făcut din trestie şi împodobit cu irişi, bujori sălbatici şi nuferi de baltă – recepție splendidă; suveranii se apropie de norod şi vorbesc cu fiecare. Toți suntem emoționați de gestul atât de duios al reginei care văzând în brațele unei femei un copilaş în faşă cu fața descoperită şi arsă de soare, îşi luă batista şi acoperi obrăjorul pruncului. Maică-sa, înduioşată, începe să plângă.

Cernavodă, Constanţa. La una din gările unde trenul regal s-a oprit, un veteran din 1877 întinde regelui o petiţie şi deschizându-şi haina şi cămaşa îşi descoperă pieptul în care primise trei gloanţe.

Sunt fericit, zise regele, să văd că ai primit gloanţele în piept, ca un viteaz; dorinţa îţi va fi împlinită.

Sinaia, marţi 16 iulie. După masă cinema . filmul reprezintă scene din vremea războiului din 1877. Regele ieşind din loja sa avea ochii plini de lacrimi. A doua zi vorbeşte de filmul de la Plevna; spune că a văzut pe Leon Popescu şi că a făcut câteva observaţiuni, cerând unele rectificări. Generalul Perticari observă că în film camera de consiliu e prea mică şi lipsită de fast.

Da, e a adevărat, răspunse regele, dar ne întrunisem în micul salonaş al Gobelinelor, nemobilat încă; unii intrau, alţii ieşeau… Servitorii aduceau depeşele, noi expediam altele… eram în fierbere. Toţi se pronunţau în contra războiului: cneazul, Cantacuzino, Ghica şi mulţi alţii… Ghica, cred, a propus ca armata să se retragă în munţi; Brătianu nu se pronunţase încă; C.A. Rosetti, cu entuziasmul lui, a fost din primul moment pentru intrarea în război.

Urmând, regele mai adăugă, grija ce i-o ducea Brătianu ca împăratul Rusiei să nu ţină destul seama de el. regele îl linişteşte: „Să nu-ţi fie teamă!”.

MS continuă istorisind: „La Ploieşti, când ne-am întâlnit, împăratul mă aştepta la gară. După ce m-a îmbrăţişat, mi-a prezentat persoanele din suita sa, printre aceştia era şi Gortchacoff, pornit împotriva mea şi a ţării. Împăratul Rusiei purta marele Cordon al Ordinului Hohenzollern şi se adresă mie ca unei rude. Ajunşi la apartamentul său, mă luă cu el şi închise uşa după noi.

Când am fost singuri, împăratul mă întrebă sub care general vroiam să servesc.

„Cine, eu? Răspunsei, dar socotesc că, fără îndoială, voi avea generali ruşi sub ordinele mele”.

„Plecai, zise regele, dar în urma acestei întrevederi, împăratul invită şi pe regină la supeu. Am venit cu ea, am luat masa „în familie” spre marea uimire a lui Brătianu şi a celorlalţi demnitari, deprinşi ca domnitorii noştri să nu îndrăznească să se mişte în faţa trimişilor ruşi, obligaţi chiar să salute portretul împăratului Nicolae.

La plecare împăratul ne întovărăşi, pe regină şi pe mine, la gară. Ploua şi cu toate stăruinţele mele, împăratul rămase cu capul gol pe peron, până la plecare trenului. Mare duce, văzând lumea care se îmbulzea, voi să le ţină o cuvântare.

„Dar, zise el, le grăiesc în ruseşte, în franţuzeşte şi parcă nu înţeleg nimic. Ce limbă să le vorbesc?”

„N-aţi încercat să le vorbiţi româneşte”, răspunde regele!

1913 iulie, Bucureşti. Regina îmi spunea – şi acest lucru mi l-au povestit şi alte persoane – că atunci când suveranul a ajuns la ţărmul Dunării, armata l-a aclamat cu atâta dragoste, încât regele a început să plângă. Soldaţii îi sărutau poalele hainei strigând: „Trăiască Regele! Trăiască România!”

Printre sărmanii soldaţi holerici din spitalul de la Turnu Măgurele, zăcea unul care, de câte ori auzea goarna, istovit cum era, se ridica în picioare şi striga: „Trăiască Regele! Trăiască România!”. Când suveranul a trecut prin spital, s-a oprit lângă patul lui şi i-a vorbit… Să fi văzut bucuria voinicului… S-a însănătoşit.

O vorbă a regelui Carol nu-mi este din minte. Vorbind cu prinţul de Fuerstenberg îi zisese: „Aveţi nevoie, ziceţi, de o Bulgarie mare? Vedeţi cât de opuse sunt căile noastre, căci noi avem nevoie de o Serbie mare”.

23 iulie, Bucureşti. Aflându-se la regină, soseşte o telegramă de la Krupp care trimite o sumă de 25.000 lei din partea lui şi a soţiei sale, pentru familiile combatanţilor. Regina era afară din cale de mulţumită, dar regele zise:

„Familia Krupp e bogată, suma aceasta nu e mare, câştigă destul din ţara noastră, ar fi putut da mai mult”.

Generalul Perticari, înapoindu-se astă-seară de pe front, îmi istoriseşte entuziasmul soldaţilor noştri la trecerea Dunării: „Închipuieşte-ţi mii şi mii de oameni care, în loc să defileze reglementar în faţa regelui, păşeau repede, cu tunicile descheiate, cu pieptul gol, strigând: „Ura! Ura!... Trăiască Regele! Trăiască România!”. Puseseră chipiurile în vârfurile baionetelor, le luau, le aruncau în sus, le zvârleau de pământ, după obicei. Toţi erau nebuni de bucurie, înflăcăraţi de o astfel de ardoare războinică, o astfel de beţie, încât cei ce se aflau în prejma suveranului se îmbulzeau să-i sărute mâinile şi hainele, alergând însufleţiţi spre victorie, spre cucerirea lumii! Cu astfel de trupe – continuă soţul meu – am fi ajuns la Constantinopol fără a ne opri!

„E cea mai admirabilă pildă de disciplină pe care am dat-o Europei, de a fi oprit pe loc pe aceşti ostaşi gata de luptă, de a-i fi imobilizat, cu arma la picior, în noroi, sub ploaia ce nu înceta, fără a trage un glonţ, la câţiva kilometri numai de Sofia!

Da, au fost admirabili! Au ajutat femeile bulgare să secere, să cosească… Ah! Ce oameni, ce soldaţi, ce trupe!” [1].

21 august 1913. Astăzi 21 august, miercuri, am dejunat la Palat la 12 şi jumătate. Doamnele Elena Cornescu, Eufrosina Catargi, Hârjău, Didina Cantacuzino şi cu mine, am prezentat regelui textul de mai jos:

„Sire,

În bucuria nemărginită care a cuprins sufletele tuturor românilor în aceste clipe de înălţare patriotică, când puterea şi faima României strălucesc atât de viu, dorim şi noi, soţii, mame, surori de ostaşi să aducem aceluia care întrupează în chip atât de măreţ năzuinţele României, omagiul bucuriei şi mândriei noastre.

Suntem fericite să unim glasul nostru cu acela al întregului neam, pentru a slăvi ceasul în care ne-a fost dat să privim cum, în al 48-lea an al domniei Majestăţii Voastre, scumpa noastră Românie s-a înălţat tot mai puternică şi mai falnică.

Adânc mişcate, femeile române roagă pe Majestatea Voastră, să primească cu prilejul strălucitei opere înfăptuită astăzi, expresiunea nestrămutatului lor devotament.

Să trăiţi Sire, ani mulţi fericiţi, dimpreună cu Majestatea Sa, iubita noastră regină, nedespărţită de toate faptele glorioase şi patriotice ce aţi săvârşit, pentru înălţarea şi fericirea ţării. Să trăiască familia regală”.

În momentul în care doamna Elena Cornescu citea textul, la cuvântul „al 48-lea an al Domniei”, regele a întrerupt-o spunând „e cam mult”, în timp ce eu, strigând mai mult către mine, spuneam „nu, nu, Domnul să te ţie!”

Răspunsul regelui a fost superb, simplu, demn, emoţionant şi în termeni româneşti: „Vă mulţumesc din tot sufletul pentru această dovadă de dragoste şi recunoştinţă ce-mi arătaţi în împrejurări aşa de fericite pentru noi toţi. Numai prin

[1] S.J.A.N. Argeş, *fond familial Perticari-Davila*, pachet XLVII/30, f. 1-7.

prudență, răbdare şi hotărâre grabnică, în momentul decisiv, am putut asigura României înalta situație de care se bucură acum în lumea întreagă. Minunatul avânt al armatei, abnegațiunea femeilor şi jertfele tuturor ne-au dat un mare sprijin şi au contribuit mult la atingerea acestui succes strălucit.

Încă o dată vă mulțumesc călduros şi în numele reginei pentru bunele voastre urări şi vă rog a transmite tuturor doamnelor care au semnat această adresă, viile mele mulțumiri"[2].

Moartea regelui Carol I, 28 septembrie 1914. Regele în cosciugul lui era senin, frumos, zâmbitor, n-avea expresia încordată a preocupărilor din ultimele zile. Moartea ştersese urmele îngrijorărilor şi durerilor. Mâinile încrucişate nu erau aşezate pe lat, mâna dreaptă se încovoia nițel peste cealaltă, aşa cum o ținea când era în viață.

Catafalcul era aşezat în vestibul, imediat după scară, iar nu în sala tronului.

Eu neluând parte la înmormântare, soțul meu îmi aduce câteva flori de la mormântul iubitului nostru rege şi-mi împărtăşeşte adânca lui emoție de admirabilele funeralii ce i s-au făcut.

Toți primarii țării, în port țărănesc, cu eşarfa tricoloră, cu lumânarea aprinsă în mână, toate femeile îngenunchiate de-a lungul străzilor la trecerea cortegiului. O privelişte frumoasă, o uşoară ceață, dar în dosul ei strălucea soarele… pomii, în toată splendoarea coloritului de toamnă, păreau mari mănunchi de frunze galbene roşietice, purpurii… flacăra lumânărilor şi tămâia se ridicau spre cer, totul era linişte – poporul cucernic şi tăcut. Niciun cuvânt, nicio şoaptă, nu se auzea decât dangătul clopotelor, sunetul trompetelor şi bubuitul tunurilor care răsunau în vale şi peste munți.

Preoții s-au adunat pe treptele vechii biserici şi prohodul s-a oficiat afară. În biserică, unde odihnesc osemintele lui Neagoe Basarab şi ale Despinei Doamna, a intrat numai familia regală cu suita şi miniştrii.

Împrejurul cavoului, crăci cu frunze pârguite ale toamnei şi sumedenie de trandafiri roşii răsfirați ca lacrimi de sânge…

Regina Elisabeta, ieşind din biserică, pune mâna pe mâna regelui Ferdinand şi zice: „Primul act pe care l-a iscălit mâna aceluia ce s-a dus, a fost un act de amnistie şi de clemență".

Luni, 8 octombrie. Regina Maria pleacă, cu copiii şi cu mine, din Sinaia la Curtea de Argeş pentru parastasul de nouă zile.

Iau cu mine flori şi crăci din preajma castelului Peleş…

Pentru a ajunge la necropolă, trecem prin aleea de plopi piramidali care asemenea unor mari făclii de ceară galbenă, se îndreaptă spre cer. Alți pomi roşietici par că plâng cu lacrimi de sânge în fiecare frunză ce cade la pământ.

Negoiul e acoperit de un giulgiu de zăpadă…

În curtea bisericii, în patru colțuri, aşezate pe pilaştri de lemn, sunt vase mari în care arde tămâie şi smirnă. Fumul lor mirositor se răspândeşte pretutindeni…

Mormântul regelui e acoperit cu brânduşe de toamnă.

După sfârşitul slujbei rămân în biserică. Cad în genunchi şi mă rog pentru țară şi pentru el, care a venit de la izvoarele Dunării să-şi găsească locaşul de veci aici unde zac de atâtea veacuri, Neagoe şi Despina Doamna.

[2] *Ibidem*, pachet XLVII/27, f. 218-219.

Pe mormântul său, alături de florile aduse de mine, e un mănunchi de crăițe, modeste flori din grădinile țăranilor noştri, legat cu panglica şi Crucea „Trecerea Dunării", depuse cu evlavie pe mormântul regelui de un bătrân veteran din '77. Nimic mai înduioşător decât acest ultim omagiu adus de o inimă curată şi iubitoare a unui bătrân ostaş necunoscut, aceluia care l-a dus la victorie. „Tu mi-ai dat această cruce, azi ți-o înapoiez şi o las pe mormântul tău". Dacă regele vede acestea de sus… trebuie să fie mulțumit.

Un moşneag din satul nostru, Izvorul, zicea: „Mare nenorocire a dat peste țara noastră tocmai acum; vezi d-ta doamnă, ştia ce făcea bătrânul, n-a războit decât când trebuia. În '77 s-a vărsat sânge pentru neatârnare şi de atunci ne-a dus țara aşa de sus, cum n-ar fi putut face un domn pământean. Anul trecut el n-a vrut război, a câştigat prin înțelepciune şi răbdare şi de au murit oameni, n-a fost prin sabie ci de boală… Mare nenorocire!".

Găsesc aceste înduioşătoare şi înțelepte cuvinte izvorâte din sufletul unui țăran neştiutor de carte, cea mai frumoasă închinare[3].

FROM THE MEMORIES OF ELENA PERTICARI-DAVILA ABOUT KING CAROL I (1911-1915)

Abstract

The present communication makes reference to the memories of Mrs. Perticari-Davila, regarding the King Carol I, in the period 1911-1914, and also to his death.

[3] *Ibidem*, pachet XLVII/30, f. 1-7.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

INTELECTUALI ARGEŞENI ŞI MUŞCELENI LA VĂLENII DE MUNTE

RADU PETRESCU*

Liniştea şi pitorescul localităţii Vălenii de Munte l-au atras din primul moment pe Nicolae Iorga, dornic să găsească un adăpost permanent familiei sale numeroase şi un mediu prielnic de lucru, aflat la o distanţă rezonabilă de tumultul capitalei Vechiului Regat. Fusese împins să-şi cumpere aici o casă veche cu cerdac şi acoperiş de şindrilă, mare şi spaţioasă şi, din cauza greutăţilor materiale cu care se confrunta zi de zi, dar şi de clima capitalei, cu care nu se putea obişnui.

În anul 1908, ales ca secretar general al Ligii Culturale sub preşedinţia marelui proprietar agricol Sava Şomănescu, profesorul universitar Iorga ia hotărârea să locuiască definitiv în Vălenii de Munte, părăsind locuinţa închiriată în perioada 1903-1908 din strada Buzeşti nr. 36 (sediul redacţiei revistei „Sămănătorul"). Această hotărâre înţeleaptă îi va permite să-şi creeze la Văleni o bază importantă de sprijin, prin inaugurarea în acelaşi an a tipografiei „Neamul Românesc" (21 mai) şi a Cursurilor de vară (2 iulie).

Ideea înfiinţării unor astfel de cursuri, la care să poată participa românii de pretutindeni - inclusiv din provinciile aflate sub dominaţie străină - a încolţit în discuţiile purtate de Iorga la mânăstirea Putna în anul 1904, la comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare. În acel moment el propunea construirea în Bucureşti a unui „azil" (cămin) pentru studenţii din diasporă. În 1906, învăţătorul şi publicistul bucovinean George Tofan[1] dezvoltă această idee în revista „Junimea literară" din Cernăuţi sub forma organizării de cursuri universitare „feriale" (de vacanţă) în localităţi pitoreşti sau în mânăstiri, cu schimbarea locului în fiecare an, spre deosebire de cele organizate de austrieci la Salzburg[2]. La rândul său, institutoarea Smaranda Gheorghiu[3] propune în 1907 înfiinţarea unei Universităţi Populare la care membrilor Ligii Culturale să li se predea cunoştinţele necesare cultivării sentimentului naţional.

Vizionar, Nicolae Iorga (Fig. 1) combină cele trei idei în spiritul şcolilor populare pentru educarea adulţilor promovate în secolul XIX de pastorul danez

* Filiala Bucureşti a Societăţii de Ştiinţe Istorice din România.

[1] George Tofan (1880-1920). Scriitor şi profesor bucovinean. Exponent important al luptei culturale pentru reîntregirea României, cu activitate însemnată în Bucovina şi Basarabia.

[2] „Junimea literară", anul III, nr. 8-9, 1906.

[3] Smaranda Gheorghiu (1857-1955), pseudonim literar Maica Smara. Institutoare, scriitoare, publicistă, militantă activă în mişcările feministe ale epocii, prima conferenţiară din România la congrese internaţionale.

Grundtvig[4], înţelegând importanţa crucială a unor astfel de cursuri în realizarea unităţii culturale a tuturor românilor ca o etapă vitală ce precede obiectivul final, realizarea unităţii politice prin intermediul Marii Uniri.

Anunţate din timp[5], cursurile au început la 2 iulie 1908 în prezenţa a circa 50 de „cursişti”, prin lecţia de deschidere a profesorului Nicolae Iorga. Temele pe care le-a dezvoltat-o au fost *Istoria românilor* şi *Istoria literaturii româneşti*. Alături de Iorga, au contribuit cu subiecte de istorie, economie şi geografie Gheorghe Murgoci, Nicolae Dobrescu, Alexandru Lăpedatu, dr. Ştefan Bogdan, Vasile Bogrea şi Dumitru N. Ciotori, iar pe parcurs, numărul auditorilor a ajuns la 150.

Fig. 1. Nicolae Iorga.

În amintirile sale, publicate în „Junimea literară”, bucovineanul Gavril Rotică menţionează că au participat 150 de persoane (Rotică era dezamăgit că printre aceştia nu au fost decât 10 bucovineni şi 10 ardeleni şi bănăţeni, printre care preotul Gh. Tulbure, alături de câţiva tineri elevi, studenţi şi militari, mulţi localnici şi cetăţeni din comunele din jurul Vălenilor de Munte, dar şi a doamnei Ecaterina Iorga într-o băncuţă). Printre cei amintiţi de Iorga în memoriile sale[6], pe care îl interesau în mod deosebit intelectualii români din provinciile subjugate, se numără preoţii Nicolae Martinovici[7], Gheorghe Tătucu[8] şi Gheorghe Tulbure[9], diaconul Mihail Gaşpar[10], dl. Alvirescu, basarabeanul Ion Pelivan[11] şi alţii.

Informat de Ion (Iancu) Panaitescu, numit recent directorul Siguranţei Generale a Statului, pe baza notelor transmise din Văleni de la Agentul 25 (un student care avea misiunea supravegherii informative a activităţii desfăşurate de Nicolae Iorga)[12], guvernul liberal simte pericolul coagulării unei potenţiale opoziţii cu prilejul unor astfel de cursuri şi le contracarează prin organizarea de către Constantin Stere (atunci liberal) a unor cursuri paralele la Iaşi conduse de I. Aurel Candrea-Hecht cu „momirea” participanţilor, studenţi şi profesori, prin preluarea integrală de către stat a cheltuielilor de transport, cazare şi masă. Manevra liberalilor dă greş, caracterul de

[4] Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783-1872). Pastor luteran danez, scriitor, filosof, istoric, învăţător şi politician. Promotor al realizării educaţiei poporului prin înfiinţarea de şcoli pentru adulţi în mediul rural.
[5] „Neamul Românesc“, anul II, nr. 69, 11 iunie 1908.
[6] N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, p. 439.
[6] Nicolae Martinovici, preot din Belinţ, jud. Timiş, în N. Iorga, *op. cit*., p. 439.
[8] Gheorghe Tătucu (1860-1943). Preot din Iablaniţa, jud. Caraş-Severin, în N. Iorga, *op. cit*., p. 439.
[9] Gheorghe Tulbure (1880-?). Studii teologice. Publicist bihorean. Primar la Oradea, inspector şcolar, în N. Iorga, *op. cit*., p. 439.
[10] Mihail Gaşpar (1881-1929). Diacon şi preot în Lugoj, protopop în Bocşa, jud. Caraş-Severin. Luptător important pentru cauza naţională, întemniţat în Austro-Ungaria, în N. Iorga, *op. cit*., p. 439.
[11] Ion Gh. Pelivan (1876-1954, Sighet). Profesor universitar, publicist, om politic. Militant al mişcării de eliberare a Basarabiei, în N. Iorga, *op. cit*., p. 439.
[12] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti, Fond Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale, dosar nr. 39/1909.

improvizaţie cu caracter politic este identificat rapid iar cursanţii, plictisiţi, pleacă rapid de la Iaşi la Vălenii de Munte.

Succesul cursurilor de vară de la Vălenii de Munte determină autorităţile imperiale să-l declare pe Nicolae Iorga *persona non-grata* şi în mai 1909 îi interzic accesul în Austro-Ungaria. Suplimentar, pentru anularea impactului acestor cursuri „iredentiste” printre românii care nu făceau parte din Vechiul Regat, autorităţile şcolare din Cernăuţi anunţă, la 10 iunie 1909, că profesorii din şcolile medii, învăţătorii şi funcţionarii nu au permisiunea de a urma cursurile universităţii populare din Vălenii de Munte (Fig. 2).

Fig. 2. Universitatea Populară din Vălenii de Munte.

În primii trei ani, pentru cursuri, ministrul Spiru Haret aprobă închirierea unei săli de clasă din cadrul şcolii primare de băieţi nr. 1 din localitate. Anul 1912 reprezintă momentul culminant al acestui focar de cultură naţională înaintea primului război mondial. Este anul inaugurării propriei săli de cursuri în prezenţa principelui Carol, a principesei Elisabeta şi a peste 6.000 de participanţi.

Cursurile de la Vălenii de Munte din perioada 1908-1914 au jucat un mare rol în realizarea solidarităţii şi conştiinţei naţionale atât de necesare înfăptuirii marelui ideal al Unirii tuturor românilor prin „adunarea şi legarea laolaltă a fărâmelor trupului naţional”, cum se exprima chiar Nicolae Iorga în conferinţa sa de deschidere din data de 1 iulie 1911.

Cu timpul, noua clădire s-a dovedit neîncăpătoare, mai ales după marea Unire, când numărul conferenţiarilor şi al auditorilor, români şi străini, va spori semnificativ.

Printre vizitatori se vor număra membrii familiei regale, cum ar fi Regele Ferdinand şi Regina Maria, Regele Carol al II-lea şi Principesa Elena, dar şi numeroşi oameni politici din perioada interbelică (prim-miniştri, miniştri, deputați şi senatori, conducători de partide).

În mai 1919, în plină campanie de eliberare a Transilvaniei, Iorga este ales preşedinte al Ligii Culturale, iar întreaga sa activitate în cadrul Ligii şi a cursurilor de vară (reluate în vara anului 1921 şi trecute sub egida Ligii în 1923, conform hotărârii adoptate la Congresul de la Galați) va fi consacrată conlucrării paşnice cu minoritățile naționale prin cunoaştere şi respect reciproc.

Prin temele abordate anual, cursurile vor avea menirea de a deveni un factor de unificare națională, de înfrățire a tuturor cetățenilor României Mari prin dezbaterea şi lămurirea rapidă a problemelor actuale ale românimii, furnizarea de cunoştințe şi soluții reale, eficiente, dar şi prin atragerea interesului minorităților conlocuitoare, prezentând poporul român şi țara reîntregită prin ceea ce este cu adevărat interesant şi prin crearea unei „atmosfere de toleranță culturală şi recunoaştere reciprocă" (discursul de deschidere ținut de Nicolae Iorga în 1925).

Pe această linie, Universitatea Populară „Nicolae Iorga" de la Vălenii de Munte (noua denumire din 1922 a cursurilor de vară) a înființat şi cursuri speciale de limba şi literatura română care s-au ținut an de an, până în 1940, fiind extrem de populare.

Numărul semnificativ de cursanți şi problemele legate de asigurarea pentru aceştia a celor mai bune condiții a impus înființarea Asociației Auditorilor Cursurilor în ianuarie 1922, necesară şi utilă pentru popularizare şi pentru eficientizarea activității organizatorice.

Printre momentele semnificative se numără anul 1934 (25 ani de la inaugurarea cursurilor de vară) şi respectiv cea din 1939 (30 de ani), ambele ediții fiind comentate intens în presa centrală.

Progresele ştiinței şi tehnicii vor ajunge şi aici, festivitatea deschiderii din anul 1937 fiind transmisă la radio.

Din nefericire, încă din 1933, anul în care Adolf Hitler devine cancelarul Germaniei, ascensiunea ideologiei naziste, coroborată cu influența fascismului italian, ambele încadrate clar în curentul de revizuire a Tratatelor de Pace începe să afecteze şi atmosfera politică din România. Agresivitatea tot mai evidentă a extremei drepte, combătută parțial prin instaurarea de către Regele Carol al II-lea a unei dictaturi personale, înlocuirea Constituției şi lichidarea conducerii Gărzii de Fier ca ripostă la asasinarea primului-ministru Armand Călinescu, nu mai poate fi potolită. Forțat de împrejurările interne şi externe total nefavorabile, Regele Carol al II-lea abdică şi părăseşte țara, iar la 14 septembrie 1940 se instaurează Statul Național-Legionar condus de generalul Antonescu şi Horia Sima.

Întocmite din timp, sinistrele „liste negre" sunt reactivate şi printre primele victime se numără chiar profesorul Nicolae Iorga, asasinat în 27 noiembrie 1940, la Strejnic, în județul Prahova.

După moartea fondatorului, cursurile nu au mai putut fi reluate decât în anul 1942, iar ediția din 1943 a fost ultima ținută înainte de terminarea celui de-al doilea război mondial.

În 1946, ministrul comunist de interne Teohari Georgescu - interesat în aparenta normalitate pre-electorală - aprobă solicitarea de reluare a cursurilor în anul 1946 pentru doar două săptămâni (până atunci, cursurile durau o lună de zile), sub stricta supraveghere a autorităților[13]. A fost cântecul de lebădă al Universității de vară, pentru că în anul 1947 nu s-a mai permis acest lucru (blocarea autorizării)[14] iar în 1948, după abdicarea Regelui Mihai I, se desființează Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor şi i se confiscă patrimoniul prin Decizia nr. 1.060 emisă de Consiliul de Miniştri pe 9 iulie 1948[15]. Miniştrii „sanitari" erau profesorul Traian Săvulescu, Ştefan Voitec, Avram Bunaciu, profesor ing. Nicolae Porfiri, dr. Florica Bagdasar, Theodor Iordăchescu, Stanciu Stoian, Emil Bodnăraş, Bucur Şchiopu şi Chivu Stoica, în timp ce doctorul „în rele" era Petru Groza.

Lua astfel sfârşit o întreagă epocă istorică în care entuziasmul, dăruirea şi devotamentul profesorului Nicolae Iorga, al comitetelor de organizare şi al conferențiarilor au transformat Vălenii de Munte din prăfoasa localitate „de deal" renumită odinioară doar pentru calitatea țuicii, într-o admirabilă vatră de cultură națională.

Participarea argeşenilor şi muşcelenilor la aceste cursuri de vară este sporadică, fiind vorba în principal de studenți şi învățători.

Astfel, în 1911 apare prima mențională a participării unor muşceleni la aceste cursuri, prin câştigarea concursului de costume naționale de către d-nele Dumitrăchescu (soacra), respectiv Niculina Mihalache, soția învățătorului Ion Mihalache, viitorul preşedinte al Partidului Țărănesc înființat în 1918 şi transformat în 1926 în Partidul Național Țărănesc în urma fuzionării cu Partidul Național Român din Transilvania şi Ungaria condus de Iuliu Maniu.

Printre conferențiarii invitați personal de către profesorul Nicolae Iorga între 1931-1940 iar ulterior de comitetul de organizare să țină prelegeri la Vălenii de Munte se numără 2 argeşeni şi 3 muşceleni. Aceştia au fost prezenți acolo în perioada 1922-1943, iar conferințele lor s-au încadrat în temele propuse de Nicolae Iorga pentru edițiile respective.

Numărul limitat al conferențiarilor se datorează exigenței lui Nicolae Iorga, care opera personal modificări asupra preselecției inițiate de comitetul de organizare. Prestigiul acumulat în timp de această instituție culturală cu totul aparte atrăgea ca un magnet şi existau numeroase oferte de participare, deşi remunerarea era exclusă din start. Nicolae Iorga a evitat în permanență să beneficieze la Văleni de subsidii sau „sponsorizări", indiferent din partea cui ar fi provenit: statul, partidele politice sau oamenii de afaceri. Pe perioade scurte şi anume în timpul mandatelor de ministru al învățământului ale prietenului său liberal, dr. Constantin Angelescu (viitorul conducător al Ligii Culturale după asasinarea întemeietorului Universității Populare), participanții au beneficiat de reduceri la transportul pe calea ferată.

Poate cel mai interesant aspect al participării acestora este angajamentul politic total diferit al conferențiarilor: un liberal, un legionar, un iorghist, un monarhist

[13] Ion Şt. Baicu şi Constantin Dobrescu, *Nicolae Iorga şi Prahova. Documente. 1889-1948*, Bucureşti, Editura SILEX, Ploeşti, 1998, p. 478, 481.
[14] *Ibidem*, p. 485.
[15] „Monitorul Oficial" nr. 159, 13 iulie 1948, p. 5805.

şi un om de ştiinţă cu vederi de stânga. Acest lucru demonstrează limpede toleranţa culturală şi politică încurajată de Nicolae Iorga în cadrul cursurilor de vară, indiferent de concepţiile şi opţiunile politice adoptate de conferenţiari. Este limpede faptul că profesorul Nicolae Iorga era interesat cu precădere în participarea specialiştilor, a persoanelor calificate într-un domeniu sau altul, în detrimentul discursurilor sforăitoare şi ineficiente ale politicienilor de meserie.

Un alt aspect aparte este acela că 4 din cei 5 conferenţiari au fost deţinuţi politici. Acest lucru ne poate pune pe gânduri, inclusiv asupra faptului că, dacă ar fi trăit, era plauzibil ca şi profesorul Nicolae Iorga să devină un deţinut politic. Este normal să luăm în consideraţie această ipoteză pentru că şi alţi prim-miniştri şi lideri de partide cu o atitudine demnă faţă de Rusia şi de comunism în general, precum Iuliu Maniu, Constantin Argetoianu, Ion Mihalache, cu sau fără procese trucate, au ajuns în închisorile comuniste şi şi-au sfârşit zilele în condiţiile cunoscute, indiferent de vârsta lor înaintată.

La fel de interesant este şi faptul că toţi conferenţiarii au avut o experienţă militară (patru dintre ei au participat la războiul de reîntregire, iar al treilea pe frontul de Est).

Să-i analizăm sumar pe fiecare dintre aceştia.

Victor Slăvescu (1891-1977). S-a născut în comuna Rucăr din judeţul Muşcel, ca fiu al lt. col. Ion Slăvescu şi al Paraschivei Baştea, una din fiicele marelui proprietar rucărean Paraschiv Baştea[16]. Absolvent al liceului „Gheorghe Lazăr" din Bucureşti. Studiile superioare economice făcute în străinătate, unde şi-a luat şi doctoratul (Franţa şi Germania). Se mută în Bucureşti în 1915. Intră voluntar ca ofiţer în armata română, fiind rănit în 1916 lângă Braşov. Combatant la Mărăşeşti în 1917. Profesor secundar la Galaţi. Şeful organizaţiei P.N.L de Galaţi, cu 7 mandate de deputat în 5 legislaturi între 1927-1938 şi 1 mandat de senator F.R.N. în 1939 din partea breslei industriaşilor. Profesor universitar şi Rector al Academiei de Înalte Studii şi Comerciale şi Industriale din Bucureşti (1927-1947). Academician din 1937. Subsecretar de stat la Ministerul de Finanţe (1933-1934), Ministru de Finanţe (1934-1935) şi Ministru al Înzestrării Armatei (1939-1940). Eliminat din învăţământ în 1947. Deţinut politic la Sighet, fără proces şi sentinţă, între 1950-1955.

Victor Slăvescu

A fost invitat în anii 1937 şi 1938 de către Nicolae Iorga în calitatea sa de profesor universitar, rector şi academician, ca specialist al Partidului Liberal în probleme economice şi bancare. A ţinut 2 conferinţe pe teme monetare şi economice, după cum urmează: 1937 - *Concepţii monetare vechi şi noi*; 1938 - *Teritoriul, factor economic pentru apărarea naţională* (în 1939 urma să devină Ministru al Înzestrării Armatei).

[16] Paraschiv Baştea (1830-1917), mare proprietar din Rucăr, arestat de nemţi în 1916 şi mort în detenţie (n.a.).

Radu Gyr-Demetrescu

Radu Gyr-Demetrescu (1905-1975). S-a născut în oraşul Câmpulung-Muşcel, tatăl fiind actor la Teatrul Naţional din Craiova. Absolvent al liceului „Carol I" din Craiova. Absolventul facultăţii de litere şi filosofie din cadrul Universităţii Bucureşti. Conferenţiar universitar. Poet şi scriitor. Candidat independent în judeţul Muşcel, pe listele Gărzii de Fier, la alegerile din decembrie 1933 (partid dizolvat în ajunul alegerilor de guvernul I. G. Duca). Membru al partidului Totul pentru Ţară din 1935. Candidat oficial al acestui partid în 2 judeţe (Vâlcea, unde se stabilise prin căsătorie, şi Dolj) la alegerile din decembrie 1937. Comandant legionar al regiunii Oltenia. Director General al Teatrelor în Statul Naţional-Legionar. Participant activ la rebeliunea din 21-24 ianuarie 1941. Deţinut politic sub 3 dictaturi (Regele Carol II, Mareşalul Antonescu, regimul comunist).

A fost invitat în anul 1937 de către Nicolae Iorga în calitatea sa de asistent la Universitatea Bucureşti, ca specialist în probleme literare. A ţinut 2 conferinţe, după cum urmează: 1937 - 1. I*nvazii anarhice în literatură;* 1937 - 2. R*omanul psihologic francez.*

Costin Petrescu

Costin Petrescu (1872-1954). S-a născut în oraşul Piteşti, într-o familie ai cărei ascendenţi, zugravi „de subţire", erau consideraţi vârfuri ai picturii bisericeşti autohtone. Urmează şcoli superioare de specialitate atât în ţară (Şcoala de Belle Arte, Bucureşti), cât şi în străinătate (Şcoala de Arte şi Meserii din Viena; Academia de artă Julian din Paris). Devine o personalitate marcantă a artelor plastice româneşti din secolul al XX-lea, reuşind să revigoreze tehnicile tradiţionale „al fresco" ale picturii murale, cât şi prin comenzile importante primite pentru realizarea unor lucrări publice majore, cum ar fi frescele de la Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, cele sala de festivităţi a fostului Colegiu Academic al Universităţii din Cluj, imensa frescă interioară şi mozaicurile exterioare de la Ateneul Român din Bucureşti, sau peretele întreg dedicat victoriei de la Mărăşesti în cadrul Cazinoului Militar din Bucureşti. A pictat, în Bucureşti, bisericile Mihai Voda, Sf. Dumitru-Colentina, Sf. Silvestru, la care se adaugă unele lucrări de pictură executate în Reşedinţa patriarhală din Dealul Mitropoliei. În provincie, printre altele, a pictat în 1946, împreună cu studenţii săi de la Belle Arte, biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului.

La Vălenii de Munte a ţinut 7 conferinţe de popularizare a artei româneşti şi străine, dar şi pe linia iniţierii publicului larg în sfera designului interior de calitate:

1929 - 1 - *Artiştii avangardei*; 1929 - 2 - *Arta Pieilor roşii*; 1930 - *Arta indienilor americani*; 1931 - *Împodobirea unei locuinţe*; 1935 - *Despre împodobirea unei locuinţe*; 1936 - *Nedumeriri în artă*; 1938 - *Artă la toată casa*.

Florian Ştefănescu-Goangă (1881-1958). S-a născut în oraşul Curtea de Argeş. Între 1908-1911 a studiat în străinătate, unde şi-a luat şi doctoratul (Universitatea din Leipzig, Germania), sub supravegherea renumitului profesor Wilhelm Wundt, părintele psihologiei experimentale. Profesor secundar la Brăila şi ulterior numit profesor în cadrul Universităţii „Regele Ferdinand I" din Cluj (inaugurată la 12 mai 1919), unde înfiinţează primul Institut de Psihologie Experimentală comparată şi aplicată. Membru corespondent al Academiei Române din anul 1937 (epurat în iunie 1948 din „noua" Academie a R.P.R). Rector universitar cu vederi de stânga, intră în atenţia mişcării legionare iar o echipă studenţească încearcă să-l lichideze pe 28 noiembrie 1938, sub pretextul unui comportament inadecvat al profesorului faţă de studente. Tentativa de asasinat eşuează, dar are grave consecinţe asupra opiniei publice, fiind urmată de replica brutală a Palatului: decapitarea promptă a întregii conduceri a mişcării legionare inclusiv a lui Corneliu Zelea-Codreanu, în noaptea de 29/30 noiembrie 1938. Cazul Ştefănescu-Goangă este fructificat imediat de propagandiştii extremei stângi comuniste, care nu pregetă, în momentul preluării definitive a puterii, să-l elimine din învăţământ, să-l izoleze ca fiind nereeducabil şi să-l întemniţeze fără proces. Între timp, are şi un scurt traseu de „tovarăş de drum", ca deputat liberal tătărăscian în Transilvania pe listele „însorite" al Blocului Partidelor Democratice din noiembrie 1946.

A ţinut o singură conferinţă la Vălenii de Munte, respectiv: 1922 - *Psihologia aplicată la viaţa socială*.

Gheorghe Cotenescu

Gheorghe Cotenescu (1886-1965)[17]. Din neam de moşneni ai Coteneştilor de Muşcel, ctitori de biserici monument istoric, reprezentaţi în tablouri votive, Gheorghe Cotenescu se naşte în familia hărăzită cu mulţi copii a preotului Ion Cotenescu, paroh în com. Izvoarele (Dâmboviţa). Absolvent al Seminarului Central din Bucureşti şi premiant la limba română la una din ediţiile concursurilor şcolare organizate anual de societatea ştiinţifico-literară „Tinerimea Română" (adevărate Olimpiade la nivel naţional). Absolvent al Facultăţii de Teologie şi al Conservatorului de Muzică şi Artă Dramatică din Bucureşti (canto cu profesorul Gheorghe Ştephănescu, fondatorul Operei Române). Face parte din conducerea societăţii studenţilor teologi. Membru al societăţilor corale „Carmen" (maestru dirijor D. G. Kiriac) şi „Hora" (maestru dirijor Juarez Movilă – la această societate şi în calitate de secretar). Membru şi animator al societăţii culturale „Miron Costin" (preşedinte Traian G. Stoenescu).

[17] Marea majoritate a informaţiilor privind viaţa şi activitatea preotului-profesor Gh. Cotenescu din prezentul articol sunt extrase din arhiva personală a autorului.

Alături de profesorul său, protopsaltul Ion Popescu-Pasărea, este co-fondator al Asociaţiei Cântăreţilor Bisericeşti „Ieromonahul Macarie" şi secretar de redacţie al revistei de specialitate „Cultura" (ambele înfiinţate în 1910). Secretar şi pedagog al Seminarului „Nifon din Bucureşti". Membru al Ligii Culturale, secţiile Bucureşti şi Câmpulung-Muşcel (conduse în acel moment de Ioan Slavici, respectiv Dimitrie Scurei). Secretar al profesorului Nicolae Iorga (1908-1912)[18]. Participă la organizarea primelor ediţii ale cursurilor de vară (1908-1912), a festivalurilor şi a şezătorilor literar-artistice realizate în întreaga ţară de Liga Culturală şi de societăţile studenţeşti ale timpului. Membru fondator al Partidului Naţionalist-Democratic condus de Nicolae Iorga şi A. C. Cuza (aprilie 1910) şi membru în conducerea centrală (1931-1946). La primele alegeri organizate pe baza votului universal (1919), Uniunea Democraţiei Naţionale îi propune candidatura, alături de scriitorul muşcelean Ion Ionescu-Boteni, dar cartelul electoral încheiat ulterior de UDN cu ţărăniştii impune la Muşcel lista ţărănistă. Fondator şi preşedinte al PND - secţia Muşcel (1922). Membru din partea Opoziţiei Unite al primei Camere Agricole muşcelene (1925), condusă iniţial de avocatul Alexandru Muşatescu. Ulterior, devine unicul deputat iorghist pe care l-a trimis vreodată judeţul Muşcel în Parlament şi anume în timpul guvernului Iorga-Argetoianu (1931-1932). În acel moment, ceilalţi deputaţi muşceleni erau Constantin (Dinu) I. C. Brătianu (PNL) şi Ion Mihalache (PNŢ - ales în 2 judeţe, Mihalache optează pentru reprezentarea Prahovei datorită conflictelor interne din organizaţia în cauză). Are un rol activ în Parlament prin susţinerea de moţiuni şi discursuri importante în favoarea şcolilor, agricultorilor, industriaşilor, comercianţilor, meseriaşilor şi locuitorilor judeţului Muşcel, dar şi a unor probleme importante cum ar fi asanarea datoriilor agricole, monopolul alcoolului în spiritul protecţiei producătorilor din zonele de deal şi de munte, legea corpului arhitecţilor, achitarea restanţelor la salariile şi pensiile funcţionarilor publici, legea drumurilor şi reintroducerea prestaţiei în natură, realizarea unor investiţii în diverse sectoare şi localităţi (modernizarea portului Constanţa, introducerea iluminatului public în Vălenii de Munte, acordare de credite judeţului Hotin etc.). În februarie 1946, după reînfiinţarea PND, vicepreşedintele dr. Petre Topa îl include în delegaţia angajată în tratativele ce au condus la fuziunea cu PNL-Gh. Tătărescu.

Preot militar în întreaga campanie (1916-1919), mai întâi în cadrul unor formaţiuni sanitare, iar din mai 1918 în Regimentul 9 Vânători, regimentul „de fier" condus de colonelul Gheorghe Rasoviceanu în peste 54 de bătălii, din Dobrogea până la Tisa. Pentru merite deosebite, este avansat căpitan asimilat şi decorat cu ordinul militar „Coroana României". Fondul Inspectoratul Clerului Militar de la Arhivele Militare Române include dosarul personal cu caracterizări anuale elogioase din partea tuturor comandanţilor săi.

O astfel de caracterizare este cât se poate de elocventă: „76. Preotul Cotenescu Gh., Stoeneşti-Muşcel, de la (Trenul Spital de…- n.a.) Evacuare 2, e preot distins, instruit, cultură generală aleasă, e o podoabă a clerului nostru; suflet bun, blajin, acest preot îşi îndeplineşte înalta sa chemare cu un devotament neţărmurit. Tot timpul şi-l petrece în mijlocul soldaţilor răniţi şi bolnavi. A colectat cărţi de citit, pe care le-a împărţit bolnavilor şi se străduieşte cu fapta ca şi cu vorba să facă şederea în spital cât

[18] N. Iorga, *op. cit.*, p. 423.

mai plăcută vitejilor ţărei. E înzestrat cu calităţi rari (lt. col. dr. Bărbulescu). A dat dovezi de mari calităţi sufleteşti. Sănătos de corp şi de spirit, este un element preţios care face onoare corpului preoţesc (Colonel, indescifrabil)”[19].

Donează în nume propriu şi colectează sume importante pentru edificarea mausoleelor de la Mărăşeşti şi Valea Mare-Pravăţ (Mateiaş), fără să pregete să organizeze colecte publice în cele două parohii ale sale (Stoeneşti şi Piatra) pentru ajutorarea celor năpăstuiţi, aşa cum erau în anul 1922 familiile celor 82 de mineri care au murit în explozia de la mina „Aurelia” din Lupeni.

Cântăreţ la strană în Bucureşti (bisericile Stavropoleos, Domniţa Bălaşa, Sf. Nicolae Vlădica şi Cuibul cu Barză). Compozitor de muzică religioasă cu lucrări publicate. Publicist, critic literar şi muzical. Membru al colectivului de redacţie şi colaborator al principalelor ziare, reviste şi buletine ale diverselor asociaţii şi biserici din judeţul Muşcel, cu articole apărute în publicaţii importante din întreaga ţară („Universul“, „Curentul“, „Neamul Românesc“, „Cultura“, „Cultul Eroilor“, „Patria“ etc.). Animator al vieţii culturale din Câmpulung şi din judeţul Muşcel (ca dirijor al corului parohial şi al seminarului orfanilor de război „Patriarhul Miron Cristea”, dar şi prin concerte susţinute alături de tenorul Nae Leonard, retras spre sfârşitul vieţii la Câmpulung). Hirotonit în 1912 pe seama parohiei Conţeşti şi transferat în 1913 la parohia din com. Stoeneşti, unde va păstori neîntrerupt până în 1965 (52 ani aici, iar în paralel şi 8 ani preotul bisericii sfinţite în 1919 din satul Piatra, aflat la 5 km distanţă). Ctitor principal al noii biserici din Stoeneşti, proiectată de arhitectul muşcelean Dumitru Ionescu-Berechet şi realizată prin liste de subscripţie lansate la nivel naţional (1919-1939) după vandalizarea bisericuţei-monument istoric de către nemţi (1916), sfinţirea fiind oficiată în premieră de către noul patriarh, Nicodim Munteanu (printre participanţi, prietenii să din război, generalul Gheorghe Rasoviceanu şi ziaristul Pamfil Şeicaru). Un extras din pantahuzele pe care le lansa periodic este semnificativ: „M-aş simţi uşurat de singura dorinţă pe care o mai râvnesc vieţii de la mila Providenţei, să văd ridicată pe această frumoasă vale a Dâmboviţei, în Stoeneştii Muşcelului, această Biserică ocrotitoare a aducerii aminte de glorie străbună înfrăţită cu lupta marelui război de întregire“ (1933).

Învăţător şi profesor la Şcoala de Gospodărie Rurală din Stoeneşti. Profesor-maestru de muzică la şcoala de cântăreţi bisericeşti din Câmpulung-Muşcel şi la seminariile teologice din Câmpulung-Muşcel, Curtea de Argeş şi Cernica-Ilfov. Membru în comisii de examinare şi în comitete şcolare (ales din partea corpului profesoral). Fondator şi preşedinte al tuturor obştilor forestiere şi al cooperativei „Mihai Viteazul” din Stoeneşti. Preşedinte al filialei din Stoeneşti a Societăţii „Mormintele eroilor căzuţi în război“ (redenumită ulterior „Cultul Eroilor”). Membru în Comitetul Judecătoresc Comunal. Vicepreşedinte de Cămin Cultural. Iniţiator şi finanţator al primei monografii a comunei Stoeneşti, scrisă în 1931 de profesorul de

---

[19] Iconom Constantin Nazarie, *Activitatea preoţilor de armată în campania din 1916-1918*, Imprimeria Ministerului Cultelor şi Artelor, Bucureşti, 1921, p. 61, 97, 101; Gh. Nicolescu, Gh. Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoţi în lupta pentru Marea Unire. 1916-1919*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 2000, p. 329, 443, 460, 463; Prof. Constantin Tudor, *Eroi în reverendă. Preot cpt. în rezervă Gheorghe I. Cotenescu*, „Argeşul ortodox“, anul IV, nr. 218, 9-15 iunie 2005, p. 5, Piteşti.

geografie Gheorghe M. Raşcu[20], prietenul său din studenţie şi alături de care participase la primul congres cultural naţional al studenţilor români de pretutindeni (Iaşi, septembrie 1909).

Preşedinte al Asociaţiei Preoţilor Muşceleni (2 mandate). Membru al delegaţiei Vechiului Regat, în frunte cu diaconul Nicolae M. Popescu (viitor academician), invitată să ia parte la primul Congres al preoţilor din Mitropolia Ardealului, organizat la Sibiu în 6-8 martie 1919, unde s-a propus organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române şi ridicarea ei la suprema treaptă de Patriarhie autocefală[21]. Activitate misionară răsplătită prin acordarea rangului de iconom stavrofor şi a dreptului de a purta brâul roşu şi crucea patriarhală. Membru în consiliul de administraţie al primei Case de Economii, Ajutor şi Credit a Clerului Ortodox Român (preşedinte preot Petre Partenie). Decorat cu medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică”.

Deţinut politic în perioada 24 martie 1949 - 12 mai 1950, condamnat retroactiv de Tribunalul Militar Bucureşti Secţia II cu Sentinţa nr. 478/11.05.1950 pentru delictul de „favorizare a infractorului” (art. 284, Cod Penal) prin acordare de sprijin logistic membrilor „bandei” colonelului Gheorghe Arsenescu (primul lot format din 25 de muşceleni, în frunte cu liberalii tătărăscieni Nicolae Enescu şi Ion Constantinescu-Mărăcineni şi din care făceau parte 3 clerici din nordul Muşcelului: stareţul Pimen Bărbieru, preotul Iosif Muşetescu şi preotul Gheorghe Cotenescu, cel mai vârstnic dintre aceştia)[22]. A parcurs propriul drum al Golgotei, mai întâi sub ploaia „binecuvântărilor” maiorului Chicoş din Câmpulung, urmată de „tratamentul” oferit nepreferenţial şi „banditului de popă” de colonelul Nedelcu şi căpitanul Cârnu, sângeroşii anchetatori din beciurile Securităţii, cunoscând bine infernul penitenciarului Piteşti, laboratorul „reeducării” coordonate de generalii Pintilie, Nicolschi şi Mazuru prin intermediul uneltelor lor docile, căpitanul Alexandru Dumitrescu şi echipa de călăi condusă de studentul Eugen Ţurcanu[23].

---

[20] G. M. Raşcu, *Stoeneşti-Muşcel şi valea superioară a Dâmboviţei. Descriere şi călăuză practică*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chişinău, 1931.

[21] Nicolae Iorga, *Sfătuire frăţească*, în „Neamul Românesc“, anul XIV, nr. 61/15 martie 1919, p. 1.

[22] Elisabeta Rizea, Cornel Drăgoi: *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara urmată de mărturia lui Cornel Drăgoi*, ediţie îngrijită de Irina Nicolau şi Theodor Niţu, Editura Humanitas 1993, p. 109; Cicerone Ioniţoiu, *Rezistenţa armată anticomunistă din munţii României. 1946-1958*, 1993, p. 73; Constantin Voicescu, *Oameni ai bisericii în rezistenţa anticomunistă din munţii şi codrii României*, în *Instaurarea comunismului. Între rezistenţă şi represiune*, „Analele Sighet“, volumul II, Fundaţia Alianţa Civică, 1995, p. 286; Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu şi Flori Stănescu, *Biserica întemniţată 1944-1989*, 1998, p. 141; Ion Constantinescu-Mărăcineanu, *Refulări din închisoare*, în „Memoria“ nr. 30 (1), 2000, p. 120, Vasile Manea, *Preoţi ortodocşi în închisorile comuniste,* Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2000, p. 75; Ion Bălan, Regimul concentraţionar din România, Fundaţia Alianţa Civică, 2000, p. 271; Octavian Roske (coordonator), *Mecanisme represive în România 1945-1989, Dicţionar biografic A-C*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, p. 543; Cicerone Ioniţoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestaţi, torturaţi, întemniţaţi, ucişi. Dicţionar, Litera C*, 2002, p. 238; Dorin Dobrincu, *The Anti-Communist Armed Resistance on the Southern Slope of the Făgăraş Mountains and the Iezer Mountains. The Groups Led by Colonel Gheorghe Arsenescu and Lieutenant Toma Arnăuţoiu (1948-1960) (I),* „Revista Arhivelor“ nr. 3-4/2007, p. 258 (n.a. - Din volumul impresionant de publicaţii care abordează aspecte privind rezistenţa anticomunistă şi deţinuţii politici, aici este selectat numai un număr minim de lucrări).

[23] Doina Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001; Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii in documente. 1949-1989*, Editura Polirom, Bucureşti, 2002.

După eliberare, dosarele identificate personal la CNSAS confirmă faptul că Securitatea l-a urmărit informativ tot restul vieţii cu ajutorul reţelei de colaboratori din judeţ.[24] Prestigiul imens de care se bucura în parohie l-a transformat în ţinta ideală a autorităţilor locale şi judeţene însărcinate cu „convingerea” locuitorilor comunei Stoeneşti asupra avantajelor înscrierii în gospodăria colectivă. Presiunile fizice şi psihice exercitate asupra întregii familii (confiscarea în 1945-1949 a întregii averi deţinute de soacra sa, Răuţoiu Paraschiva; „donarea” forţată a averii proprii, inclusiv a pământului soţiei Elisabeta, născută Răuţoiu, primit ca dotă părintească încă din 1912; aplicarea unor cote vădit exagerate şi cu termene scurte de achitare, sub ameninţarea închisorii pentru sabotaj; şantajarea cu exmatricularea din şcoli a copiilor „chiaburului”; confiscarea patrimoniului bisericii; ameninţarea permanentă cu reîntoarcerea în închisoare şi chiar cu asasinarea sa în cazul obstrucţionării în continuare a înfiinţării colectivului; etc.) îl determină să accepte, cu durere în suflet, înscrierea în colectiv la sfârşitul anului 1959.

Surprinzător e faptul că în niciuna din comunele din jur, aflate în zonă de deal şi de munte (cu suprafeţe agricole mici) nu s-a înfiinţat gospodărie colectivă. Trebuia însă dat un exemplu pe plan local, în primul rând datorită rolului activ jucat de o parte din stoeneşteni în rezistenţa din munţii Muşcelului.

Pecetea suferinţelor prin care a trecut în închisoare şi umilinţele la care a fost supus ulterior nu i-au înfrânt spiritul dârz şi credinţa fermă în valoarea prieteniei, reuşind să-şi mobilizeze colegii din întreaga ţară ca să ia parte în Bucureşti la prima şi unica agapă jubiliară a celor rămaşi în viaţă după 50 de ani de la absolvirea Seminarului Central, prilej cu care s-a organizat şi parastasul cuvenit memoriei profesorilor şi colegilor dispăruţi.

Prieten cu mari scriitori precum George Coşbuc, Alexandru Vlahuţă, Ilarie Chendi, Ştefan O. Iosif, Dimitrie Anghel, Emil Gârleanu, Victor Eftimiu, dar şi cu cântăreţi şi actori excepţionali precum Nae Leonard, Elena Bonciu-Locusteanu, Lucia Calomeri, Aristizza Romanescu, Petre Liciu, Iancu Brezeanu (alături de care a şi dat spectacole în tinereţe, pe scenele Ateneului Român, al Teatrelor şi al Ateneelor populare). Prieten de familie cu profesorul Nicolae Iorga, întreţinând corespondenţă şi fiind vizitat de acesta la casa din com. Stoeneşti (fapte menţionate de savant în lucrările sale), prieten de care nu s-a dezis nici în timpul Statului Naţional-Legionar, credinţă statornică pentru care a avut de pătimit (ca iorghist, a fost obligat să părăsească învăţământul în noiembrie 1940 sub pretextul cumulului de funcţii şi a supravieţuit tentativei de asasinat comise cu martori de cuibul local, chiar în parohia Stoeneşti, în colaborare cu o echipă sosită special din com. Malu cu Flori, în timpul rebeliunii legionare din judeţul Muşcel în ianuarie 1941).

Pe scurt, „Un om între oameni” şi „Atlet întru Hristos”, aşa cum l-a descris demnul său urmaş în parohie, preotul-profesor Ioan-Vasile I. Voinea[25]. În valoroasa monografie *Mânăstirile şi bisericile din Muşcel*, regretatul profesor universitar Ion Popescu-Argeşel, cunoscându-l bine, i-a adus un frumos omagiu cu ajutorul fotografiilor de pe ambele coperte exterioare, în care apar atât biserica nouă din com.

[24] M.A.I., Departamentul Securităţii, Direcţia Regională Argeş, Serviciul Raional Muşcel. Dosarul de urmărire informativă a fost clasat pe 5 mai 1965, după 5 luni de la deces (CNSAS).

[25] Ioan-Vasile I. Voinea, *Biserica din Stoeneşti-Muşcel*, în „Glasul Bisericii“, anul XXXI, nr. 9-10, 1972.

Stoeneşti (în care tabloul votiv îi înfăţişează pe ctitori, preotul Gheorghe Cotenescu şi soţia sa, Elisabeta, într-un splendid costum popular din zona Muşcelului), cât şi bisericuţa din satul Coteneşti, bijuterie istorică şi arhitectonică ctitorită în 1781 de familia boiernaşul Ioniţă Cotenescu, vătaful plaiului Dâmboviţa, însărcinat cu paza hotarului Ţării Româneşti şi strămoş direct al preotului Gheorghe Cotenescu[26].

A iubit şcoala şi copiii, i-a îndrumat şi ajutat, iar aceştia l-au îndrăgit şi respectat (valori perene ale ortodoxiei române, precum patriarhii Iustin Moisescu şi Teoctist Arăpaşu, episcopii Gherasim Cristea şi Eftimie Luca, vicarii Atanasie Glatcovschi şi Roman Stanciu, arhimandriţii Sofian Boghiu, Grigorie Băbuş, Roman Braga, Felix Dubneac, Ioasaf Popa, Tănase Petroniu, Iustin Pârvu, profesorii Ioan Rămureanu, Anton Uncu şi Ioasaf Ganea, protopopii Vasile Chiţu şi Constantin Dejan, preotul Ilie Băcioiu de la Bis. Icoanei, etc.).

Sunt grăitoare cuvintele Patriarhului Teoctist la comemorarea a 40 de ani de la trecerea la cele veşnice a Preotului-profesor Gheorghe Cotenescu:

„Părintele Gheorghe Cotenescu, alături de renumiţi cărturari: Arhimandritul Chesarie Păunescu, renumitul director duhovnic al Seminarului (seminarul monahal Cernica – n.a.), devenit mai apoi ilustrul Episcop al Dunării de Jos, Ierodiaconul Firmilian Marin, viitor Mitropolit al Olteniei, cărturar de mare renume, latinişti şi elinişti de seamă, au făcut ca prestigiul şcolii noastre, care avea acelaşi statut, asemenea celorlalte licee, să se prezinte în contextul şcolilor de acest nivel ca o instituţie de prestigiu, datorită pasiunii, exigenţei şi râvnei profesorilor şi elevilor ei.

Noi, elevii, apreciam atunci, ca şi acum, valoarea profesorilor noştri, [...] noi vedeam în ei modele de urmat, printre aceştia fiind şi Părintele Gheorghe Cotenescu.

Ştiam despre Părintele Gheorghe Cotenescu că, faţă de ceilalţi profesori, depunea un efort deosebit ca să ajungă să ne predea şi să ne iniţieze în tainele muzicii. Ne impresiona faptul că venea tocmai de la Stoeneşti-Muşcel, unde era preot la o biserică al cărui ctitor a şi devenit, că preda Muzica şi la Seminarul Orfanilor de Război „Patriarhul Miron Cristea” din Câmpulung Muşcel, că fără să simtă oboseală, supărare sau enervare, ajungea şi la Seminarul Monahal Cernica, iar în afară de această trudă în via Domnului avea strânse legături cu elita culturală a vremii, purtând o bogată corespondenţă cu Nicolae Iorga şi prezentând comunicări la Universitatea de Vară de la Vălenii de Munte, condusă de marele cărturar.

Ştiam toate acestea, vedeam, într-adevăr în Părintele Cotenescu un preot model, un profesor de vocaţie şi un om de mare cultură.

Ca profesor de muzică bisericească ne-a îndrumat cu competenţă, pricepere şi răbdare, manifestând şi înţelegerea părintească pentru lipsurile unora mai puţin înzestraţi într-ale muzicii, dar ştiind să îi încurajeze în acelaşi timp; iar pentru cei talentaţi ştia să sporească râvna şi pasiunea; pentru toţi reuşind să insufle dragostea faţă de arta pe care ne-o împărtăşea.

Ca dascăl, în general, îl apreciam pentru modestia, răbdarea, calmul, bunătatea, căldura sufletească şi ataşamentul faţă de elevi, având faţă de ei o adevărată atitudine părintească, manifestată adesea şi prin faptul că se amuza de unele stângăcii

---

[26] Ion Popescu-Argeşel, *Mânăstirile şi bisericile din Muşcel la cumpăna dintre milenii*, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2000, p. 16, 111-112, 213-215; Gheorghe Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *Monografia judeţului Muşcel*, Editura Semne, Bucureşti, 2001, p. 172-175.

ale noastre pe care le ironiza cu bunătate şi fără a da note mici, fapt care ne încuraja, ne făcea să avem sentimente de afecţiune faţă de profesorul nostru.

Privit din toate aspectele, nu putem să spunem decât lucruri bune şi frumoase despre Părintele Gheorghe Cotenescu, care şi-a făcut cu prisosinţă datoria ca om, ca preot şi ca profesor, cu demnitate şi responsabilitate, reuşind să rămână în conştiinţa foştilor săi elevi, o personalitate de seamă, despre care ne aducem aminte cu respect şi consideraţie [...]"[27].

La Vălenii de Munte, a fost invitat în repetate rânduri de către Nicolae Iorga ca specialist în probleme muzicale (muzică bisericească, istoria muzicii şi folclor). Remarcabil este faptul că preotul-profesor Gheorghe Cotenescu a avut un număr egal de conferinţe pe astfel de teme (13) cu toţi ceilalţi specialişti în materie la un loc, clerici şi laici, care au fost de asemenea invitaţi (mitropolitul Tit Simedrea, preotul-profesor universitar şi academician Nicolae M. Popescu, profesorul universitar Gheorghe Moisescu, profesorul universitar Mihail Vulpescu şi Emil Riegler-Dinu, unicul doctor în muzicologie până în anul 1938)[28].

A ţinut 13 conferinţe, prezentate în continuare: 1931 - *Analiză asupra muzicii bisericeşti orientale*; 1932 - 1. *Analiză asupra muzicii orientale*; 1932 - 2. *Muzica bisericească, aşa cum se cântă prin regiunile româneşti din Regat şi în provinciile alipite*; 1932 - 3. *Muzica populară*[*)]; 1933 - *Forme evolutive în cântarea religioasă orientală*[*)]; 1938 - 1. *Evoluţia muzicii psaltice de la 1805-1860*; 1938 - 2. *Şcoala lui Macarie dascălul*; 1938 - 3. *Şcoala lui Anton Pann*; 1938 - 4. *Dimitrie Suceveanu şi Ştefanache Popescu*; 1939 - 1. *Unitatea melodică la clasicii psaltichiei româneşti: Anton Pann, Macarie, Ştefan Popescu, Dimitrie Suceveanu*; 1939 - 2. *Spre o evoluare şi unificare a muzicii psaltice bisericeşti*; 1943 - 1. *Din ale muzicii bisericeşti*; 1943 - 2. *Epoca lui Anton Pann şi Macarie şi influenţa în literatura populară*.

Practic, dintre cei 5 conferenţiari prezentaţi, unul singur şi-a petrecut peste 50 de ani din viaţă şi a activat ca atare pe teritoriul ambelor judeţe, respectiv preotul-profesor Gheorghe Cotenescu. Acest lucru nu l-a împiedicat însă să depună eforturi supraomeneşti pentru fi prezent şi a-şi face datoria de profesor de muzică, deputat şi conferenţiar în localităţi diferite, cum ar fi Curtea de Argeş (jud. Argeş), Bucureşti, Cernica (jud. Ilfov) şi Vălenii de Munte (jud. Prahova), în lipsa unui mijloc propriu de transport şi fără ca acest lucru să afecteze îndeplinirea exemplară a atribuţiilor sale de preot într-o parohie rurală, cu numeroase ore predate şi activităţi conexe desfăşurate în capitala de judeţ, oraşul Câmpulung-Muşcel.

Capacitatea organizatorică cu totul aparte, dovedită încă din timpul studenţiei sale militante, în care se încadrează şi primele ediţii ale cursurilor de vară, i-a fost

---

[27] Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, articolul *Profesorul meu de muzică bisericească*, în „Pe treptele slujirii creştine", XVI, Editura Institutului Biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2005, pp. 447-449.

[28] Constantin R. Vasilescu, *Conferenţiarii cursurilor de vară de la Vălenii de Munte. 1908-1946*, Editura Anima, Bucureşti, 1999, p. 38. Autorul menţionat indică numai 11 conferinţe. Celelalte 2 conferinţe, marcate cu asterix, au fost identificate de autorul prezentului articol prin consultarea tuturor „Programelor" publicate anual de comitetul de organizare a cursurilor şi asociaţia auditorilor.

recunoscută de organizatorii ediţiei jubiliare din 1934, când a fost invitat să ţină unul din discursuri[29].

Bun orator şi stăpân pe sine în situaţii dificile, a făcut faţă cu brio inclusiv provocării pe care o reprezenta prima sa prezenţă în Parlamentul României întregite, contracarând în mod inteligent şi chiar cu umor ostilitatea virulentă manifestată pe durata scurtului său mandat (1931-1932) de opoziţia formată în acel moment din reprezentanţii PNŢ. Dovedindu-şi competenţa inclusiv în domenii care nu ţin strict de biserică şi religie, a fost desemnat în unanimitate de deputaţii-preoţi să ţină unul din discursurile de omagiere a poetului şi omului politic Octavian Goga la împlinirea vârstei de 50 de ani, deşi acesta făcea parte dintr-un alt partid decât vorbitorul[30]. În semn de preţuire, alt preot care reprezenta Muşcelul, preotul liberal Petre Partenie (preşedintele Asociaţiei Generale a Clerului Ortodox Român) a rostit un discurs similar în Senat.

În concluzie, fiecare dintre cei 5 conferenţiari îşi are propriile merite, intersectându-se uneori la aceleaşi ediţii, şi este cert faptul că la momentul respectiv şi-au găsit cu toţii publicul adecvat în raport de temele abordate (programul cursurilor era anunţat din timp prin presă, iar auditorii interesaţi se înscriau în cunoştinţă de cauză, achitând sumele necesare găzduirii, mesei şi excursiilor incluse).

Surprinde întrucâtva faptul că Muşcelul a trimis la Vălenii de Munte mai mulţi conferenţiari decât Argeşul, acest lucru făcând cinste unuia dintre cele mai mici judeţe din perioada interbelică (3.058 km^2), inclusiv sub aspectul potenţialului demografic, economic şi intelectual.

Astfel, conform primului recensământ general al populaţiei României întregite din 29 decembrie 1930, judeţul Muşcel avea o populaţie statornică totală de 149.797 persoane (din care în mediul rural trăiau 135.929 persoane, adică mai mult de 90%, faţă de numai 13.868 în mediul urban, adică în Câmpulung-Muşcel), iar sub jumătate din locuitori - 72.693 persoane, adică 48,7%, erau ştiutori de carte, din care doar 393 aveau studii universitare iar alţi 170 un alt tip de studii superioare (faţă de 77.104 analfabeţi!)[31].

În comparaţie, judeţul Argeş (care va îngloba din 1968 şi fostul judeţ Muşcel), avea în 1930 o suprafaţă de 4.216 km, şi o populaţie totală de 257.378 locuitori (din care în mediul rural trăiau 231.037 persoane, adică sub 90%, faţă de 26.341 de locuitori în mediul urban - 19.532 la Piteşti şi 6.809 la Curtea de Argeş), din care doar 52,9% ştiau să citească[32].

Iar aceste lucruri se petreceau într-o ţară în care, în 1930, din totalul locuitorilor care aveau peste 7 ani, 43% nu ştiau să scrie şi să citească, iar abandonul şcolar - la toate treptele, dar în special în mediul rural, era enorm (doar 60% frecvenţă în învăţământul rural, raportat la o medie de 90% în ţările vecine, Ungaria, Bulgaria şi Polonia).

---

[29] Liga Culturală, Secţia Vălenii de Munte, *Un moment cultural. Un sfert de veac de la întemeierea Universităţii Populare N. Iorga din Vălenii de Munte*, Vălenii de Munte, 1934, p. 21.

[30] M.O. nr. 22/14.01.1932, p. 671.

[31] DJAN Argeş, inventar nr. 3.088, fond nr. 2.237. Recensământul general al populaţiei României întregite - 29 dec. 1930 - judeţul Muşcel.

[32] DJAN Argeş, inventar nr. 3.087, fond nr. 2.236. Recensământul general al populaţiei României întregite - 29 dec. 1930 - judeţul Argeş.

Raportat la un potențial sensibil mai mare, județul Argeş a trimis la Vălenii de Munte doar 2 conferențiari care şi-au desfăşurat în realitate activitatea în alte localități, respectiv pe profesorul universitar Florian Ştefănescu-Goangă (la Cluj) şi pe pictorul Costin Petrescu (la Bucureşti). Lor li se mai poate adăuga şi ministrul Armand Călinescu (viitorul prim-ministru de scurtă durată, asasinat de legionari în 1939), care a ținut discursul de deschidere la ediția din 1938.

INTELECTUALS FROM ARGEŞ AND MUŞCEL AT VĂLENII DE MUNTE

Abstract

Gheorghe I. Cotenescu was a remarkable personality during the interwar years. He was appointed priest of the new Stoenesti parish and, while teaching at theological schools in Campulung, Curtea de Argeş and Cernica, he also organized many civic, cultural and artistic activities in Stoeneşti, Câmpulung, Muscel County and Bucharest. He was a military chaplain in the Great War. He composed religious music. He was a columnist and a member of the Cultural League and other cultural societies in Muscel, Bucharest and at the national level. After excruciating efforts, his work on the new church from Stoeneşti was completed and consacrated by His Beatitude Patriarch Nicodim in October, 1939. Father Cotenescu became a political prisoner after being convicted for the support he provided to anti-communist Colonel Gheorghe Arsenescu (1949-1950).

He was a close friend of the great scholar Nicolae Iorga (1906-1940). He was Iorga's first personal secretary, participated in the founding congress and adhered to the program of the National Democratic Party (1910), founded its Muscel branch (1922), was elected MP (1931-1932), and member of Party's Central Committee (1932-1946). Father Cotenescu gave 13 music lectures at Vălenii de Munte, more than the combined number of lectures given by other four lecturers from Arges and Muscel counties (Radu Demetrescu-Gyr, Costin Petrescu, Florian Ştefănescu-Goangă şi Victor Slăvescu).

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

CONTRIBUȚII LA BIOGRAFIA PICTORULUI RUDOLF SCHWEITZER-CUMPĂNA

SPIRIDON CRISTOCEA*

În decursul anilor, din inițiativa unor instituții ale statului au fost aşezate plăci memoriale pe edificii publice din Piteşti cu ocazia împlinirii unui număr rotund de ani de la înființarea şi construirea lor sau pe case în care s-au născut şi trăit personalități ale vieții politice şi culturale argeşene ori naționale, cele între 1947-1989 având girul organelor de partid şi de stat[1].

În anul 1984 existau următoarele plăci: pe o clădire din str. C. Brâncoveanu, nr. 25, cu prilejul aniversării a 115 ani de la revoluția de la 1848, pe clădirea Liceului „Nicolae Bălcescu“, cu ocazia sărbătoririi în 1966 a 100 de ani de la înființare, pe clădirea Liceului „Zinca Golescu“, cu ocazia semicentenarului în 1971 şi a atribuirii numelui de Zinca Golescu, pe clădirea Liceului Ministerului Industriei Uşoare, din str. 1 Mai, nr. 44, cu ocazia sărbătoririi în 1982 a centenarului, pe clădirea Palatului Culturii, str. Victoriei, nr. 22, azi Curtea de Apel, cu ocazia sărbătoririi centenarului bibliotecii publice în 1980, pe clădirea Spitalului Militar, din bulevardul Nicolae Bălcescu, nr. 47, cu ocazia împlinirii în 1981 a 100 de ani de la prima atestare documentară, pe clădirea Stației C. F. R. Piteşti-Sud, cu ocazia împlinirii, în 1972, a 100 de ani de la construirea liniei de cale ferată Bucureşti-Piteşti, pe clădirea Şcolii nr. 1, str. 9 Mai, nr. 50, cu ocazia sărbătoririi, în 1983, a 150 de ani de la înființare, pe clădirea Şcolii nr. 2, str. Exercițiu, nr. 202-204, cu ocazia sărbătoririi în 1969 a semicentenarului Liceului „Alexandru Odobescu“, pe casa din str. Crinului, nr. 22, unde s-a născut dramaturgul Aexandru Kirițescu, pe casa din str. Crinului, nr. 15, în care s-a născut scriitorul Tudor Teodorescu-Branişte, pe casa din str. Crinului, nr. 13, în care s-a născut criticul literar Ion Trivale[2].

De asemenea, au fost aşezate plăci pe clădiri legate de istoria mişcării muncitoreşti locale: pe casa din str. Sf. Vineri, ce a aparținut muncitorului armurier Petre Năstăsescu, în care între 1935-1944 a fost sediul organizației locale a P. C. R., pe casa muncitorului cizmar Florea Ispas, din str. Tudor Vladimirescu, nr. 28, care a fost

---

* Muzeul Județean Argeş, Piteşti.

[1] Pe str. Victoriei, la nr. 58, există o casă, astăzi în ruină, pe care unul din foştii proprietari a aşezat, nu ştim când, o placă pe care se află următorul text: „Această casă, cu 4 odăi, curte şi grădina cu singurul pom, nucul mare din fund, le-am cumpărat, în 1913, cu noue mii cinci sute lei. Banii i-am avut din vânzarea primei mele invenții, aparat p. curățit armele, adoptat în armata noastră. Căpitan Gh. Iov“.

[2] P. Popa, S. Voinescu, P. Dicu, *Ghid de oraş Piteşti,* Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1985 p. 66-69.

folosită drept casă conspirativă în anii 1925-1934 de către organizația locală a P. C. R., pe casa din str. Brădet, ce a aparținut muncitorului ceferist Radu Ionescu, în care între 1914-1921 a funcționat sediul secțiunii locale a P. S. D, iar între 1921-1924 sediul organizației locale a P. C. R, pe casa din str. 1 Mai, azi blocul A 7, în care, în 1936, a fost sediul organizației Blocului Democratic din Pitești.[3]

Fig. 1. Rudolf Schweitzer-Cumpăna.

Din inițiativa Comitetului Județean Argeș pentru Cultură și Educație Socialistă, președinte prof. dr. Petre Popa, în 1988, au fost așezate plăci pe clădirile Muzeului Județean Argeș (fostul Palat Administrativ al Județului Argeș, 1898-1899), Galeriei de Artă „*Rudolf Schweitzer-Cumpăna*" (fosta Primărie, 1886) ca și pe casele ce au aparținut unor personalități cum sunt: pictorii Rudolf Schweitzer-Cumpăna (Fig. 1), str. Armand Călinescu, nr. 33 și Costin Petrescu, str., Egalității. nr. ..., politicianul Armand Călinescu, str. Armand Călinescu, nr. 15, inginerul Dimitrie Dima, str. Sf. Vineri, nr. 49. casele Brătienilor de la Centru de Diagnoză și Tratament, Bulevardul I. C. Brătianu. Astăzi, din diferite motive, multe din aceste plăci, cum sunt cele legate de mișcarea muncitorească, cea de pe casa lui Tudor Teodorescu-Braniște sau cea de pe casa pictorului Costin Petrescu nu se mai păstrează[4].

După 1989 au mai fost așezate plăci pe clădirile unor instituții cum sunt cea de la Școala nr. 6, în 2004, cu ocazia împlinirii a 166 de ani de la înființarea școlii din comuna Găvana și a 47 de ani de la înființarea Școlii nr. 6 Pitești.

Placa memorială aflată pe casa lui Rudolf Schweitzer-Cumpăna din str. Armand Călinescu, nr. 33 (Fig. 2), glăsuiește: „În această casă s-a născut pictorul Rudolf Schweitzer-Cumpăna (1886-1975), maestru emerit al artei din R. S. România" (Fig. 3).

Textul de pe placă conține un neadevăr istoric, pentru că pictorul nu s-a născut în această casă. Dacă s-ar fi cercetat registrul cu nașterile din 1886, aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Argeș (Pitești), s-ar fi constatat că pictorul nu s-a născut în casa de pe str. Armand Călinescu, ci într-una aflată pe strada Sf. Vineri, nr. 124[5]. Întrucât acest număr nu mai există astăzi, nu știm care este această casă și dacă se mai păstrează.

Actul de naștere conține și alte date care aduc multe lămuriri privind biografia pictorului. Din actul înregistrat la nr. 156, în ziua de 9 mai 1886, aflăm că viitorul pictor s-a născut „alaltăeri (7 mai n.n.), la orele douăsprezece și un sfert", în locuința părinților săi din str. Sf. Vineri, nr. 124, culoarea galbenă, tatăl fiind „Ludovicu

[3] *Ibidem,* p. 80-81. În lucrare sunt redate textele ce se află scrise pe plăci.
[4] Cele legate de mișcarea muncitorească au fost îndepărtate după evenimentele din decembrie 1989, cea a lui Tudor Teodorescu-Braniște de către actualul proprietar, iar cea a lui Costin Petrescu ca urmare a demolării clădirii în 2010-2011.
[5] Arhivele Naționale, Serviciul Județean Argeș, fond. Primăria Pitești, Colecția registrelor de stare civilă, dos. 40/1886/1888, f. 79v.

Schvaiţâru“[6], de 29 de ani, de religie catolic, de profesie măcelar, mama fiind Iosefina, de 23 de ani, născută Becu.

Fig. 2. Casa din str. Armand Călinescu, nr. 30.

Primul martori la înregistrarea naşterii a fost Vilhelm I. Drabandu, arhitect, de 48 de ani, din str. Egalităţii, iar al doilea, Marin N. Ştefănescu, de 38 de ani, funcţionar, din str. Fântânii. Ofiţerul stării civile, care, din „cauza timpului vânturosu”, s-a deplasat la casa părinţilor a fost ajutorul de primar, Gheorghe Negulescu.

Fig. 3. Placa memorială.

În decursul timpului, pe actul de naştere (Fig. 4) s-au mai făcut diferite înscrisuri privind biografia pictorului. Astfel, la 12 iulie 1950, un ofiţer al stării civile din Bucureşti, menţionează că, urmare a deciziei 13078/31 mai 1950 a Comitetului Provizoriu al oraşului Bucureşti, s-a aprobat rectificarea numelui de familie din „Schvaiţzaru” în „Schweitzer”, urmând ca pictorul să se numească în viitor „Rudolf Ludovic Schweitzer-Cumpănă“.

O altă însemnare se referă la căsătoria pictorului, conform actului de căsătorie 1313/27 IX 1967, înregistrat la Raionul 1 mai din Bucureşti, cu Stoicescu Elena-Galatia, cea de a doua soţie, prima fiind Lily Pacaly, din Brăila, mariajul având loc în 1921.

---

[6] Facem menţiunea că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea vocala „u“ de la sfârşitul unor cuvinte se scria, dar nu se citea.

REGISTRU STAREI CIVILE
PENTRU
NASCUȚI

Nº 156
Mai 9.
Rudolfu Ludovicu Schwaitzaru

Din anului una mie optsute optzeci și șase luna Mai ziua nouă orele nouă dimineața. Act de naștere alui Rudolfu, de secsu bărbătescu născut alaltăeri la orele douăsprezece și un sfert ziua în orașului Pitesci la locuința părinților săi cu Nº 124 din strada Sf. Vineri colorea de galbenu, fiu alui Ludovicu Schwaitzaru în etate de ani douăzeci și nouă de religiune Catolică de profesiune măcelaru supus român domiciliat în această Comună și al soții acestuia Iosefina născută Becci de ani douăzeci și trei, după declarația făcută de tatăl care ne-au înfățișat copilu Iul martore Vilhelm I. Drabandu de ani 48 de profesiune architect din strada Egalitatia și IIa martore Marin N. Ștefănescu de ani 39 funcționaru din strada Fântânei, care au subscrisu acestu act după ce l-sa citit împreună cu noi și cu declarantele, Constatatu după lege la casă naște, și din cauza Timpului Vânturosu, de noi Gheorghe Negulescu adjutore de Primar delegat cu actele stărei Civile din Pitești —

Declarante L. Schweitzer

Martorii M. N. Ștefănescu
V. Drabandu

Officer Gh. Negulescu

Fig. 4. Actul de naştere al lui Rudolf Schweitzer-Cumpăna.

Ultima însemnare se referă la moartea pictorului care s-a petrecut la 19 februarie 1975, decesul fiind consemnat în registrul Consiliului Popular al Sectorului 1 din Bucureşti.

Actul de naştere al lui Rudolf Schweitzer-Cumpăna, pe lângă alte date ce ne furnizează privind biografia pictorului, ne arată că el s-a născut în altă casă şi nu în cea de pe str. Armand Călinescu pe care se află fixată placa memorială. Rectificarea acestei greşeli este de competența Primăriei Municipiului Piteşti sau a Direcției Argeş pentru Cultură şi Patrimoniu.

CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY OF THE PAINTER RUDOLF SCHWEITZER-CUMPĂNA

Abstract

Because on the memorial board placed on the wall of the number 33 building from Armand Calinescu Street from Piteşti it is written wrong information about the building where the painter Rudolf Schweitzer-Cumpăna was born, we performed further researches through which we discovered that he was born in a house at number 124 on St. Vineri Street.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ALEXANDRU BĂLINTESCU
PERSONALITATE DE SEAMĂ A ARHIVISTICII ROMÂNEŞTI

IONELA NIȚU*

Alexandru Bălintescu s-a născut la 9 ianuarie 1920 în comuna Costeşti, satul Ferigile, județul Vâlcea, pe aceleaşi meleaguri unde în 1904 se năştea un alt mare arhivist român, Aurelian Sacerdoțeanu[1].

După terminarea studiilor primare în comuna natală, în 1932 se înscrie la Liceul „Alexandru Lahovari“ din Râmnicu Vâlcea. Din cauza situației materiale precare pe care o avea familia, urmează primele două clase gimnaziale în particular[2]. De abia în anul 1934 reuşeşte să se înscrie la zi la Liceul „Radu Greceanu” din Slatina.

Situația materială extrem de grea a familiei îşi pune amprenta asupra destinului adolescentului Alexandru Bălintescu, care reuşeşte să-şi continue studiile liceale, chiar dacă foarte departe de casă, la liceul de băieți din Satu Mare, ale cărui cursuri le va frecventa între 1935-1937.

Revine în Slatina în 1937 pentru continuarea ultimelor clase de liceu, iar în 1940 susține în fața unei comisii de profesori din Craiova examenul de bacalaureat[3].

Anul 1939 avea să aducă o tragedie în familia Bălintescu provocată de moartea tatălui său. Oricât de grea fusese situația materială a familiei de până atunci, dispariția tatălui îl va determina pe tânărul Alexandru să facă eforturi mari pentru a-şi putea urma drumul. Tocmai de aceea, în vara anului 1940, întrucât avea nevoie de bani, ca să se înscrie la universitate, a fost nevoit să presteze o muncă grea, ca muncitor necalificat la Fabrica de Cherestea Arnota din comuna Costeşti[4].

În toamna aceluiaşi an îl găsim pe Alexandru Bălintescu student-bursier la Facultatea de Litere şi Filozofie din Bucureşti. Urmează o perioadă extrem de prolifică pentru Bălintescu, care intră în mediile culturale şi artistice ale Bucureştiului acelor ani.

Este perioada când leagă prietenii trainice cu diverse personalități: pianistul Valentin Gheorghiu şi fratele său violonistul Ştefan Gheorghiu, sculptorul Gheorghe Anghel, Virgil Ierunca, academicianul Ion Coteanu, actorul Vasile Nițulescu ş.a..

---

* Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale.

[1] Corneliu Tamaş, Petre Petria, *Alexandru Bălintescu - bibliografie selectivă,* Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 5.

[2] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vâlcea (în continuare S.J.A.N. Vâlcea), fond personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 1, nenumerotat.

[3] *Ibidem.*

[4] Corneliu Tamaş, Petre Petria, *op.cit.,* Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 6.

Concomitent, urmează cursurile Conservatorului de Artă Dramatică, dar din cauza condiţiilor financiare este nevoit să le întrerupă[5].

În anul 1945 îşi termină studiile universitare obţinând diploma de licenţă în specialitatea Filologie modernă din cadrul Universităţii Bucureşti. În anul următor se prezintă la examenul pentru ocuparea locului de paleograf la Direcţia Generală a Arhivelor Statului[6]. În acelaşi an este numit în funcţie şi apoi promovat ca arhivist, iar la scurt timp arhivist principal. Începe o etapă a vieţii sale marcată de dragostea şi pasiunea pentru documente, pentru cercetarea şi punerea în valoare a informaţiilor conţinute de acestea.

O influenţă hotărâtoare asupra destinului său o va avea fără îndoială Aurelian Sacerdoţeanu, directorul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, consăteanul şi ruda sa. Pe parcursul celor peste 20 de ani petrecuţi în slujba arhivelor, îl va îndruma, sprijini şi sfătui pe mai tânărul său discipol în tainele meseriei, pentru că „…nu există cercetare ştiinţifică fără consultarea arhivelor”[7].

În octombrie 1951 este numit de însuşi Aurelian Sacerdoţeanu, şef al Secţiei Regionale a Arhivelor Statului Vâlcea, punând astfel bazele filialei[8]. Ca arhivist crescut la şcoala lui Sacerdoţeanu a înţeles că puterea instituţiei Arhivelor Statului stă în „comorile” pe care le adăposteşte.

A început astfel, o puternică campanie pentru aducerea în depozitele proprii a unor fonduri arhivistice importante, a pus bazele colecţiei de documente istorice, a celei de manuscrise, după cum atestă rapoartele de activitate şi informările adresate Direcţiei Generale a Arhivelor Statului[9]. Sunt preluate documentele Primăriei Râmnicu Vâlcea din perioada 1831-1875, Arhiva „Filip Lahovari“ (care şi în prezent este cel mai mare şi important fond familial păstrat la S.J.A.N. Vâlcea), Banca Râmnicului, arhiva şi biblioteca „Ioana Cantacuzino“, arhive judecătoreşti, bănci, cooperative, documente de stare civilă de la parohii (mitrice), planuri, hotărnicii, arhiva Prefecturii Judeţului Vâlcea, a Tribunalului Vâlcea etc.[10].

Rapoartele întocmite evidenţiază o preocupare constantă a arhivistului Al. Bălintescu. Anume aceea, de a depista în teren şi de a aduce în depozitele proprii documente cu valoare istorică mare, manuscrise, sigilii etc. Spre exemplu, în 1952 fuseseră achiziţionate aproximativ 2400 documente şi 63 manuscrise, toate aduse pe cheltuiala şi cu eforturile lui Alexandru Bălintescu[11].

Pe lângă greutăţile materiale, interveneau şi cele generate de natura umană. Unui astfel de episod i-a fost victimă şi Al. Bălintescu în 1954, când este reclamat de un profesor din Mălureni- Argeş, cum că prin metode „nejuste, de intimidare” ar fi ridicat de la familia acestuia cinci documente istorice (2 pergamente şi 3 documente pe

[5] *Ibidem.*
[6] S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 23, nenumerotat.
[7] Ionela Niţu, *Corespondenţă de la Aurelian Sacerdoţeanu către Alexandru Bălintescu despre prezentul şi viitorul Arhivelor Statului,* în *Centenar Aurelian Sacerdoţeanu (1904-2004)*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2004, p. 95.
[8] S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 23, nenumerotat.
[9] Idem, dosar 2/1951, f. 3.
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem*, f. 25.

hârtie) din secolele XIV-XVII în anul 1952[12]. A urmat o anchetă a Direcției Generale a Arhivelor Statului la ordinul directorului Vasile Maciu, care nu a confirmat cele reclamate. Transpare însă amărăciunea simțită de arhivistul Al. Bălintescu în fața acestei situații, din nota informativă adresată Direcției Arhivelor Statului: „În calitatea subsemnatului de om al muncii care şi-a identificat tinerețea şi sănătatea cu documentele şi arhivele de la cele mai vechi până la cele mai noi, precum şi cu numeroase greutăți, lăsăm la justa dumneavoastră apreciere şi calificare, reclamația… Documentele au fost primite, nu luate cu forța, prin teroare, sau cu amenințări de dare afară din serviciu, şi de miliție şi securitate care vine noaptea să te ridice…"[13].

Din nefericire, nu întotdeauna eforturile unui singur om erau suficiente. Aşa se explică de ce s-au pierdut documente de o inestimabilă valoare pentru cercetarea istorică, aşa cum au fost documentele aparținând familiilor Pleşoianu şi Brătianu (manuscrise, documente, scrisori politice), urcate într-un camion de un funcționar obscur, dar care nu au mai ajuns niciodată în depozitele Arhivelor Statului[14].

Pe lângă greutățile determinate de lipsa personalului specializat, o mare piedică în îndeplinirea menirii principale a arhivelor, aceea de depozitare şi punere în valoare a informațiilor din documente, a constituit lipsa unui local adecvat, ca şi susținerea insuficientă acordată secției de către forurile superioare.

În raportul înaintat Direcției Generale a Arhivelor Statului, Alexandru Bălintescu îşi exprima într-un mod extrem de curajos nemulțumirile generate de situația existentă: „abia învățăm să mergem şi ni s-a dat drumul să mergem într-o lume care mergea de mult, fără să fim asistați din când în când în momente mai grele. Probleme care s-ar fi putut rezolva direct de sus, au însemnat pentru noi nelinişte şi enervare continuă. Bunăoar localul; noi am raportat mereu că suntem duşi cu vorba, că pur şi simplu nu ni se dă nici o atenție sau ni se spune să nu plictisim, dar fără nici un rezultat. Şi am fi rămas şi acum fără local, dacă nu ne-ar fi ajutat…un fericit concurs de împrejurări…"[15].

Deşi a stat puțin timp şef al Secției de la Vâlcea, a reuşit să pună bazele acestei instituții şi cu eforturi considerabile să aducă o zestre de documente cu care şi astăzi Arhivele Vâlcene se mândresc. La plecarea sa preda, conform procesului verbal din 27 iunie 1953: „tot materialul arhivistic(aflat în cele trei depozite: G. Stoianovici, nr. 5, Lenin 144 şi depozitul de la Episcopie), conform registrului de arhive, procesului verbal de primire şi de predare, inventarelor, rapoartelor şi referatelor de pe teren, adreselor şi situațiilor centralizatoare înaintate forurilor superioare (80 mss, 16 hrisoave originale pe pergament, 1 pecete atârnată de la Vasile Lupu, 1 suret de la Radu cel Frumos, un hrisov original de la Basarab cel Tânăr etc.…în total circa 3600 documente istorice din sec. XV-XIX)… Biblioteca cu 2787 înregistrări pe 1952 şi 552 pe 1953, împreună cu toate colecțiile(complete şi incomplete)de Monitoare Oficiale, ziare şi diferite periodice în diferite limbi, ştampile, foile volante etc."[16].

[12] Idem, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 32, nenumerotat.
[13] I*bidem.*
[14] Idem, fond *S.J.A.N. Vâlcea,* dosar 2/1951, f. 27.
[15] *Ibidem,* f. 26.
[16] Idem, fond personal *Alexandru Bălintescu,* dosar 22, nenumerotat.

În iulie 1953 este transferat în interes de serviciu ca „şef de serviciu" şi apoi ca director al Arhivelor Statului din Craiova, unde a funcționat până în 1972[17]. Această perioadă a însemnat un salt profesional remarcabil. Publică în 1954, în colaborare *Documente noi în legătură cu răscoala lui Tudor Vladimirescu,* iar în 1957, *Meşteşugari şi negustori din trecutul Craiovei.*

Povestea documentelor care au stat la baza volumului din 1954 este foarte interesantă şi elocventă pentru modul în care se constituiau fondurile arhivistice sau pentru cum se îmbogățeau colecțiile de documente istorice. Chiar autorul ne-o expune în prefața la lucrarea sa: „În decembrie 1953 s-au găsit întâmplător în podul garajului Sfatului Popular al oraşului Craiova, garaj care odinioară a fost grajd al caselor Glogoveanu, circa două sute documente istorice inedite, majoritatea din primele decenii ale veacului al XIX-lea[18].

Dar lucrarea sa de căpătâi, va fi fără îndoială *Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea* apărută în 1967.

Despre eforturile depuse de Al. Bălintescu pentru elaborarea acestei lucrări stă mărturie însuşi Aurelian Sacerdoțeanu, care într-o scrisoare adresată autorului, în 1965, îl sfătuia asupra realizării unei selecții cât mai bune a documentelor şi pentru realizarea unui indice al lucrării: În ce priveşte „Problema țărănească în Oltenia în sec. XIX" material cred că este destul. Selecția este mai grea. Cred că ar trebui să consulți şi Arhivele din Bucureşti (Min. Domeniilor şi Împroprietăririle) şi Mon. Oficial. Ordinea documentelor nu poate fi hotărâtă decât după alegerea materialului. S-ar putea ivi necesitatea să fie clasate mai întâi pe probleme şi în cadrul lor cronologic. Deci asupra acestui lucru vei hotărâ la urmă. Poate vom discuta atunci…Cât priveşte indicele, principal eu sunt pentru cel general. Cum lucrarea aceasta este specială, greutatea va cădea pe chestiuni şi acestea trebuie arătate toate. De aceea ar putea fi un dublu indice de nume (onomastic şi toponimic la un loc) şi de chestiuni[19].

Publică cataloage de documente, cum sunt: *Arhiva generalului Gheorghe Magheru* (1968)*, Documentele Glogoveanu* (1956*), Documente inedite din arhiva C. D. Fortunescu* (1968*), Contribuții documentare la viața şi opera lui Constantin Brâncoveanu (*1968*), Descrierea arhivistică a unor manuscrise ecleziastice de la Arhivele Statului Vâlcea* (1972).

Preocupările sale în domeniul cercetării istoriei, lucrările publicate şi nu în ultimul rând poziția sa de director al Arhivelor Statului Craiova, l-au adus în contact cu foarte multe personalități. Mărturie stă numeroasa corespondență pe care acesta a purtat-o de-a lungul anilor cu N. Adăniloae, Manole Neagoe, Damaschin Mioc, Dumitru Limona, Aurelian Sacerdoțeanu, Barbu Brezianu ş.a.

Domeniile de interes erau foarte variate, începând cu întocmirea volumelor de documente despre revoluția lui Tudor Vladimirescu, editarea *D.I.R.*, lucrări de heraldică sau publicarea documentelor din arhiva Dumitru Aman. Astfel, într-o scrisoare din 1959, Dumitru Limona de la Arhivele din Braşov îi propunea publicarea

---

[17] Corneliu Tamaş, Petre Petria, *op.cit.* , Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 7.

[18] Al. Bălintescu, Ion Călin, Ion Popescu, *Documente noi în legătură cu răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu,* Craiova, 1954, p. 5.

[19] Ionela Nițu, *op.cit*., p. 97.

acestor documente într-un catalog, al cărui studiu introductiv urma să fie întocmit de către Alexandru Bălintescu[20].

Dăruirea manifestată de către arhiviştii craioveni, în sensul achiziționării de documente, pentru îmbogățirea cercetării istorice, eforturile depuse de către Al. Bălintescu în acest sens, au fost remarcate încă din acei ani de către istorici, aşa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată, în 1956 de către Sava Iancovici, menționând cu acest prilej meritul arhiviştilor de la Craiova, de a face achiziții de materiale importante numai în interesul instituției şi al ştiinței[21].

Al. Bălintescu a publicat prea puțin din ceea ce a studiat în arhive şi din ceea ce a scris. Aşa se explică de ce o parte din studiile şi lucrările sale se mai găsesc încă în manuscris aşteptând publicarea chiar şi după ce autorul lor nu mai este în viață; *Însemnări pe cărți vechi aflate la Filiala Arhivelor Statului Dolj* (o frumoasă prezentare a modalităților de constituire a bibliotecii documentare a Arhivelor Statului Dolj, precum şi a celor mai valoroase achiziții), *Oameni de ştiință şi cultură în documentele Arhivelor Statului Craiova* sunt doar câteva din acele lucrări care aşteaptă lumina tiparului[22].

Toți cei care l-au cunoscut pe Al. Bălintescu vorbesc despre cele două aspecte definitorii ale vieții şi activității acestuia: despre arhivistul şi istoricul, dar şi despre omul de cultură, pasionatul de artă şi frumos. Cele două valențe ale personalității sale au coexistat întotdeauna, au încercat să se dezvolte, iar astăzi este greu de spus care a fost mai pregnantă şi care a lăsat urme adânci asupra posterității. De altfel, singur se confesa unei coli de hârtie îngălbenită, că de multe ori pleca de la Râmnicu Vâlcea la Craiova sau Bucureşti, ca să asculte un concert, un spectacol de teatru, sau să viziteze o expoziție de pictură sau sculptură.

În 1972, Al. Bălintescu părăseşte Arhivele de la Craiova şi se întoarce la Râmnicu Vâlcea, dar nu ca arhivist, ci ca muzeograf principal, şeful Secției de Artă din cadrul Muzeului Județean Vâlcea, unde va activa până la pensionare, în 1982[23]. Îşi va cultiva astfel o mare pasiune, aceea de cunoscător şi colecționar de artă.

Student fiind, a cunoscut lumea boemă a Bucureştiului din anii '40, când pune bazele unor relații de prietenie, care vor dăinui întreaga viață. Prietenia cu sculptorul Gheorghe Anghel până la moartea acestuia în 1966, cu Gh. Tomozian, cu pictorii Const. Piliuță, Florian Niculiu, Ioan Vrăneanțu, Horia Bernea ş.a. sunt repere în viața lui Al. Bălintescu.

Mare colecționar, a donat lucrări de artă de o deosebită valoare muzeelor din Craiova şi Rm. Vâlcea[24].

Dar cea mai mare realizare, visul său de o viață a fost acela de a deschide pe meleagurile iubite ale Costeştiului natal un muzeu. Şi va reuşi acest lucru în 1970, când avea să inaugureze Colecția de Artă din cadrul Căminului Cultural, Costeşti, Vâlcea, în care figurează o bună parte din capodoperele lui Gheorghe Anghel, Țuculescu,

[20] S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 101, nenumerotat.
[21] *Ibidem.*
[22] Idem, dosar 13 şi 17.
[23] Idem, dosar 19, nenumerotat.
[24] Idem, dosar 26, nenumerotat.

Rodion Gheorghiță şi care va deveni în 1974 o secție a Muzeului Județean Vâlcea ca urmare a demersurilor făcute de către donator[25].

Nimic nu ar putea exprima mai bine importanța Colecției de la Costeşti decât chiar cuvintele creatorului ei Al. Bălintescu…*rugăciunea şi-a găsit locul. Miracolul casei părinteşti. Sunt fericit că visul meu prinde viață, o colecție de artă plastică formată exclusiv din bronzurile lui Anghel, aici la Costeşti la poalele munților, unde numele voievozilor Basarabi sunt încă vii…*[26].

A murit în anul 1990, lăsând în urma sa o viață plină, dedicată studiului, cercetării documentelor, dar şi frumosului sub toate formele. A fost şi rămâne ctitorul Arhivelor din Vâlcea, unul din arhiviştii români de referință ai vremii sale, administratorul şi trezorierul arhivelor oltene, un model de profesionalism şi dăruire.

ALEXANDRU BĂLINTESCU
GREAT PERSONALITY OF THE ROMANIAN ARCHIVES
Abstract

The article presents a person of figure of Romanian archives, Alexandru Bălintescu. Born in Olt lands, Vâlcea County, he laid the foundations of the State Archives Institution from Râmnicu-Vâlcea and in the second part of his life he led and coordinated the Archives from Craiova.

He performed a great activity in the domain of historical discovery and research, being the author of numerous studies, articles and treatises in the history and archives domain. He had been also very attracted by art contributing to the foundation of the art collection from the Costeşti Museum, Vâlcea County.

[25] Corneliu Tamaş, Petre Petria, *op.cit ,* Editura Conphys, Rm. Vâlcea, 1998, p. 7.
[26]S.J.A.N. Vâlcea, fondul personal *Alexandru Bălintescu*, dosar 81, nenumerotat.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

ACTIVITATEA CULTURALĂ ÎN ANII 1936-1940 ÎN BASARABIA A STUDENTULUI LA TEOLOGIE CONSTANTIN DEJAN

OCTAVIAN C. DEJAN*

Adevăratul curs al vieţii, din anii tinereţii, a protopopului de Piteşti Constantin Dejan a fost multă vreme ascuns. Acum însă când preotul Constantin Dejan aparţine istoriei, este de datoria noastră să destăinuim ceea ce în decursul vieţii lui a fost trecut sub tăcere, de teamă de a nu fi răstălmăcit cu rea-voinţă.

Nu se poate aborda tema privind acţiunea culturală a echipelor studenţeşti regale, fără a ne referi la Fundaţiile Culturale Regale, aprobate prin Lege în martie 1933. Legea Fundaţiilor Culturale Regale avea ca obiect crearea unei uniuni a fundaţiilor regale din Bucureşti, Iaşi şi Cluj, sub denumirea Fundaţiile Culturale Regale ale României. Tot în acest an Prof. Dimitrie Gusti a lansat un proiect de lege a organizării culturale, prin care se urmărea transformarea Direcţiei Culturii Poporului din cadrul Ministerului Instrucţiei, Cultelor şi Artelor, şi a Direcţiei Educaţiei Poporului din Casa Şcoalelor, în Direcţia Culturii Naţionale pentru Răspândirea Culturii în afara Şcoalelor[1]. În Legea Fundaţiilor Culturale Regale ale României era înscrisă ideea unei independenţe a culturii, ca un drept suveran al Regelui, iar în *Discurs pentru organizarea culturii* rostit de Gusti la data de 16 iunie 1933 în Senat, se susţinea ideea „terenului neutru al culturii“[2]. În acest sens Gusti susţinea că „o politică de stat cuminte a culturii va trebui să creeze o instituţie specială care, deşi de stat, să aibă o autonomie desăvârşită… nu e vorba ca această instituţie să aibă ca scop crearea culturii, ci numai crearea condiţiilor prielnice dezvoltării ei, descoperind, stimulând şi organizând colaborarea tuturor elementelor culturale ale ţării“[3].

O problemă care ocupă un loc important în sistemul gustian de ridicare culturală a maselor, este aceea a factorilor care concură la soluţionarea ei. Ea este condiţionată de necesitatea cunoaşterii realităţii sociale, care face parte integrantă din sistemul gustian. În viziunea profesorului trei sunt factorii mai importanţi: intelectualitatea, tineretul intelectual şi elita satului, prin preoţi şi învăţători, iar aceste forţe sociale trebuie să conlucreze pentru ridicarea prin cultură a poporului. Ideea ridicării prin cultură a poporului nu era nouă nici în străinătate şi nici în ţara noastră. În anul

---

* Bucureşti.

[1] Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucţiei, Cultelor şi Artelor,* Bucureşti, 1934, p. 1458 şi urmat.

[2] *Ibidem*, p. 563.

[3] *Ibidem*, p. 517.

1844 Grundtwig din Danemarca a înfiinţat primele şcoli ţărăneşti în ţările scandinave, punând bazele unui lung şi vast proces de redresare şi ameliorare a vieţii sociale, economice şi culturale din Danemarca, Suedia şi Norvegia. În Principatele Unite la 23 martie 1866 în Bucureşti, prin discursul lui Constantin Esarcu, s-a declarat constituirea „Societăţii pentru învăţarea poporului român“, societate care avea secţiuni judeţene[4] şi îşi propunea să răspândească cunoştinţe de matematică, fizică, biologie, astronomie, chimie şi, la cap.VI, sociologie. Referitor la sociologie Vasile M. Missir, licenţiat în drept, preda instrucţiunea civică, adică: ce este societatea, dreptul şi datoria, legea, forma de guvern şi constituţiunea. În anul 1870 secţiunile judeţene erau în număr de 23 la Bucureşti, Argeş, Bacău, Bolgrad, Buzău, Cahul, Covurului, Curtea de Argeş, Dâmboviţa, Fălciu, Gorj, Iaşi, Ilfov, Mehedinţi, Neamţ, Olt, Prahova, Putna, Romanaţi, Râmnicu Sărat, Târgu Ocna, Tutova şi Vâlcea.

Societatea pentru învăţătura poporului român a obţinut rezultate nesemnificative în ceea ce şi-a propus deoarece nu a urmărit alfabetizarea maselor ci s-a adresat la câţiva cunoscători de carte din rândurile muncitorilor şi comercianţilor. Pe baza experienţei dobândite în precedentele monografii sociologice Gusti a rămas credincios principiului că orice acţiune socială trebuie să aibă la bază cunoaşterea adâncită a realităţii, respectiv punerea unui „diagnostic cultural“, care să ducă la acţiune culturală constând în efortul de a ridica nivelul de trai al oamenilor, atât material, cât şi spiritual. În concepţia prof. Dimitrie Gusti cultura constă în răspândirea cunoştinţelor folositoare, care să fie efectiv utilizate în toate domeniile: economic, sanitar, ştiinţă de carte şi conştiinţă etică-cetăţenească. Se urmărea prin aceste măsuri combaterea inculturii de la sate, mizeria economică şi sanitară, precum şi analfabetismul. Programul gustian avea în vedere „cultura muncii, sănătăţii, minţii şi sufletului“. Prin Fundaţiile Culturale Regale Gusti a dispus de mijloace financiare şi organizatorice necesare realizării acestor obiective şi începând cu anul 1934 a trecut la formarea unor echipe studenţeşti, cu caracter interdisciplinar, făcând apel, în special, la studenţii din ultimii ani de studii de la: litere şi filozofie, teologie, medicină, agronomie, zootehnie, educaţie fizică. Acestor tineri le-a cerut să depună o muncă benevolă, de trei luni, în timpul vacanţelor, pentru monografierea unui sat şi realizarea unui plan de acţiune.

La început accentul cercetărilor s-a pus pe activitatea echipelor studenţeşti, susţinute material de Fundaţiile Culturale Regale, care trebuiau să se ocupe de cultura sănătoasă a muncii şi de cultura moral-religioasă în rândul ţărănimii[5]. Este important de ştiut faptul că planul de acţiune al echipelor studenţeşti regale nu era elaborat de la centru, ci se întocmea potrivit realităţii constatate pe teren şi a colaborării echipei studenţeşti cu administraţia locală şi cea judeţeană. Primele 12 echipe studenţeşti s-au constituit în localul Fundaţiilor Culturale Regale din Bucureşti, Str. Latină nr. 8 şi şi-au început activitatea ştiinţifică şi social-culturala sub directa coordonare a profesorului Dimitrie Gusti. În anul 1935 numărul a crescut la 22 echipe, ca în anii următori să crească astfel: 1936 - 27; 1937 - 48; 1938 -74, iar în 1939 - 77 echipe şi 20 de tabere de

[4] Societatea pentru învăţarea Poporului Român, „Foaie mensuală“, an. 1, nr. 1, martie 1870, Bucureşti, p. 3-50.
[5] *Alcătuirea Echipelor Regale Studenţeşti*, în „Căminul Cultural“, an. 1, nr. 1, noiembrie 1934, p. 15.

muncă obştească[6]. Pentru eficientizarea acțiunii, s-au organizat Şcoli de comandanți de echipe la: Stăneşti, Broşteni, Pietriş şi Făgăraş.

Ideea că satul poate acționa, el însuşi în problemele majore care îl privesc a călăuzit Fundațiile Culturale Regale să organizeze cât mai multe Cămine Culturale şi să acționeze în, şi prin acestea. În viziunea prof. Gusti, Căminul Cultural urma să reprezinte o unitate de integrare a vieții sociale şi administrative locale într-un tot unitar al acțiunilor menite să promoveze dezvoltarea şi transformarea societății rurale şi a celei urbane.

Pentru tânărul student la teologie, Constantin Dejan, care îşi făcea studiile universitare printr-o bursă, posibilitatea ca în vacanțele de vară să-şi câştige existența lucrând în echipele studențeşti regale şi să dobândească şi o sumă de bani, este drept mică, dar importantă, când nu ai alte surse de venituri, era o adevărată mană cerească pentru care îi era profund recunoscător prof. Dimitrie Gusti. În timpul vacanței din anul 1935 Constantin Dejan a urmat cursurile de conducători de echipe studențeşti şi după efectuarea unei practici în județele Năsăud şi Bihor, în anul următor şi-a asumat responsabilitatea de comandant de echipă studențească regală lucrând în cadrul Fundațiilor Culturale Regale pentru cercetări monografice în județul Ismail, localitatea General Averescu.

„Echipa Regală" în anul 1938, în satul model Gen. Averescu.
Al cincilea din stânga, comandantul - Constantin Dejan.

Acest sat era situat la 14,5 km de oraşul Ismail, pe malul de răsărit al limanului Ialpug, respectiv la 30 km de capitala plăşii care era Bolgrad. Județul Ismail se întindea între Prut şi lacul Sasic (Conduc) iar satul Gen. Averescu era la 35 km de oraşul Galați. În prezent județul Ismail este ocupat de Ucraina, iar localitatea General Averescu a primit denumirea de Babele, iar în limba ucraineană se numeşte Ozernoe.

[6] Octavian Neamțu, *Țară nouă*, 1939, p. 69-70.

Din punct de vedere al reliefului județul este situat în Câmpia Basarabiei, care de la nord spre sud este crestată de depresiuni alungite, în care, înconjurate de maluri înalte se găsesc lacurile, denumite limanuri: Cahul, Ialpug, Catalpug, Chitai și Sasic, sau Conduc. Întreg județul face parte din stepa pontică și avea o suprafață de 4.212 km^2 cu o populație de circa 245.000 de locuitori la 1 iulie 1937. În județ erau cinci orașe: Ismail, Bolgrad, Chilia-Nouă, Reni și Vâlcov, cu sate rare, în preajma apelor, împărțite în patru plăși: Bolgrad - 18 sate; Chilia-Nouă - 23 de sate; Fântâna Zânelor - 22 de sate și Reni - 13 sate. Suprafața arabilă a județului era ocupată într-o proporție de 99% de mica proprietate, dar numai 46% din populație era știutoare de carte.

Trei ani dea-rândul Constantin Dejan a stat în gazdă la Moș Simeon Boinegri din localitatea Gen. Averescu, un moldovean de care își aducea aminte cu mare plăcere. În primul an echipa studențească a efectuat cercetarea monografică a localității fiind ajutată de intelectualii satului: primarul Vintilă, preotul Mihai Ghețoiu și învățătorii Dragomir și Bâlhac. Menajera echipei studențești a fost o femeie din sat, harnică, plină de energie și cu un remarcabil spirit practic, căreia îi spuneau Matrușca. În județul Ismail Direcțiile Educației Poporului din Casa Școalelor și Culturii Poporului din Ministerul Instrucției întrețineau 67 cămine culturale, 12 biblioteci și două societăți muzicale, adică 81 organizații culturale, din care 55 cu personalitate juridică, iar Fundațiile Culturale Regale aveau 33 de cămine culturale, unul chiar la Gen. Averescu, într-o clădire improprie, care servise drept local școlii. Meseria de bază a locuitorilor era pescuitul în limanul Ialpug și la Dunăre. Echipa studențească multidisciplinară aplica în cercetarea monografică metoda de lucru a prof. Dimitrie Gusti cunoscută sintetic în formula „cunoaștere și acțiune", realizând în mod practic antrenarea elementelor locale să-și pună energia și competența în slujba ridicării nivelului de trai și civilizație a satului, prin acțiuni social-culturale și economice organizate. Provizoriu, studenții au înființat un muzeu al pisciculturii din Delta Dunării și limanuri, iar la sfârșitul cercetării monograficei au pus mâna pe lopeți și au dat o mână de ajutor la finalizarea construcției noii școli din localitatea General Averescu.

„Echipa studențească" dând o mână de ajutor. Primul din dreapta, Constantin Dejan.

Programul de lucru întocmit de echipa studențească regală viza ca în următorii ani localitatea Gen. Averescu să devină un sat model. În linii generale în program se prevedeau următoarele: 1. Secțiunea pentru asistență socială şi cultura sănătății: înfiinţarea unui dispensar medical cu punct farmaceutic; organizarea prin biserică de ajutoare pentru bătrâni, persoane nevoiaşe şi bolnavi fără rude; 2. Secțiunea pentru cultura muncii: începând din toamna acelui an s-a început cultivarea pomilor fructiferi pe loturi demonstrative şi s-a înfiinţat o pepinieră în sat, ca o alternativă de alimentaţie sănătoasă şi dobândire de venituri alături de pescuitul tradițional; au fost instruite femeile să înfiinţeze grădini de zarzavaturi pentru îmbunătățirea hranei şi crearea posibilității vinderii surplusului la Ismail, Bolgrad, sau Galați; s-a înfiinţat un atelier cooperatist pentru fabricarea uneltelor de pescuit utilizate în localitate şi comercializare în judeţele Ismail, Tulcea şi Constanţa; 3. Secţiunea pentru cultura minţii şi a sufletului: s-au început cursurile ţărăneşti de alfabetizare, educaţie gospodărească şi sanitară, precum şi de educaţie cetăţenească, vizând credinţa, morala şi patriotismul locuitorilor; s-a propus construcția unui nou Cămin Cultural şi alături de el să se construiască Dispensarul şi un Muzeu cu bibliotecă; concomitent cu efectuarea sezonieră a cursurilor ţărăneşti urmau să înceapă cursurile Universității Populare cu durata de trei ani pentru ştiutorii de carte, precum şi cursuri de scurtă durată pentru conducătorii de Cămine Culturale, ambele forme de educaţie fiind susținute material de către Fundaţiile Culturale Regale.

Căminul Cultural din satul model Gen. Averescu, în faza de construcție în anul 1938.

Programul întocmit de echipa studențească a fost aprobat de primăria localității Gen. Averescu și a fost înaintat prefectului județului Ismail, care era comandor Mache Constantinescu. La acest nivel programul a fost aprobat cu o singură observație, și anume ca Universitatea Populară să-și înceapă cursurile în noul local al Căminului Cultural. Proiectul Căminului Cultural a fost realizat de arhitectul Gheorghe Popescu din orașul Ismail și la data de 15 august 1937 au început săpăturile pentru fundații. La propunerea lui Constantin Dejan, pentru buna desfășurare a lucrărilor s-a înființat „Comitetul de Construcții al Căminului Cultural din comuna Gen. Averescu", care se subordona Serviciului Județean de Arhitectură Ismail administratorul fondurilor Fundațiilor Culturale Regale destinate acestui scop.

Prefectul județului Ismail, comandorul Mache Constantinescu, încadrat de comandantul echipei studențești regale, Constantin Dejan și preotul satului Gen. Averescu, Mihai Ghețoiu.

Din însemnările lui Constantin Dejan știm nu numai numele zidarului care a confecționat cofrajele fundației în anul 1937, Andrei S. Balica din localitate, dar și cantitatea de cărămizi achiziționată și numele celor care le-au livrat: la data de 21 iunie 1938 - 23.077 buc; la 16 august 1938 - 10.000 de cărămizi livrate de Andrei Padenco și Ivan Siderenco din comuna Broasca, iar la data de 29 septembrie 1938 - 6.050 de cărămizi de la Pr. A. V. Chiose din satul Barta, aduse cu barca traversând lacul Ialpug.

Fiind student la teologie, Constantin Dejan şi-a asumat sarcina, în cadrul echipei studenţeşti pentru „cultura sufletului". Din anii 1936-1938 ne-au rămas zeci de planuri şi schiţe de cateheză, cu lămurirea fiecărei laturi şi justificare a ideilor principale şi a principiilor teologic-biblic; pedagogic-creştin; psihologic-religios şi moral social. Ideile principale erau expuse în introducere, după care erau documentate biblic prin istorisirea fondului căutând să convingă de adevăr, pentru ca sufletele să creadă, să nădăjduiască şi să iubească. În funcţie de auditoriu temele erau astfel prezentate pentru ca să întărească credinţa şi sentimentul religios. A încercat să-i convingă pe săteni că anumite credinţe, sau practici, sunt străine de duhul dreptelor noastre învăţături, însă a întâmpinat refuzul motivat stereotip că „aşa am apucat să ţin"! Constantin Dejan era un „bun cunoscător al limbii slavonă şi s-a acomodat repede atât cu limba ucrainenilor, cât şi a bulgarilor, care locuiau în plasa Bolgrad. Trăind patru ani în Basarabia l-a incitat şi a studiat limba găgăuză, care este un dialect turcesc, iar populaţia este ortodoxă, până la bigotism. El a ajuns la concluzia că găgăuzii provin de fapt din populaţia aromână din Bulgaria, care a adoptat limba turcă şi a rămas în credinţa ortodoxă, întrucât în acest dialect sunt mai multe cuvinte şi rădăcini armăneşti (macedo-româneşti) decât bulgăreşti. Nu credem că a publicat ceva din studiul întreprins fiind foarte meticulos şi prudent în afirmaţii, însă din activitatea echipelor studenţeşti, pe care le-a condus, a publicat articole şi cronici în revistele culturale „Albina", „Căminul Cultural", „Curierul Echipelor Studenţeşti" şi în cartea de reportaje a lui Miron Radu Paraschivescu întitulată *Oameni şi aşezări* apărută la Bucureşti în 1938 s-a relatat şi despre activitatea echipelor conduse de el.

Pentru activitatea desfăşurată în calitatea de comandant al echipelor studenţeşti i s-a acordat succesiv, de două ori, în anii 1937 şi 1938, Premiul I pe ţară.

Prof. Dimitrie Gusti a încercat extinderea acţiunilor ştiinţifice şi social-culturale, sub forma obligativităţii muncii profesionale la sate prin Legea Serviciului Social din anul 1938[7]. În această lege se prevedea că absolvenţii universităţilor, ai şcolilor şi institutiilor superioare, sau speciale, sunt datori să îndeplinească serviciul obligatoriu la sate şi nici o diplomă obţinută în ţară, sau străinătate, nu era recunoscută ca fiind valabilă pentru acordarea unui post, fără certificat doveditor că a îndeplinit Serviciul Social.

La art. 8 din Lege se arăta faptul că instrumentul de realizare a Serviciului Social este Căminul Cultural, al cărui scop se prezenta la art. 10 şi era de a ajuta, întări şi adânci acţiunea bisericii, a şcoalei şi a autorităţilor de stat… Căminul Cultural trebuia să fie un lăcaş de înfrăţire în care oamenii să-şi dea mâna şi să lucreze laolaltă pentru interesele obşteşti, pe deasupra tuturor acţiunilor ce-i despart şi îi învrăjbesc[8]. Textul Legii Serviciului Social a fost aprobat de Regele Carol al II-lea la data de 13 octombrie 1938 şi s-a publicat în Monitorul Oficial din 18 octombrie 1938. La prezentarea acestei legi prof. Dimitrie Gusti a evidenţiat acţiunile sociale ale echipelor studenţeşti regale din perioada 1934-1938 susţinând că s-a ajuns la o fază de dezvoltare şi maturizare, care impuneau forme şi metode noi de muncă. În raportul prezentat s-au

[7] *Legea pentru înfiinţarea Serviciului Social*, în „Căminul Cultural", an IV, nr. 9, sept, 1938, p. 401; idem nr. 10, octombrie 1938, p. 479-483.

[8] Dimitrie Gusti, *Idei călăuzitoare pentru munca culturală la sate*, în „Căminul Cultural", an. 1, nr. 1, nov. 1934, p. 4.

arătat şi rezultatele remarcabile obţinute de Constantin Dejan în satul model Gen. Averescu, fapt reţinut de Rege care şi-a manifestat dorinţa să-l cunoască pe absolventul Facultăţii de teologie din Bucureşti. Cu ocazia audienţei Constantin Dejan a fost decorat de Regele Carol al II-lea, personal, cu Ordinul Meritul Cultural Cls. a II-a şi a fost angajat la Institutul Social Român. Constantin Dejan lega acest eveniment de faptul că în acest an a fost tipărită „Biblia Carol II" un monument cultural remarcabil, datorită frumuseţii limbii în care s-a tipărit această ediţie a Bibliei.

Ca angajat al Serviciului Social Constantin Dejan a primit sarcina să coordoneze întreaga activitate legată de aplicarea Legii într-un sector al ţinutului Dunărea de Jos, respectiv în patru judeţe, care făceau parte din ţinutul Nistru: Lăpuşna, Orhei, Tighina şi Cetatea Albă. Prof. Dimitrie Gusti comasase ţinuturile Dunărea şi Nistru, pentru aplicarea Legii Serviciului Social, sub denumirea de ţinutul Dunărea de Jos, pe care 1-a încredinţat acad. prof. Constantin C. Giurescu, membru al Senatului Cultural al Fundaţiilor Culturale Regale şi Constantin Dejan era consilier cultural. Nu era nou acest artificiu întrucât prof. Dimitrie Gusti pentru aplicarea Legii Serviciului Social a încredinţat Ardealul şi Banatul prof. Silviu Ţeposul şi consilierului cultural Alexandru Dima, de la Sibiu.

Pe vapor, al doilea din stânga, Constantin Dejan.

Cele două ţinuturi Dunărea şi Nistru, împreună, aveau o suprafaţă de 60.313 km^2 şi o populaţie de 3.485.800 de locuitori la 1 iulie 1937, iar sectorul de care răspundea Constantin Dejan era în suprafaţă de 22.355 km^2 cu o populaţie de 1.446.395 locuitori, cu principalele oraşe: Chişinău, Tighina, Orhei, Cetatea-Albă, Călăraşi, Comrat şi Tg. Rezina. Acest ţinut era împărţit în 23 de plăşi în care erau 795 de sate[9].

[9] D. Gusti, *Enciclopedia României*, vol. II, 1939, p. 12.

Prin Legea Serviciului Social a fost obligat tineretul universitar să efectueze un stagiu la sate şi programul din 1939 prevedea sporirea complexităţii cercetării monografice şi o noutate „cercetarea monografică zonală“. Pentru sectorul lui Constantin Dejan cercetarea zonală urma a se efectua în judeţul Orhei, plasa Bravicea, cu 38 de sate, unde Serviciul Social avea la 1 ianuarie 1938 cinci cămine culturale la: Cornova, Hulboca, Cobâlca, Puţinteii Mari şi Dârcova. Ideea prof. Dimitrie Gusti era că tinerii intelectuali, absolvenţi universitari, lucrează creator dacă sunt organizaţi[10] iar după părerea profesorului organizare justă şi condiţii prielnice de afirmare le oferă Căminul Cultural, care „are greaua şi frumoasa chemare să organizeze viaţa satului în privinţa sănătăţii, a muncii, a modalităţii şi a preocupărilor intelectuale, arătând cu vorba şi cu fapta că ceea ce se numeşte cultură, înseamnă stăpânire, respectiv a învăţa stăpânirea de sine: stăpânirea vieţii în care trăieşte tineretul şi a pământului din care trăieşte“[11].

Constantin Dejan ca angajat al Institutului Social Român a trecut de la faza să propună soluţii la faza rezolvării ştiinţifice a problemelor sociale, de educaţie şi culturale. De bună voie a intrat în robia activităţii sociale, pe care urma să o desfăşoare nu într-o localitate ci într-un ţinut constituit din patru judeţe din Basarabia, cu probleme interetnice, religioase, sanitare, de educaţie şi culturi diferite.

Avea încredere oarbă în prof. Gusti de la care a învăţat să cerceteze cu scrupulozitate, rigurozitate, severitate, metodic: materialele ştiinţifice furnizate de echipele studenţeşti multidisciplinare şi de conducătorii Căminelor Culturale. Concluziile care se desprindeau din aceste materiale le verifica, le confrunta cu altele, după care le prezenta acad. prof. Constantin C. Giurescu pentru a i se aproba planurile de acţiune. În cadrul unui curs pentru conducătorii de Cămine Culturale, din acea perioadă, atenţiona pe cursişti că atât timp cât există un azi avem în urma noastră un ieri şi înainte un mâine, pentru că prezentul este viitorul de ieri şi trecutul de mâine şi pentru aceasta trebuie să facem ca fiecare clipă să fie un pas înainte spre un ţel suprem. Un refugiat din Basarabia, Ilie Balmuş, fost director al şcolii din localitatea Cişmeaua Văruită îşi amintea de cursurile de conducători de cămine, pe care le-a absolvit sub coordonarea lui Constantin Dejan în anul 1938, că erau de o înaltă ţinută. Cursiştilor li se expunea doctrina gustiană, care sta la temelia Căminului Cultural astfel: Căminul Cultural este organul care, alături de Biserică, Şcoală şi Primărie, are menirea de a da o nouă organizare satelor prin mijloace proprii. El este în mic ce poate fi grandioasa solidaritate naţională.

În cadrul satului căminul este o şcoală a unei împătrite solidarităţi: solidaritatea ţăranilor între ei; solidaritatea autorităţilor şi intelectualilor din sat cu satul şi nevoile lui, înfăptuind coordonarea şi unificarea strădaniilor acestora, solidaritatea satului cu fiii lui, chemând la matcă pe toţi cei plecaţi din sat; solidaritatea cu tânăra intelectualitate a satului, reprezentată de tineretul universitar obligat să-şi facă stagiul la sate. Constantin Dejan susţinea că mijlocul de ridicare a satului şi a ţăranilor este Căminul Cultural, care are menirea de-a aduce binefacerile culturii şi civilizaţiei acestor muncitori umili, care au trăit şi mai trăiesc încă, cufundaţi în lipsurile, nevoile şi suferinţele lor care nu cunosc progresul nici sub forma lămpii cu petrol şi a săpunului. Într-un articol în posesia autorului intitulat *Biserica şi acţiunea Căminului*

[10] Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. III, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970, p. 298.
[11] Dimitrie Gusti, *Cunoaştere şi acţiune socială în serviciul naţiunii*, Bucureşti, 1939, p. 193.

Cultural cu privire specială asupra colaborării intelectualilor cu Biserica Constantin Dejan afirma următoarele: „Căminul Cultural urmăreşte să determine pe toţi sătenii să acţioneze pentru propria lor ridicare, sub toate cele patru laturi de viaţă individuală şi obştească: sanitară, gospodărească, culturală şi moral-religioasă. Scopurile căminului sunt în întregime creştine şi în spiritul credinţei noastre străbune, el propunându-şi înainte de orice să păstreze şi să cultive credinţa străbună, cu tot ce se leagă de ea: datinile, obiceiurile şi credinţele specifice neamului nostru. Căminul Cultural îndatorează pe toţi membrii săi să fie buni creştini să-şi îmbunătăţească viaţa prin muncă cinstită, promovând în toate domeniile: sănătate, gospodărie, mijloace de muncă, atât în viaţa lor morală, cât şi religioasă. Căminul Cultural este instituţia care trebuie să trudească alături de Biserică, pentru sporirea vitalităţii poporului şi îndreptarea lui pe căile unei trăiri mai înalte, mai bune, mai luminate".

În anul 1938 erau în ţară circa 5.000 de Cămine Culturale şi o treime era condusă de preoţi, iar celelalte două treimi lucrau cu sprijinul preoţilor. După apariţia Legii Serviciului Social coordonarea Căminelor Culturale a devenit sarcina unei singure instituţii, Serviciul Social Român, care prin Direcţia Culturii Naţionale pentru Răspândirea Culturii în afara şcoalelor, urmărea crearea condiţiilor prielnice ridicării nivelului de trai material şi spiritual al întregii populaţii a ţării, prin angrenarea în echipele Serviciului Social a 3.210 absolvenţi din învăţământul superior din anul 1938. Constantin Dejan, în conformitate cu indicaţiile Direcţiei Culturii Naţionale, în sectorul său din Basarabia, pentru anul 1939 a organizat în Căminele Culturale cursuri ţărăneşti, iar pentru ştiutorii de carte din principalele oraşe a organizat cursurile Universităţii populare, cu durata de trei ani.

Concomitent cu aceste forme de învăţământ a extins cursurile de scurtă durată de pregătire a cadrelor de conducere a Căminelor Culturale. Din aceste activităţi prezentăm programa de studii pentru Anul I al Universităţii populare, destinată muncitorilor de la oraşe: I. Centrul de interes „Gospodăria": A. - Familia din punct de vedere social; biologic, religios, moral, juridic, al muncii, al economiei, al artei; B. - locuinţa (casa, curtea, grădina): sociologia proprietăţii, proprietatea din punct de vedere juridic, igiena locuinţei, curţii, grădinii clădirea locuinţei, întreţinere, rentabilizare, asigurarea proprietăţii; C. - Munca şi producţia din punct de vedere religios, moral, igienic, economic, social, artistic şi naţional; D. - Desfacerea produselor muncii, atât cele proprii, cât şi din cooperative, comerţ, igiena atelierelor şi a prăvăliilor, legislaţie în comerţ; E. - Munca şi economia, valorificare, contabilitate, economisire, păstrarea şi valorificarea economiilor, cooperative financiare de credit şi economisire; F. - Atelierul şi fabrica: rentabilizarea atelierului şi asociaţiilor, crearea industriei; G. - Muncitorul şi Serviciul Social Fundaţiile Culturale Regale ale României: organizare, scop şi funcţionarea Serviciului Social, şcoli, muncitorul şi Căminul Cultural; H. - Muncitorul şi Serviciul Asigurărilor Sociale; I.- Jurisdicţia muncii şi conflicte de muncă; J. - Organizaţii muncitoreşti legale; K. - Muncitorul şi Camerele de Muncă şi Comerţ; L. - Obligaţiile muncitorului faţă de familie, faţă de localitate şi faţă de Stat.

În afara acestor teme programa prevedea învăţarea de cântece patriotice şi religioase, organizare de coruri, serbări şi şezători, împreună cu şcolile ţărăneşti şi cu Căminul Cultural Judeţean şi Orăşenesc.

În anul II de studiu, intitulat Centrul de interes „Localitatea", se prezentau tematici legate de localităţi de la sat, până la capitala ţării: organizare teritorială,

legislație, instituții de administrație etc., iar în anul III în cadrul Universității populare se preda Statul.

Pentru școlile superioare țărănești, care de asemenea aveau denumirea de Universitate populară, cu durata de trei ani, prof. Dimitrie Gusti avea cele mai alese calificative, iar modul de funcționare pe care îl preconiza era modelul instituțiilor similare din Danemarca. Referitor la Grundtwig, întemeietorul școlilor țărănești, consemna următoarele: „Dacă Rousseau a vorbit într-o ocazie despre Evanghelia copilului, Grundtwig a descoperit Evanghelia tineretului sătesc. Universitățile țărănești sunt cele mai libere instituții din lume. Acolo nu se dau examene, ci se dă cultură prin ea însăși. Fiecare școală are o organizare, care lucrează pe răspundere proprie, respectând însă tradiția școlii și trebuințele poporului[12].

Rezultatele cercetărilor efectuate în anii 1938-1939 de către Constantin Dejan și echipele studențești coordonate de el, au fost publicate în lucrarea *60 sate românești cercetate de echipele studențești*, iar cercetările zonale, respectiv pentru Plasa Bravicea județul Orhei, urmau să fie publicate în anul 1940, când se preconiza a se finaliza acțiunea.

Constantin Dejan, în anul 1939, deja se considera un om realizat, deoarece absolvise și a doua facultate, de filozofie, lucra într-un domeniu în care avea o experiență de patru ani, îi plăcea activitatea ce o desfășura în Basarabia și avea mari perspective, când, în urma tratatului Ribentrop-Molotov din 23 august 1939, la data de 1 septembrie 1939, concomitent, Germania și U.R.S.S. au declanșat agresiunea împotriva Poloniei.

Datorită amenințărilor U.R.S.S.-ului și Ungariei revizioniste România a decretat mobilizarea militară și a fost suspendat Serviciul Social. Concentrările și suspendarea Serviciului Social au împiedicat realizarea integrală a planului inițial și nu s-a izbutit ca întreg materialul cules să fie publicat, după prelucrare și sintetizare. În toamna acestui an comandanții echipelor studențești regale și consilierii culturali din Serviciul Social, erau concediați, datorită restrângerii activității Fundațiilor Culturale Regale. La sediul Fundațiilor din București, din Str. Latină nr. 8, prof. Dimitrie Gusti a convocat o întrevedere cu comandanții Serviciului Social și printre cele circa 200 de persoane care s-au prezentat a fost și Constantin Dejan.

Profesorul a vorbit cu convingere că suspendarea activității Serviciului Social este o măsură provizorie, dictată de împrejurarea specială a mobilizării militare și le-a spus tinerilor că programul științific și social rămâne în picioare și se va continua după reintrare în normalitate. Le-a mulțumit pentru activitatea desfășurată asigurându-i că munca depusă de ei nu a fost în zadar, apoi a strâns mâna fiecăruia și pe câțiva tineri comandanți i-a rugat să mai rămână la Fundații. Pe Constantin Dejan l-a invitat acasă, în Str. Armenească nr. 20, și cu această ocazie Constantin Dejan l-a informat pe profesor că intenționează să-și ia licența în teologie și să se căsătorească. Prof. Dimitrie Gusti i-a promis că îi va fi naș de cununie, dar soția, Elena, nu a fost prea entuziasmată.

Abrogarea Legii Serviciului Social în anul 1940 de către Mareșalul Ion Antonescu, l-a determinat pe Constantin Dejan să-și redirecționeze aspirațiile și a optat pentru cariera de preot. În acest sens și-a finalizat studiile teologice prin susținerea licenței, la 14 mai 1940, cu tema *Influența creștinismului asupra ideii democrate* și a

[12] Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. III, Ed. Academiei, București, 1970, p. 187-188.

obținut Diploma în teologie nr. 31806 (1958)/1940 şi la data de 23 iunie 1940 a fost hirotonit diacon pe seama Catedralei Sf. Episcopii a Argeşului. La data de 27 februarie 1941 a fost hirotonit preot pe seama Mănăstirii Văleni - Argeş.

Datorită unor obligații care nu-i permiteau plecarea din Bucureşti la data de 3 martie 1940, prof. Dimitrie Gusti a delegat un apropiat prieten şi colaborator să-l reprezinte la cununia lui Constantin Dejan cu Lucia Popa, fiica preotului Nicolae Gh. Popa din Urluieşti - Argeş. Persoana delegată a fost sociologul dr. Octavian Neamțu - Director General al Fundațiilor Culturale Regale ale României, care în anul 1942 a botezat şi fiul lui Constantin Dejan. La intervenția prof. Dimitri Gusti, după cununie, Constantin Dejan a fost numit subsecretar de stat în Ministerul Cultelor, însă la data de 1 septembrie 1940 Constantin Dejan şi-a dat demisia de la minister, optând pentru cariera de preot. Atât profesorul Gusti, cât şi dr. Octavian Neamțu, au considerat gestul a fi pripit, însă evoluția ulterioară a evenimentelor a confirmat justețea hotărârii luate.

Există, desigur, numeroase moduri de a ne arăta recunoştința: prin vorbe, prin fapte şi prin întreaga noastră comportare față de binefăcători. Ştim, de asemenea, că nu se arată recunoştința numai față de persoane, ci şi față de instituții. Aceasta explică de ce în toate împrejurările vieții sale Constantin Dejan nu uita să-şi arate recunoştința față de prof. Dimitrie Gusti şi față de Institutul Social Român, respectiv față de Fundațiile Culturale Regale ale României, aducând cuvinte de laudă celor care prin muncă neobosită s-au jertfit în folosul progresului social şi civilizației din România. Constantin Dejan a fost mândru de cinstea ce i s-a făcut de-a fi ales să participe la una din cele mai de seamă fapte ştiințifice şi social-culturale ale acelor timpuri, conduse de prof. Dimitrie Gusti.

De la prof. Dimitrie Gusti Constantin Dejan a învățat că trebuie iubită viața cu îndărătnicie, căci viața nu este o agonie, iar a iubi face viața admirabilă şi cea mai mare dovadă de iubire este să fii optimist şi curajos.

În anexă prezentăm câteva chitanțe emise în anul 1938 de Comitetul de Construcție al Căminului Cultural din comuna General Averescu, din Basarabia.

Factură.

Onor Com. de Construcție al Căminului Cultural din Com. Gral Averescu

Specificarea	Preț unitar Lei	B.	Total Lei	B.
16 1/2 kilograme catran-bleu	16	-	264	-

Total 264 Lei.-

Adică lei două sute șaizeci și patru

Banii am primit-

[illegible]

Subsemnatul Gavrilă Cricalov
şofeur din orașul Ismail, am primit
din Cassa Comitetului de Construcție al
Căminului Cultural Gral Averescu
suma de două sute patru lei costul
transportului cu mașina ce am
transportat pe D-l Arhitect Nogesa Gh.
dela Ismail – Gral Averescu și retur soco-
tit 7 lei pe km. în total 28 km.
Drept pentru care dau prezenta.–
G. Cricalov

Lei. Bani.
15.000. =

Chitanță.

Adică lei Cinci spre zeci mii Tocmai, subsemnații
Fadenco Andrei și Sidorenco Ivan, fabricanți de Cărămidă
din Comuna Broasca Județul Ismail, am primit dela
Comitetul de Construcție al Căminului Cultural din Comuna
Gral Averescu, prin Serviciul Județean de Arhitectură, reprezen-
tând costul a 23.077 (douăzeci și trei mii zero șapte zeci și șapte)
bucăți de Cărămidă socotită a 0,65 lei bucata, ce am
furnizat pentru Căminul Cultural din Comuna Gral Averescu
ce se execută prin Echipa Regală.–

Drept pentru care dăm prezenta și semnăm propriu.

Astăzi 21 Iunie 1938.

Andrei Fadenco
Ion. Sidorenco

Chitanţă.

Subsemnatul Andrei S. Balica din Comuna Nae Ararescu jud. Ismail, am primit suma de două sute lei dela Comitetul de Construcţie al Căminului Cultural prin Sr. C. Dejan, şeful Echipei Regale, pentru lucrul ce am executat la confecţionarea [illegible] pe timp de 2 1/2 zile socotit a câte 80 lei pe zi în cursul anului 1937.

Drept pentru care am semnat prezenta chitanţă cu semnătura proprie. —

S. Balica

17 Iulie 1938.

lei 18 mii.

7000 =

Chitanţă

Subsemnaţii Andrei Fotenco şi Ion Fidorenco amândoi fabricanţi de cărămidă cu domiciliul în Com. Broasca judeţul Ismail, am primit dela Comitetul de Construcţie al Căminului Cultural suma de lei şaptemii care sumă reprezintă preţul a 10.000 (zece mii) bucăţi cărămidă socotit a câte 0.70 lei bucata. —

Drept pentru care semnăm prezenta chitanţă. —

Andrei Fodenco
Ion Fidorenco

Plata s-a făcut în faţa noastră
Pr. [illegible]

16 Aug 1938

Lei Bani
5462 =

Chitanța

Adică lei cinci mii patru sute șase zeci și doi am primit dela Comitetul de construcție al Căminului Cultural din Comuna Gl. Averescu Jud. Ismail costul a 6050 (șase mii cinci zeci bucăți cărămidă a 0,75 lei bucata) și plata transportului a cărămizii cărată dela Borta și care nu fusese prevăzut în chitanța anterioară.
Drept care semnez prezenta.

Pr. Al. Chiosea

THE CULTURAL ACTIVITY OF THE THEOLOGY STUDENT CONSTANTIN DEJAN IN BASARABIA BETWEEN 1936 AND 1940

Abstract

Constantin Dejan – a student in theology and philology and philosophy in Bucharest – took all the necessary steps of the Social Services belonging to the Royal Cultural Fundation of Romania. He performed in Basarabia, firstly as a leader commander of the Royal Student Team in the General Averescu Parish, and in 1939 he became a coordinator of the zonal monograph in Orhei County, Bravicea Plasa (small rural district) as well as coordinator of the whole activity regarding the application of the Social Services Law promulgated on the 13-th of October 1938 in an area situated between the Danube and the Nistru (the following counties belonging to this area Lăpuşna, Orhei, Tighina, Cetatea Albă) having a surface of 60.313 km^2 , 795 villages, and seven main towns.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

SNOAVA POPULARĂ ÎN NORD-VESTUL MUNTENIEI

MIHAIL M. ROBEA*

În proza vîlsăneană, snoavele ocupă numeric, după basmele fantastice şi legende, al treilea loc. Deşi vechi, ele sânt încă destul de frecvente. Prin snoave se satirizează de către naratorii populari carențele omului. Extrase din realitatea cotidiană, acestea reflectă în mod deosebit un aspect, un moment din viața colectivităților umane, având efecte educative puternice asupra membrilor lor. Pe Vîlsan, specia e cunoscută, ca şi pe alte văi argeşene, cu termenii de *poveste* - „poveste cu popi, cu țigani"[1] şi, sporadic, de *basm.*

Corpusul snoavelor numără 27 de tipuri: 23 de tipuri cu o variantă şi patru tipuri cu două variante - în total 31 de texte. Numărul lor relativ mare ilustrează spiritul de observație ascuțit şi vocația către voioşie a membrilor comunităților vîlsănene. Structural, 26 de snoave sânt tipuri pure şi o snoavă e tip combinat - chiar local. Aceasta dovedeşte omogenitatea lor. În privința circulației lor, 13 tipuri au o circulație internațională, patru tipuri - o circulație națională şi 10 tipuri - o circulație locală. Numărul mare de variante naționale şi de ticuri locale demonstrează încă odată capacitatea de creare şi de recreare a comunităților vîlsănene în Sfera prozei.

Tematica snoavelor din Valea Vîlsanului e destul de întinsă, căci snoavele sânt inspirate din cele patru mari categorii tematice: I. Relații sociale - patru tipuri; II. Relații de familie - cinci tipuri; III. Trăsături psihologice - 17 tipuri; IV. Deficiențe fiziologice - un tip. Evident, snoavele din categoria trăsăturilor psihologice, cu 17 piese, domină celelalte categorii. Snoavele acestea privesc cele mai importante trăsături psihologice ale omului: prostia, lenea, inerția, viclenia. Eroii snoavelor aparțin prin excelență mediului rural: țărance, țărani, autorități (primar, perceptor), fețe bisericeşti preot, diacon). Dintre toate personajele, femeia, privită într-o viziune arhaică, apare cel mai frecvent.

Snoavele se desfăşoară, cu câteva excepții, pe un spațiu restrâns. Structura lor compozițională aparține tuturor celor patru tipuri compoziționale[2] moment (scenă), binar, serial şi ciclic. Motivele, singure sau combinate, sânt de o mare omogenitate. Comicul din snoave apare aproape cu toate categoriile lui de caracter, cel mai frecvent; de situație, destul de cultivat (*Cu capra, Cu femeia leneşă la târg*); de limbaj, într-o

---

* Mioveni.

[1] Informator Dumitru C. Diaconu, 46 de ani, Valea Faurului. Culegător Mihail M. Robea, 8 VIII 1969.

[2] Cf. Ovidiu Bîrlea, Prefață la *Nevasta leneşă*, Ediție îngrijită de Sabina C. Stroescu, Bucureşti, Minerva, 1979, p. XVII-XVIII.

singură piesă (*Fetili şi peţitorii*). Stilul lor e colorat şi concis, cu foarte puţine neologisme. Clasificarea acestor snoave, în corpusul lor urmează clasificarea românească din *La Typologic bibliographique des faceties Roumaines*, de Sabina Cornelia Stroiescu, vol. I-II, Bucureşti, EA, 1969.

1. *Cum a scos Ion paguba din casă* (tip 3008).

Inf. Al. Floca, 40 de ani, Stroeşti l. Culegător, M.R. 2 II 1969. Învăţat: „tot dă la moşi".

Tip răspândit sporadic în ţară. O snoava vîlsăneană din *Ciclul Păcală*. Aceasta posedă o schemă epică similară cu cea clasică. Cu una din cele nai întinse naraţiuni, Ion se angajează slugă la un popă. Îi omoară boii în pădure şi fuge în lume. Intrând într-un lac după toporul aruncat, rămâne fără haine. Se ascunde apoi sub patul unei case, a cărei femeie avea un ibovnic în cameră. Venindu-i bărbatul, nevastă îl ascunde sub acelaşi pat şi Ion, cu ameninţări, îi îmbracă hainele. Iese afară, revine în casă ca „doctor bun de pagube" şi, la îndemnul său, cei doi soţi, cu apă fiartă şi cu pari, înlătură „paguba" din casă. Naraţiune omogenă şi cursivă. Ion e Păcală. Motivul angajării la popă e împrumutat direct din experienţa de viaţă. Cu o puternică dramatizare a motivelor. Stil obişnuit povestitorului, însă cu un plus de claritate.

2. *Cu Stan şi Vlad* (tip 3086)

Inf. Ion C. Gămălie, 62 de ani, Bohari, culegător, M. Robea, 12 VIII 1969.

O altă snoavă din *Ciclul Păcală* însă cu un număr nou. Aceasta pare a fi o creaţie personală a povestitorului vîlsănean, pe baza împrumutării şi a amplificării unor motive din ciclul reapectiv. Unele motive o apropie de snoava *Slugă la sărac* din colecţia lui D. Furtună[3] Doi băieţi „leneşi" şi săraci se hotărâse să plece la oraş să se îmbogăţească, fiind pe rând, unul la altul „slugă" şi „boier". Mai întâi Stan slugă la boier Vlad. În oraş, trag la un hotel, unde fiind luaţi în serios, mănâncă şi beau gratuit. Spre a-i spori prestigiul boierului, sluga, în timpul somnului lui, opreşte circulaţia în preajma hotelului. Împărăteasa ţării, văduvă, aflând de prezenţa boierului Vlad, îl invită la palat. Îl primeşte seara şi, observându-i îmbrăcămintea uzată şi plină de fulgi, îl izgoneşte. Rămâne, împreună cu Stan, în curtea palatului; se arată o „vedenie", împăratul. Acesta le arată bogăţiile lui ascunse în subterana statuii şi Vlad devine begat. Dimineaţa, împărăteasa crede că s-a înşelat. Se scuză şi se căsătoreşte cu Vlad. Însă Vlad pleacă cu Stan să-l îmbogăţească şi pe el. Ajung într-o pădure, îndepărtează de la foc pe nişte „haiduci" şi le iau „desagii cu bani şi armătura. Stan se călătoreşte cu sora împărătesei. Naraţiune puternic omogenă, captivantă şi cu o compoziţie serială. Ancorată în verosimil şi fantastic. Cu narare fluentă şi cu dramatizare proporţională a motivelor narative. Cu comic de caracter şi de situaţie. Stil caracteristic povestitorului.

3. *Băiatul cel sărman şl pisica* (tip. 3222)

Inf. Gheorghe Gh. Bănică, 13 ani, Brăduleţ. Culegător, M. Robea, 17 V 1969. Învăţat: „dă la tata mare".

Tip atestat în jud. Argeş. Cu naraţiune restrânsă. Un băiat sărac şi orfan luându-şi pisica în traistă, pleacă în lume ca să-şi caute norocul. Găzduieşte la nişte gospodari. Observând că aceştia îşi apără de şoareci mămăliga cu bâtele, îi dă drumul la pisica sa şi şoarecii fug. Descoperind pisica ei strâng bani de la toţi cetăţenii şi o

[3] D. Furtună, *Izvodiri din bătrâni*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973, p. 205-207.

cumpără. Băiatul se îmbogăţeşte. Text unitar, numai povestit şi încadrat între formule tradiţionale. Cu stil caracteristic povestitorului.

Tip atestat pe altă vale din jud. Argeş, cu variantă silmilară: 1. *Omul şi pisica lui*: Codin, CS, p. 76-78 (Fureşti).

4. *Ţiganu şi miliţia* (tip. 3329).

Inf. P. Lăzăroiu, 73a. Cacaleţi. Culegător, M. Robea, 22 VIII 1969. Învăţat: „dă pă la alţii".

Snoavă cu un loc potrivit în categoria snoavelor despre autorităţile laice şi religioase, cu numărul ultim. O snoavă inspirată din realităţi contemporane. Un ţigan merge la Bucureşti şi este luat în maşina sa de un maior. La punctul de control, maşina e oprită de un căpitan şi şoferului i se cer actele pe care nu le are la el. Atunci ţiganul cheamă căpitanul la el şl îl întreabă dacă s-a gândit cine ar putea fi el dacă are la maşină un şofer maior. Căpitanul îl crede ministru şl îi dă imediat liber.

Text cu aspect geometric şi cu o compunere episod. Dramatizare amplă a tonului. Cu comic de caracter şi de situaţii. Stil obişnuit povestitorului.

5. *La divorţ* (tip 3414).

Inf. P. Lăzăroiu, 73 de ani, Cacaleţi. Culegător, M. Robea, 22 VIII 1969. Învăţat: „eh, dă pă la alţii".

Tip atestat în Muntenia şi Transilvania. Textul vîlsănean reprezintă o combinare a două snoave foarte apropiate. Doi tineri căsătoriţi de curând se hotărăsc împreună să divorţeze. La tribunal asistă la divorţul a altor doi soţi, vârstnici, pe care judecătorul îi divorţează pentru „potrivire de caracter", în sens negativ. Le vine rândul tinerilor soţi şi judecă torul le cere motivul divorţului. Nu-i pot oferi niciun motiv şi atunci îl trimite afară să născocească unul. Nu-l găsesc însă. Chemaţi în sală, la insistenţa magistratului de a indica motivul, tânărul declară: „Asta s-a-nvechit!", „boală" de care „suferea şi judecătorul". Evident, un text compus din două snoave înrudite: 1. snoava despre divorţul prin „potrivire de caracter" (tip 3414); 2. snoava despre divorţul prin „înţelegere", mai nouă, inspirată dintr-o realitate juridică abrogată recent (Decretul 79/1966). Această ultimă snoavă este creată, în mare parte, pe canavaua celeilalte plăsmuiri şi se contaminează cu snoava despre divorţul soţilor frivoli (tip 3.493). Evident, o creaţie a povestitorului vîlsănean. În contextul ei este introdusă cealaltă snoavă. Unite într-un singur text idiculizarea pseudomotivelor divorţurilor din cele două episoade apare mai pregnantă şi mai variată. Naraţiune omogenă. Cu tip serial de compoziţie. Episoadele puternic dramatizate. Stil concis, vioi, colorat.

6. *Maria din Vadulat* (tip. 3469)

Inf. Maria I. Cîrstea, 72 de ani, Vâlsăneşti. Culegător, M. Robea, 27 VI 1969. Învăţat: „dă la bătrâni".

Tip atestat în toate provinciile ţării. Varianta vâlsăneană conţine schema narativă clasică. O femeie frivolă este curtată de popă, de primar şi de perceptor. În înţelegere cu bărbatul, îi invită succesiv, într-o seară, acasă. Femeia îi ascunde „într-o putină cu zăborină", bărbatul o duce la bâlci şi, în faţa lumii curioase, le dă. drumul la „draci" . Naraţiune unitară. Cu tip serial de compoziţie. Accent deosebit pe comicul de situaţii. Stil clar, vioi, sobru.

În alte aşezări argeşene, tipul apare atestat cu variante apropiate: 1. *Primarul, popa şi pârcălabul*, D. Mihalache, „Flacăra Literară, artistică şi socială“, V (1916), nr. 41, p. 494-495; 2. Ion (femeia vicleană); Vrabie, p. 185-188 (Domneşti).

7. *Păcăleala popii* (tip 3470)

Inf. Constantin Uţă, 70 de ani, Valea Faurului. Culegător, M. Robea, 8 VII 1969. Învăţată: „din popor, dă la oameni“.

Alt tip atestat în toate provinciile ţării. Varianta vîlsăneană urmează schema epică clasică. Un popă se ţine după o femeie serioasă. Ea i se plânge bărbatului, acesta o îndeamnă să-l cheme acasă. Popa vine, femeia îl ascunde subpat şi bărbatul îl scoate şi-l pune să macine toată noaptea. Apoi popa renunţă la femeie. Naraţiune omogenă şi cu compoziţie binară. Cu utilizarea echilibrată a naraţiunii şi a dialogului. Accent pe comicul de caracter şi de situaţie. Stil concis, clar şi vioi.

Tip atestat frecvent şi omogen în alte părţi ale jud. Argeş: 1. Cu un popă şi o vecină: AIEF, mg. 1247 (Albeşti de Muscel); 2. Cu o femeie şmecheră: AIEF, mg. 1323 (Bughea de Sus); 3. Popa iubeţ: Vrabie, p. 260-263 (Domneşti); 4. Ai terminat de moară?: Nanu, DLP, p. 103-104 (Smeura).

8. *Cizmaru păcălit*.

Inf. Vasile I. Floca, 31 de ani, Stroeşti. Culegător, M. Robea, 2 II 1969. Învăţat: „dă la alţii“.

Snoavă licenţioasă. Cu locul potrivit, atât aceasta cât şi următoarea, la snoavele despre relaţiile familiale. Doi soţi săraci n-au o cratiţă pentru prepararea mâncării. Bărbatul o împrumută de la un căpitan, vecin. Cratiţa e ciobită şi apoi fiecare dintre soţi îl trimite pe celălalt s-o înapoieze. Neînţelegându-se, hotărâsc să o ducă acela care va vorbi primul în câteva zile. Între timp, soseşte ordonanţa căpitanului pentru a-i ridica cizmele reparate şi nici unul din soţi nu vorbeşte. Spre a-i face să vorbească, ordonanţa „se leagă“ de femeie. După plecarea acestuia, cizmarul îi reproşează nevestei comportarea şi, fiindcă a vorbit primul, tot el restituie cratiţa căpitanului. Acţiune unitară şi cu compoziţie binară. Accent pe comicul de caracter, de situaţie şi de limbaj. Stil abrupt şi colorat.

9. *Cu un rudar*.

Inf. Gheorghe N. Ganea, 35 de ani, Stroeşti. Culegător, M. Robea, 27 I 1974. Învăţată: „dă pă la adunări d-ale noastre“.

Snoavă licenţioasă. O rudărească, împreună ou bărbatu-său se duce să viziteze părinţii peste Olt. La marginea apei, ei se hotărăsc s-o treacă cu o barcă. Barcagiul ia mai întâi pe femeie şi, la jumătatea Oltului, începe „să vază dă rudăriţă“. De pe mal, bărbatul i se adresează acestuia, cu imprecaţii şi îşi îndeamnă nevasta să-l facă inofensiv. Naraţiune unitară cu compoziţie episod. Cu textul puternic dramatizat. Accent pe comicul de situaţii şi de limbaj. Stil vioi, concis şi arhaic.

10. *Mătiura* (tip 3695).

Inf. Gheorghe Gh. Bănică, 13 ani, Brăduleţ. Culegător, M. Robea, 17 V 1969. Învăţat: „dă la tata mare“.

Tip atestat o singură dată în Muntenia. Varianta vîlsăneană se dezvoltă pe o schemă mai amplă, cu două motive: 1. cererea mătiurei de fata proastă atestat; 2. ungerea femeii proaste şi leneşe cu miere, neatestat. Un flăcău se căsătoreşte cu o fată bogată, dar proastă şi leneşă. La plecarea cu zestrea, îi cere insistent maică-sii mătiura - „polonic cu care mânca“. Ruşinată, i-l dă. În noua casă, nu face „nici-o treabă“.

Bărbatu-său o unge cu miere şi o punctează cu fulgi, încât toţi o ocolesc. Atunci femeia începe să lucreze. Naraţiune omogenă şi cu o compoziţie combinată (serială şi binară). Cu comic de caracter şi de situaţii. Stil caracteristic povestitorului adolescent.

11. *Femeia proastă* (tip 3736).

Inf. Augustin Mailat, 67 de ani, Brăduleț. Culegător, M. Robea, 20 V 1969. Învăţată: „dă la bătrâni".

Tip atestat în toate provinciile ţarii. Varianta vîslăneană posedă o scenă epică identică cu cea clasică în trei motive esenţiale. O femeie proastă se plânge bărbatului că pisica i-ar mişca „grinda dă sus" şi i-ar omorî copilul. O îndeamnă să dea jos pisica şi pleacă în lume să vadă dacă mai există asemenea proşti. Întâlneşte pe unul care lovea vaca să urce in podul grajdului după fin, pe alţii care construiau „o casă fără ferestre" şi se plângeau că n-au lumină în odaie. Atunci omul se întoarce acasă că mai întâlnise proşti. Acţiune închegată şi cu compoziţie serială. Cu comic de caracter şi de situaţii. Stil abrupt, colorat.

În jud. Argeş, încă o variantă aproape asemănătoare cu cea vîlsăneană: 1. Iertarea prostiei: Nanu, L.P., p. 65-66 (Coşeşti).

12. *Fetili si peţitorii.*

Inf. Maria Gh. Simion, 76 de ani, Brăduleţ. Culegător, M. Robea, 25 V 1969. Învăţată: „dă la mătuşe".

O snoavă locală, în *Tipologia bibliografică a snoavelor româneşti*, ea poate fi inclusă în categoria snoavelor despre femeia proastă (tip 3695-3760), grupă lipsită de numere ce rezervă atât de utile. Nişte oameni cu patru fete: „trei năblege" şi „una mai sănătoasă". Vin peţitori la ultima fată şi celelalte fete se ascund. O pisică mănâncă din „jumării peţitorilor" şi cele trei fete strigă diferit, contradictoriu, la ea. Naraţiune cu un aspect geometric şi cu o compoziţie episodică. Cu comic de limbaj, de situaţie şi de caracter. Stil obişnuit povestitoarei.

13. *Talmeş-balmeş* (tip 3814)

Inf. Augustin Mailat, 67a., Brăduleţ, culegător Mihail Robea, 20.V.1969. Învăţată „dă la tata".

Tip atestat în toate provinciile ţării. Schema variantei din Brăduleţ nesimilară cu cea clasică. Un fin îşi vizitează naşul şi mănâncă la acesta „talmeş-balmeş", „ocă cu brânză". Plăcându-i, naşul îi dă brânză ca nevastă-sa să-i gătească acasă acest fel de mâncare. Pe drum îi uită numele şi el îi spune nevestei să-i gătească „hăla-d-acela". Femeia nu înţelege ce să-i gătească şi este lovită mortal cu ciocanul. Copilul său îi spune atunci că a făcut-o „talmeş-balmeş" pe maică-sa. Tatăl îşi reaminteşte abia acum numele şi regretă că acesta n-a sosit mai devreme să i-l amintească. Naraţiune închegată şi cu compoziţie serială. Cu comic de caracter, de situaţie şi de limbaj. Stil abrupt, colorat, cu unele reluări.

Snoava e atestată în alte părţi ale judeţulului Argeş tot cu schema epică clasică. 1. Talmeş-balmeş halba: Codin, CS, p. 144-145 (Priboeni); 2. Almeş-balmeş, unt cu ouă: Nanu, DPL, p. 112 (Suseni).

14. *Cu capra* (tip 3850)

Inf. Augustin Mailat, 67a., Brăduleţ, culegător Mihail Robea, 20.V.1969. Învăţată: „dă la tata-al meu".

Tip atestat în Transilvania. Varianta vâlsăneană reprezintă prima atestare a tipului în Muntenia. Evident, snoava a trecut aici prin filiera repertoriului ciobanilor de

pe versanții munților Făgărașului. Posedă o schemă aproape similară cu cea transilvăneană. Un fin a primit în dar o capră de la nașu-său. Neavând cu ce s-o hrănească, se suie într-o salcie și îi aruncă crăci. Capra le cojește fâșiile și omul crede că vrea „să-l lege pă iel". Rămâne în salcie. Spre a scăpa de ea, i-o vinde unui negustor. Narațiune unitară și cu o compoziție episod. Domină narațiunea cu comic de cararacter și de situații. Stil caracteristic povestitorului.

15. *La șezătoare* (tip 4653)

Inf. Maria Gh. Simion, 76a., Brăduleț, culegător Mihail Robea, 20.V.1969. Învățată „dă pă la lume, nu mai știu bine".

Tip cu o atestare unică în Muntenia. Varianta vâlsăneană care concretizează a doua atestare a tipului posedă o schemă epică aproape identică cu cea a variantei precedente. O fată frumoasă e iubită de doi flăcăi: unul sărac, altul bogat. Când vine la șezătoare, primul bea multă apă, mărturisind că bea după pește. Prietenele fetei, deghizate, vizitează pe rând familiile flăcăilor să observe ce mănâncă ei. Constată: băiatul sărac mânca „zeamă dă mămăligă" sărată; cel bogat, „bulz dă brânză". La prima șezătoare, în joc, fata care se va căsători cu băiatul sărac face aluzie la situația flăcăilor. Acțiune unitară, dramatizată și cu compoziție binară. Cu comic de caracter și de situație. Stil abrupt.

16. *Cu baba și moartea* (tip 4777)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Cacaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969. Învățată „dă la lume". Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta locală cu o schemă epică identică cu cea clasică. O babă săracă, în momentele grele ale vieții, își cheamă moartea. La o accidentare pe o coastă, moartea, chemată, se ivește, însă baba o refuză, motivând că a chemat-o să-i ajute să pună „surcelili-n cap". Acțiune omogenă și cu o compoziție binară. Cu echilibru în folosirea narațiunii și a dialogului. Cu comic de caracter și de situații. Stil caracteristic povestitorului.

17. *Țiganu și peștele* (tip 4779)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Cacaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969. Învățată „dă la lume". Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta lui P. Lăzăroiu posedă o schemă epică aproape identică cu cea clasică. Un țigan îl roagă pe Sf. Petre să-i ajute să prindă pește, dându-i și lui o parte din el. Prinde un pește mare și îl măsoară numai pentru membrii familiei sale. Peștele sare în apă; țiganul îi reproșează sfântului că n-a știut de glumă. Acțiune închegată și cu compoziție binară. Cu comic de caracter și de situație. Stil caracteristic povestitorului.

18. *Țiganul și mecanicu* (tip +)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Cacaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969. Învățată „dă pă la oameni".

Snoava se referă la aspecte contemporane. Poate fi clasificată în categoria *isteț-șiret* (tip 4640-4672), fără număr. Un țigan vrea să se întoarcă gratuit acasă de la București. În gară, el se apropie de o locomotivă „Diesel", îl laudă pe „inginer" și îl roagă să-l ia în cabină. Acesta îl invită înăuntru. Călătorul coboară la Ploiești și, de jos, îl întreabă batjocoritor pe mecanic: „Bă bulache, tot tu bagi cărbuni, mă?". Snoavă cu o compoziție episod. Text dramatizat. Cu toate tipurile de comic. Stil obișnuit povestitorului.

19. *Olteanu şi munteanu* (tip +)

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Cacaleți, culegător Mihail Robea, 22.VIII.1969. Învățată „dă la lume".

Snoava intră în tipologie ca şi precedenta, la *isteț-şiret* (tip 4640-4672). Un oltean şi un muntean mănâncă împreună peşte la restaurant. Olteanul aruncă oasele, munteanul le adună. Întrebat de ce le adună, munteanul îi spune că: „Cu acestea câştigi gologani!". Olteanul i le cumpără cu „doi poli". La reproşul lui că sunt scumpe, munteanul îi răspunde că abia le-a cumpărat şi-a început să se deştepte. Narațiune dramatizată şi cu o compoziție episod. Cu comic de caracter şi de situație.

20. *Cu biserica țigănească* (tip Ath 1932).

Inf. Gheorghe N. Ganea, 30 ani, Stroeşti, culegător Mihail Robea, 8.II.1969. Învățată „dă la unu din Albeşti d-aici".

Tip atestat în toate provinciile țării. În proza populară românească, el are o structură de snoavă. Atunci locul lui potrivit e la snoavele despre minciuni (tip 4896-4929), nu la poveştile cu minciuni (tip Ath 1875-1899). Întrucât categoria aceasta de snoave nu are numere de rezervă, ca de altfel multe altele, nu i se poate da un număr. În Valea Vâlsanului snoava e foarte răspândită. Într-o singură colectivitate au fost înregistrate două variante.

Varianta lui Ganea e primul text înregistrat. Odată țiganii se hotărăsc să se strângă şi să discute despre construirea unei biserici şi despre alegerea unui „popă". Țiganii discută „balma-valma" şi propun ca biserica să fie făcută „dă argint", „dă aramă", „din fier", „din hârtie", şi, în fine, din alimente (caş, brânză, cârnați, slănină) pentru ca „să mănânce țiganii noştri frați". Ca preot îl aleg „pă Adiman Chirilă", negru şi nesătul. În loc de clopot de metal pun „o căpățână de cal". Narațiune fluentă şi cu o compoziție serială. Stil obişnuit povestitorului.

21. *Anecdotă țigănească.*

Inf. Al. Floca, 44 ani, Stroieşti, culegător Mihail Robea, 3.XI.1973. Învățată „dă pă la alții".

Variantă similară. În sudul văii, snoavă, trecută, versificată, în repertoriul Caprei.

22. *C-un om leneş* (tip 5093).

Inf. Al. Floca, 45 ani, Stroieşti, culegător Mihail Robea, 27.I.1974. Învățată „dă la tata".

Tip cunoscut îndeosebi prin varianta Creangă şi atestat sporadic în unele provincii ale țării[4]. Varianta vâlsăneană posedă o schemă epică mult diferită de cea clasică. Trăiesc căsătoriți un bărbat puturos şi o femeie harnică. Femeia îi dă mâncare „pă gât, ca la animal zis". Femeia îl îndeamnă să lucreze câte ceva, dar el refuză. Mâhnită, femeia îl lasă şi pleacă în lume. Rămâne singur câtva timp şi, ca să nu moară de foame, îl iau pe rând „neamurili". Nu le lucrează nimic şi îi moaie ele mâncarea. Un nepot se hotărăşte să-l ducă „la spânzurătoare". Pe drum întâlneşte „o biată doamnă" care vroia să-l îngrijească ea şi el să-i aibă „grijă d-ale casii". Când află însă că leneşul doreşte „posmagii muiați", îl îndemnă pe nepot să-şi continuie drumul. Snoava aceasta diferă de toate celelalte variante[5], printr-un plus de două motive, care alcătuiesc prima

[4] Ov. Bîrlea, *Poveştile lui Creangă*, p. 117.
[5] *Ibidem,* p. 117.

ei parte: părăsirea leneşului de nevastă şi îngrijirea lui de rudele apropiate. Parţial, al doilea motiv corespunde cu primul motiv, cu întreţinerea leneşului de către sat, din varianta *Poveste* (Mălini-Fălticeni)[6]. Prin prezenţa celor două motive, varianta vâlsăneană dobândeşte, singură, o desfăşurare motivată şi ascendentă, cu includerea antecedentelor pedepsei capitale. Evident, textul vâlsănean provine din circulaţia orală şi reprezintă o variantă locală deosebită, argeşeană, probabil cu o largă circulaţie în trecut. Căci folcloristul muscelean D. Mihalache (1885-1916) a cunoscut şi a dramatizat amplu o asemenea variantă în piesa *Leneşul*[7].

O snoavă cu o naraţiune omogenă şi cu o compoziţie serială. Folosire echilibrată a naraţiunii şi a dialogului. Cu comic de caracter, de situaţii şi de limbaj. Stil muntenesc caracteristic povestitorului.

23. *Cu o femeie leneşă* (tip 5152)

Inf. Maria Gh. Simion, 76 ani, Brăduleţ, culegător Mihail Robea, 25.V.1969. Învăţată „dă pă la lume“.

Tip atestat în toate provinciile ţării. Varianta vâlsăneană cu o schemă epică identică cu cea clasică. Un flăcău se însoară cu o fată leneşă. Într-o zi, plecând la muncă, el pune „o piele de oaie-n cui“ şi îi porunceşte să-i facă treburile din casă. Negăsindu-le făcute, pune pielea „în spinarea femeii“ şi o loveşte cu biciul, încât o doare şi pe femeie. Repetând scena în altă zi, bărbatul găseşte „femeia bărbată“. Naraţiune geometrică şi cu o compoziţie serială. Cu utilizarea echilibrată a naraţiunii şi dialogului. Cu comic de caracter şi de situaţii. Stil caracteristic povestitoarei.

Tip atestat în Valea Argeşului cu o variantă similară, dilatată: *Biciul cel leneş pedepsit*, Nanu, DLP, p. 94-95 (Aref).

24. *Cu o femeie leneşă la târg* (tip 5153+5154+5155)

Inv. Vasile Floca, Stroeşti, culegător Mihail Robea, 2.II.1969. Învăţată „dă la strămoşi“.

O snoavă cu două variante în aceeaşi colectivitate socială. O snoavă combinată din trei tipuri comprimate, răspândite pe arii întinse. Tipologia naţională nu cunoaşte o snoavă cu această combinaţie. Prin numărul şi succesiunea combinărilor, ea apare ca o snoavă locală. Un flăcău harnic se însoară cu o fată leneşă. La reproşul bărbatului că ea nu lucrează nimic, femeia îi numără de mai multe ori un fus în gura podului şi îi explică calendarul săptămânal al femeii leneşe (tip 5153). Îl trimite în pădure după „răschitori“, iar ea pe de altă parte îl ameninţă cu „Cine taie răschitoare / Baba-i moare“, ceea ce îl determină să renunţe la tăierea lor (tip 5154). Apoi îl trimite la naşul lor să-i aducă câte ceva şi el se întoarce cu o gâscă. Ea o confundă cu o haină femeiască bună şi îşi aruncă propria îmbrăcăminte în foc, rămânând „goală“. Mâhnit, la prima zi de târg în Piteşti, bărbatul încarcă căruţa cu fân şi, spunându-i că o duce să-i cumpere îmbrăcăminte, o ascunde „goală“ acolo. La descărcarea fânului vândut, cumpărătorii descoperă „dracul în piele goală“. Ruşinată, fuge acasă şi îşi lucrează singură ia (5155). În pofida numeroaselor motive, naraţiunea apare închegată şi cu o compoziţie serială, dovezi ale unei vechi difuziuni. Snoavă localizată în spaţiul argeşean. Utilizare

[6] *Ibidem,* p. 317-318.

[7] D. Mihalache, *Leneşul.* Piesă de teatru într-un act, în „Muscelul nostru“, IV (1932), nr. 1-2, p. 17-19; nr. 3-4, p. 26-28; nr. 5-6, p. 31-34; nr. 7-8, p. 11-13; nr. 9-10, p. 37-38.

echilibrată a povestirii şi a dialogului. Cu multe versuri în prima parte a textului. În snoavă, comic de caracter şi de situaţii. Stil abrupt, colorat, cu aspect arhaic.

25. *Povestea cu femeie leneşă.*

Inf. Gheorghe N. Ganea, 35 ani, Stroeşti, culegător Mihail Robea, 27. I.1974. Învăţată „dă la tata".

Variantă identică cu cea precedentă.

26. *Femeia leneşă.*

Inf. Gheorghe Gh. Bănică, 13 ani, Brăduleţ, culegător Mihail Robea, 17. V.1969. Învăţată „dă la tata mare-al meu".

Un tip bine cunoscut în Valea Vâlsanului prin două variante asemănătoare din sate depărtate. Prima variantă e un text mai amplu şi cu multe particularităţi artistice. Un flăcău sărac, cu tot avertismentul socrilor se însoară cu o fată leneşă, dar bogată. La îndemnul lui, ea pleacă să sape un ogor, însă acolo numai mănâncă şi doarme. Găsind-o dormind, bărbatul „o tunde-n cap" şi „o unge pă piele" cu păcură. Se scoală, nu se mai recunoaşte. Merge acasă, întreabă bărbatu dacă e ea şi, după câteva încercări, îi spune că ea este. Acţiune omogenă şi cu compoziţie binară. Utilizarea echilibrată a naraţiunii şi a dialogului. Cu versificarea textului despre îndoiala identităţii leneşei. Snoavă încadrată inoportun în formulele iniţială şi finală ale basmului. Cu comic de caracter şi de situaţii. Stil caracteristic povestitorului.

27. *Ion şi Cartrina.*

Inf. Elisabeta Grad, 63 ani, Stroeşti, culegător Mihail Robea, 7. II.1969. Învăţată „dă la un contabil".

Varianta similară cu cea precedentă.

28. *Cu finu împăratului* (tip 5307).

Inf. Al. Floca, 40 ani, Stroeşti, culegător Mihail Robea, 6. II.1969. Învăţată „dă la un moş".

Tip atestat în toate provinciile ţării. În spaţiul vâlsănean, tipul e atestat amplu, cu două variante deosebite şi cu aspect de basm.

Varianta din Stroeşti e cea mai amplă şi cea mai completă. Finul isteţ al unui împărat i se laudă că el e cel „maimare oţ" şi poate fura orice. Surprins, împăratul îl pune la patru încercări grele şi finul le trece cu bine. Îi fură iapa din mâinile „a 4-5 inşi", îmbătându-i; îi ia direct împăratului iapa, descălecându-l ca să privească nişte „spânzuraţi"; îl aduce într-un sac pe popa, păcălindu-l; îi fură „ăi patru boi dă la plug din mâna dă la patru oameni", îndepărtându-i de ogor, cu nişte pui. De teamă, împăratul hotărăşte să-l înece într-un lac. Îi spune astfel că-l numeşte primar într-un sat şi că trebuie să-l ducă într-un sac. Însă pe drum, la un popas, finul schimbă locul din sac cu un cioban. La câteva zile, împăratul îl vede uimit cu o turmă de oi. La vestea că oile le-a scos din lac, împăratul, lacom, care să-l ducă acolo. Finul îl duce tot în sac şi îl îneacă; apoi şi pe preoteasă. Finul rămâne „stăpânitor în averea" lor. Naraţiune omogenă şi cu o compoziţie serială. Cu dramatizare amplă a motivelor. Textul înrămat în formulele clasice ale basmului fantastic.

Cu comic de caracter, de situaţie şi de limbaj. Stil caracteristic povestitorului, însă cu unele imprecaţii.

29. *Ţiganu şi popa*.

Inf. Dumitru C. Diaconu, 46 ani, Valea Faurului, culegător Mihail Robea, 25. VI.1969. Învăţată „dă la bătrâni".

Variantă interesantă, redusă la trei motive narative: acceptarea „prinsorilor“ unui popă de către un țigan; furtul unui cal din mâinile a trei oameni; luarea banilor din biserică. Cu toate tipurile de comic.

30. *Cu un popă ruşinat* (tip 5316).

Inf. Constantin I. Uța, 70 ani, Valea Faurului, culegător Mihail Robea, 29. VI.1969. Învățată: „o ştiu dă la unu din Galeş, Manole Şoleanu, cioban“.

Tip atestat în toate provinciile țării. Varianta vâlsăneană are schema epică similară cu cea clasică. Un țăran mărturiseşte unui popă, la spovedit că el i-a furat vaca aia mare, roşie“ şi-i cere iertare. Vrând să scoată plata vacii cu martori, popa îl pune să repete mărturisirea în fața oamenilor, la biserică. Acolo declară însă că toți copiii cu părul roşu din sat sunt făcuți cu popa. Narațiune geometrică şi cu compoziție binară. Cu comic de caracter şi de situație. Stil caracteristic povestitorului.

31. *O doamnă la Amara.*

Inf. P. Lăzăroiu, 73 ani, Cacaleți, culegător Mihail Robea, 22. VIII. 1969. Învățată: „auzită dă la oameni“.

O anecdotă locală, singura de altfel, inspirată din realitățile contemporane. În *Tipologia bibliografică a snoavelor româneşti* i se cuvine loc la *Anecdote,* categoria *Diverse* (tip 6036-6087), nenumerotată, căci nici aici nu au fost concepute numere de rezervă. O femeie reumatică merge la băile Amara şi se întoarce sănătoasă, fără cârje. Aceasta fiindcă „I-a furat cârjili, domle. Şi-acolo nu ie pădure, nu poa să facă altili“. Text numai narat şi restrâns la un moment. Poanta nu e suficient de pregătită. Stil caracteristic povestitorului.

THE FOLK FUNNY STORY IN THE NORTH-WEST OF WALACHIA

Abstract

The folk funny story is a work in which the folk artists satirize the vices of man. The folk funny stories from Vâlsanului Valley are among the most interesting in the corpus of this kind of stories created in the North-West of Walachia. They satirize such negative features of man like stupidity and cunning.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIX**, 2010

DIN ISTORICUL DRAPELULUI NAŢIONAL

DORU NEAGU*

Alături de stemă şi imn, drapelul constituie un simbol fundamental al oricărei entităţi statale autonome sau independente. Drapelul României a apărut în secolul al XIX-lea odată cu formarea statului naţional[1] în jurul Munteniei. O sursă neconfirmată însă de alte izvoare indică pe tânărul grămătic al lui Tudor Vladimirescu[2], Petrache Poenaru, ca născocitor al drapelului naţional românesc. Model i-a fost tricolorul francez impus ca simbol de revoluţia de la sfârşitul sec. 18. Prima apariţie în public a acestui drapel ar fi fost la intrarea oastei lui Theodor Vladimirescu în Bucureşti[3].

Se ştie că în 1834 la cererea domnilor români sultanul Mahmud II a acceptat steaguri proprii pentru corăbiile şi miliţia pământească a Principatelor Dunărene. În România, primele drapele militare apărute sub domnia lui Al. Ghica erau tricolore cu benzi orizontale roşu-galben-albastru[4].

Armata munteană a constituit un ferment al transformărilor revoluţionare. În cadrul ei au acţionat, între alţii, N. Bălcescu (pentru scurtă vreme), N. Golescu, C. Tell, G. Magheru. Când a aflat de încercarea „Frăţiei" de a declanşa revoluţia şi în România, principele G. Bibescu a mers la 11/23 VI 1848 la cazarma infanteriei din Bucureşti pentru a se asigura de sprijinul armatei. Militarii au refuzat să ridice armele împotriva poporului. Ba chiar l-au determinat pe principe să jure credinţă naţiunii pe tricolorul armatei[5]. Astfel, fără vărsare de sânge, revoluţia ieşea, temporar, victorioasă.

* Muzeul Judeţean Olt, Slatina.

[1] G. D. Iscru, *La bandera tricolor, símbolo de la unidad de los rumanos*, în „Rumania. Páginas de historia", Bucarest, año IX, 1984, no. 1, p. 79.

[2] Mulţi autori români încearcă să acrediteze ideea că primul drapel tricolor ar fi fost steagul „Adunării norodului" al lui Tudor Vladimirescu, Adina Berciu-Drăghicescu, Tiberiu Velter, G. D. Iscru, Aurel David, *Tricolorul României, simbol al unităţii, integrităţii şi suveranităţii naţionale*, coord. dr. Adina Berciu-Drăghicescu, Bucureşti, Editura Sigma 1995, p. 55-56. Drapelul era însă alb căptuşit cu mătase albastră şi doar ciucurii ar fi fost tricolori (descriere făcută în 1980 de Olivia Strachină şi preluată la A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 53-56 şi p. 139, fig. 12).

[3] *Foaia românească*, a. LVII, nr. 29, 2007 VII 20, p. 10 apud Wikipedia. Acest drapel nu trebuie confundat cu steagul lui Theodor Vladimirescu pentru care vezi: Gheorghe Vasilescu, *Tricolorul românesc: mărturie a vechimii şi dăinuirii neamului nostru*, 27 VI 2005; cf. G. D. Iscru, *loc. cit.*, p. 78.

[4] Detalii: A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 57-58 unde se reproduce şi Hatişeriful sultanului Mahmud II (1808-1839) publicat în „Buletin. Gazetă oficială a Ţării Româneşti", nr. 34, 1834 X 14, p. 147; G. Vasilescu, *loc. cit*.

[5] Scrisoarea lui Aaron Florian (Bucureşti, 1848 VI 11/23) către G. Bariţiu, în Cornelia Bodea (ed.), *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, doc. 138, p. 544; A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 67; v. şi G. D. Iscru, *loc. cit*., p. 79.

Primul decret al guvernului provizoriu a fost cel prin care la 14/26 VI 1848 tricolorul era decretat ca drapel naţional[6]. Nu era stabilită însă ordinea culorilor. La început s-a preferat tricolorul în benzi orizontale albastru-galben-roşu.

Aşa apare tricolorul în acuarela lui Costache Petrescu *Constituţia din Bucureşti de la Iunie 11 anul 1848*. Ea înfăţişează un grup de 9 revoluţionari în haine de epocă, cu brâuri sau eşarfe tricolore alături de un drapel ce are înscris pe banda centrală (galbenă) cuvintele „Dreptate. Frăţie" cu litere chirilice[7].

Identic apar dispuse culorile şi pe drapelul gărzii cetăţeneşti înfiinţate la Slatina la 1848[8]. Aflat iniţial la Muzeul local el a fost preluat de către Muzeul Naţional de Istorie din Bucureşti. La Slatina a rămas doar o copie a acestuia. Este singurul drapel păstrat din timpul revoluţiei muntene. Pe drapel se află trei înscrisuri cu negru, cu majuscule chirilice. Pe banda superioară, albastră, stă scris: „Dreptate. Frăţie", pe banda centrală, galbenă, „Judeţul Oltu", iar pe cea de jos, roşie, „Oraşul Slatina"[9].

Având în vedere dispunerea orizontală a culorilor presupunem că şi steagul reprezentat de C. Petrescu şi cel provenit din Slatina sunt anterioare datei de 13/25 VII 1848. Atunci, decretul nr. 252 al guvernului provizoriu dispunea ca pe drapel culorile să fie „albastru închis, galben deschis şi roşu carmin" dispuse în benzi *verticale* cu albastrul lângă lance[10]. Singura reprezentare a unui astfel de drapel apare în pictura lui Constantin Daniel Rosenthal *România aruncându-şi cătuşele pe Câmpia Libertăţii*. Tabloul datând din 1849 înfăţişează o tânără în rochie albă înfăşurată într-un tricolor având cele trei culori dispuse vertical[11].

Pe tricolor numeroşi cetăţeni au jurat în adunări publice credinţă idealurilor revoluţionare[12]. La fel au procedat şi soldaţii şi ofiţerii. De aceea, în mod firesc, după ce trupele otomane au înfrânt revoluţia, caimacamul G. Cantacuzino dispunea în toamna a. 1848 interzicerea tricolorului[13] văzut ca un simbol revoluţionar. Idealurile revoluţionare n-au putut fi înfrânte. Dorinţele exprimate de revoluţie vor fi treptat realizate în următorii 70 de ani.

---

[6] G. D. Iscru, *loc. cit.*, p. 79; G. Vasilescu, *loc. cit.* Detalii: A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.,*., p. 68-69. Decretul apărut iniţial în *Monitorul român*, I, nr. 1, 1848 VI 19, p. 1-2 publicat de C. Bodea, *op. cit.*, doc. 146, p. 551-552 lămureşte şi motivaţia înscrierii lozincii „Dreptate. Frăţie" pe drapel: „Dreptatea, acea stea strălucitoare care luminează omenirea şi o povăţuieşte în calea binelui, voeşte ca oamenii să fie mai întâi slobozi şi deopotrivă, şi frăţia, acest sentiment străbun românesc, leagă inimile pentru obştescu folos".
[7] G. Vasilescu, *loc. cit.*
[8] *Ibidem*.
[9] Descrierea după replica aflată la Muzeul Judeţean Olt. Vezi şi: Maria Dogaru, *Tricolorul şi cocardele în contextul luptei revoluţionarilor paşoptişti*, în „Revista de istorie", t. 31, Bucureşti, 1978, nr. 5, p. 863 (unde înscrisurile sunt redate cu minuscule chirilice); A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 69 (imagine: p. 141, nr. 18, unde nu se distinge înscrisul de pe banda albastră).
[10] A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 68-69.
[11] Este un tablou pe pânză pictat în ulei. A fost donat de către prietenul pictorului, C.A. Rosetti, Muzeului Naţional. Azi pânza face parte din Galeria Naţională Românească de la Muzeul Naţional de Artă a României - <http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Constantin_Daniel_Rosenthal>.
[12] Aşa s-a întâmplat la Giurgiu (13 VI 1848), Focşani, Brăila (21 VI 1848), Tg. Jiu, R. Vâlcea (30 VI 1848), Ploieşti (15 VI 1848), Vălenii de Munte (22 VI 1848), M. Dogaru, *Tricolorul...*, p. 865-866; A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 70 care citează: *Anul 1848*, I, p. 612, II, p. 2, 21, 48, 186.
[13] G. Vasilescu, *loc. cit.*

În toamna anului 1849, noul domn regulamentar B. Ştirbei reintroduce tricolorul ca drapel militar[14]. Culorile sunt aşezate în benzi orizontale cu roşul în partea superioară[15].

Drapelul tricolor a fost păstrat de armata munteană şi în primii ani ai domniei lui A. I. Cuza dar cu banda superioară albastră[16]. După unificarea Principatelor Române (1861-1862) ultimul domn pământean solicită şi obţine din partea Puterilor dreptul de a arbora drapelul armatei *muntene* ca drapel naţional. Culorile sunt tot în benzi orizontale cu roşul în partea superioară[17]. Aceste drapele vor fi înmânate oficial armatei române unificate în cadrul unei adunări în Dealul Cotrocenilor ce-şi propunea să comemoreze 15 ani de la lupta din Dealul Spirii care constituise „botezul focului” pentru tânăra armată română[18].

Art. 124 al primei Constituţii româneşti (din 1/13 VII 1866) decreta „Culorile Principatelor Unite” ca fiind „Albastru, Galben şi Roşu”[19] (17). Nu era precizată nici acum modul de dispunere a acestora dar modul de prezentare lăsa a se înţelege că era vorba de benzi verticale după model francez.

În 1867 a fost stabilit prin lege drapelul naţional[20]. La discuţia proiectului legislativ, fostul locotenent domnesc de la 1848 şi 1866 Nicolae Golescu a solicitat revenirea la drapelul de inspiraţie franceză oficializat de revoluţia paşoptistă munteană[21]. Este ceea ce s-a şi acceptat. La 5/17 V 1867 se instituia oficial tricolorul românesc având culorile dispuse vertical cu albastrul lângă lance[22].

De atunci tricolorul a rămas drapelul oficial al României aşa cum rezultă şi din constituţiile din 1923, 1938, 1948, 1952, 1965 şi 1991[23]. Acestui drapel i s-a alăturat oficial stema princiară apoi regală (modificată în repetate rânduri) şi, ulterior, cea republicană[24]. Lovitura de stat din dec. 1989 înlătura odată cu regimul comunist şi orice fel de stemă de pe drapel. Aşa s-a ajuns ca astăzi ca tricolorul singur să fie drapelul naţional al României.

În căutare asiduă de legitimitate, regimul postcomunist de la Bucureşti a decis prin Legea nr. 96 din 20 V 1998 ca ziua de 26 iunie să devină Ziua Drapelului

[14] *Ibidem*.
[15] Petre S. Năsturel, *Steagul. Stema română. Însemnele domneşti. Trofee. Cercetare critică pe terenul istoriei*, Bucureşti, 1903, p. 58-59; Maria Dogaru, *Aspiraţia poporului român spre unitate şi independenţă oglindită în simbol. Album heraldic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 93-94 citate de A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 71-72.
[16] P.S. Năsturel, *op. cit.*, p. 80-81 apud A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 75-76.
[17] A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 76.
[18] *Ibidem*, p. 77; G. Vasilescu, *loc. cit.*
[19] Ioan Muraru, Gheorghe Iancu (ed.), *Constituţiile române.* Texte. Note. Prezentare comparativă, ed. III-a, Bucureşti, R. A. „Monitorul Oficial”, 1995, p. 57 (titlul VI, art. 124); P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 92 apud A. Berciu-Drăghicescu, *loc. cit.*, p. 81.
[20] G. D. Iscru, *loc. cit.*, p. 80.
[21] G. Vasilescu, *loc. cit.*
[22] A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 81-82.
[23] I. Muraru, G. Iancu, *op. cit.*, p. 81 (1923, titlul VI, art. 124), 105 (1938, titlul VI, art. 92), 108 (1948, cap. VIII, art. 99), 150 (1952, cap. IX, art. 103), 178-179 (1965, cap. VIII, art. 118), 187 (1991, titlul I, art. 12/1). Vezi şi A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 108, 111.
[24] A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 108 (pentru modificările apărute în stema României republicane).

Național[25]. Sărbătoarea dorește să comemoreze data (pe stil nou) când guvernul român a decretat la 1848 tricolorul ca drapel național[26].

Deși a apărut în Muntenia, drapelul tricolor a fost văzut de la început ca un simbol pan-românesc.

După cum relata *Gazeta de Transilvania* (nr. 34, 1848 IV 26) în aprilie 1848, o delegație reprezentând „junimea studioasă moldo-română" din Paris a venit să felicite guvernul celei de-a 2-a republici franceze. Cu acest prilej a fost desfășurat „steagul național cu culorile albastru, auriu, roșu, ca semn al unirii moldovenilor cu muntenii"[27].

La 29 apr. / 8 mai 1848 sosea la Sibiu proaspăt înscăunatul episcop ortodox Andrei Șaguna. Românii ardeleni cărora li s-au adăugat și refugiați moldoveni (după înfrângerea mișcării de către principele Mihail Sturdza) i-au făcut o primire sărbătorească. Cu această ocazie a fost confecționat ad-hoc un drapel românesc[28].

La 1848-1849 românii ardeleni - ale căror drepturi naționale nu erau recunoscute de revoluționarii pașoptiști maghiari - au fost alături de Habsburgi. De aceea, în primii ani după revoluție, autoritățile austriece au adoptat unele măsuri în sensul promovării naționalismului românesc în detrimentul celui maghiar. Tardive și ineficiente acestea i-au îndârjit pe maghiari și nu i-au satisfăcut nici pe români.

Cu ocazia vizitei împăratului Franz Joseph în Transilvania în toamna a. 1852, guvernatorul provinciei, prințul Schwarzenberg, a dispus să fie arborate „steaguri în culorile Ardealului: roșu, galben, albastru"[29].

În același an, drept mulțumire pentru serviciile aduse, episcopul ortodox Andrei Șaguna este înnobilat ca baron al Imperiului. Blazonul său era alcătuit din „culorile naționale": albastru, galben, roșu[30].

Înțelegem de ce drapelul tricolor românesc a fost interzis odată cu integrarea Crișanei, Banatului, Maramureșului (1853) și Transilvaniei (1866-1867) în cadrul Regatului maghiar reconstituit de Habsburgi. Românii nu au renunțat la idee, recurgând la diferite substitute ale tricolorului pe care continuau să-l considere, firesc, drapelul lor național[31].

Tricolore au fost și drapelele unor societăți cu idealuri panromâniste sprijinite oficial de oameni politici din statul român cum au fost: Societatea de Cultură Macedo-Română[32] și Liga Culturală[33].

---

[25] *Monitorul Oficial*, 1998 V 22, art. 1.

[26] <ro.wikipedia.org/wiki/Ziua_drapelului> (2008 XI 2).

[27] *Anul 1848 în Principatele Române*, I, București, 1902, p. 140-141 citat de A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 62-63; v. și G. D. Iscru, *loc. cit.*, p. 79.

[28] George Sion, *Suvenire contemporane*, II, București, Editura Minerva, 1973, p. 87-88 apud A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 63-64. În întrunirea de la Sibiu din 26 aprilie / 5 mai 1848 destinată pregătirii adunării de la Blaj s-a decis ca drapelul românilor din Transilvania să fie roșu, *alb*, albastru (culorile erau cele de pe tricolorul francez). La a 2-a adunare de la Blaj a fost prezent un drapel confecționat la Sibiu cu benzi orizontale roșu, albastru și alb. Pe banda orientală se afla inscripția „Virtus Romana Rediviva" - G. Sion, *op. cit.*, p. 99-100, 107 și C. Berariu, *Tricolorul românesc*, Cernăuți, 1901, p. 13 ambele citate după: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 64-65. V. și M. Dogaru, „Tricolorul...", p. 867.

[29] C. Berariu, *op. cit.*, p. 14 (?) ap. A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 74.

[30] C. Berariu, *op. cit.*, p. 8 apud A. Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 64, n. 196.

[31] Cu exemple: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 89-91, 95-97.

[32] Drapelul, conceput, se pare, de către V. A. Urechiă, avea în mijloc simbolul Romei antice (Lupoaica alăptându-i pe cei doi gemeni: Remus și Romulus).

[33] Descriere: A. Berciu-Drăghicescu ș.a., *op. cit.*, p. 92.

Drapelul ardelenesc pe care culorile erau dispuse orizontal cu roşul în partea superioară a fluturat din ce în ce mai liber în a. 1918[34]. După Marea Unire şi ardelenii au îmbrăţişat fără reţinere tricolorul României.

În a. 1917 este treptat impus şi în Basarabia tricolorul ca simbol al românilor basarabeni[35]. Un rol de seamă în această privinţă – încă neevidenţiat îndeajuns – l-a jucat ardeleanul Onisifor Ghibu[36].

Pentru a reintra în stăpânirea Basarabiei, Rusia devenită sovietică a înfiinţat în a. 1924 o R.A.S.S.M. în cadrul R.S.S. Ucrainene. Drapelele sale din 1924 şi 1938 erau însă departe de culorile heraldice româneşti. Situaţia s-a menţinut şi cu drapelele Basarabiei sovietice - proclamată R.S.S.M. - din 1941 şi 1952[37].

Trădarea gorbaciovistă a permis afirmarea tot mai deschisă a mişcărilor naţionaliste care vor conduce la dezmembrarea în a. 1991 a U.R.S.S. Fireşte că intelectualitatea naţionalistă basarabeană a profitat de conjunctură. În primele alegeri libere, organizate în a. 1990, Frontul Popular din „Moldova” (i.e. Basarabia) a obţinut majoritatea în Parlament. În acest context, la 27 apr. 1990, vechiul drapel al R.S.S.M. (roşu-verde-roşu) este înlocuit cu tricolorul românesc având însă în centru tricolorul românesc cu stema Moldovei[38] întocmită cu sprijinul heraldiştilor români.

Drapelul tricolor având culorile albastru-galben-roşu dispuse vertical este foarte des întâlnit în vexilologia actuală. Fără stemă el este drapelul oficial al Ciadului (din 1960) şi al României (din 1990)[39]. Cu stemă proprie, este drapel de stat în Andora[40] (din 1866) şi „Moldova” (i.e. Basarabia, din 1990). Diferenţele - evidente doar pentru heraldişti şi vexilologi - sunt minime:

Culori	**România**	**Andorra**	**Ciad**
	1848	**1866**	**1960**
Albastru	280 c	272	281 c
Galben	116 c	c	116 c
Roşu	186 c	199	186 c

---

[34] Vezi Ioan Scurtu (coord.), Silvia Popovici, Lidia Brânceanu, Ioana-Alexandra Negreanu, *România. Documente unirii, 1918: album*, Bucureşti: Arhivele Statului din România/ Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993, p. 141 (culorile nu se disting prea clar).

[35] Vezi „Drapelul voluntarilor basarabeni «Republica Moldova». Muzeul Militar Naţional” al României, la: A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 149, nr. 38.

[36] Despre activitatea sa basarabeană a se vedea: Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii. În Basarabia revoluţionară (1917-1918). Amintiri*, Chişinău, 1992 636 p.; idem, *Trei ani pe frontul basarabean. Bilanţul unei activităţi*, ed. Marian Radu, Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, 224 p.

[37] *Ibidem*, p. 109-110. Drapelul „Moldovei” sovietice (1952-1990) avea culorile dispuse orizontal: roşu-verde-roşu având pe banda superioară în stânga secera şi ciocanul şi o stea cu cinci colţuri – <ro.wikipedia.org/wiki/Drapelul_RSS_Moldoveneşti> (2010 VI 1).

[38] Eugenia Tofan, *Tricolorul - simbol al demnităţii*, <politicom.moldova.org/news/tricolorul-simbol-al-demnităţii-208557-rom.html> (2010); V. Mischevca *Vexilologia heraldică moldovenească: evoluţie şi realizări* apud *27 aprilie - Ziua Drapelului de Stat al Republicii Moldova* <www.asiiromani.com/stiri-diaspora/moldova/4747-27-aprilie>, 2010. Descrierea drapelului după Constituţia Republicii „Moldova” din 1994 (art. 12) la: A. Berciu-Drăghicescu ş.a., *op. cit.*, p. 110.

[39] Ciadul a reclamat România la O.N.U. pentru că i-ar fi „furat” drapelul naţional.

[40] Site-ul oficial al Guvernului Republicii Andorra specifică expres că stema este cea î diferenţiază drapelul de cele similare ale României, Moldovei (= Basarabiei) şi Ciadului - Wikipedia.

Alegerea culorilor unui drapel precum şi dispunerea lor are semnificaţii aparte. Aşezarea culorilor de pe actualul drapel românesc pare să indice verticalitatea către care au tins românii fără să o poată atinge. Principala culoare heraldică este roşul simbol al „măririi, puterii, bravurii, îndrăznelii, generozităţii şi dragostei” iar ca drapel simbolizează „independenţă, autoritate deosebită”[41]. Galbenul redă ideea de „forţă, putere, grandoare, fast şi curăţenie” iar ca simbol ideea de suveranitate. Albastrul, personificând „blândeţe, credinţă, durată în timp” dar şi culoarea cerului[42].

Ni se pare mai nimerită însă interpretarea care se dădea în România comunistă culorilor noastre naţionale. Roşul simbolizând sângele vărsat pentru independenţa patriei reprezenta trecutul. Galbenul holdelor de grâu bogăţia prezentului. Iar albastrul cerului pacea viitorului. Ele părea a aduna laolaltă trecutul, prezentul şi viitorul aşa cum sugerează şi o strofă a cântecului *Trei culori* dedicat drapelului naţional de către compozitorul român de origine poloneză[43] Ciprian Porumbescu: „Roşu-i focul vitejiei,/ Jertfele ce-n veci nu pier/ Galben, aurul câmpiei,/ Şi-albastru-al nostru cer”[44].

ON THE HISTORY OF THE RUMANIAN FLAG

Abstract

The Rumanian flag - with blue, yellow, red colours - appeared in the 19-th century with the Rumanian national state. Its first mention is from 1834 when the sultan Mahmud II accepted that the flag of the Wallachian army to be tricolour. The flag of the Wallachian army became national flag of the Principality of Wallachia by the first decree of the revolutionary government of 14/26 of June 1848. The same year, by the decree No. 252 from 13/25 of July it was decided that the three colours were arranged vertically according the French model. Forbidden for a little time (1848-1849) the tricolour flag reappeared like a flag of the Wallachian army and from 1862 of the united army of the Rumanian Principalities. Proclamed as a national flag by the first Constitution of Rumania (1/13 July 1866) the tricolour have the present-day configuration by the law of 5/17 May 1867.

Interesting is the fact that the same colours with the same arrange have also another States: Andorra (from 1866), Chad (from 1960) and ”Moldavia” (= Bessarabia, from 1990).

[41] La bizantini, roşu semnifica purpura imperială, simbolul puterii absolute.
[42] Maria Dogaru, *Din heraldica României. Album*, Editura JIF, Bucureşti, 1994, p. 30.
[43] Tatăl poetului se numea Iraclie Gołębiowski iar numele şi l-a românizat în Porumbescu abia în 1881.
[44] *Cântecul tricolorului* a fost publicat în colecţia lui Ciprian Porumbescu, *Colecţiune de cântece sociale pentru studenţii români*, Viena, 1880. Ele erau destinate a fi cântate de către corul Societăţii Academice România Jună, a cărui dirijor era chiar compozitorul. Vezi: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Ciprian_ Porumbescu> (2010 VI 5).

Tiparul executat la atelierul tipografic al Editurii Ordessos
Muzeul Județean Argeş